

MUZEUL DE ISTORIE AL JUDEȚULUI CARAȘ-SEVERIN

BANATICA

13

II

REȘIȚA, 1995

BANATICA

13

II.

REȘIȚA, 1995

COLEGIUL DE REDACȚIE

DUMITRU ȚEICU — redactor responsabil

VALERIU LEU — secretar de redacție

DANA BALĂNESCU

NICOLAE BOCȘAN

OVIDIU BOZU

PETRU CĂLIN

GEORGETA EL SUSI

COSTIN FENEȘAN

RUDOLF GRĂF

MARIAN GUMĂ

GHEORGHE LAZAROVICI

VASILE M. ZABERCA

*Responsabilitatea pentru conținutul articolelor și calitatea rezumatelor
în limbi străine revine în întregime autorilor.*

„BANATICA“

Orice corespondență se va adresa:
Muzeul de Istorie al Județului
Caraș-Severin,
Reșița, 1700, Bd. Republicii nr. 10,
ROMÂNIA

„BANATICA“

Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse: Muzeul de Istorie al
Județului Caraș-Severin,
Reșița 1700, Bd. Republicii nr. 10,
ROMÂNIA

"BANATICA"

Any mail will be sended to the
following adress: Muzeul de Istorie
al Județului Caraș-Severin,
Reșița 1700, Bd. Republicii nr. 10,
ROMÂNIA

„BANATICA“

Richten Sie jedwelche Korrespon-
denz an die Adresse: Muzeul de
Istorie al Județului Caraș-Severin,
Reșița 1700, Bd. Republicii nr. 10,
ROMÂNIA

CUPRINS — CONTENTS — INHALT — SOMMAIRE

AVRAM ANDEA	Obligațiile militare ale cnezilor din Banat și rivalitatea Ungariei cu Bulgaria și Imperiul Otoman în secolele XIV—XV Les obligations militaires des cnèzes du Banat et la rivalité de l'Hongrie avec la Bulgarie et l'Empire Ottoman aux XIV—XV-e siècles	5
DUMITRU ȚICU	Observații privind geografia istorică a Văii Bistreii la începutul secolului al XV-lea Betrachtungen über die historische Geographie des Bistrastales am Anfang von 15. Jh.	17
LIGIA BOLDEA	Innobilare și confesiune în lumea feudală românească din Banat (sec. XIV—XVI) Annoblissement et confession dans le monde féodal roumain de Banat (XIV—XVI-e siècle)	27
COSTIN FENEȘAN	Două scrisori românești ale autorităților otomane din Orșova către comisarul imperial Ignaz Kempf von Angret (1754) Zwei rumänische Briefe des Osmanischen Behörden aus Orșova (Orschowa) an den Hofkommissär Ignaz Kempf von Angret (1754)	45
RUDOLF GRÄF	Daten über den siebenbürgischen und banatischen Bergbau bis zu Borns Zeiten Date despre mineritul din Transilvania și Banat până în vremea lui Born	57
ANA GRIGOR	Dispute confesionale în regiunea Aradului în prima jumătate a secolului al XIX-lea Konfessionelle Auseinandersetzungen in der Arader Gegend in der ersten Hälfte des 19. Jh.	71
CARMEN ALBERT	Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat — un curs de Metodică de acum un veac și jumătate Beiträge zur Geschichte der Lehrwesens aus dem Banat — ein Methodikhandbuch aus den Jahre 1857	79
NICOLAE BOCȘAN	Ideea de națiune la românii din Austro-Ungaria (1880—1906) Die nationale Idee bei den Rumänen aus Österreich—Ungarn (1880—1906)	97
VICTOR DOBRESCU	Profesorul Vasile Goldiș (1862—1934) Le professeur Vasile Goldiș (1862—1934)	115
CORNEL SIGMIREAN	Români la Universitatea din Budapesta (1900—1919). Doctori în științe Die Rumänen auf der Universität von Budapest (1900—1919). Die Doktoren in Wissenschaften	127

VALERIA SOROȘTINEAN	Augustin Bunea — un canonic din Blaj la Roma și Viena Augustin Bunea — un canonique de Blaj à Rome et à Vienne	169
STELIAN MÂNDRUȚ	Date privind doctoratul lingvistului Iosif Popovici la Universitatea din Viena (1910) Angaben hinsichtlich Josef Popovic's doktorat an die wiener Universität im Jahre 1900	181
IONEL BOTA	Fonduri, fundațiuni și stipendiști din mediul greco-catolic bănățean. Districtele cărășene Oravița, Vărădia și Bocșa Geldbestände, Stiftungen und Stipendianten aus dem griechisch-katholischen Milieu aus dem Banat. Die karascher Distrikte Orawitz, Vărădia, Bocșa	197
VALERIU LEU, CARMEN ALBERT	Banatul în memorialistica „măruntă” (1914—1919) — o istorie ignorată Das Banat in der „kleiner” Memorialistik (1914—1919) — eine ignorierte Geschichte	203
ALEXANDRU GHIȘA	Convorbiri româno-ungare la sfârșitul primului război mondial — tratativele de la Arad dintre Consiliul Național Român și Consiliul Național Ungar, 13—14 noiembrie 1918 Rumänisch—ungarische Besprechungen am Ende des ersten Weltkrieges. Die Verhandlungen zwischen dem rumänischen Nationalrat und dem ungarischen Nationalrat vom 13—14 November 1918	355
VIOREL SCRECIU	Documente americane privind situația Banatului în prima jumătate a anului 1919 La situation du Banat dans le première moitié de l'année 1919 dans des documents américaines	373
VASILE RĂMNEANȚU	Ocupația militară sârbească în județul Timiș-Torontal (1918—1919) The serbian military occupation in Timiș-Torontal District between 1918—1919	383
CORNEL CRĂCIUN	Cultură și societate în Orșova deceniului trei ... Culture et société dans Orșova pendant le troisième décennie du XX-e siècle	397
VASILE RĂMNEANȚU	Activitatea organizațiilor de stânga ale minorităților naționale din județul Timiș-Torontal (1944—1946) L'activité des organisation de gauche des minorités nationales dans le district Timiș-Torontal (1944—1946)	419
ION POPA	Manifestări protestatare ale electoratului din județul Caraș în campania de alegeri parlamentare din anul 1946 Des manifestations protestataires d'électorat du département Caraș dans la campagne des élections parlementaires de l'année 1946	429
PETRU CALIN	Valori ale tiparului european în limba germană existente în colecțiile din județul Caraș-Severin Valeurs des imprimeries européennes de langue allemande dans les collections du département Caraș-Severin	435

OBLIGAȚIILE MILITARE ALE CNEZILOR DIN BANAT ȘI RIVALITATEA UNGARIEI CU BULGARIA ȘI IMPERIUL OTOMAN ÎN SECOLELE XIV—XV

AVRAM ANDEA

Datorită populației sale creștine și a poziției geografice în vecinătatea Dunării, Banatul a stabilit și a păstrat numeroase legături cu sudul dunărean romano-bizantin și bulgar, conservându-se în vechile cronicile ungurești, cu deosebire în *Gesta Hungarorum* și în *Legenda Sancti Gerhardi episcopi*¹, tradiția ajutorului militar și spiritual-ortodox pe care românii bănățeni l-au primit din partea Bulgariei și a Bizanțului în lupta cu maghiarii cuceritori.

Mutațiile intervenite în acest sistem de alianțe ca urmare a dispariției primului țarat bulgar (1018), a zdrobirii de către bizantini și cumani a puterii pecenege la sfârșitul secolului al XI-lea și a schimbărilor produse în politica dinastiei Comnenilor față de Ungaria, mai ales pe timpul domniei lui Béla al III-lea (1172—1196), au dus la integrarea Banatului, în a doua jumătate a secolului al XII-lea, în sistemul comitatelor regale maghiare. De acum, în condițiile unei stăpâniri străine, forțele militare ale Banatului vor fi angajate în luptele duse de regatul apostolic al Ungariei cu statele vecine, lupte care în secolele XIV—XV vor viza îndeosebi Bulgaria și Imperiul Otoman.

În această rivalitate cu statele din sudul Dunării regalitatea maghiară s-a folosit constant și de categoria socială a cnezilor români din Banat, cnezi care, pe lângă drepturile de judecată asupra supușilor din satele pe care le stăpâneau și de scutirile fiscale de care beneficiau, aveau și obligații militare față de puterea centrală. Rosturile militare pe care le-au îndeplinit cnezii din Banatul secolelor XIV—XV au fost condiționate atât de statutul lor social-juridic, cât și de așezarea geografică a acestui ținut românesc în vecinătatea Bulgariei și, mai apoi, a Imperiului Otoman.

La fel cu alte părți, și aici, vadurile apelor de hotar se înfățișau cu întâietate atât străinilor care veneau în Banat, cât și localnicilor care ieșeau din cuprinsul său la război. În Banat, direcția oricărei campanii militare era hotărâtă de vadurile de la Dunăre, Tisa și Mureș, vaduri în strânsă legătură cu marile drumuri de uscat pe care se puteau strecura spre interior oștile dușmane, drumuri care duceau de-a lungul cursurilor de apă la pasurile sau „porțile” de trecere prin munți. Drumurile și cu rețeaua de cetăți și turnuri de apărare care le străjuiau constituiau un capitol însemnat din organizarea militară a teritoriului Banatului medieval.

Unul din principalele puncte de pătrundere în Banat era pe la cetatea Severinului spre care convergea marele drum ce venea de la Vidin, oraș-cetate situat la unul din vadurile peste Dunăre, drum pe care s-au deplasat în numeroase rânduri oștile Ungariei și Bulgariei aflate în repetate conflicte până spre sfârșitul secolului al XIV-lea. De la această dată, până târziu în epoca modernă, locul oștilor bulgărești a fost luat de cele turcești stăpâne la sud de Dunăre. Cetatea Severinului odată trecută, drumul ducea la cea a Orșovei, cetate amintită ca existând încă la pragul secolelor IX—X² și care străjuia cele două drumuri: unul de-a lungul Dunării spre valea Carașului și cetățile dunărene Horom și Cuvin, altul spre cetatea Mehadia și actualul Caransebeș de-a lungul râurilor Cerna și Timiș peste pasul Domașnea sau Poarta Orientală. Acest din urmă drum permitea oștilor dușmane invadatoare să se îndrepte spre Timișoara și Ungaria, urmând cursul Timișului, sau spre Transilvania de-a lungul râului Bistra peste Poarta de Fier.

Drumul pe la Severin era cel pe care înaintaseră și romanii, iar în evul mediu a fost extrem de frecventat cu prilejul expedițiilor militare. Astfel cruciații lui Sigismund de Luxemburg, după relatările lui Johann Schiltberger, au ajuns la Nicopole (1396) pe drumul Severinului și al Vidinului³, drum pe care același rege se întoarce și mai târziu, după expediția din Țara Românească împotriva lui Radu Praznaglava, convocând la Mehadia, în decembrie 1428, adunarea generală a nobililor și cnezilor din districtul cu același nume⁴, sau era același drum pe care turcii au întreprins expediția cunoscută din primăvara anului 1438 în Transilvania⁵.

Cetatea Severinului, ca și regiunea învecinată, erau de mare interes strategic în lupta antiotomană, motiv pentru care, în octombrie 1424, regele Sigismund de Luxemburg, într-un act adresat strângătorilor de oaste împotriva husiților eretici, atrăgea atenția că Pipo de Ozora, comitele Timișului, era exceptat, fiind ocupat „pro constructione, reformatione ac restauratione castris nostri Sewriniensis et aliorum fortalitionum confiniorum”⁶ iar patru ani mai târziu, în octombrie 1428, același rege informa pe magistrul ordinului teuton că este gata să le cedeze cavalerilor câteva fortărețe de lângă Dunăre, așezate „in vicinitate Danubii inter Hungariam, Serviam et Valachiam”⁷, adică în banatul de Severin, pentru a apăra Ungaria de turci. Punerea în aplicare a acestui plan nu fost de natură să aducă eficiența scontată, Nicolae Radewitz, magistrul ordinului teuton și deținătorul titlului de ban de Severin, ajungând curând în conflict cu nobilii și cnezii bănățeni, fapt la care s-au adăugat relațiile încordate cu Țara Românească, pierzându-și rapid cavalerii în luptele cu turcii⁸.

Un alt drum de importanță militară pentru Banat și, în general, pentru Ungaria a fost cel care pornea de la vadul Dunării din apropierea vărsării Moravei sârbești și se îndrepta spre Timișoara. Oștile turcești, coborând de la Niș pe Morava și renunțând la drumul spre Belgrad, obișnuiau adesea să treacă Dunărea la nord prin vadul Semendriei, de unde înaintau prin câmpie spre Timișoara. Pe acest drum le stăteau în cale cetățile de la Cuvin, Horom, castelanul acesteia deținând de regulă și funcția de vicecomite al comitatului Caraș, Vărădia flancată de Iladia,

Carasova, turnul de la Ciacova și, în fine, Timișoara refăcută radical de Iancu de Hunedoara sub presiunea primejdiei turcești⁹.

După căderea Belgradului sub turci, un alt drum folosit de aceștia pentru a întreprinde expediții în Banat și Transilvania era cel dintre râurile Timiș și Bega, drum care pornea de la vadul Tytel al Tisei și se continua prin zona mai înaltă dintre cele două râuri bănățene. De la Timișoara acest drum, ca și cel care venea direct de la Semendria, se continua de-a lungul Timișului de la Lugoj, peste Poarta de Fier, spre Transilvania. Pătrunderea pe valea Bistrei pentru a ajunge în Transilvania era străjuită dinspre sud de cetățile Mehadie, Jdioarei¹⁰, Sebesului și donjonul de la Turnu Ruieni¹¹, iar dinspre nord-vest de cetatea Lugojului, de cea de lângă Hodoș, în aceleași părți, etc.

Banatul era, cu alte cuvinte, o regiune de mare interes strategic iar cetatea Timișoarei o veritabilă cheie a Transilvaniei și, în parte, chiar a Ungariei și a Europei Centrale. De aici și atenția acordată de regalitate acestei regiuni pentru care a fost organizat banatul Severinului încă din primele decenii ale secolului al XIII-lea iar comitelui de Timiș i s-au acordat prerogative largi, așa cum le-a deținut, în vederea luptei antiotomane, și Pipo de Ozora sau Pavel Chinezu¹². Tot aici, la vadurile Dunării, în calitate de bani de Severin și-a început strălucita activitate militară și carieră politică Iancu de Hunedoara¹³. Dar, pentru noi, Banatul medieval, sub raport militar, are și o altă semnificație, aceea de a fi înainte de toate un bastion românesc al luptei antiotomane prin nobilimea și cnezii de aici, români aproape în totalitate. Acest caracter românesc al ținutului a fost reținut și de călătorii străini, încât un Giovan Andrea Gromo vorbind, la mijlocul secolului al XIV-lea, despre Banat și cetățile sale îl numea, nu întâmplător și fără teme, *Valachia citerioare*, adică Valahia de dincoace de Carpați, sau *Valachia cisalpina* spre a-l deosebi de *Valachia transalpina* cum îi spunea Țării Românești¹⁴.

În afară de cetățile și fortificațiile amintite, cele mai multe folosite inițial de obștile satești iar ulterior de regalitate și feudali, organizarea militară a Banatului cuprindea și elementul uman propriu-zis care constituia puterea ostășească a cărei organizare deriva din alcătuirea social-politică și evolua în strânsă legătură cu aceasta.

Pe vremea obștilor libere satești și înainte de cucerirea maghiară temelia organizării era îndatorirea tuturor acelor care foloseau pământul să-l apere în frunte cu cei aleși drept conducători ai comunităților. Îndatorirea era consimțită, ridicarea fiind, la nevoie, în masă a întregii colectivități în stare de a purta armele. O anume organizare militară era impusă de paza permanentă a hotarelor și a cetăților de pământ, de nevoia asigurării ordinii interne. Membrii liberi și stăpâni în devăhșie a pământului obștii erau datori să se înfățișeze la chemare cu armă și cu hrana lor, timpul pentru care erau chemați nefiind limitat de necesități. Astfel obștile și uniunile acestora conduse de cnezi și voi vozi și-au asumat funcții de apărare în lipsa autorităților militar-statal. Organizarea lor militară constituind un element de unitate pentru locuitorii unei „țări”, a unui cnezat sau voievodat.

Odată cu cucerirea maghiară și pe măsura dezvoltării sociale, a apariției și adâncirii procesului de stratificare în obști sistemul tradițional de organizare militară a acestora se modifică, serviciul militar din o

datorie a tuturor devenind treptat o sarcină a unora, îndeosebi a cnezilor și voievozilor.

Într-o perioadă de supunere „nominală” — dacă aceasta a existat — anterioară cuceririi maghiare și posibil un timp după cucerire, când cetățile bănățene și satele aparținătoare acestora mai erau considerate patrimoniale sau alodiale obligațiile militare ale cnezilor erau prestate față de rege ca suveran. Cu timpul, pe măsură ce satele cetăților ajung să fie considerate drept regale iar pământurile „libere” (nevalorificate) controlate și supuse dreptului de dăruire, satele întemeiate de cnezi și confirmate acestora de rege tind, cel puțin pentru oficialitate, să încorporeze, chiar dacă nu deplin, un caracter donativ pentru care obligațiile militare apar prestate regelui în calitate de suzeran. Astfel, paralel cu prefacerile concepției juridice despre cnezat ca formă de stăpânire a pământului apare și o reinterpretare a temeiurilor obligațiilor militare ale cnezilor care, cel puțin militar, îi apropie foarte mult de nobili. Așa se explică de ce, în timpul luptelor antiotomane ale lui Sigismund de Luxemburg (1387—1437), când rosturile militare ale cnezilor au fost dintre cele mai mari, în formularul de cancelarie s-a încetățenit termenul de „cnez nobil” (*nobilis kenezius*). Spre exemplificare, am citat din actul lui Sigismund, din 1390, prin care se întărea ca danie nouă moșiile Crivina și Patak lui Petru și fraților săi Halmagh, Cristofor și Mihail, cu toții din districtul Mehadiei, beneficiarii fiind nominalizați de art drept „Petrus filius Dees, nobilis kenezius de Themeshel, in tenutis castri nostri Myhald nuncupati commorans... Halmagh, Cristofori et Mychaelis, fratrum suorum uterinorum, similiter nobilium keneziorum de eadem”¹⁵.

Obligațiile militare ale cnezilor confirmați în stăpânirea lor constituiau sarcini de drept public și se prezentau sub diferite forme: înainte de toate obligația de a presta în persoană serviciu militar, la care se adăugau obligațiile supușilor lor în legătură cu întreținerea oastei și a cetăților: încartiruirea și întreținerea oștilor ridicate, plata subsidiilor militare, dările extraordinare de război, lucrul la cetăți etc. Problema apărării țării a sporit în importanță odată cu creșterea primejdiei turcești, regele și legislația dietală ocupându-se tot mai insistent de problema militară. Din vremea regelui Sigismund de Luxemburg și a urmașilor săi avem numeroase planuri de reorganizare a oastei țării, cu diverse reglementări în aprovizionarea și încartiruirea oștilor, dar mai ales cu introducerea unor sisteme noi de recrutare care să răspundă mai bine lărgirii și întăririi oastei regale¹⁶.

Reglementări speciale care să privească pe cnezi nu se cunosc, dar tul lor militar, cel puțin pentru Banat, poate fi în mare schițat pe câtorva documente păstrate și a raportării la legislația mai generală în vigoare. Înainte de toate, am aminti că actele de confirmare ale cnezilor în stăpânirile de sate sau când li se acordă pământuri „pustii” pentru a întemeia sate se invocă slujbele (*servitia*) lor credincioase, slujbe care în epocă erau în primul rând militare. Astfel, la 22 septembrie 1370, Ludovic de Anjou dând curs cererii lui Roman și Ladislau, fiii lui Sturza, le acorda sub titlul de nouă donație „duas possessiones regales in capite duorum fluviorum Mothnuk nominatorum in districtu Karansebus existentium per prefatum Sturza patrem ipsorum, sub nomine

sui keneziatu dum ibidem locatas, populorum et habitatorum copia decoratas...“ drept răsplată pentru „eorum fidelitatibus et servitiis in diversis nostris negotiis iuxta possibilitatis eorum quidditatem Nostre Maiestati exhibitis“¹⁷. La fel, în 8 noiembrie 1352, magistrul Posa de Zer, comite de Caraș și castelan de Sebeș, acorda fraților Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mâtnic, un pământ „pustiu“ (*unam terram, que iacet deserta*) ca să-l stăpânească „în libertate în care cnezii au satele libere în districutul Sebeș“ (*in qua libertate habent liberas villas quenesi in provincia Seebus*) pentru „slujbele lor credincioase“ (*fidelia servitia ipsorum*)¹⁸.

În alte documente, e adevărat nu din Banat, se precizează obligațiile de viitor ale beneficiarului și ale urmașilor beneficiarului actului de danie, cum e cazul dăruirii, la 26 decembrie 1394, a lui „Dobre Olaho, filio Iwan de Lesnek, et eius heredibus keneziatum cuiusdam silve nostre Lesnek vocate in pertinentiis castri nostri Deva nuncupati existentis... ut idem Dobre ac eius heredes castellanis et vicecastellanis prefati castri nostri Deva pro tempore constitutis pretextu dicti kneziatus et eius utilitatum ad instar ceterorum kneziorum ad dictum castrum nostrum Deva spectantium debita et obsequia servitia ac solutiones consueta exhibere et facere teneantur“¹⁹.

Plângerea pe care „obștea cnezilor și a altor români din districtul Sebeș“ (*universitas keneziorum et aliorum Olachorum de districtu Sebes*), alături de locuitorii cetății Sebeș, o adresau, prin septembrie 1369, lui Benedict Himfy, banul Bulgariei, este în măsură să ne explice în ce constau pentru cnezi obligațiile militare. Aflăm din acest act că situația cnezilor pomenitului district s-a înrăutățit brusc odată cu expediția regelui Ludovic împotriva Vidinului, din vara anului 1365, eveniment urmat de altele care, după propria mărturisire a jeluitorilor, „din zi în zi, i-au adus cu totul în cea mai mare sărăcie și lipsă“ (*que nos iam in maximam paupertatem et inopiam, de die in diem, omnino deduxerunt*). Tot ei arată că „cea dintâi strămtoare a noastră a început să se ivească atunci când domnul nostru regele a intrat în țara Bulgariei și fiecare din noi în parte am mers în acea oaste cu bunurile și, de asemenea, cu trupurile noastre și am dat găzduire domnului nostru regele (... *et nos singuli singulariter cum rebus nostris pariter et personis in ipsum exercitum ivimus, et domino nostro regi hospitalitatem prebuimus*). După aceea, domnul nostru regele a întemeiat banatul zisei țări, și l-a dat măritului bărbat Dionisie, voievodul Transilvaniei, și fratelui său, banul Emeric, iar ei au intrat în Vidin și noi toți am intrat și noi cu ei în Vidin, după obiceiul celor ce slujesc în oaste (... *et ipsi Budinum intraverunt et nos omnes cum eisdem similiter ad Budinum, more exercituantium, intravimus*). Apoi, venind domnul Dionisie voievodul, a adus cu sine pe împăratul grecilor, cărora, după porunca domnului nostru regele, le-am dat o găzduire atât de bună, încât cu atâtea cheltuieli am fi putut să cinstim chiar pe domnul nostru regele. În timpul acesta, tot în acea vreme de iarnă, a venit domnul nostru regele împreună cu numitul împărat, cărora atunci le-am dat o găzduire (*hospitalitatem*) atât de bună... Pe deasupra, începând din ceasul acela, în fiecare an am mers, cel puțin de câte două ori, la oaste și, afară de aceasta, am dat și pentru cheltuielile oastei (... *insuper, ab illa hora incipiendo, annuatim, bis ad*

minus, ad exercitum ivimus et absque hoc expensas exercitiales dedimus). Apoi, în cele din urmă, domnul nostru regele a pornit din nou războiul împotriva necredincioșilor săi din Țara Românească, iar noi, începând din ceasul acela când s-a iscat cearta aceea, din pricina atacurilor acelora, am ținut necurmat cel puțin două sute de oameni, în munți, și ziua și noaptea, până la venirea iernii. Pe deasupra, noi, cu cinci sute de oameni strânși dintre cei mai buni, am rămas acolo în Mehadia, până la întoarcerea domnului nostru regele și am dat pentru cheltuielile oastei, după porunca domniei voastre, și totodată am dat găzduire domnului nostru regele și chiar măriei voastre, cheltuieli din care n-am fost în stare să dăm înapoi obștei nici un dinar. Pe lângă aceasta, am fost așa de pustiiți de oastea celui domn al nostru regele, încât au ars până la temelii și cu desăvârșire toate grădinile și curțile și alte clădiri, în care nu se aflau locuințe pentru oameni, ne-au luat cu silnicie fânul și alte lucruri trebuitoare, aflătoare în casa noastră, din care pricină vitele au murit de foame și noi înșine ne aflăm și cea mai mare lipsă²⁰.

Fără îndoială acest tablou este impresionant, dezvăluindu-se o cnezime copleșită de sarcini militare și fiscale, dar, pare-se, și mândră de repetatele sale slujbe militare în legătură cu Vidinul Bulgariei și domnul Țării Românești, capabilă la nevoie să găzduiască pe măsura cinstei cuvenite fie pe împăratul Ioan Paleologul al Bizanțului, fie pe regele Ludovic cel Mare al Ungariei. Dar pentru a surprinde mai bine în ce au constat obligațiile militare ale cnezilor din Banat să reamintim câteva din prevederile *Bulei de aur* în legătură cu aceleași obligații ale nobililor și ale altor categorii sociale.

Astfel, în forma mai dezvoltată din anul 1231, *Bula de aur* stipula ca „nobilii să nu fie datori a merge cu noi (adică cu regele) când vom porni la război în afara regatului, afară de comiții și stipendiarii și iobagii cetăților și cei care trebuie să meargă prin datoria slujbei și cei cărora le-am dat întinse moșii. Iar dacă vreo oaste va veni împotriva regatului, toți și fiecare vor fi datori să se împotrivescă dușmanului întru apărarea patriei, iar retrăgându-se oastea năvălitoare, vor fi datori să o urmărească pentru a o pedepsi²¹. Actul regelui Andrei al III-lea de întărire a privilegiilor nobililor și sașilor înnobiți, din 22 februarie 1291, prevedea și el că „dacă vreo putere din afară ar ajunge să năvălească asupra regatului nostru sau dacă vreo parte sau vreo provincie a regatului s-ar sustrage supunerii sau autorității regale și a regatului, sau ar voi să se înstrăineze într-un chip oarecare, atunci nobilii regatului nostru și sașii din Transilvania ce dețin predii și se poartă după obiceiul nobililor, vor fi datori să se alătore nouă și să ne stea într-ajutor. Dar dacă am voi să pornim la ocuparea vreunei țări din afară să nu fie ținuți să pornească cu noi decât cu plata dată de maiestatea noastră, deslușindu-se că nobilii regatului nostru și pomeniții sași ai regatului din țara Transilvaniei (*regni Transilvaniae*) să nu fie ținuți a merge cu sila și fără voie cu vreunul din baronii noștri pentru treburi sau pricini fie lăuntrice, fie din afară ale regatului nostru fără plată și fără prezența noastră²². Reamintim că aceste reglementări au rămas, cu reînnoirile obișnuite, aceleași până la decretele regale și hotărârile dietale din vremea lui Sigismund de Luxemburg.

Confruntând acest cadru normativ-juridic cu ceea ce cunoaștem, la 1369, despre obligațiile militare ale cnezilor din districtul Sebeș, credem că putem să-i apropiem pe cnezi de categoria iobagilor de cetate, oameni liberi și slujitori militari ai cetăților. Din actul obștei cnezilor rezultă că aceștia erau obligați să vină în persoană la oaste și pe cheltuială proprie nu numai în cazul prezenței la expediție a regelui și a palatinului (participase în 1365 și palatinul țării Nicolae Kont), ci și în lipsa acestora (la nevoie, chiar de două ori pe an). Mai mult, în afară de participarea pe cheltuială proprie, cnezii datorau și diverse subsidii militare, plus obligația de încartuire a oastei ridicate în district, eventual, întreținerea ei în cetatea unui district învecinat (Mehadia). Se adăuga sarcina, deloc ușoară, a străjuirii zi și noapte la hotar pe timpul desfășurării ostilităților în regiune. Fără vreo plată sau prezență regală, cnezii participau nu numai la acțiuni militare de apărare a hotarelor țării, ci și la acțiuni de cucerire și represalii în exterior (în cazul de față la asediul Vidinului și împotriva domnului Țării Românești).

Diferențele între obligațiile militare ale cnezilor români și ale nobililor sunt evidente și, desigur, în dezavantajul cnezilor. Aceștia apar mult mai îndatorați, lipsiți de avantajele militare ale nobilei, dar totuși liberi și purtători de arme, atribute care în epocă le asigură distincția socială. Astfel, în planul obligațiilor militare față de cetăți, cnezii, întocmai ca și nobilii, erau exceptați muncilor servile, executate de proprii supuși. Faptul ni-l dezvăluie lista din anii 1371—1372 a lucrătorilor trimiși la construirea șanțului cetății Orșova, listă în care figurează atât oamenii trimiși de cnezii districtelor Sebeș, Belint, Hodoș, Lugoj, Caran și Chery, cât și cei ai unor nobili de origine românească din familiile Danfi și Nexfi²³.

Cnezii, ca slujitori ai regelui și a cetăților acestuia acolo unde ele există, înzestrați cu moșii libere și obligați doar la serviciu militar, luptau călare, motiv pentru care în socotelile dintre 1511—1533 ale domeniului Hunedoara — care cuprindea și districtele bănățene Margina, Fârdea, Mănăștiur, Bujor și Sudea (în pertinențele exterioare) — erau numiți și husari (*kenezii sive hwzarones*)²⁴, având rosturi atât în apărarea cetății, cât și în menținerea ordinii interne pe domeniul acesteia. De altfel, din Banat, avem diploma privilegiată dată de regele Sigismund de Luxemburg, la 16 martie 1390, prin care se acorda lui Petru, cnez de Temeshel, și fraților săi Halmagh, Cristofor și Mihail, „similiter nobiles kenezii“, moșiile „Kryvapatak și Patak sub monte Padych... tali modo et conditione mediante, quod dum nos vel nostri successores reges Hungarie temporum in processu exercitum versus plagam orientalem instaurando, ipsi et heredes ipsorum de dictis possessionibus ad predictum exercitum cum una lancea consuetudine ceterorum nobilium keneziorum dictarum terrarum proficisci teneantur“²⁵, adică „... în acest chip și cu condiția ca ridicând noi sau urmașii noștri regi ai Ungariei oaste și mergând spre părțile răsăritene, aceștia și urmașii acestora din numitele moșii să fie obligați să se ducă la pomenita oaste cu o lance după obiceiul celorlalți cnezi nobili ai menționatei părți“.

Desigur, termenul de *lancea*, după cum și expresia *servire cum una lancea*, ridică probleme de traducere și de interpretare a sensului. Editorii colecției *Documenta Romaniae Historica*, seria D, au tradus ter-

menul prin călăreț²⁶, în timp ce N. Densușianu, comentând și explicând termenul dintr-un document din 1437, arăta într-o notă că „fiecare lance era compusă din 10 călărași, afară de oamenii pedestri”²⁷. Credem că termenul ar putea fi reținut în accepțiunea de unitate militară ce deserveste un călăreț-cavaler, acesta însoțit de regulă în epocă de trei arcași călări sau servi, de un călăreț și un paj. Important rămâne faptul că, la fel cu nobilii, cnezii luptau călare, constatare susținută și de episodul de la Câmpia Mierlei, din 1448, unde cneazul Teodor a oferit propriul cal lui Iancu de Hunedoara căzut de pe cal și rămas pedestru.²⁸

Odată cu planurile de reorganizare militară ale lui Sigismund de Luxemburg și ale urmașilor săi obligațiile ostășești ale cnezilor vor fi și ele supuse noilor reglementări. Ca stăpâni de sate și de iobagi, cnezii, întocmai ca și alți stăpâni de moșii, urmau să pregătească *more exercituantium* de fiecare douăzeci de iobagi câte un arcaș (*pharetrarium*) și să-l ia cu sine la oaste. Această recrutare a iobagilor la oaste, dieta de la Timișoara din 1397 o pretindea numai până la sfârșitul războiului cu turcii, după care urma să se revină la vechile libertăți²⁹. De aceea în 1399 s-a dispus conscrierea iobagilor³⁰, desigur, cu scopul sporirii oastei sub raport numeric.

Reglementările în acest spirit au continuat pe întreg parcursul secolului al XV-lea, revenindu-se mereu asupra lor cu modificări care să le adapteze mai bine nevoilor. Astfel amintim proiectul din 1433 al regelui Sigismund de Luxemburg de reorganizare a oastei³¹, decretul aceluiasi din 1435 și a lui Vladislav din 1444³², la care se adăugau mai târziu decretul din 1471 al lui Matei Corvinul³³ și reglementările din anii 1492 și 1498³⁴.

În acest cadru juridic mai general de reglementare a obligațiilor militare ale celor cu moșii a evoluat și regimul militar al cnezilor din Banat. Cu deosebire cei din districtele privilegiate, potrivit decretului regal din 1457, aveau sarcini de excepție și mult apreciate de rege „în paza și apărarea vadurilor Dunării împotriva numeroaselor atacuri ale turcilor” (*in custodia et tuitione vadorum Danubii contra crebros incursus Turcorum*), încât pentru „faptele de credință, slujbele credincioase și vrednice de răsplată ale tuturor acestor nobili, cnezi și a celorlalți români” (*fidelitatis et fidelium servitorum meritis eorundem universorum nobilium et keneziorum ac ceterorum Valachorum*) le-au fost reinnoite privilegiile regilor antecesori și consolidată uniunea districtuală (prin reintegrarea Comitatului) „astfel ca nobilii români și cnezii prin uniunea dintre ei amintită și întărită să poată continua mai bine slujbele noastre și ale regatului nostru în apărarea vadului Dunării” (*ut ipsi nobiles Valachii et kenezii firmata inter se uniune dicta servitia nostra et regni nostri in tuendo vado Danubii eo meius continuare possint*). Aceleași merite și slujbe erau invocate de rege și când hotăra ca „pe viitor să nu se dăruiască niciodată vreunui străin moșii și sate din zisele opt districte, să se vegheze bine la eforturile lor din cauza slujbelor” (*in posterum in prefatis octo districtibus nullo unquam tempore alicui extraneo, possessiones et villae donare, nisi illis qui bene meriti propter eorundem servitia videbuntur*). Pentru asigurarea îndeplinirii acestora actul interzicea comiților și vicecomiților aleși de obștea interdistrictuală să-și însușească, sub titlul de gloabe, caii și armele no-

bililor și ale cnezilor din aceste districte³⁵ pe care Nicolae Iorga, pentru rosturile lor militar-judecătorești le numea atât de potrivit „scaune ostășești”³⁶.

Așadar, cnezii bănățeni au reprezentat o categorie socială cu însemnate obligații militare, fiind în măsură să apere cu succes hotarul de la Dunăre împotriva bulgarilor și, ulterior, a turcilor. Sarcinile lor ostășești decurgeau din stăpânirea cnezatelor, fiind considerați oameni liberi și cu moșii pentru care prestau serviciul militar călare. Formau o cavalerie ușoară, înzestrată pe propria cheltuială, dar cointereseată în apărarea regiunii și mult mai credincioasă regelui decât banderile nobiliare. De aceea, la nevoie, cnezii reprezentau și o puternică forță socială pe care regalitatea se putea sprijini în efortul de întărire a autorității centrale. Pentru slujbele lor militare și cu prilejul evidențierilor pe câmpurile de luptă, îndeosebi sub zidurile cetăților Severin, Golumbaș și Belgrad, mulți dintre cnezi au fost dăruți cu moșii sub titlul de cnezat sau chiar nobiliar. Astfel, cu timpul, din rândurile cnezilor bănățeni s-au ridicat câteva însemnate familii nobiliare românești, cum au fost cele ale Mâtniceștilor, Bizereștilor etc³⁷, reprezentanți ai acestora ocupând dregătorii importante în părțile Banatului, cum ar fi cele de bani și vicebani de Severin, de castelani și vicecastelani a unor cetăți districtuale, fără a mai aminti că în mare parte cu sprijinul acestor nobili și cnezi români Iancu de Hunedoara a reușit să realizeze strălucita sa carieră politică și militară. Cu cnezii districtelor libere din Banat, dar și cu cei ai districtelor pe care el însuși le dobândise de la rege (Ikws, Bujor, Comiat etc.) Iancu de Hunedoara a reușit să obțină cunoscutele sale victorii militare împotriva turcilor și să înscrie astfel în istoria universală, în legătură cu lupta antiotomană a popoarelor din Balcani, un mare capitol de istorie europeană.

NOTE

1 *Scriptores Rerum Hungaricum*, I, Budapesta, 1937, p. 49—50, 89—91; II, p. 487, 489—492 și 505.

2 *Ibidem*, I, p. 49 și 91.

3 *Călători străini despre Țările Române*, I, București, 1968, p. 28.

4 Pesty Frigyes, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, Budapesta, 1876, p. 59; E. Hurmuzaki—N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, I/2, București, 1890, p. 553—555.

5 *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase vol. I, Sec. XV—mijlocul sec. XVII*, București, 1966, p. 53.

6 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 531—532. Pentru cetățile din zonă a se vedea: Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul timișan*, în „Analele Academiei Române”, Seria III, Mem. secț. ist., XXVII (1944—1945), p. 195—230; Th. N. Trăpea, *Câteva cetăți din Banatul de Severin. Identificarea lor*, în „Studii. Revistă de istorie”, XV (1962), nr. 1, p. 169—176; Idem, *Trecutul istoric al Porților de Fier începând din secolul al X-lea până în secolul al XVIII-lea*, în „Studii de istorie a Banatului”, V (1977), p. 162—193 și VI—VII (1978—1979), p. 14—47; Ștefan Matei, Ilie Uzum, *Cetatea de la Pescari*, în „Banatica”, II (1973), p. 141—156; Nicolae Săcară, *Castrum Myhald*, în „Tibiscus”, IV (1975), p. 167—183; A. Corvătescu, Al. Rădulescu, *Despre ansamblul fortificat de la Tricule-Svința (jud. Mehedinți)*,

- în „Tibiscus”, V (1979), p. 169—182; Gheorghe I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească. Secolele XIII—XVI*, București, 1981, p. 85—104.
- 7 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 553.
- 8 Pesty Frigyes, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, III, Budapest, 1878, p. 23—24. Vezi și Alexandru Nemoianu, *Unele aspecte privind prezența teutonilor în Banat (1429—1432)*, în „Muzeul Național”, II (1975), p. 381—386; Ioan Hațegan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului (1429—1435)*, în „Tibiscus”, V (1979), p. 191—196; Eugen Glück, *Date noi cu privire la prezența cavalerilor teutoni la frontiera Banatului (1429—1437)*, în „Revista Istorică”, III (1992), nr. 7—8, p. 783—792.
- 9 Traian Simu, *Arcidava Vărădia*, în „Arhivele Olteniei”, IV (1925), nr. 21—22, p. 386—392; Theodor N. Trăpcea, *Despre unele cetăți medievale din Banat*, în „Studii de istorie a Banatului”, I (1969), p. 23—82; Nicolae Secară, *Turnul medieval din Ciacova*, în „Tibiscus”, I (1971), p. 157—172; Șt. Matei, I. Uzum, *Date noi asupra bisericii și fortificației de la Ilidia*, în „Acta Musei Napocensis”, IX (1972), p. 555—560; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, p. 246—250; Ștefan Matei, *Fortificațiile de pe teritoriul Banatului în lumina izvoarelor scrise*, în „Banatica”, V (1979), p. 255—263.
- 10 Adrian Bejan, *Cetatea Jdioara*, în „Tibiscus”, IV (1975), p. 155—166; Idem, *Concluzii preliminare asupra săpăturilor arheologice de la cetatea feudală Jdioara, din anii 1973—1977*, în „Tibiscus”, V (1979), p. 199—206.
- 11 Nicolae Săcară, *Donjonul de la Turnu-Ruieni*, în „Banatica”, III (1975), p. 303—309.
- 12 Ioan Hațegan, *Pavel Chinezu în lupta antiotomană. Anii 1479—1482*, în „Ziridava”, X (1978), p. 197—208; Idem, *Pavel Chinezu — un conducător al luptei antiotomane*, în „Revista de Istorie”, XXXII (1979), nr. 10, p. 1889—1913.
- 13 Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. 2, București, 1968, p. 50—54.
- 14 Călători străini despre Țările Române, II, București, 1970, p. 316 și 327.
- 15 Pesty Frigyes, *op. cit.*, III, p. 10. *Documenta Romaniae Historica, Seria D, Relații între Țările Române*, I, București, 1977, p. 123.
- 16 Deér József, *Zsigmond király honvédelmi politikája*, în „Hadtörténelmi közlemények”, XXXVII (1936), fasc. 1, p. 1—57; fasc. 2, p. 169—202; D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, I, București, 1967, p. 145—154.
- 17 Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, Budapest, 1883, p. 101; *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapest, 1941, p. 229.
- 18 Pesty Frigyes, *op. cit.*, III, p. 28—29; *Documenta Romaniae Historica, Seria C, Transilvania*, X, București, 1977, p. 160—161.
- 19 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 354; *Documenta Valachorum*, p. 481.
- 20 *Documenta Romaniae Historica, Seria D, I*, p. 96—98.
- 21 *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veac XI, XII, XIII*, vol. I, București, 1951, p. 249.
- 22 *Ibidem*, Veac XIII, vol. II, București, 1952, p. 362.
- 23 *Documenta Romaniae Historica, Seria D, I*, p. 100—102.
- 24 Iosif Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*, București, 1973, p. LXVIII.
- 25 Pesty Frigyes, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, III, Budapest, 1878, p. 11; Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 331.
- 26 *Documenta Romaniae Historica, Seria D, I*, p. 125.
- 27 Hurmuzaki—Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 627, nota 1.
- 28 *Ibidem*, II/2, p. 269—270.
- 29 D. Prodan, *op. cit.*, I, p. 146.
- 30 Deér József, *op. cit.*, fasc. 1, p. 19.
- 31 Köszeghy Sándor, *Zsigmond király két honvédelmi szabályzata*, în „Hadtörténelmi közlemények”, V (1892), p. 586—591.
- 32 *Corpus Juris Hungarici*, I, Budapest, 1901, p. 247—251 și 316—325.
- 33 *Ibidem*, p. 368—369.
- 34 *Ibidem*, p. 490—497 și 602—609.

35 Pesty Frigyes, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, p. 73—75.

36 *Istoria armatei românești*, ed. 2, I, București, 1929, p. 24.

37 Ștefan Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie” (Cluj), VIII (1957), nr. 1—4, p. 36.

LES OBLIGATIONS MILITAIRES DES CNÈZES DU BANAT ET LA RIVALITÉ DE L'HONGRIE AVEC LA BULGARIE ET L'EMPIRE OTTOMAN AUX XIV—XVe SIÈCLES

(Résumé)

L'auteur de cet étude cherche à restituer l'histoire du Banat aux XIV—XVe siècles du point de vue de l'organisation militaire du territoire et de l'élément humain.

Au commencement de l'histoire du pays, les unions de communautés villageoises, qui constituaient des formations pré-étatiques et avaient un prononcé caractère militaire, eurent à jouer un rôle important, à côté de la Bulgarie et du Byzance, dans les combats contre les Hongrois conquérants.

Après la conquête de la fin du XIIe siècle, le devoir des habitants du Banat de participer à la défense du pays est devenu une obligation envers l'autorité central de l'État féodal hongrois. Les cnèzes et les paysans libres des districts ont constitué la base de l'armée du Banat pour assurer la défense de celui-ci à l'approche de l'ennemi, notamment des Turcs. Au cours des luttes antiottomanes les Roumains remportaient une série de victoires qui eurent pour effet de consolider la frontière danubienne de la région. Ainsi les nombreux actes de donation accordés aux knèzes du Banat pour les récompenser de leurs faits d'armes dans les batailles contre les Turcs en font foi et expliquent la possibilité du pays de conserver son individualité militaire aux XIV—XVe siècles.

OBSERVAȚII PRIVIND GEOGRAFIA ISTORICĂ A VĂII BISTREI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XV-LEA

DUMITRU ȚICU

Valea Bistrei constituie culoarul natural care face legătura între Depresiunea Caransebeșului și cea a Hațegului, unind în acest fel și două mari provincii istorice românești Banatul cu Transilvania. Rama nordică a culoarului este străjuită de masivul Munților Poiana Ruscă, dominat de vârful Padeș (1 374 m), iar la sud se desfășoară culmile Munților Țarcu. Adunându-și apele de pe cele două masive muntoase, Bistra străbate un traseu de cca 45 km lungime până la vărsarea în Timiș. De-a lungul Văii Bistrei au fost delimitate mai multe sectoare individualizate de existența unor bazine formate pe afluenții râului¹.

Cursul inferior al Bistrei, cuprins între confluența cu Timișul și Glimboca prezintă o serie de meandrări și despletiri care au dus la formarea unor ostroave. Bistra primește în acest sector, pe malul drept, afluenți mici precum Glimboca și Vârciorova (fig. 1). Văile acestor pârâuri au segmentat plaiurile care coboară treptat dinspre culmea Padeșului.

Am zăbovit asupra condițiilor de mediu din acest segment al Văii Bistrei, în care vom încerca să reconstituim, pe baza informației izvoarelor istorice, aspecte din habitatul medieval. Cercetarea habitatului, înțeles în întregul său cu vatra satului, necropola, biserica și fortificația feudalului sau colectivității, presupune un mare volum de informații oferit de izvoarele documentare, arheologice sau de altă natură și de care noi nu beneficiem la momentul actual². Cu toată importanța recunoscută în istoriografie ca zonă de legătură între două mari regiuni istorice, Culoarul Bistrei arareori a fost obiect de cercetare istorică medievală iar din punct de vedere al arheologiei medievale este încă o pată albă³. Demersul nostru istoriografic având suportul principal informația oferită de izvoarele diplomatice, coroborate cu cercetările de teren, urmărește elucidarea unor chestiuni referitoare la geografia istorică a Văii Bistrei la începutul veacului al XV-lea. Astfel, pe cursul inferior al Bistrei, între Obreja și Glimboca, până pe culmile Munților Poiana Ruscă, s-au aflat în veacul al XV-lea stăpânirile familiei nobiliare românești Bizere. Sate dispărute, care au făcut parte din bunurile patrimoniale ale nobililor Bizere, inclusiv așezarea eponimă se pot localiza în acest sector al Culoarului Bistrei. În lucrările mai vechi de geografie istorică ale lui Pesty Frigies, dar și în studii istorice actuale, consacrate familiei Bizere, posesiunile acesteia au fost vag identificate în zona Caransebeșului⁴.

Actul din august 1411, ce amintește pe Ioan fiul lui Lado de Bizere ca om de încredere al regelui participând la reambularea moșiei Ciuța, reprezintă cea dintâi mărturie cunoscută cu privire la familia Bizere⁵.

În momentul în care se manifestă în prim planul scenei politice și sociale bănățene, odată cu deceniul al III-lea al secolului al XV-lea, ei stăpâneau deja un număr însemnat de sate și moșii de pe Valea Bistrei și Pogănișului. Nu putem reconstitui, în lipsa documentelor scrise, etapa de ascensiune a acestei familii românești, fără îndoială de origine cnezială. Regele Sigismund de Luxemburg a răsplătit pentru meritele militare, în noiembrie 1429, pe Lado fiul lui Ladislau, fiul lui Pete, pe Nicolae fiul lui Ladislau și pe Iacob fiul lui Petru zis Viteazul de Bizere cu un loc de curte în Caransebeș⁶. Nicolae de Bizere și vărul său Lațcu au primit la sfârșitul lunii noiembrie 1433, în urma poruncii regelui Sigismund de Luxemburg satele și moșiile Bizere, Calova, Vârciorova, Ramna, Mal, Slatina, Novacfalva, Mihălinți, Lățcani, Dăniliești, Apadia, *Weelg* și Oha-bița din districtul Caransebeșului⁷. Acest personaj reprezentativ, care timp de jumătate de secol a jucat un rol important nu numai pentru familia Bizere, în momentul primirii daniei regale a fost menționat deja ca „oștean al curții“. Moșiile și satele sus menționate au fost confiscate de rege de la Lado fiul lui Ladislau de Bizere și fiii săi, acuzați de infidelitate și refugiați în Țara Românească⁸. Este dificil de apreciat, din cauza tăcerii izvoarelor scrise, momentul când s-a produs acțiunea lui Lado și a fiilor săi în intervalul dintre 1430 și 1433.

Conflictele patrimoniale în sânul Bizereștilor au reizbucnit în decembrie 1438 când Ladislau fiul lui Ladislau Românul de Bizere, care nu a trecut cu tatăl și cu frații în Țara Românească, se adresează regelui. El s-a plâns atunci regelui Albert împotriva unchiului său după tată Nicolae de Bizere care stăpânea abuziv moșiile confiscate de la părintele său⁹. Actul din 9 iulie 1439 confirmă punerea în stăpânire moșiilor confiscate a lui Ladislau fiul lui Lado Românul, în urma cercetărilor și mărturiilor adunate de comiții de Timiș și obștea nobililor din districtul Caransebeș. Nicolae de Bizere, ajuns între timp „familiaris fidelis nostri“ la curtea lui Iancu de Hunedoara este răsplătit pentru serviciile credincioase cu sate și moșii din districtul Caransebeș¹⁰.

Disputele interne pentru stăpânirea fostelor proprietăți confiscate au răbufnit din nou în cursul anului 1447, ajungând până la curtea regală. Înțelegerea încheiată în fața capitlului din Arad la 4 iulie 1447 între Ladislau fiul lui Lado și Petru fiul lui Petru zis Viteaz de Bizere pe de o parte și Nicolae de Bizere împreună cu Ladislau fiul lui Ioan de Bizere consfințește o nouă împărțire a moșiilor de pe Valea Pogănișului și din Valea Bistrei¹¹. În urma acestei înțelegeri lui Nicolae de Bizere i-a revenit întreaga stăpânire asupra moșiilor Ramna și Satul liber, jumătate din posesiunile Mal, Glimboca, Pleșa de Sus și de Jos și trei părți din Bizere, Calova și Vârciorova¹².

Aplanarea disputelor patrimoniale între Nicolae de Bizere și nepotul său Ladislau fiul lui Lado de Bizere, alături de care se afla și Petru fiul lui Petru de Bizere a fost urmare a reîmpărțirii posesiunilor și a părților de stăpânire din Valea Bistrei și din Depresiunea Pogănișului. Actul din 2 martie 1448 menționează că în urma acestor înțelegeri intervenite între părți lui Nicolae de Bizere i-au revenit întreaga stăpânire asupra „*possessiones Zabathfalva, Rawna et Worchorowa, item directe medietatis possessionum Byzere, Calowa, Plese, Meel, Nowakfalva, Wolya et Also-falwa*“¹³. Cealaltă parte din aceste stăpâniri a revenit lui Ladislau fiul lui

Lado și lui Petru fiul lui Petru de Bizere. Aflăm cu acest prilej că cele două așezări Vârciorova și Bizere aveau hotar comun care nu a fost însă delimitat la momentul emiterii actului „*annotata possessio Worchorowa a prefata possessione Byzere nondum metaliter foret separata et distincta*”¹⁴. Această precizare este extrem de importantă pentru localizarea lor pe teren fiindcă ambele așezări au fost pustiite și au dispărut.

Satul Bizere atestat în izvoarele diplomatice începând din veacul al XV-lea a fost în mod obișnuit localizat pe teren în zona Caransebeșului lângă actuala așezare Vârciorova. Istoricul Pesty Frigies a propus, încă la sfârșitul veacului trecut în studiul de geografie istorică consacrat Banatului de Severin, identificarea așezării dispărute Bizere, în hotarul actual al satului Vârciorova de pe valea râului Bolvașnița¹⁵. Această opinie s-a impus în istoriografie de-a lungul vremii, studii mai vechi ori mai recente de geografie istorică ori consacrate familiei Bizere au adoptat aceeași localizare¹⁶. Deși a fost cu mult mai aproape de adevărul istoric, localizarea propusă de istoricul și arheologul șvab F. Milleker nu a găsit rezonanță în istoriografia bănățeană¹⁷. Satul medieval dispărut Bizere se poate localiza pe malul nordic al Bistrei în punctul Sat Bătrân din hotarul localității Obreja. Cercetările de suprafață pe care le-am întreprins la Obreja — Sat Bătrân au identificat urme de locuire din secolele XIV—XV precum și ruinele unei construcții, poate ale unei biserițe¹⁸.

Dealtminteri, analiza datelor referitoare la satele și posesiunile familiei Bizere din documentele de cancelarie, coroborate cu mărturiile toponimiei converg spre localizarea în totalitate a acestora pe culoarul Bistrei, în hotarul dintre Obreja—Glimboca—Oțelu Roșu. Microtoponimia dar îndeosebi hidronimele, de la care inițial așezările și-au luat numele, sunt martori importanți în procesul de reconstituire a habitatului medieval. În documentul din 6 decembrie 1433 printre proprietățile confiscate de la Lado de Bizere a fost amintită și „*possessio Worchorowa*” alături de Bizere, Calova, Rampna, Meel și Nouakfalwa¹⁹. Aflăm din documentele ulterioare că cele două așezări Vârciorova și Bizere, situate într-o zonă împădurită cu dealuri, aveau hotar comun. Această posesiune a nobililor de Bizere a fost identificată în istoriografie aproape fără excepție în hotarul actual al satului Vârciorova, de sub Muntele Mic²⁰.

Satul medieval dispărut Vârciorova trebuie localizat în lunca Bistrei, nu departe de Sat Bătrân de la Obreja, acolo unde Valea Vârciorova se unește cu Bistra. Pârâul Vârciorova este un afluent micuț al Bistrei, cu obârșia sub Vârful Poetii (1 075 m) și care străbate apoi printr-o vale îngustă dealurile Pleșa Mare, Dâlma spre Lunca Bistrei. Opiniile lingvistice cu privire la semnificația numelui topic Vârciorova au vizat fie aspectul locului sau o anumită ocupație²¹.

Pârâul Ramna, situat între văile Vârciorova și Glimboca își are obârșia între culmile dealurilor de pe marginea sudică a Munților Poiana Ruscă. Glimboca, alături de pârâul Vârciorova constituie unul din puținii afluenți pe care Bistra îi primește pe cursul inferior. Așezările înfiripate în apropierea văilor acestor pârâuri și-au luat același nume, fenomen de altfel remarcat și în alte zone pentru perioada medievală²². Astfel, satul medieval dispărut Ramna a fost vag localizat undeva în zonă sau chiar pe teritoriul orașului Caransebeș²³. Identificarea sa trebuie făcută însă, fără îndoială, pe valca Bistrei la confluența acestuia cu pârâul Ramna. Așezarea

a fost amintită în anul 1433 printre proprietățile confiscate de la Lado de Bizere și trecute în stăpânirea lui Nicolae de Bizere²⁴. În urma aplanării disputelor patrimoniale între ramurile familiei Bizere, consfințite prin actul din anul 1447, „*possessiones Ramnapathaka et Zabathfalw*“ alături de alte părți de stăpâniri i-au revenit lui Nicolae de Bizere și lui Ladislau fiul lui Ioan²⁵. În a doua jumătate a veacului al XV-lea, la o dată anterioară anului 1475, s-a produs un fenomen de „*roire*“ astfel încât sunt menționate satele Ramna de Sus și Ramna de Jos²⁶.

Vatra satului medieval Glimboca s-a aflat inițial de-a lungul văii pârâului cu același nume, în zona numită acum *Sat Bătrân*. Numele pârâului, de origine slavă, a fost preluat mai apoi în numele așezării²⁷. Cunoaștem dintr-un document de cancelarie din anul 1580 că satul Glimboca se numea și Novakfalva²⁸. De altminteri, de la 1433, când a fost atestat și până la sfârșitul veacului al XV-lea izvoarele scrise îl amintesc mereu sub forma Novakfalva. În anul 1475 Satul Glimboca a fost amintit alături de Ramna de Sus și Ramna de Jos, Slatina, Vârciorova și altele printre posesiunile de Bizere²⁹. Tradiția locală a păstrat amintirea unui lăcaș de cult, situat pe valea pârâului Glimboca și a cărui existență o găsim confirmată documentar la 1493.

Printre proprietățile confiscate de regele Sigismund la anul 1433 de la Lado de Bizere a fost amintit și satul Slatina. Documentul din 4 iulie 1447 amintește „*possessiones Slatina et Ohabyicha*“ printre stăpânirile ce au revenit lui Petru fiul lui Petru zis Viteaz de Bizere. Un an mai târziu printre cei opt oameni de încredere care participă la delimitarea dintre Vârciorova și Bizere au fost chemați și doi bărbați din Slatina³⁰. Această posesiune a nobililor de Bizere a fost delimitată aproape fără excepție în hotarul actual al satului Slatina din Valea Timișului³¹. Identificarea sa trebuie însă făcută în hotarul sudic al satului Glimboca unde toponimul Slatina i-a păstrat amintirea (fig. 2). Numele topic Slatina a fost pus în legătură cu natura solurilor sărate (sărăturilor) din zonă, dar în același timp, s-a sugerat o posibilă legătură cu economia pastorală din Banatul de munte, Slatina având în acest caz accepțiunea de „punct de aprovizionare cu sare“³².

Printre afluenții mai mici ai Bistrei de pe malul drept se numără și pârâul Ohabei. În confluența acestuia cu Bistra, în interiorul actualului oraș Oțelu Roșu, s-a aflat hotarul estic al posesiunilor nobililor de Bizere și satul Ohaba. Documentul din 29 noiembrie 1433 amintește „*possessio Zabadfalw*“ alături de Ramna, Bizere, Vârciorova și tot acolo este pomenită așezarea Ohabița printre posesiunile din valea Pogănișului³³. La mijlocul veacului al XV-lea, în urma partajului bunurilor patrimoniale, Nicolae de Bizere stăpânea în întregime satele din valea Bistrei, Ohaba, Ramna, Vârciorova precum și Lățcani, Ohabița și Apadia din valea Pogănișului³⁴. Se face mențiunea în același act din 1448, că Slatina și o altă Ohabița situate în același district au revenit de asemenea lui Nicolae de Bizere³⁵. Așa cum rezultă din mărturia documentelor de cancelarie, la mijlocul veacului al XV-lea nobili români de Bizere stăpâneau trei sate Ohaba în valea Pogănișului și a Bistrei. Satul Ohaba amintit în acte de la 1433 și până la 1448 alături de Ramna, Bizere, Glimboca se localizează în vecinătatea acestora la Ohaba Bistra (actual Oțelu Roșu), cealaltă Ohaba amintită la 1448 lângă posesiunea Slatina se poate identifica cu Ohaba

Scoarța. Hidronimul Ogașul Scoarței precum și celelalte nume topice din jurul său, situate toate în hotarul sud-vestic al Glimbocăi au păstrat amintirea satului medieval dispărut³⁶. În istoriografie aceste posesiuni ale nobililor de Bizere au fost identificate vag în zona Caransebeș sau pe valea Pogănișului³⁷.

Grupul de sate și moșii stăpânite de nobilii de Bizere se concentrează așadar pe o porțiune de circa 12 km lungime de-a lungul cursului inferior al Bistrei. Aceste stăpâniri au avut un caracter compact, într-o zonă bine delimitată, cuprinsă de pe culmile Munților Poiana Ruscă și până în Lunca Bistrei. Fără îndoială că investigația arheologică va fi în măsură să aducă informații noi privind vechimea acestor stăpâniri, așa cum a dovedit-o pentru Valea Bârzavei sau alte zone din Banatul muntos³⁸. La originea domeniului stăpânit pe Valea Bistrei de nobilii de Bizere se află fără îndoială o stăpânire cnezială mai mare, definită în istoriografie cnezat de vale ori jupanat³⁹.

NOTE

1 V. Sencu, I. Băcănar, *Județul Caraș-Severin*, București, 1976, p. 14—15; V. Ardelean, I. Zăvoianu, *Județul Timiș*, București, 1970, p. 14.

2 D. Deneke, în *ZAM*, 3, 1975, p. 7—36; H. Jäger, în *ZAM*, 6, 1978, p. 7—23; H. Jankuhn, în *Vortrage und Forschungen*, Sigmaringen, 22, 1979, p. 21—42; R. Popa, în *SCIVA*, 30, 4, 1979, p. 555—563.

3 N. Secară, în *An B*, Etnografie, 1, 1981, p. 69—73; R. Popa, *La începutul evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București 1988, p. 37, 52, 89; Z. Pinter, în *SCIVA*, 2, 1986, p. 184—188.

4 Pesty F., *A szörényi, Bánság és Szörény vármegye története*, II, Budapest, 1878, p. 15 (se va cita în continuare Szörény); C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1900, p. 306; C. Feneșan, *Documente medievale bănățene*, Timișoara, 1981, p. 42 și nota 1; P. Bona, *Biserica medievală din Caransebeș*, Reșița, 1993, p. 38; N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeș*, 1940, p. 610; B. Milleker, *Délmagyarország középkori földrajza*, Timișoara, 1915, p. 165, 230, 259, identifica corect posesiunile nobililor de Bizere în Valea Bistrei.

5 Pesty F., *Krassó vármegye története*, III, Budapest, 1882, p. 274, (se va cita Krassó).

6 Pesty F., *Szörény*, III, p. 23, „ex opposito conventum”.

7 *Ibidem*, p. 26—27.

8 *Ibidem*, p. 27—28.

9 *Ibidem*, p. 32—33; C. Feneșan, în *Sargetia*, 16/17, 1982—1983, p. 268—273.

10 Pesty F., *A Szörény vármegye hajdani oláh kerületek*, Budapest, 1876, p. 69—70, „possessiones wolachicales Kusklya, Zavoi, Potok, Zylfa”.

11 Pesty F., *Szörény*, III, p. 51—52.

12 *Ibidem*, p. 52.

13 *Ibidem*, p. 54.

14 *Ibidem*, p. 55, Zona dintre cele două așezări este caracterizată în document ca „*terrarium silvarum, moncium alpinum inter predicta Worchorowa et Byzere existencium*”.

15 Pesty F., *Szörény*, II, p. 15.

16 C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 306; C. Feneșan, *op. cit.*, p. 42, nota 1; I. Bona, *op. cit.*, p. 38.

17 B. Milleker, *op. cit.*, p. 165.

18 Cercetările de teren au fost efectuate în aprilie 1995 de către M. Vidu și D. Țicu.

19 Pesty F., *Szörény*, III, p. 27.

20 Pesty F., *Szörény*, II, p. 565; N. Cornean, *op. cit.*, p. 610; C. Feneșan, *op. cit.*, p. 42; P. Bona, *op. cit.*, p. 38; B. Milleker, *op. cit.*, p. 259, a propus identificarea satului pe Valea Bistrei lângă Obreja. Aceeași localizare corectă a așezării a adoptat-o și N. Secară, *op. cit.*, p. 74.

21 N. Drăganu, *Românii din veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, p. 253—254, a explicat originea acestui nume topic de la sl. vârh (=varf); E. Petrovici, în *Studii de Dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 220—224; V. Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, 1982, p. 25—26.

22 E. Petrovici, *op. cit.*, p. 284—286, nota 13.

23 Pesty F., *Szörény*, II, p. 470, satul s-a aflat pe teritoriul actual al Caransebeșului; C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 392; C. Feneșan, *op. cit.*, p. 269; P. Bona, *op. cit.*, p. 38; B. Milleker, *op. cit.*, p. 230, a intuit corect localizarea lângă Glimboca.

24 Pesty F., *Szörény*, III, p. 27.

25 *Ibidem*, p. 52.

26 *Ibidem*, p. 87; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, 1979, p. 56—59.

27 V. Ioniță, *op. cit.*, p. 29—30, analizează raportul dintre microtoponimia zonei, în majoritate covârșitoare românească și numele așezării.

28 C. Feneșan, *op. cit.*, p. 60, „*Nowakfalwa alias Glemboka*”.

29 Pesty F., *Szörény*, III, p. 87.

30 *Ibidem*, p. 55.

31 Pesty F., *Szörény*, II, p. 495; N. Cornean, *op. cit.*, p. 551; C. Suciu, *op. cit.*, I, p. ; P. Bona, *op. cit.*, p. 269; B. Milleker, *op. cit.*, p. 245, o localizează în Valea Bistrei.

32 V. Ioniță, *op. cit.*, p. 151, 176.

33 Pesty F., *Szörény*, III, p. 26.

34 *Ibidem*, p. 54, „*possessiones Zabathfalwa, Rawna et Worchorowa... item similiter possessiones Lachkan, Apagya, Ohabicha in Poyanchfew*”.

35 *Ibidem*, p. 54.

36 V. Ioniță, *op. cit.*, p. 30, registrul toponimelor din hotarul satului Glimboca; p. 130 cu privire la numele topic *Scoarța* din aceeași zonă; N. Secară, *op. cit.*, p. 75 și nota 32.

37 Pesty F., *Szörény*, II, p. 485 a localizat această posesiune a Bizereștilor în apropierea Caransebeșului; C. Suciu, *op. cit.*, p. 361, lângă Delinești în Valea Pogănișului; P. Bona, *op. cit.*, p. 38 lângă Delinești; N. Secară, *op. cit.*, p. 74 o localizează la Ohaba Bistra, tot acolo însă localizează și Bistra sau Negotești; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 484 cu aceeași confuzie; B. Milleker, *op. cit.*, p. 238 la Ohaba Bistrei.

38 D. Țicu, în *SCIVA*, 40, 1, 1989, p. 69.

39 R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 10; idem, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 165—166.

BETRACHTUNGEN ZUR HISTORISCHEN GEOGRAPHIE DER BISTRATALES AM ANFANG DES 15. JH.

(Zusammenfassung)

Das Bistratal bildet den natürlichen Korridor der die Caransebeș Senke mit der Hațeg Senke verbindet und so zwei große rumänischen Provinzen, Siebenbürgen und das Banat vereint. Unser historiographischer Versuch auf diplomatischen Quellen und Felderforschung gestützt, versucht einige Probleme der historischen Geographie der Bistratales am Anfang des 15. Jh. zu lösen.

Auf dem unteren Lauf der Bistra, zwischen Obreja, Glimboca und Oțelu Roșu (Ohaba-Bistra) befand sich im genannten Zeitraum das Gut der rumänischen Adligen von Bizerea. Die älteren oder neueren ungarischen oder rumänischen historisch-geographischen Arbeiten, bestimmen beiläufig, zerstreute Güter und Dörfer die der Familie Bizerea in der Gegend um Caransebeș gehört haben.

Das Dorf Vârciorova, im November 1433 neben Ramna, Bizere, Mal, Slatina und Novakfalva, zwischen den vom Lado und Bizere konfiszierten Dörfer erwähnt, wurde gewöhnlich mit dem heutigen Ort Vârciorova vom Fuße der Muntele Mic aufgezeichnet. Das verschwundene Dorf Vârciorova, muß in der Grenze der Obreja, im Tale des Baches Vârciorova lokalisiert werden. Die Urkunde vom 2 März 1448, bezüglich der Teilung der Güter Bizere, erwähnte unter anderen, daß die Dörfer Vârciorova und Bizere gemeinsame Grenze hatten. Diese Bemerkung ist für die geographische Lokalisierung wichtig, beide sind verwüstet und verschwunden. Das Dorf Bizere wurde fast ohne Ausnahme in der Caransebeș Gegend, neben dem heutigen Dorf Vârciorova, lokalisiert. Im Gelände kann es aber am Nordufer der Bistra, in der Gegend Satbătrân von Obreja lokalisiert werden. Die Felderforschungen entdeckten hier Wohnungen aus dem 14.—15. Jh. sowie Ruinen einer kleinen Kirche. Der schwäbische Historiker Felix Milleker verspürte hier, in dieser Gegend der Bistratales, die Lokalisierung der Dörfer. Seine Meinung fand später in der Geschichtsschreibung keinen Wiederhall.

Der Dorffherd von Glimboca befand sich ursprünglich in der Gegend die „Sat Bătrân“ („Altes Dorf“) genannt war. Wir wissen aus einer späteren Urkunde, daß das Dorf Glimboca auch Novakfalva heißen hat. Unter den im Jahre 1433 konfiszierten Güter die dann Nicolae von Bizere geschenkt wurden, war auch das Dorf Slatina erwähnt. Die Urkunde vom 4 Juli 1447 erwähnt die Güter Slatina und Ohabita unter den Herrschaften die Petru, genannt „cel Viteaz“ („der Tapfere“) von Bizere besaß. Diese Herrschaft der Bizere Familie wurde gewöhnlich in den heutigen Grenzen des Dorfes Slatina Timiș bestimmt. Sie muß aber in der südlichen Grenze des Dorfes Glimboca identifiziert werden, wo der Ortsname Slatina bewahrt wurde.

Die Kanzleiurkunden aus der Mitte des 15. Jh. verzeichnen, daß die Adligen von Bizere drei Dörfer mit dem Namen Ohaba beherrschten. Das Dorf Ohaba, urkundlich 1433 erwähnt (Bossessio, Szabadfalu), neben Ramna, Vârciorova, Slatina, Glimboca und Bizere wird in den Grenzen des heutigen Ortes Oțelu Roșu (gewesen Ohaba-Bistra) lokalisiert.

Folglich konzentrieren sich die Dörfer und Herrschaften der Familie Bizere auf ein kompaktes Gebiet von ungefähr 12 km Länge, entlang des unteren Laufes der Bistra. Zukünftige archäologische Forschungen werden neue Informationen über das Alter dieser Güter bringen, so wie die Archäologie schon für das Bersautal oder anderen Zonen aus dem Banater Bergland es gemacht hat. Am Ursprung der Herrschaften der Bizere Adligen im Bistratal befindet sich ohne Zweifel eine größere Knesenherrschaft, ein Talknesat oder ein Jupanat, wie es des öfteren in der Geschichtsschreibung genannt wurde.

Fig. 1. Munții Poiana Ruscă și bazinul inferior al râului Bistra.

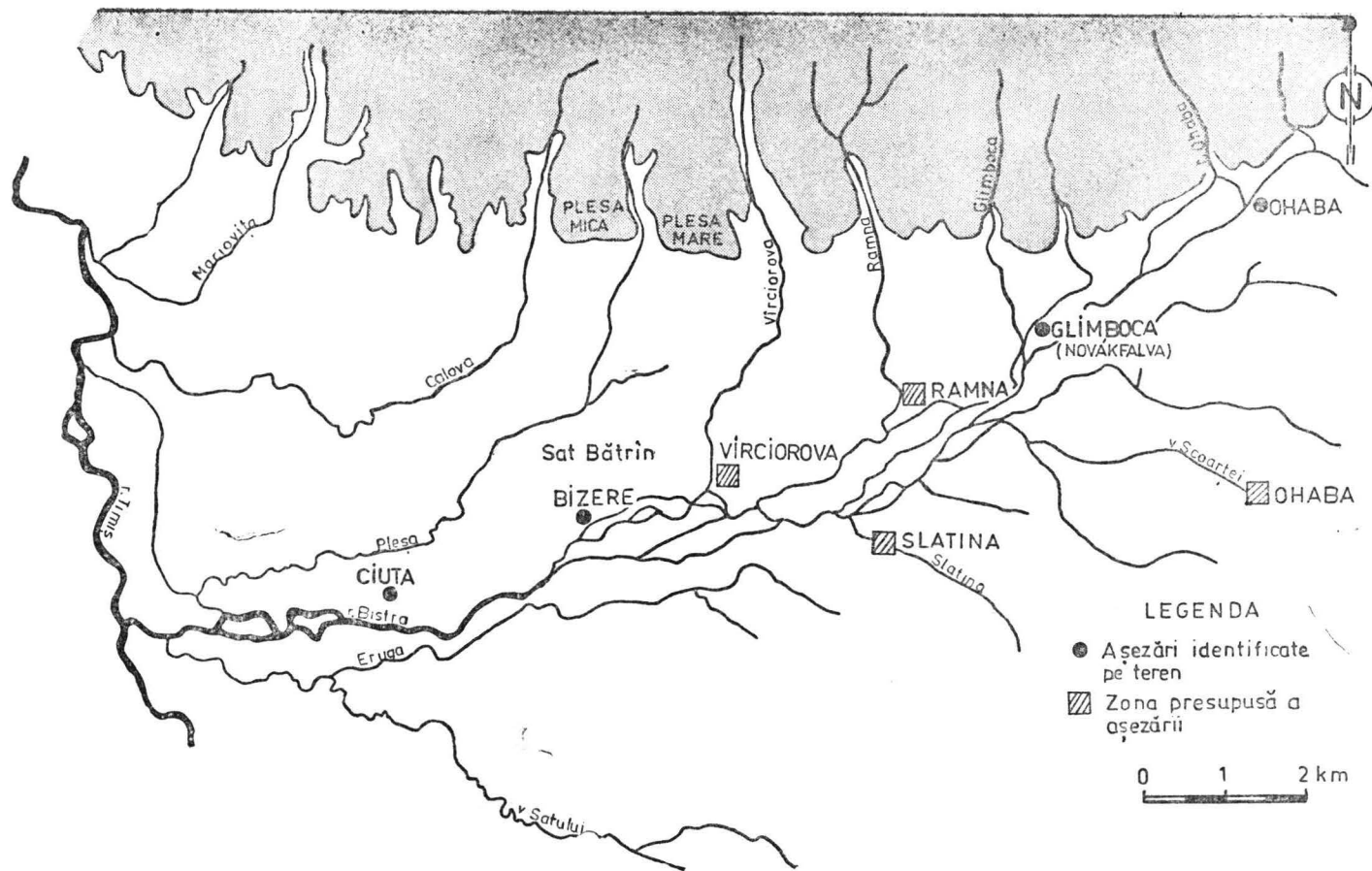

Fig. 2. Valea Bistrei în prima jumătate a veacului al XV-lea. Așezări și stăpâniri ale nobililor de Bizere.

ÎNNOBILARE ȘI CONFESIUNE ÎN LUMEA FEUDALĂ ROMÂNEASCĂ DIN BANAT (sec. XIV—XVI)

LIGIA BOLDEA

Desprinsă din rândul cnezimii române bănățene în urma procesului de înnobilare, favorizat de contextul social-politic al secolului XIV—XV, nobilimea română din Banat s-a încadrat, prin formele sale de manifestare, în tiparele feudalismului general impuse de regalitatea maghiară. Procesul de înnobilare al acestor cnezi, atât cât ni se relevă din informațiile documentare, face trimitere și la una din dimensiunile spirituale ale acestor feudali locali și anume, apartenența lor confesională la unul din cele două culte creștine ale vremii: catolicismul sau ortodoxismul. În fapt, problema confesională, raportată la existența cnezilor nobili bănățeni, ca feudali recunoscuți ai regatului, a fost de la bun început îngreuiată de lipsa unor dovezi certe, atât documentare cât și materiale. Acest fapt a făcut ca, adesea, opiniile în legătură cu această chestiune să fie realmente opuse, afirmându-se fie trecerea la catolicism a tuturor cnezilor înnobiți, concomitent cu pierderea etniei române, fie un ortodoxism cert al acestora, ceea ce nu este de loc evident, dat fiind contextul social-politic și confesional în care se situa Banatul medieval.

În plan istoriografic, problema nobilimii române din Banat a fost deseori cuprinsă tangențial în lucrările referitoare la istoria generală a Banatului, ori în studii ce vizau anumite aspecte ale realităților cnezimii române bănățene, fără a i se afecta o exclusivă atenție. În mod nejustificat, problema confesională a făcut obiectul doar a puține cercetări, deși clarificarea raportului confesiune—etnie—stăpânire asupra pământului s-ar fi impus cu necesitate. Lucrările lui Ștefan Lupșa¹, Zeno-
vie Păclișanu², I. D. Suci³ tratează mai mult modalitățile în care a funcționat propaganda catolică în rândul populației române din Banat decât implicațiile ei reale, de fond.

Problema în sine își are, fără îndoială, însemnătatea ei, deoarece ea devine, la un moment dat, unul din elementele determinante de care putea depinde înnobilarea unui cnez român. Întrebarea care se impune, în directă dependență față de calitatea lor de supuși ai regatului maghiar, este dacă apartenența confesională a fost într-adevăr una din condițiile „*sine qua non*” ale înobilării cnezilor români bănățeni sau a avut o importanță colaterală.

Contextul general în care se situa Banatul medieval dezvoltă o serie de dimensiuni care, în mod direct sau indirect, au influențat atât situația cât și atitudinea feudalității locale bănățene care, în mod implicit, a trebuit să se adapteze, în decursul secolelor XIV—XVI, la o mulțime de schimbări spectaculoase de planuri, ce au modificat mult străvechile tra-

diții românești. Am considerat că o succintă analiză a realităților social-juridice, politice și confesionale ale zonei respective ar fi necesară demersului nostru istoric, cu atât mai mult cu cât informațiile documentare și materiale sunt deseori inegale sau chiar insuficiente. În acest mod, lucrarea de față ambiționează să expună un anumit punct de vedere asupra unei probleme controversate — confesionalitatea feudalității locale bănățene — punct de vedere care s-a conturat atât pe baza unor analogii cu realități asemănătoare Banatului, cât și pornind de la date ce ni se par pertinente și verificabile documentar.

Sub aspect social-juridic, secolul al XIV-lea reprezintă o schimbare structurală de abordare a sistemului proprietății funciare în întreg regatul maghiar, cu implicații evidente și asupra lumii bănățene, ce și-a conturat încă din secolele anterioare o feudalitate locală specifică. Tulburările ce au avut loc, la începutul secolului, în jurul tronului Ungariei, datorită stingerii dinastiei arpadiene și înlocuirii ei cu cea angevină, au fost cu mult mai mult decât un simplu schimb dinastic. A fost o schimbare de concepție asupra modului de guvernare a regatului. Vechea dinastie arpadiană, creată în spațiul central european după așezarea maghiarilor în Pannonia, s-a adaptat realităților întâlnite, deși a îmbrăcat caracterul unui stat catolic, cu structuri feudale de tip occidental. Regii arpadieni au respectat, în general, religia populației românești cât și organizarea sa socială, bazată pe dreptul cutumiar (acel „*ius valachicum*“), astfel că fundamentul proprietății funciare avea un caracter alodial. Se știe că, în timpul acestei dinastii, formele vechi românești, găsite la venirea lor în Transilvania, s-au perpetuat, fiind încadrate în regimul general al dreptului feudal introdus de Ștefan I și susținut de succesorii săi. El consta în recunoașterea tacită, „*de facto*“, a situației existente și nu dintr-o asimilare completă în cadrul posesiunii nobiliare maghiare, ce decurgea dintr-o donație inițială regală. Astfel, proprietatea alodială românească, devenită posesiune dependentă de coroana regală, deși grevată de anumite obligații, își păstrează caracterul ereditar, posesorii ei putând-o transmite, moșteni, ipoteca sau vinde⁴.

Noua dinastie, eminentă occidentală, va bulversa această ordine de lucruri deoarece, adeptă a principiilor cele mai pure ale dreptului feudal, era decisă a le impune riguros în cadrul general românesc, în încercarea sa de afirmare a autorității regale. Ori, fundamentul acestui drept era noțiunea de „*dominium eminens*“, în virtutea căruia întreg pământul aparținea suveranului, ce putea dispune de el după bunul său plac. Din acest moment, proprietatea alodială, deținută de cnezii români bănățeni după dreptul nescris al cnezatelor, este înlocuită în mod ferm și definitiv cu proprietatea concesionată, apanaj al dreptului feudal tipic, proprietate bazată pe documentul scris acordat de rege⁵. Impactul unei asemenea transformări de substanță s-a resimțit din plin asupra lumii feudale românești deoarece, pentru prima dată în evoluția lor istorică, acestor feudali le era contestat dreptul asupra stăpânirilor străvechi de către o autoritate străină de tradițiile și legile nescrise ale acestor pământuri. În mod firesc, atitudinea acestora trebuie să se modifice în mod radical, ei fiind practic obligați să caute să obțină recunoașterea regală, prin act scris, a stăpânirilor lor funciare.

Pe de altă parte, dinastia angevină a fost puternic sprijinită de papalitate, care ambiciona să facă din regatul Ungariei un vârf de lance al prozelitismului catolic, îndreptat nu atât împotriva Islamului, care de-abia începea să se contureze în secolul XIV ca putere politică în sud-estul Europei, ci împotriva lumii ortodoxe, „schismatică” în accepțiunea occidentală, care refuza de secole să se lase atrasă în sfera de influențe a Romei. Conflictul, agravat în secolul al XIV-lea, între spațiul românesc (în căutarea entității sale statale) și regalitatea maghiară, cu veleități expansioniste la sud și est de Carpați, se va răsfrânge în mod direct asupra teritoriilor românești înglobate în regat, în special asupra eliteilor formate din cnezii și voievozii români. De aceea, în logica noii stăpâniri, asemenea elite, nemaghiare și necatolice, atrase cu siguranță de exemplul de răzvrătire al elitelor românești de dincolo de munți, nu puteau constitui decât o amenințare a procesului de centralizare intenționat de regii angevini și al celui de catolicizare a „schismaticilor” urmărit de papalitate.

Urmarea s-a constituit în cele două diplome emise de regele Ludovic I (1342—1382) în 1351 și 1366, Ludovic I fiind fără îndoială, campionul prozelitismului catolic și al normelor de drept feudal occidental în această parte a Europei. Dacă prima diplomă delimita societatea regatului în două categorii sociale — nobili și iobagi, cea din 1366 venea să conteste feudalității române totul: stăpânirea asupra pământului, confesiunea și, în ultimă instanță, însăși etnia. Măsurile trebuiau să asigure în această parte a regatului o nouă situație legală, condiționând stăpânirea asupra pământului și nobilitatea de fidelitatea față de rege din punct de vedere politic și confesional⁶. Maria Holban opinia că, prin aplicarea acestor măsuri în Banat, în comitatele Caraș și Cuvin de către comitele de Timiș, Benedict Himfy, regele pornea o „cruciadă proprie în Banat și Bulgaria”, ca o contrapondere dar și amenințare la adresa domnului Țării Românești, Vladislav Vlaicu, Banatul devenind astfel „centrul ofensivei catolice în Balcani”⁷.

O logică simplă ne îndreptățește să credem că asemenea măsuri nu-și aveau justificarea dacă în spațiul bănățean, ca dealtfel și în alte zone ale Transilvaniei (Hațeg, Maramureș, Făgăraș), nu ar fi existat un număr mare de stăpâni de pământuri nemaghiari și necatolici, ce nu concordau cu noua viziune asupra sistemului proprietății funciare, aplicată de regalitatea maghiară. Desigur că documentele nu lasă să se întrevadă întotdeauna care este religia posesorului, ceea ce limitează posibilitatea de a cuprinde profunzimea fenomenului declanșat de diploma din 1366. Reinnoirea ei în 1428 de către Sigismund de Luxemburg, dincolo de contextul total diferit în care s-a produs, ridică noi semne de întrebare asupra eficacității acestor măsuri. Realitatea este că, exceptând documentul din 1500, prin care nobililor români Mihail și Nicolae Poreca le sunt confiscate moșiile deoarece ei reveniseră la credința ortodoxă, document asupra căruia urmează să revenim, alte documente referitoare la Banatul medieval care să semnaleze denunțarea unor români de a fi stăpâni de pământuri și ortodocși în același timp, ori măsuri concrete împotriva lor, sunt practic inexistente. Putem deduce, astfel, fie că feudalii români bănățeni au trecut în totalitate la catolicism, ceea ce este puțin probabil, fie că efectele practice ale diplomelor au fost limitate.

De aceea, subscriem părerilor potrivit cărora relația confesiune-etnie trebuie redimensionată, renunțându-se la o delimitare categorică între ortodocși-români, nobili-maghiari⁸.

Dacă noile realități social-juridice ale secolelor XIV—XV au creat dificultăți feudalității locale bănățene, contextul politic al acestor secole avea să le ofere șansa de a-și apăra identitatea, prin contribuția militară deosebită pe care și-au adus-o în multe campanii ale regatului ungar, atât în războaiele orientale, cât și în cele occidentale. Evoluția istorică a Banatului medieval s-a înscris în importante mutații politice care s-au petrecut, într-o succesiune spectaculoasă, în secolele XIV—XVI și au afectat întreaga societate românească a vremii.

După ce Bizanțul ortodox, care a influențat puternic zona Balcanilor și a Dunării de jos, a început să decadă odată cu secolele XII—XIII, două noi realități politice au asaltat acest spațiu istoric: pe de-o parte avansul Occidental catolic, impulsivat de ambițiile unioniste ale papei și reprezentate de regalitatea maghiară, pe de-altă parte, penetrarea în Europa sud-estică a lumii islamice, orientală și musulmană, care va schimba în mod decisiv raportul de forțe în zonă. Societatea românească, constituită în entități statale, a trebuit să înfrunte aceste noi centre de putere, față de care se deosebea atât etnic, dar și confesional. De aceea, implicațiile ce au decurs din alcătuirea noilor alianțe au fost decisive pentru evoluția Țărilor Române. Desigur că, alianța lumii creștine împotriva Imperiului otoman apărea ca cea mai firească rezolvare a stăvilirii pătrunderii otomane în Europa. Însă această creștinătate, dezbinată între catolici și ortodocși, conflictuală la un moment dat, va fi incapabilă să se manifeste coerent în fața pericolului otoman. Solidarizarea sa în cadrul unor cruciade antiotomane insuficient pregătite va eșua repetat (în 1396 și 1444), iar încercările de unificare religioasă (1366, 1439) s-au dovedit sterile, din moment ce papalitatea nu urmărea decât să-și extindă hegemonia asupra creștinătății orientale, profitând din plin de situația dramatică în care a ajuns Imperiul bizantin în secolele XIV—XV. Dimensiunea tragică a adevăratelor relații dintre cele două componente ale aceleiași religii creștine a fost mărturisită, chiar cu un an înaintea prăbușirii definitive a Bizanțului (1453), de către marele demnitar Luca Nottaras, care avea să spună: „Mai bine să vedem dominând în oraș turbanul turcilor decât mitra papală”⁹.

A doua jumătate a secolului al XV-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea va frânge echilibrul de forțe în zonă, consacrand pentru o lungă perioadă de timp dominația otomană.

Din perspectiva Țărilor Române, abilitatea cu care ele și-au alcătuit un sistem propriu de alianțe, deosebit de mobil, le-a permis să-și păstreze cu succes libertatea și integritatea. La scară redusă și păstrând desigur proporțiile, lumea feudală românească bănățeană va profita de acest context istoric și politic, valorificând poziția de graniță a Banatului. Astfel, cnezii și nobilii bănățeni, prin credincioase slujbe militare și-au salvat în bună parte ceea ce le fusese contestat în baza noii legislații feudale — calitatea de stăpâni de pământuri. Este edificator în acest sens faptul că secolul al XV-lea reprezintă tocmai perioada de maximă afirmare a acestor feudali locali, realitatea evidențiată de numărul mare de documente de confirmare a lor ca stăpâni de pământuri.

Dacă această confirmare s-a legat sau nu de apartenența lor religioasă, faptul poate fi doar dedus urmărind contextul confesional al epocii, mai ales că Banatul a reprezentat o interesantă zonă de interferență a celor două culte: ortodox și catolic.

După marea schismă din 1054, cele două ramuri ale Bistricii creștine au evoluat diferit, ajungând chiar pe poziții antagonice. În timp ce catolicismul, înzestrat cu un dinamism interior remarcabil, a dezvoltat în Apus o solidaritate umană al cărui element catalizator a fost papalitatea, în răsăritul Europei între civilizația bizantină și restul popoarelor ortodoxe se naște un antagonism, ideea imperială devenind element de dezagregare în loc să fie unul de unitate. Energiile acestei lumi, în loc să se unească într-o singură direcție, s-au combătut, epuizându-se în lupte sterile. Secolul XIV și începutul secolului XV vor marca punctul culminant și deznodământul acestei sciziuni cronice în rândul religiei creștine, căderea Bizanțului și a Peninsulei Balcanice sub autoritatea otomană datorându-se, în bună măsură, totalei lipse de unitate a unei lumi apusene și balcanice, preocupate de vechile rivalități sau dominate de interese care le făceau să adopte față de turci o atitudine surprinzătoare pentru niște creștini¹⁰. Transilvania și Banatul vor suferi din plin impactul acestor rivalități deoarece, zone tradițional românești și ortodoxe, vor deveni, după cucerirea maghiară, subiecte ale ofensivei catolice, dar și puncte de plecare ale prozelitismului catolic la nord și sud de Dunăre, în spațiul balcanic.

Deși extrem de puține, mărturiile asupra unei vieți ortodoxe în Banat, încă înainte de pătrunderea maghiară, există. Legenda Sf. Gerard vorbește despre Athum, voievodul dintre Mureș și Dunăre care, „botezat după credința grecească în cetatea Vidinului, ... ridică în zisa cetate a Mureșului o mănăstire întru slava fericitului Ioan Botezătorul, punând acolo un stareț și călugări greci, după rânduiala și obiceiul aceloră”¹¹. Apartenența la ortodoxie a acestei mănăstiri de început de secol XI este mai presus de orice îndoială, ea constituind, cu mare probabilitate, un important centru religios al românilor bănățeni. Oarecum disputată este etnia acelor călugări, unii istorici luând „*ad litteram*” informația Sf. Gerard potrivit căreia ei ar fi fost greci aduși din Bizanț¹², alți autori îndrăznind o interpretare proprie a problemei și avansând opinia originii lor române, interpretare care pornește de la ideea că, prin termenul de „greci” în documentele medievale „înțelegem mai mult credința decât neamul”¹³. Nu ne propunem să aprofundăm problema în cadrul acestei lucrări, preferând să ne mărginim la a folosi informația doar pentru conturarea fondului tradițional ortodox al Banatului medieval.

De fapt, această zonă intră în sfera unei mai pronunțate atenții din partea documentelor vremii odată cu declanșarea ofensivei catolice împotriva „schismaticilor”, ce debutează practic odată cu secolul al XIII-lea, pentru a atinge apogeul în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea. Comparând însă aceste perioade, putem distinge o interesantă diferențiere a mijloacelor de acțiune. În secolul XIII, majoritatea acțiunilor prozelite au fost inițiate și susținute de papalitate, prin apeluri adresate regilor arpadieni ai Ungariei de a lua măsuri pentru ca „ciuma ereziei, a schismei și păgânului să fie smulsă din rădăcini din aceasta țară”¹⁴. Desigur că, ocuparea Constantinopolului în 1204 de către

latini, a încurajat imixtiunea directă a papei în eforturile de convertire a ortodocșilor răsăriteni, convertire care echivala cu extinderea sferelor sale de influență în sud-estul Europei. Aceste inițiative papale au fost însă mai mult acțiuni de la distanță, fiind cunoscut faptul că regalitatea arpadiană a fost caracterizată de o anumită toleranță față de diferitele confesiuni ale regatului, chiar dacă politica religioasă asimilatoare, aplicată în perioada de trecere de la domnia lui Andrei II la cea a lui Bela IV, avea să devină unul din factorii profunderor convulsiiuni care au subminat regatul la sfârșitul secolului al XIII-lea.

Tot în această perioadă, papalitatea tinde să amalgameze schisma cu erezia, deținătorii „schismatici” de pământuri devenind „*injusti possessores*” expuși depozedării¹⁵. Chiar dacă în secolul XIII măsura nu se concretizează în Transilvania și Banat, atitudinea ultimilor arpadieni (Ladislau Cumanul bunăoară, s-a sustras aplicării programului papal, fiind chiar suspectat că a aderat la Biserica răsăriteană)¹⁶ a determinat papalitatea să promoveze o nouă dinastie, căreia i-a încredințat misiunea de a duce la îndeplinire programul ei. Slabele rezultate ale prozelitismului catolic, în secolul al XIII-lea, au dat posibilitate românilor ca, la sfârșitul acestui secol, să se manifeste ca „stare” recunoscută a regatului, dovada fiind participarea lor la prima congregație generală a țării din 1291¹⁷. De altfel, Ștefan Lupșa considera că, sub Ladislau Cumanul (1272—1290), „schismaticii au progresat și mai mult”¹⁸.

O cu totul altă atitudine va adopta noua dinastie angevină, de origine italiană, ale cărei interese expansioniste în sud-estul Europei se vor împleti cu cele de cucerire eclesiastică și spirituală a zonei, manifestate de papalitate. Și modalitățile de acțiune vor fi altele, mult mai directe, deci mai eficiente, astfel încât vom asista, pe parcursul secolului XIV și la începutul secolului XV, la o amplă desfășurare a factorilor de presiune: politică — regatul Ungariei, militară — ordinele cavalierești și eclesiastică — misionarismul monahal catolic. Acest prozelitism brutal și concertat, manifestat prin diplome prohibitive, colonizări forțate sau printr-o intensă activitate de convertire, a început să dea roade, încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea semnalându-se în Banat primele aderări confessionale la catholicism ale unor cnezi sau nobili români.

Incidența pericolului otoman, a cărui ascensiune a fost subestimată atât de regalitatea maghiară cât și de Occident, dar care a adus în pragul destrămării comunitatea creștină răsăriteană, a determinat, la sfârșitul secolului XIV și începutul celui următor, o remodelare a atitudinii creștinilor către o necesară solidaritate antimusulmană. Însă, cruciadele târzii din 1396 și 1444, desfășurate pe fondul unor ultime și controversate tratative de unire confessională, vor eșua lamentabil, conducând la prăbușirea, în 1453, a ceea ce a mai rămas din Bizanțul de odinioară, „un mic stat latin, necredincios marilor sale origini”¹⁹, după cum avea să afirme Nicolae Iorga. O interesantă părere asupra cauzelor acestor eșecuri avea să exprime bizantinologul Steven Runciman, care spunea: „Papa promitea ceea ce nu mai putea ține; nimeni nu mai pleca în cruciadă urmând voința papei. Singura excepție în Răsărit fu a regelui Ungariei și aliaților săi, care avea interese personale de apărare”²⁰.

În acest context, s-a afirmat că, deși ecouri ale prozelitismului ofensiv și neconciliant romano-catolic s-au mai făcut simțite în a doua jumă-

tate a secolului al XV-lea, declarativ sau concret, efectul asupra românilor ortodocși a fost moderat²¹. De altfel, regalitatea maghiară nu a mai avut forța necesară de a continua politica de expansiune orientală, părăsită încă de Sigismund de Luxemburg (1387—1437), iar Matia Corvin (1458—1490) nu s-a dovedit un adept al prozelitismului catolic, de vreme ce el va cere papei, în 1476, să interzică minorităților din Banat de a-i jigni pe ortodocși cum că ar fi rău botezați, o dispoziție unică în felul său²².

Revenind la situația Banatului, primul act pe care ne putem sprijini în demersul propus și de care se leagă, în bună parte, posibilitatea trecerii la catolicism a unor cnezi nobili români, este diploma emisă de Ludovic I în vara anului 1366 din Lipova. Împrejurările emiterii sale sunt complexe: pe de-o parte, în același an au avut loc noi tratative de unire confesională, însuși împăratul Bizanțului, Ioan V. Paleologul, călătorind la Buda pentru a cere sprijinul Apusului împotriva otomanilor, chiar cu prețul abdicării în fața pretențiilor Romei²³. Din acest punct de vedere, asprimea hotărârilor diplomei nu se justifică, ținând cont și de faptul că împăratul a fost găzduit, în drumul său, de comunitatea cneziilor români caransebeșeni, comunitate majoritar românească și ortodoxă. Pe de-altă parte, diploma a fost acordată în momentul în care Ludovic I a inițiat o cruciadă balcanică proprie, care situa în centrul atenției sale efortul de a readuce sub ascultare cele două țări românești, răzvrătite în anii anteriori²⁴. Probabil că teama ca românii din regat să nu urmeze exemplul celor de dincolo de Carpați a constituit adevăratul motiv al durității respectivului document, alături de dorința de a atrage nobilimea, Biserica, orașele și sașii în jurul politicii sale expansioniste. De altfel, un alt document, datat din același an, semnalează o acțiune energetică împotriva ortodocșilor din Bulgaria: Marcus Viterbin, magistrul călugărilor minoriti, raportează că din Bosnia au fost trimiși opt călugări în Bulgaria care, în decurs de 50 de zile, au botezat în religia catolică peste două sute de mii de oameni²⁵. Este posibil ca cifra să fie mult exagerată; rămâne însă dovada unor acțiuni concertate în Banat și Bulgaria, pe fondul gravelor conflicte militare dintre regatul Ungariei, bulgari și domnii Țărilor Române.

Concret, diploma a încercat să impună hotărârea extrem de gravă ca în regat nimeni să nu dețină pământ dacă nu este nobil și catolic²⁶. Interesant este faptul că au fost vizate de efectele diplomei doar districtele bănățeni Caraș și Cuvin, de unde toți preoții schismatici trebuiau să fie prinși și duși, împreună cu familiile lor, înaintea comitelui Benedict Himfy, care urma să decidă conform ordinelor regale. Cele de mai sus ne îndreptătesc să credem fie că în cele două districte comunitatea ortodoxă era bine consolidată de existența unui număr mare de preoți ortodocși, fie că, potrivit opiniei lui I. D. Suci, diploma viza doar preoții slavi ortodocși veniți la nord de Dunăre, nu și preoții români²⁷. În fața acestor două alternative am opta pentru prima dintre ele, deși nu există destule argumente pentru a respinge în totalitate cea de-a doua ipoteză, poate doar dacă am lua în considerare faptul că așezări masive ale populației slave în Banat au avut loc abia un secol mai târziu, în timpul domniei lui Matia Corvin²⁸.

Încercăm însă să urmărim rezultatele concrete, cunoscute nouă, obținute de regalitate în urma elaborării acestui document. Se pare că

acum, pentru prima dată, stăpânirile strămoșești ale cnezilor români bănățeni au fost contestate de o autoritate ce încerca să se suprapună realităților tradiționale românești. Formula de „*injusti possessores*” elaborată de papa Inocențiu III în secolul al XIII-lea, prin care deținătorii „schismatici” de pământ erau expuși depozedării, avea să fie pusă în practică de regele Ludovic I un secol mai târziu. Astfel, apartenența la ritul ortodox și menținerea acestei confesiuni devenea, în aria de putere a catolicismului, o inaptitudine pentru stăpânirea pământului și a privilegiilor care decurgeau din ea. De acum înainte, stăpânirea pământului a devenit sinonimă cu nobilitatea conferită printr-un act regal scris și chiar cu catolicizarea. Numai că, în timp ce este evident că majoritatea cnezilor români bănățeni au reușit să obțină oficializarea stăpânirilor lor, precum și înnobilarea, pe baza unor credincioase slujbe militare prestate regalității, nu este deloc sigur că ei și-au modificat statutul confesional în această perioadă. Cazurile sigure de trecere la catolicism a acestor cnezi nobili bănățeni sunt mai numeroase începând cu mijlocul secolului al XV-lea și nu putem să nu ne întrebăm în ce măsură acest proces a fost influențat de efectele Conciliului de la Florența din 1439, ce hotărâ unirea celor două biserici.

Dacă diploma din 1366 a avut sau nu efecte imediate și de proporții asupra feudalității locale bănățene, rămâne încă o problemă discutabilă. Indiscutabil este faptul că, după 1366, papalitatea și-a întezit acțiunile prozelite în zonă, folosindu-se de aportul călugărilor franciscani, ordin monahal întemeiat în 1209 de Francisc de Assisi în regiunea Umbria din Italia. Documentele sunt relevante în această privință: în 1372, papa Grigore IX îngăduie acestor franciscani să întemeieze alte nouă centre de propagandă religioasă în părțile Bosniei, Serbiei, Banatului și Țării Românești, după ce regele Ungariei acceptase, în prealabil, în 1369, aceste acțiuni²⁹. Un an mai târziu, în 1373, acțiunile papale se concentrează din nou asupra acestei zone, vicarul călugărilor franciscani din Bosnia, Barthélemy d'Auvergne, primind învoirea de a întemeia șase noi biserici în Banat, Țara Românească și la sud de Dunăre. În document se face precizarea semnificativă potrivit căreia, deși în orașele și satele din acele regiuni sunt parohi și cârmuitori ai bisericilor, „orânduți după obicei”, totuși ei „nu se îngrijesc să propovăduiască și să convertească pe valahii schismatici...”. De aceea, franciscanii pot ridica noi biserici „în cetățile și orașele de la hotarele Ungariei, lângă Caransebeș și Țara Românească...”, în orice eparhie catolică ori schismatică...³⁰. Aceste acte vin să confirme caracterul organizat în care s-a încercat convertirea „schismaticilor” români, prin implantarea în teritoriile lor a unor centre de iradiere a „adevăratei credințe”. Importanța rolului jucat de franciscani în opera de convertire a „schismaticilor” este relevată și de un document emis în anul 1418, prin care papa Martin V îngăduie franciscanilor aflați la fruntăriile sudice și sud-estice ale regatului ungar să cârmuiască asupra ortodocșilor trecuți la catolicism³¹.

În ceea ce privește cazurile de convertire la catolicism, ele sunt puțin atestate documentar comparativ cu secolul următor, ceea ce ne determină să credem că ele au fost mai rare la sfârșitul secolului al XIV-lea. Din 1373 datează două documente emise de papa Grigore IX prin care acesta acorda câtorva familii nobile române din eparhia Cenadului și

din Timișoara dreptul de a avea un părinte duhovnicesc propriu. Este vorba de nobilul român Pavel Lațcu și soția sa Elisabeta³², precum și de voievodul român Ștefan și soția lui Ana³³.

Pentru zona Carașului, un act datat în 1380 îl pomenește pe nobilul român Iacob de Gârliște din Caransebeș, căruia abatele Leonard al mănăstirii Batha din Banat îi concede iertarea păcatelor și absolvirea de orice sentință de excomunicare, deoarece a contribuit cu bani la expediția creștinilor împotriva turcilor³⁴.

Chiar dacă din documente nu putem deduce momentul trecerii lor la catolicism și nici dacă acest fel s-a legat de innobilarea lor, importantă ni se pare precizarea etniei lor române precum și a poziției lor sociale deosebite, de nobili și voievozi, fără îndoială frunțași ai comunităților românești din zonă. Apare astfel confirmat faptul că aderarea la o altă confesiune a cnezilor și nobililor români nu a atras după sine și pierderea etniei, în sensul unei rupturi definitive față de comunitatea care i-a generat, cel puțin nu la finele secolului al XIV-lea.

Ofensiva catolică promovată de regele angevin nu a rămas fără răspuns din parte structurilor sociale românești. Împotriva noilor persecuții economice și religioase s-au declanșat o serie de mișcări ce au angrenat, alături de țărâtime, cnezimea română bănățeană, direct interesată în menținerea prerogativelor sale economice și social-juridice. Demn de remarcat este și amestecul domnilor munteni în realitățile Banatului (pe fondul gravului conflict dintre Ludovic I și Vladislav Vlaicu), aceștia din urmă acordând sprijin și adăpost cnezilor români bănățeni refugiați din fața prigoanei regalității ungare. Astfel, încât în 1366, au loc mari frământări sociale în Transilvania și Banat, pe care Maria Holban le-a interpretat ca fiind „acțiuni de împotrivire față de politica de aservire către nobilimea maghiară a cnezilor români și a supușilor lor, prin deposedare și nesocotirea drepturilor străvechi”³⁵. În Banat sunt cunoscute chiar numele unora dintre conducătorii mișcării: cnezii Ioan, Ladislau și Petru, fiii lui Neacșu din *Nexefalva* cărora, sub acuzația de infidelitate față de rege, le sunt confiscate 17 posesiuni cneziale deținute în preajma Lugojului, după care se presupune că ei s-au refugiat peste munți, la Vladislav Vlaicu³⁶. Este drept că, în 1372, regele a revenit asupra hotărârii (este posibil ca acuzația de infidelitate să se fi dovedit falsă) și îi va repune în drepturi, redându-le moșiile pe care și le însușise, probabil în mod abuziv, comitele de Timiș, Benedict Himfy³⁷.

Se poate ca tot din pricina prigoanei politice și confesionale să se fi refugiat în Țara Românească și Vladislav, fiul lui Lehaci, căruia, în iunie 1376, regele îi confiscă posesiunea Bălașnica din districtul Mehadia³⁸. Moșia a fost donată altor nobili români, Șurian, Bogdan, Dimitrie, Toma și Vlasiu, fiii lui Baic, în schimbul faptelor de vitejie dovedite în expedițiile militare împotriva Serbiei și a Bulgariei, „dar mai ales în redobândirea orașului și a Țării Severinului”. Observăm atitudini diferite ale nobililor români bănățeni față de regalitate, ceea ce a determinat, desigur, și măsuri diferite ale acesteia. În documentele amintite, apartenența confesională pare a nu juca nici un rol, importantă fiind doar credința față de autoritatea regală, manifestată prin prestarea slujbelor militare. Pe de altă parte, ni se relevă din nou în Banat o lume feudală românească bine consolidată și recunoscută ca atare, din moment ce do-

cumentul din 1376 ține să precizeze că acești nobili „să stăpânească moșia cu aceeași libertate și obicei cu care sunt obișnuiți să-și păstreze moșiile ceilalți nobili români din același district”³⁹.

Având în vedere aceste exemple, putem accepta ipoteza conform căreia aceste cazuri nu au fost singulare, în sensul că este foarte posibil ca unii cnezi și nobili bănățeni să nu se fi conformat regulilor generale ale regatului, găsindu-și adăpost peste munți. Credem însă că iminența pericolului otoman și necesitatea de a și-i apropia pe bănățeni, ca potențiali apărători ai granițelor sudice ale regatului, l-au determinat pe Ludovic I să nu aplice cu consecvență hotărârile diplomei restrictive din 1366.

Domnia lui Sigismund de Luxemburg considerăm că nu a adus modificări esențiale în cadrul realităților confesionale existente în Banat în primele trei decenii ale secolului al XV-lea, chiar dacă, la îndemnul minorităților, el va emite diploma din 1428 ce reînnoia hotărârile diplomei din 1366, dar într-un mod mult mai categoric. Contextul în care a fost elaborat acest document, motivele care l-au determinat pe rege la un asemenea gest, precum și scopurile urmărite dau naștere la o întreagă polemică. Pe de-o parte, în prima fază a domniei sale, Sigismund s-a arătat chiar tolerant față de românii ortodocși, permițând, în 1391, ridicarea mănăstirii ortodoxe Peri din Maramureș la rangul de stavropighie, sau acordând călugărilor de la mănăstirile Vodița și Tismana libera trecere cu mărfurile lor precum și confirmarea stăpânirii asupra satelor și vamiilor de la Bistrița, cu dreptul de a-și păstra credința.

Pe de-altă parte, în politica sa orientală, regele a acordat un însemnat rol românilor bănățeni, în primul rând cnezilor și nobililor, direct interesați în apărarea granițelor sudice ale regatului în fața deselor incursiuni otomane. Acești feudali locali își vor dovedi fidelitatea față de rege atât cu prilejul revoltei magnaților maghiari din 1403, cât și în deseale campanii purtate de Sigismund atât la Dunăre, cât și în Bosnia, Dalmația ori Italia. Numeroase documente de reconfirmare a posesiunilor cneziale și nobiliare românești acordate feudalilor bănățeni stau mărturie în favoarea afirmației de mai sus. Chiar în anul 1428, unii cnezi și nobili bănățeni s-au acoperit de glorie în bătălia de lângă cetatea Golubăț, primind recunoștința regală. Atunci, de ce nevoia reînnoirii diplomei din 1366?

Motivația franciscanilor, cei care au insistat pe lângă rege pentru această măsură, apare destul de limpede din conținutul actului. Pe lângă faptul că ei primeau anumite privilegii (scutirea de plata vămilelor și a dărilor, dreptul de folosință a pământurilor și pădurilor din cetățile Cheri, Sebeș, Hațeg, Orșova), ei semnaleză regelui „un lucru binecunoscut multora” și anume faptul că, în aceste zone, „unii oameni stricați, născuți și botezați... în credința catolică, netemându-se de Dumnezeu... au trecut la credința schismaticilor și s-au împărtășit împreună cu aceia din ea...”⁴⁰. Putem înțelege astfel că, dincolo de duritatea ei, diploma din 1366 nu a avut efecte practice pe măsură, de vreme ce, în anii care au urmat, chiar unii credincioși catolici și-au părăsit credința, adoptând-o pe cea „schismatică”. De asemenea, este interesant faptul că regele pare a fi ignorat o asemenea măsură înainte ca ea să-i fie adusă la cunoștință de către franciscani, ce au solicitat și mărturiile nobililor și cnezilor din acele ținuturi. Bănuim că cei care „au încredințat de adevărul celor ho-

tărâte" de Ludovic I nu puteau fi decât catolici, căci nu ni-i putem închipui pe nobilii români ortodocși depunând mărturie împotriva intereselor lor.

Dincolo de conținutul restrictiv al diplomei (care interzicea deținerea de pământuri de către cei care nu erau nobili și catolici, precum și căsătoriile cu „schismaticii“ ori botezul copiilor de către preoții ortodocși), caracterul său local, restrâns la districtele Caraș, Mehadia sau la Ținutul Hațegului, indică o altă cauzalitate, mai puțin ecleziastică și mai degrabă politică și militară. Încă din 1428, Sigismund a plănuțit așezarea în sudul Banatului, la Dunăre, a cavalerilor teutoni, ordin monahal militar, întemeiat în 1190 de cavalerii germani din regiunea Balticii. Încercarea sa de a se dispensa de ajutorul românilor bănățeni, prin colonizarea, în 1429, a acestor teutoni conduși de marele maestru, Nicolae de Radawitz, s-a soldat cu un eșec lamentabil în 1432, ce a redat linia Dunării apărătorilor ei români. De altfel, cnezii și nobilii români bănățeni s-au opus în nenumărate rânduri acestor intruși, care încercau să le uzurpe autoritatea tradițională în zonă. De la răzvrățiri individuale (cum este cea a lui Lado de Bizerea, care trece munții refugiindu-se la curtea lui Dan II)⁴¹, până la atitudini colective (precum refuzul comunității nobililor și cnezilor din Almăj de a recunoaște, în 1430, autoritatea judecătorească a lui Nicolae de Radawitz, solicitând, după vechile drepturi, judecata regească)⁴², nobilii și cnezii români bănățeni au respins acest paleativ militar care nu respecta nimic din specificul și tradițiile acelor locuri și oameni.

Singurele acțiuni prozelite catolice din perioada imediat următoare diplomei par a fi scrisoarea papei Eugen IV din 1433, adresată minorităților din Banat, prin care se indicau în mod direct anumite localități (Cuvin, Orșova, Cheri, Sebeș, Cuiesti) unde ei urmau să-și intensifice activitatea, ridicând biserici, acordând indulgențe și întemeind mănăstiri⁴³. În anul următor, 1434, este semnalată la Cenad activitatea inchiuzitorului Iacob de Marchia, însă misiunea sa probabil că a fost îndreptată mai degrabă împotriva ereticilor „husiți“⁴⁴ și mai puțin împotriva românilor ortodocși.

Nici unul dintre urmașii lui Sigismund de Luxemburg nu a avut ambiția de a se face apostolul catolicismului între popoarele necatolice ale regatului, primejdia otomană fiind prea mare pentru ca ei să riște securitatea țării în fața unor probleme de dogmă. Se pare că ecoul Conciliului de la Florența, ce a hotărât, în 6 iulie 1439, unirea celor două biserici, a avut efecte practice mult mai puternice, deși sinodul a fost în cele din urmă respins, deoarece biserica greacă nu a acceptat primul papal și nici cele patru puncte dogmatice ca obligatorii, așa cum pretindeau latinii. Oricum, după acest an, catolicismul cunoaște un însemnat ascendent, ce se va manifesta prin înmulțirea dovezilor de catolicizare a unor nobili români bănățeni. Efectele unirii de la Florența considerăm că nu trebuie supradimensionate deoarece avem convingerea că ea s-a manifestat acolo unde interesele feudalilor români o cereau, fără a însemna că aceștia și-au pierdut în acest fel etnia. Din documente nu reiese întotdeauna religia beneficiarului daniei regale, însă faptul că mențiunile de „nobili români“ sau „cnezi nobili români“ sunt numeroase, ne determină să credem că, indiferent de opțiunea lor confesională, acești

feudali locali și-au păstrat identitatea etnică precum și legăturile cu comunitatea în fruntea căreia se aflau.

Notabilă, în sensul efortului de catolicizare a românilor bănățeni, a fost activitatea depusă de călugărul minorit Ioan de Capistrano, înverșunat luptător al crucii împotriva semilunii. Catolic fervent, îl regăsim în toamna anului 1455 în părțile bănățene, la Lugoj și Caransebeș, unde se pare că a fost solicitat deoarece existau mulți schismatici. Nimic mai concludent pentru persistența elementului ortodox în aceste districte, în ciuda vicisitudinilor la care Caransebeșul a fost supus de către regalitate sau de biserica catolică. De altfel, Capistrano va scrie papei Calixt III în 1456 că înaintea venirii sale în părțile de jos ale Ungariei, „aproape toți erau schismatici și necredincioși”⁴⁵, în timp ce un alt predicator minorit, călugărul Mihály Székely, avea să declare în același an că „oamenii se tem și decât să se convertească, mai bine ar intra în foc... decât să primească botezul catolic”⁴⁶.

Activitatea misionară a lui Ioan de Capistrano s-a intersectat în anul 1456 cu cea a vlădicăi Ioan de Caffa, cel care este posibil să fi condus rezistența ortodoxă față de convertirile realizate de Capistrano. Tulburările produse de acest vlădică nu au trecut neobservate, de vreme ce însuși Iancu de Hunedoara va lua atitudine față de el, cerând prinderea lui și expulzarea preoților ortodocși hirotonisiți de vlădică. Franciscanii au recunoscut că acțiunile de convertire se desfășurau dificil, deoarece „pseudopreții lor îi dăscăleau într-una cu rătăcirile lor, iar aceștia, la rândul lor, luau învățătură de la prea răul și vicleanul vlădică Ioan de Caffa, pseudoepiscop cu autoritate supremă în popor”⁴⁷. În fapt, asemenea tulburări religioase nu puteau decât să agraveze situația în zonă, într-un moment în care marea confruntare dintre creștini și musulmanii victorioși în 1453 la Constantinopol, nu mai putea fi evitată. Acestor tulburări li se va pune capăt prin capturarea lui Ioan de Caffa, „căpetenie a schismaticilor și ereziarh între necredincioșii valahi...” și convertirea sa la „adevărata credință”, după cum avea să mărturisească Ioan de Capistrano într-o scrisoare adresată cardinalului de Fermo⁴⁸.

Efectele acțiunilor lui Capistrano pot fi deduse cu destulă dificultate. Unii autori au afirmat că propaganda catolică avansată de acesta a avut ca rezultat convertirea a mii de ortodocși, însă complexitatea perioadei și lipsa unor documente edificatoare pun sub semnul întrebării o asemenea afirmație. În Banat, printre primii săi aderenți sunt cunoscuți soții Iacob și Ana de Măciș care, în 1455, au devenit membri externi ai ordinului terțiar minorit, în semn de mulțumire pentru ajutoarele acordate ordinului⁴⁹. Pentru a consolida opera începută de Capistrano (care moare răpus de ciuma în 1456), papa Calixtus III îl trimite în Transilvania pe episcopul unit, de rit grecesc, Macarie, fost călugăr al mănăstirii Sf. Ciprian din Constantinopol, mizând probabil pe ideea că prezența unui prelat care aderase la unire ar fi determinat o mai mare receptivitate a populației ortodoxe față de catolicism. Activitatea acestui Macarie nu a dat rezultatele scontate deoarece, după cum mărturisesc documentele vremii, el a fost respins atât de ortodocși cât și de catolici⁵⁰.

Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, documentele semnaleză nu numai nobili români ce vor îmbrățișa ritul catolic, ci și demnitari ai bisericii romano-catolice ridicați din rândul acelorași nobili români bănățeni. Faptul ni se pare interesant de semnalat deoarece domnia lui Matia Corvin a fost, în general, caracterizată ca fiind mai puțin drastică în ceea ce privește propaganda catolică. În contextul rolului românilor în lupta antiotomană și ca bază socială a politicii de centralizare, în 1468 regele obligă la plata dijmei numai pe românii ortodocși aflați în teritoriile comunităților catolice⁵¹, pentru ca, în 1476, în timpul campaniei soldate cu ocuparea cetății Sabaț, să-l determine pe papă să interzică minorităților din Banat de a-i jigni pe ortodocși sau de a-i persecuta. Tot Matia Corvin este cel care permite stabilirea la nordul Dunării a unui mare număr de sârbi ortodocși, refugiați în fața înăsprii dominației otomane la sud de Dunăre. Mai mult decât atât, regele le acordă acestora, în 1481, atât libertatea religioasă cât și scutirea de dijmă⁵². Nu vedem de ce ar fi îngăduit aceste drepturi celorlalți ortodocși, respectiv românilor bănățeni, cu atât mai mult cu cât feudalilor sârbi le era îngăduit a ridica lăcașuri de cult proprii.

Urmărind destinul unor familii nobile bănățene, putem opera unele distincții impuse de evoluția lor socială, deși absența unor dovezi absolute certe de apartenență religioasă îndeamnă să presupunem anumite manifestări ambigue ale acestora. Unele familii este cert că au trecut la catholicism, fapt confirmat și documentar. Pe lângă familiile de Măciș sau Gârliște, amintite anterior, se știe că în 1444, nobilul român Nicolae de Bizerea, credincios al voievodului Transilvaniei („*catholice fidei et cristiane religionis emulis infestissimis...*“), este răsplătit de Vladislav I cu noi danii ca apărător al credinței catolice împotriva prigoanei otomane⁵³. În 1490, călugărul minorit Grigore de Silysio îi primește în ordinul terțiar al Sf. Francisc pe nobilul Ioan de Mâtnic și pe soția sa, Dorothea, drept recompensă pentru actele de caritate făcute de aceștia ordinului⁵⁴, iar în 1497, în același ordin este primită familia nobilului român Mihai Lazăr, bun al Severinului⁵⁵.

Ca demnitari ai bisericii romano-catolice documentele îi amintesc pe nobilii Balint de Macedonia și Nicolae de Mâtnic, primul în calitate de arhidiacon de Timiș și canonic al episcopiei Cenad, al doilea ca și canonic al episcopiei de Alba Iulia⁵⁶. Un document din 1454 atestă numele unor canonici ai capitlului din Cenad care fac parte din familiile nobile române bănățene, este vorba despre Ștefan de Măciș, Ladislau Basarab, Grigore de Bizerea și Matei Păclișar de Caransebeș⁵⁷. În legătură cu familia nobilă Păclișar se știe, de asemenea, că un membru al ei, Nicolae, fiul lui Gheorghe Păclișar, a urmat în 1494 cursurile facultății de arte liberale ale Universității Jagellone din Cracovia, fapt imposibil de realizat în cazul în care el nu ar fi fost catolic⁵⁸.

Interesant este însă că întâlnim, la sfârșitul secolului XV și situații opuse, în care unii nobili români se reîntorc la credința ortodoxă, cu riscul de a-și pierde moșiile. Este greu de spus dacă aceștia au îmbrățișat anterior cu adevărat ritul catolic ori au simulat acest lucru. Nu putem să ne explicăm, de exemplu, revenirea nobililor români Mihail și Nicolae de Poreca din districtul Mehadii la vechea credință ortodoxă, acceptând, în 1500, să le fie confiscate pe acest temei moșiile, ce vor

fi donate de regele Vladislav II unei alte familii nobile române, Fiat de Armeniș, care la acea dată, era neîndoielnic catolică⁵⁹. S-ar putea ca această renunțare să se datoreze nemulțumirilor provocate de pretențiile bănești exagerate ale episcopului de Cenad care solicita, în 1500, plata dijmei și românilor din Banat, ce fuseseră scutiți anterior, în 1495, de această dare. Însă atunci cum se explică renunțarea la catolicism, în 1547, a fiului lui Mihail Poreca, Bogdan, căruia la rândul său, regina Isabella îi confiscă toate moșiile, dăruindu-le apoi descendenților aceleiași familii nobile Fiat de Armeniș⁶⁰. S-ar putea să fie doar o reactualizare a documentului din 1500, cu efecte asupra descendenților acelor familii. Oricum, aceste două documente sunt singurele care atestă deposedarea unor nobili români bănățeni datorită apartenenței lor confessionale. Este cert că atitudinile diferite ale nobililor români din Banat ne dau prea puțin posibilitatea de a stabili o linie unitară pe care aceștia ar fi urmat-o în evoluția lor social-confesională. Optăm totuși pentru o încadrare consecventă a lor în cadrul comunităților românești, indiferent de apartenența lor față de un cult sau altul.

Din punct de vedere material, elementele pe care ne-am putea sprijini demersul nostru sunt mai mult ipotetice deoarece, pe de-o parte, cercetări sistematice în acest sens nu s-au prea desfășurat, iar pe de-altă parte, spre deosebire de alte zone cu care Banatul prezintă însemnate similitudini (Hațeg, Maramureș), desele invazii otomane din secolele XV—XVI au distrus în repetate rânduri multe din vestigiile istorice bănățene. Un binecunoscut document datând de la începutul secolului al XIV-lea, este vorba despre lista de dijme papale strânse în cursul anilor 1333—1335 în Banat, reflecta totuși o realitate de necontestat: marea discrepanță dintre numărul de așezări semnalate în cele trei comitate bănățene (Timiș, Caraș, Cuvin) și cel al parohiilor catolice. Făcând comparație cu alte dioceze catolice stabilite în mijlocul românilor, se observă aceleași fenomene: extraordinara întindere a arhiepiscopiei, marea distanță între diversele parohii și numărul mic de enoriași, pe fondul unor comunități majoritar române și ortodoxe⁶¹.

O cercetare mai serioasă s-a făcut la Căvăran, unde documentele atestau existența unui lăcaș de cult databil încă din secolul XIII. Vestigiile bisericii — cetate de la Căvăran lasă să se întrevadă o construcție în stil gotic, înălțată probabil în secolul XIII de către iogași sau benedictini. Ceea ce ne interesează este informația potrivit căreia, în secolul XV, biserica, slăbită sau stricată din motive necunoscute, a trebuit reparată, adăugându-i-se două noi contraforturi și patru bastioane, câte două pe laturi. Ioachim Miloia, cel care a efectuat aceste cercetări a avansat, legat de aceste transformări, o ipoteză îndrăzneată: această modificare spre o construcție de tip central, prin ridicarea unei bolte sprijinite de patru piloni masivi, ar trăda transformarea acestei biserici, catolice la origini, într-una ortodoxă⁶². Dacă ar fi așa, acest lucru nu ar face decât să confirme persistența credinței ortodoxe în rândul feudalității locale bănățene, singura care ar fi fost capabilă să realizeze asemenea modificări.

Sub semnul întrebării stă și ritul bisericilor de la Iliidia și Valea, presupuse a fi ortodoxe pornind de la câteva amănunte. În cazul bisericii de la Iliidia, care pare să fi fost și ea fortificată, într-unul din mor-

mintele de secol XIV s-a găsit o monedă datând din anul 1330, fiind în-deobște cunoscut faptul că doar ortodocșii puneau monede în morminte⁶³. În ceea ce privește biserica aflată pe domeniul cnezilor de Valea, atestată în anul 1377, faptul că ea nu apare în registrul dijmelor episcopale îndreptățește afirmația că ar fi fost tot o biserică ortodoxă⁶⁴.

Cercetări recente, efectuate în perimetrul orașului Caransebeș, au scos la iveală elemente noi referitoare la biserica medievală din acest vechi oraș bănățean, unul din centrele politice, economice și spirituale ale Banatului medieval. Cel mai vechi strat de construcție indică o biserică în stil romantic, cu trecere la stilul gotic, databilă la sfârșitul secolului XIII, ridicată, după opinia cercetătorului Petru Bona, de meșteri aduși din Transilvania, dar și de meșteri locali. Deși profilul arhitectonic indică acest monument ca fiind catolic, anumite vestigii conduc spre ipoteza că el a fost folosit mai puțin de franciscanii veniți aici în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și mai mult de comunitatea românească ortodoxă. Astfel, toate înhumările făcute în cripte și necropolă s-au circumscris ritului ortodox (cu monede în mână), nici un mormânt nerelevând ritul de înmormântare catolic sau al călugărilor franciscani. Apoi, inventarul mormintelor prezintă un bogat material arheologic: podoabe de aur, argint, argint aurit, împodobite cu frumoase pietre și lucrate în filigran, toate aceste podoabe înscriindu-se ariei de creație balcanico-bizantină⁶⁵. Fără îndoială că ele nu puteau aparține decât familiilor feudale române, numeroase în această „reședință a nobililor“, cum caracteriza Antonio Possevino Caransebeșul sfârșitului de secol XVI. Deși interpretările pe marginea acestui monument arhitectonic sunt încă pasibile de completări, nu putem să nu subliniem importanța deosebită a unor asemenea cercetări, ce vin să completeze cu date concrete teoriile elaborate de istorici pe baze strict documentare.

În aceste condiții, concluzii categorice considerăm că este hazardat să oferim. Bazându-se aproape în exclusivitate pe informația documentară, înclinăm în final să credem că ofensiva catolică, ale cărei efecte s-au făcut simțite în Banatul secolelor XIV—XV, nu a declanșat un proces linear, constant, de catolicizare în masă a populației românești ortodoxe. Au existat perioade în care presiunea catolică a fost mai insistentă, deoarece era susținută de activitatea unor ordine puternice și tenace, după cum ea a scăzut din intensitate în alți ani datorită necesității creării unui front comun antiotoman, care să depășească limitele dogmatice. În acest context, feudalitatea română bănățeană s-a comportat conform intereselor ei de a-și apăra statutul social-juridic câștigat prin numeroase și însemnate servicii militare. Fără îndoială că o parte a acestor feudali locali, supuși vexațiilor unei prigoane ce îi afecta în primul rând stăpânirea asupra pământului, de care depindea statutul său de nobilitate, s-a văzut nevoită să recurgă la noi opțiuni confesionale, fără ca acest lucru să modifice în prea mare măsură raporturile ei cu comunitatea românească, în mijlocul căreia va continua să trăiască. Sunt relativ puține cazurile în care catolicizarea a dus implicit și la pierderea etniei, acest lucru fiind semnalat mai ales odată cu secolul XVI, când familii ca Măcicaș, Fiat, Iasika ajung să facă parte din marea nobilime a Ungariei. Considerăm însă că marea parte a nobililor români bănățeni, catolici ori ortodocși, nu va depăși statutul său de mică nobilime locală,

continuând să joace același rol economic, social-juridic și politic în perimetrul acelorași realități tradiționale ale Banatului până când, în 1552, ocuparea unei părți a acestuia de către turci va modifica, în bună parte, structurile sociale vechi românești.

NOTE

- 1 Ștefan Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la anul 1556*, Cernăuți, 1929, 103 p.
- 2 Zenovie Picișanu, *Propaganda catolică între românii din Ardeal și Ungaria înainte de 1500*, în „Cultura creștină”, IX, 1920, nr. 1—2, p. 4—34.
- 3 I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, 317 p.
- 4 Dan Gr. Pleșia, *La noblesse roumaine de Transylvanie. Structure et évolution*, în „Revue roumaine d'histoire”, 3, 1987, p. 196.
- 5 Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, București, 1981, p. 237.
- 6 Ioan Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV—XVI*, Cluj-Napoca, 1991, p. 21.
- 7 Maria Holban, *op. cit.*, p. 169.
- 8 Adrian Andrei Rusu, *Un formular al Cancelariei regale din epoca lui Iancu de Hunedoara pentru nobilii români din Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis”, XX, 1983, p. 166.
- 9 apud Ioan Rămureanu, *Istoria bisericească universală*, București, 1992, p. 267.
- 10 Dan Zamfirescu, *Ortodoxie și romano-catolicism în specificul existenței lor istorice*, București, 1992, p. 86.
- 11 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, 1980, nr. 4, p. 45.
- 12 I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 37.
- 13 Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991, p. 222.
- 14 *Documente privind istoria României*, veacul XI—XIII, vol. II, p. 461.
- 15 Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993, p. 54.
- 16 *Ibidem*, p. 134.
- 17 I. A. Pop, *op. cit.*, p. 51.
- 18 Ștefan Lupșa, *op. cit.*, p. 58.
- 19 Nicolae Iorga, *Interpenetration de l'Occident et de l'Orient*, în „Études Byzantines”, II, p. 136.
- 20 apud Dan Zamfirescu, *op. cit.*, p. 88.
- 21 Adrian A. Rusu, *Viața religioasă a Hațegului în secolele XV—XVI*, în „Mitropolia Banatului”, an XXXVIII, sept.-oct., 1988, nr. 5, p. 36.
- 22 Ioan Drăgan, *Românii din Transilvania în lupta antiotomană din a doua jumătate a secolului XV*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj-Napoca, XXVII, 1985—1986, p. 72.
- 23 I. D. Suciu, *Călătoria împăratului bizantin Ioan V Paleologul prin Banat*, în „Mitropolia Banatului”, 1976, 26, nr. 1—4, p. 237—240.
- 24 I. A. Pop, *op. cit.*, p. 21.
- 25 Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privind istoria românilor*, București, I/2, nr. XCI, p. 132.
- 26 Zenovie Picișanu, *op. cit.*, p. 21—22.
- 27 I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 54.
- 28 Silviu Dragomir, *Le Banat roumaine*, Sibiu, 1944, p. 20.
- 29 Hurmuzaki, *op. cit.*, I/2, nr. CXLII, p. 193—194.
- 30 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, nr. 29, p. 78.
- 31 *Ibidem*, nr. 37, p. 82.
- 32 *Ibidem*, nr. 27, p. 78.
- 33 *Ibidem*, nr. 28, p. 78.
- 34 Hurmuzaki, *op. cit.*, I/2, nr. CCIX, p. 271.

- 35 Maria Holban, *op. cit.*, p. 286.
- 36 Ioan Hategan, *Rezistența cnezilor bănățeni față de politica de feudalizare în secolul XIV*, în „Banatica”, VII, 1981, p. 220.
- 37 Maria Holban, *op. cit.*, p. 205.
- 38 I. D. Suci, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1980, p. 18.
- 39 Costin Feneșan, *Districtul românesc Mehadia la sfârșitul secolului XIV*, în „Banatica”, 5, 1979, p. 267.
- 40 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, nr. 39, p. 90.
- 41 Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 565.
- 42 I. A. Pop, *op. cit.*, p. 129.
- 43 Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 579.
- 44 I. D. Suci, *op. cit.*, p. 61.
- 45 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 97.
- 46 *Ibidem*, nr. 48, p. 96.
- 47 apud Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 294.
- 48 Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 101.
- 49 Hurmuzaki, *op. cit.*, II/2, nr. XLVI, p. 57.
- 50 Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 84.
- 51 Z. Piclișanu, *op. cit.*, p. 33.
- 52 Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 49.
- 53 Hurmuzaki, *op. cit.*, I/2, nr. DXCI, p. 710.
- 54 *Ibidem*, II/2, nr. CCLXXXII, p. 317.
- 55 *Ibidem*, nr. CCCXLI, p. 383.
- 56 *Ibidem*, p. 334.
- 57 *Ibidem*, p. 330.
- 58 Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene*, Timișoara, 1981, p. 9.
- 59 Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. III, Budapesta, 1883, p. 114.
- 60 Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, nr. CCXLI, p. 399.
- 61 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 14.
- 62 Ioachim Miloia, *Biserica medievală de la Căvâran*, în „Analele Banatului”, III, Timișoara, 1930, ian.-mar., p. 50.
- 63 I. D. Suci, *op. cit.*, p. 66.
- 64 *Ibidem*.
- 65 Petru Bona, *Biserica medievală din Caransebeș*, Caransebeș, 1993.

ANNOBLISSEMENT ET CONFESSION DANS LE MONDE FÉODAL ROUMAIN DE BANAT (XIV—XVI SIÈCLE).

(Résumé)

Ressortie du milieu des cnèzes roumaine de Banat à la suite du processus d'anoblissement favorisé d'un contexte socio-politique du XIV-ème siècle jusqu'au XV-ème siècle, la noblesse roumaine de Banat s'est incadré, par ses formes de manifestation, au mouvement féodal général imposé par la regalité hongroise. Le processus d'anoblissement de ces cnèzes, tant qu'on connaît d'après les sources des informations documentaires, nous renvoie à une dimension spirituelle de ces féodaux locaux, c'est-à-dire leur appartenance confessionnelle à un de deux cultes chrétiens du moment: le catholicisme ou l'orthodoxisme. En réalité le problème confessionnel, reporté à l'existence des cnèzes nobles de Banat, comme des féodaux reconnus du royaume était, dès les début difficile faute de sûrs témoignages documentaires et matérielles. Ce fait fit que, souvent, les opinions sur cette question soient réellement opposées, s'affirmant soit le passage au catholicisme de tous les cnèzes anoblis, en perdant l'ethnie roumaine, soit une orthodoxie sûre de

ceux-ci, qui n'est point évident, à cause du contexte socio-politique et confessionnel où Banat du Moyen-Âge se situait.

En ce contexte, la noblesse roumaine de Banat se comporta conformément à ses intérêts pour défendre son statut socio-juridique gagné par de nombreux et importants services militaires. Sans doute qu'une de ces cnèzes locaux, soumis aux vexations d'une persecution qui les affectaient premièrement pour la possession des terres, dont son statut de noblesse dépendait, fut obligée en appeler à de nouvelles options confessionnelles sans que cette chose puisse modifier ses rapports avec la communauté roumaine au milieu de laquelle va continuer à vivre.

Mais on considère qu'une partie de la principales cnèzes nobles de Banat, catholique ou orthodoxe, ne dépassera pas son statut de noblesse locale de moindre importance et, en continuant à jouer le même rôle économique, socio-juridique et politique dans le même périmètre des réalités traditionnelles de Banat jusqu'au 1552, quand l'occupation d'une partie de ce territoire par les turcs, va modifier l'anciennes structures sociales roumaines.

**DOUĂ SCRISORI ROMÂNEȘTI
ALE AUTORITĂȚILOR OTOMANE DIN ORȘOVA
CĂTRE COMISARUL IMPERIAL
IGNAZ KEMPF VON ANGRET (1754)**

COSTIN FENEȘAN

Banatul, anexat de Imperiul habsburgic în urma războiului din 1716—1717 încheiat prin tratatul de pace de la Passarowitz (1718), avea să dețină încă din primii ani ai noii stăpâniri rolul unei poziții înaintate în politica imperială de expansiune comercială spre Orient. Piața otomană a fost socotită de economiștii de la Viena un debușeu favorabil pentru produsele manufacturiere realizate în imperiu, în condițiile în care acestea nu reușiseră să facă față concurenței produselor engleze și franceze pe piața Europei occidentale. Vecinătatea nemijlocită a Banatului cu Imperiul otoman, precum și legăturile comerciale dintre Habsburgi și Poartă în această zonă anterioare anului 1716, nu au făcut decât să constituie premise favorabile continuării schimbului bilateral de mărfuri, impulsionat în mod deosebit de tratatul comercial de la Passarowitz (27 iulie 1718), încheiat la numai 6 zile după semnarea celui de pace. Ce-i drept, câștigul maxim n-a fost obținut de partea habsburgică, ci de negustorii otomani, între care s-au remarcat prin abilitate aromânii, grecii și bosniecii, încercările Camerei Aulice vieneze și a Colegiului Aulic Comercial de a exercita un control asupra schimbului bilateral de mărfuri soldându-se cu un eșec¹. Ascensiunea relațiilor comerciale dintre cele două imperii la hotarul din Banat a suferit o grea lovitură datorită războiului din 1737—1739, dar, după încheierea păcii de la Belgrad, care repusesse în vigoare tratatul de comerț de la Passarowitz, schimbul bilateral de mărfuri și-a revenit rapid. Mai mult, monarhia habsburgică, interesată în menținerea unor relații comerciale intense cu Imperiul otoman, s-a străduit să nu ofere Porții nici un pretext pentru plângeri². Dacă până la 1737 Banatul deținuse o pondere deosebită în exportul de produse spre Imperiul otoman și importul de mărfuri de acolo (mai ales materii prime), după încheierea păcii de la Belgrad și reluarea relațiilor comerciale la locul de frunte s-a situat comerțul de tranzit³. Aceasta nu a însemnat însă nicidecum înghețarea raporturilor directe de import-export între parteneri din Banat și din Imperiul otoman, ci mai mult reducerea acestora la dimensiuni locale, la micul trafic de mărfuri. Acest comerț local s-a desfășurat, în mod firesc, cu o intensitate mai mare în zonele din imediata apropiere a frontierei. El a fost favorizat atât de nevoile complementare ale pieței locale cât și de stabilirea pe teritoriul Banatului a unor negustori otomani, cel mai adesea aromâni⁴. Aceștia, deși rezidenți pe teritoriul habsburgic, au știut să exploateze cu abilitate în favoarea lor prevederile preferențiale ale tratatului comercial de

la Passarowitz (vama de 5% ad valorem pe mărfurile importate, exportate sau tranzitate), producând nu o dată reacția autorităților imperiale. Prin prezența lor pe teritoriul habsburgic, acești negustori otomani s-au bucurat și de avantajul de a cunoaște mai repede și mai temeinic fluctuațiile pieței, având în același timp posibilitatea de a ocoli rigorile așteptării îndelungate (de obicei 6 săptămâni) și păgubitoare în stațiile de carantină de la Mehadia și Jupalnic. Nu e mai puțin adevărat că acești negustori aromâni rezidenți în Banatul de graniță au profitat și de relațiile pe care și le-au făcut în rândul personalului de la oficiile imperiale de vamă (de ex. Mehadia). În această lume colorată, unde se întâlnea realitatea balcano-levantină cu cea central-europeană, unde erau puse față în față două mentalități sensibil deosebite, conflictele în domeniul comerțului au fost o prezență destul de frecventă a vieții cotidiene. Cel mai adesea, aceste conflicte erau rezolvate pe plan local, prin intermediul autorităților din cele două părți ale hotarului, dar ne sunt cunoscute și cazuri când s-a apelat la intervenția reprezentanțelor diplomatice de la Viena și Istanbul⁵.

În cele ce urmează, ne vom opri la două astfel de cazuri, care au făcut necesară intervenția autorităților otomane de la Orșova Veche (dobândită de otomani în 1739, în urma păcii de la Belgrad) pe lângă cele din Banat. Dintru bun început ținem să relevăm faptul că autoritățile otomane de la Orșova s-au adresat celor habsburgice în limba română, deși e de presupus cu destul temei că, fiind într-o zonă de frontieră, vor fi dispus și de dieci de limbă germană sau latină. Se pare însă că, fie implicarea unor români și aromâni în centrul disputei, fie perceperea încheiatei lumi românești din părțile de sud-est ale Banatului, au determinat pe dregătorii otomani de la Orșova să se adreseze autorităților habsburgice în limba română. Alături de textele originale, în limba română, am socotit necesar să publicăm și traducerea lor contemporană în limba germană, deoarece între acestea subzistă deosebiri care, ce-i drept, nu afectează fondul problemei, dar oferă informații suplimentare.

La 25 februarie (st.v.) 1754, „Mehmet aga, voivod ot Rușava”⁶, se adresa funcționarului imperial „de supt stăpânirea înălțatei Crăiase ce iaste rânduit la Mehediia cu comisiie, ca să îndreăpteze cele poruncite de la înălțarea Crăiiasă”⁷. Faptul că dregătorul otoman nu a mai recurs la Oficiul administrativ al districtului Orșova (cu sediul la Mehadia) se explică, pe de o parte, prin eșecul demersurilor sale anterioare — așa cum rezultă din scrisoare —, pe de alta, datorită prezenței la Mehadia a comisarului aulic Ignaz Kempf von Angret⁸. Motivul care îl va fi îndemnat pe Mehmed aga să intervină direct la înaltul demnitar imperial credem că se cuvine căutat tocmai în certitudinea față de menajamentele autorităților habsburgice pentru relațiile dintr-o zonă de graniță extrem de importantă. Nu mai puțin adevărat e și faptul că dregătorul otoman se adresa comisarului aulic ca unui veritabil for de apel. Obiectul demersului său, aparent minor, se înscrie însă, fără îndoială, între faptele care, însumate, reconstituie ceea ce e îndeobște cunoscut drept viața cotidiană de la hotare. Cu mai bine de 4 ani în urmă, negustorul Manea Abagiul din Orșova⁹ îi furnizase confratelui său din Mehadia, Iamandi (*Diamandi* în traducerea germană de epocă) o anumită cantitate de clei de pește în valoare de 27 lei, din care primise doar un singur galben¹⁰. După moar-

tea lui Iamandi, bunurile rămase reveniseră fiicei acestuia, care ar fi urmat să-i achite negustorului orșovean banii datorati. Cum aceasta nu s-a întâmplat, Mehmed aga, care intervenise și mai înainte pe lângă administratorul districtual de atunci¹¹, s-a văzut nevoit să întreprindă un nou demers pe lângă „Vidoski, ce au fost șpan acolo în scaun“. Administratorul Wittoffszky îi dăduse asigurări dregătorului orșovean, că după moartea lui Iamandi datoria bănească ar fi fost depusă la sediul oficiului districtual. Venind, pe semne, să-și ridice banii la Mehadia, Manea Abagiul nu i-a aflat acolo, de mărturie fiindu-i obercnezu local Nicola și un oarecare Drăghici de la hanul din Jupalnic¹². În consecință, Mehmed aga se adresa acum comisarului aulic Kempf pentru a rezolva această chestiune, care trena de mai bine de 4 ani¹³. Pentru a da demersului său și mai multă greutate, dregătorul orșovean îi amintea lui Kempf că, atunci când administratorul Wittoffszky îi solicitase ajutorul pentru recuperarea unor lucruri furate de la un anumit Dumitru a lui Mărgeac din Ogradena¹⁴, datorită intervenției sale fuseseră recuperate bunuri în valoare de 100 galbeni¹⁵. Mai mult, administratorul Wittoffszky nu întreprinsese nimic pentru recuperarea banilor datorati de Iamandi, de mărturie fiind același obercnez Nicola și Drăghici din Jupalnic. În această situație, menționează Mehmed aga, autoritățile otomane ar fi putut trece la represalii împotriva numeroșilor supuși imperiali care veneau la Orșova, ba chiar și împotriva ginerelui lui Iamandi. Nu o făcuseră însă, așteptând acum din partea comisarului Kempf o soluționare favorabilă a conflictului. Din documentele păstrate nu se poate ști dacă înaltul funcționar imperial a dat curs favorabil cererii lui Mehmed aga, dar este de presupus că litigiul a fost până la urmă rezolvat, deoarece, peste numai câteva zile, dregătorul otoman — de această dată împreună cu Osman aga, comandantul cetății Orșova (*sârdar*, în textul românesc, *Disdar* în traducerea germană) — se adresa lui Kempf cu cererea de soluționare a altui conflict. La 2 martie (st.v.) 1754¹⁶ cei doi demnitari otomani interveneau în favoarea unui preot din Orșova care, împreună cu un negustor orșovean, voiau să-și recupereze banii datorati de negustorul Mihai Drăcea din Caransebeș. În acest scop preotul din Orșova se dusesese la Caransebeș, fiind însoțit de un funcționar otoman, ce se pusese chezaș pentru Drăcea. Îngrijorați de întârzierea celor plecați, cei doi dregători orșoveni îi solicitau comisarului Kempf să intervină pentru rezolvarea cazului, iar aceasta cu atât mai mult, cu cât Drăcea, al cărui prost renume nu era cunoscut partenerilor săi de afaceri din Orșova, îi mai înșelase și pe alți negustori. O însemnare contemporană pe traducerea germană a scrisorii lui Mehmed aga și Osman aga¹⁷ ne îngăduie de această dată să cunoaștem și deznodământul conflictului. Printr-o scrisoare din 21 martie 1754 celor doi dregători otomani de la Orșova li se comunica faptul că preotul păgubit fusese îndestulat cu suma de 10 florini.

În anexă mai publicăm un document din 12 martie 1754¹⁸, prin care Johann Schmelzer (Schmölzer), pe atunci încasator al sării la Caransebeș, căuta să justifice comisiei aulice Kempf acuzațiile care-i fuseseră aduse de negustorul Dima Arnăut din Mehadia. Am socotit necesar să facem cunoscut și acest document, deoarece vine să confirme o dată mai mult rosturile extracomerciale ale negustorilor, mai ales al celor din zona de frontieră. Astfel, între Johann Schmelzer, pe vremea când acesta

era administrator al districtului Orșova¹⁹, și Dima Arnăuț intervenise o convenție verbală în virtutea căreia negustorul din Mehadia urma să strângă, cu ocazia deplasărilor sale în teritoriul otoman, atât informații privind situația sanitară de acolo (epidemii, epizootii) cât și știri de natură militară²⁰. Remunerația pentru aceste servicii fusese stabilită la 51 creșteri pentru fiecare zi petrecută în Imperiul otoman, sumă ce urma să-i fie achitată cu ocazia întoarcerii la Mehadia. El urma să beneficieze și de scutirea de la plata taxei anuale de 3 ducăți datorată de negustorii otomani rezidenți în Banat. Acuzația adusă fostului administrator imperial de la Mehadia, că acesta nu s-ar fi achitat de angajamentul luat, este respinsă de către Schmelzer, dar, în lipsa altor documente, nu se poate urmări deznodământul acestui conflict.

Așa cum am amintit, documentele publicate acum sunt doar o picătură din ceea ce a fost viața cotidiană la hotarul osmano-imperial din Banat în secolul al XVIII-lea. Avem în același timp convingerea că arhivele, atât cele din țară cât și cele de peste hotare (Austria, Ungaria, Turcia), păstrează încă un număr considerabil de documente pe această temă, astfel încât această istorie, doar aparent minoră, să poată fi așezată la locul care i se cuvine.

NOTE

1 Cristina și Costin Feneșan, *Două documente osmane privind comerțul austro-turc în Banat și Moreea (1722, 1734)*, în „Tibiscus”, vol. V, Timișoara, 1978, p. 215.

2 S. Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, München, 1969, p. 146.

3 *Ibidem*.

4 În 1749 în Banat au fost înregistrați 70 negustori aromâni, iar 6 ani mai târziu numărul lor a sporit la 86, cf. S. Jordan, *op. cit.*, p. 153.

5 L. Baróti, *Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, vol. I, Timișoara, 1900—1904, p. 365, 561.

6 Numele românesc al Orșovei până spre mijlocul secolului al XIX-lea. În graiul românilor bănățeni se păstrează până în zilele noastre forma *Rășava*.

7 Vezi doc. Ia. După exprimare, scribul celor două scrisori românești ale dregătorilor otomani din Orșova a fost cu certitudine un român oltean.

8 Ignaz Kempf (Kempfen) liber-baron von Angret (1704—1768) era de altfel un foarte bun cunoscător al problemelor Banatului, deoarece între 1731—1734 fusese inspector cameral al Administrației imperiale din Banat. Devenit în 1748 consilier al Camerei Aulice veneze, lui Kempf von Angret i s-au încredințat, ca referent de specialitate, problemele bănățene. În perioada septembrie 1753—mai 1754, în calitate de comisar aulic, el a condus o comisie de inspecție prin Banat, cu sarcina de a investiga atât modul în care s-a efectuat separarea administrației civile de cea militară, cât și de a rezolva diferite chestiuni curente; pentru cursul honorum al lui Kempf, cf. Anton Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*, Marquartstein, 1992, iol. 905—906.

9 Pentru importanța Orșovei ca centru comercial, cf. Th. N. Trăpcea, *Aspekte aus dem sozial-ökonomischen Leben der Häfen zwischen Orșova und Calafat XVI.—XVIII. Jh.*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tom 17 (1979), nr. 3, p. 463—473 și *idem*, *Știri despre comerțul orșovean în epoca de stăpânire otomană*, în „Tibiscus”, vol. V, p. 207—211.

10 În traducerea germană (vezi doc. Ib) corespondentul pentru lei sunt talerii (Thaler), adăugându-se faptul că cei 27 taleri reprezentau, „nach teutscher

Rechnung“, 30 florini 36 creițari. Se cuvine menționat faptul că în epocă un florin valora 2/3 taleri, cf. S. Jordan, *op. cit.*, p. 147, n. 11.

11 În anii în care au avut loc demersurile dregătorului otoman în favoarea lui Manea Abagiul, administratori ai districtului Orșova (cu sediul la Mehadia) au fost Johann Schmelzer (1746—1749), Franz Xaver Wittoffszky (1749—1751) și Peter Johann Wagner (1751—1757).

12 În traducerea germană nu se amintește că Drăghici și-ar fi avut rosturile la hanul din Jupalnic, localitate unde funcționa un punct de carantină.

13 În traducerea germană nu se face această mențiune.

14 Traducerea germană ignoră localitatea de reședință a păgubașului.

15 Nici această precizare nu este reținută de traducerea germană.

16 Vezi doc. IIa.

17 Vezi doc. IIb. În acest caz nu se constată deosebiri față de textul în limba română.

18 Vezi doc. III.

19 Fost căpitan al unui batalion de voluntari, Johann Schmelzer a fost numit administrator al districtului Orșova la 5 ianuarie 1746. În primăvara anului 1749 el s-a pensionat, fiind numit apoi, în 1753, încasator al sării la Caransebeș. Acest cursus honorum a fost întocmit după informațiile din L. Baróti, *op. cit.*, vol. II, p. 258 și 266 și vol. supl., Timișoara, 1907, p. 98.

20 „...sich im türckischen Gebieeth sowohl wegen den Gesundheits-Stand als anderen vornehmenden Kriegs-Operationen gebrauchen lassen“.

Ia

1754 februarie 25 (st.v.), (Orșova Veche)

Cînstitului și al nostru bun priiaten, domnule ce ești rînduit de la prea-luminata și înălțata Crăiasă ca să faci Comisiion la Mehadiia pentru cea a poruncit de la Măriia Sa, în mulți an(i) să te bucuri.

Cu această priiatenească scrisoare viind cătră Măriia Ta, poftesc pă Măriia Ta pentru că în trecuții ani au fost dat niște neguțători de ai noștri, anume Manea Abagiul, di aici din Rușava, lui Iamandi de acoloa clei de puște¹ de lei 27 și dintr-aceștea au luat 1 galbeni, iară ceialalt(i) ban(i) au rămas la Iamandi și murind el au rămas o fată și acea fată stăpânește toate lucrurile lui Iamandi, viie, casă și altele și s-ar cădea ca să plătească acea fată a lui ban(ii) neguțătorilor, de vreme ce ia² stăpânește ale tătâne-său toate. Și s-au mai fost scris mai nainte la Vidoski, ce au fost șpan acoloa în scaun³, și au zis că sunt bani(i) la scaun, dar murind omu nu i-au luat ban(i), de care sunt mărturiie oameni de-ai Măriielor Voastre, întâi Nicola obrăcnez și Drăghici, care să află la han la Jupalnic. Ci poftesc pă Măriia Ta ca să fii mână de ajutori să să scoată acei bani, că destul i-am tot așteptat în 4 an(i). Că noi la acea vreme am făcut bun hatâr domnului șpanului Vidoski, că să furase multe scule ale unui Dumitru al lui Margeac de la Ogrădeniie, și ne-au poftit pe noi, ca de vom putea scăpa aceale scule și dumnealui va plini ban(i) neguțătorilor. Și noi am făcut silința și am scos scule ca de 100 de galbeni și dumnealui n-au mai dat acei bani. Care și de aceasta știiu acești oameni de mai suș numiți, că, după cum⁴ s-au făgăduit, dumnealui șpan Vidoski nu s-au ținut de cuvânt. Și noi am fi putut lua acei ban(i) până acum, că vin oameni de-ai Măriiei Tale în tot ceasul aicea, că suntem vecini, dar căutăm vecinătății și omeniei Măriilor Voastre. Și și pe acel ginere al lui Iamandi l-am fi apucat să plătească aici, dar așteptăm să să facă îndreptarea de la scaun(ul) Măriiei Tale, apoi noi vom ști ce vom face. Aceasta poftesc pă Măriia Ta și rămân,

fev(ruarie) 25, 1754

L. S.

Al Măriiei Tale bun voitori
Mehmet aga, voivod ot Rușava

pe verso: Cînstitului și preaințeleptului, de bun și mare nume, fericitului domn, domn de supt stăpînirea înălțatei Crăiase ce iaste rînduit la Mehadiia cu comisiie, ca să îndrepteaze cele poruncite de la înălțata Crăiasă, cu întreagă sănătate și cu cînst să să dea. *La Mehadiia*.

Von dem türkischen Woywoda von Alt-Orsova dd° 25ten Februar 1754 st.v. in Betreff 27 St. türkischer Thaller, so ein türkischer Unterthann Mania Abacsiu an die Verlassenschaft des verstorbenen Mehadier Insassen Diamandi zu fordern hat.

Hofkammerarchiv Wien, *Banater Akten*, rote Nr. 70/1, fol. 213—214; original; pecetea în tuș negru; *pe verso* două peceți de închidere în ceară.

Ib

1754 februarie 25 (st.v.), (Orșova Veche)

Translatum ex Wallachico

Dem Hochgeehrtisten, unseren gutten Freund, dem Herrn welcher verordnet ist von der erleuchtetsten und erhabenen Kayserin als Commissarius zu Mehadia, wünschen wür die Erfüllung dessen was er verlangt und Freude durch viele Jahre.

Mit gegenwärtigen freundschaftlichen Schreiben thue Euer Gnaden eröffnen, dass ein unseriger Handels-Mann, Mania Abacsiu von Orsova, in verflossenen Jahren dem Diamandi von Mehadia Fisch-Leim pro 27 Thaller (nach teutscher Rechnung 30 f. 36 xr.), verkauft und mehrer nicht als 1 Ducaten überkommen und nach Absterben des Diamandi dessen hinterbliebene Tochter die Verlassenschaft, als Haus, Weingarten etc. überkommen habe, folglich billig wäre, womit sie Tochter auch die vorhandene Schuldner befriedigen möchte. Es ist auch dieserwegen schon an den Verwalter Wittoffsky geschrieben und von diesen zur Antworth erhalten worden, wasgestalten das Geld im Verwalter-Ambt depositiret seye; gleichwohl aber hat der Creditor noch nichts bekommen, so dass Oberknees Nicola und Dragics bezeigen können. Und wür bitten dahero, Euer Gnaden wollen behülfflich seyn, damit der Mania zu seiner Befriedigung gelangen möge, indeme auch wür Herrn Verwalter Wittoffsky Assistenz geleistet und sichere gestohlene Sachen dem Eigenthümer Dumitru Mersak restituiret haben, mit der Bedingnus, womit auch unsere Leuthe contentiret werden. Wür hätten uns zwar selbst regressiren können, indeme von darübigem Handels-Leuthen viele herüberkommen, so wür aber wegen Unterhaltung nachbahrlicher Freundschaft bis jetzo noch nicht thuen, sondern vorhero den Ausgang dieser Sache abwarthen wollen, wie dann auch der Schwiger-Sohn des verstorbenen Diamandi allhier öftters angehalten werden können, welches wür jedoch nicht zugelassen, sondern von Euer Gnaden die Remedur verhoffen. Mit gegenwärtigen wünsche ich alles Guettes und verbleibe ein Gönner alles Guetten.

Den 25. Februar 1754 st.v.

Mehemet Aga, Woywoda von Orsova

Auswendige Titulatur: Dem Hochgeehrtisten und weisesten Hoch- und Wohledlgebohrnen, glückseeligen Herrn von der Bothmässigkeit der erhabenen Kayserin, welcher verordneter Commissarius zu Mehadia ist, dasjenige einzurichten, was befohlen ist von der erhabenen Kayserin, deme solle dieses bey vollkommener Gesundheit mit Ehrerbietung gegeben werden. Zu Mehadia.

Hofkammerarchiv Wien, *Banater Akten*, rote Nr. 70/1, fol. 212 și 215; original.

IIa

1754 martie 2 (st.v.), (Orșova Veche)

Cinstite și de bun și mare neam, fericit al nostru dintre priiateni, Măriia Ta la Comisiion, întru Domnul să te bucuri în mulți ani cu fericire.

Cu această prietenească scrisoare înștiințez pe Măriia Ta și te poftim pentru un preot, om al nostru de aici din Rușava, fiindcă are câț(i)va bani încă și cu alți tovarăș(i) neguțatori de aicea datoriie bună la un Mihai Drăcea din țara Măriiei Tale la orașu Șabiș și iaste câțava vreme de când au mers preotu de aici, încă și cu un turc de-ai noștri, ce l-au fost luat în chizășii pe acel Drăcea de la mâna preotului și a neguțatorului. Și ne mirăm, ce să poată fi această zăbavă, că turcu are treabă aici la scaun și nu vine. Pentru care pof-tesc pă Măriia Ta ca pre unul din sveatnici(i) Măriiei Sale înălțatei crăiese și al nostru priiaten, ca să cauți de dreptate și să-l ajuț(i) ca să poată scoate acei ban(i). Și am înțeles că acel blăstămat de neguțatori Drăcea ar fi înceluit^ă mai pre mulți. Ci socotește Măriia Ta cu cale și cu dreptate, să nu rămăe oame-ni(i) noștri păgubași, căci că aceia de acolo au știut că acela iaste înșelători, iară aceștia neguțitori nu au știut, ce încă și alți neguțatori, tovarăș(i) ai Drăcei, au putut cu cuvânt de au înșelat pe oameni(i) noștri. Ci cum scriu Măriiei Tale să mi să treacă pofta și noi vom sluji Măriiei Tale la altele.

mar(tie) 2, 1754

Al Măriiei Tale bun voitori,
Mehmet aga, voevod ot Rușava
Osman aga, sârdar ot tam

pe verso: Cinstitului, de bun și mare neam, a Măriiei Sale înălțatei Crăiese credincios și al nostru dintre priiateni ales, Măriiei Sale domnului, domnului Kemf, ce iaste comisari de aleăgerea nedreptății la Mehadiia, au unde să va găsi, cu cinste să se dea, *ori unde să va afla.*

Schreiben von dem türkischen Woywoda und Serdar von Alt-Orsova dd° 2ten Martij 1754 in Betreff einer von einen dasigen Poppen an den Caransebeser Insassen Mihay Dreca machenden Anforderung. Auf gegenwärtiges Schreiben hat der Waywoda untern 21ten Martii 1754 in Antworth erhalten, wasgestalten das Caransebeser Verwalter-Amt die Sache schon ausgeglichen und der Popp seine Befriedigung mit 10 fr. erhalten habe.

Hofkammerarchiv Wien, Banater Akten, rote Nr. 70/1, fol. 217—218; original; două peceti de închidere în seară.

IIb

1754 martie 2 (st.v.), (Orșova Veche)

Translatum ex Wallachico

Hochgeehrtister, Hoch- und Wohledler, unser glückseeliger guetter Freund, Herr Commissarius, in dem Herrn sollst du erfreuet werden durch viele Jahre mit Glückseeligkeit.

Mit gegenwärtigen Schreiben eröffnen wür Euer Gnaden, wasgestalten ein unseriger Popp von hier, mit noch einigen Cameraden, bey einem Mihay Dreca von Caransebes eine liquide Schuld ausständig habe, und es ist schon eine geraume Zeit, dass sothanner Popp mit einem Türckhen von hier, so vor den Dreca Bürg gewesen, dahin abgegangen, dahero wür uns über dessen langen Verzug umso mehrers verwundern, als besagter Türckh allhier bey seinem Amt erforderlich wäre. Als bitten wür Euer Gnaden, ihnen beeden dahin behülflich zu seyn, womit sie ihre Schulden umso geschwinder einbringen mögen. Wür vernehmen auch, dass der Dreca noch mehreren Partheyen von dar schuldig seye, allein wür bitten den Poppen vor anderen seine Befriedigung widerfahren zu lassen, weillen ihme ohnbekannt gewesen, dass der Dreca ein Betrüger seye, dahingegen solches denen dorthigen Partheyen nicht verborgen ware. Und wür wollen Euer Gnaden in anderen Gelegenheiten auch dienen und verbleiben Gönner alles Guetten.

Den 2en März 1754

Mehemet Aga, Woywoda von Orsova
Osman Aga, Disdar

Auswendige Titulatur: Dem Hochgeehrtisten, Hoch- und Wohledlen Sr. Hochheit der erhabenen Kayserin Getreuen und unseren guetten Freund, Herrn, Herrn Kempf, Commissario den dorthigen Ländern, solle dieses mit Ehrerbietung gegeben werden.

Hofkammerarchiv Wien, *Banater Akten*, rote Nr. 70/1, fol. 216; original.

III

1754 martie 12, Caransebes

Unterthänigst gehorsambste Erleuterung

Auff die untern 9ten huius von dem in Mehadia stehenden Handels-Mann Dima Arnaud wieder mich eingegebenen Klagschrift,

1-mo, erstatte ich in aller unterthänigst gehorsambsten Antwoth hierauff, wie mir bewusst, dass obbenanter Dima sich im türckischen Gebieth sowohl wegen den Gesundheits-Standts als andern vornehmenden Kriegs-Operationen gebrauchen lassen, auch hierwegen vermög mit ihme mündlich gemachten Contract des Tags 51 xr. versprochen, solche auch allezeit bey seiner Retoure in dem Ambt, nach dem mit Ihme zusamb berechneten Tügen, die Gebühr allezeit baar undt richtig empfangen.

2-do, und schliesslichen, dieses, was die Freyheit der Porten jährlichen in 3 Duggatten anbelangen solte, kann keine recht-gehorsambe Auskunfft geben, indeme keine Schrifften aus dem Archiv mit mir genommen, sondern mich schon in das 5te Jahr alhier befünde und nach meiner abgedrehtener Amtierung schon der anderte Verwalter in Mehadia stehet, auch er Kläger unter dieser Zeit (wann er eine liquide Schuld auf mich auszuweisen) sich entweder bey dem Mehadier

Ambt oder bey mir sich anfragen erlaubt gewesen, mir also keine Schuldt wissend, indeme er vor jeden Tag richtig bezahlet worden.

Signatum Caransebes, den 12ten Martii 1754.

unterthänigst gehorsambster,
Joh. Schmeltzer pr.
Saltz-Einnehmer

pe verso: Praes. den 13ten Martii 1754

Unterthänigst gehorsambste Erleitherung an Eine Hochlöbliche kayserlich-königliche bevollmächtigte Hoff-Commission, vermög der untern 9ten Martii 1754 von dem in Mehadia stehenden Handels-Mann Dima Arnaud wieder mich, gewesenen Mehadiaer Verwalter und dermahligen Saltz-Einnehmer in Caransebes, gnädigst zu endtnehmen.

Hofkammerarchiv Wien, *Banater Akten*, rote Nr. 70/1, fol. 220; original.

NOTE

1 Astfel in text; corect: *peşte*.

2 Astfel in text.

3 Franz Xaver Wittofszky (1713—1758), subadministrator al districtului Panciova (1738), subadministrator al districtului Palanca Nouă (1739—1742), administrator al districtului Panciova (1744—1749), administrator al districtului Orşova (1749—1751), al districtului Timişoara (1751—1752) şi al districtului Caransebes (1752—1758), cf. Anton Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschthums*, Marquartstein, 1992, col. 2109.

4 Cuvânt repetat din greşeală.

5 Înşelat.

ZWEI RUMÄNISCHE BRIEFE DER OSMANISCHEN BEHÖRDEN AUS ORŞOVA (ORSCHOWA) AN DEN HOFKOMMISSÄR IGNAZ KEMPF VON ANGRET (1754)

(Zusammenfassung)

September 1753 bis Mai 1754 weilte im Temeswarer Banat die Hofkommission unter Leitung des Hofkammerrates Ignaz Kempf von Angret, um sich über die Trennung der Zivil — und Militärverwaltung ein näheres Bild zu machen und um verschiedene Fragen der dortigen Landesadministration zu untersuchen und zu erledigen. Als gutem Kenner der Banater Umstände — war doch Kempf von Angret 1731—1734 Kameralinspektor der dortigen Landesadministration und ab 1748 Referent in Banaticis der Hofkammer — wurde dem hohen Beamten die Lösung der verschiedensten Fragen während seines fast einjährigen Aufenthaltes vorgelegt, so auch jene der Beziehungen zum benachbarten osmanischen Reich und ganz besonders im unmittelbaren Grenzgebiet. Aus den sogenannten *Kempf-Akten* des Wiener Hofkammerarchivs werden zwei im rumänischer Sprache verfasste

Schreiben der Orschowaer osmanischen Beamten veröffentlicht und besprochen. Jedem dieser Schreiben sind auch die zeitgenössischen Übersetzungen ins Deutsche beigelegt, die sich in manchen Einzelheiten von den rumänischen Originaltexten unterscheiden.

Am 25. Februar (a.St.) 1754 richtete der Orschowaer Wojwode, Mehmed Aga, an dem Hofkommissär Kempf die Schuldenerstattungsforderung des Orschowaer Handelsmannes Manea Abagiul an seinen Mehadier Gewerbskollegen Jamandi über 27 Thaler für den gelieferten und seit 4 Jahren noch unbezahlten Fischleim. Paar Tage später, am 2. März (a.St.) 1754, wendete sich derselbe Mehmed Aga und der Orschowaer Festungsbefehlshaber, Osman Aga, an den in Mehadia weilenden Hofkommissär Kempf mit der Bitte, einem Orschowaer Pfarrer und einem dortigen osmanischen Handelsmann, die vom Karansebescher Handelsmann Mihai Drăcea um einen Geldbetrag betrogen worden waren (wobei ein Orschowaer Türke als Bürge für Drăcea stand), hilfreich unter die Arme zu greifen. Dass die im habsburgisch-osmanischen Grenzgebiet sesshaften Handelsleute sich auch zu verschiedenen Kundschafterdiensten gebrauchen liessen, wird von einem am 12. März 1754 veröffentlichten Dokument belegt. So bestand zwischen dem Mehadier Handelsmann Dima Arnăut und dem damaligen Orschowaer Distriktsverwalter (mit dem Sitz in Mehadia), Johann Schmelzer (1746—1749), die mündliche Vereinbarung, dass ersterer anlässlich seiner Reisen im osmanischen Reich Auskünfte militärischer und sanitärer Bedeutung (Seuchen, Viehumfall) einzusammeln und dann bei seiner Rückkehr für jeden im Nachbarstaat verbarchten Tag 51 Kreuzer zu empfangen hatte.

DATEN ÜBER DEN SIEBENBÜRGISCHEN UND BANATISCHEN BERGBAU BIS ZU BORNS ZEITEN

RUDOLF GRÄF

Vorwort zu einer notwendigen Wiederveröffentlichung

Es gibt Bücher die vom Tage ihres Erscheinens an, ein großes Aufsehen in breiten Schichten von Lesern erregen und dann Jahrzehnte- sogar Jahrhunderte im Blickpunkt der Öffentlichkeit bleiben. Andere wieder, einem engen Kreise von Kennern gewidmet, von diesen mit großem Interesse empfangen, geraten dann langsam in Vergessenheit wenn der Spezialbereich dem sie gewidmet sind Fortschritte macht. Und trotzdem können diese Bücher auch nach Jahrhunderte interessant sein. Sie helfen dem Historiker in der Geschichte einer Wissenschaft Licht zu machen, sie helfen ihm aber auch ein wichtiges Detail aus der Geschichte einer Epoche wiederherzustellen, sie werden mit anderen Worten gesagt, eine historische Quelle. Ihre Wiederveröffentlichung kann sowohl dem Historiker wie auch dem gewöhnlichen Leser von großem Nutzen sein denn sie setzen diesen auf direkte Weise mit vergangenen Epochen in Kontakt. Ein solches Buch ist das des Mineralogen und Freidenkers Ignaz von Born, *Briefe über Mineralogische Gegenstände auf seine Reise durch das Bannat, Siebenbürgen, Ober- und Niederhungarn, an den Herausgeber derselben Johann Jacob Ferber, Mitglied der Königl. Großherzogl. Akademie der Wissenschaften zu Siena, und der Ackerbau-Gesellschaft zu Vicenza und zu Florenz, geschrieben, das 1774 zu Frankfurt und Florenz erschienen ist.*

Sowohl die Reisen von Mineralogen, Historikern, Geologen usw, als auch die Veröffentlichung Ihrer Reisebeschreibungen in Briefform waren für das 18 Jh. keine Seltenheit.¹ Gelehrte bereisen die neuen Provinzen, studieren ihre Geschichte, die Sitten und Gebräuche der Bewohner, aber auch die Bodenbeschaffenheit, die Erzlager, Fauna und Flora.

Das 18. Jh. bringt sowohl Siebenbürgen als auch dem Banat eine neue politische und sozial-ökonomische Situation. Beide Provinzen geraten unter den Einfluß und unter die Herrschaft des Habsburgerreiches. Das Banat nach einer 166 Jahre langen Türkenherrschaft², Siebenbürgen kam unter denselben habsburgischen Adler nachdem es seit mehr als eineinhalb Jahrhunderte als autonomes Fürstentum unter der Oberherrschaft der Türken stand.³ Vom Anfang an unterscheiden sich beide Provinzen durch ihre politische und militärische Lage, ein Unterschied der auch im wirtschaftlichen Bereich bemerkbar ist. Während Siebenbürgen ein autonomes Fürstentum, später Großfürstentum ist⁴ wird das Banat als Kronland bis 1752 militärisch und danach von einer zivilen

Regierung verwaltet. Diese verschiedenartige Verwaltung führte auch dazu daß die beiden Länder verschiedenartig bewirtschaftet wurden. Dieselben Bodenschätze erweckten aber das Interesse der Behörden: Gold, Silber, Kupfer, Eisen, Salpeter, Salz u.a. deren Förderung nun im 18. Jh. neugestaltet wird. Übrigens beginnt diese nicht im 18. Jh. Archäologische Ausgrabungen beweisen die Ausbeutung und Bearbeitung verschiedener Erze schon in der Antike. Dabei muß die Rolle der Dakier bei der Förderung und Bearbeitung des Eisens hervorgehoben werden⁵. Daziens Reichtümer lockten die Römer zu ihren Eroberungskriegen und nach dem Sieg über Dezebal organisierten sie auch dann mit römischer Tüchtigkeit das Bergwesen der Provinz Dazien. Schriftliche und archäologische Quellen geben uns Bescheid über die Goldwascherei in den Flüssen dieser Provinz⁶. Gold holten sich jedoch die Römer auch durch Stollen und Schächte aus dem Inneren der Westkarpaten, wo ihr Zentrum in Ampelum (Zlatna), war⁷, so wie aus der Bergwerksgegend um Baia Mare wo zu jener Zeit auch eine Münzenprägerei in Betrieb war⁸. Aus Siebenbürgen holten sich die Römer auch Salz⁹. Edelmetalle bauten sie ebenfalls im Banat, bei Dognatschka, Saska, Moldova-Noua, wo sich bis heute römische Schächte und Stollen erhalten haben¹⁰.

Die Zeitspanne zwischen dem 3. Jh. und dem Beginn der feudalen Gesellschaftsstrukturen auf dem Gebiete Siebenbürgens und des Banates kennzeichnet sich durch einen gewissen Rückgang im Bereich der Erzforderung. Die schriftlichen Quellen schweigen. Trotzdem kann man den Bergbau archäologisch nachweisen¹¹.

Nach der Eroberung Siebenbürgens und des Banates durch die ungarischen Könige, förderte das Königtum die Entwicklung des Bergbaus. Der Gewinn war nicht unbeachtlich. Durch seine *comites urburarum* kassierte der König die *urbura*, das heißt den achten Teil des gewonnenen Goldes oder Silbers. Die neuentdeckten erzreichen Zonen wurden Eigentum des Königs. Durch neue Gesetze versuchen die Könige den Bergbau zu heben¹². Im Jahre 1327 läßt Carol Robert (1308—1342) den erzreichen Grundbesitzern ihren Boden mit der Bedingung daß sie 2/3 der Urbur in die königliche Kassa abliefern¹³. Dieselben Zwecke verfolgen auch die Gesetzgebungen von Ludwig I. dem Großen (1342—1382) und Sigismund von Luxemburg (1387—1437). Aus dem 14. Jh. stammen auch die ältesten schriftlichen Quellen die sich auf die Gold- und Silberförderung beziehen¹⁴. In dieser Periode konzentriert sich der Gold und Silberbergbau in drei große Zonen: 1. die Zone der Westkarpaten, um Abrud und Zlatna. 2. die Zone um Baia Mare. 3. die Zone um Rodna unweit von Bistritz. Die Urkunden sprechen von deutschen Bergleuten die in Zlatna und Cherneck nach Gold gruben (1238)¹⁵, sowie von den königlichen Freiheitsbriefen die den Bergknappen von Baia de Arieş erlassen wurden¹⁶. Das schwer erbeutete Golderz wurde in Baia de Arieş auch gleich geschmolzen und bearbeitet. Der Mineraloge Fridwalski, von dem auch im Buche Borns die Rede ist, erwähnt in seiner *Mineralogia* daß 1325 in Baia de Arieş 36 Schmelzöfen in Betrieb waren¹⁷. Schon früh versuchen die Bergstädte der Westkarpaten sich organisatorisch zusammenzuschließen. So bilden im Jahre 1438 Baia de Arieş, Baia de Criş, Băiţa (Hunedoara) und Abrud eine Konföderation¹⁸. Im 15. Jh. ist es das Patriziat der großen siebenbürgischen Städten, Hermannstadt an der Spitze, das sein Kapital

in die Berggegend um Abrud investiert¹⁹. Dafür waren die Sachsen aus Bistriz an den Silberbergwerken von Rodna²⁰, die schon seit 1308 königlicher Besitz waren²¹, interessiert. Die Goldförderung in der Gegend von Baia Mare, Baia Sprie, Căvnic erfreute sich im 14. Jahrhundert mehrerer Freiheitsbriefe (1347, 1376, 1391)²². Nachdem die Werke ihre Besitzer öfters tauschen²³, finden wir hier im 16. Jh. ein regelrechtes Berg- und Münzamt das 6 Bergwerke im „Sasar“ Gebirge und zwei in Baia Sprie in seiner Verwaltung hatte²⁴.

Schon in den ältesten Zeiten²⁵ förderte man aber ausser den Edelmetallen auch andere Reichtümer. Eines der wichtigsten war das Salz. Die Salzbergwerke erscheinen etwas früher in den mittelalterlichen Urkunden um dann massiv in derselben Zeit mit den Gold und Silberbergwerken aufzutreten²⁶.

Die Niederlage der ungarischen Heere auf dem Schlachtfeld von Mohács (1526) öffnete den Türken den Weg ins Zentrum Europas. Gleichzeitig begann ein langer Kampf für die ungarische Krone, zwischen dem österreichischen Kaiser Ferdinand von Habsburg und dem siebenbürgischen Woiwoden Ioan Zápolya, der nur durch den Tod des letzteren ein Ende nahm. Ein Teil Ungarns, die westlichen Provinzen, blieb dem Habsburger, der sich auch als ungarischer König krönen ließ. Siebenbürgen, das Banat und Partium bildeten das autonome Fürstentum Siebenbürgen²⁷. Während das Banat 1552 türkisches Paschalik wurde, konnte sich Siebenbürgen auch weiterhin als ein autonomes Fürstentum aufrechterhalten²⁸. Die neue Lage hatte negative Auswirkungen für beide Länder. Schwerer von der neuen Lage betroffen war jedoch das Banat, wo, obwohl die bergmännischen Tätigkeiten nicht ganz lahmgelegt wurden, der Bergbau trotzdem einen bedeutenden Rückgang vermerkte²⁹.

Die Förderung des siebenbürgischen Goldes und Silbers erfolgt jedoch fast ohne Unterbrechungen, obwohl die Krisenzeit nach 1526 sehr ernste Folgen hat. In den von Ihnen beherrschten Gebieten führten die Habsburger die Goldförderung weiter. Fachleute studierten das Land, wie es schon im Jahre 1552 der Fall war als die kaiserlichen Commissäre Paul Bornemisza und Georg Werner in Siebenbürgen die königlichen Einkommen des Fürstentumes studierten. Kurze Zeit danach, im Jahre 1564 fanden andere Fachleute die Stadt Baia Mare reich an Gold und Silber. 1567 aber, werden sowohl die Stadt, wie auch die Bergwerke völlig zerstört. Kurz danach reorganisiert das Bergamt die Bergwerke. Die Aufmerksamkeit der siebenbürgischen Fürsten war immerfort dem Gold- und Silberbergbau zugewendet. 1585 schickt der Fürst Sigismund Stefan Báthory (1581—1591) den Baron Felician Herberstein die Bergwerke von Zlatna, Akmas, Ruda, Brad, Abrud und Băița inspizieren. Diese Bestrebungen führten sowohl die deutschen Kaisern (in den Perioden in denen sie Siebenbürgen kontrollierten), als auch die Fürsten von Siebenbürgen weiter. 1604 schickte Kaiser Rudolf II. (1576—1612) Commissäre um den Stand des Goldbergbaues zu untersuchen. Die Fürsten Gabriel Bethlen (1608—1629) und Georg Rákoczy (1630—1628) bemühen sich beide um den Aufschwung des Goldbergbaues. Letzterer kolonisiert auch deutsche Bergleute aus „Kremnic“ in der Slowakei. Diese siedelten sich in der Königsstadt Zlatna an, wo neben den Bergwerken auch Schmelzwerke und Pochwerke gebaut wurden³⁰. Am Ende des 17. Jh. erwähnt

der bekannte Arzt Samuel Köléseri folgende Metallbergbaue: Zlatna, Brăzești, Hartagani, Trestia, Criscior, Ruda, Băița, Baia de Criș, und Tebea. Derselbe zählt unter den wichtigsten Goldbergbaue, Rodna „neben Bistrița“, Cavnic, Baia Mare, aber auch „vier wegen ihrem Gold berühmte Bergstädte mit Abrud an der Spitze“ ... Baia de Arieș, Baia de Criș, Băița³¹.

Auch Eisen³², Kupfer³³, Blei, Zinnober (an den Quellen des Ampoi im Kreis Alba), Quecksilber (Zlatna) und insbesondere Salz interessieren in höchstem Grade die Behörden. Bornemisza und Werner beschreiben fünf königliche Salzkammern: Turda (Thorenburg), Dej, Ocna Dejului, Cojocna, Sic, Ocna Sibiului (Salzburg) mit zwei Filialen, Vintul de Jos und Vurpar³⁴. Die Hauptkammer war in Turda. Jeder Salzkammer stand ein Comes camerae salis vor³⁵.

Beide Provinzen standen also unter ständiger Beobachtung der Habsburger. Diese, wenn sie auch zwischen den Jahren 1552—1716 wenig zu sagen hatten, zögerten nicht bei erster Gelegenheit ihre Heere nach dem Süd-Osten Europas zu schicken. Diese zeigte sich auch sehr bald. Nach der Niederlage der Türken vor den Toren Wiens (1683) begann eine groß-angelegte Offensive der Habsburger in Richtung Osten und Süd-Osten. Der Reihe nach fallen Buda (1686), Belgrad (1688), Temeswar (1716)³⁶. — Der Friede von Carlowitz (1699) und später der von Passarowitz bestätigen die österreichische Herrschaft in Siebenbürgen, beziehungsweise im Banat. Gleichzeitig gliederten sich die beiden Provinzen auch aus wirtschaftlichem Standpunkt in die Monarchie ein, wo zu jener-Zeit die Ideen des Merkantilismus Fuß faßten die während Karl VI.: „erstmalig in der Habsburgermonarchie zu umfassender Wirkung“³⁷ gelangten. Von einer „stärkeren Zentralisation auf politischem“ und einer „weiteren Intensivierung auf wirtschaftlichem Gebiet“, sowie von ernsten Kapitalreserven abhängig, gelangt der Merkantilismus zu seiner vollständigen Auswirkung erst nach der neuen Zollordnung des Habsburgerreiches aus dem Jahre 1764, als der Verlust des reichsten Kronlandes der Monarchie, Schlesiens³⁸, die wirtschaftlichen Kräfte aufs stärkste beansprucht, so daß jetzt in Österreich die große Zeit des Merkantilismus kommt. Sie dauert aber nicht zu lange, denn schon um die Mitte der siebziger Jahre setzte Kaiser Joseph II. (1780—1790) seine physiokratischen Ideen durch³⁹.

Im Rahmen der merkantilistischen Ideen schenkte man einen bedeutenden Platz dem Bergbau. Damit versuchte man eine der wichtigsten merkantilistischen Ideen ins Leben zu rufen, und zwar dadurch daß man dem Staat auf die rascheste Weise Gold, aber auch andere Bodenreichtümer verschaffte. Dies erklärt auch die rasche Handlungsweise der Behörden bei der Organisation des Bergbaus. Dabei muß man immer in Betracht ziehen daß Siebenbürgen auch weiterhin ein Fürstentum bleibt, während das Banat bis 1778 eine kaiserliche Provinz war.

Schon vor dem Carlowitzer Frieden, im Jahre 1687 als die kaiserlichen Truppen in Siebenbürgen eingezogen sind begannen die Kaiserlichen die siebenbürgische Staatskasse unter ihre Kontrolle zu bringen. Gleichzeitig erläßt der Kaiser verschiedene Akten um das Bergwesen neu zu organisieren. Schon am 22 November 1694 erläßt Kaiser Leopold ein Reskript an den siebenbürgischen Thesaurarius Johann von Haller-

stein und ernennt die lokalen Leiter des Salzbergbaus⁴⁰. Zwei Jahre später folgt ein anderes Reskript Leopolds vom 14 März 1696⁴¹.

Am 17 Juli 1698 wird das Bergwesen von Baia Mare und Baia Sprie sowie das Münzwesen von Baia-Mare neu geregelt. Die Urkunde bezeichnet die Werke als „Cammerale“ und übergibt dem „Direktori“ die Direction und Inspection, sowie das „Ober Commando“. Aus derselben Urkunde erfahren wir daß „die Bergwerkh zu Nagy und Felső-banien — Baia Mare bzw. Baia Sprie — RG — keinen sonderbaren Stand und wenig Waldburger vorhanden, also daß bei dem Bergemeisteramt keine große Bemühung erfordert wird“⁴². Commissionen kommen nach Siebenbürgen um dort den Stand des Bergwesens zu untersuchen. Eine davon war die vom „Mundschenk Hofkammer Rat und oberungarischen Cammer Praefectus und Obristen Cammer Graf, Ludwig Albert Freiherr von Thouonath, wie wir es aus einer „Instruktion zur Untersuchung des k. siebenbürgischen Bergwesens“ vom 30 Juni 1699 erfahren. Thouonath und J. G. Eckhler sein Begleiter sollten auch „den Stand sothanen Salzwesens von unserm Thesaurario und dem Administratore Salis fodinarum Szoba“ untersuchen⁴³. Von Anfang an behält sich der Kaiser das Recht vor, Gold und Silber einzulösen. Um die Silbereinlösung zu fördern überläßt er die „Urbarum“ denen die „ihr Silber getreulich in die Einlesung bringen“⁴⁴. Die lokalen Bergbehörden werden durch österreichische oder wenigstens Reichstreue ersetzt. Wenn nicht, dann unterstellt man die siebenbürgischen Behörden österreichischen Beamten. So befiehlt Kaiser Leopold „allen unseren Siebenbürgischen Fiscalischen Ämtern“, mit Ausnahme des Thesaurariates „alle unothwendige Dienstt und Functiones abschaffen und die bleibenden mit Fachleuten ex gente Transilvania zu besetzen, deren Lohn und Instructionen zu bestimmen und“ ... allen Siebenbürgischen *Officianten*, wo es die *Importanz* des Dienstes oder der *Function* erfordert“ einen Aufseher oder einen Controllor, wenn möglich einen Deutschen, mit dem Titel eines Verwalters beizugeben. Dabei bezieht sich der Kaiser auf eine besondere Art auf „unsere Herrschaft Salatna, sowohl in der oeconomi als in der alldorthigen Berg und Schmelzweesen“, wo die neuen Verwalter Deutsche sein sollen, und nur bei lokalem Widerstand zwei Verwalter, ein deutscher und ein einheimischer, zugelassen werden können. An derselben Stelle bejagt der Kaiser die von Thouonath durchgeführte Neuorganisierung des siebenbürgischen Salzwesens, die Gründung der Salzkammern, sowie deren Unterstellung der „Oberdirektion von Dorda“⁴⁵.

Eben diese Neuorganisierung bezweckt auch die Ernennung zum siebenbürgischen Bergwerksinspektor des bekannten Klausenburger Arztes und Naturforschers Samuel Colosery. Ihm unterstellte man alle auf „fiscalischen als privatorum Gumd“ befindlichen Bergwerke. Dieselbe Urkunde erwähnt die Goldbergwerke von Abrud („auf fischal Grund“) so wie auch die Tatsache daß die Gewerke und Goldwascher „das Mühl und Waschgold“ nicht in „Einlesung“ bringen. Der Inspektor wird aufgefordert die Gewerke, Bergleute und Goldwascher“ zu dem Bergbau und Goldwaschen“ zu „animieren“. Dabei soll er für die Respektierung der Bergordnung und die „bessere Wirtschaft und Ordnung“ im Bergbau und der Goldwascherei sorgen. Folglich soll Colosery in Abrud einen Berg-richter wiedereinführen und für den wirtschaftlicheren Bau der Berg-

werke, Stampfmühlen, Pochwerke, Schlemmen und Teiche sorgen⁴⁶. Dabei werden die Pochwerke und Waschwerke von Bucium und Cărpiniș („zu butsum auf der Karna Vorösbatak und zu Körpenes“) erwähnt⁴⁷. Die Transportschwierigkeiten bei der Einlösung des Goldes überzeugten die Bergbehörden neue Einlösungsstellen zu gründen die von Goldeinlöser (Auri Campsoris, Vice Campsorum) bedient waren⁴⁸. Aus derselben an Cölesery erlassenen Instruktion erfahren wir daß dieser ein Zinoberbergwerk das in früheren Zeiten „mit Grossen Nuzen seindt gebaut, folglich durch Kriegs Revolutionen ausgelassen . . . „war, wieder in Betrieb setzen sollte⁴⁹. Die Aufmerksamkeit der österreichischen Behörden sollte sich jedoch auch anderen Bodenschätzen widmen. Eisen⁵⁰, Kupfer⁵¹, Blei⁵², Sulf etc⁵³ sollten nicht ungefördert bleiben. Der Siebenbürgische Bergbau kennt dann im 18. Jahrhundert richtige Fortschritte. Technische Neuerungen helfen dabei mit. Facharbeiter werden angesiedelt, die Produktion steigt. Alte Bergorte erlangen ihren vergangenen Glanz wieder, so wie es der Fall von Roșia Montană zeigt.⁵⁴ Die bedeutendsten Bergbauzonen bleiben diejenigen aus den Westkarpaten um Abrud, Zlatna, jene aus der Maramuresch um Baia Mare, Căvnic etc. für Gold und Silber⁵⁵, jene aus dem Rodnaer Gebirge für Silber. Eisen baute man in der Gegend um Huniad⁵⁶. Die alten Salzaubeutungen von Ocna Sibiului, Praid, Turda, Sic usw. sind das ganze 18. Jh. über in Betrieb⁵⁷. Schon 1723 übernimmt der Staat die Salzbergwerke aus der Maramuresch in eigene Regie⁵⁸. Dasselbe geschieht auch in vielen Fällen mit den Goldbergwerken⁵⁹.

Den österreichischen Behörden gelingt es den ganzen Berbau aus den Westkarpaten und der Maramuresch unter Kontrolle zu bringen. Im Sommer des Jahres 1746, infolge des Todes von Franz Xaver Haas, Bergmeister und Bergrichter, wird an dessen Stelle Johann Keylling aus Kremnitz ernannt „... das er über gesambte siebenbürgische Bergwerke das Bergmeisteramt verwalte“. Von diesem Amt war das des Bergrichters getrennt, das vom siebenbürgischen Münzmeister Gottfried Zechner von Talhosen besetzt war. Beide waren der „independenten Hofkommission“ aber auch dem „Cameräl interimis Directorium“ unterstellt⁶⁰. Im selben Monat befiehlt der Wiener Hof die „Zusammentretung zwischen dem Provinciali und Camerali“ unter dem Vorstand des königlichen Thesaurarius um „mit so viel möglicher Beibehaltung der bekannten Maximilianischen eine dem Fürstentum Siebenbürgen, und dem daselbst befindlichen Bergwesen anständige Bergordnung . . .“ auszuarbeiten⁶¹. Schon am 26 Juni 1742 wurde übrigens das ganze siebenbürgische Bergwesen dem zentralen Wiener „Münz und Bergwesens Direktions-Hofkollegium“ unterstellt⁶². In denselben Jahren reformierte man auch das Maramurescher Bergwesen⁶³.

Die Folgen ließen sich auch nicht lange warten. Schon in den nächsten Jahren stieg die Goldproduktion sowohl in den Bergwerken aus den Westkarpaten als auch in denen aus der Maramuresch. Gleichzeitig ist ein Ansteigen der Anzahl dieser Bergwerke bemerkbar⁶⁴. Die gute Konjunktur für das siebenbürgische Bergwesen hält dann das ganze siebente und achte Jahrzehnt des 18. Jh. an. Einer der Gründe war der Verlust einer der reichsten Provinzen, des Habsburgerreiches, Schlesiens das infolge der Niederlagen aus dem Siebenjährigen Krieg an Preußen abgegeben

werden mußte. Folglich war Österreich von nun an auf seine rumänische Provinzen angewiesen⁶⁵. Diese neue Situation führte dazu, daß während Borns Reise in Siebenbürgen ungefähr 900 Goldbergwerke in Betrieb waren⁶⁶.

Nur ein Jahr nach Borns Reise erläßt der Wiener Hof am 19 Juli 1771 das „System für den Siebenbürgischen Bergbau“ durch den er die Staatskontrolle und den Protektionismus über den privaten Bergbau stärkt⁶⁷.

Etwas später in österreichischer Herrschaft gelangt, mit dem Schwert von den Türken vom sagenhaften Feldherrn Prinz Eugen von Savoyen im Kriege von 1716–1718 erobert, durch den Frieden von Passarowitz (21 Juli 1718) den Habsburgern anerkannt, bekommt das Banat, die geographische Zone zwischen Marosch, Theiß, Donau und den Karpathen, mit einer Oberfläche von 25 932 km², aus geopolitischen, aber auch aus innenpolitischen Ursachen eine besondere juristische Lage, als habsburgisches Kronland, eine Tatsache die die Geschichte der Provinz im 18. Jh. auf besonderer Art beeinflussen wird⁶⁸. Eigentlich kam das Banat gleich nach dem Fall der Festung Temeschburg, am 12 Oktober 1716 in die Hände der Kaiserlichen⁶⁹. Graf Claudius Florimund Mercy, der in die Geschichte der Provinz als ein wahrer Landesvater eingehen wird, bekam schon am 1 November 1716 vom Savoyer die Ernennung zum Landeskommendanten⁷⁰. Jetzt beginnt eine neue Periode in der Geschichte dieses Landstrichs, dessen Auswirkungen auch heute noch spürbar sind. Die neue Kaiserliche Provinz sollte jedoch nicht nur militärisch ausgenutzt werden. Wie schon erwähnt war sie reich an Kupfer, Silber, Gold, Eisen u.a. so daß sie wie Joseph Kallbrunner richtig bemerkt, zu ein Versuchs- und Erfolgsland des Merkantilismus wurde⁷¹.

Als Kron oder Kammerdomäne war das Banat „eine der Hofkammer direkt unterstellte Kron-oder Kammerdomäne, in der absolut alles ein camerale war“. Es gab keine private Grundobrigkeiten, „der Kaiser war Landes und auch Grundherr“. Die Hofkammer verwaltete (hatte das Recht dazu) sowohl das *Dominium altum* (die staatliche Hochheitsrechte die in Ungarn in den Händen der Zentral und Komitatsbehörden lagen), sowie das *dominium secundum terrestrum* (die Grundherrschaft) mit dem ihr übertragene Besitz und Hochheitsrechten⁷². Vom Anfang an durch eine Militärverwaltung, die *Banater Landesadministration* geführt, kam die Provinz 1753 unter Cameraler oder Ziviladministration, Behörden die dem Hofkriegsrat und der Hofkammer unterstellt waren. An Ort und Stelle gründete man in Temeswar schon im Dezember 1717 eine der Wiener Hofkammer untergeordnete und von Alexander Kalanek und Alexander Hahn geführte *Montanistische Banater Bergwerkseinrichtungs-Commission* die die alten Bergwerke und Hütten neu eröffnen, nach Erzlagern schürfen und Facharbeiter im Banat kolonisieren sollte⁷³. Orawitza bekommt schon am 12 Dezember 1728 seinen ersten Bergmeister in der Person von Johann Schubert⁷⁴. Nur kurze Zeit danach entstand das Orawitzaer Oberbergamt (1719), die Bergämter Orawitza und Maidanbeck, sowie das Eisenverwesamt Bokschan. Es dauerte nicht lange und 1727 gründete man die *Banater Bergwerksdirektion* als eine besondere Abteilung der Banater Landesadministration. Der Bergwerksdirektion unter-

standen die vier Bergämter aus dem Banater Bergland: Bokschan Orawitza, Dognatschka, und Saska⁷⁵.

Bis zur Banater Reise Borns wird der juridische Status des Banater Bergbaus des öfteren geregelt⁷⁶. Am wichtigsten war jedoch die Einführung der Maximilianischen Bergordnung im Jahre 1741⁷⁷.

In diesem nur skizzierten administrativen und legislativen Rahmen entwickelte sich dann der Banater Bergbau im 18. Jahrhundert. Zum Unterschied von Siebenbürgen herrschte hier aber ein großer Mangel an qualifizierten Arbeitskräften. Dieser konnte nur durch die Kolonisierung von deutschen und auch nicht deutschen Facharbeitern gesichert werden⁷⁸. Dafür versorgte die Hofkammer die Bergdirektion mit der nötigen Arbeitskraft für die Fuhrarbeiten (Roboten) indem sie ihr 82 Dörfer zuteilte deren Bewohner zu solchen Arbeiten verfügbar sein sollten⁷⁹.

Im Sinne der merkantilistischen Auffassung durch den Bergbau „dem Staate zu Reichtum zu verhelfen“ förderte der österreichische Staat im Banat insbesondere den Abbau von Edelmetallen da diese gleich vermünzt werden konnten. Folglich spielte der Abbau von Gold, Silber und Kupfer eine wichtige Rolle⁸⁰. Und obwohl schon am Ende des dritten Jahrzehnts des 18. Jh. das Banater Eisen die Bedürfnisse der ganzen Provinz befriedigte⁸¹, erreichte die Eisenerzeugung erst am Ende des Jahrhunderts größere Ausmaße⁸².

Schon 1717 wußte der Kaiser daß „Das Gebürg in diesem Banat, wie wir aus denen eingekommenen Nachrichten gnedigst abnehmen haben können, solle nicht aller Orthen und specifice zu Carasova am Wasser Caras, ein Eisenbergwerk, und zu Versecz, am Wasser Versova ein Kupferbergwerk sein“. Folglich befiehlt er auch seinen schon erwähnten Kommissaren die Bergwerkssachen zu studieren, die Bergleute in Schutz zu nehmen und zu „privilegieren“⁸³.

Bis im Jahre 1733 haben wir es mit einem ärarischen Abbau der Metalle zu tun. In diesem Jahr begannen Privatgewerke den Banater Metallbergbau zu übernehmen. Der Prozeß ging aber so langsam vor sich hin daß man bis im Jahre 1737—39 praktisch nur von einem ärarischen Bergbau sprechen kann. Das wichtigste Abbauprodukt war Kupfer das man in Maidanbeck, Orawitza, Moldowa Saska, Dognatschka förderte⁸⁴. Sowohl der Staat, wie auch die „Deutsche Kommerziensozietät“ aus Temeswar, aber auch Privatunternehmen übernahmen das Kupfer und verkauften es im Ausland. So daß dieses Produkt zum wichtigsten Ausfuhrartikel des Landes wurde und eine der bedeutendsten Einnahmequellen des Staates darstellte. In diesen Jahren erlangte, so Sonja Jordan, der Ärar eine dominierende Stellung auf dem Kupferweltmarkt⁸⁵. Der Türkenkrieg von 1737—1739 bedeutete aber für die Habsburger der Verlust von Nordserbien mit dem Kupferbergwerk von Maidanbeck, so daß Orawitza das einträglichste Banater Kupferbergwerk bleibt⁸⁶. Die durch den Krieg, aber auch durch den Aufstand der rumänischen Bevölkerung hervorgerufenen Zerstörungen⁸⁷ veranlaßten die Hofkammer den Banater Kupferbergbau in einem größeren Maße den Privatgewerken zu überlassen. Das Hofkammerdekret vom 6 Februar 1742 bringt den Willen Wiens zum Ausdruck, in Zukunft den Bergbau nicht mehr auf eigene Rechnung zu führen und ihn mehr und mehr den Gewerken zu überlassen. Darum durchführte man auch eine drastische Reduzierung des Beamtenpersonals,

so daß der Ärar nur mehr den Bergmeister, den Buchhalter und den Markscheider in der Person von Barth, Hegengarthen und Mialowitz am Oberbergamt von Orawitz bezahlen wollte⁸⁸. Von den Gewerken löste die Hofkammer das Kupfer zu einem bevorzugten Preis ein und verkaufte es an banatische und siebenbürgische Kupferschmiede. Nach 1749 übernahm das Bergwerkshofkollegium die ganze Kupferproduktion und verkaufte sie an eine Kupferverschleißkompagnie aus Wien weiter. Dies dauerte bis zur Eingliederung des Banats zu Ungarn⁸⁹. Nach dem Türkenkrieg von 1737—1739, in den neuen Bedingungen gründeten die Gewerken neue Zechen in Königssegg, Saska, Moldowa etc.⁹⁰.

Goldbergwerke so wie sie in Siebenbürgen existierten gab es im Banate nicht. Dabei lieferten die Goldwäscher jährlich bis zu 1000 Dukaten Gold aus den Flüssen des Banats in das Temeswarer Obereinnahmeamt ein⁹¹.

Silber und Blei förderte man in Werschetz Salpeter in Alibunar und Werschetz dessen Einrichtungen 1736 nach Varadia verpflanzt wurden⁹².

Obwohl am abbauwürdigsten, widmete das Ärar dem Eisen am Anfang eine geringere Bedeutung zu als den Edelmetallen. Trotzdem organisierte Graf Mercy im Auftrag der Hofkammer die Verhüttung des Eisens im Banat mit Hilfe österreichischer Facharbeiter. Ursprünglich in ärarischem Betrieb, dann seit 1736 von den Brüdern Reisenbuchler übernommen bedeckte die lokale Eisenproduktion (Eisentein-Bokschan) den Banater Eisenbedarf (Schmiedeeisen, Munition, Feldbacköfen u.a.) bis zum Türkenkrieg von 1737—1739. Dafür spielte der Handel mit dem Banater Eisen keine große Rolle⁹³. Die wahre Blüte des Banater Eisenwesens begann aber erst mit dem 3. Juli 1771 als die zwei ersten Reschitzaer Hochöfen Franziskus und Josephus angeblasen wurden.

Die Entwicklung des Bergbaus hatte zahlreiche Folgen. Sie brachte eine bedeutende Geldzirkulation, führte dem Staat ernste Einnahmen zu und förderte den Handel. „Das Bergwerksgebiet wurde neben Temeswar zum Mittelpunkt der industriellen und wirtschaftlichen Aufwärtsentwicklung des Landes“⁹⁴.

Ganz im Großen gesehen waren es diese die Länder die das Interesse von Ignaz von Born erweckten, die er bereiste und beschrieb. Das Buch bietet sich dem heutigen Leser als ein historisches Dokument, als ein Bruchstück einer vergangenen Zeit, als ein wissenschaftliches Buch, als ein Reisejournal, als ein geographisches und ethnographisches Buch, es kann also unserem Erachten nach eine Vielfalt von Leserkategorien interessieren.

ANMERKUNGEN

1 Siehe z.B. Francesco Grisellini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeser Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, I—II, Viena, 1780. Beschreibungen des Banats und Siebenbürgens gibt es aber auch von Ehrler, Esmark, Fichtel und andere.

2 Zwischen 1552—1718.

3. Nach 1526 (Mohács), war Siebenbürgen Objekt langjähriger Kämpfe zwischen Ferdinand von Habsburg dem deutschen Kaiser, und Johann Zápolya dem Woi-

wode Siebenbürgens. Im Jahre 1541, ein Jahr nach dem Tode Zápolyas erobern die Türken Buda und bilden in diesem Gebiet ein Paschalik. Ein Teil Ungarns bleibt den Habsburgern, während Siebenbürgen, Banat und Partium ein autonomes Fürstentum unter türkischer Oberhoheit bilden. Siehe *Istoria medie a României*, I, (sec. al X-lea — sfârșitul sec. al XVI-lea), Editura didactică și pedagogică, București, 1966, S. 281—286. 1552 wird auch das Banat türkisches Paschalik. Nach mehr als einem Jahrhundert, infolge der türkischen Mißerfolge vor den Toren Wiens, begann die große Offensive der österreichischen Armeen nach Süd-Osten. Die raschen Siege der kaiserlichen bei Buda (2 Sept. 1686) und Mohács (12 August 1687) stoßen die Tarken östlich der Donau zurück und öffnen den Weg Österreich in Richtung Siebenbürgen und Banat. Nach langjährigen Verhandlungen und militärischen Druck, verzichtet Siebenbürgen auf die türkische Oberhoheit, stellt sich unter den Schutz des österreichischen Kaisers und öffnet mehr als am 27 Oktober zugelassene Städte den kaiserlichen Heeren.

4 Seit 1765.

5 Siehe Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci, sec. II î.e.n. — I e.n.*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

6 Auf den Flüssen Arieș (mit Nebenflüssen) in den Ortschaften Musca, Lupșa, Baia de Arieș, auf der Marosch mit ihren Nebenflüssen in Ighiu, Cigmanu. Auf der weißen Kreisch bei Mihăileni, Valea Brad, Crâșciur, Tebea, Baia de Criș, Risca, im Carasch Tal sowie im Nera Tal im Banat. Cf. Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, Editura Științifică, București, 1970, S. 60.

7 Während der Römerzeit waren folgende wichtige Goldgruben in Betrieb: Băița, Ruda, Stanița (heute Kreis Hunedoara), Bucium, Roșia Montana, Baia de Arieș, Zlatna (Kreis Alba), Baia de Criș, Tebea, Căinel, Trestia, Magura, Caraci unweit von Baia de Criș, Dealul Ungurului, Fericeanu, Poiana (Hunedoara), cf. Maghiar, Olteanu, S. 52—555.

8 Ebenda, S. 60. Dazu kann man auch die Ortschaften Firiza, Valea Borcutului, Valea Roșie aus dem Kreis Maramureș erwähnen.

9 Von Ocna Mureșului (Alba), entlang der Someș, bei Mănăstur, Bata, Reteag, Ciceu, Cristur, Arpaș, Beclean, Șintereag, Tohat, dann bei Sânpaul neben Homorod, bei Ocnele Dejului, Rognă, Ilișua, Rupea, Domnești, Turda, Maramureș (Dragomirești, Ocna Șugatag, Cluj (Sic, Cojocna). Cf. Maghiar, Olteanu, S. 61.

10 Interessante Forschungen auf diesem Gebiet führten Dr. Volker Wollmann und Ovidiu Bozu durch. Letzterer erforschte im Sommer des Jahres 1989 zusammen mit Dr. Doinea Benea die römischen Schächte von Moldova Nouă.

11 Z.B. im Zentrum Siebenbürgens bei Porumbeni Mici, Salașul Filiași, Cristurul Secuiesc, Șimănești, Miercurea Ciuc, Păuleni, Delnița, Racu, Lazarea (die meisten im Kreis Harghita), Ghelar (Hunedoara). Aus dem 9. Jh. stammt das erste schriftliche Verzeichnis des siebenbürgischen Salzes in den *Annales Fuldenses* von 892. Auch Anonimus erwähnt das siebenbürgische Salz im 9. Jh.: „Qui cum venisset, domino suo bonitate illius terre multa dixit: Quod terra illa irrigaretur optimis fluviiis, quorum nomina et utilitates seriatim dixit, et quod in arenis eorum aurum colligerent, et aurum terre illius optimus esset, et ut ibi foderetur sal et salgenia, et habitatores terre illius miliores homines essent totius mundi...“ Cf. Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, cap. XXV, Buc., 1934, S. 95.

12 Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, III, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, S. 231—232.

13 Magiar, Olteanu, S. 112.

14 Siehe Ștefan Pascu, S. 231: Abrud (1310 Obrudbánya), Zlatna (1347, montana Zalathna), Baia de Arieș (1325, civitas Ovounberg, oder Aranyosbánya), Baia de Criș (1390 Feyr Keresbánya), Baia Mare (1329, civitas Rivuli Dominarum), Baia Oprie (1329 Medium Mons, 1360 montana Mithelberg dicta), Băița (1444 opidum Kysbánya, bei Hunedoara), Băița Solnocului Dinlăuntru (1490 Tótfalu cum fodinis et mineris auri et argenti, Lăposbánya appellatis, Băița (Solnocul de Mijloc) (1745 Mosóbánya), Băișoara (1426 possessio Bánya), Rodna Veche (1235, Rodna, 1520 Rodnabánya), Baia Săsarului (1327, Zazárbánya).

15 D.I.R., C₁, veac XIV, Bd. IV, S. 359—360.

16 D.I.R., C₁, veac XIV, Bd. II, III, S. 424.

17 Siehe Magiar, Olteanu, S. 112.

18 Aurel Sântimbrean, *Muzeul mineritului din Roșia Montana*, Ed. Sport Turism, Buc., 1989, S. 41.

- 19 Ebenda. Um 1525 baute Mathias Armbruster der Hermannstädter Stuhlrichter in Abrud Pochmühlen im Werte von 180 fl.
- 20 Pascu, III. S. 238.
- 21 Magiar, Olteanu, S. 111.
- 22 D.I.R., C. veac XIV, Bd. IV, S. 400—404.
- 23 Unter anderen gehörten sie Gheorghe Brancovici, Iancu de Hunedoara, Matei Corvin. Letzterer hat dann auch 1464 und 1468 den Bergbau gefördert, Cf. Magiar, Olteanu, S. 126.
- 24 Pascu, S. 236.
- 25 Bei Ocna Mureşului (Alba), Mănăştur, Bata, Reteag, Ciceu, Cristur, Arpaş, Beclean, Şintereag, Tohat, Sânpaul neben Homorod, Ocna Dejului, Rogna, Ilişua, Rupea, Domneşti, Turda, in der Maramureş, Dragomireşti, Ocna Şugatag, im Kreise Cluj bei Sic und Cojocna. Siehe ebenda, S. 61.
- 26 Turda (1276, Salisfodina de Torda), Ocna Dejului (1236 Désakna), Cojocna (1291, hospites nostri (regis) de Clusakna), Sic (hospites nostri (regis) de Soekakna), Ocna Sibiului (1291, Vyzakna), dann in der Maramureş: Hust (Husztakna), Talabor Rona, Ocna Şugatag und jene aus dem Süd-Osten Siebenbürgens: Ocna de Jos, Sânmartin u.a. Cf. Pascu, S. 246.
- 27 Siehe Anmerkung 3.
- 28 Zwischen 1551 und 1556 beherrschten die Habsburger Siebenbürgen, konnten es jedoch nicht halten. Siehe diesbezüglich die Arbeit von Damaschin Mioc in *Istoria României*, II, Ed. Acad., Buc., 1962, S. 932—936. Während dieser Zeitspanne führen sie auch die *Allgemeine Bergordnung* (1550) Kaiser Ferdinand des Ersten ein, so wie sie es dann später auch mit der *Maximilianischen Bergordnung* (1573) machen werden, Cg. Sântimbrea, S. 41.
- 29 Über den Bergbau im Banat während der türkischen Herrschaft, siehe die ausgezeichnete Studie von Dr. Cristina Feneşan, *Extracţia minieră în Banat în secolele XVI—XVII*, in *Revista de Istorie*, tom. 40, nr. 9/1987, S. 885—896 und nr. 10/1987, S. 983—994.
- 30 Samuel Köleséri, *Auraria Romano-Dacica*, in *Călători străini despre ţările române*, vol. VIII, Ed. Ştiinţ. şi encicl., Buc., 1983, S. 621.
- 31 Ebenda, S. 619.
- 32 In Ghelar, Teliuc, Nădrag, Rîmetea (neben Turda), Chibza im Banat (14. 16. Jh.), im Poiana Ruscă Gebirge (seit 1493 urkundlich erwähnt). Siehe Magiar, Olteanu, S. 118; Pascu, S. 242.
- 33 Im Banat bei Sasca und Dognatschka, aber auch in Siebenbürgen in Certege, Gurasada, Vetel, Topliţa, Dobra (neben Deva), Damascuseni (Lăpuş), Sân Dominic (Ciuc), Bucium und Dolea (Baia de Criş). Cf. Magiar, Olteanu, S. 192.
- 34 Paul Bornemisza, Georg Werner, *Raport din luna martie—aprilie 1552 despre veniturile regeşti din Transilvania, 1552*, in *Călători străini despre ţările române*, II, Buc., 1970, S. 7—97.
- 35 Pacu, S. 247.
- 36 *Istoria României*, III, S. 225—234; Senator Karl von Möller, *Vergangenheit und Gegenwart, im Banat...*, Dresden, 1926, S. 23—29, in *Das Deutschtum im rumänischen Banat*, herausgegeben von Dr. Karl Bell.
- 37 Ingeborg Schreiber, *Das Banater Eisenwesen im 18. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte des Deutschtums im Südosten*, 1943, Mss. S. 88; Sonja Jordan, *Die Kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, Verlag R. Oldenburg, München, 1967, S. 16—17.
- 38 Wegen der Niederlagen aus dem Siebenjährigen Krieg von 1756—1763.
- 39 Schreiber, S. 9.
- 40 Franz Anton Schmidt, *Chronologisch systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie*, Wien, 1835, Bd. V, Dok. Nr. 623, S. 661.
- 41 Ebenda, S. 473—474.
- 42 Ebenda, S. 477.
- 43 Schmidt, V, Nr. 392, S. 586. Thouonath wurde „in dennen Königlichen ungarischen Bergstätten“ zur Untersuchung des Bergwesens geschickt. Er sollte sich in „... Siebenbürgen per posta verfuegen, und alda praevia insinuatione bei dem dortigen unserem Gubernio und Comandirenden Generalen... sich zufoerdest bei Unserm Thesaurario Grafen Stefan Apor über den Zustand des Siebenbürgischen Bergwesens, der Gold Wascherey“ des Quecksilbers, über andere Bergwerke, Me-

- talle etc. informieren. Übrigens forderte man von Thouonath daß er sich mit Coleseri beraten soll.
- 44 Schmidt, V₁ Nr. 400, S. 662.
- 45 Schmidt, V₂ Nr. 396, 625—625.
- 46 Über die Rolle der Teiche im Bergwesen des 18. Jh. siehe Christoph Traugott Delius, *Anleitung zur Bergbaukunst nach ihrer Theorie und Ausübung, nebst einer Abhandlung von den Grundsätzen der Kameralwissenschaft*, Wien, 1773.
- 47 Schmidt, V₂, Nr. 404, S. 726.
- 48 Zu Trestian, Bistra und Szentmihályfalva, Cf. Schmidt, V₂, Nr. 404, S. 740.
- 49 Ebenda, S. 736.
- 50 Schmidt, V₂, Nr. 404, S. 739, erwähnt auf der „Fiscalischen Herrschaft Deva ein Eisen Berg Werk“ mit kleinem Eintrag das vom Inspektor und Berg-richter auf „die Beine“ gebracht werden soll.
- 51 Bis im 18. Jh. wenig gefördert, entzog man es insbesondere aus dem Silbererz von Baia de Arieş und Rodna. Im 18. Jh. finden wir dann die Kupferbergwerke von Certege, Gurasda, Vetel, Toplița, Dobra (neben Deva), Dâmăcuseni (Lăpuș), Sân Dominic (Ciuc), Bucium und Dolea (Baia de Criș), Cf. Magiar, Olteanu, S. 155—155; 192.
- 52 Quecksilber, bei der Separierung der Edelmetalle notwendig, wurde schon im 16. Jh. im Zlatna, gefördert, Cf. Magiar, Olteanu, S. 130. Im November 1699 betraut Kaiser Leopold, die von Thouonath und Eckhler geführte Commission mit der Organisation des Quecksilberbergbaues. Cf. Schmidt, V₂, Nr. 396, S. 636.
- 53 Ebenda, S. 60, 61, 159, 193.
- 54 Sântimbrean, S. 46—48.
- 55 Cf. Magiar, Olteanu, S. 163. 1722 bestätigt Karl III, die Rechte von Abrud und Baia de Criș und nimmt das Bergvolk unter seinen Schutz. In Abrud wird ein Berggericht gegründet und die „Maximilianische Bergordnung“ eingeführt. Der Goldbergbau von Baia Mare, Baia Sprie und Căvnic wird auch neu organisiert. Neue Bergwerke werden eröffnet. Sie sind einem Oberberginspektor unterstellt. Cf. Magiar, Olteanu, S. 162, 188—190.
- 56 Eisen gewann man auf der Domäne Hunedoara um Ghelar, Gropile, Te-liucul de Sus, Rimetea. 1754 übernimmt die Hofkammer die Eisenproduktion in eigener Regie. Die Hüttenwerke werden umgebaut. Ebenda, S. 179, 180, 182.
- 57 Johann Ehrenreich Fichtel, *Beiträge zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen*, I (*Nachricht von den Versteinerungen Siebenbürgens*), Nürnberg, 1780, S. 131.
- 58 Schmidt, VI₂, Nr. 479, S. 177.
- 59 Magiar, Olteanu, S. 189.
- 60 Schmidt, VII₂, Nr. 562, S. 88.
- 61 Schmidt, VII₂, Nr. 563, S. 96—97.
- 62 Schmidt, VII₂, S. 315—321.
- 63 Schmidt, VIII₂, Nr. 617, S. 67. Königliches Reskript Maria Theresias vom 23. 07. 1749: „Reformation des Inspektorat Oberamtes zu Nagybanien“, „An den Nagybanier, Felsobanier und Kapniker Bergrath und Inspektor, Ignaz Adrian Haberhofer“.
- 64 Magiar, Olteanu, S. 163.
- 65 Ebenda, S. 184. 1761 schafft die Wiener Hofkammer das „Nagy-Banyer Oberbergamt“ ab um hier eine Bergwerksdirektion zu gründen der alle Berg-institutionen unterstellt waren. Gleichzeitig wird der Siebenbürgische Bergbau in 8 Sektoren eingeteilt. Dabei sind die rumänischen Inspektoren im Amt ge-blieben.
- 66 Ebenda, S. 191.
- 67 Ebenda, S. 185.
- 68 Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Editura Facla, Timișoara, 1986, S. 7.
- 69 Karl Kraushaar, *Kurzgefaßte Geschichte des Banats und der deutschen Ansiedler*, Wien, 1923, S. 86.
- 70 Senator Karl von Möller, *Vergangenheit und Gegenwart im Banat*, in *Das Deutschtum im rumänischen Banat*, herausgegeben von Dr. Karl Bell, Deut-scher Buch und Kunstverlag, Dresden, 1926, S. 26.

- 71 Apud Ingeborg Schreiber, *Das Banater Eisenwesen im 18. Jahrhundert, Ein Beitrag zur Geschichte des Deutschtums im Südosten*, Mss. S. 5.
- 72 Sorja Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat, im 18. Jahrhundert*, Verlag R. Oldenburg, München, 1967, S. 18.
- 73 Schmidt, VI₂, Nr. 445, S. 81. „...so sollen Sie unsere Cameral Einrichtungskommissarii, nach der auf unserer gnädigst geschöften Resolution stehenden Grundregel, daß Wir, *penes summum imperium* das ganze Land sub *immediato Domino directo et utili* für unser *ararium privative* haben, halten, nuzen und genießen wollen“.
- 74 Schmidt, VI₂, Nr. 467, S. 103. Dieselbe Urkunde erwähnt die Ankunft von Bergleuten aus der Zips, unter der Leitung von Freyberg (Bergbauschaffer), so wie auch das Handelshaus und die Mahlmühle von Orawitza, zwei verschiedene „Kupfer Schmitten“ zu Ciklowa und die „Eisen Schmölz Hütten und Hammer-Geau zu Karassova“.
- 75 Born, S. 19.
- 76 Schmidt, VI₂, Nr. 458, S. 300: „Organisierung des banatischen Bergwesens an die k.k. Administration zu Temeswar, Hofkammerdekret, Wien, 15, XII, 1727.“
- 77 Schmidt, VII, Nr. 548, S. 33. Andere wichtige Berggesetze: das Grundgesetz der Banatischen Bergordnung vom Jahre 1736, 25 Juli; „Banatische Bergsystema“, die Ordonanz von Neffzer, die Kempfsche Ordonanz von 1754, die Berggesetze von 1760, die Ordonanz Perlas-Stampfer. Siehe Feneşan, S. 21.
- 78 Siehe diesbezüglich: Felix Milleker, *Der Anfang der Einwanderungen der Deutschen ins Banat, 1716—1722*, Werschetz, 1939; Karl Kraushaar, *Kurzgefaßte Geschichte des Banats und der deutschen Ansiedler*, Wien, 1923; Costin Feneşan, *Kolonisation des Banats Berglands im 18. Jahrhundert, in Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Band 22, Nr. 2, 1979, Edit. Academiei, Bucureşti, 1979, S. 48; Aurel Tința, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716—1740*, Timișoara, 1972; Johann Heinrich Schwickler, *Geschichte des Temeser Banats*, Grosz-Becserek, 1864 u.a.
- 79 Bécsi es és kir. udv. titkos levéltár. Aufsatz über jene 82 kk Dörfer welche dem Banatischen Montano zur Administration überlassen und in 5. Berg Cameral-Herrschaften getheilet worden, apud Szentláray Jenő, *Száz év Délmagyarország történetéből. 1779-től napjainkig*, S. 52. Diese Dörfer waren: „Jamm, Mirkovacz, Alt Russowa, Neu Russowa, Nicolonz, Makovistic, Bogodin, Vranjuz, Meresina, Scholtin, Csiklova, Zunasch, Jakuba, Schidovin, Monio, Bogschan, Tyrnowa, Calina, Csorda, Berlistie, Saska, Wrann, Csukics, Petrilova, Socollar, Steuerdorf, Oraviza, Csudanovitz, Brestian, Voyvodinz, Gerdinesch, Rafna, Vassiova, Binisch, Socsan, Greona, Subotiza, Slatina, Illadia, Regittova, Acadics, Comoristie, Gross-Dikvan, Gross-Sredistie, Klein Sredistie, Klokodia, Ferendia, Fisesch, Lupak, Gerlistie, Reschitza, Werschetz, Pottok, Maydan, Kakova, Kernjecs, Forrodik, Gerdritz, Surduk, Markovez, Solesiza, Barbossa, Doklen, Vodnik, Sekasch, Caraschova, Nermeth, Jabalessa, Klokodics, Rafnik, Rakstia, Kuptore, Petrovaz, Goruja, Schurschova, Varadia, Custill, Ezerisch, Zerova, Kölnik, Moravicza, Gros-Scham, Klein Scham, Buttin, Fatina, Margitta, Set. Janosch, Padisch, Köveresch, Vljakovaz, Radischova, Podgoran, Getmann, Perkossowa, Klaster, Messith, Gross-Schemling, Klein Schemling.“
- 80 Schreiber, S. 10.
- 81 Magiar, Olteanu, S. 152.
- 82 Schreiber, S. 10.
- 83 Schmidt, VI₂, Nr. 465, S. 100.
- 84 Jordán, S. 40—41.
- 85 Ebenda, S. 42.
- 86 Ebenda, S. 121.
- 87 C. Feneşan, *Informații documentare privind răscoala populară bănățeană de la 1737—1739, in Banatica II*, Reșița, 1973, S. 165.
- 88 Schmidt, VII₂, Nr. 550, S. 41—42.
- 89 Jordan, S. 124.
- 90 Ebenda, S. 121.
- 91 Feneşan, *Informații ...*; S. Jordan, S.
- 92 Magiar, Olteanu, S. 168.
- 93 Jordan, S. 43.
- 94 Ebenda, S. 127.

DATE DESPRE MINERITUL TRANSILVĂNEAN ȘI BANĂȚEAN PÂNĂ ÎN VREMEA LUI BORN

(Rezumat)

Autorul încearcă să ofere o imagine generală asupra mineritului din Transilvania și din Banat până în deceniul al 8-lea al secolului al 18-lea. În același timp se încearcă justificarea reeditării unor lucrări ale unor mineralogi cunoscuți la vremea aceea, în acest caz a scrisorilor lui Ignaz von Born referitoare la călătoria lui în Banat.

DISPUTE CONFESIONALE ÎN REGIUNEA ARADULUI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

ANA GRIGOR

De-a lungul timpului, românii din teritoriile aflate sub dominație străină, lipsiți de o organizare instituțională proprie, care să le reprezinte principalele interese, au făcut din biserică instituția cea mai importantă în lupta pentru realizarea idealurilor naționale. Bisericele românești ortodoxă și greco-catolică au reprezentat în această ordine de idei instituția care a reunit într-un tot unitar forțele tuturor românilor din cuprinsul diferitelor imperii.

Deși cele două biserici românești au urmărit aceleași idealuri cultural-naționale, colaborarea dintre ele nu a fost lipsită de anumite fricțiuni, vizibile mai ales în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Astfel, deceniile 3, 4 ale sec. XIX-lea au fost marcate în părțile vestice ale teritoriului locuit de români de asemenea disensiuni între cele două biserici ca urmare a acțiunii de prozelitism declanșată de biserica greco-catolică, ce viza extinderea sferei sale de influență¹.

Succesul înregistrat într-o primă fază de biserica greco-catolică, în aceste părți vestice locuite, în general, de români, rezidă mai ales dintr-o considerație de natură materială și anume din sărăcia acelor comunități pentru care avantajele promise de confesiunea greco-catolică reprezenta o alternativă favorabilă.

Acțiunea inițiată în această perioadă de biserica greco-catolică din Oradea s-a desfășurat metodic începând din Bihor, prin județul Arad, îndreptându-se apoi spre părțile Banatului. În această expansiune se poate observa faptul că județul Arad a servit ca punct de legătură între cele două zone locuite de români².

Planul de acțiune declanșat la 1834 prevedea întinderea până la râul Mureș, de aceea ținutul Aradului trebuia să constituie o nouă entitate geografico-bisericească pe care încerca să o edifice episcopia greco-catolică din Oradea în frunte cu Samuil Vulcan.

Acțiunea episcopului orădean Samuil Vulcan, desfășurată peste județul Arad, era orientată pe două direcții de înaintare spre părțile Banatului: una pe la Galșa, Șiria, Covăsinț, pe Valea Mureșului în sus, iar cealaltă încerca să-și croiască drum din Valea Deznei către Roșca, Revetiș, Pietriș, Giulița (din Valea Mureșului), creându-se astfel o bază în ținutul Aradului, necesară în acțiunile de înaintare spre regiunile Banatului³.

Documentele vremii atestă faptul că în prima jumătate a sec. al XIX-lea unirea religioasă s-a înfiripat mai întâi în Bihor, unde populația românească cu o situație materială precară a încercat să-și îmbunătățească nivelul de trai prin trecerea la confesiunea greco-catolică⁴. Co-

munităților lipsite de biserici sau capele pentru desfășurarea serviciului religios, trecute la această nouă confesiune li s-au ridicat mici capele și li s-au dat preoți care să-și îndeplinească cu seriozitate adevăratele lor atribuții.

Se pare însă că în cazul regiunilor Arad, Banat, unirea a prins rădăcini mai greu întrucât aici comunitățile românești aveau un standard de viață mai ridicat comparativ cu cele din Bihor, iar biserica ortodoxă a fost mai bine organizată și mai puternică, reușind să-și mențină controlul asupra acestor comunități. Cu toate acestea, inițiativa unionistă avea câteva puncte strategice în județul Arad: Hălmagiul, Macăul, iar apoi Beliul în sudul Bihorului unde se înființaseră parohii greco-catolice încă de la sfârșitul sec. al XVIII-lea⁵. Beliul era cel mai sudic punct al județului Bihor, de unde există o distanță foarte mică până în Valea Deznei, care a fost cuprinsă în aria de atragere la confesiunea greco-catolică. Alături de aceasta au urmat și o serie de alte localități ca Bocsig, Chereluș, Gurba, Ineu, Mocrea, Cheriul, Târnova, care au îmbrățișat noua religie începând cu anul 1834⁶.

În ținutul Aradului, acțiunea de extindere a sferei de influență a bisericii greco-catolice a fost inaugurată începând cu anul 1815, când scaunul episcopiei ortodoxe a Aradului rămâne vacant. Inițiativa lui S. Vulcan cade pe un teren pregătit întrucât comunitățile ortodoxe erau lipsite de un cap bisericesc. Pentru ca acțiunea sa să fie încununată de succes trebuia să găsească în fruntea bisericii ortodoxe un episcop care, îmbrățișând unirea să atragă întreaga eparhie la această nouă confesiune⁷. Absența unui astfel de om potrivit pentru a realiza planul elaborat a făcut ca scaunul episcopal să rămână vacant până în 1835, cu o intermitență de câteva luni, când episcopia ortodoxă l-a avut în frunte pe Nestor Ioanovici⁸.

Mărturiile păstrate în această perioadă de vacanță a tronului episcopal atestă o încercare de atragere la confesiunea greco-catolică în 1824 a comunității din Sepreuș, soldată însă cu un eșec⁹.

Cea mai mare acțiune de prozelitism a început în anul 1834, când comisiile trimise de episcopia orădeană în satele județului Arad au încercat exploatarea tuturor nemulțumirilor existente în momentul respectiv. Centrul acțiunii de atragere la noua confesiune a fost Galșa, localitate utilizată ca element de legătură, având în vedere că era situată aproape la mijloc între celelalte puncte strategice, care erau: Hălmagiul, Beliul, Aradul.

Factorii prin care s-a încercat realizarea unirii cu Biserica Romei în regiunea Aradului și care și-a făcut simțită prezența începând mai ales cu anul 1834 au fost în primul rând elementele preoțești, fapt dovedit de un raport din 20 ianuarie 1835 al preotului Eftimie Pop (paroh al localității Giulița), asaltat de locuitorii acestei localități la vestea că el ar fi fost elementul principal al pregătirii unirii religioase în sânul comunității lor. Acesta relatează despre întâmplarea „*ce acuma de curând în satul Giulița întră oamenii cei uniți, care mai ales asupra mea s-au pornit cu mare larmă, hulindu-mă că prin mine au venit unirea întră oameni, eu zic că nici într-un fel de unire nu se vor ținea . . . , iară fetele lor nu le iau neuniții, fiindcă toți oamenii neuniți de preoții lor*”

*îndemnați și sfătuindu-i că nici într-un chip să nu mai facă amestecătură...*¹⁰.

Alături de preoți, rolul de misionari ai religiei greco-catolice l-au îndeplinit și diferiți membrii ai aparatului administrativ. În sprijinul acestei afirmații stau o serie de documente din arhivele clujene printre care: o cerere adresată episcopului greco-catolic S. Vulcan de intrare în rândurile bisericii sale a trei locuitori ai satului Buhani, printre care și birăul satului, care vorbesc în numele întregii localități aducând ca motivație situația materială foarte grea și lipsa unei protecții din partea episcopiei ortodoxe¹¹; apoi un document similar celui amintit mai sus emis de comitele Vaszorvei Janos din Arad judeului din Giulița, cerându-i să cerceteze faptele petrecute în această localitate. Se poate enunța ideea că juzii reprezentau un factor de supraveghere a evoluției fenomenului de atragere la greco-catolicism¹².

Un alt element pe care a mizat acțiunea lui S. Vulcan l-a reprezentat dăscălimea satelor arădene care, îmbrățișând unirea, prin exemplul lor, au atras la noua confesiune membrii întregii comunități. Este cazul localității Chisindia a anului 1834, unde dascălul a trecut la religia greco-catolică împreună cu membrii acestei comunități care l-au urmat întru totul¹³.

În ceea ce privește modul de desfășurare efectivă a trecerii la unire putem spune că în anul 1834 Gașa a fost prima localitate din județul Arad, unde acțiunea declanșată de S. Vulcan a fost încununată de succes, aici „*tulburări neobișnuite*” semnalându-se încă din 1834.

În Gașa, principalul pion al greco-catolicismului a fost învățătorul Nicolae Sălăjan, care a acționat în strânsă legătură cu episcopul S. Vulcan și a reușit să convingă 261 de familii să treacă la noua confesiune¹⁴. O dovadă în plus că membrii administrației locale și-au adus un aport deosebit la propagarea unirii o constituie cererea solgabirăului Korneli Ignatz din Gașa adresată lui Facho Ioszeff, ce dovedește dorința acestuia de a fi numit notar pentru a înregistra toate bunurile ce vor trece în mâinile bisericii greco-catolice și numele tuturor locuitorilor trecuți la unire¹⁵. Se pare că în urma acestei solicitări, S. Vulcan a intervenit pe lângă autoritățile comitatului pentru a se trimite o comisie la Gașa, în care pe lângă organele politico-administrative trebuiau să fie și reprezentanții confesiunilor ortodoxe și greco-catolice¹⁶. În urma conscripției realizate, 214 familii au acceptat unirea, rămânând 47 familii ortodoxe, reprezentanții a 69 de familii lipsind. În conformitate cu dispozițiile primite de la S. Vulcan, comisia a considerat că două treimi din populația Gașei a trecut la noua confesiune, și în atari condiții biserica, școala, pământul ce aparținea bisericii au trecut în mâinile celor ce au semnat unirea¹⁷.

Ideologia cu care s-a acționat asupra mentalului colectiv a constat în vehicularea unor idei ce evidențiau faptul că religia greco-catolică este „*adevărata lege românească*”¹⁸, iar ortodoxia este schismatică, aparținând sârbilor și rușilor. În argumentarea acestei idei stă în special politica curții din Viena care, neputându-și realiza obiectivele în ceea ce privește extinderea și consolidarea catolicismului, a promovat prin toate mijloacele unirea religioasă cu biserica Romei. Totodată este binecunoscut faptul că în această perioadă expansiunea austriacă a descifrat un ad-

versar puternic în politica rusească, încercând scoaterea românilor de sub influența Rusiei, care era atunci mai binevoitoare ca oricând¹⁹.

Situația existentă în Galșa i-a fost adusă la cunoștință și mitropolitul lui Ștefan Stratimirovici care la 31 martie 1834 se adresează episcopului administrator Maxim Manuilovici de la Timișoara, cerându-i să intervină la oficialitățile din Arad pentru a rezolva situația creată. În urma acestei solicitări s-a încercat verificarea veridicității trecerilor la unire. Motivația lui S. Vulcan că „trecerile” s-au făcut numai „*din convingere cu privire la adevărurile credinței greco-catolice*” au fost infirmate de corespondența din 1835 a episcopului Gherasim Raț cu preotul Galșei, Teodor Popovici, care relevă mijloacele prin care s-a realizat unirea în Galșa, respectiv prin trecerea pe listele uniților a unor persoane care decedaseră cu ani în urmă sau prin semnarea copiilor în locul părinților și altele²⁰.

Ședința congregațională din 21 martie 1834 a evidențiat rezultatul favorabil unirii în Galșa, care a fost comunicat și lui S. Vulcan. Prin trecerea Galșei la unire, extinderea bisericii greco-catolice a început, urmând să fie continuată pe direcțiile menționate, ceea ce s-a și realizat, fapt dovedit de cele 17 sate ce au urmat aceeași linie.

Faptul că situația materială grea a constituit un motiv important ce a determinat comunitățile să îmbrățișeze această confesiune e dovedit și de amenințările trecerii la unire formulate de comunitatea din Cherechiu dacă nu li se rezolva problema „pustelor”, deci vizau în primul rând obținerea unor avantaje materiale²¹. O situație similară o întâlnim în localitățile Cermeiu și Sumușeș, unde s-a încercat exploatarea nemulțumirilor cauzate de superficialitatea preotului și dascălului locali.

Acțiunea de atragere la confesiunea greco-catolică a cuprins și regiunea Târnovei, unde în 15 aprilie 1834 s-a prezentat o comisie care a acționat în mod similar cu cea din Galșa, trecându-se biserica și școala în posesia noilor uniți cu biserica Romei. Au rămas aici doar 42 de familii ortodoxe²², în timp ce în localitatea Cheriș a mai rămas ortodoxă o singură persoană, învățătorul. Membrii acestor două comunități au invocat ca motive ale trecerii lor: dorința de „*a scăpa de greutățile domnești*” și de a li se da pământurile înapoi²³.

În regiunea Târnovei au îmbrățișat noua confesiune începând cu luna aprilie și alte localități: Bocsig, Cheriș, Gurba, Chereleș, Cristăminiș, Felminiș, în care numărul celor rămași în credința ortodoxă a fost foarte redus.

Dacă în localitatea Mocrea, ce constituia punctul următor al acțiunii episcopiei orădene, trecerea s-a făcut cu mare ușurință, în schimb, la Șiria inițiativa declanșată s-a lovit de o puternică rezistență, fiind nevoită să bată în retragere.

De-a lungul celei de-a doua coordonate teritoriale, care a fost Valea Deznei, unirea religioasă a fost anticipată de pregătiri ale conștiințelor destul de sumare. Astfel, în luna mai a anului 1834, comisiile de înregistrare la confesiunea greco-catolică și-au desfășurat activitatea în Buhan, Minead, Neagra, Ignești, Sălăjeni, Chertiș, Revetiș, Dezna; în această din urmă localitate preotul ortodox a fost alungat, iar din Berindia unirea s-a extins și în Chisindia prin intermediul învățătorului²⁴.

Cazul satului Bocsig relevă situația materială foarte grea a membrilor localității, care i-a determinat să adere la confesiunea ce li se ofe-

rea²⁵. Satul Bocsig devine astfel prototipul celorlalte localități care mai ales din rațiuni materiale au acceptat această alternativă favorabilă.

Concomitent cu trecerile din ținutul Galșei și Târnovei, acțiunea bisericii greco-catolice a înregistrat un succes remarcabil și pe Valea Mușului. Astfel, e cazul localității Giulița, unde trecerea s-a făcut prin intermediul preotului Eftimie Popovici, care printr-o scrisoare adresată episcopului S. Vulcan solicită intrarea în rândul bisericii greco-catolice, alăturându-i-se apoi membrii localității amintite²⁶. Răspunsul episcopului greco-catolic, care nu a întârziat să apară, relevă rolul important pe care l-au jucat preoții în propagarea unirii întrucât ridicarea în rang a unora dintre ei (în cazul nostru, a lui Eftimie Popovici) era condiționată de atragerea a cât mai multor sate la unire²⁷.

În atari condiții, în Giulița, primul colaborator al politicii unioniste a fost însuși preotul, alături de el aducându-și concursul și membrii familiilor nemeșești și juzii de tablă. La 10/22 aprilie 1834, deputația trimisă aici a înregistrat trecerea la noua confesiune a 93 de case, rămânând în ortodoxie doar 35.

Amenințările pe baza cărora s-a acționat la Giulița asupra dascălului și cantorului care nu vroiau să primească unirea că „*vor fi înlocuiți și alungați din sat*”²⁸, nu vor întârzia să dea naștere unor nemulțumiri și proteste a câtorva localnici care îl amenințau pe notar cu moartea pentru că „*a mâncat și a ucis 700 de suflete pe care le-a scris în unire*”²⁹. Aceste amenințări au costuit doar preludiul a ceea ce a urmat, pentru că, ulterior, atât Giulița cât și alte localități care acceptaseră unirea vor cere revenirea la ortodoxie.

Și la Giulița, ca și la Galșa dealtfel, ortodocșii rămași au fost lipsiți nu numai de biserici și școli, ci și de păstorirea unui preot, fiind nevoiți să parcurgă câțiva kilometri până în localitățile vecine pentru a-și îndeplini îndatoririle religioase.

Pentru a impulsiona unirea cu biserica Romei, episcopul S. Vulcan a întreprins în luna mai a anului 1834 o serie de vizitații canonice, în 16 din localitățile trecute la greco-catolicism, începând cu Galșa în 18 mai 1834 și terminând cu Gurba în 28 mai 1834³⁰.

O importanță deosebită o prezintă faptul că în general s-a acționat concomitent de-a lungul a celor două direcții, cu mici întârzieri ale unor localități față de altele, încercându-se astfel să se creeze un sprijin puternic în Arad, necesar în vederea continuării acțiunii spre ținuturile bănățene.

Însă situația a cunoscut o direcție deosebită prin rezoluția împăratească din 3 februarie 1835, când în fruntea eparhiei Aradului a fost numit după a doua sedisvacanță episcopescă (1830—1835) profesorul de teologie Gherasim Raț. Odată cu numirea lui s-au declanșat tendințele de revenire la ortodoxie, încercări de acest gen întâlnindu-se încă din lunile iulie—august 1834.

Astfel, din această perioadă se păstrează cererile de revenire la ortodoxie a localităților: Giulița, Revetiș, Roșia, Berindia, Minead, Neagra, Bocsig. Cei însărcinați să restabilească ordinea trebuiau să le refuze orice tendințe de revenire la ortodoxie, iar celor ce insistau în mod foarte serios, li se dădea voie să revină, însă pe cale individuală³¹. Aceasta con-

stituia o piedică întrucât erau lipsiți de biserici și preoți, fiind arondați altor parohii, aflate la mari distanțe.

Tendențele de revenire de sub autoritatea lui S. Vulcan se vor accentua mai ales după hotărârea congregației comitatense din 18 decembrie 1834 de desființare a comunității ortodoxe din Galșa, ceea ce a dat naștere unei puternice nemulțumiri. Ca urmare, prima care se va ridica și va cere revenirea la ortodoxie va fi Galșa, putându-se afirma astfel că Galșa a reprezentat începutul și sfârșitul acțiunii de extindere a ariei de influență a Episcopiei greco-catolice din Oradea.

Numirea lui Gherasim Raț în scaunul episcopal al Aradului a dat și mai multă încredere comunităților ce vroiau să revină la ortodoxie. Astfel se explică numărul mare de cereri adresate la numai câteva zile după instalarea noului episcop. Documentele atestă cazuri când unele localități au petiționat de două sau mai multe ori, evidențiindu-se dorința neîntârziată de a reveni la vechea lor religie; este cazul localităților Galșa — care a petiționat la împărat în vara anului 1834 și apoi în 21 ianuarie 1835³², când revendica dreptul de a avea propriul loc de închinare în sat; Giulița — care de asemenea a înaintat împăratului două petiții, în 13 și 17 martie 1835³³.

Tot în primăvara anului 1835 a fost întocmită „*Jalba clerului și poporului din eparhia Aradului*“, în care se arăta situația existentă în urma atragerii la greco-catolicism³⁴, căutându-se înțelegerea și ajutorul unui for a cărui politică nu putea avantaja pentru că esența ei era însăși atragerea la noua confesiune.

În slujba mișcării de revenire la ortodoxism, alături de Gherasim Raț s-a aflat și directorul regesc al școlilor, Ioan Puspoky care, vizitând mai multe școli, emite un raport ce evidențiază o reducere a numărului școlilor datorită neplătirii regulate a salariilor învățătorilor³⁵.

În vara anului 1835, Vienei i se adresează o nouă cerere, similară celei din ianuarie 1835, prin care se cerea dreptul comunităților de revenire la ortodoxie.

Paralel cu aceste cereri au avut loc și acțiuni propagandistice desfășurate începând cu vara anului 1834. Documentele păstrate dovedesc prezența acestor acțiuni până în 1837, când Înalțul Consiliu Împărătesc sistează dreptul lui Gherasim Raț și a preoților lui de a converti poporul să revină la ortodoxism³⁶.

Cu toate acestea, petițiile comunităților și acțiunile propagandistice de revenire la ortodoxism vor continua, având ca efect faptul că la sfârșitul anului 1837, comunității ortodoxe din Galșa i se va acorda dreptul de a avea biserică și preotul ei. În urma anchetei desfășurate în 1847 în Galșa, s-a dovedit că ortodocșii de aici erau majoritari și i s-a dat posibilitatea de a reveni la ortodoxie. Acest drept va fi conferit ulterior și celorlalte comunități, dintre care cea mai mare parte a lor va intra până în 1848 sub jurisdicția episcopiei ortodoxe a Aradului.

Revoluția de la 1848 a adus cu sine modificarea liniei tactice adoptată de cele două biserici în sensul renunțării la disputele confesionale promovate, care după părerea intelectualilor epocii au ținut națiunea împărțită și au împiedicat progresul acesteia. Astfel, în această perioadă dorința de unificare a celor două biserici a devenit covârșitoare, fiind

considerată ca una dintre căile prin care cele două biserici se pot elibera de sub influențele străine³⁷.

Deși disputele confesionale dintre cele două biserici au continuat și în a doua jumătate a secolului al IX-lea, totuși ele nu au reușit să scindeze unitatea lor de acțiune în lupta pentru drepturi politice și naționale.

NOTE

1 Vezi asupra chestiunii bibliografia generală:

Gheorghe Ciuhandu: *Episcopii Samuil Vulcan și Gheorghe Raț — Pagini din istoria românilor crișeni (1830—1840)*, Tipografia Diecezană, Arad, 1935;

Idem: *Câteva momente din trecutul episcopiei Aradului*, Tiparul Tipografiei diecezane, Arad, 1929;

Idem: *Urgia unionistă în județul Arad*, Arad, 1924;

Idem: *Unirea și întoarcerea Golșei la Ortodoxie*, vol. III din „La vatra suflească a neamului”, Sb, Tipografia Arhidiecezană, 1924;

Iacob Radu, Samuil Vulcan: *Episcopul unit al Orăzii Mari (1806—1839) și biserica ortodoxă română*, Tipografia și librăria românească, Oradea Mare, 1925;

Ms. rom. în BAR: *Opt scrisori oficiale trimise de Gherasim Raț protopopului din Gașa (1835)*.

2 Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gheorghe Raț — Pagini mai ales din istoria românilor Crișeni (1830—1840)*, Tipografia diecezană, Arad, 1935, p. 108.

3 *Ibidem*.

4 Iacob Radu, Samuil Vulcan, *Episcopul român unit al Orăzii Mari (1806—1839) și biserica ortodoxă română*, Tipografia și librăria românească, Oradea Mare, 1925, p. 6.

5 Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 108.

6 *Ibidem*.

7 Gh. Ciuhandu, *Câteva momente din trecutul episcopiei Aradului*, Tiparul Tipografiei diecezane, Arad, 1929, p. 12.

8 *Ibidem*, p. 12—13.

9 *Ibidem*, p. 14.

10 Arhivele Statului, Cluj-Napoca, Fond Episcopia greco-catolică, Cluj—GHERLA, Pachet I, Dosar 2, Fila 2/1835.

11 *Ibidem*, Fila 20/1834.

12 *Ibidem*, Fila 13/1834.

13 *Ibidem*, Fila 65/1834.

14 *Ibidem*, Fila 135/1834.

15 *Ibidem*, Fila 14/1834.

16 Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț — Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830—1840)*, Tipografia diecezană, Arad, 1935, p. 108.

17 Idem, *Urgia unionistă în județul Arad*, Arad, 1924, p. 7—8.

18 Arhivele Statului, Cluj-Napoca, Fond Episcopia greco-catolică Cluj—GHERLA, Pachet I, dosar 1, Fila 56.

19 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 27.

20 *Opt scrisori oficiale trimise de Gherasim Raț protopopului din Gașa*, 1835, în Ms. rom. la B.A.R. Cluj-Napoca.

21 Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă în județul Arad*, Arad, 1924, p. 11.

22 Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond Episcopia greco-catolică Cluj—GHERLA, Pachet I, dosar 1, Fila 124/1834.

23 Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă în județul Arad*, Arad, 1924, p. 13.

24 Arhivele Statului, Cluj-Napoca, Fond Episcopia greco-catolică Cluj—GHERLA, Pachet I, Dosar 1, Fila 66/1834.

25 *Ibidem*, Fila 22/1834.

26 *Ibidem*, Fila 112/1834.

- 27 *Ibidem*.
- 28 *Ibidem*, Fila 3/1834.
- 29 *Ibidem*, Fila 15/1834.
- 30 *Ibidem*, Fila 151/1834.
- 31 *Ibidem*, Fila 31/1834.
- 32 Gh. Ciuhandu, *Unirea și întoarcerea Gâlsei la ortodoxie*, vol. III din „La vatra suflească a neamului“, Sibiu, Tipografia arhidiecezană, 1924, p. 23.
- 33 Idem, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț — Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830—1840)*, Tipografia diecezană, Arad, 1935, p. 173.
- 34 *Ibidem*, p. 195.
- 35 Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă în județul Arad*, Arad, 1924, p. 47.
- 36 Arhivele Statului, Cluj-Napoca, Fond Episcopia greco-catolică, Cluj—GHERLA, Pachet I, Nr. act 15/1836—1837, Fila 1.
- 37 Keith Hitkins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700—1868*, E. Dacia, 1987, p. 132.

KONFESSIONELLE AUSEINANDERSETZUNGEN IN DER ARADER GEGEND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JH.

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz schildert aufgrund von bis jetzt unbekannten Urkunden die Verbreitung der griechisch-katholischen Konfession aus Bihor in Richtung Banat, durch das Maroschtal. Das griechisch-katholische Bistum von Oradea hat den Entschluß gefaßt, proselytische Tätigkeit in einen günstigen Augenblick zu entfalten — als der orthodoxe Bischoffsstuhl von Arad nicht besetzt war — und als die Reaktionsmöglichkeit kleiner war. Die Argumentation zum Übergang zum griechisch-katholischen Glauben kam sowohl aus dem historischen Bereich — die Rumänen sind ja ein lateinisches Volk und der Orthodoxismus ist den Serben und Russen eigen —, aber auch aus dem konkret Materiellen. Die versprochenen Vorteile haben selbstverständlich einen Teil der Bevölkerung angezogen, aber öfters wurde der Übergang von Überschreitungen begleitet.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC DIN BANAT: UN CURS DE METODICĂ DE ACUM UN VEAC ȘI JUMĂTATE

CARMEN ALBERT

Puține domenii ale istoriei Banatului s-au bucurat de mai multă atenție decât istoria învățământului. Bibliografia acestui subiect ar putea constitui un volum consistent. Și totuși cunoașterea, la o privire mai atentă, se dovedește destul de inegală. Secolul Luminilor cu marile sale mutații a concentrat în mai mare măsură interesul cercetătorilor decât epocile ulterioare¹. Pe de altă parte anumite centre s-au bucurat și ele de o atenție mai mare în raport cu altele. Aradul, Preparandia de aici este, sub acest aspect, centrul cel mai bine cunoscut. El beneficiază de o solidă monografie indispensabilă și astăzi². Nu același lucru se poate spune însă de școlile altor centre culturale bănățene, Caransebeș, Vârșeț, Oravița, Lugoj sau Timișoara. Monografierea lor rămâne încă o perspectivă istoriografică. Se poate spune însă că dezechilibrul de care vorbeam se menține și în privința anumitor aspecte mai speciale cum ar fi istoria gândirii pedagogice sau a manualelor. Și aici prioritatea s-a acordat, justificat desigur, Luminilor³. După 1848 însă învățământul bănățean cunoaște evoluții importante în sensul că centrele de anvergură se înmulțesc, se diversifică profilul și gradele școlilor, structura sa generală se schimbă. Mișcarea națională a românilor, separația bisericească produsă în paralel cu crearea noii solidarități și-a pus amprenta asupra întregii vieți spirituale a provinciei inclusiv deci asupra gândirii pedagogice, asupra concepțiilor care guvernau activitatea de elaborare a manualelor pentru elevi dar și pentru dascăli. Nu dispunem, pentru a doua jumătate a veacului al XIX-lea de o listă completă a manualelor utilizate în școală după cum nu dispunem nici de un repertoriu al manuscriselor cu caracter didactic aflate în colecții muzeale, arhive și biblioteci. În aceste împrejurări am socotit utilă publicarea unei metodici manuscrise folosită în școala clericală de la Vârșeț la mijlocul veacului trecut. Este vorba despre un curs după care elevii acestei școli își însușeau principiile metodicii învățătoarești pe care apoi, după împrejurări, urmau să le aplice concret în practica lor pedagogică. Pe de o parte el reprezintă o sumă, o sinteză a concepțiilor vremii în domeniul respectiv având deci semnificație și din acest punct de vedere dar, pe de altă parte, el stă la baza unei convingeri împărtășite și aplicate concret într-o vastă rețea școlară din sudul Banatului. Faptul că provine de la o școală mai puțin cunoscută îi sporește valoarea. Școala clericală din Vârșeț nu dispune de o monografie comparabilă cu cea a Preparandiei Arădene dar cercetătorul interesat nu este totuși pus în situația de a porni pe un teren cu

desăvârșire necunoscut. Regretatul profesor Radu Flora a pus la dispoziție o istorie destul de cuprinzătoare beneficiind și de câteva contribuții mai vechi⁴. Totuși nici unul din autorii care au abordat subiectul nu a fost în mod deosebit preocupat de a reproduce documentele pedagogice propriu-zise, cursurile acestei școli. S-a produs totuși și în acest sector un precedent prin publicarea cursului de gramatică ținut de profesorul Nicolae Tincu-Velia⁵. Efortul acesta se cere continuat până când vom dispune de întregul set mai ales că el se păstrează concentrat la Muzeul din Reșița și la Biblioteca Academiei Române⁶. Doar astfel se poate constitui platforma necesară demersului monografic care să restituie istoriei noastre culturale dimensiunile unui centru deocamdată încă approximate.

Școala clericală s-a deschis, pentru secția românească a sa, în 1822. Nu era un caz singular fiindcă atunci s-au deschis asemenea școli și în alte dieceze, în cea arădeană de pildă⁷. Noutatea a fost popularizată cu grijă satelor din zonă printr-un șir de circulare bisericești. Solicitarea acestor surse o facem în baza protocolului de circulare al parohiei ortodoxe din Gârliște, localitate ce ținea, pe atunci, de episcopia Vârșetului. Primul anunț datează din primăvara lui 1822. Se făcea cunoscut cu acest prilej hotărârea ca în locul seminarului general să se înființeze școli clericale diecezane inclusiv la Vârșet. Firește, era nevoie de bani și pentru a-i putea procura s-a găsit și o soluție specială: introducerea în biserică a unui al doilea tas. Circulara insistă îndelung asupra acestui lucru: „*Însă mai înainte, în fiecare sat spre aceia câte un tutor a rândui, căruia preotul din loc, socoteala banilor adunați drept întru adevăr să o poarte, a le încredința, însă cu așa poruncă ca ei acei bani din vreme în vreme voao aducându-i să vi-i predea, iară voi după aceia, aicea, aicea, la Vârșet, la conzistoriu a-i trimite vă îndatorați*”⁸. Toamna o altă circulară anunță deschiderea secției române⁹. Cei interesați urmau să se prezinte la începutul lui noiembrie lună la sfârșitul căreia arhimandritul Sinesie Radivoievici comunica deja că deschiderea cursurilor era un fapt împlinit¹⁰.

Cu timpul la această școală s-a constituit un corp profesoral de excepție. Între cei care au predat acolo trebuie amintit Andrei Șaguna (1842—1844), e drept, la secția sârbă, Ignatie Vuia (1835—1847), Nicolae Tincu Velia (1843—1860), George Peștean (1850—1865) autorul cursului în discuție. El se va transfera apoi la școala de la Caransebeș în urma separației bisericești. Va ține cursul inaugural la 1/13 noiembrie 1865¹¹.

Trebuie să precizăm că această școală, cum o arată și numele, nu era o preparandie, o școală normală, ea pregătea tinerii pentru slujba preotească dar, în conformitate cu legislația și spiritul epocii, preoții aveau și obligații școlare. În primul rând ei erau superiorii nemijlociți ai învățătorilor având dreptul și obligația de a controla școala. Acolo și atunci când împrejurările o impuneau preoții trebuiau chiar să-și asume sarcina învățătorului, să-l suplinească. Pe de altă parte oricum lui îi reveneau lecțiile de religie și catehizarea care trebuiau și ele organizate și predate după principiile metodicii. De aici concepția că într-o școală clericală studiul metodicii învățătoresci era obligatoriu. Ca întindere, ca spațiu rezervat prin — să folosim o terminologie contemporană — planul de învățământ acest obiect era tratat la fel cu altele, de bază, teologice. De altfel și după absolvire episcopiile aveau grijă să-și țină la curent

preoții și evident, învățătorii, cu noutățile editoriale în domeniu. O făceau prin mijlocirea aceluiași circulare, sistem dovedit ca foarte eficient. El era utilizat nu doar de biserica ortodoxă ci și de cea unită. Vom cita, cu titlul de exemplu, un caz din aceeași perioadă cu cea în care a fost predat cursul la care ne referim. Circulara, emisă pentru parohiile unite de pe raza de autoritate a Lugojului, exprimă convingerea, veche și totuși mereu actuală, că națiunea în ansamblul său poate propăși prin școală, numai acolo tinerii pot dobândi acele învățături care să-i facă „oameni drekți și morali“. Evident școală în sine poate fi eficientă doar dacă se ghidează după principiile metodicii: „Care scopu santu il putem dobendi prin învățarea tinerimei cu cărți scolare bune după Methodul prescisu. Pentru acest scopu a Instrucțiunei tinerimei, în depositoryu de la Viena de cărți scolare au eșitu la lumină, în limba română, Metodica calculațiunei cu cifre...“¹².

Este limpede o creștere a interesului pe care Banatul îl manifestă pentru problemele școlii. Epoca postpașoptistă aduce în orizontul cultural provincial o dezvoltare a preocupărilor pentru gândirea pedagogică și pentru metodică care singure se constituie în platformă a unui învățământ modern. Aspirația aceasta se fundamentează însă pe o tradiție iluministă constituită prin opera Școlii Ardelene în expresia sa locală, bănățeană. Interesul corifeilor bănățeni pentru școală și problemele ei își are și o explicație de natură politică în sensul naționalizării învățământului. Școala, după biserică, în concepția programului național de luminare, avea să devină unul din importantele canale ale acțiunii politice românești. Tradiția moralnică a culturii bănățene în veacul Luminilor și-a avut, desigur, și ea o participare distinctă la noua stare de lucruri. În acest context trebuie înțeleasă întreaga activitate pedagogică, inclusiv redactarea de cursuri în Banatul acelor vremi.

Metodul învățătoresc așa cum se preda el la școala din Vârșeț era structurat pe 32¹³ de capitole grupate în opt părți rezervate fiecare câte unui domeniu fundamental deși inegale ca întindere: Introducere și noțiuni generale, Citirea, Scrierea, Socoata, Cântarea bisericească, Creșterea morală, Lăcașul școlii și Examinarea cunoștințelor.

Manuscrisul de care dispunem noi este, în mod cert — o atestă și semnătura finală — o copie făcută după dictare în timpul orelor de curs. Autorul, profesorul George Peștean și-a organizat materialul în acest sens ceea ce este vizibil atât din dimensiunile relativ modeste ale manuscrisului dar mai ales în densitatea informației cuprinse acolo. Se face o enumerare de reguli și principii dar într-o manieră care ținea ea însăși cont de ele. Exemplificările sunt extrem de rare (punerea lor între ghilimele ne aparține nouă). Ele s-au dat în mod sigur dar în formă orală însă, pentru a nu „încărca“ manuscrisul, nu au fost incluse decât în mod excepțional.

Este surprinzătoare — dincolo de inevitabilul arhaism al unor termeni — modernitatea punctelor de vedere. Probabil că metodică contemporană ar avea destul de puține obiecții majore de făcut. Autorul ține de altfel să repete că cele predate de el sunt valabile îndeosebi pentru „școlile mici“ înțelegând prin aceasta clasele mici dar și condiția de școli rurale. Există și o evidentă continuitate a punctului de vedere reformist care a stat și la baza operei de școlarizare chiar în momentul declanșării.

sale, că învățământul trebuie conceput și structurat pe nivele precise în funcție de interesul oficial. Școlile acestea înzestrau elevii cu acele cunoștințe care erau considerate, din această perspectivă, utile.

Desigur, pentru o imagine cât mai exactă privind nivelul gândirii pedagogice așa cum s-a afirmat ea într-o școală clericală din Banat, este necesară publicarea întregului set de cursuri moștenite dar mai ales a pedagogiei, curs complementar cu cel de metodică ceea ce sperăm să izbutim într-un program pe care îl întrezărim totuși de durată.

Transcrierea textului a fost destul de anevoioasă dat fiind faptul că la dictare scrierea se făcea în grabă de unde și greșeli și caracterele greu lizibile. O dificultate a constat și în faptul că scrisul are de acum, ca îndeletnicire zilnică, obișnuită, un caracter personal. Litere latine — suntem deja în perioada de final a scrierii chirilice — au fost deja folosite dar fără consecvență și fără o anumită regulă. Am păstrat grafia copistului chiar și atunci când s-a abătut în chip evident de la regulile ortografice poate din cauza grabei de a nota totul. Am adăugat, când a fost cazul, articolul hotărât dar am semnalat acest lucru prin paranteze. Alternanțele, în cazul unor cuvinte, le-am păstrat. Pe cât ne-a stat în putință am respectat și punerea în pagină așa cum a fost ea în manuscris.

Din păcate ultimile file ale manuscrisului au fost deteriorate pe o anumită porțiune așa încât am fost nevoiți să semnalăm acest lucru. Din context se poate totuși înțelege sensul frazei deci textul poate fi reconstituit dacă nu în litera sa, atunci în spiritul său.

NOTE

1 V. Târcovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780—1918)*, București, 1970; *Idem, Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, București, 1978; P. Radu, D. Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, 1977; V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721—1821*, Arad, 1974. N. Bocșan, *Contribuții la istoria Iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 113—131.

2 T. Botiș, *Istoria școlii normale (preparandiei) și a institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922.

3 *Primul compendiu de pedagogie română 1776/85*, ediție, textul slavo-german cu variante versiuni românești în facsimile — studiu introductiv, note și glosar de P. Radu, D. Onciulescu, Timișoara, 1979.

4 R. Flora, *Relații Româno-Sârbe. Noi contribuții*, Panciova, 1968.

5 V. Leu, *Un manuscris din 1854: „Introducere în Gramatica Română caria să propune prin domnul profesor Nicolae T. Velia*, în „Studii de limbă, literatură și folclor“, V. Reșița, 19 , p. 449—474.

6 În colecția muzeului reșițean se află manuscrisele: 4891, 4892, 4893, 4894, 4895, 4896, 4897, 4898. În Biblioteca Academiei Române: 3350, 3744, 3922, 3927, 3928, 3929, 3930, 4252, 4265, 5573, 5627, 5628, 5638, 5641, 5643.

7 *Episcopia Aradului*, Arad, 1989, p. 153.

8 Registrul de circulare al parohiei ortodoxe Gârliște, circulara din 27 aprilie 1822.

9 *Ibidem*, circulara din 26 octombrie 1822.

10 *Ibidem*, circulara din 24 noiembrie 1822.

11 M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981, p. 251.

12 Arhivele Statului Caransebeș, Registrul de circulare al parohiei unite Gârliște, nr. 250/860, circulara din 19 august 1860.

13 De fapt ultimul capitol, în manuscris, este numerotat cu cifra 34 dar asta fiindcă, evident dintr-o scăpare, s-a numerotat greșit capitolul 4 imediat după 2 omițându-se numerotarea unuia cu 3 și altuia cu 3.

*Intrare în Metodul Învățătoresc
Despre lipsa creșterii și a povățuirii*

1.

De vom asămăna pre om în vârsta lui cea slabă cu ceilalte viețuitoare, să arată ca și când firia ca o mășceoane ar fi pășit cu dânsul mai mult decât cu viețuitoarele căci acelea, partea cea mai mare, îndată după nașcerea sa, în scurtă vreme, ș-au deplinît însușirile acelea carele trăbuesc. Aplecarea cea dinlăuntru le conduce pre acelea ca să poată ajunge hotărârea sa. Omul dinpotrivă, cu totul întru neputincioase stare vine în lumea aceasta, pentru aceia în anii prunciei și tănărețelor mai mult străin ajutoriu și purtarea de grijă poștește decât viețuitoarele necuvântătoare. Prin aceasta purtare de grijă doar se deplinește locul aplecării aceia care de la fire necuvântătoarelor de îndreptătoriu estă dat.

De purtarea de grijă și povățuitoare îndată trupul cel crud și slab alunecă în primejdie însă cu cât mai bine crește, se cultivește și se întărește omul, cu atât mai mare deschilinire întră dânsul și întră celialalte viețutioare deci omului trăbue și creștere și povățuire.

2.

Creșterea se cuprinde spre trupeasca și sufleteasca putere a omului de comun iară povățuirea numai spre minte adevă prin povățuire trebuincioasăle și folositoarele ștință să împărtășește omului.

4.

Datorințele și însușirile învățătorului

Datorințele și însușirile învățătorului se cuprind întru aceste următoare părți: 1. Metodul sau chipul predări(i) înaintea punerilor învățătoarești de obște și de chilin. 2-lea. Morala creștere a tinărimei. 3-lea. Creșterea trupească. 4-lea. Asprimea școlească, lăcașul școlesc și lucrurile de școală atárnătoare. 5-lea. Insușirile care se cer de la învățătorul.

*Tăierea I-ia
Despre Metodul Învățătoresc de obște*

5.

Sub numele Metodului înțelegem acea (H)arnicie cu care învățătorul cultivarea învățăcelor săi mai amăsurat o săvârșește. Deci datorența cea de chepetenie a învățătorului estă a avea Metod bun.

Tăierea I-ia

Cum se poate dobândi Metodul cel bun în(văță)toresc

6.

De dorește cineva a avea bun Metod învățătoresc aceluia de lipsă estă a în-văța cu toată luarea aminte și serguința acealei știință în carea se predă metodel și acelea cărți a ceti în care creșterea și povățuirea pruncilor să pune înainte. Afară de aceștea încă foarte de folos estă la așa învățatură a privi care au bun mod la învățături și lor urmă. Totuși mai mare folos de acolo s-ar putea câștiga deacă doi sau trei învățatori care și așa unul pre altul împrumutat să cerceteze și aproape viețuiesc, spre acel sfârșit s-ar întâlni ca pre (rupt) sale în școală cu prunci câștigate în soțietate unul altuia împrumutat să le împărtășească și despre aceia să se sfătuiască cum trăbue cu prunci(i) cu părinți(i) acelora p.c. și cu întreaga comunitate a locului înțelepțește a păși.

Reguli de obște a Metodului învățătoresc

7.

Pentru ca să-și poată vedea învățatoriul doritul său spori și folos, după următoarele reguli de obște să păsească cu învățăcei(i) săi:

1-lea: Să-și câștige dragostea și încredințarea învățăcelor săi. Învățatoriul, prin mijlocirea aceasta cu spori predă învățatura căci prunci(i) cu bucuria ascultă cuvintele iubitului lor învățatori și cred vorbilor lui și spre părinteștile lui înfrun-tări nu să mănîie ci mai vârtos îngrijesc întru blândă supunere după voia lui a-i urma, dimpotrivă, cruda și cumplita amerințare a învățatoriului mânioasă primire și aspră înfruntare face pre prunci(i) ca să urească și școala și fața învățatoriului.

2-lea: Învățatura sa de la cele ușoare să înceapă a propune. Nu trăbue să ceară învățatoriul de la învățăcei(i) aceia ce trece prestă puterile lor ci datori estă a judeca că în tot lucrul e începutul greu, pentru aceia de la cele mai ușoare cătră cele mai grele, de la cele mai simple înainte puneri cătră cele înalte, după trepte să păsească dându-le câte puțin deodată și aceea lămurit tâlcuindu-le. Alt-mintrelea deacă la început cu mare ostăneală au a să lupta învățăcei(i), ușor să smintesc și perd toată voia cătră învățatură.

3-lea: Învățatura sa cu priite cuvinte să o propună ca întru acest chip să înțeleagă prunci(i) folosul acela.

4-lea: Întru învățatură tot cât e cu puțință înaintea ochilor lor să pună iar deacă înainte puneri(i) aceia despre care voește învățatoriul a da pruncilor învă-țatură, înainte ochilor aceluia, firește, nu se poate pune, atuncea datoriu estă lipsa aceasta întru alt chip a deplini, au după cuvînță a o tâlcui înainte punerea aceia necunoscută și toată partea ei și cu alte înainte puneri pre care pruncul bine le cunoaște, a o asemăna.

Felurimea întrăbărilor

9.

1. Întrebarea trăbue să fie ușoară. Despre aceia să întrebe învățatoriul ce poate pruncul să știe și ce s-au predat în școală. Întrebarea cea nelovită face pre prunc prost, fricos și neîndrăzneți.

2-lea. Întrebarea să fie scurtă adecă numai acea se cuprindă în sine spre ce cerem răspuns. Cu cât mai scurtă e întrebarea, cu atât ia aminte pruncul ce să întreabă.

3-lea. Întrebarea să fie înțeleasă ca ușor să poată pruncul înțelege și prevedea voința învățătorului.

4-lea. Întrebarea să fie hotărâtă așa că numai un răspuns să se poată da spre aceia.

5-lea. Întrebarea trăbue să fie deșteptătoare adecă să deștepte și întru lucrare să aducă puterea prejudecări(i) în prunci.

6-lea. Să cuvine a strămăta una și aceeași întrebare adecă între alte cuvinte a o îmbrăca și întru altă formă a o răvărsa și așa mai bine va vedea învățătorul ori înțelege pruncul desăvârșit lucru sau nu.

Cum trăbue a păși cu răspunsul cel dat spre învățcel

10.

Răspunsul când va fi bun și drept, când fără cale dar mai vârtos greșit poate să fie și adecă ori să întâmplă de pruncul nimic nu răspunde, învățătorul la toate întâmplările altmintrelea trăbue să pășiască ș.a.

1. Deacă răspunsul e bun și drept să arate învățătorul îndestularea sa și amăsurat să laude pre acel ce au răspuns însă are de a îndemna, îndoi cum că vreun învățcel numai din întâmplare au alcătuit răspunsul. Mai departe se îndestuleze întrebarea până se va încredința despre aceia cum că pruncul cu adevărat înțelege lucrul.

2-lea. Deacă răspunsul nu e desăvârșit până atunci să facă noi întrăbări învățcelului până când despre aceasta desăvârșit va da răspuns.

3-lea. Deacă răspunsul e de tot fără de cale să nu se mânia învățătorul pentru acea, nici să nu întrăbuințeze cuvinte ocărătoare ci noi întrăbări, a să hărnicii să facă ca pruncul singur să-și vadă răspunsul său cel fără de cale și să-l poată îndrepta.

4-lea. Deacă pruncul nimica nu răspunde la aceia nu poate fi altă ceva vină decât sau e prost sau fricos sau nebăgători de seamă sau greotătea întrăbării, deci la toate aceștea pricini înțeleptul învățător să ia aminte și să fie întru ajutorul pruncului.

Cum se cuvine a ținea luarea de seamă prunci(i)

Ostâneala învățătorului e fără de folos deacă învățcelul nu ia seama. Deci se știe învățătorul cu tot deadinsul spre acea luarea de seamă a învățcelilor cu totul legată să fie de înaintea punerea aceia care voește a preda, spre acest sfârșit următoarele îndreptări să cuvine a păstra:

1. Învățătura nu trăbue să se înceapă mai naihte până ce învățcel(i) nu vor intra și în liniște a șede la locul lor.

2-lea. Lucrurile casnice și alte obiecturi care în școală nu sunt de lipse și care gândul învățcelului trage cătră sine nu trăbue a le ținea în școală, nici a îngădui ca școlari(i) încoci sau încolo să privească sau cu mâinile și cu picioarele să zburde.

3-lea. Nici când să nu întrebe pre învățcel(i) după rândul care sunt așezați ei acum pre unul, acum pre altul, sărind, să întrebe.

4-lea. Pre cei neluători de seamă să încredințeze cum că dânsi(i) sânguri numai pentru aceia nu știu să răspundă fiind că nu iau seama iară diacă se naște vreo nepăciuire în vreo parte a școli(i) îndată se înceteze cu învățătura și aspru se privească spre partea cea nepăciuitoare ca și când ar voi pre nevinovatul nerându(i) (?) al cere afară după ce se îndelungească învățătura.

Înainte punerile învățături în școală cel mai de jos

13.

În școlile cele mai de jos cu așa înainte punere se cuvine a îmbrăca tinerimea care la tot omul sânt de lipse de acest fel sânt:

1. Învățătura creștinească.
- 2-lea. Cunoașterea litărilor, silovirea și cetirea.
- 3-lea. Scrisoarea.
- 4-lea. Știința limbei mumești.
- 5-lea. Dreapta scrisoare către predarea fieștecăruia din acestea înainte puneri osebătită iscusință învățătorească să cere pentru aceia de lipsă estă a lua seamă la îndreptările metodului învățătoresc de osebit.

Tăerea a II- (a) Metodul învățătoresc de osăbi Povățuirea întru buna cetire

14.

A îmbrăca tinerimea cu adevărurile cele sfinte a bunei cinstiri estă o însușită datorință a chemări(i) cei preotăști pentru aceia în școalele teologhicește să predă întru îndrăgirea sa chipul catihizări(i) însă deacă preotul localnic prin betejug sau alte împrejurări împedecat estă povățuirea întru buna cinstire se cuvine învățătorului a lua pre sine la carele spre următoarele să ia aminte:

1. Învățătura să fie amăsurată minți(i) cei slabe, pruncești.
- 2-lea. Răspunzătoare lipselor lui.
- 3-lea. Fiindcă scopul învățături(i) estă ca pruncul ființa lui D-zeu însușirele și voința lui să o cunoască și datorințele sale cu bucurie să le plinească, pentru aceia așa înainte puneri a Religiei să perde învățătorul care poate fi de prunci priceput și că spră ajungerea zisului scop mijlocitori și lucrători.

Cunoașterea literilor. Silavenirea

15.

Când voiește învățătorul să dea pruncilor a cunoaște litărele datoriu estă:

1. De la cele sunătoare a începe fiind că aceștia au cel mai simplu și curat glas.
- 2-lea. Se facă pre prunci luătoriu de seamă la chipul și numirile litărilor pentru aceia să scrie o literă în deajunsă mărime pre tablă în forma celor tipărite să arate sâmnele osăbitoare și să numească curat, apoi se îndemnă și pre prunci a o numi.
- 3-lea. Să poruncească după aceia a căuta acea în azbuchiceasca tabliță.
- 4-lea. În acest chip să pășască de la cele sunătoare ca cele nesunătoare după ce au scris învățătorul toate litările în forma mai mare și mai mică și acestea

pentru aceia ca învățăcei(i) să cunoască litările și în forma mai mică să le de de rost a le învăța încă la început numai câte puține după ce prunci(i) literile cele mari și mici tipărite să păsească la silovire.

Silavirea

16.

Mai nainte de toate cu față veselă să spună învățătorul cum că învățăcei(i) lui pot acuma să azbuchicească, tablita a o pune în laturi și de carte a să de-prinde. Cu prilejul acesta să le aducă aminte ca să ia seama de carte și pre acia curat să o țină. După acia:

1. Să scrie în forma celor tipărite o literă nesunătoare și una sunătoare, una lângă alta pre tablă și să poruncească vreunui învățcel acelea de chilin ale numi și după acia învățătorul însuși arată cum se cuvine acelia împreună a le răspunde. Întru acest chip pășaste și la silavile de mai multe litără.

2-lea. Deacă întru acest chip pregătit estă pruncul (a) începe din carte a silavi însă așa ca cel mai slab să numească litările iară cel mai pricinuit să răspundă acelea împreună.

3-lea. Să de învățătoriu pruncilor a înțalege ce e zicerea spre acel sfârșit datoriu estă cu multe plide a arăta învățăturilor cum că lităra sunătoare și singură de sine și nu una sau mai multe nesunătoare pot să se răspundă c.p. „el“, „mel“ și cu așa auzit glas cu o deschidere a gurei răspuns să numește silavă și deacă o silavă sau mai multe împreună răspund ceva hotărât au înțales, să numește zicere S.P. „Fă focu!“.

4-lea. Ca să poată la sfârșit prunci(i) bine slovi, să le dea învățătorul așa a răspunde silavele ca litările de chilin să nu le anumiască însă se nu îngădue pruncilor a răspunde cântând și trăgând glasul iară deacă silavesc prunci(i) în deajunsă repejune cuvinte cât mai lungi să poată cu dâșii păși la cetire.

Cetirea

17.

Învățătorul mai tare va înainta cultivirea învățăceilor prin cetire: iară cu acest mare folos fără de toată întârzierea să-l poată dobândi prunci(i), estă de lipsă ca acia:

1. Fără de sminteală să cetească.
3. Cei ce cetesc să înțaliagă.
3. În cuvios glas și cu simțire să cetească.

Cetirea fără sminteală

18.

Grija cea dintâiu a învățătorului să fie de aceia ca pruncul fără smintă să înveță a ceti deci nu trăbue a îngădui ca ori ce să slobodă din gură au să lipsească glasul de zicere fără treabă pentru acia.

1. În partea acia trăbue să înceapă cetirea pre care pruncul prin silavenire bine a cunoaște.

2. Învățătorul singur se cetească mai naainte în glas apriat.

3. Se cheme pre unul și pre altul din cei mai mici ca să cetească după el și ce cetește un învățăcel în glas apriat, aceia datoriu sânt ceialalți în taină a ceti după acela.

4. Deacă au cetit pruncul ceva cu smintă, să-l silească a li îndrepta sminteala însă nu trăbue cu asprime a păși aci prin aceia perde pruncul răvna și începe a să teme dar mai vârtos pentru asprimea învățătorului său nu numai în cetire ci și în cuvântare prestă toată viața sa cu limba sa se va împedeca.

Cetirea înțăleasă

19.

Ca să poată pruncul înțălege aceia ce cetește trăbue indemnat a cugeta despre cuprinsul și înțălesul aceia ce au cetit spre acest sfârșit:

1. Undeori se precurmă învățătorul cetirea și se întrebe pre prunc „ce ai cetit pruncule? care înțelegi tu aceia ce ai cetit?” ș.a. Aceia însă ce întru înainte punere întunecat și neînțeles estă, pre scurt și lin cu ton înalt ca toți să poată auzi, trăbue se să tâlcuiască.

2. Luătoriu de seamă se facă pre învățăceli spre sămnele care deschilinesc unele ziceri de altele și spre folos și lipsa acelor care prin multe pilde se arată învățătorul.

Citirea în glas cuvios și cu simțire

20.

Deacă cuprinsul vreuni(i) părți au înțăles învățăcelul să-l înveță învățătorul cum că și glasul înse tare au a-l rădica, așadar al schimba să cuvine și ceia într-o înainte punere mai de chepetenie aciia cu glas înalt se cuvine a răspunde. În lucrul acesta datoriu estă învățătorul singur, prin frumoase și deschilinita cetire, a da pildă că ce cuvincioasă, înainte învățăcelilor, cetire întrece toată regula.

Despre scrisoare

21.

Scrisoarea atăta e de lipsă cât și cetirea însă la scrisoare atuncea se cuvine a păși când învățăcel(i) nu numai cărțile cele tipărite ce și scrisoarele de mână fără smintă le vor ști ceti căci altmintrelea scrisoarea ar fi pentru prunc nu numai folositoare ce și vătămătoare îndeletnicire. Pre lângă aceia, de lipsă (este) a pregăti pre învățăceli cătră scrisoare căci fără de cale ar fi învățătorului îndată să scrie pre hârtie. Pentru aceia înainte gătire se cere cătră aceasta și adevă învățătorul datoriu estă, cu creta, pre tablă, mai întâiu a scrie și pre după aceia se indemne pre învățăceli ca dâșii să scrie pre tablă după forma aciia de vreme ce mult mai ușor și mai slobod umblă mâna pre tablă cu creta decât întră rându-rile strâmte ale hartiei. Afară de aceasta fiind că pre tablă scriind pruncul în starea dreaptă rămâne să încongiură vătămarea sănătății și a mădularilor trupești ci de va fi silit pruncul îndată, la început, a scria pre hartie lesne se poate întâmpla.

După ce au învățat prunci(i) a scria litările bine pre tablă cu creta pot să înceapă aceia și pre hartie cu pana a le scria la care să se îngrijească învățătorul ca îndată, la început, bună hartie, bună pană și cerneală se să de învățeceilor.

Datoriu este învățătorul a arăta cum trăbue la scrisoare a șadea, cum a ținea condeiul și cât a-l întinde în cerneală mai aparte cum trăbue cu cotul pentru cele subțire și cu latul cele groasă linii a face iară ca să dobândească învățacelul știință și statornică manoducere în scrisoare să se îndeletnicească după formularea scrisorilor de mână-tipărite (caligrafie).

Când scrie învățacelul neprerupt de la unul la altul a privighea asupra lor îndreptându-i în tot anul, luna și ziua și numele fieștecăruia învățacel la sfârșitul.

După sfârșitul scrisori(i) datoriu este învățătorul a îndrepta smintele și acestea în ton înalt ca auzind aceia învățacei(i) în viătorime să se fere, iară deacă careva curat și frumos au scris, învățătorul spre amăsura laudă cătră mai mare sporul să-l deștepte.

Cum se cuvine a preda limba mumească în școalele mici

22.

De obște limba cu caria întră pruncul în școală e foarte săracă, necurățită, plină de smintele. Pentru aceia a mai mare purtare de grijă a învățătorului să-i fie a dezvăța pre învățace(i) săi de aceia care aceștia rău le răspunde. Pentru aceia spre aceștia se ia aminte ca învățacelul cu cuvincioase îndreznire cu dânsul să cuvânteze de vreme ce cei mai mici în fi(i)nța de față a învățătorului obicinuit sânt gângavi la limbă și numai scurt răspund la întrăbare. Iar dacă vorbește învățătorul mai blând cu dâns(i) îndată să răd și mai cu răpejune încep a cuvânta. Așa poate lua seama neajungerle și aceia cuvincios a le împlini spre aceștia sfârșit trăbue a privi la învățacei când unul cu altul vorbesc. Cu curată și neamestecată vorbire ca și o lege în școală să o introducă. Numirile cele urâte și necuvincioase ca de mai vartos la prunci(i) cei din staria proastă sânt îndătinat cu necuvincioase nume să le schimbe și se poruncească învățeceilor ca și acasă și în joc totdeauna curat a vorbi să se sârguiască căci cu adevărat rușine mare este a nu ști desăvârșit limba mumească și grațurile cele plăcute acele urăcioase și smintit a le răspunde. Deci limba mumiască în școalele cele mai mici mai vartos prin îndeletnirice decât prin răgulele obicinuie a Gramatici(i) trăbuie să se predă.

Dreapta Scrisoare

23.

Pregătirea cătră dreapta scrisoare

Ca să poată pruncul cu bun folos începe învățatura dreptei scrieri de lipsă este ca în cetire foarte bine iară în limba mumească barem de mijloc îndeletnicirea să fie. Pre lângă acestea îndatorat este învățătorul cu blândeță a arăta învățaceilor săi și ai încredința că scrisoarea aceia este neîntăleasă în cartea litările cele trăbuincioase și altele deschilinătoare sârne nu sânt bine așazate spre acest sfârșit să scrie vreo câteva cuvinte pre tablă însă smintite. P.c. s-au îndatinat a scrii aceia care nu de ajuns învățatură au căpătat. După aceia să scrie iarăși aceia cuvinte

însă cu silavele îndreptate și arătând deschilinierea întră acelea să facă pre învățăcei(i) săi luătoriu de seamă spre următoarele reguli:

1. Așa se cuvine a scria p.c. vorbim curat precum am răcomandat mai sus învățătorului ca se privească cu diadinsul spre aceia ca prunci(i) să se înveță nesmintit și curat a vorbi și a ceti.

2. Înscrieri p.c. pentru buna înțălegere trebue să se întrebuinteze lităre și mai mari și mai mici și sămnile dezbinătoare a căroră îndreaptă așezare și întrăbuintare datoriu estă învățătorul a-l învăța.

Îndeletnicirea în scriere și lipsa lor

24.

Omul adesăori vine întră așa împrejurări unde silit estă gândurile și voia sa în scris a o descoperi. Deci de vreme ce scopul școalelor celor mai mici e acela ca se pregăteze pre prunci cătră acia ce lor ce odinioară în viață va fi de lipsă. Pentru acia datoriu estă învățătorul întră alcătuirea scrisorilor care oamenilor de toată starea netrecut de lipsă estă pre învățăcei(i) săi cu sârguință a-i îndeletnici. Însă totdeauna înaintea ochilor hotărârea și starea pruncilor la aceasta plasă de învățătură așa înainte puneri să aleagă care sânt școalelor celor de jos mai amăsurate. Aici nu e vorba de osăbita frumuseță sau vrednicie a stilului fără numai de acia ca pruncul când esă din școală și pășaste în viața de obște să fie drept, priceput și priit întră toate înainte punerile acelea care în viață cu omul sânt incopciate, a dezvălui.

Pregătirea cătră alcătuirea scrisori(i)

25.

Când învățătorul voeste a păși cu învățăcei(i) săi la alcătuirea scrisorilor și la alte întocmiri scrisă datoriu estă neprerupt a-i îndeletnici întră luarea aminte întră prejudecare și în cuvântare ca întră acest chip să poată învățăcei(i) închipui regulare, cuvicioase numiri, chîline și vrednice descoperiri a-ș însuși. Deci: să se silească prunci(i) toate veșmintele sale predând a le descria sau lucrurile casnice și viețuitoarele cele necuvântătoare ș.a. Unele ca acestea datoriu estă unul din prunci a scria pre tablă ca toți se poată vedea iară după aceia a se (rupt) lucruri și pre hartie să se de a scria însușirile vreunui obiect, părțile aceluia, folosul și scăderea s.p. să întrebe învățătorul: „oare băgata-i tu de seamă că oaia e viețuitoare nepacinică sau ce ai aflat tu despre aceasta?”. „Scrie-m(i) răspunsul tău: oaia e viețuitoare foarte blândă!”

Întră așa îndeletnicire dar mai vârtos la început trăbue a îndemna pre prunci făcându-le chiline întrăbări învățătorul să nu lase pre prunci singuri ci împreună cu dânsul să răspunde.

Alcătuirea scrisă în viața omenească trăbuincioasă

26.

Înainte punerile căroră scrisă alcătuiri mai vârtos la prunci(i) lucrătorilor de pământ, a maistorilor și a neguțătorilor de lipsă sânt tremiterile învățătoare și rugătoare, adevărurile, cuvântările, contele și socoțile. Deci întră acestea trăbue

pruncii în școalele cele mai mici să se îndeletnicească. Ci mai bine se poate face prin formulariule de chiline trimiteri drept și bine scrisă de pre titulele cuvincioase despre încheerea scrisoairilor, însămnarea locului lăcuinței, a zilei 1 a luni și a anului iară mai pre urmă subscrierea subscritoriului. După aceia despre împăturarea și pecetluirea scrisorilor datoriu estă învățătorul, cu multe pilde, pre prunci a învăța.

Despre Socoată

În viața omenească la tot omul, fie de orice stare, și chemarea învățătorei socoții netrecută estă. Pentru aceia cu vrednicie se numără aceia întră înainte punerile cele ce se predau în școalele cele mai mici, însă numai în dare și primire estă folosul socoții ci mai vârtos întru aceia căci ascute mintea, deșteaptă îndeletnicire și învață drept a judeca. Socoata se poate face în 2 chipuri preda sau de rost sau pre scrisoare.

Socoata de rost

Socoata de rost estă cea mai puternică mijlocire de a ascuți mintea și a îndrepta prejudecarea deci învățătura socoții trăbue cu socoata de rost a să începe după următoarele reguli:

1. Mai nainte de toate să se învețe pruncii a număra, adecă cum cresc și să micșorează numerii unul după altul. Spre acest sfârșit datoriu estă învățătorul a da pruncilor văzute lucruri spre a număra adică boabe de cucuruzi, lini(i) pre tablă făcute. Însă la început numai 3 sau 6 mai mult până la 10 a număra iară după același numere îndărăt se le numere s.p.: 10, 9, 8, 7 ș.a.m.: dacă știe număra până la 10 trăbue s-i face luătoriu de siamă cum insutit nu numai până la 10 se poate număra și cum că de aicia înainte la toate zăcitoarele să alătore numai unitățile s.p. 11. Atunci trăbue a începe cu dânsul adunarea adecă adiția însă începutul să fie foarte ușor s.p. să grăiască învățătorul: „dacă ai două miera și tată-tău îți mai dă unu, cât cei avea? Atuncia mai departe cu adunarea să poate trage și subtragerea împreună să poate învăța numai prin schimbarea pildelor ncavând lipsă de întrebările acestea, ce estă adunarea sau subtragerea. Deci așa s.p. să grăiască „deacă ai trei meră și unul dîn ele îl dai frăține-tău, câte meră încă îți mai rămân ție?“ Dacă pruncii în adunare și subtragere bine sânt îndeletniciți, așa poate să înceapă cu dânsii înmulțirea întru acest chip s.p. „Pruncilor, eu, iată, scriu pre partea cea de(a)supra a Tablei două linii și pre cea din jos iară două linii. Numărați acuma cât fac aceste 2 linii și cu 2 linii, deci de 2 ori câte 2. Iată, deacă într-o mână, aici (am) 4 nuci și în ceialaltă iar 4 nuci, de câte ori 4 nuci am, câte fac acelea“. Și și mai pre urmă, la împărțire sau divizia, așa se poate pași s.p. „Dacă așa împărți asămenea 4 nuci la 4 prunci, câte au căpătat unu(l)“? Iar dacă ași împărți 8 nuci întră același 4 prunci în asămenea părți ș.a.d. După acestea putem cuvânta pruncilor și despre fracție însă la început prin pilde ușoare s.p. „Deacă o coală de hartie întră 2 prunci în asămenea părți ar trăbui să împartă, cum ați împărți voi aceia? Așa estă, voi ați tăia-o în două și o parte ați da unuia și cealaltă altuia, deci 2 jumătăți cât fac un întreg. Întru acest chip se cuvine a învăța pre prunci ce e a tre(i)a sau a patra parte ș.a.

Mai pre urmă să întrebe învățătorul care, câte jumătăți ar putea 3, 4 sau 5 mere întregi deci 4 sau 6 jumătăți mere, câte întregi, pot face.

Despre socoata scrisă

29.

După ce pruncii deplin în socoata de rost indeletnicindu-se însămnață repejune s-au câștigat, atunci învățătorul începe cu dâșii socoata scrisă la care mai întâiu datori estă a învăța pre prunci scrierea și răspunderea numerilor și a.d.: 1, 2, 3, ș.a. și după ce vor învăța bine a scria și a cunoaște numerii, începe învățătorul a le propune cele 4 speții. Adecă adunarea, subtragerea, înmulțirea și împărțirea după regulile de aceștia atârătoare deosebi luminând toată speția cu pilda. Pildele trăbuesc scrisă pre tablă curat și vederos iară învățăceii așa se fie rânduiți în scamnele sale ca tot însul să poată bine vedea și bine auzi ce scrie învățătorul. Dupe ce au săvârșit învățătorul pilda cheamă pre unul din cei mai mici învățăcei și îi dă asemenea pildă a lucra și lucrând învățacelul la tablă neconținut îl întreabă învățătorul de (rupt) pre cei din scamne ce lucră și după (rupt) regulă mai pre urmă le spune vreo pildă (rupt) poruncindu-le ca fieștecarele va putea, în tăcere, să lucre iară dâșul în timpul acela se preumblă de la unul până la altul și aceuia pre carele vede că lucră bine îi dă pace iară acelora ce smintesc le spune că nu lucră bine însă nu-i arată sminteală până când toți săvârșesc. Apoi, atunci, îndreaptă sminteala fieștecăruia cum se pot schimba numeri fracțiilor fără de scăderea prețului lor, cum pot fracțiile însemnate a se preân-toarce ș.a. Așijderea și toate cialalte specii a fracțiilor datoriu estă învățătorul, după cartea socoților (aritmetica) cea tipărită a le preda.

Cântarea

30.

Cine e îndatorat a învăța pre prunci cântarea bisericească și cum trăbue să fie

De vreme ce în bisericile noastre creștinești ale răsăritului tinerimea șco-lească cu învățătorii săi are a săvârși cântarea urmează cum că învățătorul p.c. în-suși cântarea bisericească deplin o știe așa și tinerimea lui încredințată întru acea bine a o ști deletnici să îndatorează și fiindcă cântarea bisericească cătră înmul-țirea bunei cuvînță și întărirea Duhului întru buna (rupt) mult ajutorează. Drept aceia de (rupt) estă unele reguli cântarea aicia a să așăza dă cântarea să fie după glasul cel firesc fieștecăruia prunc căci cel nefiresc glas e neplăcut. Zberări ase-menea z împreunat căci împreunarea urechilor plăcută și înțelegerea amăsurată iară neâmpreunarea și nelovirea p.c.: și în muzica Duhului celui bine cultivat și urechi nesuferit. Rădicarea și apăsarea glasului să nu fie necuvincioasă ci lină și asemănată mai vârtos la curata răspundere a fieștecăruia putere în cântare trăbue să ia seamă și întru cât e cu puțință după înțăles se cuvine a cânta. Incepători(i) totdeuna trăbue să aibă subțire glas după aceia urmează cel de mijloc și cele de jos. De obște nu zberarea ci liniștea glasului este plăcută urechilor.

Partea a 3-a

31.

Creșterea morală a tinereții

Trăbue a îndrepta pilda ră fiindcă pilda cu puternicie lucrează spre voia pruncilor mai departe, tempuriu, se cuvîne a îndeletnici pre prunci întru aceia ce mai târziu cu dreptul se va cere de la dânsul de acel (rupt) atîrnînd curăţania, rîndul bun, cuvînta (rupt) în cuvîntare, în umblare, în stare, (rupt) la creșterea morală mai vîrtos de aceia să cuvîne a griji ca pruncul cătră ea să se îndemne. Deci: 1. se cuvîne a (rupt) ... nici pre prunc întrăbuierea rîndului, a-2-lea a-l îndemna cătră supunere, a-3-lea cătră sîrguință, 4-lea cătră a împrumuta iubie, 5-lea cătră nefăţărnicie, 6-lea cătră sfială și rușine.

Partea a 4-a

32.

Asprimea școlească, lăcașul și lucrările de școală atîrnătoare

Asprimea școlească este de lipsă că fără de aceia nu e cu putință a ajunge scopul învățaturii. Deci spre următoarele reguli se ia aminte s.d.: să ceară: 1-iu pruncii cu sîrguință să meargă la școală fiindcă cu cât mai adesă ori rămân de la școală cu atît mai puțin folos au, 2-lea ca în școală deschilinită rînduială și liniște să stăpînească, 3-lea ca pruncul să sîrguiască și iubirea de ostăneală să se îndemne, mai departe iubire de cinstă întră dînșii să să dăștepte și fără toate acestea slab sporiu vor avea, atunci și cătră mai aspra mijlocire să pășască care se cuvîne în dojenirea cea deplină, în respletire în pedepsirile cele cuvincioase. Inse acestea mijlociri înțăleptăște să le întrăbuițaze învățatoriul căci prin acelea adeseoriu în loc de a îndrepta pre prunc mai tare și trupește și sufletește îl strică. Deci cu cruțare să infrunte și să pedepsească învățatoriul pre prunc dar mai vîrtos cu slabele și fragezile părți ale trupului pruncului tirănește a păși să nu îndrăznească și deacă neputînd iutele său tempărament a înfrâna, turbat și fără milă bate pre prunc, îl slujăște a fi cu totul lipsit de chemarea învățătorescă.

Lăcașul școlesc

33.

Școala estă loc sfînt unde să pune temeiul vremelnicii și vecinicii norociri a viitoare omeniri. Pentru aceia întru deschilinită cinstire să cuvîne a păstra. Lucrurile de școală atîrnătoare sînt următoarele: masă, tablă și scamnele. Scamnele așa trăbue făcute ca șăzînd pruncii întrânsele să nu-și vatăme sănătatea. Deci în chilia școlii, căsniche sau călețche cu păsări, chiupuri necuvincioase. Pre părăți nu trebue aşazate fără numai icoana Domnului Is(us) și legile școlești. Tînărimea în școală să cuvîne a o împărți: de vreme ce pruncii la școală umblători unul de altul cu pricepere și știință să deschilinesc pentru aceia nu-l cu putință pre toți într-o îndeletnicire a-i ținea în ceasul învățării.

Despre ȋcsament sau cercarea școalească

34.

Chemarea școalească deacă bine se face a (rupt) folos ȋnainte a stătătorilor a căroră (rupt) ȋstă a să ȋngriji pentru aceia creșterea pruncilor prin aceasta să să ȋncredinȋeze despre (rupt) dar mai vȃrtos prin unii pȃrinȋi prin sate singuri nu-mai prin unele ca aceșcea cercări publice e cu puținȃ a-i ȋncredinȃ despre foloșul școalelor și ar apleca cȃtră aceia ca pre pruncii săi cu sȃrguinȃ să ȋnainte ȋntregii comunităȋi ȋn cinstă și preȋuire a toate ajunge. Deci ca să poată din cercarea școalelor atȃta folos purcede așă să cuvine a rȃndui cercarea careă școalelor atȃta folos purcede așă se cuvine a rȃndui cercarea.

1-ȋu ȋnvȃțȃtoriu cu ȋngȃduinȃ localnicului director să hotȃrȃscă zioa cercării, să poruncească pruncilor ca ȋntru aceiași zi spȃlaȋi să vinȃ la școală iarȃ calea școlii, pentru aceasta adevȃratȃ sȃrbare școalească, să se pregȃteze, fȃrȃ ca toatȃ deschilinitea de trȃbuinȃ acuma pre pȃrinȋii ȋnvȃȃceilor. — Cercarea. 2-lea, ca sȃrbȃrea cu scurtȃ rugȃciune a o ȋncepe și a o sȃvȃrși. 3 De vreme ce din cercarea școalească dorȋm a vedea sporiul pruncilor. Așă darȃ nu trebuie nici ȋnvȃȃtoriu cȃci directorul sau parohul se cuvine (rupt) ce să lase pre prunc a vorbi și numai (rupt) slȃbiciunea pruncului cȃte puțin a ajuta, 4-lea, cȃtrȃ cercarea școalească nu e (rupt) osebitȃ pregȃtire ȋnvȃȃceii aici (rupt) mai nȃinte dȃ cercare fieștecȃruia ȋntrebȃri și ȋndeletnicire, ȋntru (rupt) celor fac pre prunci neȃngȋjitori și ȋnalȃ pre cei de faȃ sau sȃnguri ȋntru sine să rușiniază la sfȃrșit fiindcȃ cercarea școalească ȋntr-un timp scurt să sȃrbeze așă din chiline ȋnainte puneri de ȋnvȃȃturȃ să aleagȃ ȋnvȃȃtoriu cele mai de chepetenie ca ȋntru acest chip toȋi cei de faȃ mai desȃvȃrșit se poate vedea ȋntru ce au dobȃndit pruncii ȋnvȃȃtura.

Sfȃrșit

Simion Lalescu teolog c. III-lea

Și lui Du(mne)zeu laudȃ!

Scriș-am ȋn Cornea ȋn 19-lea noemv(rie) 1857 Simeon Lalescu ȋnv.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DES LEHRWESENS AUS DEM BANAT — EIN METHODIKHANDBUCH AUS DEM JAHRE 1857

(Zusammenfassung)

Obwohl die Geschichte des Lehrwesens im Banat ein von den Historikern bevorzugtes Forschungsobjekt war, existiert noch ein gewisses Ungleichgewicht. Einige Lehranstalten und einige Bereiche des Lehrwesens blieben bis heute wenig erforscht. In dieser Lage befindet sich die klerikale Schule von Werschetz, beziehungsweise ihre rumänische Abteilung und die rumänische Pädagogik aus der Mitte und der zweiten Hälfte des 19. Jh. Von der dünnen existierenden Lite-

ratur ausgehend und anhand der Vorträge die in Werschetz vorgetragen wurden und sich jetzt im Geschichtsmuseum von Reschitza und in der Bibliothek der Rumänischen Akademie befinden, entfacht der vorliegende Aufsatz eine rekupe-ratorische Erforschung des pädagogischen Bereiches so wie es sich auf dem Niveau einer klerikalen Schule gebildet hat. Hier wurden jugendliche Studierende auf die Priestermission vorbereitet. Diese hatten aber aufgrund der damaligen Ge-setzgebung wichtige Befugnisse im Schulbereich. Welche waren also die Kennt-nisse auf diesem Gebiet? Die Verfasserin ist überzeugt, daß die Antwort nur nach der Veröffentlichung der Lehrbücher gegeben werden kann. Den Anfang macht sie mit dem Manuskript der Methodik für Lehrer aus dem Jahre 1857.

IDEEA DE NAȚIUNE LA ROMÂNII DIN AUSTRO-UNGARIA (1880—1906)

NICOLAE BOCȘAN

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, ideea de națiune s-a definit în continuitate cu exprimările doctrinare românești anterioare, pe linia inaugurată de Simion Bărnuțiu la 1848, dezvoltând o concepție juridico-politică despre națiune¹. Modernizarea doctrinei naționale pe direcția inaugurată de pașoptismul românesc s-a sincronizat cu fenomenul general de modernizare a ideilor și a culturii la românii din Austro-Ungaria sub impactul spiritului critic și pozitivist în cultura română, a scientismului și a noilor teorii științifice ce au triumfat în lume, modificând imaginea difuză și eclectică ce o înfățișa naționalismul românesc în epoca sa romantică, ce oscila între sentiment, stare de spirit, ideologie și program politic. Cel mai important progres se realizează în planul cunoașterii și explicației științifice a raporturilor dintre etnii, dintre etnii și stat, aplicate la realitățile contemporane din Austro-Ungaria, dar și al soluțiilor practice oferite de unii gânditori. Conceptul românesc de națiune s-a modificat și s-a diversificat substanțial în raport cu faza liberală a naționalismului și sub influența elaboratelor doctrine din România, a curentelor de idei de aici, care au abordat chestiunea de naționalitate. Doctrina națională românească a ajuns acum la o explicație rațională a fenomenului național, posibilă a fi valorizată politic, reflectând mai mult sau mai puțin fidel transformările pe care le-a traversat sociologia națiunii din Europa.

După 1870 naționalismele în Europa au intrat într-o nouă fază, sensibil diferită de perioada lor liberală. Triumful principiului de naționalitate în politica continentală a fost însoțit de o suită de achiziții teoretice, datorate în primul rând afirmării conceptului etnic de națiune, potrivit căruia etnia și limba au devenit criteriul fundamental al naționalității. Aceasta a contribuit la multiplicarea națiunilor, până acum unele considerate impropriu și pe nedrept neistorice de o serie de gânditori.

Triumful conceptului etnic de națiune a contribuit la o mai puternică afirmare a individualităților naționale în raport cu statul sau cu alte grupuri etnice. Fenomenul de modernizare socială, a culturii și comunicațiilor a fost însoțit de o mai amplă difuzare a elementelor constitutive ale doctrinelor naționale, facilitând o largă adeziune populară la naționalism, ce-l așează între fenomenele sociale majore ale secolului. În Occident, ca și în Europa de răsărit naționalismul de masă a triumfat asupra ideologiilor rivale internaționaliste, cum a fost de exemplu socialismul.

Triumful principiului etnic, ce covârșește pe cel politic, face ca națiunea să fie abordată și dintr-o perspectivă genetică, invocând în dezba-

terea teoretică legătura dintre rasă și naționalitate pentru a explica diferențele rasiale ce disting popoarele sau alianțele dintre națiuni și mișcări naționale. Dintr-un concept atașat liberalismului, după 1870 în Europa naționalismul a fost asumat de dreapta, devenind mișcare de dreapta promovată în primul rând de clasele mijlocii în Franța sau Germania. În Europa au proliferat două variante de naționalism, șovinismul imperialist și naționalismul populist². În Europa Centrală și de răsărit, la popoarele aflate sub dominație străină, realitățile politice, tradiția ideologistă, situația internațională chiar, au contribuit la menținerea unei legături organice între liberalism și naționalism, ce nu va fi abandonată până la 1918, particularizând doctrinele naționale ale popoarelor oprimate din aceste teritorii.

Chestiunea de naționalitate s-a manifestat în două forme, adesea complementare: 1) a elibera grupurile naționale, care, în statul căruia aparțineau, erau plasate sub dominația unui guvern ce aparținea altei naționalități și a le da astfel posibilitatea să formeze un stat independent; 2) a reuni într-un singur stat populațiile de aceeași naționalitate care se aflau înainte supuse la suveranități diverse.

Punctul comun al diferitelor interpretări era dorința de a da statului o bază națională și voința de a face cât mai posibil ca statul să coincidă cu națiunea³. Această idee, ilustrată în epocă de Ernest Renan, Emil Boutroux, pe linia inaugurată de italianul Mancini, inspirată de filosofia politică a secolului al XVIII-lea, a fundamentat dreptul de liberă dispunere a popoarelor ca un corolar juridic al principiului de naționalitate⁴.

Dezbaterea teoretică românească în problema națiunii a fost relansată în 1880 de I. G. Sbiera prin discursul rostit în adunarea generală a *Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina*, în 4—16 noiembrie, intitulat *Conceptul națiune și însemnătatea graiului național*⁵. A fost reluată apoi de societatea „România Jună” a studenților români din Viena, care a consacrat subiectului două volume din almanahul său, în 1883 și 1888, unde au publicat studii pe această temă I. Sbiera, *Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperarea graiului național* (1883), *Solidaritatea intereselor* (1888), I. Popescu, *Educațiunea națională* (1888) și Al. Mocioni, *Conștiința națională* (1888)⁶. În continuare, cele mai substanțiale contribuții au aparținut lui A. C. Popovici prin scrierile din 1894, *Principiul de naționalitate și Chestiunea de naționalitate*, dezvoltate într-o manieră excepțională în lucrarea din 1906, *Statele Unite ale Austriei Mari, în capitolul intitulat Evoluția principiului de naționalitate*⁷.

Între 1880—1906, sociologia națiunii la românii din Imperiul austro-ungar atinge cote valorice deosebite, dezvoltând o concepție voluntarist-spiritualistă, la care s-au adăugat o serie de motive dinspre tezele organiciste și naturaliste germane.

Dezbaterea începută în 1880 realizează o clarificare a conceptelor de națiune și naționalitate, dar și o definiție mai complexă, influențată de noile tendințe din știința europeană, de pozitivism în primul rând.

I. Sbiera prelungește în această dezbatere ecourile conceptului romantic, cu unele accente dinspre tezele organiciste care au câștigat mediul cultural din Moldova prin Junimea. În tentativa de a defini națiu-

nea și naționalitatea, Sbiera susținea în 1880 că „nici originea comună, nici unirea politică într-un singur stat adecă... nici istoria comună, nici comunitatea legilor profane, nici a credințelor și legilor religioase... nici datinile, nici portul... nu constituiesc ființa... semnul caracteristic și distinctiv al unei națiuni”⁴⁸. Analiza factorilor de individualizare a unei națiuni l-a condus la o definiție restrictivă, reducăționistă la un singur factor. „Chiar de am împreuna toate aceste criterii la un loc, totuși n-am putea afla în colectivitatea lor semnul caracteristic și distinctiv al unei națiuni”⁴⁹, scria Sbiera în 1880, precizând că „unic în graiul, în limba unei națiuni zace timbrul ei caracteristic și distinctiv”⁵⁰. Definiția pe care o propune se rezumă la această concluzie ce formează esența studiului: „prin cuvântul națiune nu putem înțelege altceva decât o colectivitate de oameni carii vorbesc cu toții împreună una și aceeași limbă, tot atâta ori de au ei sau nu origine comună; ori de trăiesc ei sau nu într-un singur stat; ori de se direg ei sau nu de aceleași legi profane și bisericesti; tot una, ori de au ei sau nu istorie comună; ori de împărtășesc ei sau nu cu toții aceleași credințe religioase și datini, ori de se îmbracă ei sau nu cu toții într-același chip”⁵¹.

Aplicată la națiunea română, această interpretare a națiunii l-a condus la concluzia că „națiunea românească nu este, nici poate fi în România sau numai în Bucovina ori numai în Basarabia sau numai în Ardeal, în Banat, în Maramureș și în Ungaria; ori numai în Bulgaria, în Serbia, în Macedonia, în Tesalia și în Epir; sau numai în Pesta, în Viena ori în Paris, ci națiunea română se află după cum se exprimă Ion Pușcariu în cântecul „Ce este patria română” pretutindene”⁵².

Național însemna „tot ce ține de o colectivitate de oameni cu una și aceeași limbă”, iar naționalitate însemna, după Sbiera în 1880, „acea calitate în membrii unei națiuni, care zace în simțământul deștept și vioi și în ideea conștiuită de a se ține și de a face parte din vreo națiune, precum și în voința, în putința și în deciziunea de a se folosi în conversare cu membrii unei națiuni pretutindene și orișicând de limba ei”⁵³. Conceptul voluntarist promovat ilustrat în rolul determinant acordat conștiinței și voinței de a forma o națiune este completat cu o interpretare organicistă a națiunii, care este în opinia sa expresia sociabilității. Liantul, elementul care leagă părțile acestui organism printr-o legătură de sociabilitate este limba: „Graiul unei națiuni a fost, este și va fi pentru eternitate puterea atractivă, care adună și leagă strâns membru de membru până ce aceștia constituiesc un singur corp, un singur organism, corpul sau organismul național, tocmai așa după cum puterea de atracțiune leagă atom de atom până ce formează un singur organism, un singur corp fizic”⁵⁴. În 1883 scria mai nuanțat că „națiunea nu este alta nimic decât o colectivitate de oameni uniți între sine nu atâta prin origine, istorie și religie comună, cât mai ales și cu deosebire uniți prin același grai; că singurul graiul unei națiuni este semnul cel mai caracteristic și mai distinctiv, sufletul ei chiar, astfel încât încetarea graiul național dintre membrii unei națiuni este egală cu moartea lor națională, cu stingerea națiunii întregi”⁵⁵. În 1888 revine cu o definiție mai complexă, națiunea ca organism, desigur sub influența teoriilor organiciste și naturaliste, ce îl apropie de conceptul promovat de școala cri-

tică românească, cu deosebire prin Eminescu¹⁶. Pentru I. Sbiera la 1888 națiunea era o formă de exprimare a sociabilității, care a produs diferite tipuri de colectivități. „Dintre toate aceste varie colectivități de oameni — scria el — pe care sociabilitatea și interesele reciproce le-au produs, cea mai caracteristică, cea mai însemnată și mai mănoasă în consecințele sale pentru progresul omenirii este aceea care poartă numele de națiune¹⁷. Din această perspectivă pozitivistă definește națiunea ca pe o colectivitate specifică, „un organism particular de oameni, uniți între sine prin același grai tocmai așa precum sunt împreunate laolaltă particulele materiale, celulele unui corp organic, prin aceeași putere vitală. Națiunea este fără îndoială un corp organic, însă nu de rând, ci de o ordine mai superioară¹⁸. Caracterul natural și organic al națiunii îi conferă acesteia „un drept natural de a trăi în felul său și de a manifesta o viață proprie particulară, viața sa națională și de a contribui astfel la progresul universal al omenirii¹⁹. Acest organism se produce, se dezvoltă, se întreține prin organele sale proprii (familii, stări, asociații, instituții sociale), prin care „își produce, își manifestă și întreține viața sa proprie particulară, viața sa națională²⁰. Existența, prosperitatea și forța națiunii, în opinia sa, depind de „existența, prosperarea și funcționarea armonică a tuturor organelor din care ea este compusă²¹. Teza națiunii ca organism conduce inevitabil la ideea comunității și solidarității: „între toți factorii care compun în mod organic vreo națiune există cu necesitate nu numai o comunitate, dar și o solidaritate de interese²². Concluzia potrivit căreia o națiune ca orice corp organic poate exista și prospera „numai întrucât și până când țin cu căldură și cu energie la un loc elementele ce o compun²³ este împărtășită și de Alexandru Mocioni, dintr-o altă perspectivă teoretică, tributară ideii naționaliste și contractualiste de națiune. Acesta a repudiat interpretările unilaterale, „care cred a găsi esența națiunii într-un unic moment caracteristic, pierzând din vedere că națiunea se produce prin coincidența și cooperarea mai multor jurstări²⁴.

În 1906 A. C. Popovici definea națiunea ca „un popor care trăiește pe același pământ, vorbește aceeași limbă și, ajuns la conștiința omogenității sale naționale, aspiră la un ideal politico-cultural comun²⁵.

În paralel cu această noțiune, dezbateră s-a oprit mai mult asupra termenului de naționalitate. Pentru I. Sbiera naționalitatea este „semnul specific al diferitelor colectivități de oameni“, nu este ceva a priori în individ, în vreun popor, din contră este ceva a posteriori, ce se câștigă mai târziu, ce se însușește cu timpul, „odată cu ivirea și diferențierea graiului ei²⁶. A. C. Popovici a fost mai explicit în acest sens. Pentru el „naționalitate înseamnă tocmai o individualitate pronunțată a poporului²⁷. Este semnul exterior al națiunii, ceea ce o personalizează și o delimitează de celelalte grupuri etnice. În opinia lui A. C. Popovici „ea se bazează pe existența unui teritoriu comun, pe conștiința unei origini comune și, în parte, pe conștiința unei religii și mentalități comune²⁸. După el „național înseamnă să trăiești autonom din punct de vedere politic, pentru ca să poți dezvolta mai departe o cultură specifică²⁹.

Cu Alexandru Mocioni s-a renunțat la vechea orientare inaugurată de pașoptism, care analiza fenomenul național prin opoziția dintre na-

țiunea politică și națiunea genetică în contextul raporturilor politice din Ungaria sau din imperiu. Formarea statului român modern la Dunăre și Carpați, cucerirea și recunoașterea internațională a independenței și apoi a regatului au modificat orientarea oamenilor politici români din imperiu, ca și a analiștilor, care definesc acum națiunea dintr-o perspectivă generală etnică, referindu-se la întreaga comunitate, la majoritatea acesteia din România, ce constituia de acum factorul principal al comunității naționale românești. Mocioni dezvoltă o concepție integralistă despre națiune atunci când scria „națiunea în totalitatea ei totuși încă departe este de a-și vedea realizate toate legitimele sale aspirațiuni”³⁰. În funcție de situația românilor din monarhia dualistă, Mocioni stabilea două direcții pe care trebuie să evolueze strategia națională — cultura și conștiința națională — „acele potente ideale care și în lupta istorică a popoarelor se arată ca cele mai înalte și eficace potențe reale”³¹. Cu scrierea lui Mocioni din 1888 triumfă definiția spiritualist-voluntaristă a națiunii. Metodologic, acesta respinge interpretările unilaterale, afirmând că „națiunea se produce prin coincidența și cooperarea mai multor jurstări”. Din această perspectivă respinge interpretările anterioare care definesc naționalitatea: „unii în consăngenitate, alții în concetățenie, unii în unitatea limbii, alții, fără privire la aceasta, în oareșicare comuniune mai înaltă a culturii și iarăși alții în tipul național, cum acela ni se prezenta sub punctul de vedere somatic, văd odată baza, altădată esența și mai încolo trăsătura caracteristică exterioară a naționalității”³². De asemenea Mocioni a clarificat confuziile ce s-au produs în utilizarea noțiunilor în limbajul epocii, care înțelegeau națiunea în sensul politic de „concetățenie” și în cel genetic de „consăngenitate”, dar și aceea care identifică momentele constitutive ale națiunii cu trăsăturile caracteristice ce definesc naționalitatea.

La I. Sbiera „graiul național este de cea mai mare însemnătate pentru o națiune, pentru că în graiul național zace aceea ce numim esența, ființa, naționalitatea unui popor”, respectiv „ființa spirituală a unui popor”³³. I. Popescu definea spiritul național prin „vederile, credințele și aspirațiunile ei, de asemenea aplecările și aptitudinile ei naturale, precum și prestațiunile ei pe terenul științelor, artelor și ale vieții practice și peste tot faptele ei istorice, în fine datinele și moravurile și cu deosebire limba și literatura ei, în care mai pregnant i se exprima individualitatea”; precizând că „o națiune prin proprietățile sale naționale poate să existe ca atare între alte națiuni”³⁴.

Al. Mocioni înțelegea prin națiune „o grupă de oameni în care, în urma descendenței comune, a influențelor comune ale pământului și cliimei, precum și în urma vieții comune s-a dezvoltat și stabilizat o omogenitate oareșicare a dispozițiunilor și înclinațiunilor fizice și psihice și un tezaur comun de tradițiuni, de idei și de aspirațiuni”³⁵. El desemna drept elemente constitutive ale națiunii caracterul național și tipul național, respectiv condițiile naturale — caracterul național se manifesta prin temperamentul național și modul de cugetare, exprimate în limbă, moravuri, istorie, interese de viață. Al doilea element constitutiv propunea descendența comună și comunitatea teritorială. Unde erau întrunite aceste elemente „într-o unitate organică, acolo cu drept cuvânt”

putem vorbi de o națiune ca de o unitate mai înaltă, etnică, în structura naturală a omenirii³⁶.

Ideea o împărtășea și A. C. Popovici în scrierea din 1894 când analiza caracteristicile distinctive ale naționalității. Amândoi aduc în dezbaterea toretică conștiința națională, ca factor esențial, determinant în constituirea națiunii, mărturisind adeziunea fără rezerve la teoria spiritualist-voluntaristă. A. C. Popovici scria în acest sens că „nici originea și limba în genere sau în parte, nici religiunea, moravurile, comunitatea politică sau teritorială în sine nu constituiesc caracterul naționalității, ci conștiința ce o are o individualitate etnică despre comunitatea acestor elemente, cu alte cuvinte conștiința națională³⁷. La acest capitol A. C. Popovici este tributار școlii italiene, Vico, Mancini, Mamiani, Minghetti, Palma, precizând în 1906 că națiunea reprezintă „o unitate morală, având drept bază o gândire comună“, iar conștiința națională, un drept ce nu mai poate fi contestat³⁸. Noul concept modifică substanțial perspectiva asupra națiunii, conferind ideii naționale dinamism, forță, spirit ofensiv. „Într-adevăr scria Mocioni — aceasta e scânteia divină care înflăcăra focul vieții în corpul — la aparență mort — al națiunilor³⁹. Conștiința și voința de a fi națiune reprezenta esența teoriei europene a anilor 70—80, la care adera fără rezerve filosofia politică românească. Originată în curentul raționalist și liberal, inaugurat din 1850 de Mancini, continuat de școala juridică italiană, ilustrat apoi remarcabil în 1882 de Ernest Renan, teza spiritualistă, care pornea de la conștiința morală, dădea o nouă fundamentare relației dintre națiune-naționalitate și drept, așezând principiul de naționalitate pe temeiurile dreptului public. „Conștiința națională — scria A. C. Popovici — vrea să zică un sentiment izvorât din conștiința a tot ce se ține de viața comună a unui popor, din iubirea a tot ce constituie fala și mândria sa obștească și din stăruința sa spre o liberă, dezvoltare a aptitudinilor sale în conformitate cu firea și cu înclinările sale specifice⁴⁰. Influența lui Mancini s-a resimțit de timpuriu în gândirea politică a românilor din Transilvania. În prelungirea ei, înrăurirea școlii juridice italiene, excelent reprezentată în scrierile lui Popovici prin Mamiani, Minghetti, Palma are o dublă semnificație pentru momentul istoric ce-l traversau românii. Pe de o parte relevă funcționalitatea unui model italian pentru acțiunea politică românească, pe de altă parte o solidaritate în numele panlatinismului, ce reprezenta și o strategie a mișcării românești, care încerca să se integreze democrației europene pe această cale, avansând o concepție liberală despre națiune. În tentativa de a contracara tendințele panslaviste, pangermaniste sau exclusivismul național maghiar, panlatinismul constituia una din punctele de legătură cu societățile democratice din Europa occidentală. O atare strategie a susținut încă din 1867 Vasile Maniu, evident marcat de încheierea compromisului⁴¹. Noua strategie a românilor din Transilvania, întemeiată pe diplomația statului român și pe solidaritatea întregului corp național, reitera caracterul european al problemei românești, transferând-o dezbaterii opiniei publice europene, cu deosebire celei occidentale. Doctrina națională a susținut această strategie pe terenul ideilor, modernizând discursul politic românesc la un nivel comparativ cu dezbaterile europene a problemei, apropiat de ideile lui E. Renan sau E. Boutroux, despre care P. Renouvin scria că a dat cea mai precisă

definiție a sentimentului național: „voința ce o au oamenii de a trăi împreună, de a cultiva aceleași amintiri, de a urmări aceleași scopuri”⁴². Inspirată de filosofia politică a secolului al XVIII-lea, concepția românească despre națiune, raționalistă, contractualistă, a definit fundamentele democratice, liberale ale ideii de naționalitate, care o înscriu în sensul progresului istoric, acreditând teza că aceasta își avea originea în Revoluția Franceză și în doctrinele ei. Teza a fost larg răspândită pe continent, interpretările națiunii raportându-se, într-un mod sau altul, pro sau contra, la ideologia revoluției⁴³. Pentru A. C. Popovici, marile principii ale revoluției, raportate de la indivizi singulari la individualități sociale, au stat la baza progresului uman. Principiul de naționalitate reprezenta o fază superioară în evoluția civilizației umane, în aplicarea practică a principiilor liberale și egalitare. Pentru Al. Mocioni, revoluția a deșteptat popoarele la conștiința de sine: „Principiile de suveranitate a poporului și de democrație, cu necesitate logică au trebuit să conducă la conștiința națională și prin aceasta la ideea de naționalitate, care în esența ei nici că este alta decât aplicarea logică a celor două principii la individualitățile naționale”⁴⁴. Aceste principii ale revoluției franceze, considerate de A. C. Popovici „principii generale”, în opinia sa „trebuiau să se dezvolte mereu, să se diferențieze”⁴⁵. Această „idee politică eminamente modernă”, originală în Revoluția franceză, principiul de naționalitate s-a născut din idealurile de libertate și egalitate ale revoluției „prin diferențierea ulterioară a acestor idei generale despre libertate și egalitate”⁴⁶. Conceptul românesc asociază conștiinței și voința de a fi sau a constitui o națiune sau, cum scria A. C. Popovici, „a deveni conform propriei sale voințe o națiune fericită prin cultură și putere, o națiune mare, una și nedespărțită”⁴⁷. Relația conștiință — voință este excelent analizată la Mocioni și Sbiera. Pentru Al. Mocioni, conștiința națională „este recunoașterea acelor raporturi faptice, reale, prin care însăși natura întrunește indivizii singuratici într-o individualitate de ordine superioară; este recunoașterea că aceste raporturi reale se extind asupra tuturor relațiunilor vieții și produc între conaționali omogenitatea celor mai importante interese, o omogenitate care trece mult peste strâmtul orizont al utilitarismului egoist; este recunoașterea că fiecare individ numai într-atâta va putea satisface ale sale interese, încât se va privi pe sine de un membru al unui întreg mai mare, va să zică că subiectul natural al intereselor naționale nu pot fi singuratici indivizi, ci este însăși națiunea”⁴⁸. Dar cel care a accentuat cel mai mult acest caracter a fost I. Sbiera. Adeziunea individului la comunitatea națională este un act conștient de voință: „Atârnă curat numai de voința fiecăruia de a-și schimba sau nu graiul său, naționalitatea sa. În contra voinței omului național nime pe lume nu-i poate impune un grai străin, o naționalitate străină... Fiecare trebuie mai întâi să voiască, să dorească chiar a fi român, german, rus, etc...”⁴⁹. Din acest unghi a analizat perspectivele procesului de deznaționalizare, acreditând teza că un fenomen de atari proporții nu este posibil fără voința membrilor ce compun organismul național, deoarece „dușmanul cel mai periculos al naționalității proprii nu este altul cineva, ci fiecarele însuși”. Esențială rămâne voința de a aparține grupului național, factorii externi pot contribui la amplificarea fenomenului, dar nu sunt decisivi. „Voiește a fi

și a rămâne membru al cutării sau cutării națiuni, adecă a-i vorbi graiul ei național și nime nu te poate împiedica de la un lucru ca acesta⁴⁵⁰.

Pentru contracararea tendințelor de deznaționalizare, puternice în acea perioadă, Sbiera dezvoltă chiar o posibilă strategie ce avea ca obiectiv esențial dezvoltarea conștiinței naționale și cultivarea sentimentului național. „Cel mai bun mijloc de a combate acest dușman aprig — scria el — și de a delătura acest pericol este singură numai deșteptarea simțului național, conștiința vie despre naționalitatea sa particulară față cu altele, precum și voința neînfrântă de a rămâne pe lângă graiul său național. Cine nu va avea această conștiință deșteptată în mod vioi și puternic, cine nu va nutri această voință neînfrântă, acela totdeauna va fi expus diferitelor ademeniri la părăsirea naționalității sale⁴⁵¹. În strategia de contracarare a acestui fenomen, I. Sbiera acordă un rol esențial familiei, școlii primare și secundare, „unde trebuie să se continue și să se finească dezvoltarea, învățirea, polirea și consolidarea nu numai a graiului, a naționalității unui popor, dar totodată și a inteligenței lui...“, unde fiecare dobândește „conștiința individualității sale naționale⁴⁵².

Formulând teza potrivit căreia conștiința națională este reversul spiritual al elementelor constitutive ale națiunii, Al. Mocioni se apropia de expresia lui E. Renan, „națiunea este un suflet, un principiu spiritual“. Una din observațiile sale cu valoare practică pentru strategia națională a fost exprimată când a teoretizat gradul diferit de conștientizare la indivizi sau grupuri sociale, în funcție de inteligență, cultură, de voință morală. Ideea a reluat-o A. C. Popovici în 1894, când vorbea de asimilarea sentimentului național în toate straturile poporului, „în raport cu progresul culturii și, firește cu gradul de inteligență al aceluia popor⁴⁵³.

Observațiile deschid perspective mai largi militantismului național, care, pe lângă componenta politică, trebuia să dezvolte o strategie adecvată pentru dezvoltarea conștiinței naționale la diferite grupuri sociale prin instituțiile cultural-naționale, printr-o campanie de educare a sentimentului național la categoriile mijlocii sau de jos. Spiritualitatea națiunii constituie o teză generală în dezbaterile teoretice românească. Pentru I. Sbiera, „în națiune mai mult decât în toate celelalte corpuri organice din lume se reflectă și se manifestă viața intelectuală, viața spirituală eternă... Națiunile sunt cuibul și izvorul vieții intelectuale în omenire. În graiul și prin graiul națiunilor se perpetuă și se întărește, se dezvoltă și se perfecționează viața spirituală⁴⁵⁴. Încă din 1880 sublinia valoarea literaturii naționale, scriind că „ceea ce este pentru individ memoria sa, este pentru o națiune literatura ei. Fără de literatură nu există înaintare națională, cultură națională... Literatura este obiectivarea graiului unei națiuni, a sufletului ei; literatura este condițiunea nemuririi spiritului național. Prin literatură vorbește națiunea cu fiecare membru al său⁴⁵⁵. Chiar dacă teoria românească a preluat teza potrivit căreia influențele trebuiau receptate în funcție de tradiția, specificul și spiritul românesc („acel proces nu se poate efectua în mod firesc dacă ceea ce se oferă spiritului spre asimilare este heterogen față de conținutul lui⁴⁵⁶), a susținut o idee democratică despre cultură, la care erau îndreptățite toate componentele organismului național: „Secolul nostru se numește nu fără cuvânt secolul culturii și al libertății generale, căci în nici unul mai înainte nu s-a făcut atâta pentru ștergerea privilegiilor, care,

ca niște bariere, deschideau partea cea mai mare a omenirii de la cultură și libertate. Acest secol... și-a pus problema de a face ca la cultură și libertate să participe toate clasele societății și de asemenea toate naționalitățile...⁵⁷. Și pentru A. C. Popovici principiul naționalităților este în strânsă legătură cu întreaga evoluție culturală; „este pur și simplu un rezultat firesc al culturii generale”⁵⁸. În 1906 răspunde aserțiunilor lui Schwicker, potrivit cărora sentimentul național este apanajul claselor culte, al elitelor intelectuale. „Faptul că în masele largi acest simțământ este instinctiv — scria Popovici — și ajunge la o conștiință clară numai în pătura cultă nu schimbă nimic din esența și eficacitatea lui. La fel se petrece și cu toate celelalte popoare”⁵⁹. În prelungirea ideii lui iluminist de umanitate, Sbiera dezvoltă relația umanitate-națiune, dintr-o perspectivă teoretică organicistă, scriind: „vedem mai ales în ziua de astăzi, omenirea despărțită pretutindeni într-o mulțime de colectivități...”⁶⁰. Aplicând tezele evoluționismului darvinist la teoria sa despre națiune. I. Sbiera a susținut teza că numai „prin crearea unor graiuri diferite și apoi prin diferențierea acestora, omenirea s-a diferențiat mai departe, s-a mai specializat, s-a naționalizat...”⁶¹. Ideea apare și mai pregnant subliniată la I. Popescu, în strânsă relație cu rosturile și necesitatea educației naționale, justificată, în opinia sa, „din punctul de vedere al omenirii în general”. După I. Popescu, „omenirea ca atare nu există decât în deosebitele națiuni genetice, în deosebitele naționalități, acestea fiind tot atâtea tipuri concrete prin care aceea se manifestă în viață și în istorie. De aici însă urmează că tot ceea ce se face pentru cultura oricărei naționalități, trebuie să se considere ca făcut pentru cultura comunității omenești în general. În adevăr, raportul dintre naționalitate și omenire e atât de intim, încât e imposibil ca caracterul de om ce are să se dezvolte într-un individ oarecare să primească o dezvoltare fără un anumit colorit național... Drept aceea nici nu se poate cugeta o educațiune pentru omenire care n-ar fi în același timp și națională”⁶². Raportat la națiuni, progresul în societatea modernă înseamnă triumful ideii de drept, a ordinii etice de drept. Întronarea acestor principii de drept în civilizația contemporană modifică raporturile dintre națiuni și competiția pentru dezvoltare națională. Cooperarea dintre națiuni în civilizația modernă presupune comunicare, schimburi culturale, asimilarea influențelor culturale universale. A. C. Popovici nu pleda pentru un concept de națiune ca un scop în sine, ca o autarhie, izolată de evoluția generală a umanității. În buna tradiție a gândirii naționale românești, el dezvoltă teza unei umanități concepută în diversitatea individualităților naționale. Integrarea națiunilor în această sinteză universală care este umanitatea se face prin ceea ce au valoros, original, creator. Puterea și capacitatea de creație reprezintă un indice de integrare în universalitate, de unde concluzia că „tendința unei națiuni trebuie să fie a pătrunde în cultura mai înaintată a mai multor națiuni, a alege motivele de civilizare, a le adapta firei sale specifice și astfel a le naționaliza”⁶³. A. C. Popovici aderă la teza maioreșciană a concordanței influențelor externe cu fondul autohton atunci când scrie: „numai prin asimilațiunea intensă a influențelor culturale străine potrivite cu fondul propriu se poate produce o cultură specială națională”⁶⁴, accentuând ideea că individualitatea unei națiuni se exprimă în capacitatea ei crea-

toare, de a produce „monumente originale de cultură”⁶⁵. Valorizată politic, teza incumbă necesitatea racordării la spiritul european, la valorile culturii și civilizației universale, în plan politic ale democrației, libertății și spiritului de justiție. Recunoașterea internațională a justeței cauzei naționale depindea de gradul în care militantismul național corespundea acestor exigențe ale civilizației contemporane, de „actualitatea” ideologiei promovate. De aici necesitatea modernizării discursului politic în vederea internaționalizării chestiunii românești, ceea ce reprezintă în ultima instanță obiectivul politic principal al mișcării românești în contextul crizei dualismului. Dezbaterea era generală în epocă și o regăsim excelent ilustrată la Spencer și Chamberlain, care au respins ideea uniformității în favoarea multiplicității și a diferențierilor, invocați de A. C. Popovici în scrierea din 1906. La I. Popescu raportul dintre națiune și umanitate este analizat dintr-o perspectivă liberală: „naționalitățile ca tot atâtea membre ale marii comunități a omenirii sunt legate prin mii și mii de interese unele cu altele și că ele nu numai respectându-și împrumutat aceste interese își pot asigura deodată cu pacea și libertatea și prosperitatea comună”⁶⁶. Concluzia însă este aceeași cu cea formulată de întreaga teorie românească asupra națiunii: „omenirea sau umanitatea nu există decât în diferitele naționalități”⁶⁷, ceea ce îl determină pe autorul român să încheie că „nu poate fi nicidecum în interesul umanității ca societatea omenească să se niveleze astfel, încât să dispară din ea toate diferențele naționale și toate interesele particulare ale naționalităților ce o compun. În marea comunitate omenească, care cuprinde în sânul său pe diferitele naționalități, acestea pot și au să existe ca atare cu toate particularitățile lor nobile”⁶⁸.

Această teză îi oferă posibilitatea să dezvolte o interesantă teorie despre relațiile dintre națiuni pe baza principiilor liberale de egalitate și libertate. I. Popescu condamnă orgoliul și egoismul național exagerat care duce la șovinism, pledând pentru conlucrare, dialog, solidaritate cu toate națiunile în numele idealurilor umanitare: „Se poate prea bine ca cineva să înalțe cât de sus stindardul națiunii sale fără a rumpe legăturile solidarității intereselor ce o leagă pe aceea de alte națiuni. Tocmai pentru aceea se poate zice că cine nu are stima cuvenită pentru celelalte naționalități, nu e demn de a sa proprie”⁶⁹. Concluzia sa conduce la toleranță, cunoaștere reciprocă și necesitatea educației în acest sens, susținând că pe lângă educarea sentimentului național „trebuie să se dezvolte totodată și conștiința generală umană și etică”⁷⁰. Patriotismul nu este incompatibil cu educația umanitară, ci o presupune: „dacă acesta ar fi lipsit de sentimentele umanitare și filantropice față de alte naționalități și ar rămâne mărginit numai la o națiune, fiind o creștere făcută în spirit național egoistic, nu s-ar putea justifica din punctul de vedere al moralității și deci ar trebui să se considere ca neadmisibilă”⁷¹. Scopul oricărei educații naționale, în opinia sa, este ca „pe lângă iubirea pentru națiunea sa să se dezvolte și însuflirea pentru scopurile umanității în general și simpatie și respect pentru bunurile și interesele altor națiuni îndeosebi...”⁷². O observație cu valoare practică deosebită se referă la sensul și semnificația individualității naționale. Conștiința națională era cea care configura individualitatea națiunii, era „totul și supremul” în expresia lui Al. Mocioni, de care depindeau viața, liberta-

tea, prosperitatea și mărimea națiunii. Ea reprezenta o fază mai înaltă din existența sociabilității, caracterizată prin faptul că asigura individualității naționale calitatea de subiect de drept. Importanța pentru momentul politic ce îl traversa chestiunea de naționalitate în Europa și principiul naționalităților, teza fundamentată din punct de vedere moral, a fost legitimată filosofic și politic prin raportarea drepturilor și libertăților individuale proclamate de Revoluția franceză și liberalism la individualitatea națională. Ca persoană colectivă, națiunea dobânda personalitate juridică, idee mai veche, de sorginte kantiană, vehiculată în teoriile romantice despre națiune, cu deosebire la Murgu și Bănuțiu⁷³. Națiunea intra astfel în dreptul public. O atare concluzie aduce o perspectivă nouă asupra mișcărilor naționale: „Luptele de naționalitate — scria A. C. Popovici în 1894 — sunt și ele lupte pentru drept”⁷⁴. În 1906 dezvoltată pe larg această idee, scriind: „Trezirea unui popor locuind un teritoriu comun, la conștiința personalității sale naționale, este în sine un titlu de drept profund etic al poporului respectiv să se poată constitui într-o individualitate politică”⁷⁵. Problemele naționale apar, din această perspectivă, ca „probleme de drept public, adică probleme constituționale”⁷⁶.

În opinia lui A. C. Popovici, lupta națională s-a născut din asuprire încât „orice luptă națională este o luptă pentru libertate”⁷⁷.

Cu cât sentimentul frustrației ca și individualitate națională era mai puternic, cu atât reacția națiunii era mai intensă. Reacția națională era o condiție a dezvoltării conștiinței naționale: „Iar când un întreg popor se vede amenințat cu exterminarea sa din lume, când el este lovit în rădăcinile existenței, în inima chiar a vieții sale naționale, ura și înverșunarea în contra celor ce deșteaptă aceste senzațiuni, în contra asupritorilor străini se condensează și izbucnește cu putere elementară, în tocmă ca furtunile mării și vulcanii continentului”⁷⁸. Epoca modernă a propus o nouă ordine de drept, fundamentată pe o concepție etică despre lege, opusă sistemului anterior, bazat pe legea celui mai tare. „Existența ordinii etice de drept zace în domnirea intereselor publice — scria Al. Mocioni — bazată pe ideea de drept a liberei dezvoltări de viață și instituită în forma egalității de drepturi”⁷⁹. Două principii fundamentale ale epocii moderne au modificat dreptul public, principiul drepturilor omului și principiul de naționalitate, observa cu temei Mocioni: „Principiul de naționalitate se bazează pe ideea de drept la libera dezvoltare de viață a individualității naționale; prin consecință deci, o recunoaște pe aceasta de subiect natural de drepturi de ordine mai înaltă, adică de subiectul natural al statului”⁸⁰.

Teoria legitimă mișcările naționale al căror obiectiv final era autodeterminarea popoarelor, conceptualizând fundamentele de drept ale acestora. Ele apar astfel, ca purtătoare ale progresului, militând pentru instaurarea ordinii de drept în detrimentul istoric și al forței. Cu cât frustrarea și opresiunea colectivității sau a unei părți a ei era mai mare, cu atât reacția națională, efect al conștiinței colective, era mai mare. „Când una sau mai multe părți dezmembrate ale aceleiași națiuni sunt asuprite sau periclităte în existența lor — remarcă Popovici — ele fatal trebuie să se ralieze și să caute în această concentrațiune a forțelor lor mijlocul pentru apărarea solidară a identicelor lor interese. Astfel că

pare a fi o axiomă că orice tendințe de unitate națională nu pot fi alimentate mai cu succes decât când una sau alta din părțile constitutive, dar dezmembrate ale unei națiuni expuse la asupriri străine⁴⁸¹. Concluzia logică a demonstrației era: „cu cât asuprirea este mai violentă, cu atât mai intensiv se dezvoltă dorul de emancipare și unire politică”⁴⁸². În 1906 explicitează sensul mișcărilor naționale în dezvoltarea lor istorică, pornind de la teoriile lui Bluntschli despre relația dintre națiuni și stat. Când o parte a națiunii este asuprită — remarca Popovici — sentimentul național denumit activ își propune ca scop autonomia și egalitatea cu celelalte națiuni. Dacă asuprirea continuă, lupta desfășurată la început în cadrul local, pentru autonomie și egalitate se transformă într-o luptă pentru închegarea națiunii, pentru dobândirea unității naționale a tuturor frânturilor poporului respectiv cu poporul de același neam...⁴⁸³

În atari împrejurări de oprimare a națiunii, conștiința de sine a acesteia provoacă fenomenul de reacție națională, unul defensiv, menit să conserve identitatea națională, factorii de individualizare. Reacțiile lor pot lua forme diferite, dar ele indică o imagine de adversitate față de străinii responsabili de oprimarea națiunii: „Când un popor conștient de personalitatea sa națională și ars de dorul libertății este ținut cu violență sub stăpâniri străine, poate chiar prigonit pentru aspirațiunile sale de libertate nu încapă mirare că în sufletul său chinuit se trezesc senzațiuni de dușmănie și de ură în contra străinului ce îl apasă, îl explorează”⁴⁸⁴.

În opinia lui A. C. Popovici, conștiința națională apare ca un echivalent al forței, „o forță pentru validitatea drepturilor naționale, și tot așa, o forță de rezistență în cazuri când naționalitatea este periclitată și prigonită într-un fel sau altul”⁴⁸⁵. Realitatea Europei contemporane oferea suficiente exemple privind existența unor state constituite din mai multe naționalități distincte și conștiente de individualitatea lor, unde politica oficială de stat urmărea asimilarea acestor naționalități prin mijloace artificiale. O atare politică de stat se punea „în conflict flagrant cu principiile liberale și egalitare”, era expresia „unor principii despotice de guvernare”, a unui „despotism de rase”. După A. C. Popovici, politica de asimilare era posibilă numai într-un regim despotic, care să priveze individualitățile naționale de libertățile și drepturile democratice. Într-un regim democratic asimilarea nu ar fi posibilă. Politica de asimilare, la rândul său, duce fatalmente la forme despotice de guvernare. Naționalitățile oprimate din Europa nu pot opune despotismului de rasă decât conștiința națională, „cea mai reală forță de rezistență în contra asimilațiunii artificiale”⁴⁸⁶ și ideea de drept, respectiv principiile democratice de organizare a statului. Numai acestea puteau disloca sistemele politice anacronice din Europa timpului. Destrămarea imperiilor multi-naționale și absolutiste apare ca o necesitate a progresului civilizației și umanității.

Dreptul de rezistență la opresiune legitimă mișcărilor națiunilor pentru independență, unitate, pentru conservarea valorilor naționale: „Împiedicate în folosirea mijloacelor constituționale de luptă, prigonite pentru manifestarea conștiinței lor naționale și astfel nu numai oprite, ci de-a dreptul pedepsite pentru încercările lor de apărare, acestor naționalități nu le mai rămâne logicamente decât a opune violenței tot violența, dacă mai țin a-și păstra individualitatea lor națională”⁴⁸⁷. Invocând argu-

mentele lui Bluntschli și Buckle, ideile contractualiste ale lui Ihering, Popovici teoretiza „dreptul de revoluțiune al popoarelor violente”, considerat „o firească și logică consecvență a dreptului individual de legitimă apărare”, o aplicare a acestui drept individual la „grupurile sociale”⁸⁸. Deoarece politica de asimilare reprezintă un atentat la ideea de drept, o agresiune împotriva subiecților de drept care sunt naționalitățile, reacțiile popoarelor sunt legitime și aveau la bază ideea dreptului. Această idee, originală în teoria contractualistă, legitima și justifica luptele de naționalitate, pledând pentru o nouă ordine de drept în dreptul public internațional. Invocarea dreptului de rezistență al popoarelor până la revoluția națiunii oprimate semnifică și tentativa de a modifica tactica militantismului național, eminemamente defensiv, conturat în perimetrul pasivismului politic, în favoarea unei acțiuni dinamice, ofensive, întemeiată pe nivelul ridicat al conștiinței naționale și justețea de drept a cauzei, care era cea a democrației universale.

Dreptul de rezistență, teoretizat în virtutea principiilor liberale, presupunea în opinia lui A. C. Popovici o evaluare reală a puterii națiunii. Fără aceasta el rămâne pur teoretic. Componentele noțiunii de putere, în opinia sa, erau cultura, finanțele și puterea brațelor. O atare interpretare conducea pragmatic militantismul național spre alte direcții decât cele tradiționale, în primul rând spre reconsiderarea factorului demografic și a celui economic, pe lângă conștiința națională. Tributar metodologiei pozitivistice, Popovici aplica legile naturale în sfera fenomenelor sociale, apreciind că istoria popoarelor este dominată de principiul luptei pentru existență, naționalitățile fiind obligate să se conformeze acestor legi naturale. În aceste circumstanțe spiritul civilizației moderne a operat însemnate modificări, transferând „această luptă din ce în ce mai mult pe temelia egalității condițiilor de dezvoltare”⁸⁹.

Pentru întâia oară în istoria ideii moderne de națiune, filozofia politică românească a teoretizat din perspectiva principiului de naționalitate dreptul naționarilor de a constitui state naționale. Ea reflectă gradul avansat de politicizare a ideii de națiune la finele secolului, așa cum apare la cea mai mare parte a naționalismelor de pe continent. Esența și legitimitatea ideii de naționalitate constă în pretenția etică a popoarelor de a fi recunoscute ca subiecte naturale ale statului. „Ideea de naționalitate este dară concepțiunea purtată de ideea de drept, a unei noi ordine a popoarelor și statelor, ordine în parte deja realizată, în parte încă de a fi realizată care culminează în principiul juridico-politic că fiecare popor, deșteptat la conștiință sa națională, încât posedă celelalte calificațiuni materiale și spirituale pentru formarea unui stat, are și dreptul natural nedisputat de a se constitui după propria sa autonomie suverană într-un stat național independent”⁹⁰.

Ideea a fost exprimată de Mancini în prelegerile sale de drept internațional⁹¹. Ea pune în discuție ordinea de drept existentă pe plan internațional și fundamentele teoretice ale acesteia, contestând principiul teritorial, bazat pe cucerire, pe dreptul forței, în favoarea principiului statului național potrivit căruia „teritoriul de stat are să fie arondat după subiectul natural de drept, după individualitatea națională”⁹². Dreptului istoric i se opune ideea eternă de drept. Astfel în opinia lui Al. Mocioni — principiul de naționalitate apare ca acel principiu distructiv și

constructiv de staturi, cărui în deșert cercăm în istoria întreagă și care nici o putere a pământului nu-l va putea opri în cursul său triumfal repezindu-se din victorie în victorie⁴⁹³.

Însemnătatea istorico-culturală a principiului de naționalitate consta deci în triumful noii ordini naturale, „ordine purtată de națiunile libere asupra ordinii artificiale din evul mediu”⁴⁹⁴, care servea opresiunii popoarelor.

În opinia lui A. C. Popovici, această fază din evoluția umanității „este momentul alcătuitor de stare în principiul naționalităților”⁴⁹⁵.

Principiul spiritual devenea o normă de drept. „Acest drept al naționalităților scria A. C. Popovici — rezultă din conștiința națională, care pretinde constituirea unei naționalități într-o formă de stat și se întemeiază pe suveranitatea națională a poporului conștient de naționalitatea sa. Cu aceasta este motivat și dreptul naționalităților de a ieși din legăturile politice străine și a se uni cu eventualele state de naționalitate comună într-un singur stat național și independent”⁴⁹⁶. În 1906 a dezvoltat această teză, invocând școala italiană, atunci când interpreta acest principiu ca „dreptul națiunilor să se unească libere și să ducă o viață independentă”, ideile lui Bluntschli, pe temeiurile cărora scria: dacă „impulsivunile naționale se găsesc nesatisfăcute în organismul strămt al statului, atunci ele tind să depășească hotarele lui și să se reunească cu cei de o națiune aflați în alte state spre a forma un stat național mai mare”⁴⁹⁷. În același sens analizează teza lui Von Herrnritt, potrivit căreia ordinea națională se plasează deasupra ordinei de drept într-o măsură, în sensul că ideea națională are o asemenea forță, încât „nu numai că imprimă direcția vieții constituționale, ci de-a dreptul determină nașterea și dispariția statelor însuși”⁴⁹⁸. Aplicând analiza la situația concretă a românilor din imperiu, care un secol au cerut Habsburgilor autonomie, iar acum solicită ajutor conaționalilor din România, Popovici sublinia „comunitatea de interese din ce în ce mai palpabilă între românii de dincoace și cei de dincolo de Carpați”⁴⁹⁹.

După 1906, sub influența contribuțiilor teoretice și a realităților politice contemporane, în definirea națiunii au apărut interpretări noi, devieri de la linia tradițională, metode și concepții noi de abordare, confirmând aserțiunea lui Pierre Renouvin și J. B. Duroselle că cel mai adesea doctrinele au fost formulate în momentul când ele erau chemate să dea suport unei atitudini politice¹⁰⁰. La începutul secolului nostru, adecvarea ideii românești de națiune la realitatea politică internă sau internațională reprezintă o tendință ce nu poate fi refuzată.

În planul doctrinei, cele mai elaborate contribuții după 1906 au aparținut lui A. C. Popovici¹⁰¹, Iosif Pop¹⁰², Vasile Goldiș¹⁰³ și Aurel Lazăr¹⁰⁴. Incontestabil, impactul intern și internațional al mișcărilor de naționalitate și mai ales al mișcării memorandiste românești, al curentelor de idei din România la începutul secolului nostru — sămănătorismului și poporanismului, al noilor tendințe din imperiul dualist — federalismul¹⁰⁵, austro-marxismul¹⁰⁶, sau direcția inaugurată de cercul „Secolul XX” la Oradea pe această temă¹⁰⁷, au contribuit la cristalizarea unor noi direcții în interpretarea românească a națiunii, ce reprezintă o nouă etapă în evoluția doctrinei naționale. Noua etapă se caracterizează prin valorizarea contribuțiilor teoretice anterioare în analiza raporturilor interetnice din

imperiul dualist sau, cu Iosif Pop și Aurel Lazăr, prin aplicarea lor în analizele regimului politic din Ungaria, a raporturilor dintre statul maghiar și naționalități. În cazul acestora din urmă analiza teoretică a fost serios atenuată de abordarea istorică sau juridică și de analiza politică pragmatică. Prin Vasile Goldiș, materialismul istoric a fost aplicat în cercetarea sociologică a națiunii și explicarea realităților din Ungaria, furnizând soluții inspirate de teoriile lui Otto Bauer și Karl Renner. Din 1910 și în spațiul românesc se manifestă tendințe de dreapta, naturaliste, rasiste în definirea națiunii inspirate de teoriile sociologiei germane, îndeosebi în publicistica lui A. C. Popovici la „Semănătorul” sau la revistele din familia acestuia¹⁰⁸, reunite majoritatea în volumul *Naționalism sau Democrație* (1910), ce distonează de celelalte interpretări ardelen. În sfârșit analizele teoretice din această perioadă au un grad de aplicabilitate mai mare, propun soluții pentru probleme politice din unghiul principiului de naționalitate, federalismul (A. C. Popovici) sau autonomismul cultural (Vasile Goldiș). Analizele abordează subiecte mai precise circumscrise, ce fac obiectul contestației sau al militantismului politic, cum au fost națiunea politică și statul național maghiar, combătute la Iosif Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr.

NOTE

1 Nicolae Bocșan, *L'évolution de l'idée de nation chez les Roumains de Transylvanie et du Banat*, în „Revue de Transylvanie”, 1992, nr. 1, p. 60—77; Idem *Ideologia politică a Memorandului*, în Memorandul 1892—1894. *Ideologie și acțiune politică românească*, București, p. 265—287.

2 Eric J. Hobsbawn, *Nazioni e nazionalismo dal 1780*, Torino, p. 119 sq.

3 Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, 4 éd. Paris, 1991, p. 176; V. și F. Chabod, *L'idea di nazioni*, Bari, 1961; H. Kohn, *The idea of nationalism*, New York, 1969; *L'idée de nation*, Paris, 1969; Jean René Suratteau, *L'idée nationale de la révolution à nos jours*, Paris, 1972; Jean Plumyène, *Les nations romantiques*, Paris, 1979.

4 Eric J. Hobsbawn, *op. cit.*, passim.

5 J. B. Sbiera, *Conceptul națiune și însemnătatea graiului național*, Cernăuți, 1880.

6 Idem, *Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperarea graiului național*, în „Almanahul Societății academice social-literare «România Jună», Viena, 1888; Idem, *Solidaritatea intereselor*, în „Almanahul Societății academice social-literare «România Jună», Viena, 1888, p. 131—158; I. Popescu, *Educațiunea națională*, în „Almanahul Societății academice social-literare «România Jună», Viena, 1888, p. 129—140; Al. Mocioni, *Conștiința națională*, Viena, 1888, 21 p. (Separatum).

7 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, Conferință dezvoltată la 30.01.1894, în Ateneul Român din București, 1984, 45 p.; Idem, *Chestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*, Sibiu, 1984, 52 p.; Idem, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, Traducere din limba germană cu o prefață de Petre Pandrea, București, 1939, p. 167—183.

8 I. G. Sbiera, *Conceptul națiune și însemnătatea graiului național*, p. VIII.

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*, p. IX.

11 *Ibidem*, p. X.

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*, p. XI.

14 *Ibidem*, p. XII.

15 Idem, *Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperarea graiului național*, p. 138.

16 Nicolae Bocșan, *Mihai Eminescu. Concepția despre națiune*, în vol. „Cultură și societate în epoca modernă. Politică — Naționalitate — Cultură”, Cluj-Napoca, 1990, p. 145—146.

17 I. Sbiera, *Solidaritatea intereselor*, p. 152.

18 *Ibidem*, p. 153.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, p. 154.

21 *Ibidem*, p. 155.

22 *Ibidem*, p. 156.

23 *Ibidem*, p. 157.

24 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 5.

25 A. C. Popovici, *Stat și națiune*, p. 167.

26 I. G. Sbiera, *Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperarea graiului național*, în loc. cit.

27 A. C. Popovici, *Stat și națiune*, p. 167.

28 *Ibidem*.

29 *Ibidem*.

30 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 3.

31 *Ibidem*, p. 4.

32 *Ibidem*, p. 5.

33 I. G. Sbiera, *Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperarea graiului național*, în loc. cit.

34 I. Popescu, *Educațiunea națională*, în loc. cit.

35 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 6.

36 *Ibidem*, p. 6—7.

37 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 9.

38 Idem, *Stat și națiune*, p. 167.

39 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 7.

40 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 10.

41 V. Maniu, *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților*, București, 1867; Idem, *Misiunea Occidentului latin în orientele Europei*, București, 1869; Idem, *La mission de l'Occident latin dans l'Orient de l'Europe*. Paris, 1869.

42 Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 176.

43 Jean René Suratteau, *op. cit.*, p. 11—14; Jean Plumyène, *op. cit.*, p. 50 sq.

44 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 8.

45 A. C. Popovici, *Chestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*, p. 3.

46 Idem, *Stat și națiune*, p. 168.

47 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 11.

48 Al. Mocioni, *Conștiința națională*, p. 8.

49 I. G. Sbiera, *Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperitatea graiului național*, p. 143.

50 *Ibidem*, p. 140.

51 *Ibidem*, p. 143.

52 *Ibidem*, p. 155.

53 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 19.

54 I. G. Sbiera, *Solidaritatea intereselor*, p. 153.

55 Idem, *Conceptul națiune și însemnătatea graiului național*, p. XVIII.

56 I. Popescu, *Educațiunea națională*, în loc. cit.

57 *Ibidem*.

58 A. C. Popovici, *Stat și națiune*, p. 172.

59 *Ibidem*, p. 171.

60 I. G. Sbiera, *Solidaritatea intereselor*, p. 153.

61 Idem, *Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperitatea graiului național*, în loc. cit.

62 I. Popescu, *Educațiunea națională*, în loc. cit.

63 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 3.

64 *Ibidem*.

65 *Ibidem*.

- 66 I. Popescu, *Educațiunea națională*, în loc. cit.
- 67 *Ibidem*.
- 68 *Ibidem*.
- 69 *Ibidem*.
- 70 *Ibidem*.
- 71 *Ibidem*.
- 72 *Ibidem*.
- 73 Nicolae Bocșan, *L'évolution de l'idée de nation chez les Roumains de Transylvanie et du Banat*, passim.
- 74 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 14—15.
- 75 Idem, *Stat și națiune*, p. 173.
- 76 *Ibidem*, p. 174.
- 77 *Ibidem*, p. 181.
- 78 Idem, *Principiul de naționalitate*, p. 15.
- 79 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 15.
- 80 *Ibidem*, p. 16.
- 81 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 24.
- 82 *Ibidem*.
- 83 Idem, *Stat și națiune*, p. 175.
- 84 Idem, *Principiul de naționalitate*, p. 12.
- 85 *Ibidem*, p. 19.
- 86 *Ibidem*, p. 32.
- 87 *Ibidem*, p. 33—34.
- 88 *Ibidem*, p. 35.
- 89 *Ibidem*, p. 38.
- 90 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 16—17.
- 91 F. Chabod, *op. cit.*, p. 62.
- 92 Al. Mocioni, *op. cit.*, p. 17.
- 93 *Ibidem*.
- 94 *Ibidem*.
- 95 A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, p. 21.
- 96 *Ibidem*, p. 22.
- 97 Idem, *Stat și națiune*, p. 177.
- 98 *Ibidem*.
- 99 *Ibidem*, p. 179.
- 100 Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 176.
- 101 A. C. Popovici, *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, București, 1910.
- 102 Losif Pop, *Conceptul juridic de națiune — naționalitate în Ungaria. Românii și daco românismul*. Studiu politic, Budapesta, 1910.
- 103 Vasile Goldiș, *Despre problema naționalităților*, Studii de Hajós József, București, 1978, p. 89—140, traducere în limba română a ediției maghiare, Arad, 1912.
- 104 Aurel Lazăr, *Chestiunea de naționalitate*, Discurs, rostit la ancheta aranjată de „Societatea de științe sociale”, din Oradea Mare, la 4 și 5 aprilie 1914, Arad, 1914, 35 p.
- 105 Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900—1914*, Cluj-Napoca, 1986, p. 148—162.
- 106 Georges Hampt, Michael Löwy, Claudie Weil, *Les marxistes et la question nationale 1848—1914. Etudes et textes*, Paris, 1974, p. 23.
- 107 Vasile Goldiș, *op. cit.*, p. 36 sq.
- 108 Vezi supra nota 101.

DIE NATIONALE IDEE BEI DEN RUMÄNEN AUS ÖSTERREICH—UNGARN (1880—1906)

(Zusammenfassung)

Anhand einer reichen rumänischen und ausländischen Literatur untersucht der Verfasser die Entwicklung der Idee über die Nation bei den Rumänen aus der österreichisch-ungarischen Monarchie (1880—1905). Er hebt die Etappen dieser Entwicklung und die namhaftesten Beiträge hervor. Von den theoretischen Beiträgen und den spezifischen politischen Beiträgen beeinflusst, sind neue Interpretationen erschienen, sowie Abweichungen von der traditionellen Linie, ebefalls neue Methoden und Konzeptionen. So hat sich der Standpunkt entwickelt, der behauptet daß die Doktrinen meistens dann formuliert wurden, als eine gewisse politische Haltung unterstützt werden mußte. In der genannten Periode entwickelten sich neue Richtungen in der rumänischen Interpretation der Nation.

PROFESORUL VASILE GOLDIȘ

(1862—1934)

VICTOR DOBRESCU

Vasile Goldiș a fost dascăl, gânditor politic, publicist, luptător pentru libertatea românilor din Austro-Ungaria și redactorul documentelor Unirii de la 1.XII.1918. Și-a legat numele de aproape toate marile realizări din această perioadă. A fost luptător național până la 1918 și om politic angajat în vâltoarea frământărilor socio-politice postbelice și toată viața s-a angajat în dinamica vieții culturale românești¹. A fost un distins om politic și mare cărturar. „Orator de mare incandescență și polemist acerb.“ Aceste calități i-au permis să aprecieze corect raportul de forțe și să tragă concluzii juste în problemele vitale ce s-au pus în fața națiunii române.²

S-a născut în satul Lunca Teuzului (Mocirla), com. Beliu din jud. Arad la 25.XI.1862 într-o familie de preoți, originară din moți aurari. A copilărit la Cermei, unde tatăl său era preot. Aici a urmat școala populară confesională cu dascălul Nicolae Albu, mai întâi în limba română și apoi în limba maghiară, după care a trecut la școala germană din Panatul Nou, iar ulterior la școala evanghelică din Arad. În continuare a urmat liceul din Arad între anii 1873—1891, pe care-l absolvă cu distincția „cum prima eminentia“³.

În timpul anilor de liceu a fost un elev foarte sârguincios, fiind premiant în mai multe rânduri pentru lucrările sale literare și susținându-se la învățătură singur, angajându-se la difersite familii înstărite din oraș „cu masă și casă“. Încă din cl. VII liceală în 1879 a început să-și facă însemnări zilnice și note de lectură într-un jurnal intim, care s-a păstrat. Primind o bursă din partea episcopiei din Arad, urmează facultatea de Litere și filozofie, mai întâi la Viena și apoi la Budapesta. În timpul studiilor la Viena a îndeplinit funcția de secretar al Societății academice „România Jună“, iar la Budapesta a fost membru al Soc. universitare Petru Maior. La Viena și-a satisfăcut și stagiul militar pe care l-a terminat cu gradul de sublocotenent de rezervă. Trecând cu succes examenul de specialitate în 1886. A făcut parte din primii profesori români titrați și unul din cele mai culte și avansate figuri ale generației sale la specialitățile istorie și l. latină. Era un bărbat „voinic și frumos“ cu prestanță în fața elevilor.

La stăruințele episcopului Ioan Popasu al Caransebeșului, acceptă postul de profesor la Institutul pedagogic diecesan din Caransebeș, unde a funcționat până în anul 1889. În jurnalul său notează la 6 septembrie 1886: „M-am hotărât să plec acolo. Îmi pare bine că n-am acceptat să rămân printre străini. Neamul meu are mare nevoie de mine și eu vreau să fiu la înălțimea veacului ce vine...“⁴. Anii petrecuți de el la Caranse-

beș, au fost ani de inițiere. Aici el „a învățat temeinic gramatica românească, a studiat literatura și istoria noastră, cu o sânguință de fier și a început să urmărească cu atenție dezvoltarea politică a României independente”⁵. În timpul activității sale profesionale la Caransebeș și-a făcut și ucenicia politică ca secretar al gen. Tr. Doda, unul dintre apărătorii populației românești din Austro-Ungaria⁶. Acest început el l-a continuat la Brașov, participând la cenaclul condus de Diamandi Manole și prof. Ghiță Pop, inițiindu-se cu încetul în tainele politicii românești⁷.

La 20.IX.1889 sosea la Caransebeș și nota în carnetul său: „Mi place aici. Sunt profesor de clasă și am de toate 23 ore. Foarte multe”⁸. S-a făcut repede cunoscut în Caransebeș, scriind în jurnalul său „Notițe limbistice”. Murind episcopul I. Popasu la 17.II.1889 el își consideră încheiată misiunea sa aici, deși erau încă multe de făcut.

Într-o scrisoare ofertă din 5.III.1888, adresată lui George Barițiu, aflăm date despre timpul petrecut la Caransebeș. El își oferă modestele lui puteri de profesori pentru Școala de fete a Asociațiunii din Sibiu, deoarece „poartă de demult dorul de a ajunge într-un mai mare centru cultural român și mai ales la Sibiu”⁹. După ce arată că „în viața mea de până acum mi-a plăcut am face datorința”, arată apoi pentru ce voiește să plece din Caransebeș:

1. Pentru că aș dori să fiu într-un centru de cultură românească, căci am ambițiunea de a înainta în ale mele și aici nu sunt mijloace, societăți, biblioteci...
2. Pentru că existența nu-mi este pe deplin asigurată din cauza sărăciei... de prezinte am 1 000 florini salariu anual¹⁰.

În noiembrie 1887 s-a căsătorit, nevasta sa fiind pianistă. El caracteriza Caransebeșul în însemnările sale ca un „oraș prăpădit cu aerul de părăsit” la poale de munți și nu simțea nici o atracție pentru el la început, ba mai mult se simțea desrădăcinat aici, deoarece iubea pusta din tot sufletul. În acest sens el scria: „E mic Caransebeșul, aproape mort, cu aerul părăsirii. Vara e plin de praf și toamna de noroi și iarna de ghiață și zăpadă de 3 coți. Și vântul bate năpraznic de dimineața până seara și din iarnă până-n iarnă...”¹¹. Mai târziu a îndrăgit acest oraș cu toate neajunsurile sale. În această privință el scria: „Nu trecuseră doi ani de zile și am îndrăgit Banatul. Țara cântărilor, țara iubirilor, țara ciresilor...”¹².

Era și el profesor aici, dar se considera școlar. La primul Congres al prof. secundari români din Transilvania și Banat, care a avut loc la 15.I.1919 el spunea următoarele: „...am avut norocul ca primele începuturi să le fac ca prof. la o școală unde se creșteau adevărați profesori ai neamului sub aripile lui Ioan Popasu. Acolo, la lumina acestui bărbat, alături de generalul Doda și-a filosofului Velovan mi-am continuat cariera de profesor”¹³.

Sederea lui în Caransebeș a fost doar un popas în cariera de profesor, o perioadă de inițiere, completată de cea de autor de manuale școlare la Brașov și de om politic și publicist la Arad. La Caransebeș a mai scris el un ciclu de observări critice publicat în Foaia Diecesană pe marginea „Raportului făcut de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii din Budapesta despre starea învățământului din Ungaria în 1885—86”, scoțând în evidență lipsa de interes a autorităților față de învățământ, fapt pentru care

era socotit ca „tatăl mișunilor și al memoriilor“ protestatare și acuzatoare din aceea perioadă¹⁴. A căutat să se încadreze în ritmul cultural al Caransebeșului de pe acea vreme, prin participarea la viața culturală, la micile petreceri din oraș, în afară de munca la catedră. De asemenea, a scris o serie de articole în Foaia Diecesană și a ținut conferințe la Casina Română ex: Limba internațională (1886). A întemeiat și condus Societatea de lectură a elevilor de la secția pedagogică și Societatea pentru ajutoarea elevilor bolnavi de la Institutul pedagogic diecesan din Caransebeș pentru care a întocmit și un regulament, care s-a păstrat. În notele sale zilnice arată că zilele de iarnă în Caransebeș erau plicticoase, variația intervenea doar prin organizarea balurilor anuale organizate de diferite reuniuni și societăți culturale. Pentru intelectualii din Caransebeș ca refugiu de iarnă servea Casina română. Aici profesorii Institutului pedagogic diecesan au organizat un ciclu de „serate literare și petreceri“ pentru desfătarea spirituală cu scop de recreiere și destindere“. La aceste serate se povesteau și „narațiuni umoristice“ ca de ex: Ce a pățit Varlaam când a umblat la pețit“; povestiri hazlii cu puternice accente autobiografice¹⁵. Deși Caransebeșul pe atunci era slab dezvoltat pe tărâm cultural în comparație cu alte centre românești din Transilvania, cum erau de pildă Sibiu și Brașovul, el totuși rămăsese centrul luptelor de rezistență național-politică, deoarece aici trăia gen. Tr. Doda, socotit pe drept cuvânt ca „ultimul mare grănicer“. Aici și-a făcut Vasile Goldiș ucenicia politică în preajma generalului și s-a format ca bărbat politic înțelept și clarvăzător. Într-o scrisoare, el mărturisește că „...viața publică mi-am început-o la Caransebeș... am trecut apoi pe alte meleaguri, dar Banatul mi-a rămas lipit de suflet“¹⁶.

N-a reușit la Sibiu, dar a reușit la Brașov. În 1889 el acceptă invitația Eforiei școlilor romane din Brașov de a ocupa catedra de istorie și limba latină la Gimnaziul superior ortodox român, cu o donație materială satisfăcătoare în comparație cu cea din Caransebeș. Aici a stat timp de 12 ani până în anul 1901, când a fost chemat la Arad. La Brașov a elaborat și a publicat o serie de manuale școlare și alte lucrări cu caracter didactic:

1. *Istoria universală pentru clasele secundare*, vol. I—III, 1892—1897 Brașov;
2. *Istoria patriei și istoria universală pentru școlile populare române*, Brașov 1896;
3. *Geografia pentru școlile populare*, Brașov, 1900;
4. *Elemente de Constituția patriei*, Brașov 1894;
5. *Plan de învățământ pentru l. latină*, Brașov 1893;
6. *Istoria Ungariei* (tr. după L. Mangolid), Brașov 1890;
7. *Greșelile învățătorilor* (tr. după J. Hughes), Brașov 1894, etc.¹⁷.

A fost un profesor de elită și pedagog desăvârșit. Personalitatea lui a avut o influență covârșitoare asupra elevilor săi, prin felul cum știa să-i atragă pentru materia pe care o predă. Ca profesor avea o expunere limpede, aproape fascinatoare și era stăpân pe materia ce o predă. Pretindea ca elevii să-și însușească cunoștințele și să păstreze disciplina și era gata oricând să treacă cu vederea câte o ispravă școlărească. Un elev își amintește de dascălul său în felul următor: „Nu voi uita niciodată orele de istorie ale lui Goldiș, orele în care smulși din mrejele gândurilor

sglobii ale tinerețelor și ale ocupațiilor cu care ne îndeletniceam în alte ore de clasă — uitam că afară e soare și verdeată și că pe ferestrele clasei se văd sburând înaintea liceului în jocuri ademenitoare elevii altor clase — trăind aievea în inima celor trecute vremi, în nemijlocita apropiere a oamenilor și lucrărilor de mult dispărute în fierbințeala luptelor în care neostenita sete de cuceriri și stăpânire se încheșta pe viață și pe moarte cu dragostea de moșie a celui călcat tâlhărește, vremuri de sbucium, frământări și lupte, chinuiri și ruine prin care ne purta acest iscusit mănuior al darului de a te răpi cu el și a te transpune în alte locuri, alte timpuri cu alte idealuri¹⁸. La el regretai sfârșitul orei, căci nu erau ore de mântuială, deoarece nu știa a improviza. El a înțeles că nu teroarea, nu pedepsele, amenințările și notele rele impun elevului „obligamentul” purtării frumoase, ci pilda purtării sale omenoase și civilizate. Clasa lui era întotdeauna model de purtare fiindcă el însuși era model. Nu știa cei ranchiuna. Față de elevii slabi (nu din vina lor), era de o îngăduință și răbdare pârintească. Avea un talent rar de-a stimula interesul elevilor pentru carte și de a le reda încrederea în forțele proprii¹⁹. Octavian Goga evocă astfel personalitatea profesorului său de istorie: „Mă văd acum 30 de ani în colțul meu de bancă la liceul din Brașov... Adunați din toate părțile, acest mănunchi de băieți erau un tablou sufletesc real al românismului apropiat. Un singur profesor punea armonie în cugetele noastre chinuite și ne strângea laolaltă pe aceiași platformă: era GOLDIȘ. La ora de istorie se încheaga limpede din verbul lui înaripat, se făurea o conștiință, se prepara o solidaritate de luptă... el ne reinvia lumea greco-romană, dezgropa figuri din mitologie și scanda versuri latinești²⁰.

Brașovul i-a oferit un câmp larg de activitate și el i se dăruie cu toată pasiunea tinereții sale. Despre această perioadă mărturisește că a dat „o nouă viață bătrânului liceu a lui Șaguna²¹. În 1896 este numit secretar al Societății pentru fond de teatru românesc, calitate în care a preconizat organizarea unei trupe de teatru românesc permanent. Timp de 6 ani a redactat anuarul acestei societăți. În 1893 devine membru al P.N.R. din Transilvania și intră în arena vieții politice, ca apărător al intereselor poporului român. În 1895 a participat la Congresul naționalităților din Budapesta și acăutat să promoveze învățământul național într-o perioadă când politica de desnaționalizare era mărturisită deschis de autorități (vezi legea Apponyi).

Manualele elaborate de el, în special cele de istorie reflectă poziția sa înaintată, fiind preocupată de problemele filozofice în sens materialist și evolutiv. El concepea istoria societății ca un proces unitar, guvernat de legi obiective. În prefață la ed. a II-a a manualelor de Istoria patriei pentru școalele populare romane (1895) el aprecia că „studiul istoriei trebuie să fie curat educativ”, să nu constituie un prilej de învrăjbire a naționalităților. Prin aceasta el căuta să demonstreze spiritul larg tolerant al poporului roman²². Vorbind de eroismul în luptele cu perșii la Marathon și Thermopile el spunea elevilor săi că „Ei au murit, dar spiritul lor trăiește până astăzi și ne învață cum să iubim moșia și neamul și cum datoria noastră trebuie să ne-o facem până la moarte²³.

Foarte valoroase sunt sintezele sale formă de recapitulări finale pe care le înserează la sfârșitul fiecărui manual de istorie. Aceste recapitu-

lări conțin principalele momente și tendințe din fiecare epocă istorică, care reflectă concepția sa înaintată despre istorie. Manualele sale conțin multe referiri la istoria poporului nostru cu scopul de a dezvolta la elevi dragostea față de trecutul glorios de luptă al poporului. El recomandă învățătorilor să povestească copiilor cu grai viu o seamă de lecturi din manual, cum ar fi: Dacii, Decebal, Traian, Basarab I, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, domn al tuturor romanilor, Gheorghe Șincai etc., pentru ca școlarii să cunoască faptele de arme ale strămoșilor noștri și să le stimeze. O idee prezentă în toate manualele sale este latinitatea poporului român și continuitatea lui pe teritoriul carpato-danubiano-pontic și nistrean. Apreciind că domnitorul Al. I. Cuza a fost un domn „drept și bun“, el CONDAMNĂ actul răsturnării acestuia și înlocuirea lui cu un principe străin, deoarece consideră că au fost lezate interesele țării²⁴. Cu toate acestea el n-a fost republican. În manualele sale găsim și o serie de recomandări. Era adeptul conciziunii și sistematizării istoriei, considerând că datele „fără nici o importanță asupra mersului general al dezvoltării omeneshi trebuie să dispară odată din manualele noastre de istorie“²⁵. Cerea ca predarea geografiei să se facă pe cale intuitivă, prin folosirea hărților, a elementelor locale și formelor de relief în miniatură. Recomanda recapitulări parțiale după fiecare capitol, iar la sfârșitul anului școlar sistematizări după „reprivirile generale“. Despre manualele sale se poate afirma că:

- A) — conțin indicații metodice, fapt care ușurează predarea cunoștințelor în lipsa metodicilor respective;
- B) — sunt ilustrate cu numeroase fotografii, hărți și desene adecvate conținutului lecției sau capitolului respectiv;
- C) — la sfârșitul fiecărui capitol se găsesc rezumate concinse și clare privind noțiunile respective, iar la sfârșitul manualului sunt plasate reprivirile generale, din care se desprinde ceea ce este esențial în epoca respectivă.

Cenzura Ministerului Instrucțiunii din Budapesta îi cerea să elimine sau să reformuleze unele pasaje din manualele elaborate privind părerile sale care erau în spiritul școlii lui ȘINCAI-MAIOR și al mișcării naționale române de la 1848/49, precum și al mișcării naționale contemporane. Astfel, în manualul de Constituția patriei a fost nevoit să suprima capitolul „Egala îndreptățire a naționalităților în Austro-Ungaria“²⁶, deși acest lucru era prevăzut în legea naționalităților din 1868.

Pe lângă manuale el a mai făcut și câteva traduceri din limba maghiară printre care merită să fie amintită lucrarea „Greșelile învățătorilor“, după James Hughes. Este o condică a greșelilor și o colecție de sfaturi metodic-pedagogice, în care sunt indicate principalele greșeli pe care le pot săvârși învățătorii în procesul de învățământ și căile de remediere a acestora. Cartea este un îndemn la adresa învățătorilor, să năzuiască spre perfecționare și cunoscând greșelile în care pot cădea să se silească a le evita și să nu permită copiilor să se deprindă de ele²⁷. La 1.VII.1901 iese la pensie și la invitația prof. Vasile Mangra se mută de la Brașov la Arad, unde este ales secretar al consistoriului episcopesc. Aici duce o asiduă luptă politică în calitate de ziarist și deputat în parlamentul din Budapesta. În colaborare cu Ion Rusu-Șirianu, înființează în 1894

la Orăștie ziarul „Tribuna poporului” care în 1895 se mută la Sibiu, el scriind foiletoane, iar în 1896 se strămută la Arad, el fiind colaborator permanent, îndemnând pe români să părăsească pasivitatea și să intre în arena luptei. El a transformat acest ziar într-o înaltă tribună de politică românească²⁸.

Acum centrul politic al luptei românilor se mută de la Sibiu la Arad, iar el a desfășurat aici o activitate politică intensă, pusă în slujba cauzei românești. Activitatea sa ca secretar eparhial la Arad a depășit limitele funcției sale, desfășurând acțiuni pe diferite planuri, a fost:

- a) — apărător al caracterului național al școlii românești;
- b) — promotor al progresului cultural al poporului român;
- c) — luptător pentru înfăptuirea Marii Uniri²⁹.

Între anii 1901—1904 a funcționat ca profesor și director al Școlii civile de fete din Arad. Activitatea lui ca secretar al Episcopiei ortodoxe române din Arad a fost subordonată marilor obiective ale luptei naționale, în care a știut să utilizeze cu tact legislația în vigoare pentru consolidarea instituțiilor culturale românești³⁰. În 1905 devine director al „Asociației naționale arădene”, iar în 1911 director la Institutul tipografic „Concordia” din Arad, care edita ziarul Românul și tipărea cărți pentru românii din Ardeal și Banat³¹.

Momentul culminant al activității sale politice este alegerea sa ca deputat în 1906 în cercul electoral Radna, în parlamentul din Budapesta, unde a luptat pentru libertatea școlii și bisericii. Discursurile sale din această perioadă ex. Gh. Lericu, La matcă etc. au stârnit mare valvă. În 1912 a scris broșura „Problema naționalităților” în limba maghiară, care s-a bucurat de succes și din care se desprind idelle sale democratice în problema națională. La 7.VI.1915 are întreveneri cu delegații germani la Viena, pentru ca românii din Transilvania să adopte o neutralitate binevoitoare. Ca o consecință a acestui fapt autoritățile au început prigoana împotriva intelectualilor români din Transilvania și Banat, care sunt internați în lagăre de concentrare și sunt siliți în 1917 să semneze declarații de loialitate, în care arată că nu doresc să fie eliberați și comandă invazia României. El n-a semnat această declarație. Cu această ocazie au fost arestați mulți învățători și profesori, iar multe școli au fost închise. În perioada 1906—1910 a luptat pentru susținerea și apărarea învățământului românesc, amenințat de legea Apponyi împotriva căreia a rostit 22 discursuri. S-a remarcat prin intervențiile sale combative bine argumentate și susținute. A insistat pentru majorarea salariilor și pentru acordarea de pensii văduvelor învățătorilor și profesorilor năpăstuiți. Într-un raport din 1916 privind învățământul, el arată că autoritățile maghiare n-au interes de a asigura românilor calea progresului. Constată cu amărăciune că: „Analfabetismul poporului nostru e și azi îngrozitor... procentul analfabeților e imens³².

În 1910 transformă „Tribuna poporului” în „Tribuna”, unde scrie articolul de fond. Despre activitatea lui la acest ziar mărturisea mai târziu: „Am lucrat la Tribuna poporului 14 ani de zile și pentru colaborarea aceasta foarte intensivă niciodată nu am primit absolut nici o para³³. A fost pentru acest ziar un îndrumător de o rară destoinicie. A luptat și pentru restabilirea solidarității naționale a românilor din Transilvania,

care a fost realizată la 3.III.1912. Cu această ocazie românii din Arad i-au făcut cadou un stilou cu inscripția „Sentineiței noastre, Arad 5.III.1912”⁴³⁴.

Prin combativitatea și intransigența sa, dar mai ales prin clarviziunea sa politică, devine o primejdie pentru guvernânții maghiari, care nu întârzie să-l ostracizeze din viața politică în 1910 când nu mai este ales deputat. În 1911 este numit director la ziarul „Românul” din Arad, organ al P.N.R. din Transilvania și Banat pe care l-a condus până la 10.III.1916, când își încetează activitatea. În acest ziar el a criticat pe liderii P.N.R., conciliatori față de politica de aspirare națională a guvernelor din Budapesta și Viena, el urmărind „desprinderea Transilvaniei de Ungaria și unirea tuturor românilor într-o singură țară”⁴³⁵.

În timpul primului război mondial s-a afirmat ca un luptător dărz pentru apărarea drepturilor românilor din Austro-Ungaria. La sfârșitul anului 1918 monarhia austro-ungară a început să se destrame. La 12.X.1918 are loc întrunirea de la Oradea a conducerii P.N.R., în care s-a adoptat declarația elaborată de el și citită de Al. Vaida-Voevod în parlamentul din Budapesta, prin care națiunea română din statul ungar se declară stăpână pe soarta sa și nu recunoaște nimănui dreptul de a vorbi în numele ei. Ea cerea dreptul „la deplină viață națională”⁴³⁶.

El se numără printre membrii fondatori ai C.N.R. din Transilvania, care a avut loc la 31.X.1918 la Budapesta, care la 2.XI.1918 s-a mutat la Arad, care devenise atunci un „focar de lumină și un centru de mobilizare”, unde se plămădesc o „operă de galvanizare a spiritului românesc”, prigonit de ocupanți. Mintea lui limpede și îndrăzneată a avut un rol deosebit în cei „30 ani de pedagogie politică și campanie gazetărească”. Acum el redactează ultimatumul către guvernul maghiar, prin care se cerea să se treacă sub administrația C.N.R.C. a 23 județe cu populație majoritară românească din Transilvania și Banat. În această perioadă a desfășurat o activitate susținută pentru unirea Transilvaniei cu România. A luat parte la tratativele duse cu reprezentanții guvernului maghiar între 13—15.XI.1918, care au eșuat însă. Acum C.N.R. lansează un apel redactat de el și intitulat „Către popoarele lumii”, publicat de ziarul „Românul” la 7.XI.1918, în care propune unirea Transilvaniei cu „întreg neamul românesc cu care una voim a fi de aici înainte în veci”⁴³⁷.

Acum C.N.R. se transformă în Marele Sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania, iar el propune convocarea unei Adunări Naționale la Alba Iulia la 1.XII.1918, pe care o consideră ca o adunare a națiunii române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș⁴³⁸, deoarece erau reprezentate „toate circumscripțiunile electorale din cele 26 județe cu populație românească, fără considerare de partide”⁴³⁹. El a apreciat în mod just că această adunare a reprezentat „Cu adevărat conștiința națională a patru milioane de români”⁴⁴⁰. Lui îi aparține și ideea că hotărârea de Unire să se facă la o mare adunare națională, la care să fie reprezentate toate păturile sociale, profesiunile și grupările politice, adunarea să aibă caracter constituant, plebiscitar și democratic.

În cadrul acestei mărețe adunări prezidată de Gh. Pop de Băsești, în numele națiunii române, a ținut istoricul discurs în care s-a referit pe scurt la formarea poporului român și zbuciumul său de veacuri în condițiile împărțirii în trei formații statale deosebite și a făcut un bilanț po-

litic și istoric al perioadei de la 1848—1918. Cu această ocazie a dat o replică revoluționarilor de la 1848 din Transilvania, care juraseră credință împăratului și Austriei, prin cuvintele: „Împăratul ne-a înșelat, patria ne-a ferecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine, în neamul românesc ne poate mântui: să jurăm credință de aici înainte numai națiunii române, dar tot atunci să jurăm și civilizației umane”⁴¹. Acest jurământ este o expresie a patriotismului său fierbinte și o chemare la promovarea păcii și prieteniei între popoare. După prezentarea raportului politic a expus proiectul de rezoluție cu privire la unirea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu frații lor din vechea Românie⁴². El este și autorul rezoluției care a fost votată cu această ocazie și care poate fi considerată ca o capodoperă politică și literară⁴³. La 13.XII.1918 în fruntea unei delegații a predat la București regelui Ferdinand actul unirii.

În ianuarie 1921 publică în ziarul *Românul* un apel pentru ridicarea unui monument al Marii Uniri la Arad, de unde a pornit inițiativa unirii. Se sublinia că este o datorie națională înfăptuirea unui asemenea act: „Să ne cinstim trecutul, cu demnitatea ce i se cuvine, pentru că numai atunci vom avea și dreptul să așteptăm și să merităm de la străini cinstirea trecutului nostru”⁴⁴. Apelul a fost repetat, monumentul trebuie să fie „fa-rul conștiinței naționale la granița apuseană a României întregite”. În acest sens s-a constituit și un comitet, ideea fiind îmbrățișată de întreaga presă românească. În această acțiune a fost secondat de soția sa Elena Goldiș; dar sumele colectate au fost vărsate la 12.II.1940 în fondul pentru înzestrarea armatei⁴⁵.

El milita pentru egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților conlocuitoare din Transilvania cu poporul român și era cunoscut pentru ideile și ținuta sa democratică. El scria în ziarul german *Bürger Zeitung* la 16 mai 1926 ce apărea la Periam în Banat: „Să se știe, că eu, autorul hotărârilor de la Alba Iulia, voi rămâne credincios acestora până la sfârșitul vieții mele. Nu voi admite nici o nedreptate față de concetățenii noștri de altă limbă. Toate naționalitățile acestei țări trebuie să se simtă acasă în România, deoarece poporul român respinge orice nedreptate...”⁴⁶. Bun cunoscător al vieții țăranilor, a susținut necesitatea reformei agrare. Fiind om politic progresist a înțeles revendicările clasei muncitoare⁴⁷. El reprezenta aripa stângă a C.N.R., care conlucra cu social democrații.

Acțiunea sa, înfăptuită în condiții atât de grele poate fi considerată o acțiune de mare curaj și însemnătate pentru istoria patriei noastre. De fapt, toate memoriile și protestele românilor din Transilvania și Banat din perioada 1901—1918 înaintate guvernului maghiar sunt rezultatul minții și condeiului său. Pentru meritele sale, în anul 1919 a fost ales membru de onoare al Academiei Române, deputat în primul parlament al României întregite și numit ministru în mai multe rânduri. În calitate de deputat și ministru al cultelor și artelor a ținut două discursuri importante: primul în 1924 cu prilejul dezbaterii legii învățământului primar-normal, în care a făcut istoricul și apologia școlii populare confesionale, ajungând la concluzia că școala primară trebuie să rămână confesională și sub noua stăpânire⁴⁸ — poziție greșită, deoarece condițiile social-istorice se schimbaseră între timp și al doilea discurs în 1926 în legătură cu situația bisericii din Transilvania și Banat.

Imediat după unire a fost numit la resortul cultelor și instrucțiunii publice în Consiliul Dirigent, apoi ministru al cultelor și artelor între 1926—27. Despre activitatea lui guvernamentală mărturisea: „În fața mea nu a apărut imaginea fotoliului ministerial, ci numai fericirea națiunii mele: Steaua mea călăuzitoare a fost să văd fericită națiunea mea”⁴⁹. La 29.VIII.1923 cu prilejul adunării generale a Astreii la Timișoara, a rostit un discurs în care a arătat că va cultiva „solidaritatea națională”, cu care ocazie a fost ales președinte al ASTRA, funcție ce a deținut-o până în 1932. În 1930, cu prilejul congresului ASTRA ce a avut loc la Caransebeș, în discursul rostit cu această ocazie a arătat că luptă pentru „solidaritate sufletească și îndrumarea poporului român spre nobilul ideal al chemării sale”⁵⁰.

În calitate de președinte al Astreii a organizat despărțămintele. Ca ministru al cultelor și artelor a acordat subvenții Astra și a organizat excursii la București și Breaza pentru mai buna cunoaștere a oamenilor și locurilor din cele două provincii de curând unite. De asemenea a organizat sărbătorirea lui Avram Iancu. Dădea dovadă de o putere de muncă extraordinară și de o distincție sufletească aleasă. A luat parte activă la toate actele naționale de importanță istorică din vremea sa. Era orator talentat, mereu studia punându-se la curent în evoluția vremii sale⁵¹. A fost omul școlii și bisericii, dar în același timp om politic și de cultură, care avea ca ideal de viață binele nației din care făcea parte. Era un bărbat politic cu cap limpede și cu vederi clare, exponent al unității statale, animatorul poporului în momente de răscruce al istoriei sale, ziarist cu mari resurse de a încălzi inimile, pildă de onestitate și viață cumpătată, iradia de optimism și încredere în puterile noastre în ceasul de descurajare⁵².

A fost măcinat de o boală îndelungată de inimă suportată cu stoicism, care i-a pus capăt zilelor după 3 ani de suferință la 10.II.1934 în vârstă de 72 de ani. A fost înmormântat la Arad, făcându-i-se funeralii naționale la care au participat peste 20 000 de oameni. Încă din 1932 se retrăsese la Arad, unde a murit sărac și bolnav, „slăbit de vârstă și chinuit de boală” a fost unul din cei mai distinși și merituosi bărbați de stat din prima jumătate a sec. XX de la noi; a fost un mentor, care timp de peste patru decenii a luminat și condus poporul din Transilvania și Banat în lupta sa de eliberare națională și socială. Astăzi, la Caransebeș nimic nu amintește de numele său. Cred că ar merita ca una din multele străzi fără semnificație din acest oraș să poarte numele său.

NOTE

1 Univ. V. Goldiș Arad, Vasile Goldiș, *Politică și cultură 1919—1934*, Arad, 1993 (prefață).

2 *Vatra*, 2/20.II.1984, p. 155 B.

3 Sara Gh., Vasile Goldiș — luptător pentru ideea de unitate națională, *Revista de Pedagogie*, 10, 1968, p. 81.

4 *Acta Musei Napocensis*, XVIII, Cluj, 1991, p. 555.

5 Dragomir S., Vasile Goldiș — luptătorul și realizatorul politic, Sibiu, 1936, p. 5.

- 6 *Idem*, p. 8.
- 7 *Ibidem*, p. 6.
- 8 Găvănescu I., Vasile Goldiș, *Evocări din trecutul Liceului Ioan Slavici din Arad* p. 65.
- 9 Molin N., Vasile Goldiș — dascăl la Preparandia din Caransebeș, *Mitropolia Banatului*, 10—12, 1967, p. 697.
- 10 *Idem*, p. 698.
- 11 *Ibidem*, p. 700.
- 12 *Ibidem*, p. 701.
- 13 Evuțian S., Traian Doda (mssc), p. 6.
- 14 Molin N., V. Goldiș, *Evocări...*, p. 702.
- 15 *Idem*, p. 703.
- 16 *Ibidem*, p. 707.
- 17 Vaida S., Vasile Goldiș — autor de manuale școlare, *Studii și Articole de Istorie*, XVI, 1970, p. 199.
- 18 Banciu I., Vasile Goldiș, *Țara Bârsei*, 2, 1934, p. 134.
- 19 *Idem*, p. 135.
- 20 *Magazin istoric*, XXVII, 2, 1993, p. 92.
- 21 Găvănescu E., V. Goldiș, *Evocări...*, p. 65.
- 22 Joja A., Profilul spiritual al poporului român, *Steaua*, 1965, p. 3.
- 23 Vaida V., V. Goldiș ..., p. 201.
- 24 Sara Gh., V. Goldiș ..., p. 83.
- 25 *Idem*, p. 203.
- 26 *Vatra*, XIX, 214, 1989, p. 14 D.
- 27 *Foaia Diecesană*, 25, 1894, p. 4.
- 28 Clopoțel I., *Figuri reprezentative de la noi*, Cluj, 1934, p. 46.
- 29 *Mitropolia Banatului*, XXXVII, 6, 1987, p. 80.
- 30 *Idem*, p. 91.
- 31 *Revista de Pedagogie*, XXXVII, 11, 1988, p. 63.
- 32 Sara Gh., V. Goldiș ..., p. 85.
- 33 Găvănescu E.: V. Goldiș ..., p. 68.
- 34 Jilicuteanu I., V. Goldiș — o scurtă biografie, Arad, 1932, p. 9.
- 35 *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, București, 1964, p. 154.
- 36 *Românul*, 1/8.XI.1918, p. 1.
- 37 *Idem*, 10/22.X.1918, p. 1.
- 38 Goldiș V., *Discursuri rostite în preajma unirii*, București, 1928, p. 21.
- 39 *Idem*, p. 21.
- 40 *Ibidem*, p. 22.
- 41 *Ibidem*, p. 24.
- 42 *Studii și Articole de Istorie*, XIII, București, 1969, p. 40.
- 43 Cornea Gr., *Cuvânt funebru în biserică și școală*, 8, 1934, p. 1.
- 44 *Românul*, X, 1921, 5, p. 60.
- 45 Constantinescu M., *Desăvârșirea unificării statului național român*, București, 1968, p. 374.
- 46 *Renașterea Bănățeană*, 872, 1993, p. 7.
- 47 *Vatra*, 2, 1984, p. 155 B.
- 48 Comșa Grigore, *Cuvânt funebru...*, p. 1.
- 49 *Vatra*, 2, 1984, p. 155 B.
- 50 Preda G., V. Goldiș, *Transilvania*, 2, 1944, p. 180.
- 51 Comșa Grigore, *Cuvânt funebru...*, p. 2.
- 52 V. Goldiș (necrolog), *Foaia Diecesană*, 7, 1934, p. 1.

LE PROFESSEUR VASILE GOLDIȘ (1862—1934)

(Résumé)

Vasile Goldiș a été professeur, penseur politique, journaliste, combattant pour la cause des Roumains de Transilvanie et le rédacteur des documents de l'Union du 1-er Décembre 1918. Il a participé à toutes les grandes réalisations de cette période.

V. Goldiș a été un homme politique distingué, un grand savant et un grand orateur. Il est né le 25 novembre 1862 à Lunca Teuzului, un village situé dans le département Arad, dans une famille de prêtres. Il a suivi les cours de l'école confessionnelle à Cernei, Banatul Nou et à Arad; il a continué ses études au Lycée d'Arad et ensuite à la Faculté des Lettres et Philosophie à Vienne et à Budapest. Il a fini ses études en 1886, obtenant des spécialisations en histoire et en langue latine. Il a fait part des premiers professeurs roumains qui possédaient un grade universitaire et il a été l'une des personnalités les plus cultivées et les plus avancées de sa génération. En septembre 1886 il est nommé professeur à l'Institut pédagogique diocésain de Caransebeș, où il a enseigné jusqu'en 1889. La période qu'il y est resté a été seulement une halte dans sa carrière de professeur, une période d'initiation, complétée par l'activité d'auteur de manuels scolaires, au Gymnase supérieur orthodoxe roumain de Brașov, de 1889 et complétée également par l'activité d'homme politique et de journaliste, à la Diocèse orthodoxe roumaine d'Arad, de 1901.

À Brașov, V. Goldiș a élaboré 6 manuels scolaires d'histoire, de géographie et de constitution et une traduction de l'hongrois, *Les Fautes des maîtres de l'école*.

Son activité de secrétaire diocésain à Arad a dépassé les limites de sa fonction; il a déployé des actions sur des plans divers — défenseur de l'école et de la culture roumaine et combattant pour la réalisation de la grande Union de 1918.

Il a été un homme attaché à l'école et à l'église, dont l'idéal de vie était le bonheur de la nation de laquelle il faisait part.

Il est mort le 10 février 1934, pauvre et malade, affaibli par l'âge et torturé par la maladie.

Il a été l'un des plus distingués hommes d'état de la première moitié du XIX-e siècle de chez nous.

ROMÂNI LA UNIVERSITATEA DIN BUDAPESTA (1900—1919) DOCTORI ÎN ȘTIINȚE

CORNEL SIGMIREAN

Reconstituirea cadrului universitar de formare a intelectualității românești din Transilvania reprezintă un demers ce oferă multiple sugestii pentru istoria învățământului, a culturii și, implicit, asupra dimensiunii mișcării politico-naționale.

În ciuda unor repetate demersuri politice pentru dobândirea unei instituții de învățământ superior în limba română, acțiune ce s-a derulat pe parcursul întregului secol al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, acest deziderat național a rămas pentru românii ardeleni o neîmplinire până la desfacerea multinaționalului Imperiu austro-ungar¹. În aceste condiții, formarea intelectualității românești, efort în care societatea românească a investit enorm pe plan politic și economic, s-a realizat în institute de învățământ superior din Imperiu (Transilvania, Ungaria, Slovacia, Cehia, Austria), în care cursurile se propuneau în limbile germană și maghiară. În măsura posibilităților, prin contribuția fondurilor și fundațiilor de stipendii, o serie de intelectuali români din Transilvania și-au desăvârșit studiile universitare în institute de învățământ superior din Europa de Vest: în Germania (München, Tübingen, Göttingen, Berlin), în Belgia (Anvers, Bruxelles), Elveția (Zürich), Italia (Roma, Padova) sau în Franța (Paris, Grenoble, Montpellieri) și în alte asemenea centre universitare de mare tradiție din Europa. Un număr tot mai mare de tineri ardeleni și bănățeni, peste 50 la sfârșitul secolului al XIX-lea, studiau la universitățile din România, de la București și Iași.

În cazul Ungariei istorice (Transilvania), unde la început secolului al XIX-lea studiau peste 400 de români, avem de-a face cu o rețea de învățământ superior relativ diversificată, predominând însă facultățile cu profil umanist, în special de drept. Această rețea cuprindea academiile de drept: a) academii regale de drept la Košice (înființată în 1859), Oradea (1788) și Bratislava (1783) și b) academii confesionale de drept la Eger — catolică (1741), Pécs — catolică (1865), Debrețin — reformată (1525), Kecskemét — reformată (1862), Sárospatak — reformată (1793), Sighetul Marmației — reformată (1837) și Prešov — luterană (1666). Specialiștii vorbesc de țara (Ungaria) cu cel mai mare număr de academii de drept.

Învățământul silvic, minier și agricol dispunea de Academia forestieră și minieră de la Schemnitz (Banska Šteavnica), de Școala superioară de agricultură de la Budapesta și de cele cinci academii de agricultură de la Debrețin, Košice, Magyaróvár, Keszthely și Cluj. Pentru învățământul comercial funcționau Academia de comerț oriental de la Buda-

pesta și cursuri academice de comerț la Cluj și Budapesta. Pregătirea comercială era asigurată și prin Academia regală maghiară de la Fiume. Pentru învățământul tehnic, instituția cea mai reprezentativă era Politehnica din Budapesta. Acestor instituții li se adăugau școlile superioare de arte frumoase și de muzică.

Ca număr de auditori și importanță națională, instituțiile de învățământ superior de cel mai mare interes erau universitățile de la Budapesta, Cluj și Zagreb. Din anul universitar 1913/14 se adaugă celor trei universități încă două, la Debrețin și Bratislava, create prin transformarea în universitate a vechilor academii de drept.

Dintre acestea, Universitatea din Budapesta care face și obiectul studiului nostru din perspectiva frecventării ei de către români, în faza superioară a desăvârșirii studiilor — doctoratul, este, ca și continuitate, cea mai veche din Ungaria. Ea a fost creată în anul 1635, la Nagyszombat (Tirnavia), în ambianța contrareformei din secolul al XVII-lea, de către arhiepiscopul de Esztergom, Pázmányi Péter (1570—1637)². Cunoscută și sub denumirea de „universitatea iezuită”, dar cel mai adesea de Academia din Nagyszombat, universitatea a fost transferată la Buda, în anul 1877, iar după scurt timp, în 1784, facultățile de drept, medicină și filozofie vor fi transferate la Pesta, iar facultatea de teologie la Bratislava³. Utilizând ca limbă de predare latina, pentru scurtă vreme germana, — în timpul împăratului Iosif al II-lea — ea a devenit o universitate maghiară, în sensul modern al accepțiunii, începând cu anul 1861. Odată cu compromisul de la 1867, care a dus la crearea dualismului austro-ungar, Universității din Budapesta i s-a rezervat un loc aparte în politica socială și națională maghiară, devenind „o adevărată citadelă a intereselor politice maghiare”. Dotată cu noi construcții, printre care și o nouă clinică universitară, Universitatea budapestană funcționa cu patru facultăți: teologie (înființată în 1638), filozofie (1635), drept (1667), medicină (1769) și un curs de farmacie. Ea se înscria la sfârșitul secolului al XIX-lea în procesul de reformare și modernizare inițiat de universitățile germane în secolul al XVIII-lea. În acest proces de modernizare, în anul 1895, vechiul liceu afiliat pe lângă universitate și destinat stagiarilor a fost transformat după modelul celebrei L'École Supérieure din Paris în institut, sub denumirea de Colegiul Eötvös József⁴.

Reprezentând cea mai importantă instituție de învățământ superior din Ungaria, Universitatea din Budapesta era frecventată în anul universitar 1900—1901 de 4 986 de studenți, ceea ce reprezenta 40,76% din totalul de 12 230 de studenți cât cuprindeau la aceea dată instituțiile de învățământ superior din Transleithania, cu excepția celor din Croația-Slavonia⁵. În anul 1913, ea ajunge la un număr de 7 126 de studenți, reprezentând 50,11% din totalul celor 14 220 de studenți⁶.

În cazul românilor, universitatea era frecventată în primele două decenii ale secolului al XIX-lea de 150—200 de studenți români. (vezi anexa 1)

Cifrele statistice au, însă, doar o valoare relativă. Statisticile oficiale din Ungaria, cu toate că sunt întocmite după modelele cele mai avansate din Europa, uzând de conceptul de națiune politică, înregistrează doar confesiunea și limba maternă a persoanei. Ori aceste criterii nu sunt suficient de elocvente în stabilirea identității naționale. Ortodocșii pot fi tot atât de bine români, dar și sârbii, iar greco-catolici și rutenii sau chiar

slovaci. Sunt apoi și cazuri de greco-catolici, mai ales din comitatele Maramureș, Sătmăr, Hajdu, Ugocea, care în această perioadă își pierd naționalitatea inițială declarându-se maghiari. La fel se pune problema și în cazul limbii materne. În zonele cu populație preponderent maghiară, în lipsa școlilor românești, și a unei politici de descurajare în privința naționalității lor, sunt români care își declară maghiara ca limba maternă.

Luând, totuși, ca reper aceste date statistice, din totalul studenților români care studiau între anii 1900—1918 la institutele de învățământ superior laic din Transilvania și Ungaria, cei de la Universitatea din Budapesta reprezentau 35—38%. Majoritatea acestora erau susținuți la studii prin efortul fundațiilor românești de stipendii. Se remarcă dintre acestea fundațiile: „Emanuil Gojdu“, „Francisc Ioseph“, „Moga“, „Andrei Șaguna“, „Miron Romanul“, „Cologea“, „Trandafil“, „Dr. Absolon Todea“ etc. — administrate de Consistoriul ortodox de la Sibiu; „Simion Romanțai“, „Alexandru Sterca Șuluțiu“, „Efraim Klein“, „Ioan D. Dănuțiu“, „Ferdinand Hirsch“, „I. Fekete-Negrutiu“, „Iosif Tarța“, „Lad Tordai“ etc. administrate de Consistoriul greco-catolic de la Blaj; „Ioan Petran“ și „Teodor Sandul“ — administrate de ASTRA; fundațiile asociațiilor culturale de la Arad și din Maramureș; fundațiile episcopilor de la Arad (ortodoxă), Caransebeș (ortodoxă) și de la Lugoj (greco-catolică). O contribuție importantă la promovarea intelectualității românești din zona Năsăudului și a Bistriței o aveau fondurile grănicerești de stipendii de la Năsăud.

Pentru cei mai valoroși absolvenți, interesați în continuarea studiilor, fundațiile acordau burse pentru specializare sau doctorat, eșalonându-i stipendistului termenul de susținere a examenului de riguros și de depunere a doctoratului.

De regulă, doctorantura presupunea susținerea a trei rigurosuri (pre-examene de doctorat). La drept se susțineau examene speciale pentru dobândirea doctoratului în cele două specialități, științe juridice și științe politice⁷. Pe baza hotărârii ministeriale nr. 28.291 din 1883 pentru dobândirea doctoratului în științe juridice se susțineau trei rigurosuri: I. drept roman, drept parohial, istoria dreptului și drept internațional; II. drept comun maghiar, drept administrativ și drept financiar, politică, drept penal maghiar și metode; III. drept civil maghiar, drept austriac, drept juridic maghiar și drept economic și de schimb⁸. Pentru obținerea doctoratului în științe politice se susțineau două rigurosuri: I) filozofia dreptului, drept internațional, drept parohial, politică și drept comun maghiar, II) economie națională și finanțe, statistica statului maghiar și austriac în legătură cu principalele state ale Europei, drept administrativ maghiar, drept financiar și părțile referitoare la contravenții și procedeele de susținere⁹.

În cazul facultăților de filozofie, potrivit hotărârii imperiale din 27 noiembrie 1892, editată pe baza ordinului ministerial nr. 55.129 din 1892, examenele de doctorat se stabileau dintr-o materie principală și una secundară, care putea fi și filozofia¹⁰. De exemplu, pentru doctorat în filozofie ca examen principal era estetica, iar ca secundar pedagogia; pentru estetică, principal era filologia iar ca secundar istoria artelor sau istoria literaturii; pentru pedagogie, principal era filozofia și secundar is-

toria universităților vechi, medii sau contemporane; pentru arheologie principal era istoria veche sau filologie greacă sau latină și secundar istoria artelor, estetică sau antropologie; pentru dobândirea doctoratului în istoria limbii și literaturii române, materia principală era filologie latină sau istoria limbii franceze, sau italiene și secundară lingvistică sau istoria literaturii, sau estetică.

Pentru doctorat în matematică, chimie sau științe naturale se puteau prezenta și absolvenți de politehnică¹¹.

Baza examenului de doctorat, la toate specialitățile, era teza de doctorat, lucrarea științifică fiind în măsură să dovedească din partea doctorantului cunoștințe profunde în domeniul ales, inclusiv capacitatea acestuia de folosire a metodelor științifice de cercetare.

În cazul dobândirii doctoratului în medicină, în ciuda modernizării la care a fost supus procesul de învățământ și activitatea practică, susținerea examenelor de riguros era mai puțin precizată¹².

Pe baza cercetărilor efectuate în arhiva Universității „Eötvös Loránd” din Budapesta am reușit să reconstituim lista cu românii care în perioada 1900—1919 au dobândit titlul de doctor în științe la Universitatea budapestană (vezi lista doctorilor în științe de la sfârșitul lucrării). Așa cum se poate observa am produs numele fiecărui doctor în științe atât în transcriere românească, cât și în forma sub care se găsește în matricolă. Numărul total al doctorilor în științe, cu rezervele care pot fi formulate asupra identității naționale a unor nume, este de 393. Dintre aceștia 4 și-au susținut doctoratul în teologie, 6 în drept canonic, 157 în științe juridice, 35 în științe politice, 171 în medicină, 18 în filozofie și 2 în biologie-geografie.

Privind originea zonală (vezi și tabelul alăturat) se constată numărul mare al celor proveniți din comitatele vestice: Banat, Caraș-Severin, Arad, Timiș, Bihor și Sătmăr față de comitatele Alba, Sibiu, Hunedoara din Transilvania istorică.

O pondere mare a celor din vestul Transilvaniei se explică, credem, prin prosperitatea economică mai ridicată, în general, a comitatelor din vest, apropierea geografică a acestora de Budapesta și, impactul în zonă (pentru ortodocși) a Fundației Gojdu. În schimb, pentru tinerii din comitatele din centrul Transilvaniei era mai avantajoasă, din considerente de distanță geografică, Universitatea din Cluj, așa se și explică numărul redus al doctorilor români în științe la Universitatea din Budapesta proveniți din comitatele Cluj, Turda-Arieș, Mureș-Turda, Târnava Mare și Târnava Mică.

La prima vedere cei 393 de români doctori în științe reprezintă un număr relativ mare. Dar, repartizați și raportați la numărul anual al absolvenților de doctorat de la Universitatea din Budapesta reprezintă o proporție mică, oglindind aproape perfect proporția studenților români la respectiva universitate. Așa de exemplu în anul universitar 1911/12 cei 27 de doctori români în științe reprezintă doar 2,07% din totalul absolvenților de doctorat. Chiar într-un an de vârf, în 1913/14, când dobândesc titlul de doctor 57 de români, în procente ei reprezintă doar 4,50% din totalul absolvenților.

Printre cei care și-au dobândit doctoratul în această perioadă la Universitatea din Budapesta s-au numărat Traian Vuia, Virgil Nemoianu,

Repartizarea doctorilor în științe pe comitate

Comitatul	Nr. doctorilor	%
Alba	24	6,10
Arad	33	8,39
Baranya	1	0,25
Békés	3	0,76
Bereg	2	0,50
Bihor	23	5,85
Bistrița-Năsăud	16	4,07
Brașov	14	3,56
Budapesta	12	3,05
Caraș-Severin	52	13,23
Cenad	4	1,01
Cluj	8	2,03
Făgăraș	14	3,56
Hunedoara	26	6,61
Maramureș	18	4,58
Mureș-Turda	7	1,78
Sălaj	10	2,54
Sătmar	34	8,65
Sibiu	30	7,63
Solnoc-Dăbâca	10	2,54
Timiș	22	5,59
Târnava Mare	4	1,01
Târnava Mică	7	1,78
Torontal	8	2,03
Trei Scaune	7	1,78
Turda-Arieș	5	1,27

Ioan Lupaș, Ilie Minea, Nicolae Drăgan, Petru Groza, Victor Cheresteșiu, Zaharia Boilă, Eugen Nicoară, Sabin Manuilă ș.a. De reținut și șapte femei: Marta Butean, Claudia Camelia Moga, Laura Seni, Elena Ciurdariu, Margareta Maria Hodoșiu și Maria Orosan. Personalități marcante care prin destinul lor intelectual sau politic au marcat cultura română, viața politică românească. Unii dintre ei și-au continuat studiile și în alte centre universitare ale Europei conturându-și în felul acesta un profil intelectual european.

NOTE

1 Onisifor Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare, în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureșul 1918—1928*. II. p. 850—855; Vezi și Corneliu Albu, *Universitatea românească a Transilvaniei în concepția lui Simion Bărnuțiu*, în *Acta Musei Porossilensis*, VIII, (19), p. 436—438; Simion Retegan, *Lupta burgheziei române din Transilvania pentru înființarea unei facultăți juridice românești (1848—1883)*, în *Anuarul Inst. de istorie din Cluj*, X, 1967, p. 307—315; Nicolae Albu, *Problema facultății juridice pentru românii din Transilvania după revoluția din 1848/49*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria Historia, XIII, fasc. 1, 1968, p. 59—71; Vasile Pușcas, *Ideea de universitate în cultura română și instituționalizarea ei (până la 1860) în Cultură și societate în epoca modernă*, îngrijit de Nicolae Bocșan, Ni-

colae Edroiu, Aurel Răduțiu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 236-passim, idem, *Ideea de universitate în cultura română: aspirații naționale și modele europene (1848—1918)*, în *Cultură și societate*, volum îngrijit de Al. Zub, Editura științifică, București, 1991, p. 308 passim.

2 Stephan D'Irsay, *Histoire des universités françaises et étrangères*, Tom II, Du XVI siècle à 1860, Paris, Édition Auguste Picard, 1935, p. 133—134; *Universitățile Eötvös Lóránd*, 1970, p. 71; Papp József, *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen*, Budapest, 1982, p. 9, Kiss József Mihály, Szögi László, Ujváry Gábor, *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Repertorium*, Budapest, 1988, p. 5.

3 Papp József, *op. cit.* p. 9.

4 *Universitățile Eötvös Lóránd*, p. 79.

5 Datele sunt preluate din *Magyar Statisztikai Évkönyv*, IX, 1901, Budapest, 1902, p. 74—129, 346—347, 357.

6 *Magyar Statisztikai Évkönyv*, XXI, 1913, Budapest, 1915, p. 114, 115, 119, 291; *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja*, 1912—1913, Budapest, p. 80.

7 Kiss József Mihály, Szögi László, Ujváry Gábor, *op. cit.*, p. 135—136.

8 *Ibidem*.

9 *Ibidem*.

10 *Bölcsészeti doktori szigorlati szabályzat*, Debrecen, 1930, (anexa).

11 *Ibidem*, p. 5, paragraful 5.

12 Szögi László, *A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára. Repertorium*, Budapest, 1982, p. 7—8.

DIE RUMÄNEN AUF DER UNIVERSITÄT VON BUDAPEST (1900—1919). DIE DOKTOREN IN WISSENSCHAFTEN

(Zusammenfassung)

Die Geschichte der rumänischen Intellektualität aus Siebenbürgen, mit speziellem Blick auf die Universitäten wo sie sich gebildet haben, bildet den Schwerpunkt der Arbeit. Die Bedingungen die der studierenden Jugend des österreich-ungarischen Reiches aufgesetzt wurden, veranlaßten diese, sich in Universitäten aus der Monarchie einzuschreiben — wo die Vorlesungssprache deutsch oder ungarisch waren — aber auch in Universitäten aus Westeuropa — Deutschland, Belgien, Schweiz, Italien und Frankreich. Selbstverständlich waren auch die Zentren aus Rumänien — Bukarest und Jassy — in Anspruch genommen. Dieser Aufsatz beschäftigt sich mit der Budapester Universität, und zwar aus der Perspektive der rumänischen Doktoranden. Die Erforschung greift das Thema aus dem Gesichtspunkt der Statistik an. Dies gibt ihr einen besonderen Wert, und zwar durch Rigurosität, aber auch durch die suggerierte soziologische Perspektive.

Studenti români la Universitatea din Budapesta

Anul universitar	Total studenți		Total studenți români				Studenți teologie		Studenți drept		Studenți medicină		Studenți farmacie		Studenți Litere-Fil.	
	sem. I	sem. II	I sem.	%	sem. II	%	sem. I	sem. II	sem. I	sem. II	sem. I	sem. II	sem. I	sem. II	sem. I	sem. II
1900/01	5 665	4 986	171	3,02	152	3,04	14	14	103	79	16	14	3	4	32	37
1901/02	5 490	5 359	135	2,17	122	2,27	15	15	71	63	16	13	1	1	30	28
1902/03	6 278	5 543	151	2,40	123	2,26	15	15	76	63	19	16	1	1	37	31
1903/04	6 586	5 860	137	2,08	133	2,30	15	15	72	70	16	16	—	—	34	32
1904/05	6 351	5 819	117	1,84	88	1,51	15	15	48	29	26	25	—	—	27	18
1905/06	6 691	6 068	148	2,21	130	2,14	17	17	69	62	31	30	2	2	28	18
1906/07	6 835	6 161	152	2,22	111	1,80	16	16	71	45	35	31	1	1	26	15
1907/08	6 974	6 226	166	2,38	157	2,52	16	16	80	75	48	45	—	—	21	20
1908/09	7 048	6 431	191	2,70	168	2,58	16	16	77	60	73	70	3	3	20	17
1909/10	7 479	6 751	225	3,00	206	3,05	15	15	81	70	78	75	3	3	43	38
1910/11	7 547	6 858	204	2,70	180	2,62	15	15	70	58	85	81	—	—	32	24
1911/12	7 667	6 962	210	2,73	198	2,84	15	15	73	65	83	81	2	2	34	32
1913/13	7 808	7 126	230	2,94	209	2,93	16	16	64	65	117	105	6	3	26	31
1913/14	8 185	7 513	234	2,85	199	2,64	15	15	61	42	120	110	—	—	36	30
1914/15	5 409	4 920	117	2,16	106	2,15	16	14	18	14	59	53	1	1	23	24
1915/16	3 882	3 127	92	2,36	76	2,43	14	14	11	7	37	30	—	—	28	25

ANEXA 2

1900/1901¹

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	HONOR CRUCIN Krucsin Honor	10 iulie 1877	VAJDA RECEA	Făgăraș	ortodoxă	11 mai 1901
2.	MIHAI MARCUS Markus Mihály	15 iulie 1874	GIULA	Békés	ortodoxă	15 mai 1901
3.	VICTOR NYLVAN Nylván Victor	13 aug. 1875	ȘOMCUTA MARE	Sátmar	greco-catolică	27 apr. 1901
4.	C-tin POPOVICI Popovics Szilard	5 sept. 1875	? Mező Kászony	Bereg	greco-catolică	27 iulie 1901
5.	VICTOR PORUȚIU Porutiu Győző	26 aug. 1872	DEZMIR	Cluj	greco-catolică	23 mart. 1901
6.	EUGEN ROZVANI Rozvány Jenő	16 dec. 1878	SALONTA	Bihor	ortodoxă	27 iunie 1901
7.	TRAIAN VUIA Vuia Traian	23 aug. 1872	SURDUCU MIC	Caraș-Severin	ortodoxă	1 iunie 1901

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	AUREL POPESCU Popescu Aurél	23 sept. 1869	BRAȘOV	Brașov	ortodoxă	8 iunie 1901

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN BUCUR Ioannes Bucur	25 ani	?	Sibiu	ortodoxă	18 sept. 1900
2.	PAVEL CHIMBIR Chimbir Pál	26 ani	Szaradót ORAVIȚA	Caraș-Severin	ortodoxă	26 iunie 1901
3.	LIVIU CHEȚAN Keczan Livius	26 ani	BOZOVICI	Caraș-Severin	ortodoxă	27 iunie 1901
4.	TIMEON PACURARIU	26 ani	COMLOS	Torontál	ortodoxă	27 iunie

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN PETRANU	27 ani	MĂȘCA	Arad	ortodoxă	Mai 1901

¹ Eötvös Lóránd Tudományegyetem levéltára, Arhiva Universității Eötvös Loránd din Budapesta, Fond Evidența doctorilor, 1 f.1.

ANEXA 4

1902/1903³

TEOLOGIE

Nr.	Numele și Prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	GHEORGHE MICULAȘ Mikulás Georgius	29 ani	CIUMEȘTI	Sătmar	greco-catolică	26 iunie 1903

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1	IOAN ALEXA Alexa János	27 apr. 1879	BOBDA	Torontál	ortodoxă	30 iunie 1903
2.	LIVIUȘ ȚIGAREANU Cigareanu Livius	7 dec. 1875	TURDA	Turda-Arieș	greco-catolică	4 aprilie 1903
3.	LIVIUȘ GHILEZAN Ghilezan Livius	25 oct. 1877	APATIE-RÂN?	Timiș	greco-catolică	14 apr. 1903
4.	ERNEST IACOB Jakab Ernő	10 febr. 1874	VALEA LUI MIHAI	Bihor	greco-catolică	23 mai 1903
5.	IACOB PARNEA Parnea Jakab	5 oct. 1865	ERESIG	Caraș-Severin	ortodoxă	7 martie 1903
6.	Dr. AUREL POPESCU Dr. Popesc Aurel	20 febr. 1872	IERCOȘENI	Arad	ortodoxă	30 iunie 1903
7.	DUMITRU ȘERBAN ȘTEFAN Stefán Serbán Demeter	26 dec. 1858	COVASNA	Trei Scaune	?	20 dec. 1902
8.	AUREL SABĂU Szabó Aurél	21 dec. 1872	BOGHIȘ	Sătmar	greco-catolică	20 iunie 1902
9.	GHEORGHE VODA Voda György	1 oct. 1870	ORAVIȚA	Caraș-Severin	greco-catolică	20 mai 1903

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	VALERICA CURTUCIU Curtuciu Valerica	27 ani	MACEA	Arad	ortodoxă	25 apr. 1903
2.	GHEORGHE DIONISIE VIRGIL LIUBA Liuba Virgil Dénes György	24 ani	Békéscsaba	Békés	ortodoxă	6 dec. 1902

³ Ibidem, I f 3.

ANEXA 5

1903/1904⁴

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	AUREL CIOBAN Cioban Aurel	21 noiem. 1873	LUPȘA	Turda	greco-catolică	24 dec. 1903
2.	PETRU MIHALI Mihályi Péter	27 apr. 1880	SARASAU	Maramureș	greco-catolică	19 dec. 1903
3.	TRAIAN MORCAN Morcan Trajan	20 febr. 1876	Sz. Karisaván?	Turda	ortodoxă	17 oct. 1903
4.	VICTOR NEMES Nemes Victor	18 ian. 1879	DEVA	Hunedoara	greco-catolică	23 ian. 1904
5.	CONSTANTIN SOTIR Sotir Constantin	28 mai 1868	BRAȘOV	Brașov	ortodoxă	11 iunie 1904
6.	CORIOLAN STEER Steer Coriolan	11 iunie 1879	SANTAUL MARE	Bihor	greco-catolică	26 sept. 1903

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	GHEORGHE STOIAN Stoian György	26 ani	Bran	Făgăraș	ortodoxă	24 dec. 1903

⁴ Ibidem, 1 f 4.

ANEXA 6

1904/1905⁵

DREPT CANONIC

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	VALER HETCO Hetco Valer	29 apr. 1877	FERSIG	Sátmar	greco-catolică	22 oct. 1904

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN BELEȘ Beles Iános	29 apr.	ARAD	Arad	ortodoxă	10 iunie 1905
2.	POMPILIU CIOBAN Ciobán Pompiliu	4 mai 1878	ROȘIA MONTANA	Alba	ortodoxă	?
3.	IOAN GARAIO Garaio Iános	19 ian. 1881	ZARNEȘTI	Făgăraș	ortodoxă	?
4.	IOAN TIHAMÉR CABA Kaba Iános Tihamér	4 martie 1877	CHEUD	Sălaj	greco-catolică	15 oct. 1904
5.	GHEORGHE LOBONȚIU Lobonțiu György	13 iunie 1878	CARAN- SEBEȘ	Caraș-Severin	ortodoxă	1 oct. 1904

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN BALTESCU Baltescu Iános	15 sept. 1875	HALMA- GIU	Arad	greco-catolică	1904

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	CORNEL DAVID Dávid Cornél	1879	SEBEȘ	Sibiu	ortodoxă	26 noi. 1904
2.	NICOLAE ITTU Ittu Miklós	15 oct. 1874	VALEA	Sibiu	ortodoxă	27 mar. 1905
3.	VIRGIL NEMOIANU Nemoianu Virgil	1874	VASIOVA	Caraș-Severin	ortodoxă	28 ian. 1905
4.	MIHAI PAFUCAN Pafucan Mihály	27 mar. 1876	Katsub?	Bihor	ortodoxă	3 iunie 1905
5.	THEOPHIL TANCO Tanco Theophil	1882	NASAUD	Bistrița	greco-catolică	24 dec. 1904

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1	IOAN LUPAȘ Johannes Lupás	24 ani	SALIȘTE	Sibiu	ortodoxă	28 oct. 1904

4 Ibidem, 1 f 5.

ANEXA 6

1905/1906⁵

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	GUSTAV BALASSA Ballassa Gusztáv?	27 iulie 1880	Budapesta		ortodoxă	7 oct. 1905
2.	ILIE GROPȘAN Gropsan Illés	20 iulie 1880	Szazskabánya?	Caraș-Severin	ortodoxă	1905
3.	LIVIUS LINȚA Lincza Livius	28 sept. 1878	Vlajkovács?	Timiș	ortodoxă	1905
4.	CONSTANTIN MOGA Moga Szilárd	27 apr. 1882	VÁLCELE	Trei-Scaune	ortodoxă	3 febr. 1906
5.	AUREL NICHITA Nichita Aurel	23 sept. 1872	ZALAU	Sălaj	greco-catolică	23 iunie 1906
6.	AUREL NISTOR Nysztor Aurel	1 ian. 1874	LUCA-CEȘTI	Sătmar	greco-catolică	30 iunie 1906
7.	ȘTEFAN RADOSAV Radosáv István?	14 iulie 1870	Kanakon?	Torontál	ortodoxă	21 apr. 1906
8.	IOAN STOIAN Stoian János	26 noi. 1880	Szintyesten?	Caraș-Severin	ortodoxă	24 mar. 1906

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	CORNEL BENE Bene Cornel	8 ian. 1876	GHERLA	Solnoc	greco-catolică	30 iunie 1906
2.	LEONIDA DOMIDE Domide Leonida	11 ian. 1882	RODNA	Dobâca Bistrița-Năsăud	greco-catolică	30 sept. 1906
3.	IOAN BRANA Brana János	22 ian. 1881	Busz-polyána?	Maramureș	greco-catolică	18 noi. 1905
4.	IOAN CRISTIAN Cristian Iános	1 iunie 1883	BLAJ	Alba	greco-catolică	11 noi. 1905
5.	IOAN IOSIF DUMITREANU Dumitreanu Iános József	26 noi. 1882	Budapesta		ortodoxă	23 sept. 1905

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	DIONISIE STOICA Dionisus Stoica	26 ani	Veresmart?	Brașov	ortodoxă	?

⁵ Ibidem, 1 f 6.

ANEXA 7

1906/1907⁶

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IULIAN BRAȘOVAN Brasován Iulian	11 febr. 1880	TIMI- ȘOARA	Timiș	ortodoxă	27 apr. 1907
2.	FELIX DUMITREANU Dumitreanu Felix	1 dec. 1884	BUDA- PEȘTA		ortodoxă	31 mai 1907
3.	IOSIF FĂRCEȘESCU Fărceșescu József	3 sept. 1882	TIMI- ȘOARA	Timiș	ortodoxă	31 mar. 1907
4.	PETRU PORUȚIU Poruțiu Péter	5 aug. 1884	TIMI- ȘOARA	Timiș	greco- catolică	26 oct. 1906
5.	TIBURTIUS VANGYEL Vangyel Tibor (Tiburtius)	22 aug. 1872	ȘICLĂU	Arad	ortodoxă	29 sept. 1906
6.	EMIL ZAHARIA Zaharia Emil	17 mart. 1882	SĂLIȘTE	Sibiu	ortodoxă	4 mai 1907

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1	IOAN BUD Bud Iános	30 mai 1880	DRAGO- MIREȘTI	Maramureș	greco- catolică	9 febr. 1906
2	PETRU FĂRCAȘ Farkas Péter	8/21 iun. 1860	HODAC	Mureș Turda	ortodoxă	19 noi. 1906

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	EUGEN BALFA Balfa Jenő	2 oct. 1879	BAIA DE CRIȘ	Hunedoara	greco- catolică	23 mar. 1907
2.	IOAN VIRGIL BUDINȚEAN Budintean Virgil János	27 febr. 1879	BOCȘA GERMANA	Caraș- Severin	ortodoxă	9 martie 1907
3.	TRAIAN GERGUTIA Gergutia Traian	11 iulie 1880	DOMAN	Caraș- Severin	ortodoxă	26 oct. 1906
4.	ALEXANDRU AUREL IORGA Iorga Aurel Alexander	9 aug. 1881	LUGOJ	Caraș- Severin	ortodoxă	26 ian. 1907

⁶ Ibidem, 1 f 7.

ANEXA 8

1907/1908⁸

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	CAROL ILIE BARBUL Barbul Illés Károly	31 iulie 1883	LIPAU	Sătmar	greco-catolică	30 iunie 1908
2.	CANDIN DAVID David Candin	30 noi. 1878	BUCIUM	Alba	ortodoxă	28 iunie 1908
3.	IULIU EGRESSY Egressy Gyula	4 iulie 1884	TECEUL MIC	Maramureș	greco-catolică	8 aprilie 1908
4.	PETRU GROZA Groza Péter	7 dec. 1884	BACIA	Hunedoara	ortodoxă	28 ian. 1908
5.	SALVATOR JURCA Jurka Salvator	20 apr. 1886	SARASAU	Maramureș	greco-catolică	28 ian. 1908
6.	IOAN KOVATS Kováts János	4 oct. 1885	VIȘEU DE MIJLOC	Maramureș	greco-catolică	14 dec. 1908
7.	IOAN CUCIANCIANU Kucsancsaniu János?	30 mar. 1880	LIPTOD?	Baranya	greco-catolică	7 mar. 1908
8.	ZACHARIAS MUNTEAN Muntean Zakarias	2 ian. 1882	MERGHIN- DEAL	Târnava Mare	ortodoxă	30 iunie 1908
9.	IOAN POP Papp János	15 mar. 1883	SATU MARE	Sătmar	greco-catolică	30 iunie 1908
10.	DEZSŐ POYNAR Poynár Dezső	28 ian. 1876	CARAN- SEBEȘ	Caraș- Severin	ortodoxă	6 iunie 1908
11.	EUSEBIUS POYNAR Poynar Eusebius	19 ian. 1874	ORADEA	Bihor	ortodoxă	30 iunie 1908

ȘTIINȚE TEOLOGICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	VASILE MOLDOVAN Basilius Moldova	27 ani	CALANUL MIC	Solnoc Dăbâca	greco-catolică	?

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1	VASILE STAN Basilius Sztan	33 ani	SOHODOL	Alba	ortodoxă	?

⁸ Ibidem, 1 f 8.

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	VICTOR BOLCHIȘ Bolkis Győző	29 sept. 1878	RĂTEȘTI	Sătmar	greco-catolică	30 iunie 1908
2.	ANDREI NOVAC Novák Andor (Andreas)	4 noi. 1885	BUDA-PESTA		greco-catolică	16 noi. 1907
3	PETRU PORUȚIU Porutiu Péter	5 august 1884	TIMIȘOARA	Timiș	greco-catolică	30 iunie 1908

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	AUREL MIHAI CANDEA Candea Aurel Mihály	28 sept. 1884	SIBIU	Sibiu	ortodoxă	23 dec. 1907
2.	VASILE CUCU Cucu Vazul	30 ian. 1883	UCEA DE JOS	Făgăraș	ortodoxă	30 dec. 1907
3.	CORNEL DARAMUS Daramus Kornel	10 ian. 1883	CETEA	Alba	ortodoxă	23 dec. 1907
4.	IOAN FLORIAN Florian Iános	1 aprilie 1883	MĂDARA-ȘUL DE CÂMPIE	Mureș Turda	greco-catolică	4 aprilie 1908
5.	SIMION MATEJN Matejn Simon?	2 aprilie 1882	Tő-ök Kanizsa?	Torontál	ortodoxă	11 apr. 1908
6.	IOAN POMPILIUS NISTOR Nistor Pompilius János	16 oct. 1883	ARACI	Trei-Scaune	ortodoxă	11 apr. 1908
7.	TRAIAN PETRASC Petrasc Traian	20 mai 1881	Sámkerése	Sibiu	ortodoxă	16 mai 1908
8	DUMITRU POPA Popa Demeter	16 oct. 1878	CHEREL-CHIU	Bihor	ortodoxă	3 noi. 1907

ANEXA 9

1908/1909⁹

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1	ȘTEFAN MANNO Mannó István	15 sept. 1883	Alsó-nyíregyháza?	Pest	ortodoxă	7 noi. 1908

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	GHEORGHE BIRLEA Birlea György	18 febr. 1885	BERBEȘTI	Maramureș	greco-catolică	28 noi. 1908
2.	IOAN BLIDARIU Blidariu János	27 mar. 1887	RACHITA	Caraș-Severin	ortodoxă	31 oct. 1908
3.	NICOLAE BUTEAN Butean Miklós	17 dec. 1886	BEIUȘ	Bihor	greco-catolică	28 noi. 1908
4.	ALEXANDRU DOBRESCU Dobrescu Sándor	20 noi. 1882	HENIG	Alba	greco-catolică	22 mai 1909
5.	IOAN GIURGIU Giurgiu János	23 febr. 1885	PURCĂRENI	Brașov	ortodoxă	27 febr. 1909
6.	IERONIM LEOCA Leoca Ieromus	10 noi. 1884	Mezőszombattelék	Cluj	greco-catolică	31 dec. 1909
7	IULIU IGNAȚ IOAN ROȘCA Roska János Ignác Gyula	24 iunie 1884	ALBA IULIA	Alba	greco-catolică	19 oct. 1908
8.	ION SEPEȚAN Sepetan János	6 febr. 1884	CHIZĂTAU	Timiș	ortodoxă	26 iunie 1909
9.	SANDRE ȘTEȚ Stecz Sande	20 mar. 1885	SEINI	Sătmăr	greco-catolică	31 oct. 1908
10.	ȘTEFAN TAMASDAN Tamasdan István	14 iunie 1883	PECICA	Arad	ortodoxă	22 mai 1909
11.	IULIU IOAN VICAS Vicas Gyula Iános	20 apr. 1885	STĂRCIU	Sălaj	greco-catolică	13 mar. 1909
12.	GHEORGHE CRACIU Craciun György					

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1	NICHI SAZARUS Sazarus Nichi	25 ani	PÂNCOTA	Arad	ortodoxă	11 iunie 1909

⁹ Ibidem, 1 f 9.

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confe-siunea	Data susținerii doctoratului
1.	CONSTANTIN BUCIAN Bucsan Szilárd	8 mai 1883	SIBIEL	Sibiu	ortodoxă	8 mai 1909
2.	IOAN CUPU Cupu János	7 sept. 1885	SALIȘTE	Sibiu	ortodoxă	13 febr. 1909
3.	GRIGORE GHERMAN German Gergely (Gregorius)	2 febr. 1885	FURDAȘUL ROMÂN	Alba	greco-catolică	15 mai 1909
4.	GAVRIL OSSAN Ossán Gábor	28 mar. 1885	BĂRSAU	Sălaj	greco-catolică	24 sept. 1908
5.	SILVIUS PASCUTIU Paskutiú Silvius	5 oct. 1885	SEBIȘ	Arad	greco-catolică	26 iunie 1909
6.	AUREL PINTIA Pintia Aurel	13 mar. 1874	SUPLAC	Bihor	ortodoxă	23 ian. 1909
7.	ALEXANDRU RACOCI Rákocsi Sándor	28 aug. 1886	CIRE-ȘOAIA	Solnoc Dăbâca	greco-catolică	23 dec. 1908
8.	IOAN ȘIERBAN Sierban Ivan (Ioan)	18/29 iun. 1887	Magyar-Csanád	Torontál	ortodoxă	26 iunie 1909
9.	DUMITRU TRUȚIA Trutia Demeter	19 ian. 1887	ARAD	Arad	ortodoxă	26 iunie 1909

ANEXA 10

1909/1910¹⁰

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	CORNEL ALBU Albu Cornel	31 ian. 1884	MĂNERAU	Arad	ortodoxă	5 mai 1910
2.	SIMION CAMPEAN Câmpian Simon	11 oct. 1886	ROVINA	Hunedoara	ortodoxă	25 iunie 1910
3.	GHEORGHE CRIȘAN Crisan György	7 noi. 1887	BEIUȘ	Bihor	ortodoxă	6 noi. 1910
4.	ALEXANDRU DRAGOMIR	20 oct. 1886	GURA-SADA	Hunedoara	ortodoxă	11 iunie 1910
5.	Dragomir Sándor IOAN EGRESSY Egressy János?	20 dec. 1885	COȘTINI	Maramureș	greco-catolică	25 sept. 1909
6.	LAURENTIU GERMAN German Lőrincz	18 mar. 1887	ACILIU	Sibiu	ortodoxă	28 mai 1910
7.	MOISE KOÓS Koós Mózes	31 mar. 1884	CAUAȘD	Bihor	ortodoxă	30 oct. 1909
8.	RUDOLF CRECIUNAȘ Krecsunás Rudolf	20 mai 1865	CIUBANCUȚA	Solnoc Dăbâca	ortodoxă	23 dec. 1909
9.	GHEORGHE NEGOESCU Negoescu György	1 iulie 1884	Sósmező?	Trei-Scaune	ortodoxă	28 iunie 1910
10.	IOAN POPOVICI Popoviciu János	22 oct. 1884	LEȘNIC	Hunedoara	ortodoxă	1 iulie 1910
11.	TEODOR ROSIN Roxin Tivadar	8 dec. 1884	TOMEȘTI?	Bihor	ortodoxă	28 iunie 1910
12.	AUREL ȘERBAN Serban Aurel	18 sept. 1887	GALȚIU	Alba	greco-catolică	14 mai 1910
13.	NICOLAE TURLA Turla Miklós	1 ian. 1882	HUSENI	Bihor	ortodoxă	12 febr. 1910
14.	IOAN VENETU Venetu János	30 oct. 1882	SECUSIGIU	Timiș	ortodoxă	22 ian. 1910
15.	ALEXANDRU MOCIONI Mocsonyi Sándor	8 mart. 1887	BUDA-PESTA		ortodoxă	16 oct. 1909

DREPT CANONIC

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ALEXANDRU ȚIPLE Cziple Alexander	25 ani	?	Maramureș	greco-catolică	27 iunie 1910
2.	ALEXANDRU RUSU Rusu Alexander	26 ani	Tiszafegyregyháza Șăulia	Mureș Turda	catolică greco-	25 iunie 1910

¹⁰ Ibidem, 1 f 10.

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ȘTEFAN BANFI Bánfi István	1 mai 1885	ȘOMOȘ- TELNIC	Târnava Mică	greco- catolică	22 ian. 1910
2.	CORNEL CIRCA Circa Cornel	3 aprilie 1888	GÂMBUȚ	Alba	greco- catolică	22 ian. 1910
3.	ȘTEFAN POP Pap István	17 iunie 1886	ACAC	Sălaj	greco- catolică	16 oct. 1909
4.	IOAN SELEGEAN Selegean János	12 dec. 1884	ARIEȘU DE PADURE	Sătmar	greco- catolică	16 oct. 1909

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IUSTINUS BUDO Iustinus Budó	26 ani	LETA MARE	Bihor	greco- catolică	17 martie 1910
2.	ZACHARIA GERMAN Zacharia German	30 ani	GALAȚI	Hunedoara	greco- catolică	22 iunie 1910
3.	TERENTIUS OLARIU Terentius Olariu	24 ani	NĂDLAC	Cenad	ortodoxă	20 iunie 1910

ANEXA 11

1910/1911¹¹

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	SEVER ANDRU Andru Szever	19 ian. 1889	Dombóváry	Bihor	ortodoxă	21 ian. 1911
2.	DEZIDERIU BORODI Borodi Dezső	9 aprilie 1887	CAREI	Sătmar	greco-catolică	1 iulie 1911
3.	IOSIF BUHA Buha József	26 iunie 1874	CRALO-VAT	Timiș	ortodoxă	17 dec. 1910
4.	DUMITRU CĂZACU Căzacu Demeter	6 sept. 1886	SATU-LUNG (Săcele)	Brașov	ortodoxă	24 iunie 1911
5.	IOAN CODREANU Codreanu Iános	28 sept. 1885	SICLAU	Arad	ortodoxă	18 mar. 1910
6.	VALER DAMȘA Damsa Valer	23 nov. 1870	Dulcô?	Caraș Severin	ortodoxă	24 iunie 1911
7.	AUREL VICTOR GHEORGHE HOTĂRAN Hotaran György Victor Aurel	8 august 1885	ȘIRIA	Arad	ortodoxă	3 dec. 1910
8.	GHEORGHE IOVA Iova György	19 iunie 1881	BOCȘA ROMÂNĂ	Caraș Severin	ortodoxă	19 iunie 1881
9.	ION JUCU Jucu János	9 iulie 1887	MĂNAȘ-TIUR	Caraș Severin	ortodoxă	17 dec. 1910
10.	SEVER MICLEA Miclea Szever	14 mar. 1885	GRĂDI-NARI?	Caraș Severin	ortodoxă	30 iunie 1911
11.	IOAN VOINA Voina János	23 iunie 1884	Drestyén?	Brașov	ortodoxă	22 oct. 1910

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN BACIU	22 ani	Szaszdóds?	Târnava Mică	ortodoxă	17 dec. 1910

¹¹ *Ibidem*, 1 f 11.

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	PETRU MORARIU Morariu Péter	11 martie 1877	BOCȘA ROMÂNĂ	Caraș Severin	ortodoxă	11 iunie 1911
2.	SEVER BENTIA Bentia Szever	1 ian. 1886	TIMI-ȘOARA	Timiș	ortodoxă	7 noi. 1910
3.	DEMETRIUS BORCA Borca Dömöter	7 nov. 1883	APADIA	Caraș Severin	ortodoxă	3 dec. 1910
4.	AUREL BOTEIU Boteiu Aurél	11 oct. 1886	BLAJ	Alba	greco-catolică	10 dec. 1910
5.	MARTA BUTEAN Butean Marta	21 ian. 1888	BEIUȘ	Bihor	greco-catolică	18 noi. 1910
6.	CAROL CORNEL ZENO DUMITREANU Dumitreanu Zeno Cornel Károly	18 sept. 1887	BUDA-PESTA		ortodoxă	25 febr. 1911
7.	TEODOR CONSTANTIN GHIDIU Ghidu Szilárd Tivadar	10 aug. 1887	ORAVIȚA	Caraș Severin	ortodoxă	23 oct. 1910
8.	CLAUDIA CORNELIA MOGA Moga Cornelia Claudia	9 sept. 1885	SIBIU	Sibiu	ortodoxă	12 noi. 1910
9.	ION TIBERIUS MOGA Moga Tiberius János	9 sept. 1885	SIBIU	Sibiu	ortodoxă	12 noi. 1910
10.	MIHAI STAN Stán Mihály	29 apr. 1883	SĂPÂNȚA	Maramureș	greco-catolică	18 febr. 1911

ANEXA 12

1911/1912¹²

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IONEL BLAGA Blaga Jonel	14 apr. 1885	SANCRAM	Sibiu	ortodoxă	2 dec. 1911
2.	ALEXANDRU BOJINCA Bojinca Sándor	28 oct. 1883	GORNIA	Caraș Severin	ortodoxă	29 mart. 1912
3.	SEVER BUGARIU Bugariu Szever	9 dec. 1883	BEREG- SAUL MARE	Timiș	ortodoxă	11 mai 1912
4.	VICTOR CHIRIȚĂ Chirito Victor	19 sept. 1887	CHIZĂTAU	Caraș Severin	ortodoxă	28 iunie 1912
5.	IOACHIM CIUREA Ciurea Ioachim	28 mart. 1886	MOECIU	Făgăraș	ortodoxă	11 noi. 1911
6.	SABIN DAN Dan Sabin	11 sept. 1883	CRIȘCIOR	Hunedoara	ortodoxă	2 dec. 1911
7.	ȘTEFAN HĂRĂGUS Hărăgus István	23 mai 1887	BLĂJENI	Hunedoara	ortodoxă	18 mai 1912
8.	VICTOR MANU Manu Victor	7 dec. 1887	BISTRIȚA	Bistrița	greco-catolică	18 mai 1912
9.	CLEMENS PETROVAN Petrován Kelemen	15 mai 1887	Uj Haragos?	Solnoc Dăbâca	greco-catolică	18 mai 1912
10.	IOAN POPU Popu János	25 noi. 1889	GHERLA	Solnoc Dăbâca	greco-catolică	25 noi. 1911
11.	IOACHIM TOLCIU Tolciu Ioakim	1 apr. 1887	CALVA-SĂR	Târnava Mare	greco-catolică	28 iunie 1912

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	EMIL COZA Coza Emil	25 ian. 1889	VALEA CHIOARULUI	Sătmar	greco-catolică	11 iunie 1912
2.	GHEORGHE TELESCU Telescu György	7 dec. 1877	VERMEȘ	Caraș Severin	greco-catolică	8 iunie 1912
3.	PAVEL JARCO Zsarkó Pál	18 iunie 1880	ORȘOVA	Caraș Severin	ortodoxă	22 mai 1912

¹² Ibidem, 1 f 12.

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ELEMER JUGA Elemér Juga	22 ani	Krassó- komlot?	Caraș Severin	ortodoxă	13 iunie 1912

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN MEZEI Mezei János	25 apr. 1877	MOCIU DE CÂMPIE?	Cluj	greco- catolică	23 sept. 1911
2.	ȘTEFAN AMOȘ ALBU Albu Amos István	1886	BRAD	Hunedoara	ortodoxă	18 noi. 1911
3.	PETRU BUCIAN Bucsan Péter	26 iunie 1886	SIBIEL	Sibiu	ortodoxă	22 iunie 1912
4.	AUREL DOBRESCU	8 mart. 1885	HENIG	Brașov	greco- catolică	1912
5.	HORAȚIU GHERMAN German Horatiu	1 oct. 1888	BRAD	Hunedoara	ortodoxă	1 iunie 1912
6.	TEODOR ILIEȘIU Iliesiu Tivadar	12 sept. 1887	CRASNA	Sălaj	greco- catolică	23 dec. 1911
7.	ADAM IANCU Iancu Adam	26 oct. 1883	FĂGET	Caraș Severin	ortodoxă	26 ian. 1912
8.	IOAN CORNEL POPOVICIU Popoviciu Kornel János	15 iunie 1886	CIUMEȘTI	Sătmar	greco- catolică	2 sept. 1911
9.	LEONIDAS POP Pop Leonidas	7 sept. 1887	BICHIGIU	Bistrița Năsăud	greco- catolică	4 mart. 1911
10.	DUMITRU PREDA Preda Demeter	23 noi. 1888	Pancsova	Torontal	ortodoxă	28 oct. 1911
11.	IULIU EUGEN SELARIU Selariu Jenő Gyula	19 febr. 1888	HĂȚEG	Hunedoara	ortodoxă	17 febr. 1912
12.	IOAN SABAU Szabo János	21 apr. 1881	VALEA VINULUI	Sătmar	greco- catolică	28 oct. 1911

ANEXA 13

1912/1913¹³

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	LIVIU BARZU Barzu Livius	24 ian. 1889	CARAN- SEBEȘ	Caraș Severin	ortodoxă	30 noi. 1912
2.	VICTOR BERINDE Berinde Győző	12 mart. 1892	SATU- LUNG	Maramureș	greco-catolică	14 iunie 1913
3.	SILVIUS CIUCIU Ciucu Szilvius	23 aug. 1887	BAIA DE CRIȘ	Hunedoara	ortodoxă	3 iunie 1913
4.	ION COLBAZI Colbázi János	12 febr. 1889	Spring?	Alba	greco-catolică	21 iunie 1913
5.	GHEORGHE IULIAN GIVULESCU Givulescu Iulian György	15 apr. 1888	SAVĂR- ȘIN	Arad	ortodoxă	17 iunie 1913
6.	EMIL IOANOVICH Ioanovich Emil	15 iulie 1891	BUZIAȘ	Timiș	ortodoxă	19 apr. 1913
7.	TRIFON LAȚA Lata Trifon	10 febr. 1886	C-TIN DAI- COVICIU	Caraș Severin	ortodoxă	31 mai 1913
8.	ALEXANDRU HORĂȚ Horac Sándor	13 mai 1883	BUDA- PESTA		greco-catolică	31 oct. 1912
9.	VICTOR POPU Popu Victor	15 oct. 1885	POPTE- LEAC	Sălaj	greco-catolică	14 iunie 1913
10.	FABIAN REZEI Rezei Fábán	15 mart. 1891	LUGOJ	Caraș Severin	greco-catolică	21 iunie 1913
11.	NICOLAE SAMOSSY Samossy Miklos	21 noi. 1889	CAREI	Sătmar	greco-catolică	23 dec. 1912
12.	IOSIF EMIL VELICIU Veliciu Emil József	13 iulie 1888				
13.	ANDREI SIMION ZASLO Zászló Simon Endre	5 dec. 1882	SELEUȘ	Arad	ortodoxă	15 febr. 1913

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN OLIVER AUREL POP Pap Aurel Oliver János	28 febr. 1883	BAIA MARE	Sătmar	greco-catolică	21 iunie 1913
2.	VASILE SIMON Simon László	25 mai 1888	Alsó Remete	Bereg	greco-catolică	9 noi. 1912

13 Ibidem, 1 f 12.

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	BALINTH ALEXANDRU NICOLAE PAL RUDFALVI Rudfalvi Bálinth Sándor Pál Miklós	23 iunie 1883	BOCI- COIEL	Maramureș	greco-catolică	martie 1913
2.	GHEORGHE BOLCHIȘ Bolkis György	18 iunie 1889	RATEȘTI	Sătmar	greco-catolică	3 mai 1913
3.	NICOLAE CALIMAN Caliman Miklós	20 mart. 1886	CORNĂ- TEL	Sibiu	ortodoxă	15 febr. 1913
4.	ION GIURCA Giurca János	22 aug. 1885	COLUN	Făgăraș	ortodoxă	5 apr. 1913
5.	GHEORGHE C-TIN VERGILIUS HOTĂRAN Hotoran Vergilius C-tin Gheorghe	15 mai 1887	ȘIRIA	Arad	ortodoxă	1 mart. 1913
6.	VIRGILIUS CHECI Kécsi Vergilius	23 mai 1887	Kistorák	Torontal	ortodoxă	14 sept. 1912
7.	AUREL MARGINEAN Marginean Aurel	5 ian. 1885	NĂDLAC	Cenad	ortodoxă	19 oct. 1912
8.	MATEIU FLORIAN Florian Mateiu	13 oct. 1887	ARDAN	Bistrița Năsăud	greco-catolică	23 dec. 1912
9.	VIRGIL MADIN Madin Virgil	31 aug. 1886	CURTICI	Arad	ortodoxă	23 dec. 1912
10.	NICOLAE VASILE VALER MUSCAN Muscan Valer László Miklós	27 iunie 1886	BUTIN	Arad	ortodoxă	28 sept. 1912
11.	VASILE PINTEA Pintea Vazul	21 febr. 1889	ARIEȘU DE PADURE	Sătmar	greco-catolică	26 apr. 1913
12.	ROMULUS POPOVICI Popoviciu Romulus	17 iulie 1886	BARBOSU	Caraș Severin	ortodoxă	19 oct. 1912
13.	LAURA SENI Seni Laura	19 dec. 1886	MONOR	Bistrița Năsăud	greco-catolică	26 oct. 1912
14.	ION TELEGUȚ Telegut Iános	1 sept. 1887	ABRUD	Alba	ortodoxă	19 oct. 1912
15.	VALER TINCU Tincu Valer	16 apr. 1884	ORAȘTIE	Hunedoara	ortodoxă	31 mai 1913
16.	IOAN TOTOTIAN Totoian Iános	15 iunie 1888	SATU MIC	Alba	greco-catolică	19 oct. 1912
17.	SIMION URSU Ursu Simion	13 sept. 1889	CAȚA	Târnava Mare	ortodoxă	26 oct. 1912

BIOLOGIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ALEXANDRU BORZA Alexander Borza	26 ani	ALBA IULIA	Alba	greco-catolică	6 iunie 1913

ANEXA 14

1913/1914¹⁴

TEOLOGIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN SANTA Ioannes Sánta	35 ani	DOBRICU LĂPUȘULUI	Solnoc Dăb.	greco-catolică	24 apr. 1914
2.	GHEORGHE VIDICAN Giorgius Vidican	28 ani	CAIANUL MIC	Solnoc Dăb.	greco-catolică	30 iunie 1914

DREPT CANONIC

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1	VASILE REBREAN Rebrean László	4 noi. 1888	SASARM	Solnoc Dăb.	greco-catolică	21 mart. 1914

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	CORIOLAN BUGARIU Bugariu Coriolan	23 ian. 1886	BEREG-SAUL MARE	Timiș	ortodoxă	30 iunie 1914
2.	IOAN B. COMȘA Comsa B. Iános	3 mai 1885	ZĂRNEȘTI	Făgăraș	ortodoxă	9 mai 1914
3.	VALER DAVID Dávid Valer	19 dec. 1887	SEBEȘ	Sibiu	ortodoxă	25 apr. 1914
4.	VASILE FILIPCIUC Vazul Filipciuc	10 mart. 1885	PETROVA	Maramureș	greco-catolică	7 apr. 1914
5.	POMPILIUS ISACU Isacu Pompilius	10 dec. 1891	SEBEȘ	Sibiu	greco-catolică	30 iunie 1914
6.	ILIE MICLEU Micleu Illes	26 iunie 1887	DALBOȘET	Caraș Severin	ortodoxă	13 iunie 1914
7.	GHEORGHE MICULESCU Mikuleszku György	30 iulie 1885	TIMI-ȘOARA	Timiș	ortodoxă	8 noi. 1913
8.	ALEXANDRU ANDREI MUREȘIANU Muresianu András Sándor	20 ian. 1892	BLAJ	Alba	ortodoxă	14 febr. 1914

14 Ibidem, 1 f 14.

ANEXA 14 (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
9.	IUSTIN NEMET Német Jusztin	25 ian. 1883	Békésgyula	Békés	ortodoxă	6 oct. 1913
10.	DUMITRU NISTOR Nistor Demeter	9 apr. 1890	BURJUC	Hunedoara	ortodoxă	7 mart. 1914
11.	MATEI POPU Popu Maté	30 dec. 1891	NASAUD	Bistrița Năsăud	greco-catolică	31 ian. 1914
12.	VICENȚIU RAUCA Rauca Vince	15 noi. 1888	HAGHIG	Trei Scaune	ortodoxă	31 ian. 1914
13.	IOAN TIBIL Tibil János	14 oct. 1883	POȘTA	Sătmăr	greco-catolică	21 mart. 1914
14.	CORNEL TOGAN Togan Cornel	8 noi. 1890	SIBIU	Sibiu	greco-catolică	30 iunie 1914
15.	ALEXANDRU TURCU Turku Sándor	23 noi. 1882	ALBA IULIA	Alba	ortodoxă	20 iunie 1914

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1	VALER ANTAL TRITEA Tritea Antal Valer	1 oct. 1879	Gyulány	Bihor	greco-catolică	20 iunie 1914
2.	IULIUS TRITIE Tritye Iulius	5 febr. 1876	ȘIMAN	Arad	greco-catolică	14 mart. 1914
3.	ZOLTAN MAN Man Zoltán	11 mart. 1890	VIȘTEUL DE SUS	Maramureș	greco-catolică	7 febr. 1914
4.	ALEXANDRU MONASZTERLY Monászterly Sándor	7 sept. 1891	BUDA- PESTA		ortodoxă	6 dec. 1914
5.	EMERICH NAGY Nagy Imre	30 ian. 1891	SATU MARE	Sătmăr	greco-catolică	13 iunie 1914
6.	SEVER POP Papp Szeber	26 sept. 1884	CHEȘA	Bihor	ortodoxă	7 mart. 1914
7.	ANDREI SAXUN? Szaxun András	26 aug. 1892	BUDA- PESTA		greco-catolică	7 mart. 1914

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1	FLORIAN AL. GEORGE Florian Al. George	25 ani	SÂNGEORZ BĂI	Bistrița Năsăud	greco-catolică	27 iunie 1974
2.	SEBASTIAN BORNEMISA Sebastian Bornemisa	23 ani	BURJUC	Hunedoara	ortodoxă	
3.	ȘTEFAN DAMIAN Stephanus Damian	27 ani	BISTRITA BĂRGĂU-LUI	Bistrița Năsăud	ortodoxă	

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ALEXANDRU AUGURU Auguru Sándor	11 aprilie 1888	PINTIC	Cluj	greco-catolică	9 mai 1914
2.	TEODOR BABUȚIA Babutia Tivadar	3 aug. 1886	MĂDRI-GEȘTI	Arad	ortodoxă	22 aug. 1914
3.	IULIU ZENO BEȘAN Besan Zeno Iulius	29 mai 1888	LUGOJ	Caraș-Severin	ortodoxă	29 aug. 1914
4.	NICOLAE COMȘIA Comsia Miklós	24 ani	VEZA	Alba	greco-catolică	5 dec. 1913
5.	DUMITRU COSMA Cosma Demeter	6 aprilie 1888	SÂNGATIU	Sibiu	ortodoxă	15 noi. 1913
6.	MIRON CREȚU Cretu Miron	26 Oct. 1887	HĂGHIG	Trei Scaune	ortodoxă	31 ian. 1914
7.	MARIUS DUDA Duda Marius	22 febr. 1890	VĂRȘET	Timiș	greco-catolică	29 aug. 1914
8.	CONSTANTIN IOAN GAROIU Garoiu János Szilárd	2 iunie 1891	ZĂRNEȘTI	Făgăraș	ortodoxă	25 aug. 1914
9.	EMILIAN GIURGIU Giurgiu Emilian	23 ani	ZIZIN	Brașov	ortodoxă	23 dec. 1913
10.	VICTOR GROZA Groza Victor	9 mart. 1889	BĂCIA	Hunedoara	ortodoxă	31 ian. 1914
11.	TEODOR ILUTIA Ilutia Tivadar	25 mart. 1886	COCIUBA MARE	Bihor	ortodoxă	16 mai 1914
12.	LAURENȚIU LECHINȚAN Lechintan Lőrincz	10 iunie 1888	CUCER-DEA	Târnava Mică	greco-catolică	31 ian. 1914
13.	MIHAI LUPAȘ Lupas Mihály	25 ani	SĂLIȘTE	Sibiu	ortodoxă	13 dec. 1913
14.	AUREL MAGHER Mager Aurel	21 noi. 1889	BODEȘTI	Arad	ortodoxă	14 noi. 1914
15.	MIHAI MATARINGA Mataringa Mihály	11 noi. 1883	PRILIPET	Caraș-Severin	ortodoxă	22 iunie 1914

ANEXA 14 (continuare)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
16.	MIHAI MIRCEA MOCANU	6 sept. 1889	BRAȘOV	Brașov	ortodoxă	21 febr. 1914
17.	Mocanu Mircea Mihály IOAN NESTOR	8 mart. 1888	BEIUȘ	Bihor	ortodoxă	7 apr. 1914
18.	Nestor János ADALBERT ION PERIN	14 dec. 1891	BUDA- PESTA		ortodoxă	25 aug. 1914
19.	Perin János Adalbert TRAIAN AUREL CORNEL POTORAN	22 iulie 1890	MERE- ȘENI	Caraș- Severin	ortodoxă	25 aug. 1914
20.	Potorán Kornel Aurel Traian IOSIF PUȘCARIU	19 mart. 1889	BRAN	Făgăraș	ortodoxă	25 aug. 1914
21.	Puscariu József IOAN RADULOVICI	14 mart. 1889	BĂTEȘTI	Caraș- Severin	ortodoxă	25 aug. 1914
22.	Radulovici János OPREA RODEANU	26 iulie 1889	SALIȘTE	Sibiu	ortodoxă	30 iunie 1914
23.	Rodeanu Oprea IOAN ȘTEFĂNESCU	29 mart. 1885	CUGIR	Hunedoara	ortodoxă	18 oct. 1913
24.	Ștefănescu János AUREL STOIAN	27 ani	BRAN	Făgăraș	ortodoxă	23 dec. 1913
25.	Stoian Aurel IOSIF MIHAI IOAN STURZA	3 ian. 1887	SEPREUȘ	Arad	ortodoxă	13 iunie 1914
26.	Sturza János Mihály József DUMITRU TIRNEA	1 mai 1888	Temeskubin	Timiș	ortodoxă	14 febr. 1914
27.	Tirnea Demeter IOAN VINTILĂ	28 nov. 1889	Barcza- vazsnyov	Brașov	ortodoxă	14 febr. 1914
	Vintila János					

ANEXA 15

1914/1915¹⁵

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IULIU BELU Belu Gyula	3 iulie 1889	PARȚA	Timiș	ortodoxă	6 ian. 1915
2.	ALEXANDRU BUHA Buha Sándor	26 noi. 1891	CLICIOVA	Caraș-Severin	ortodoxă	15 mai 1915
3.	GHEORGHE COMȘA Comsa György	13 mai 1889	COMANA DE SUS	Făgăraș	ortodoxă	8 mai 1915
4.	LORAND BUSTEA Bustea Loránt	3 noi. 1882	PĂDURENI	Arad	ortodoxă	17 apr. 1915
5.	ILIE CIZMAS Csizmás Illés	12 iunie 1860	BOZ	Alba	greco-catolică	31 oct. 1914
6.	IULIU GHERMAN German Gyula	12 iunie 1889	ALBA IULIA	Alba	greco-catolică	26 iunie 1915
7.	CAROL KISS Kiss Károly	18 febr. 1891	MACAU	Cenad	greco-catolică	20 mart. 1915
8.	VALER MEDA Meda Valer	14 oct. 1887	SURDUCU MARE	Caraș-Severin	ortodoxă	19 iunie 1915
9.	PAVEL NICOLAEVICI Nicolaevici Pál	23 sept. 1889	TIMI- ȘOARA	Timiș	ortodoxă	16 ian. 1915

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN PETRU FLORIAN Florián Péter János	9 iulie 1878	RAVOVIȚA	Sibiu	greco-catolică	1 mai 1915

GEOGRAFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ELENA CIURDARIU Ciurdariu Elena	22 ani	SFÂRNA	23 ani	catolică greco-	28 noi. 1914

¹⁵ Ibidem, 1 f 15.

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Vârsta	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	MARGARETA MARIA HODOSIU	23 ani	BLAJ	Alba	greco-catolică	1 mai 1915

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN ACI	15 dec. 1890	Magyarbánlucy	Cenad	greco-catolică	15 mai 1915
2.	NICOLAE ARON	11 mai 1891	Oláshont-lász	Târnava Mică	greco-catolică	21 mart. 1914
3.	VICTOR IOSIF BUTEAN	13 apr. 1892	BEIUȘ	Bihor	greco-catolică	23 ian. 1915
4.	Butean József Viktor TITUS LIVIUS CÂMPEANU	8 febr. 1889	SUBCE-TATE	Ciuc	greco-catolică	17 oct. 1914
5.	Câmpeanu Livius Titus DUMITRU GADEN	21 febr. 1891	PONOREL	Turda Arieș	greco-catolică	14 noi. 1914
6.	Gaden Demeter TRAIAN ȘTEFAN HOSSU	26 iulie 1891	MILAS	Cluj	greco-catolică	26 iunie 1915
7.	Hossu István Trajan MARIUS LAZAR EUGEN HOSSU	11 dec. 1892	DEVA	Hunedoara	greco-catolică	24 apr. 1915
8.	Hosszu Jenő Lázár Marius ALEXANDRU MĂCELARIU	19 apr. 1890	BLAJ	Alba	catolică greco-	30 ian. 1915
9.	Macelariu Sándor ALEXANDRU MUREȘAN	1 ian. 1890	PRIBILEȘTI	Sătmăr	catolică greco-	26 iunie 1915
10.	Muresan Sándor GHEORGHE PAISIU	14 noi. 1887	BACI-SĂCELE	Brașov	catolică	29 mai 1915
11.	Paisiu György ALEXANDRU RUSU	8 ian. 1879	NASAUD	Bistrița Năsăud	ortodoxă	13 febr. 1915
12.	Rusu Sándor IOAN CAROL SCHOTTL	16 iulie 1879	NASAUD	Bistrița Năsăud	ortodoxă	24 febr. 1915
13.	Schollt Károly János VASILE ȚIRNEA	6 mart. 1891	Temeskubin	Timiș	greco-catolică	12 sept. 1914
	Tirnea Vazul					

ANEXA 16

1915/1916¹⁶

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ENEAS ISACU Isacu Eneas	7 mai 1890	SEBEȘ	Sibiu	greco-catolică	24 mai 1915
2.	CALMAN STURZA Sztura Kálmán	4 aug. 1884	TIMI- ȘOARA	Timiș	ortodoxă	3 noi. 1915
3.	SIMION CORNEL ȚICU Teicu Kornel Simion	24 febr. 1891	ILIDIA	Caraș- Severin	ortodoxă	17 iunie 1916

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	GHEORGHE VALER BARBU Barbu Valér György	18 noi. 1892	PECICA ROMÂNĂ	Arad	ortodoxă	6 noi. 1915
2.	VICTOR CUTHEANU Cutheanu Győző	11 noi. 1889	DOBRA	Hunedoara	greco-catolică	24 iunie 1916
3.	ARON DORCA Dorca Aron	23 aug. 1889	AGĂRBI- CIU	Târnava Mare	ortodoxă	15 ian. 1916
4.	VASILE ISAILA Isaila Vazul	18 ian. 1890	BIERTAN	Târnava Mare	ortodoxă	11 mart. 1916
5.	GHEORGHE LAZĂR Lázár György	19 febr. 1888	APOLDU DE SUS	Sibiu	ortodoxă	11 sept. 1915
6.	GHEORGHE MOLDOVAN Moldovan György	23 oct. 1888	SIBIU	Sibiu	ortodoxă	6 mai 1916
7.	MARIA OROSAN Oroszán Mária	16 mar. 1880	ZALAU	Sălaj	greco-catolică	13 dec. 1915
8.	LIVIU POP Pop Livius	6 sept. 1892	CLUJ	Cluj	ortodoxă	18 dec. 1915
9.	SILVIUS TAMAȘ SIGISMUN POP Pop Sigismund	25 aug. 1892	SIGHET	Maramureș	greco-catolică	15 mai 1916
10.	TITUS RUSSU Russu Titus	5 febr. 1892	NAZNA	Mureș Turda	ortodoxă	24 mart. 1916
11.	IOAN SÎRBU Sirbu János	12 apr. 1889	CRACIU- NELU DE SUS	Târnava Mică	greco-catolică	30 oct. 1915

¹⁶ Ibidem, 1 f. 16.

DREPT CANONIC

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IULIU MATE Máté Gyula	17 iulie 1884		Sătmar	greco-catolică	19 dec. 1915

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	AUGUSTIN MACARIE Macarie Agoston	1 febr. 1871	TAȘNAD	Sălaj	greco-catolică	24 iunie 1916
2.	AUREL IULIU MEZEI Mezei Gyula Aurél	18 mart. 1891	MOCIU	Cluj	greco-catolică	28 iunie 1916

ANEXA 17

1916/1917¹⁷

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	VICTOR BOGDAN	15 iulie 1887	FĂRĂGAU	Cluj	greco-catolică	decem. 1916
2.	Bogdan Victor GHEORGHE DAVIDESCU	30 mart. 1892	BRAȘOV	Brașov	ortodoxă	7 oct. 1916
3.	Davidescu György VALER IOAN ONIȚIU	23 apr. 1893	SEBEȘ	Sibiu		16 iunie 1913
	Onitiu János Valér					

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	CORNEL GHEORGHE IONESCU	21 febr. 1893	BUDA-PESTA		greco-catolică	24 mart. 1917
	György Kornél					

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	GHEORGHE TEODOR ANDREI	18 apr. 1892	LUGOJ	Caraș-Severin	ortodoxă	9 iunie 1917
2.	Tivadar György VASILE BOJOR	11 mart. 1891	ARDAN	Bistrița	greco-catolică	23 sept. 1916
3.	Bojor Vazul ALADAR IOSIF CÂMPIAN	6 ian. 1895	BOCȘA VASIOVEI	Caraș-Severin	greco-catolică	23 iunie 1917
4.	Campion József Aladár GHEORGHE CORNEA	14 aug. 1890	VENETIA DE JOS	Făgăraș	greco-catolică	2 dec. 1916
5.	Cornea György ALEXANDRU DRĂGAN	31 mai 1893	Maroscsisz	Arad	greco-catolică	9 iunie 1917
	Dragan Sándor					

¹⁷ Ibidem, 1 f 17.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
6.	ALEXANDRU DUMBRĂVICIAN Dumbrăvicsan Sándor	18 apr. 1890	BAIA MARE	Sătmar	greco-catolică	23 dec. 1916
7.	AUREL FILIP Filip Aurel	12 oct. 1892	LUGOJUL DE JOS	Bihor	ortodoxă	24 mart. 1917
8.	IOAN TIBERIU KISS Kiss Tibor János	25 iunie 1892	SALIȘTEA DE SUS	Maramureș	greco-catolică	23 dec. 1916
9.	TRAIAN LEUCUȚIA Leucutia Trajan	6 apr. 1892	CALĂCEA	Timiș	ortodoxă	23 dec. 1916

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	VICTOR CHERESTEȘIU	22 ani	DEJ	Solnoc Dăbâca	greco-catolică	22 iunie 1917

ANEXA 18

1917/1918¹⁸

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ZAHARIA BOILĂ	29 noi. 1892	TÂRNA- VENI	Târnava	greco-catolică	4 febr. 1918
2.	Boila Zaharia VIRGIL POP	3 aug. 1864	SICLAU	Mică Arad	greco-catolică	2 mart. 1918
3.	ALEXANDRU POPOVICI	7 febr. 1882	Füzes	Caraș- Severin	ortodoxă	22 iunie 1918
4.	Popovici Sándor VICTOR RADULESCU	1 apr. 1890	CRUȘO- VĂȚ	Caraș- Severin	ortodoxă	1 iunie 1918
5.	Rădulescu Victor ȘTEFAN VENTER	5 aug. 1892	ORADEA	Bihor	greco-catolică	2 iulie 1918
6.	Venter István LAZAR ZARCULA	1 aug. 1888	Marovisty	Caraș- Severin	ortodoxă	4 mart. 1918
	Zarcula Lázár					

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	NICOLAE DĂRĂBANT	9 iunie 1892	TIREAN	Sătmar	greco-catolică	25 mart. 1918
2.	Darabánt Miklós EUGEN SANI	4 apr. 1892	PIANUL DE JOS	Sibiu	ortodoxă	2 mart. 1918
3.	Sani Jenő IOAN VEREȘ	12 aug. 1879	SATU MARE	Sătmar	greco-catolică	2 iulie 1918
	Veres János					

MEDICINĂ

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	IOAN IULIU IGNEA	2 aug. 1893	LUGOJ	Caraș- Severin	ortodoxă	20 iulie 1918
2.	Igneă Gyula János VASILE ILEA	26 oct. 1891	ȘOMCUTA MARE	Sătmar	greco-catolică	15 iunie 1918
3.	Ilea Vazul ANDREI VICTOR ȘULA	7 sept. 1886	CRĂCIU- NEȘTI	Hunedoara	ortodoxă	24 aug. 1918
	Sula Victor András					

18 Ibidem, 1 f 18.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
4.	SIMION IOAN LIVIU IONASIU Ionasiu Livius János Simon	21 apr. 1893	MARGINA	Caraș-Severin	ortodoxă	2 mart. 1918
5.	LAURENȚIU LEȘNICAN Lesnican Lőrincz	13 ian. 1894	DOBRA	Hunedoara	ortodoxă	11 mai 1918
6.	VASILE MUREȘIANU Muresianu Vazul	20 apr. 1893	CHEIA	Turda	greco-catolică	9 mart. 1918
7.	EUGEN NICOARĂ Nicara Jenő	6 ian. 1893	PETRIȘ	Mureș	ortodoxă	22 iunie 1918
8.	PAVEL OPRÎȘA Oprisa Pál	2 apr. 1893	BRAD	Turda Hunedoara	ortodoxă	4 ber. 1918

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
1.	15. LIVIUS BOCANICIU Bocaniciu Szilviusz	13 febr. 1893	PUI	Hunedoara	greco-catolică	5 noi. 1918
2.	IOAN BUIA Buia János	25 mart. 1894	SÂNGEORZ BĂI	Bistrița	greco-catolică	19 oct. 1918
3.	EUGENIU BUNEA Bunea Jenő	3 mart. 1892	VAD	Făgăraș	greco-catolică	23 mai 1919
4.	SEVER SEPTIMIU CENARIU Cenariu Szeptimus Szevér	15 iunie 1891	SIBIU	Sibiu	greco-catolică	31 mai 1919
5.	ȘTEFAN EUGEN CRIȘIANU Crisianu Jenő István	17 sept. 1892	OHABA	Făgăraș	greco-catolică	17 mart. 1919
6.	MARIUS VASILE HANGANUȚIU Hanganutiu Vasile Marius	11 ian. 1895	PRUNDU BĂRGĂULUI	Bistrița Năsăud	greco-catolică	17 noi. 1918
7.	EMIL CAMIL SABIN MANUILA Manuila Szabin Kamil Emil	19 febr. 1894	SĂMBĂTENI	Arad	ortodoxă	19 mart. 1919
8.	ILIE MARIAN Marian Illés	3 ian. 1892	Vărbobsa	Caraș-Severin	greco-catolică	29 mart. 1919
9.	TEODOR MIȘCA Miska Teodor	4 sept. 1891	SIMAND	Arad	ortodoxă	23 mai 1919
10.	CONSTANTIN MORARIU Murariu Szilárd	24 oct. 1892	LUGOJ	Caraș-Severin	ortodoxă	5 noi. 1918

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confeșiunea	Data susținerii doctoratului
11.	VASILE POP Pop László	21 dec. 1892	HODAC	Mureș Turda	ortodoxă	1 febr. 1919
12.	IOAN POPOVICI Popovici János	13 noi. 1895	BERZAVIA	Caraș- Severin	ortodoxă	22 mart. 1919
13.	MIHAI GHEORGHE POPOVICIU Popoviciu György Mihály	17 apr. 1895	CHIȘINEU	Arad	ortodoxă	12 apr. 1919
14.	ATHANAZ TRAIAN POPOVICI Popovici Traján Athanáz	1 mai 1894	BERECHIA	Arad	ortodoxă	17 mart. 1919
15.	IOSIF ANDRÁS SPIRY Spiry András József	26 iulie 1894	SATU MARE	Sătmar	greco- catolică	22 febr. 1919

ANEXA 19

1918/1919¹⁰

DREPT CANONIC

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	ION BOLBOCA	10 iunie 1892	BAIA DE CRIS	Hunedoara	greco-catolică	21 dec. 1913

ȘTIINȚE JURIDICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	NICOLAE DARABÁNTH	9 iunie 1892	TIREAM	Sátmar	greco-catolică	21 dec. 1918
2.	Darabánth Miklós					
2.	MIHAI PAULUSS	24 sept. 1893	SATU MARE	Sátmar	greco-catolică	23 dec. 1918
3.	Pauluss Mihály					
3.	IOAN PAȘCANDI	26 sept. 1894	SATU MARE	Sátmar	greco-catolică	16 sept. 1918
4.	Páskándy János					
4.	IULIU VASOCIN	21 aug. 1892	Nyercshag	Maramureș	greco-catolică	1 martie 1919
	Vaszácsin Gyula					

ȘTIINȚE POLITICE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	OCTAVIAN BEU	9 iulie 1893	ORLAT	Sibiu	greco-catolică	23 sept. 1918
2.	Beu Octavian					
2.	VICTOR BOER	4 ian. 1888	AITA SEACA	Trei-Scaune	greco-catolică	12 oct. 1918
3.	Boér Győző					
3.	GHEORGHE MOISA	23 apr. 1893	ARAD	Arad	ortodoxă	8 martie 1919
4.	Moisa György					
4.	BELA NAGY	9 oct. 1893	DOBA MARE	Sátmar	greco-catolică	5 apr. 1919
	Nagy Béla					

FILOZOFIE

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	EMIL LOBONȚIU	?	BOIANU MARE	Sălaj	greco-catolică	9 aug. 1919
	Lobontiu Emil					

19 Ibidem, 1 f 19.

ANEXA 20

MEDICINA

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Data nașterii	Localitatea	Comitatul	Confesiunea	Data susținerii doctoratului
1.	SILVIUS BOCANICIU Bocaniciu Szilviusz	13 febr. 1893	PUI	Hunedoara	greco-catolică	5 noi. 1918
2.	IOAN BUIA Buia János	25 mart. 1894	SÂN-GEORZ-BAI	Bistrița-Năsăud	greco-catolică	19 oct. 1918
3.	EUGEN BUNEA Bunea Jenő	3 mart. 1892	VAD	Făgăraș	greco-catolică	23 mai 1919
4.	SEVER SEPTIMIU CENARIU Cenariu Szeptimiusz	15 iunie 1891	SIBIU	Sibiu	greco-catolică	31 mai 1919
5.	ȘTEFAN EUGEN CRIȘIANU Crisianu Jenő István	17 sept. 1892	OHABA	Făgăraș	greco-catolică	17 1919
6.	MARIUS VASILE HÂNGĂNUȚIU Hanganuțiu Vasile	11 ian. 1895	PRUNDU-BĂRGĂULUI	Bistrița-Năsăud	greco-catolică	17 noi. 1918
7.	EMIL CAMIL SABIN MANUILA Manuila Szabin Kámil	19 febr. 1894	SĂMBA-TENI	Arad	ortodox	19 mart. 1919
8.	ILIE MARIAN Marian Illés	3 ian. 1892	Várboksán?	Caraș-Severin	greco-catolică	29 mart. 1919
9.	TEODOR MIȘCA Miska Teodor	4 sept. 1891	ȘIMAND	Arad	ortodox	23 mai 1919
10.	CONSTANTIN MURARIU Murariu Szilárd	24 oct. 1892	LUGOJ	Caraș-Severin	ortodox	5 noi. 1918
11.	VASILE POP Pop László	21 dec. 1892	HODAC	Mureș-Turda	ortodox	1 febr. 1919
12.	IOAN POPOVICI Popovici Iános	13 nov. 1895	BERZOVIA	Caraș-Severin	ortodox	22 mart. 1919
13.	MIHAI GHEORGHE POPOVICIU Popoviciu György	17 apr. 1895	CHIȘINEU	Arad	ortodox	12 apr. 1919
14.	ATANASIE TRAIAN POPOVICI Popovici Traján	1 mai 1894	BERECHIU	Arad	ortodox	17 mart. 1919
15.	IOSIF ANDRÁS SPIRY Spiry András József	26 iulie 1894	SATU MARE	Sătmar	greco-catolică	22 febr. 1919

AUGUSTIN BUNEA — UN CANONIC DIN BLAJ LA ROMA ȘI VIENA

VALERIA SOROȘTINEAN

Augustin Bunea s-a născut la Vad, Făgăraș la 4 august 1857; a studiat în clasele gimnaziale la Brașov și Blaj, iar din 1877 este trimis ca alumn la Roma unde va urma filosofia și teologia. Aici își va da și doctoratul în teologie dogmatică cu titlul *Despre Sacramentul Sfintei Euharistii* în 1881, iar în 1882 va fi hirotonit preot. Va ajunge secretar al mitropolitului Ioan Vancea de Buteasa, și din 1898 canonic în capitlul Mitropoliei din Blaj.

Este autorul unui șir impresionant de lucrări de istorie bisericească. Începe în 1890 cu o interesantă biografie închinată mitropolitului Ioan Vancea de Buteasa, oferind informații interesante despre participarea acestuia între 1869—1870 la Conciliul Vatican I.

Urmează apoi *Cestiuni din dreptul și istoria Bisericii Românești Unite* (vol. II, 1893), o lucrare de răspuns la articolele lui Nicolae Densușianu din *Gazeta Transilvaniei*.

Lucrarea sa fundamentală este considerată a fi *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inochentie Micu* (Blaj, 1900).

În 1903 apare lucrarea *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*. Având la bază 250 de documente în mai multe limbi, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici*... este o istorie care, așa cum spune autorul, nu poate fi decât „în prima linie bisericească, fiind atunci biserica unica instituțiune ce au avut-o ei (românii) în trecut și o au și astăzi în țările Coroanei ungare”¹.

Episcopiile românești din secolele XVI—XVII, opinia sa despre mitropolia Bălgradului înainte de Mihai Viteazul și episcopiile catolice din Transilvania reprezintă cele trei mari secțiuni ale cărții sale *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, apărută în 1904.

Celelalte opere ale sale se circumscriu raportului uneori atât de fragil dintre ortodocși și greco-catolici: *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Belgradului, Sava Brancovici sau Statistica românilor din Transilvania în 1750, în timpul lui Petru Paul Aron*.

Dar ultimele sale lucrări demonstrează și o sensibilă și promițătoare trecere la o viziune de ansamblu asupra românilor, de la începuturile creștinismului în țara noastră și până la instaurarea stăpânirii habsburgice, cum ar fi *Încercare de istorie a românilor până la 1382* și începutul a ceea ce ar fi trebuit să fie o *Istorie a regimentelor grănicerești*, publicate postum; prima sub egida Academiei — al cărei membru titular devenise în 1909 —, iar a doua de către Ștefan Manciulea, bibliotecarul Mitropoliei blăjene în perioada interbelică.

Un fapt nu trebuie uitat: în 1891, împreună cu Vasile Hossu, viitor episcop al Lugojului, și cu Victor Szmigelsky contribuie la apariția ofi-

ciosului Mitropoliei din Blaj, *Unirea*. Aceasta publicație îi oferă cea mai potrivită formă pentru a judeca și evalua lumea românească în care a trăit, prin numeroasele articole publicate.

Moare subit la 30 noiembrie 1909, după ce participase la o ședință a sinodului arhiepiscopiei. Își pregătise cu câteva zile înainte discursul de recepție la Academie, intitulat *Stăpânii Țării Oltului*.

Înmormântarea sa, la 2 decembrie 1909, a fost o manifestare a sincerenelor păreri de rău ale românilor de dincolo și dincoace de Carpați, de la reprezentanții P.N.R. la Capitlul din Blaj și *Astra* de la Sibiu, și până la reprezentanții românilor macedoneni. Dintre marii istorici contemporani cu el, l-au apreciat îndeosebi Nicolae Iorga și Ioan Lupaș.

Cei din Blaj au fost încredințați că odată cu moartea lui „s-a stins al patrulea luceafăr, care alături de Șincai, Clain și Maior a fost o glorie a Blajului și a întreg neamului românesc”².

Roma a fost pentru preotul și istoricul greco-catolic „un refugiu” de cele mai multe ori spiritual din fața greutăților prin care Biserica greco-catolică, dar și ortodoxă din Transilvania au trecut. Nu a fost de multe ori la Roma, dar alături de perioada anilor de studii (1877—1882) a mai fost aici în 1906, și această vizită nu a fost una oarecare. Aceasta pentru că a trebuit să îmbine viziunea bisericească asupra lumii cu cea politică.

În general el nu a fost un om politic în adevărata accepție a cuvântului, dar s-a aflat mereu acolo unde se petreceau lucruri importante pentru istoria noastră.

De fapt, Augustin Bunea încearcă să vadă istoria noastră prin prisma atotputernicei Biserici catolice. Astfel își va aduce mereu aminte că, pe vremea când studia teologia la „Propaganda Fide”, clădise împreună cu consulul regatului României la Roma, Obedenariu, planul de a-i atrage la unirea cu Roma pe macedo-români, și se vedea „apostolul” eliberării lor. Pentru el ortodoxia nu mai are o profunzime interioară, ci doar un fast exterior, și, convins de acest lucru, se miră în 1904, într-un articol din *Unirea* „de ce cuțo-vlahii mai țin cu ortodoxia din Fanar?”³. Caută mereu soluții, negând totuși în ansamblu realitatea pe care o vedea, și anume că poporul român (cel din regatul României) a ales să rămână ortodox, indiferent la acuzațiile de imobilism aduse ortodoxiei din această parte a „Orientului”, prin care Roma înțelegea în continuare și Europa Răsăriteană mărginită sau făcând parte din trei imperii: Habsburgic, țarist și Otoman.

Ideile cu care el merge la Roma în 1906 sunt și acelea ale unei personalități deosebite în regatul României; este vorba de principele Vladimir Ghika. Acesta era convins în fervoarea sa religioasă, că va putea să rămână un la fel de bun ortodox și după convertirea sa la catolicism.

Revenind la momentul sosirii sale la Roma, Augustin Bunea trebuia să obțină oficial din partea Vaticanului aprobarea hotărârilor sinodului al III-lea mitropolitan, dar pe de altă parte a avut și două misiuni confidentiale. Prima era aceea de a obține sprijinul Romei în fața tendinței Bisericii catolice din Ungaria de a desființa autonomia celei greco-catolice, ceea ce ar fi adus-o într-o stare de inferioritate chiar și față de Biserica ortodoxă. În al doilea rând, era într-un fel cel care continua la Vatican dialogul început de papa Pius X cu Vladimir Ghika.

În primele sale contacte cu „Propaganda Fide“, el este surprins de ideile care se vehiculau în cercurile de la Vatican, și anume accentul pus pe reluarea unei concepții de „reconquistă“ religioasă în Europa Răsăriteană.

I se cere să scrie un memoriu pe această temă, cu referire directă la poporul român, și se simte totuși nepregătit, deși discutasese și cu Vladimir Ghika despre un lucru asemănător.

Acest memoriu se va intitula *Memoriale per l'unione del popolo rumeno con la Santa Chiesa Romana*, și ne dăm seama de la început că el „își scrie memoriul“ ca un bun elev al „Propagandei Fide“, dar și convins (este greu de stabilit în ce proporție) de probabilitatea îndeplinirii lucrurilor scrise de el.

De la început trebuie subliniat că el consideră unirea religioasă a fi „un instrument eficace pentru o renaștere religioasă și morală a acestui popor (român)“⁴⁴.

Mai mult, România ar fi trebuit să ajungă un centru puternic de iradiere pentru „la fede cattolica nell'Oriente e specialmente nella penisola balcanica“⁴⁵.

În rândurile care urmează ale memoriului pare că autorul se transpune viziunii altei epoci, lăudând frumusețea și bogăția pământului României și arătând că aceasta are, în primul rând, multe biserici și mănăstiri și o serie de familii aristocratice, care recomandă această țară a fi demnă de a i se încredința această misiune.

Ba mai mult, ea poate fi un loc de unde se va putea extinde „il regno del nostro Signore Gesu Christo per tutta la terra“⁴⁶.

Interesantă este justificarea pe care Augustin Bunea o dă acestor posibile acțiuni, eminamente religioasă: războiul ruso-japonez (1904—1905). Acest conflict se consideră că a adus Imperiul țarist nu neapărat în pragul unui colaps economico-social, ci în fața unui moral, peste care nu s-a mai putut trece.

Imaginea amenințătoare a acestui imperiu i-a făcut întotdeauna pe diplomați să considere că acesta este mereu în stare „să-și sufoce“ în varii feluri vecinii, inclusiv prin agitarea ideii panslaviste, alături de o ortodoxie împilată deja de secole de Imperiul Otoman. Deci se conchide în memoriu, acum (1906) ar fi momentul pentru a declanșa acțiunea de trecere a românilor de la Biserica ortodoxă la cea greco-catolică.

Fără îndoială, el este într-un fel „nevoit“ să folosească și artificii de stil, prezentând la un moment dat regatul României ca un loc al inculturii și necivilizării, în raport cu Roma.

Dar din zece file ale memoriului, mai mult de jumătate se doresc o pledoarie pentru susținerea drepturilor Bisericii greco-catolice, deoarece arată Bunea cu deplin temei, dacă aceste drepturi ar fi nesocotite, atunci actul religios al unirii nu va mai exercita nici o influență, nici chiar asupra românilor ortodocși din Transilvania.

În această perioadă, individualitatea națională și religioasă a Bisericii greco-catolice părea atunci să nu o salveze în fața conceptului de „autonomie“, pe care îl propagase Biserica catolică din Imperiul Austro-Ungar.

După instaurarea dualismului, pe plan bisericesc, greco-catolicii s-au confruntat cu o armă de atac specială: autonomia catolică. A fost vorba

de atitudinea preoților greco-catolici, și de faptul că mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa a considerat la fel ca și secretarul său, Augustin Bunea, că Roma îl poate ajuta mai mult decât o făceau Viena sau Budapesta.

Din aceste considerente a participat la conciliul Vatican I, observând că de fapt organizarea administrativă a Bisericii sale, inclusiv unele elemente de dogmă sunt mai puțin cunoscute. Urmașul lui Ioan Vancea de Buteasa, Victor Mihaly de Apșa nu va face greșala de a cere preoților „mărturisiri de credință” față de Roma, pentru că are de luptat direct cu această problemă.

Condițiile de incorporare a Bisericii greco-catolice în cadrul celei catolice erau pregătite din 1898. Situația rămâne nedecisă până la primul război mondial. Protestele celor din Blaj au avut urmări nedorite, cum a fost „episodul” episcopiei greco-catolice ungare de la Hajdudarag (1911).

Dornic mereu de echilibru între factorul religios și cel politic, pe care nu-l poate evita, Vaticanul preia și acum tradiția unui papă, cum a fost Leon XIII, care voia o stabilitate religioasă nu într-un stat, ci într-o anumită parte a Europei, în situația în care aici, în plan strict politic, se profilau deja marile crize ale imperiilor.

Raymund Netzhammer, arhiepiscopul catolic de București, arăta că Leon XIII a fost îndeosebi interesat de a declanșa o nouă „cruciadă”. „Jahrhunderte lang haben die Katholiker nicht mehr so allgemein und so anhaltend ihre Blicke nach dem schismatischen Orient gerichtet, wie es gegenwärtig unter dem glorreichen Pontifikate Leon XIII. geschah”⁴⁷.

Mai târziu, Pius X a fost și el preocupat de acest subiect, la fel va face și Augustin Bunea în 1878, când s-a gândit „... la înființarea unei episcopii unite pentru românii macedoneni”⁴⁸.

Roma dorește să câștige „acest război” al cuvintelor și al intențiilor, deși era clar pentru oricine că în regatul României societatea era interesată să-și urmărească dezvoltarea cu toate greutățile ei, și nu mai era dispusă să se privească strict doar din punct de vedere religios.

După redactarea memoriului, a urmat prezentarea lui la „Propaganda Fide” și audiența la papa Pius X. Aceasta a avut loc la 4 mai 1906, și a relevat următoarele: Roma consideră că trebuie să recunoască importanța limbii liturgice, deci în cadrul Bisericii greco-catolice române aceasta trebuie să rămână limba română.

Interesant este că, spre deosebire de conținutul memoriului, în audiență Augustin Bunea pune accentul și pe problemele cele mai importante ale Bisericii sale, discutând următoarele (așa cum reiese din informarea confidențială făcută la mitropolitul Victor Mihaly de Apșa): aprobarea textului conciliului provincial III, cuprinsul memoriului, urmările triste pentru catolicism „... dacă se va continua cu introducerea limbii maghiare ca limbă liturgică în bisericile greco-catolice”⁴⁹. Atât de dornic să-i vadă greco-catolici pe toți românii, Augustin Bunea se dovedește, pe de altă parte, un preot care respectă tipicul Bisericii sale, rămas încă ortodox, mai ales la Roma, amintind papei Pius X că el a săvârșit în 1882 primul „... cea dintâiu liturgie grecească, cântată în biserica mănăstirei din Gratta-Ferata”⁴⁰.

Mândru că este român și este fiu al Bisericii unite cu Roma, el se întoarce din călătorie, mulțumit de îndeplinirea misiunii oficiale enumerate mai sus, și de faptul că a re trăit toate speranțele pe care și le-a pus în sprijinul Romei pentru „salvarea” religioasă a românilor macedoneni și nu numai.

Știind că Memoriul se afla la Viena la Nunțiatura Apostolică, el merge la 14—15 mai 1906 la Viena. Aici a aflat că secretarul Nunțiatului, Rossi a fost în audiență la Francisc-Iosif și a prezentat situația Bisericii greco-catolice din Transilvania, dorința ei de a-și putea ține un congres propriu.

Împăratul a răspuns însă arătând că există teama că românii se vor folosi de autonomie în scopuri politice, și a hotărât ca „episcopul român” să mai facă un memoriu-cerere pe această temă. Augustin Bunea, aflând de rezultatul audienței, îi declara monseniorului Rossi: „... Maiestatea Sa... va fi fost sinistru informat asupra ținutei politice a Românilor, cari nu doresc alta decât asigurarea existenței naționale sub sceptrul Maiestății Sale și a dinastiei Habsburgice căreia Românii, precum în trecut așa și în viitor, vor fi cei mai credincioși supuși”¹¹.

Concluzia, surprinzătoare pentru contextul prezentat mai sus, nu este deloc optimistă. Ea apare într-o scrisoare trimisă de Augustin Bunea bunului său prieten din București, Ion Bianu: „... noi, Românii, suntem foarte puțin sau chiar rău cunoscuți atât în cercurile bisericești, cât și în cele mirenești din Apus și că nicăiri ca în Roma... nu s-ar putea lucra cu mai mult succes pentru a informa lumea asupra situației noastre și a o dispune în favorul neamului nostru...”¹².

Dar, pentru că exista și aici un dar, el continuă: „Nu ai la ce invidia situația mea. Ea este grea aici unde suntem cunoscuți tocmai ca și la București, unde prostia și răutatea zădărnicesc planurile mari pentru fericirea neamului nostru.”¹³

Deci, până la urmă, lucrurile discutate de Bunea au rămas în matca lor; de fapt prin atenția acordată doar Bisericii sale, el s-a făcut partizanul, în acel moment, al renunțării la o acțiune „prozelistă” și al acceptării unui realism factic.

Un alt aspect important se relevă aici, și anume că, atât Bunea, cât și cei care i-au împărtășit ideile au reușit „să-și tempereze” zelul în cea mai corectă tradiție catolică pentru a observa realitatea românească din Imperiul Austro-Ungar, majoritar ortodoxă în ceea ce-i privește pe români. În perioada la care ne referim, națiunea română din Transilvania avea nevoie de o aprofundare a sentimentului religios, indiferent de nuanțele acestuia.

Trebuie subliniat acest lucru, chiar și numai pentru a reaminti însemnătatea legăturii în secolul XX între Biserică și Națiune, fundamentală pentru ceea ce Nicolae Bălcescu numea „misia” pe care fiecare popor e dator a o împlini în lume.

După călătoria sa la Roma dintre 10 martie și 9 mai 1906 și oprirea la Viena, într-o altă scrisoare trimisă lui Ion Bianu la București din Blaj la 21 mai 1906 îl anunța: „Am să vă comunic lucruri foarte importante când voi sosi la București.”¹⁴

Alături de Roma, Viena exercita asupra lui Augustin Bunea o atracție deosebită din mai multe puncte de vedere, dar în primul rând pentru că ea simbolizează persoana împăratului.

Într-un articol comemorativ din 1909, semnat de Iulian Florian, se arată că Augustin Bunea avea un sentiment deosebit față de tron¹⁵. Dincolo de o anumită exagerare, desigur oficială, se pune o problemă delicată în ceea ce privește sentimentele pe care le-au avut și le-au păstrat față de împăratul de la Viena, în cazul nostru longevivul Francisc-Iosif.

El a fost văzut ca o instanță supremă, și până la dualism au fost destule situații, mai ales politice, care au demonstrat că o nostalgie a „bunului împărat” a fost păstrată de mulți români. Cu timpul și-au dat seama că au pierdut jucând pe această carte, iar modul în care unul dintre ei a apreciat această situație voi încerca să-l creionez mai jos.

Până la sfârșitul domniei sale, împăratul Francisc-Iosif a fost convins că dualismul, spre deosebire de federalism, ar avea mai multe șanse pentru menținerea structurii unui imperiu. Deviza romană a Imperiului Habsburgic, „Divide et impera”, nu a mai putut fi aplicată în ansamblu, deoarece au reușit mai bine cei care alături de împărat au încheiat pactul dualist.

Celălalt personaj al Casei de Habsburg va deveni arhiducele Francisc-Ferdinand d'Este, prinț moștenitor după drama de la Mayerlinck și moartea tatălui său la Ierusalim. S-a născut în 1863 și a fost asasinat împreună cu soția sa, Sofia Chatek, contesă de Hohenberg, la Sarajevo, ceea ce a servit ca pretext pentru declanșarea primului război mondial.

Concepțiile politice ale unchiului și nepotului nu au găsit, mai ales după 1900, nici un mod comun de manifestare. Cum ideile arhiducelui au fost făcute cunoscute și românilor, și Augustin Bunea va crede într-o intervenție imperială care să atenueze starea de încordare care cuprinse națiunea română din Transilvania și Banat.

Prin articolele sale din *Unirea*, el va încerca să explice „stagnarea” mișcării naționale la început de secol XX prin atenția insuficientă acordată unei dezbateri de ansamblu.

Are prilejul de a-și exprima punctul de vedere, ocupându-se de răspunsul studenților maghiari la memorandum-ul studenților din București, și apoi de cazul Memorandum-ului propriu-zis din 1892.

Între 15 august și 5 septembrie 1891, articolele din *Unirea* se ocupă de primul caz. În opinia sa ar fi trebuit să existe și un răspuns al studenților români din Imperiu (acesta va și veni puțin mai târziu, sub semnătura lui A. C. Popovici). Este convins că aceștia nu doresc să creeze greutăți monarhiei austro-ungare, să pregătească de fapt calea spre descompunerea statului, ci doar să lumineze opinia publică despre stările anormale și grele în care se află o naționalitate importantă din patria noastră¹⁶. În final, articolul scoate în evidență și un alt aspect, și anume că, prin rolul „destul de puțin dezinteresat”, jucat de Viena în realizarea unirii religioase, s-a ajuns la posibilitatea de a trimite bursieri români la Roma pentru „Propaganda Fide”, Viena și Lemberg¹⁷.

Ajunge la concluzia că după 1867 apelul la milostivirea împăratului începe să nu mai aibă o adevărată acoperire. Articolele scrise acum (în 1891), referitoare la soarta școlilor românești de după 1880, trag spre o concluzie amară: legile sancționate de împărat înainte și după 1867 sunt, unele, în contradicție totală, iar politica dusă de guvernul de la Budapesta lăsa să se vadă rolul unificator al împăratului, ca fiind strict formal.

Această concluzie reiese și din faptul că legea dualismului din 1867 și cea a naționalităților din 1868, în care garanta deplină manifestare culturală a românilor din partea ungară a imperiului, nu au oprit introducerea limbii maghiare în gimnasiile din Beiuș și Năsăud, patronate de Biserica unită. Organizarea unor grădinițe de copii, cu limba de folosință maghiară, creșterea forțată a numărului școlilor de stat, numirea de profesori de către Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică în școlile confesionale, salarii mai mari pentru învățătorii care predau mai multe ore în limba maghiară, etc.

Anul 1892 a oferit un moment deosebit în istoria românilor ardeleni care nu s-a reliefat prin eficacitate, ci prin dovada unei unități românești puternice. Augustin Bunea a cunoscut textul Memorandum-ului înainte de prezentarea sa. Articolul de fond din 4 iunie 1892 din *Unirea* sintetiza astfel situația: guvernele de la Budapesta nu soluționează problema națională, pentru că au de îndeplinit un singur exemplu, de sorginte medievală, cel al regatului Sf. Ștefan.

Acesta este un lucru de la care nu vor abdica, și își vor însuși la perfecție noul rol politic: în afară liberali și în interior naționaliști, dar nu în sensul bun al cuvântului.

Augustin Bunea arată următoarele: „De la inaugurarea erei constituționale până astăzi, încă nu am avut fericirea de a vedea în fruntea țării un guvern care să fi știut pătrunde și pricepe adevărata stare de lucruri sociale, etnice și religioase din patria noastră.”⁴¹⁸

În 1892 împăratul Francisc-Iosif sărbătorea împlinirea a 25 de ani de la încoronarea sa ca rege al Ungariei. S-a serbat totul la Budapesta în modul cel mai solemn: „Pretutindeni la jubileu s-a accentuat caracterul maghiar al statului nostru.” Mai mult, în alocuțiunea sa monarhul „a făcut să respire o deosebită pietate față de coroana Sf. Ștefan.”⁴¹⁹

Apoi relevă modul în care au fost primiți la manifestări liderii politici ungari: Apponyi, aclamat pentru că „a acționat în sprijinul partidei naționale, Ugran Gábor pentru că și-a impus ca deviză numai uniunea personală a Ungariei cu Austria, și pe Wekerle Sándor pentru că lucrează din răspuneri și pentru neatârarea Ungariei pe teren economic și financiar”⁴²⁰.

În aceste împrejurări, acțiunea memorandistă suferă un eșec, pentru Bunea destul de previzibil, pentru că ea a considerat ca va căuta dreptate și „vindecarea răului” de care suferă națiunea română acolo unde se află reședința Casei domnitoare, adică la Viena, dar monarhul răspunde în *Monitorul Oficial* că reședința sa pentru Ungaria este Budapesta, care pe viitor va purta titlul de „capitală și reședință”⁴²¹.

Încă din 9 ianuarie 1892 el scria: „Lipsa de sistem, de scopuri definite în mod foarte vag și mijloace neproporționate cu scopul, acestea sunt cu durerea caracteristica politicii românești... Unii așteaptă toată mântuirea de la un memorandum ce ar trebui să se aștearnă la Coroană, alții nu sperează nimic de la memorandum.”⁴²²

Cu toate acestea, a participat la proces, fiind apărătorul din oficiu al lui Iuliu Coroianu.

Din această perioadă se observă că monarhul începe să îndepărteze tot mai mult Viena de speranțele românilor.

La începutul secolului XX P.N.R. se confrunta mai mult decât înainte cu problemele directe ale guvernării maghiare. Cu toate acestea, Viena va reveni indirect și neașteptat, în persoana noului moștenitor al imperiului, Franz-Ferdinand.

Programul politic al viitorului împărat a avut câteva elemente stabile: antimaghiarismul, antisemitismul, iar mai târziu va cuprinde elemente liberale, mai ales federalismul.

Despre dualism considera că a fost o umilire a Vienei, care a condus la o „confuzie de idei”²³.

A sprijinit partidul creștin-social al primarului Vienei, Karl Lueger, care organiza la Viena manifestații sub deviza „Los von Ungarn!”²⁴

Ruptura cu Franz-Iosif apare evidentă mai ales după 1900, deoarece Franz-Ferdinand vedea salvarea imperiului doar pe baza unei soluții federaliste.

Imaginea pe care și-a făcut-o despre reorganizarea statului a fost influențată și de un grup de români. Din el, alături de Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, Nicolae Cristea, A. C. Popovici, făceau parte și Augustin Bunea, împreună cu Miron Cristea. Cartea lui A. C. Popovici, *Statele Unite ale Austriei Mari*, i-a fost semnalată lui Franz-Ferdinand de un apropiat al său, Czernin²⁵.

Augustin Bunea a intrat în legătură cu centrul de la Belvedere prin intermediul lui Alexandru Vaida-Voevod.

Ambii au fost buni pledanți ai cauzei românilor, cu atât mai mult cu cât posibile contacte politice directe ale arhiducelui cu românii au fost zădărnice. Astfel, în timp ce acesta traversa Transilvania pentru a se întâlni cu regele și regina României la Sinaia, a observat că românii, adunați în gări pentru a-l saluta, au fost împrăștiți, în fața sa, de jandarmii

Franz-Ferdinand considera că o reformă școlară și chiar una a votului universal ar oferi șanse politice reale și nemaghiarilor.

În discuțiile sale cu regele Carol I și cu Ion C. Brătianu, despre „tratatamentul” românilor din Ungaria și Transilvania s-a lansat ideea că România ar putea juca rolul unei Bavarii în Imperiul Habsburgic. Czernin era încântat în 1914, deci mult mai târziu, de ideile lui Nicolae Filipescu, care va pomeni de posibilitatea intrării Transilvaniei în componența României, iar aceasta la dorința sa, s-ar fi unit cu monarhia austriacă; un lucru totuși greu de acceptat de ambele părți.²⁷

În acest timp, românii erau optimiști pentru motivul că li se oferea prilejul de a fi remarcați.

Primul pas este făcut în 1907 de Alexandru Vaida-Voevod. În scrisoarea sa explicativă din 1941 arată cum au început și au decurs audiențele românești la palatul Belvedere. El este cel care i-a mijlocit și lui Augustin Bunea o audiență la arhiduce.

Este probabil primul membru al capitlului din Blaj primit de Franz-Ferdinand. În viitor se pregătea o situație asemănătoare pentru episcopul unit de Oradea-Mare, Demetriu Radu²⁸.

În timpul audienței, Augustin Bunea împreună cu Miron Cristea, din partea B.O.R., au încercat să răspundă cât mai bine la chestiunile discutate. Bunea a prezentat mai ales nerespectarea drepturilor românești și

situația presei românești, a cărei existență este aproape sufocată de cenzură.

Arhiducele le-a arătat că el simpatizează cu cauza românilor și a slovacilor, și a cerut celor doi, lui Augustin Bunea și lui Miron Cristea, secretar mitropolitan la Sibiu, să împărtășească gradat planul său. El considera că țaranii îl iubesc, și cerea de la ei, în primul rând, credință.

„Clerul are o mare importanță și influență asupra poporului. Voi, ca reprezentanți ai celor două Biserici române, să îndrumați poporul spre menținerea unui spirit dinastic.”²⁹

În unele lucrări referitoare la această problemă, se afirmă la un moment dat că atenția acordată românilor era egală uneori cu cea a slavilor, care era predominantă. Nu este de neglijat nici faptul că din 13 persoane aparținând naționalităților consultate de cercul de la Belvedere, doar 5 erau români³⁰.

Atentatul de la Sarajevo a înlăturat planurile federaliste ale lui Franz-Ferdinand, dar a dus și la disoluția Imperiului Austro-Ungar. A fost în 1918 o ocazie unică pentru români de a-și impune punctul de vedere, o soluție unică pentru existența unui stat național unitar român.

O altă idee interesantă din publicistica lui Augustin Bunea scotea în evidență și o altă comparație interesantă pentru români, cu austriecii din Tirol, pătrunși încă de importanța ideii de sorginte medievală și nu numai, după care monarhul ți-l dă Dumnezeu. Articolele sale și atitudinea sa generală nu sunt contrare acestei optici în primă instanță, dar tot atât de adevărat este faptul că „logica istoriei cere ca fiecărui popor să i se facă dreptate”³¹.

În încheiere ies în evidență trei lucruri, și anume: Augustin Bunea merită afirmația după care „loialitatea fără pereche innăscută a poporului (român) și-a aflat expresia cea mai pronunțată în marele patriot român, canonicul Augustin Bunea”. Dar afirmația următoare a lui Iulian Florian, publicată în *Răvașul* din Cluj, și anume că „singura cale ce poate duce la fericire poporul nostru este cea către Tron, alipirea către Casa de Habsburg...”³² trebuie privită nuanțat.

Afirmația după care „Această învățătură respiră din toate scrierile sale” o consider cerută doar de caracterul oficial al comemorării. Ea are doar o acoperire parțială, atunci când Augustin Bunea a reluat rolul Casei de Habsburg în realizarea unei alte viziuni politice, religioase și culturale asupra românilor³³.

Trebuie înțeleasă această atitudine într-o perioadă când ideea de schimbare politică era deja larg cunoscută, iar principalul promotor din sfera românească era A. C. Popovici, autorul lucrării *Statele Unite ale Austriei Mari*, cunoscută și adnotată de Franz-Ferdinand.

În general pentru intelectuali din generația sa nu s-a pus încă problema despărțirii de Casa de Habsburg, ci doar aceea a alegerii nu numai a persoanei conducătoare, ci și a unei alte posibilități de existență națională.

Am încercat în rândurile de mai sus să ofer o frântură din activitatea complexă și interesantă pe care a desfășurat-o Augustin Bunea, prin aceste două momente, la Roma și Viena. De fapt, aceste două centre ale politicii și civilizației europene au reliefat următoarele: echilibrul po-

litic îl urma îndeaproape pe cel religios, acesta din urmă având un rol fundamental, iar din punctul său de vedere, Augustin Bunea a încercat să realizeze între Roma și Viena o „filieră” românească.

Persoana arhiducelui Franz-Ferdinand a slujit un timp această concepție pentru că, și aceasta ar fi una din puținele asemănări cu Franz-Iosif, legătura dintre Casa de Habsburg și Roma trebuia să rămână puternică.

Lui Augustin Bunea i s-a rezervat un rol pe care și l-a dorit și acceptat, și anume de martor la o serie de fapte sau procese istorice, aflate unele la începutul derulării lor oficiale. Ca martor este important și pentru noi acum, deoarece așa cum s-a spus, după moartea sa, la 30 noiembrie 1909, ca și celelalte personaje istorice pe care le-a cunoscut, el va rămâne „... al istoriei”³⁴.

NOTE

1 Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Tipografia Seminarului Arhiepiscopiei, Blaj 1902, p. III.

2 *Omagiul lui Augustin Bunea*, în „Unirea”, 1909, număr extraordinar.

3 Augustin Bunea, *Episcopie românească în Macedonia*, în „Unirea”, an IV, nr. 28, p. 210.

4 *Mitropolia greco-catolică română unită de Alba-Iulia și Făgăraș*, Cabinetul Mitropolitului, mapa 1432/1906, fila 4.

5 *Ibidem*, fila 4.

6 *Ibidem*, fila 4.

7 Raymund Netzhammer, *Unsere Stellung zur griechisch-orthodoxen Kirche*, Salzburg 1903, p. 3.

8 M. Theodorescu-Corada, *Pius X*, în „Revista catolică”, an III, 1914, nr. 10—12, p. 485.

9 *Mitropolia greco-catolică română unită de Alba-Iulia și Făgăraș*, Cabinetul Mitropolitului, mapa 1432/1906, fila 19.

10 *Ibidem*, fila 19.

11 *Ibidem*, fila 20.

12 *Scrisori către Ion Bianu*, vol. I, Ed. Minerva, București 1974, p. 367.

13 *Ibidem*, p. 368.

14 *Ibidem*, p. 370.

15 Iulian Florian, *Comemorarea lui Augustin Bunea*, în „Răvașul”, nr. 12, 1909, pp. 578—579.

16 Augustin Bunea, *Memorandulu universitarilor maghiari*, în „Unirea”, an I, 1891, nr. 33, p. 257.

17 *Ibidem*, p. 257.

18 *Ibidem*, p. 257.

19 *Idem*, *Aprețuiri*, în „Unirea”, an II, 1892, nr. 25, p. 193.

20 *Ibidem*, p. 193.

21 *Ibidem*, p. 193.

22 *Idem*, *Anul Nou*, în „Unirea”, an III, 1892, nr. 2, p. 9.

23 Vladimir Dedijer, *Il graviglio balcanico e Sarajevo*, Alberto Mondadori Editore, Milano 1969, p. 148.

24 *Ibidem*, p. 131.

25 *Ibidem*, p. 155.

26 *Ibidem*, p. 168.

27 *Ibidem*, p. 169.

28 Franz Georg, *Erzherzog Franz-Ferdinand und die Pläne zur Reform der Habsburger Monarchie*, München 1943, p. 173.

29 *Ibidem*, p. 74.

30 *Ibidem*, p. 69.

31 Iulian Florian, *Comemorarea lui Augustin Bunea*, în „Răvașul”, an. VI, nr. 12, 1909, p. 579.

32 *Ibidem*, p. 578.

33 *Ibidem*, p. 579.

34 Ion Rațiu, *Dr. Ioan Rațiu despre Augustin Bunea*, în „Transilvania”, an XXXI, 1909, Sibiu, p. 420.

AUGUSTIN BUNEA — UN CANONIQUE DE BLAJ À ROME ET À VIENNE

(Résumé)

Dans cet article l'auteur présente quelques aspects de l'activité complexe et intéressante d'Augustin Bunea, surtout à Rome et Vienne. En fait ces deux centres de la politique et de la civilisation européenne ont mis en évidence les aspects suivants: équilibre politique suivait prochainement celui religieux, ce-ci ayant un rôle fondamental. De son point de vue, Augustin Bunea a essayé réaliser une „filiale” roumaine entre Rome et Vienne.

DATE PRIVIND DOCTORATUL LINGVISTULUI IOSIF POPOVICI LA UNIVERSITATEA DIN VIENA (1910)

STELIAN MÎNDRUȚ

În a doua jumătate a secolului XIX, sistemul de învățământ superior austriac se constituie, sub aspect organizatoric și spiritual, în conivența celui francez și german, într-un veridic model și punct de reper pentru instituția similară românească în dezvoltare incipientă după înființarea Universităților la Iași și București. Concepția ce îmbina învățământul cu cercetarea științifică într-un spirit enciclopedic distinct în cadrele așezământului cultural bazat pe cele patru facultăți tradiționale, contribuisese ca Universitatea austriacă să dețină un loc însemnat în acțiunea de pregătire a intelectualității din centrul și sud-estul continentului european, inclusiv, desigur, a celei românești din Transilvania și România, cu deosebire după anul 1881. Atmosfera de emulație științifică existentă în capitala Imperiului austro-ungar după instituirea compromisului statuat în 1867, condusese la intensificarea relației cu lumea învățământului superior românesc, interesată să se integreze circuitului spiritual extins prin modalități variate: studii universitare și specializate prin doctorat ori alte forme de perfecționare profesională, schimb de publicații și de programe școlare, colaborări cu privire la elaborarea unor literaturi de strict profil, cu precădere în domeniul medical, tehnic, artistic, participări la congrese etc.

Istoriografia română, mai veche ori cea actuală, manifestase de timpuriu preocupări față de fenomenul prezenței elementului studentesc la Universitatea austriacă. Paleta de informații succinte ori detaliate se regăsește în lucrări generale tratând despre istoria învățământului autohton, în monografii dedicate unor personalități diverse, în cercetări speciale pentru segmente cronologice bine circumscrise, în studii generale privind evoluția culturii și artei pentru ultimele două veacuri, în sinteze vizând trecutul țării și a poporului nostru.

Știința istorică străină analizase comparativ influența centrelor universitare austriece, mai cu seamă rolul formativ și informativ împlinit de instituțiile de învățământ din Viena în dezvoltarea activității universitare central și sud-est europene, inclusiv românești, până la dezmembrarea conglomeratului de popoare constituit în Monarhie¹ (1918).

Insertia efectuată în fondul de arhivă al „Almei Mater Rudolphina” în anul 1992², își propusese drept scop inițial, excerptarea tuturor datelor, cât mai complexe cu putință, în legătură cu studenții români din Transilvania și România pentru intervalul reprezentat de anii 1867—1918. În conjunctura menționată, am beneficiat de posibilitatea analizării și

xeroxării, printre numeroase mărturii documentare, a dosarului examenelor de doctorat susținute în 1900 de studentul filolog Iosif Popovici.

Exigenta evaluare a grupajului de minime referințe păstrate³ cu privire la traiectul vieții și activității subiectului demersului de față, relevă câteva puncte de reper sigure în tentativa de stabilire a principalelor faze de studiu universitar în străinătate, cu anumite amendamente critice necesare, îndeosebi drept consecință a cumulului de date concrete înfățișate de către doctorand însuși în cuprinsul dosarului propriu, redat în extenso în anexa restituirii noastre.

Majoritatea exegeților operei științifice realizate de I. Popovici au remarcat și insistat asupra capitolului de debut privind pasiunea pentru limbă și literatură, cu sorginta în anii de liceu urmați la Lugoj și Brașov, — fapt ilustrat în „Curriculum vitae“ —, prilej de studiu profund al materiilor umaniste, cu aceeași râvnă distinctă manifestată față de lingvistică; strădaniile fuseseră confirmate în timp de calificativele meritorii obținute și finalizate printr-un examen verbal de maturitate, la data de 17—18 iunie 1896, absolvit cu aceeași maximă mențiune. Situați cu expunerea în acest nod cronologic, poate apare aici și acum drept primă nedumerire nemotivabilă, tocmai intenția declarată de absolvent despre desemnarea carierei „tehnice“ pentru un viitor apropiat, fără nici un fel de altă explicație⁴.

Continuând în exprimarea altei supoziții, constatăm drept interesant faptul că o bună parte din biografia vieții și activității sale indicaseră Facultatea de litere și filosofie a Universității din Budapesta ca prim centru universitar frecventat⁵, deși semnalări documentare certe în direcția enunțată rămân pe mai departe total necunoscute; respectiv, nicăieri nu apare amintit acest interludiu în actele întocmite de doctorand (vezi anexele nr. I, II, V). Considerăm așadar că, într-o primă instanță, ipoteza primară de abordare poate exista, în lipsa oricărui temei arhivistic concret, anume că I. Popovici să fi putut întârzia aici un răstimp oarecare, de acomodare, ca să frecventeze, cum se afirmase deja, anumite cursuri de limbă și literatură modernă.

Un anumit grad de incertitudine interpretativă, existent până acum în direcția menționată, se poate depăși pe mai departe, datorită consistenței datelor, mult mai detaliate, oferite de doctorand cu privire la seria semestrelor universitare audiate într-o gradare cronologică defalcată, la Graz, Leipzig și Viena.

Conivent narării descriptive utile a semnatarului autobiografiei, major de stabilit rămân motivele desemnării centrelor numite în traseul perfecționării sale filologice. Adiament marjei de relativă opțiune orice risc conștient asumat în testarea unui orizont universitar total necunoscut până atunci, înclinăm să credem că pentru generații întregi de tineri studiosi, proveniți îndeosebi din Transilvania și România, existase în epoca dată un solid renume pentru filologia romanică și cea slavă. Nu se pot minimaliza, totodată, cele câteva puncte sigure de sprijin palpabile din unghi geografic și material pe seama studentului-debutant, transmise și acceptate de același mental colectiv, reprezentativ și permanent pentru colectivitatea studențească de pretutindeni.

În analiza de față, tindem pe mai departe, să creionăm în chip ipotetic și retroactiv, neputând consulta matricolele Universității din Graz,

câteva din cursurile frecventate de I. Popovici pe durata celor două semestre amintite (vezi Anexa: II, V): Gregor Krek, „Introducere în studiul epicului popular slav“; „Dezvoltarea istorică a limbilor slave“; (1896—1897); G. Krek, „Din istoria filologiei slave“; „Începuturile scrisului și a literaturii slave“; Karl Štrekelj, „Privire de ansamblu și caracteristica monumentelor de limbă a slavei vechi religioase“ (1897). Nu excludem deloc faptul ca, în același interval temporal, I. Popovici să fi urmat romanistica cu Hugo Suchardt și Antonio Ive, deseori menționați de mulți dintre biografi⁶.

Continuând cu analiza traseului universitar străbătut de filologul bănățean, încercăm să intuim, în parte, semnificația trecerii sale la Universitatea din Leipzig: fenomenul încă activ în epocă, sugestiv denumit „peregrinatio academica“ să fi acționat cu predestinare și în cazul dat? Ori studentul itinerant să fi suferit același impact, deseori resimțit în timp de mulți alții și mărturisit ulterior în autobiografii, datorat importanței școlii superioare de filologie romanică și slavă, care în final amprentase strădania multora? În caz afirmativ, rămâne certă audierea pe durata a trei semestre (1897—1898, 1898, 1898—1899) a filologiei germane și moderne la Facultatea de filosofie. Coroborând mărturiile de arhivă cu cele editate, putem zugrăvi panorama estimativă a cursurilor și seminariilor aferente, urmate, conexe enumerării câtorva nume de profesori celebri, un Wilhelm Wundt, de pildă, ori specialistul medic Otto Fischer, fără să oitem pleiada savașților filologi, întruchipați, în principal, de romanistul Gustaw Weigand, germanistul Eduard Sievers, slavistul August Leskien și mulți alții. Ambiția pătrunderii tainelor fonetismului lingvistic și dialectal, ca și a domeniului slavisticii comparate răzbate cu evidență după trecerea în revistă a panopliei materiilor cercetate: E. Sievers, „Fonetică“; „Gramatica limbii germane“; G. Weigand, „Gramatică istorică românească“; „Exerciții de limbă veche românească“; „Introducere în studiul limbii române“; A. Leskien, „Gramatica limbii lituaniene“; „Sintaxa limbii slave“; „Gramatica limbii vechi bulgare“; „Gramatica comparată a dialectelor limbii ruse și sud-slave“; „Gramatica istorică a limbii sârbo-croate“; O. Fischer, „Fiziologia vocii, a limbii și a urechii“; W. Wundt, „Psihologia popoarelor, a limbilor, miturilor și obiceiurilor“⁷. Dovadă peremptorie inițiată pentru spiritul novator inoculat după urmarea materiei predate de G. Weigand, de exemplu, cu privire la studiul dialectelor a-, megleno- și istroromân, rămâne tocmai cea dintâi excursie de explorare filologică, efectuată de către studentul I. Popovici în toamna anului 1899 în zona de obârșie a popoarelor respective.

Cea de-a treia stație, fără să fie deloc cea terminus, aflată pe traseul formării filologului fonetist, poliglot și dialectolog-folclorist, apăsă logic în timp, ca fiind Universitatea din Viena, respectiv Facultatea de filosofie, beneficiind în perioada de existența unui corp profesoral de audiență deosebită în arealul filologiei romanice și slave. Mărturie definitorie depune în acest sens, atât quantumul calitativo-cantitativ încorporat de cursurile și seminariile frecventate, cât și perfecționarea superioară sub forma doctoratului, elaborat sub directa îndrumare a codirectorilor Seminariilor de limbi romanice și slave din intervalul dat (1899, 1899—1900, 1900 și, probabil, conform propriei declarații inserate în

Anexa nr. I, semestrul de toamnă-iarnă 1900/1901, explicabil tocmai în ideea susținerii tezei, a prezentării examenelor și a obținerii titlului științific de doctor în filosofie).

Selecția operată aleatoriu în continuare, pe baza materialului aflat în anuarele Universității din Viena pentru răstimpul în cauză, privind materiile audiate și profesorii frecvențați, sugerează anumite opțiuni deschise pentru cercetarea științifică abordată de I. Popovici în cadrul tezei sale și a examenelor de doctorat prezentate comisiei de resort. Un compartiment dens aprofundat fusese, desigur, cel al filologiei slave, urmat de cel al romanisticii și lingvisticii comparate indo-germanice: Vatroslav Jagić, „Gramatica comparată a limbii slave“; „Istoria literaturii ruse pentru veacul XIX“; „Preistoria slavilor“; „Originea limbii slave vechi“; „Dezvoltarea istorică a gramaticii limbii ruse“; „Gramatica limbii slovene vechi“; „Paleografie slavă, glagolitică, cirilică“; Josef Konstantin Jireček, „Bizantini și slavi în secolele IX—XII“; „Serbia evului mediu în proiecție geografică“; „Popoare și state în Peninsula Balcanică a veacurilor XIII—XV“; „Izvoare pentru istoria slavilor sudici în secolele XIII—XV“; „Bosnia evului mediu în proiecție geografică“; „Istoria statelor balcanice la sfârșitul veacului XIV“; „Operele împăratului Constantin Porfirogenetul“; Milan Rešetar, „Dialectologie serbo-croată“; Rudolf Meringer, „Gramatica limbii lituaniene“; Josef Sklenář, „Bazele foneticii“; „Gramatica comparată a limbilor indo-germanice“; „Capitole din domeniul studiului fonetic a limbilor indo-germanice“; „Forme de studiu a limbilor indo-germanice“; Wilhelm Meyer-Lübke, „Analiza textelor românești“³.

Corolarul perioadei de învățatură efectuată de I. Popovici în câteva centre universitare de limbă și cultură occidentală pentru aprofundarea unui domeniu minim defrișat în știința filologică românească la cumpăna secolelor XIX și XX, — slavistica și lingvistica comparată, cu directă aplicare pentru limbile indo-germanice — transpare vizibil din paginile dosarului de doctorat. Pieseile incluse rămân cele clasice, recompuse conform regulamentului universitar: solicitarea cu privire la admiterea susținerii examenelor orale preliminare în dubla specialitate, filologie slavă și lingvistică indo-germană comparată, autobiografia, sumar redactată, ambele documente date în 22 octombrie 1900, teza de doctorat, intitulată în traducere: „Unele criterii principale ale celor mai vechi elemente slave în română“, legitimația de student la Universitatea vieneză, extrase după matricolele de la Graz și Leipzig, precum și diploma de bacalaureat. Din motive neștiute nouă, doctorandul I. Popovici reclamate în finalul actului prezentat decanatului Facultății de filosofie, numirea romanistului W. Meyer-Lübke în calitate de coreferent, în tandem cu slavistul V. Jagić, ce înlocuia un alt savant de marcă în epocă, respectiv J. K. Jireček.

Nu avem în intenție, pe mai departe, să detaliem în aspecte nesemnificative conținutul documentului arhivistic redat integral în anexă, ci, dimpotrivă, să punctăm doar anumite elemente ale trudei scrise demonstrate logic de către referenți, ca și concluzia efortului oral realizat de I. Popovici pe durata examenelor de doctorat, susținute excelent până la promovarea sa definitivă în calitatea științifică de doctor în filosofie, la data de 21 decembrie 1900.

Referatele în legătură cu teza cu titlul sus enunțat, fuseseră redactate, la mică distanță în timp, de două somități ale filologiei moderne. Codirector al Seminarului de slavistică de pe lângă Universitatea din Viena, V. Jagić realizase un veridic studiu critic pentru cele peste 100 de pagini manuscris, — nepublicate — a lucrării semnate de I. Popovici despre un atare complex subiect. Referentul denota în afirmații detaliate, excelența cunoaștere a temei propuse discuției critice și acrive, mobilitatea deosebită în gândirea științifică și un spirit polemic caracteristic personalității binecunoscute în plan european. Observațiile rostite tăios acum, în fond și fapt, necesare corecturi de natură metodologică și interpretativă, reprezentau lecția deplină de exegeză critică obligatorie în legătură cu teza de doctorat, ce denota un titlu și un conținut îndrăzneț formulate și elaborate. Fără să incrimineze și să inculce un rol „demolator”, chiar dacă forma de redactare fusese supusă unei lecturi deosebit de atente, obiecțiile recenzentului probaseră aceeași reiterare a citirii stăruitoare și a interesului savantului de a oferi un sprijin efectiv pe seama trudei încorporate de lucrarea unui merituos învățcel. Atenționările bibliografice și de alt gen, adiacente chestiunii comparatismului în tratare și interpretare, au indicat direcții novatoare de lucru pentru filologul slavist situat la debutul sânguinei științifice. Calificativul acordat acum, respectiv, de *satisfăcător*, nu contribuise cu nimic la micșorarea valorii tezei, remarcată, de altfel, până în final, de V. Jagić, cu propunerea reiterată a unei tipăriri cât mai grabnice. Neșansa a condus însă ca aceasta să nu vadă nicidecum lumina tiparului, astfel încât, unica modalitate de critică pătrundere a conținutului ei, să ne parvină prin intermediul aprecierilor în cauză.

Un alt romanist celebru în epocă, alături de cel cunoscut în mediul românesc, anume G. Weigand de la Universitatea din Leipzig, profesorul W. Meyer-Lübke, codirector al Seminariului respectiv de pe lângă Universitatea din Viena, în fapt, îndrumător real al destinului a numeroși specialiști în materia nominalizată, surprinde plăcut prin concizia și siguranța textului elaborat, cu care se alătură, prin remarcile judicioase așternute, calificativului exprimat de către referentul principal al tezei. Opinia rostită acum inculca o încărcătură moral-valorică importantă, fiindcă venea din partea savantului romanist ce interpreta lucrarea semnată de I. Popovici dintr-un alt unghi de abordare științifică, optica schimbată contribuind la semnalarea altor categorii de deficiențe ori la impunerea unor idei juste în economia scrisului slavistului în afirmare. Scrise fiind la mică distanță în timp, 22. respectiv 30 noiembrie 1900, ambele referate preliminează, conform legii universitare interne, puțința admiterii candidatului la examenele orale finale. Textele în cauză, rămân astfel, documente de referință primară, înregistrând aprecieri științifice critice la adresa tezei și a semnatărilor ei, minim cunoscute până astăzi.

Cel de pe urmă act de arhivă, redat în Anexă sub nr. V, ilustrează esențial și reprezentativ, momentul rezumării imaginii de student și doctorand a filologului I. Popovici. Segmentul strict biografic este urmat de cel al semnalării epocii studiilor universitare, cu segmentele cronologice narate. Capitolul doctoratului include titlul tezei, specificarea stadiului de manuscris, acceptarea pentru lectura referenților, cu data de

20 noiembrie, concomitent cu admiterea la prima serie de trei examene orale din specialitate, satisfăcător susținute. În virtutea aceluiași regulament de doctorat menționat, faza referatelor fusese urmată de cealaltă serie de două examene obligatorii, în materia filosofie, abordate cu mențiune identică, astfel încât, Iosif Popovici dobândise în final posibilitatea promovării ca doctor în filosofie la data consemnată.

Legitimitatea unei întrebări firești se cuvine rostită după expunerea setului însemnat sub aspect spiritual în evoluția filologului-lingvist bănățean între anii 1896—1900, respectiv, cui să fi aparținut aportul material necesar acoperirii tuturor fazelor universitare narate până în stadiul dat? Date inedite ulterioare pot lumina cu siguranță modalitatea existenței unei burse ori ajutor de orice natură, sau, posibilitatea, minimă desigur, a finanțării dintr-un buget de familie insuficient pentru un travaliu de o atare amploare în timp și spațiu. Semnul de întrebare planează în continuare, fiindcă specializarea tânărului doctor în filosofie continuă benefic în alte spații universitare europene. Cunoscătorii vieții și activității sale au evidențiat momentul anilor 1901/1902 ilustrat prin studiile de slavistică efectuate alături de profesorul Tomislav Maretić la Universitatea din Zagreb, precum și perfecționarea în fonetică experimentală cu abatele Jean Pierre Rousselot și filologie romanică cu profesorul Gaston Paris la cele câteva instituții de profil de pe lângă Universitatea din Paris. Motivele unui atare determinism trebuie lămurite în viitor, la fel ca și aspectul inițierii lectoratului de română în cadrul catedrei de filologie romană a Facultății de filosofie vieneze, cu data de 1 octombrie 1902, ceea ce anticipativ îndrăznim să propunem și să ducem la bun sfârșit într-o tratare continuativă⁹.

Situați fiind oarecum la terminalul considerațiilor cu privire la capitolul studiilor universitare ale bănățeanului Iosif Popovici în câteva centre europene, cu preponderență la Universitatea din Viena, nutrim convingerea că prin restituirea documentară prezentă am reușit să clarificăm segmente inedite din evoluția savantului filolog, lingvist în devenire, pe un interval spațial important din pricina încărcăturii formativ-informative acumulate în ani și în cercetări științifice vitale tânărului ahtiat de cunoaștere elevată.

ANEXA

I

Löbliches Decanat!¹⁰

Unterfertiger bittet um Zulassung zu den Rigorosen zur Erwerbung des Doctorgrades an der philos. Facultät der Universität Wien aus der slav. Philologie als Hauptfach und aus der vergl. idg. Sprachforschung als Nebenfach¹¹, welche Bitte er mit folgenden Beilagen stützt:

- A. Eine Abhandlung, „Einige der Hauptkriterien der ältesten slavischen Lehnwörter im Rumänischen“.
- B. Lebensgang.
- C. Meldungsbuch der Wiener Univ.
- D. Abgangszeugniss von Graz.
- E. Abgangszeugniss von Leipzig.
- F. Maturitätszeugniss.

Da aber seine Abhandlung sein linguistisch ist und ein Mischgebiet zwischen Slavischen und Rumänischen, bz. Rumänischen behandelt so erlaube ich mir das löbl. Decanat zu bitten, mir neben den Herrn Hofrat Prof. Jagić¹², als zweiten Coreferent den Herrn. Prof. Meyer-Lübke¹³ anstatt Herrn. Prof. Jireček¹⁴ zu designieren.

Wien am 22 Oct. 1900

Josef Popovici

(pe verso): Praes. 29/10. 1900, Z.542.

Zu das löbl. Decanat der philos. Facultät in Wien

Josef Popovici, stud. philol. im IX. Sem.¹⁵ bittet um die Zulassung zu den Rigorosen für Erwerbung des philos. Doctorgrades. Beilagen: A.B.C.D.E.F.

Documente erhalten. 18/12.1900 Josif Popovici

II

Lebensgang

Ich, Josef Popovici, bin geboren in Klicsova, einem Dorfe im ung. Banate in Jahre 1876, als Sohn einer alten gr. ort. rumänischen Priesterfamilie. Meine gymnasial Studien absolvierte ich in Lugos (6 Classen von 1888—94) und in Kronstadt (2 Classen, 1894—96), wo ich auch die Maturitätsprüfung in 1896 bestand. Nachher im Herbst 1896 bezog ich, als ord. Hörer, die Universität in Graz, nach Semestern die in Leipzig, woher ich im Sommer 1898 nach Wien kam.¹⁶

Meine Studien betrafen vorzüglich vergl. Sprachforschung mit besonderer Berücksichtigung der slav. und rom. Philologie¹⁷.

Wien am 22 Oct. 1900

Josef Popovici

III

Die zur Doctor dissertation vorgelegte schriftliche Arbeit des Cand. Josef Popovici unter den Titel „Einige der Hauptkriterien der ältesten slavischen Lehn-

wörter im Rumänischen" zwar versucht selbständiges Nachdenken über die einzelnen von ihm zur Sprache gebrachten Erscheinungen, aber diese „Selbständigkeit“ aussert sich mehr in überalten, meist abfälligen Urtheilen über die Sachen, die er nicht gründlich genug studiert hat, als in der gewissenhaften Vertiefung in den Gegenstand. Ich will dem Verfasser der Studie nicht die Kenntniss der einschlägigen rumänischen Literatur der einzelnen Fragen absprechen, allein seine Kenntniss der slavischen Sprachen ist entschieden oberflächlich und für das Ziel, das er sich gestarkt, bei weitem nicht ausreichend.

Es wurde zu weit führen, wollte ich auf alle Unrichtigkeiten oder Oberflächlichkeiten seiner aus dem Slavischen hergeholten Angaben näher eingehen. Richtig ist eigentlich bei ihm nur das, was er aus den Abhandlungen Conevs, Oblaks und Miletić, betreffs des Bulgarischen oder aus der Grammatik Leskiens betreffs des Altkirchenslavonischen anführt. Dagegen alle weitere Deductionen aus diesen That-sachen sind entweder wichtig oder wenigstens ungenau. So z.B. wird auf S. 22 gesagt betreffs der Frage, welchen Lautwert man dem t schreiben soll, gesagt: „dem schliesslich sagt die Palatalischen durch glagol. T und die Sonderung zwischen cyrill ta und t nicht viel“. Mit dieser Phrase will er die Ausserachtlassung der alten bulgarischen Denkmaler, z.B. des XII Jahrh.; wo für t als ta so schöne Belege vorliegen, — entschuldigen! Oder auf S. 25 wird zu dēnize das altst. Verbum budēti, selbst das ht. brdēti citirt, aber das eigentliche Sgtnies am welchem das rum. Wort hervorgegangen, steht erst an letzter Stelle! Ebendasselbst wird an eine Bemerkung Oblaks betreffs des heutigen Dialectes von Sucho die absurde Bemerkung angeknüpft „Soll man diese Aussprüche als einen alten Rest des hist. Lautes betrachten, (das) wäre dort zu kühn gesagt übrigens glauben und annehmen heisst noch nicht beweisen“. Man konnte den Verfasser wohl fragen, wer glaubt, wer nimmt das an? Dort wohl er allein! Auf S. 28 ist vom Slav. Suffix ianiu die Rede und als Beispielen figuriren Brlgariuz, Židoviuz! Wo ist da das Suffix ianius? Bei der Besprechung des Wortes boier-boieri fehlt der so wichtige geschichtliche Hintergrund dieses Wortes im Slavischen, weil der Candidat nicht einmal in das altrus. Wörterbuch Sreznevskij einen Blick hineingeworfen! Auf S. 30 sind die drei slavischen Wörther znoj, zola und žulj nicht gehirinig auseinander gehalten. Wie wenig belesen der Verfasser zu slavischen Texten ist, zeugt die Blösse, die er sich auf S. 33 gab, da er „stretenie“ (bekanntlich von crptzeneite-Bewegung) mit stréche verbinden wollte. Das Wort sretenije ist im Serbischen und Russischen jedem Kind bekannt. Die Ableitung des Wortes stinā von stēna (auf S. 34) stösst auf unbewandte Bedeutungsschwierigkeiten, man kann nicht umher bei „stea“ fals an cītna und bei stinā an stane zu denken, mag das auch lauthete schwierig sein. Auf S. 35 hat der Verfasser bei izmene (sing. izmáná) übernehmen, dass auch im Bulgarischen noch heute uzutna eine Kleidungs stück bedeutet (vergl. im Wörterbuch Duvenois?). Ebendasselbst hat mich der Verfasser nicht überzeugt, dass ble-hăesc „eine Urschöpfung“ sei, die mit dem Slavischen Srtšain nichts zu thun hat! Wie oberflächlich die Benützung der slavischen Hilfsmittel geschach, zeigt auf derselben Seite (35) in der Anmerkung die Behauptung dass Miklosich¹⁸ nebsta von besta ableitet, während er ironisch nur fremde Ansucht citirt.

Wo mag der Verfasser den Satz auf S. 36 sich angeeignet haben, der so lautet „Die sogenannte Halbvocale haben für die abulg. (Sprache) eine gewusste Bedeutung. Es ist höchst wahrscheinlich, dass die noch in der zweite Hälfte des IX Jahrh. an ihren richtigen etymologischen Stellen geschrieben und folglich auch gesprochen wurden und dazu auf S. 37: ѿ, ѿ waren in abulg. Zeit im Auslaut, seltewor im Zulaut, *eigentlich* zur Erleichterung verschiedenen cons. Gruppen und manchmal

auch im Anlaut zu Hause"! Diese juste in einen Athem ausgesprochenen und sich widersprechenden Behauptungen zeugen nur von der ganz an der Oberfläche haftenden, sehr mangelhaften Vertrautheit des Verfassers mit den slavischen Sprachen. Nur so erklärt sich auch der vorlaute Satz (auf derselben Seite): Der Ab- und Ausfall dieser Laute hat ganz ausgesprochene Folgen. Die Zeichen wurden nach Willkür, richtigs nach Unkenntniss, der Schreiber gebraucht" für viele, später geschriebene Texte mag das Meldung auch richtig sein, aber von einem Codex Zographensis, von Kipuer Biethen usw. so was behaupten — ist einfach ein Zeichen kecker Unwissenheit. Zu der That racht sich an dem Verfasser gleich das erste aus Leskien entlehnte Beispiel naveas-cásubti mit welchem er die Unkenntniss der alten Schreiber Musterien wollte. Der Zufall wollte es, dass hier Leskien nur mit einem Druckfehler Miklosichs operirte, den unser Verfasser hatte berichtigen können, wenn er das in Slav. Seminar befundhete photographische Exemplar des Cod. Luperhensis zu Rathe gezogen hatte!

Ich könnte noch auf S. 38—39 ähnlich einige Behauptungen citieren, doch übergebe ich diese wie so manches andere, was dem Candidaten wahrscheinlich als „pfastischer Chablonismus“ (sein eigener Ausdruck auf S. 43) galt und nicht als beachtungswerth angesehen wurde. Dagegen will ich seinen Versuchen, eine physiologische Deutung einzelner Laute zu geben, volle Gerechtigkeit widerfahren lassen, nur muss ich auch hier im Bereich der Lautphysiologie Mangelhafte oder wichtigen Behauptungen constatiren. So sagt er (S. 49) ganz falsch „6 ist im Bulgarischen in den Zeichlauten absorbirt, nach Liquididen auch im Serbischen verloren gegangen, also die *erweichen Liquididen sind hart geworden* ...“! Ist denn in crasa, iznială, podiala die Liquididen l hart geworden? Geben nicht die Spuren von 6 im Bulgarischen in der Erweichung isvtia? Auf S. 50 wäre für popă auf die form nōna für bică auf die form sūka zu verweisen und bei „staroste“ S. 51 jedenfalls auch auf die gleiche Bedeutung „starosta“ Rücksicht zu nehmen.

Man verlangt bei einer dem rumänischen Vocalismen geordneten Schuft keine zurückgehet aufs Indogermanische, allein wenn er schon auf S. 53 vom etymologische Werth des δL (y) Erwähnung that, so hätte er auch den diphthongischen Ursprung des slavischen δL nicht übergehen sollen, z.B. rāzgati, ereogotras, kreasti-measti und lit. kranti manti usw. Dass die Lautnuance des Y im altbulgarischen so schwer zu bestimmen wäre, (S. 53), das glaube ich nicht, jedenfalls wäre dieser Versuch nicht so schwierig, wie der Nachweis der vom Verfasser auf S. 59 gemachten Behauptung, dass das i im Rum. vielleicht im VII oder VIII Jahrh. entstand! oder wie es auf S. 41 heisst „dar rum. i, das ein altes rum. Product ist, ist fast dasselbe wie vor 1000 Jahren! Auf S. 57 stellt der Verfasser cervănă mit sceven zusammen und fragt dabei woher das rumänische c, wobei er übersah, dass die richtige alte Gormen des Wortes greaven, je für die rumänische Sprache sind nicht liegend grealnă, greavena lautete! Eben so übersah er bei peceneagă (ib.), dass in den altruss. Quellen immer von neresitr, neresitzu (also t=rūm. ea) die Rede ist.

Die ganz genaue Gutbestimmung für den Uebergang aus Y in i in den süd-slav. Dialecten ist allerdings nicht möglich zu geben, aber mehr, als es beim Verfasser auf S. 66 darüber gesagt wird, könnte man schon beibringen, wenn ihm die einschlägige Literatur eingerichtet bekannt wäre. Dass man wegen des wohl nur dialektisch brăzdă, steht des übliche brazdă, an ein slavisches Vorbild brězda denken sollte (S. 66), das ist ganz und gar unglaublich. Die forme trěva ist dort etwas anderes. Bekanntlich beruht brazda auf „borzda“, russ.

Wenn der Verfasser auf S. 71 behauptet, dass wir eine vergleichende Behandlung des polnischen Nasalismus mit dem altbulgarischen nicht besitzen, so kennt er die Literatur des Gegenstandes nicht und wenn er ausnahmsweise einmal die Frage betreffs der bulgarischen Nasalvocale klar findet (ib.), so muss ich mir leider dieser Wort versagen. Allerdings wenn man sich damit begnügt, was aber die heutigen Reflexe des altbulgarischen Vocalismus Oblak und Militić vorgebracht haben, dann wäre die Sache ziemlich einfach. Allem gerade für seine Zwecke, die ältesten Beziehungen zwischen dem altbulgarischen und rumänischen Nasalismus klar zu legen, biete die mittelbulgarischen Denkmäler noch sehr grosse Schwierigkeiten. Auch die vom Verfasser gegebenen Zusammenstellungen bitten an Unrichtigkeiten, so ist *smintă* (fehler) nicht von *sămiatiti* abzuleiten, da es ein solcher Verbum nicht gibt, es gibt nur *sămiasti-sămiat* und *sămătiti*; für rumän. *in* ist allerdings im slavischen Δ angesetzte, vergl. serb. *smetna* neben dem russ. *smita*; das Wort *opincă* hat überhaupt keinen echten Nasallaut zu Grunde, es ist vielmehr vom *opencă* abgeleitet. Auch von der Wahrscheinlichkeit der Ableitung des Wortes *cinste* von *ciastă* hat mich der Verfasser nicht überzeugt; die Bedeutung aller von ihm aufgezählten Beispiele zieht entschieden für *cestă*, es muss also eine Contamination stattgefunden haben. In der That ist „*cinstit*“ mit dem serbischen *cestit* (am *ceastă* hervorgegangen) identisch, und dort bedeutet das rumänische Wort „ehrenvoll“, das serbische aber „glücklich“, da h. der seinen Theil bekam“.

Bei der Behandlung des *r l* trägt der Verfasser die bekannten Beobachtungen Oblak's u. and über die heutigen Reflexe im Bulgarischen vor um sie für sehr alte Entlehnungen als Ausgangspunkt zu benützen, ohne dabei mit nur einem Wort die Möglichkeit späterer Evolution zu erwähnen, während er auf S. 88 doch fürs Kroatische von lautphysiologischen Abweichungen spricht, die „mehr wenig auf fremden Einfluss zeigen“. Soll denn dieser nur sein Kroatische gelten? Was der Verfasser bei dieser Gelegenheit vom „sehr leichten physiologischen Uebergang des *L* in *O* und *U* erzählt, zeigt nur von seiner oberflächlichen Behandlung der slavischen Lauterscheinungen und Nichtberücksichtigung der dem betreffenden Gegenstand gewidmeten Forschungen. Dabei ist die Sprache desselben zweite so anmassend, dass man sie nicht streng genug rügen kann. Ja man versteht ihm nicht immer. Z.B. ich verzichte darauf den Sinn folgender Stelle zu entziffern (S. 89): Die Uebergangsstufe (wozu?) finden wir im Ostbulg. welchem sich auch das Serbische unterworfen hatte (sic?), da wir nur so das viele Theoretisiren in der Gegenwart der Tatsachen vermeiden und den wahren Zustand der Sache erklären können. Dass auch hier das Bulg. die Ueberszahl der Elemente besitzt, ist nicht notwendig zu wiederholen“. Wie gesagt, ich verzichte darauf in den Sinn dieser Worte einzudringen, wohl aber bemerke ich, dass er auf derselben Seite zu *glăka* nicht in der Anmerkung die Worte Miklosichs wiederholt haben wurde, „das Wort ist nicht bekannt“, wenn er sich die Mühe genommen hatte, das im Slavischen Seminar befindliche bulg. Wörterbuch von Duvernois nachgeschlagen, wo er *glăka* mit der Bedeutung *spentsa* und *celius măiu* auf S. 967 des I Bandes gefunden hatte. Eben so muss ich zur Besprechung der rum. Wörter *baltă* und *gard* auf S. 91 — die übrigens bei ihm zu keinem Resultate führt, — constatiren, dass er von den slavischen Reflexen dieser Formen, die schon im Texte des 9—10 Jahrh. nachweisbar sind, keine Notig nimt, obgleich erst vor kurzen im Archiv für slav. Philologie diese Ausdrücke wiederholt zur Sprache kamen. Allerdings worüber wir uns den Kopf zerbrechen, das löst er mit einem Machtwort. Er sagt: „Physiologisch können wir die Sache ganz leicht erklären und eigentlich können wir nur so eine Er-

klärung dieser Thatsachen geben. Die Rumänen, die r l gehört haben, vernahmen sie als Lautcomplexe und je nach der Provinz geben die den neuersten Lauten die betreffende Nuance“. So kann man freilich alles erklären. Wir müssen bei diesem Standpunkt des Verfassers als eine grosste Herablassung gelten lassen, wenn er dennoch auf S. 93 zugibt: „Daraus folgt nicht, dass nur ein der Standpunkt der einzig richtige sei, nachdem die Richtigkeit nur sehr relativen Wert hat. Was richtig für uns ist, kann unrichtig für morgen oder übermorgen werden“.

Die ganze Darstellung der Affrication der Gutturalen im Slavischen und Litauischen auf S. 94 ff. ist rein mechanisch, ohne etymologisch-geschichtliche Hintergrund. Deswegen findet er die Frage, ob im Slavischen der Lautwandel $K > C$ gegenüber $K > \check{C}$ als eine spätere Erscheinung angesehen werden darf, ganz müssig. Er sagt: Ich betrachte den Zeitabstand zwischen C und $\check{C}$ nur sehr relativ. Viel mehr, denke ich, dass der wahre Thatbestand der Sache nur in der Articulation (das Verbum „liegt“ ist ausgelassen). Mit anderen Worte heisst das so viel: dass man von reku nich nur recet sondern auch răți-răteate spricht, das liegt in der Articulation, um weiteres aber braucht man sich nicht zu kümmern. Ist der That sehr bequem! Was der „stationär gebliebene“ Process im Poln. und Cech. zu bedeuten hat, wenn der Verfasser veliké (aus velikoje) citirt, das verstehe ich nicht; wohl aber sehe ich, dass er übersehen hat, dass ähnliche Neubildungen nicht bloss im Polnischen oder Cechischen, sondern auch im Russischen und Süd-slavischen vorkommen, der man je heute schon pykt, ruki, nogi, jirucke u. so spricht. Wenn er aber auf derselben Seite 96 für Polobische dem O eine Erweichungskraft zuschreibt, weil man koza als cūza aussprach, so muss hier für Slavische entschieden dieser Vorgang als falsch bezeichnet werden. Erst als der Umlaut von O zu Ů (vielleicht eher I, vergl. das Kleinrussischen) vollzogen wurde, trat der Wechsel am Gutturallaut hinzu. Die Erscheinungen auf den Gebiete der romanischen Sprachen dürfen nicht der Verallgemeinerung Vorhab leisten. Dass der Verfasser auf S. 104 nach dem Vorgang von Philippide¹⁹ chitot und clicot identificirt und so gar auf hohes Alter des Wortes schässte, auch diese Verwechselung erklärt sich nur so, dass er sich nicht die Mühe nahm in den slavischen Wörterbüchern nachzuschlagen, wo er für chicot im Serbischen und bulgarischen kikitati, kikitnu gefunden hätte (übrigens schon bei Cihac²⁰ citirt!). Eben so hätte ihm ein Nachschlagen in den Wörterbüchern dazu geführt für clacă Frohndienst das volle Wort tlaka mit derselben Bedeutung zu finden und es wäre nicht nothwendig gewesen tleakā mit dem Fragezeichen dazu zu citiren, da in der That der letzte Ausdruck nicht hierher gehört.

Ich glaube genug Belege angeführt zu haben dafür, dass die Heranziehung der Slavischen in seiner Arbeit ausserst oberflächlich ist und durchaus nicht befriedigt. Nur mit Rücksicht darauf, dass das Urtheil des Fachprofessors über das Rumänische in so fern günstiger für den Candidaten lautet, als seine Arbeit als genügend bezeichnet wird, finde ich mich bestimmt auch meinerseits diesem Urtheil beizutreten, wobei ich den gänzlichen Mangel des Verfassers am historischen Sinne, eine offen ausgesprochene Abneigung gegen die historische Richtung (vergl. S. 98: „so können wir die hist. Betrachtung der Thatsachen momentan über Bord werfen und nur der empirischen nähern“) als eine sehr bedauerliche Erscheinung bezeichnen muss, die ihn von den Lösungsversuche der historisch-etnogr. Probleme eben abhalten sollte. Jedenfalls muss ich Verwahrung dagegen einlegen, dass in dieser Arbeit selbst nur im geringsten Theil der Einfluss meiner Auffassung und meiner Thätigkeit zum Ausdruck kommt. Nein, diese Arbeit ist mir ganz fremd und gerade darum, weil sie sich auf einem Gebiete und in einer

Richtung bewegt, die von mir nicht gepflegt und auch nicht gehegt werden, muss mein Urtheil milder ausfallen und ich erkläre sie als — *genügend*.

Wien d. 22 Nov. 1900

V. Jagić²¹

IV

Referate über die Dissertation des hr. I. Popović

Einige der Hauptkriterien der ältesten slavischen Lehnwörter im rumänischen.

In dem rumänischen Telle der Arbeit des hr. Popović über den allein den ref. ein Urteil zustelt zeigt sich insofern ein gewisses Missverhältnis zwischen Form und Inhalt als der Verf. sich über die allgemeinen Erörterungen ergibt, als für der Gegenstand nötig oder auch nur mögliches wäre. Auch der erste Abschnitt über die *e*-laute hätte wol wesentlich weitere Resultate ergeben können, wenn er etwas vertieft worden wäre. Dagegen werden neu die folgenden Abschnitte, namentlich die über *á* und *-i* und über die Consonanten Verbindungen alles lob. Sind sie auch noch nicht abschliessend, so gehen sie doch ziemlich weit über das hinaus was bisher gelehrt worden ist. Ebenfalls dankenswert sind die Versuche die zeitlich und örtlich verschiedenen Schichten der slavischen Lehnwörter nachzuweisen, versuchte, die in diesen Anfang noch nicht gemacht worden sind.

Vor euer allfälligen druckelung bedurfte die arbeit allerdings noch eine weitere Vertiefung von der Verf. wol selber sich eingesehen lob, aber mit rücksicht darauf, dass sie meisterlich gutes und neues bringt, stelle ich mich an, von rumänischen Standpunkte aus sie als *genügend* zu bezeichnen.

Wien 30 XI 900²²

W. Meyer-Lübke
als Correferent

(Archiv der Universität Wien, *Rigorosenakten*. Philosophische Fakultät, Nr. 1348)

V

1348

Datum	Praes 29 Oktober 1900, Z. 512.
Namen	Popoviciu Josef
Alter. Heimat	Geboren zu Klicsova in Ungarn am 19. februar 1876
Gymnasium	Maturitätszeugnis des Gymnasiums zu Kronstadt vom 18. Juni 1896
Universität	Wintersemester 1896/7 und Sommersemester 1897 phil. Facultät Graz, Wintersemester 1897/8 bis Wintersemester 1898/9 Univ. zu Leipzig, Sommersemester 1899 bis Sommersemester 1900 philos. facultät Wien

Abhandlung	„Einige der Haptcrierien der ältesten slavi- schen Lehnwörter im Rumänischen“ approbirt am 20 Nov. 1900 nicht druck fertig	Müller ²³
Referenten	Professor Meyer-Lübke Refer. Professor Hofr. Jagić Corref.	
Fachprüfung	abgehalten am 20 nov. 1900 genügend genügend genügend Einstimmig approbirt 23 Novem. 1900 Nebenrigorosen abgehalten am 13 Decem. 1900 Genügend Genügend Einstimmig approbirt Prommovirt 21. Dezember 1900 ²⁷	V. Jagić W. Meyer-Lübke Kretschmer ²⁴ Müller Müllner ²⁵ Jodl ²⁶ Müller

(Archiv der Universität Wien, *Philosophen Rigorosen Protokoll*, Nr. 254 (1899—1905)²⁸

NOTE

1 E. Wagner, *Das Projekt Siebenbürgische Studierende an ausländischen Universitäten und Hochschulen*, in *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 72, 1978, nr. 2, p. 181—194; *Wegenetz europäischen Geistes*, Vol. I—II, Wien, 1983, 1987, 498, 382 p.; Al. Zub, *Rumänische Studierende an europäischen Universitäten*, in *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 73, 1979, nr. 1, p. 21—40.

2 Din nou exprimăm recunoștiința noastră față de Fundația „ELIAS” și ACADEMIA ROMÂNĂ pentru sollicitudinea material-morală denotată. Für vielfältige Hilfestellungen danke ich dem Leiter des Archivs, Dr. Kurt Mühlberger und Ihren Mitarbeitern noch einmal sehr.

3 I. Popovici, *Scrieri lingvistice*, Timișoara, 1979, p. 297—298; L. Onu, *Corespondența lui I. Popovici cu O. Densușianu*, in *Studii și cercetări lingvistice*, XXXVI, 1985, nr. 5, p. 439—443; *Banatul și Marea Unire*, 1918, Timișoara, 1992, p. 252.

4 A Lugosi róm. kath. magy. Főgymnasium Ertesítője, 1888/89—1893/94, p. 45, 46, 49, 56, 73, 78 (clasele I—VI); A XXXI, XXXII-a Program a Gimnasiului mare public român de religiunea gr. orientală din Brașov, pe anul scolastic 1894/95, 1895/96, Brașov, 1895, 1896, p. 114, 164, 165, 181.

5 Gr. Nandriș, in *Revista filologică*, II, 1928, nr. 1—2, p. 215; I. Ballaciu, R. Chiriacescu, *Dictionar de lingviști și filologi români*, București, 1978, p. 206—207; D. Macrea, *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei române*, București, 1978, p. 250—266; I. Popovici, *op. cit.*, p. X, XXXII, 141; la Biblioteca universitară „Lucian Blaga” din Cluj nu se păstrează, din păcate, „Anuarul” Universității din Budapesta pe anul 1896/1897, astfel încât nu am putut confirma ori infirma consemnarea studentului I. Popovici la Facultatea de litere și filosofie. Cu privire la cursurile predate de Al. Roman, „Gramatica limbii și literaturii române” și Asbóth Oszkár, „Gramatica limbii ruse”, vezi in *A Budapesti kir. magy. tudományegyetem Tanrendje az 1896/1897 tanév első felére*, Budapest, 1896, p. 43, 44.

6 Vorlese-Ordnung an der k.k. Karl-Franzens Universität zu Graz im Studienjahre 1896/97, Graz, 1896, p. 22, 26; *Idem*, ... 1897, Graz, 1897, p. 23, 24, 28; Verzeichnis der Akademischen Behörden, Lehrer und Beamten an der k.k. Karl-Franzens Universität zu Graz im Studienjahre 1896/97, Graz, 1896, p. 14, 15, 18, 19; *Idem*, ... 1897/98, Graz, 1897, p. 14, 15, 19.

7 Verzeichnis der im Winter Halbjahre 1897/98 auf der Universität Leipzig zu haltenden Vorlesungen, p. 25, 26, 27, 51, 57; *Idem*, ... 1898, p. 26, 27; *Idem*, ... 1898/99, p. 27, 52; Personal Verzeichnis der Universität für der Wintersemester 1897/98, p. 13, 15, 18; *Idem*, Nr. CXXXII, 1897—1898, p. 117: I. Popovici, 1897 (anul înscrierii), 1876 (data nașterii: Klicsova în Ungarn, Philos. (facultatea), Bruderstrasse G.II (adresa); *Idem*, ... Nr. CXXXIII, 1898, p. 116: modificată numai adresa, Sternwegstrasse 35.I.; *Idem*, ... Nr. CXXXIV, 1898/99, p. 120: altă adresă, Blumen-gasse 8.I.

8 Öffentliche Vorlesungen an der k.k. Universität zu Wien im Sommersemester 1899, Wien, 1899, p. 46, 47, 51, 52; *Idem*, ... 1899/1900, Wien, 1900, p. 47, 48, 49; *Idem*, ... 1900, Wien, 1900, p. 49, 50; *Idem*, ... 1900/1901, Wien, 1900, p. 50, 52; vezi și în Archiv der Wiener Universität, *Haumatrikeln. Philosophie*, Mf. nr. 25/1895—1905, Sommersemester 1898/99, f. 4.

9 Avem în vedere prelucrarea și interpretarea materialului arhivistic depistat și xeroxat în arhiva Universității vieneze cu privire la cariera didactică a lingvistului filolog Iosif Popovici, vezi în Universitäts-Archiv Wien, *Personalblatt*: Josef Popovici, 1903/1905.

10 Am procedat la predarea textului în forma inițială, fără nici un fel de intervenții, tocmai în intenția de a zugrăvi stilul și maniera de redactare, proprii epocii, doctorandului și mai ales celor doi referenți oficiali (vezi, îndeosebi, Anexa nr. III și IV).

11 Vezi regulamentul de doctorat, valabil pentru Facultatea de filosofie a Universității din Viena; „Rigorosen-Ordnung“, adoptat la 15 aprilie 1872, revizuit ulterior la 16 martie 1889, în K. Lemayer, *Die Verwaltung der österreichischen Hochschulen von 1868—1877*, Wien, 1878, p. 76, 261—262; R. Meister, *Geschichte des Doktorates der Philosophie an der Universität Wien*, Wien, 1958, p. 48—59, 114—121, 121—129.

12 Vatroslav Jagić, profesor de filologie slavă, directorul Seminarului de filologie slavă, în *Übersicht der Akademischen Behörden, Professoren, Privatdozenten, Lehrer und Beamten an der k.k. Universität zu Wien für das Studienjahr 1900/1901*, Wien, 1900, p. 42.

13 Wilhelm Meyer-Lübke, profesor de filologie romanică, directorul Seminarului de profil din cadrul Universității vieneze, în *Übersicht*, op. cit., p. 42.

14 Josef Konstantin Jireček, profesor de filologie slavă și de istorie veche, codirector al Seminarului menționat, alături de V. Jagić, în *Übersicht...*, op. cit., p. 43.

15 Specificarea denotă frecventarea „extraordinară“ (voluntară) a semestrului de toamnă-iarnă 1901—1902, practică regăsită în istoria facultății amintite.

16 Consemnare greșită din partea doctorandului, mai corect fiind „vara anului 1899“, pentru conformitate, vezi fișa detaliată din cuprinsul actului V din Anexă; segmentele temporale prezintă următorul grafic: Graz, 1896/97, 1897; Leipzig, 1897/98, 1898, 1898/99; Viena, 1899, 1899/1900, 1900, 1900/1901, în total, deci, tocmai nouă semestre, cu puțin peste norma stabilită de regulamentul de doctorat.

17 Vezi detalierea efectuată pentru cele trei centre universitare în partea introductivă a documentului redat integral în Anexă.

18 Franz Miklosich, important filolog în ultima treime a veacului XIX la Universitatea din Viena, autor de opere celebre în epocă, precum: „Die slawische Elemente im Rumänen“, Wien, 1861; „Rumänische Untersuchungen“, I—II, Wien, 1891—1892.

19 Alexandru Philippide, lingvist român semnatul unor studii fundamentale pentru istoria limbii noastre, datând din anii 1888 și 1894.

20 Alexandru Cihac, lingvist român, specialist în istoria limbii, autor a două lucrări esențiale în domeniu, publicate în anii 1870 și 1879.

21 Cu privire la referatul întocmit de V. Jagić, vezi cartea de vizită, nedată, așternută probabil între 22—30 noiembrie 1900, aflată în același dosar de doctorat menționat: „Hofrat Dr. V. Jagić, Mitglied des Herrenhauses, VIII. Kochgasse,

15." (pe verso:) Wenn Spectabilis (W. Meyer-Lübke, n.n.) den Herrn Popovici die Ersuchtnahme und meine Beurteilung seiner Doktordissertation gestellten wollen, so habe ich nicht nur nichts dagegen, sondern bitte sogar ihren diese zu gewähren. Ihr. g. erg. V. Jagić".

22 Conform procedurii universitare de doctorat, candidatul trebuia să suporte financiar contribuția referenților și participarea examinatorilor desemnați la examenele orale, vezi, în continuare, din cuprinsul dosarului I. Popovici: „Empfangsbestätigung. Herr Josef Popovici aus Klicsova in Ung. Banat hat an die Universitätsquestur 40 K. (vierzig Kronen) als Taxe für die Begutachtung des Dissertation eingezahlt".

23 David Heinrich Müller, profesor de limbi semitice, directorul Institutului de orientalistă, decan al Facultății de filosofie pe anul 1900/1901 și președinte al comisiei de examinare la doctorat, în *Übersicht ... op. cit.*, 1900/1901, p. 3, 41.

24 Paul Kretschmer, profesor de lingvistică comparată, în *Idem*, p. 46.

25 Laurenz Müllner, profesor de filosofie, în *Idem*, p. 44.

26 Friedrich Jodl, profesor de filosofie, în *Ibidem*; taxa achitată anticipat de candidat pentru susținerea ultimei serii de examene orale fusese de 80 coroane, vezi „Empfangsbestätigung“-ul identic cu cel amintit mai sus, datat însă la 22 noiembrie 1900.

27 Vezi în detaliu: Universitätsarchiv Wien, *Philosophisches Promotions Protokoll*, Vol. II (1881/82 — 1905), Studienjahr 1900—1901, Nr. 1015, Josef Popoviciu aus Klicsova in Ungarn, 21 Dezember 1900; coleg de an în obținerea doctoratului cu Hartwig Jarnik și Ioan Sârbu.

28 Redăm în continuare titlul complet al dosarului de doctorat: Nr. 1348, Rigorosen des Josef Popoviciu, praes. 29 October 1900, Z. 512 Dissertation.

ANGABEN HINSICHTLICH JOSEF POPOVIC'S DOKTORAT AN DER WIENER UNIVERSITÄT IM JAHRE 1900

(Zusammenfassung)

Die von Verfasser in seiner Aufsatz veröffentlichte und kommentierte „Rigorosenakten“ und „Promotionsprotokolle“ bringen bis heute unbekannte Anblicke bezüglich des Lebens und Wirkens des jungen Studierenden und Doktoranden im Philosophie und Linguistik am Wiener Universität.

Man werden jetzt präsentiert und analysiert andere Zeugnisse aus das Archiv der Universität Wien über den nominierenden Rumänen, die als dem Banaten Gebiet stammende und an der Philosophische Fakultät der Wiener Universität als Doktor im Jahre 1900 promovierte.

FONDURI, FUNDAȚIUNI ȘI STIPENDIȘTI DIN MEDIUL GRECO-CATOLIC BĂNĂȚEAN. DISTRICTELE CĂRĂȘENE ORAVIȚA, VARĂDIA ȘI BOCȘA

IONEL BOTA

În organizarea Episcopiei Greco-Catolice de Lugoj¹, Ordinariatului Greco-Catolic — ca oficiu de competență extra-canonică — îi reveneau chestiunile școlare și ale gospodăririi resurselor economice. Protopopia-tele bănățene² și hunedorene³ aveau în subordinea lor parohii și școli confesionale⁴. Sistema fondurilor și a fundațiunilor, precum și modalitatea acordării burselor și altor forme și mijloace de sprijin pentru generația tânără se fundamentau pe legislația primară a cultului dar, mai ales după anii '90 ai veacului trecut, pe decretul 3742 din 1898⁵. Destule pasaje ale documentului ne ajută, practic, să definim calitatea acestor *fonduri* și *fundațiuni* din punctul de vedere al recurențelor lor.

În paragraful I⁶ aflăm că „*fonduri și fundațiuni diecesane* se numesc acele așezăminte de avere a căror capitale rămân neatinse“. Iar paragrafele 2, 3, 4 și 8 completează explicațiile asupra naturii înființării acestora. *Fondurile* „sunt așezămintele a căror ființă și incrementare se datoresc contribuțiilor mai multor persoane“ (paragraful 2); *fundațiunile* sunt „acelea a căror ființă se datoresce generosității unei singure persoane, unei familii sau unei corporațiuni morale.“ (paragraful 3). Condițiile întemeierii, într-un caz și în celălalt, erau determinarea scopului și a izvoarelor de asigurare a veniturilor (paragraful 3, „de înființarea fondurilor“) sau „asigurarea averii prin documente publice“ (paragraful 4, „de înființarea fundațiunilor“).

În ambele situații, administrarea se realiza prin „responsabilitate în solidum“⁷, intrând sub jurisdicția Veneratului Capitlu, a Bisericii Catedrală din Lugoj și „sub superinspecțiunea Episcopului“, pe baza rezumatelor din Conciliul I Provincial.³ Se designau, cu titlul de *administra-tori operaționali*, *Capitlul*, *Consistoriul Episcopal* în temeiul „*Literilor fundaționali*“ pentru bunuri imobile⁹, dar se interziceau împrumuturile cambiale ori jocurile de bursă¹⁰. În teritoriul de competență, conform paragrafului 18, „*purtătorii oficiilor parohiale*“ au dreptul de control asupra fondurilor diecesane alocate în parohii, supraveghind punctualitatea debitorilor, anunțurile deceselor debitorilor, orice schimbare a calității proprietarilor, datelor și adreselor.¹¹ În fine, *opinia avocatului diecesan* era fundamentală în aprobarea solicitărilor și trebuia aprobată în scris.¹²

Statutele subliniau apoi că „pentru ajutarea Capitlului întru administrarea, manipularea, conservarea și incrementarea bunurilor mobile

ale fondurilor și fundațiunilor diecesane, precum și întru îngrijirea depositele de bani bisericești și școlastici, subministrate din partea Ordinariatului, la centrul diecesei se înființează *Cassa Centrală Diecesană*¹³. Personalul acesteia este compus dintr-un director-președinte, cassier, „comptabil” și un servitor.¹⁴ Dintre aceștia, contabilul trebuind să fie obligatoriu greco-catolic.¹⁵ Din fondurile personale se preconiza abonarea obligatorie la „o foaie financiară”¹⁶, iar bilanțul activelor și pasivelor asupra fiecărui fond se definitiva lunar.¹⁷ *Statutele* intrau în vigoare de la 1 ianuarie 1899.¹⁸

Cele mai cunoscute fonduri și fundațiuni care interesează și pe cercetătorul realităților bănățene ale perioadei de la finele veacului trecut și începutul veacului nostru erau: *Rudolfian* (înființat la 1857), *Chișian* (1876), *Școlastic Hațegan* (1877), *Iovaian* (1883), *Stoina* (1884), *Sofroniu Popa* (1890), *Breca* (1892), *Livian*, *Bobian* (ambele în 1895), *Boros* (1897), *Braia* (1898).

Stipendiștii *Fondului Rudolfian* din perimetrul districtelor proto-popești Oravița, Vărădia și Bocșa erau trimiși la studii în Beiuș, Blaj, Timișoara, Brașov, Orăștie, Lugoj, Oradea-Mare. Pentru ei se institua obligația morală de a urma cariera preoțească ori cantor-docentală.¹⁹

Fundațiunea Nicolae Braia se origina în Ticvaniul Mare. Ea oferea, la finele secolului al XIX-lea, un stipendiu pentru „studenții universitari”, 4 stipendii pentru „studenții la gimnaziu”, 2 stipendii pentru „școalele de comerț”, 2 stipendii pentru „tineri industriași”. Erau preferate neamurile fondatorului până la gradul 7, „fie greco-orientale, fie greco-catolice”, *tineri români* din Ticvaniul Mare, din comitatele Caraș-Severin și Timiș-Torontal.²⁰ *Fundațiunea Braia* avea stipendiați în Oravița, Reșița, Brașov, Recea Mare, Alba-Iulia; dar și la Szelmeecz²¹, Seghedin²², Chemnitz²³, Panciova²⁴, Freiburg²⁵. Sculptorul Romul Ladea era și el stipendist al *Fundațiunii Braia*, la începuturile formării sale școlare. Un argument că *Fundațiunea Nicolae Braia* era încă puternică financiar și după 1900, îl aflăm în „*Conspectul stipendiștilor pe anul școlar 1912/1913*” unde numără 7 bursieri la Seghedin.²⁶ Dar ceea ce a făcut cinstite fondatorului „cicfăneanț” era numărul mare al copiilor trimiși, an de an, să ucenicească în meserii varii, mai apoi consolidând starea economică a etniei majoritare din provincia bănățeană.

O altă instituție importantă a fost *Fundația Maria Braia* din Ticvaniul Mare, care-și fixa prioritățile de stipendiere printre „localnicii ticvănenți, rude în prima linie, tineri greco-catolici de naștere ori cu locuințe în Ticvaniu-Mare, de ambe sexele, care nu mai au alte stipendii.” La punctul 3 al *Statutelor* sale se preciza: „Scopul fundațiunii este acordarea de stipendii la școlari și școlărițe dela orice institut de învățământ, apoi la meseriași, comercianți sau altă branșe, numai cât să fie tineri, să fie săraci, cu purtare morală bună și să arete progres bun în studii și în meserie.”²⁷

Fundațiunea Stoina întreține și ea stipendiști din mediul bănățean la școlile din orașele provinciei dar și la Viena²⁸.

Fundațiunea Iova (Jova) și Ecaterina Popovici (Iovaiană), deschidea în epocă „*Școala elementară de fete greco-catolice române din Lugoj*.”²⁹

Fundațiunea Sofroniu Popa avea până și la Szentes un bursier.³⁰

Fundațiunea Liviană întemeiată de „prelatul pontificiu, abate și canonic lector“ Andreiu Liviu își orienta concursurile de stipendii „numai pentru tinerii români studenți, de religiunea greco-catolică din Dieceza Lugosului și fiii de cetățeni ungari cari frecventează la oarecare Universitate (...) filosofie, Jura, Medicina ori Politehnica sau vor studia la cutare academie (...) științele reali precum Montanistica, Silvanistica ori Agronomia.“³¹

Câte două stipendii anual mai asigura pentru tinerii provinciei *Fundațiunea Maxim (Alexandru și Georgiu)*, condiționând „să fie români din diecesa Lugos“ și doveditori cu acte că „se pregătesc pentru cariera de preot și au o purtare morală bună.“³²

În Banatul perioadei pe care-o avem în vedere acum, chiar și *Fundațiunea Baron Sina* oferea fie „ajutori pe viață“³³, fie stipendii „pentru învățători de la școalele elementare, pentru bătrânețe, incapacitate, sărăcie, stare familiară grea.“³⁴ Solicitând de la caz la caz documente că respectivii „au avut și au o viață nepătată“ și că sunt „cei mai săraci, cari totodată posed și atestate mai escelente despre trecutul și caracterul lor.“³⁵

În 1903 se produc noi reglementări în dinamica funcționării *fondurilor și fundațiunilor* anunțate de circulare IX/845 din 8 mai. Solicitarea venită de la ministrul cultelor și instrucției publice „obligă competențele Episcopiei“ să supravegheze un veritabil travaliu statistic imens. Trebuiau acte cu descrierea istorică a începutului fundațiunii, testamentul în original și copie, alte dispoziții ale fondatorului, titlul cu destinația, numele fondatorului, „circumscrierea scopului fundațiunii“, indicarea exactă a cantității și calității averii fundațiunii, locul unde și cum se administrează, modalitatea asigurării ei, date despre însușirile morale, viața și activitatea celor ce participă din fundațiune, progresul în studii. Apoi: când se începe și când se termină o fundațiune de stipendiu, modul în care cineva poate pierde stipendiul, numirea persoanei aptă să legitimizeze procedura primirii stipendiului de către cineva, recunoașterea primirii răspunderii materiale pentru fundațiune, verificarea anuală prin raport scris a veniturilor fundațiunii, modul de folosință, cine va reprezenta fundațiunea în cauze procesuale și extra-procesuale, întărirea tuturor actelor „cu sigilul oficios“. Și, în fine, cui îi este încredințată administrarea unei fundațiuni (comună, oraș, magistrat, putere jurisdicțională, administrator de fundațiune).

Dar dacă ne amintim că în acel an 1903 se proceda la o verificare a documentelor tuturor Reuniunilor culturale românești, a Societăților și Asociațiilor, înțelegem că și presiunile birocratismului obsedant maghiar asupra sistemului de fonduri și fundațiuni românești din domeniul confesional aveau o direcționare precisă: aceea de a trece, treptat, sub „observare oficioasă“ și „vigilență constituțională“ orice ar fi putut augmenta cauza națională a etniei majoritare din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Iată de ce trebuie să recunoaștem că și greco-catolicismul și-a asumat, responsabil, dimensiunile conștiinței identitare românești, dovedindu-se — cu destule argumente în istoria neamului — o variantă de românism și românitate în veșmânt confesional.

NOTE

1 O descriere a sa în *Şematismul istoric*, Lugoj, Tiparul lui I. Viranyi, 1903, p. 93—94. Episcopia a fost înfiinţată la 1853 şi, pe lângă parohiile bănăţene, i s-au ataşat şi 91-parohii din ţinutul Hunedoarei.

2 Lugoj, Bocşa, Buziaş, Timişoara, Vermeş, Oraviţa, Vărădia, Ciacova. Se numeau oficial Districte Protopopeşti.

3 Bobâlna, Hunedoara, Cugir, Haţeg, Jiu şi Ulpia Traiană.

4 Districtul Oraviţa avea 8 parohii şi 7 şcoli, Bocşa — 7 parohii şi 5 şcoli, Vărădia — 7, respectiv 5.

5 Emis în urma Şedinţei Consistoriale Plenare din 17 noiembrie 1898, desfăşurată la Lugoj sub patronajul spiritual al Episcopului Demetriu Radu, ca notar consistorial semnând protopopul de Lugoj, Georgiu Popoviciu. Rezultatul acestei importante adunări era anunţat protopopiatelor sufragane prin Circulara 3966/1898 (de fapt, datată Lugoj, la 25 decembrie 1898). Documentul în sine era intitulat „Statutele pentru Administrarea Fondurilor şi Fundaţiunilor Diecesei Greco-Catolice de Lugoş. Cassa Centrală Diecesană — Lugoş.”

6 Cf. Capitolul I, *Dispoziţiuni generale*, din *Statute*.

7 Cf. *Paragraful 8, punctul 1*, din *Statute*.

8 Cf. *Capitolul V, Titlul II, paragraful 8*, din *Statute*.

9 Cf. *Paragraful 31*, din *Statute*. De exemplu, se hotăra prin aceste *Statute* plasarea averii mobile în împrumuturi ipotecare, pe realităţi nominalizate sau pe acte atestând cumpărări de averi imobile, efecte publice de stat regăsite în acţiuni ale institutelor de credit şi economice solide sau depuneri spre fructificare la aceste instituţii (Cf. *Paragraful 9, p. 2* din *Statute*). Cifra împrumuturilor ipotecare era de minim 100 coroane şi de maxim 10 000 (*Paragraful 11, p. 2* din *Statute*), cifra de 7% reprezentând-o amortizarea din capital pe un an de exerciţiu (*Paragraful 12, p. 2* din *Statute*) iar 6% procentul marjei de interes favorizant, în cazul în care valorile erau utilizate pentru scopuri bisericeşti şi şcolare. (*Ibidem*).

10 *Paragraful 31* din *Statute*.

11 În legătură cu funcţionarea sistemului de împrumut din averea fondurilor şi fundaţiunilor, un alt paragraf — 19, p. 3, din *Statute* — stabilea etapele solicitărilor astfel: cerere de împrumut către Ordinariatul Greco-Catolic de Lugoj, având în anexă, ca documente adevătoare, extrasul din cartea funciară, „libelul de contribuiri”, certificat de la antistia comunală despre darea directă (fără aruncuri) de stat, speşele cultului, descrierea caselor (clădiri de ipotecă, documente publice de „preţuire” şi declaraţia că debitorul îşi asigură casele contra focului). Iar în *paragraful 13* din *Statute*, dobânda la întârzieri era fixată la 5%. Condiţia primirii unei fundaţiuni în administrare publică diecesană era *averea*, determinată de către fondator sau de către suprema autoritate diecesană (*Paragraful 5* din *Statute*), capitalizarea totală a intereselor fundaţiunii fiind limitată la 20 de ani, iar cea parţială la un timp nelimitat (*Paragraful 6* din *Statute*). Particularităţile fiecărei fundaţiuni erau incluse în acele „*Litere fundamentale*” iar administrarea practică a averilor fundaţiunii urma prescrierile *Statutelor* şi normele stabilite de sfintele canoane. (*Paragraful 7* din *Statute*). Tot în materie de împrumuturi, minorii (Cf. *Paragraful 20* din *Statute*) au cereri puse de tutori şi curatori, confirmate cu autoritatea scaunului orfanal. La fel cei aflaţi sub curatelă. Cererile de împrumut „de la persoanele morale” — cum defineşte litera *Statutelor* pe aceia care, neapartenând religiei greco-catolice, au adus într-un fel sal altul servicii acesteia — poartă autorizarea canonică pe cale ierarhică, după ce persoanele au făcut demonstrarea capacităţii lor economice, comunele prezentând conspectul averii nemişcătoare şi veniturile curente, iar reuniunile dovedind cu un exemplar-copie din *Statutele* lor şi un conspect actualizat al averii că îşi desfăşoară activitatea în mod responsabil, serios. (*Paragraful 21* din *Statute*).

12 Avocatul diecesan activa pe baza „*Regulamentului pentru funcţionarea advocatului diecesan*”, în 33 paragrafe, aprobat prin decretul 3787/1898, în urma şedinţei din 22 decembrie 1898, desfăşurată la Lugoj. Semnau Episcopul Demetriu Radu şi canonicul Ioan Boroş, în calitate de notar consistorial.

13 Cf. *Paragraful 35, Capitolul I* din *Statute*, p. 5—6. Dar, practic, tot *Capitolul II*, între *paragrafele 36—93* — pe două părţi, „*Manipularea*” şi „*Organis-*

mul" — se referă la activitatea Cassei Centrale Diecesane ca „oficiolant diecesan" subordonat Capitulului și Ordinariatului, cu personal, registru și sigiliu propriu.

14 Cf. Paragraful 37 din Statute.

15 Cf. Paragraful 43 din Statute.

16 Paragraful 58 din Statute.

17 Cf. Paragraful 74 din Statute. Până la 15 iulie, în fiecare an, Cassa Centrală Diecesană anunța, prin Capitul, instanța Ordinariatului, modul de repartitie a fondurilor de sprijin și pentru împărțirea stipendiilor, prin „Preliminariile fondurilor și fundațiunilor de stipendii pe anul școlar viitor" (Paragraful 76 din Statute). Până la 31 octombrie, anual, se redactau „Preliminariile fondului Preoților deficienți și al văduvelor și orfanilor de preoți pentru împărțirea ajutoarelor" (Paragraful 76) iar până la 30 noiembrie, anual, „Preliminariile tuturor fondurilor și fundațiunilor" precum și „Preliminariile de buget ale Cassei Centrale Diecesane" pe anul viitor." (Paragraful 76).

18 Cf. Paragraful 83 din Statute. În general, despre starea fondurilor și fundațiunilor aflătoare sub coordonarea Cassei Centrale Diecesane se emiteau bilanțuri-conspect, plecându-se de la capitalul fundamental, redevențe, anticipații, sume stipendiale, „pensuni și ajutoare".

19 Fond Districtul Protopopesc Vărădie, Protocolul Circularelor, Circulara 1954/1898, ședința din 23 iunie 1898.

20 Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 1909/1898, ședința din 23 iunie 1898.

21 Un Victor Pascu din Greoni se pregătea acolo pentru meseria de silvicultor. Cf. „Conspectul stipendiștilor pe 1903/1904", redat în Circulara 1761/1903 (Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, ședința din 15 august 1903, ținută la Lugoj). Având poziția 41 din conspectul citat, lui Victor Pascu i se plăteau 200 de coroane.

22 Neda Tiberiu din Reșița, la „comercială", poziția 47 din „Conspectul stipendiștilor, 1903/1904", primind 110 coroane.

23 Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 1817/1904, ședința din 26 august 1904, Lugoj. Redă „Conspectul stipendiștilor pre anul școlar 1904/1905", unde, la poziția 1 e pomenit G. Novac din Ticvanu Mare, căruia i se plăteau 200 coroane, iar la poziția 2, unui Ioanovicu Hostiliu din Sasca i se oferă tot atâta.

24 Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 1642/1905, ședința din 23 septembrie 1905, Lugoj. Redă „Conspectul stipendiștilor pre anul școlar 1905/1906", unde la poziția 6 e amintit Traian Bogdanfi din Oravița, student la Panciova, pentru care se plăteau 100 coroane. Iar la poziția 15, în același conspect, un Iosif Câmpian din Bocșa primea 60 coroane ca elev la Seghedin.

25 Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 2864/1910, ședința din 16 august 1910, Lugoj. Redă „Conspectul stipendiștilor pre anul școlar 1910/1911". Orăvișeanul Epure Ioan, student la „montanistică" în Freiburg, era stipendiat cu 200 coroane.

26 Redat în Circulara 3641/1912, ședința din 10 decembrie 1912, Lugoj (Fond citat). În ordinea pozițiilor din conspect, cei șapte bursieri de la Seghedin erau: 16. Lugoșan Wilhelm din Oravița, cu 60 coroane; 18. Duma Ioan din Oravița — 50 coroane; 19. Nicolae Jurca din Ticvanu Mare — 60 coroane; 20. Romulus Ladea din Jitin — 50 coroane; 21. Piteș Valeriu din Ticvanu Mare — 60 coroane; 22. Neda Ioan din Oravița — 40 coroane; 23. Madincea Simeon din Ilidia — 50 coroane.

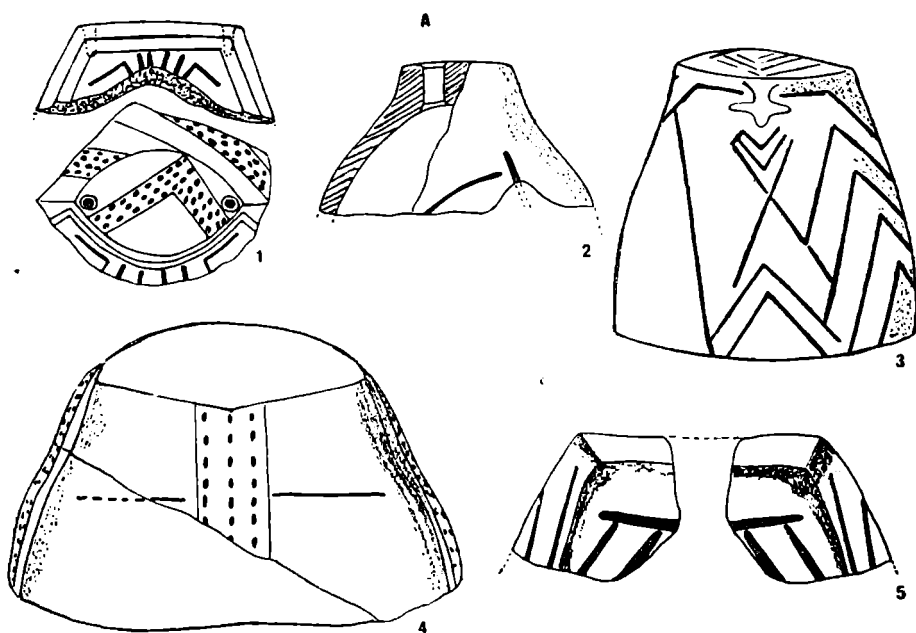
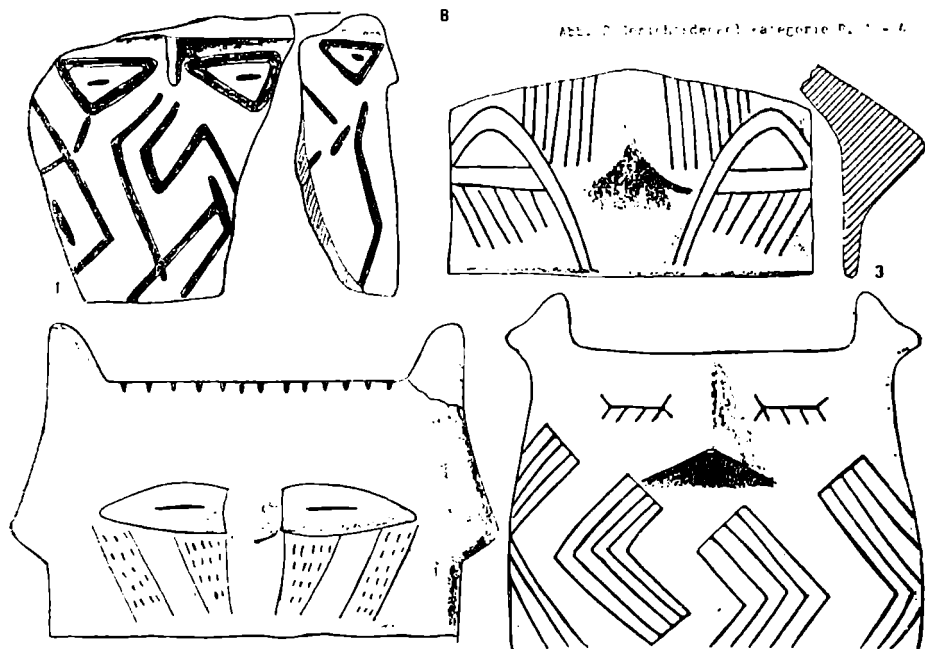
27 Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 3370/1913, ședința din 30 octombrie 1913, Lugoj.

28 Cf. „Conspectul stipendiștilor pre anul școlar 1904/1905", (Fondul citat), unde la poziția I îl aflăm pe Ionaș Andreiu din Lățunaș, la studii în Viena, plătit cu 300 coroane.

29 Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 1966/1899, ședința din 21 mai 1899, Lugoj.

30 Cf. „Conspectul stipendiștilor pre anul școlar 1912/1913", (Fondul citat). La poziția 9 este menționat Timotei Stanimir din Cacova, bursier la Szenteș.

31 Fond Districtul Protopopesc Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 2605/1901, ședința din 2 ianuarie 1902.

32 Fond Districtul Protopopes Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 2460/1913, şedinţa din 25 iulie 1913.

33 Fond Districtul Protopopes Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 1859/1905, şedinţa din 1 noiembrie 1905.

34 Fond Districtul Protopopes Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 350/1903, şedinţa din 13 aprilie 1903.

35 Fond Districtul Protopopes Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 1690/1910, şedinţa din 11 iunie 1910, Lugoj. De fapt, concursurile pentru stipendii erau organizate periodic şi în domenii varii. Actele se repetau, anual, la înscriere, „chiar şi acei ce au fost împărtaşiţi cu stipendii în anul şcolaristic expirat, dacă nu-şi vor reinnoi rugărilor, vor putea fi consideraţi din partea Consistoriului Episcopesc ca uni care nu vor să mai reflectează la ele.” (Fond Districtul Protopopes Vărădia, Protocolul Circularelor, Circulara 1954/1898, şedinţa din 23 iunie 1898.)

GELDBESTÄNDE, STIFTUNGEN UND STIPENDIANTEN AUS DEM GRIECHISCH-KATHOLISCHEN MILIEU AUS DEM BANAT. DIE KARASCHER DISTRIKTE ORAVIȚA, VARADIA, BOCȘA

(Zusammenfassung)

Dem griechisch-katholischen Ordinariat als extra-kanonisches Kompetenzamt, des griechisch-katholischen Bistums von Lugoj, waren die Schulprobleme sowie die Geschäftsführung in Obhut gegeben. Gewisse Abschnitte des Dekrets 3472 von 1898 beschreiben die Befugnisse der Geldbestände und der Stiftungen.

Die griechisch-katholische Kirche hat bewußt die Dimensionen des rumänischen Identitätsgewissens übernommen und hat sich so als eine Variante des Rumänentums in konfessionellem Kleid behauptet.

BANATUL ÎN MEMORIALISTICA „MĂRUNTĂ“ (1914—1919)

VALERIU LEU, CARMEN ALBERT

CAPITOLUL I.

DE LA ÎNSEMNĂRI PE CĂRȚI LA MEMORIALISTICA

Multă vreme satul a fost spațiul de incontestabilă autoritate al folcloriștilor și etnografilor. Istoricii vieții rurale preferau studiul segmental, pe domenii, ceea ce a determinat o cunoaștere lacunară și dezechilibrată. Satul apare multora ca un loc unde se elabora folclorul și se coceau răscoalele, când edenic, când mizer și întotdeauna în afara tumultului istoriei a „marii“ istorii. Prin Nicolae Iorga dar mai ales prin cercetările școlii gustiene se recuperează ideea totalității și interdisciplinarității ca modalitate de cunoaștere a universului rural. Istoria aspră a reimpus însă curând, dintr-o motivație ideologică de astă dată, parțialitatea și dezechilibrul. Satul însuși a fost agresat la temeliile sale. N-au lipsit, cum n-au lipsit niciuneia din epocile aride pe care le-au străbătut românii, mari opere care să redea speranța și mai ales să ofere modelul, exemplul. Este, credem, suficientă evocarea *Răscoalei lui Horea* operă a celui mai temeinic istoric al satului românesc, David Prodan¹. Ea oferă prin conținut dar mai ales prin metodă o solidă bază de relansare a cercetărilor de istorie rurală.

Tot mai insistent în ultimul timp — pe măsură ce contactele cu experiența istoriografică universală se amplifică, pe măsură ce se valorifică surse din ce în ce mai diverse dar mai ales pe măsura descoperirii propriilor tradiții, istoriografia noastră se arată interesată de o nouă direcție — aceea a istoriei mentalităților, a sensibilității, a sentimentelor, a imaginarului.² S-au pus întrebări noi, s-au stabilit noi direcții care, firesc, solicitau diversificarea platformei documentare a noului edificiu istoriografic. Discuția privind raportul oralitate—scris în lumea rurală este una dintre cele mai interesante dar și cele mai importante, de răspunsurile căreia depinde în bună măsură abordarea corectă a vieții spirituale rurale.

Tot mai multe județe și chiar provincii istorice, mari colecții își publică atât cataloagele cât și repertoriile inscripțiilor manuscrise pe cărți, listele de cititori și cumpărători, geografia istoriei noastre spirituale suportă substanțiale modificări. Petele albe se restrâng, riscurile interpretărilor sunt tot mai mici. În circuitul istoriografic sunt cuprinse mii de *documente scrise* ce provin din lumea satului, sunt elaborări ale sale potrivit unor norme ale mentalului colectiv rural pe care îl exprimă extrem de eficient. Ele permit o pătrundere nesperată în universul inte-

rior, acolo unde se plămădesc gândurile și se proiectează faptele. Scrisul își descoperă o neașteptată tradiție în lumea rurală și un statut excepțional ce rezultă din originea lui divină. Dumnezeu, prin Decalog, este primul autor al unui text scris! De aici respectul satelor pentru carte. Societatea rurală este așadar atașată scrisului ca modalitate de a păstra și transmite memoriabilul. Omul este trecător dar scrisul eternizează. Este o convingere care a trecut în diplomația însemnărilor manuscrise pe cărți — „Spre aducerea aminte de mine am scris cu mâna de țărăină și cu pana de găină, mâna va putrezi iară scrisoarea în veac va rămânea. Nicolae Laios (care) iaste învățătoriu din Valea Bolvașnița, 1849”⁴³. Un exemplu din zecile care ne stau la îndemână! Astfel satul începe să-și transmită în scris opiniile, să-și conserve atitudinile din împrejurări istorice excepționale nu numai pentru a le face publice dar și pentru a le transmite urmașilor. Pe măsură ce scrisul se democratizează — școala rurală în Banat are tradiție multiseculară — aceste însemnări se amplifică, se diversifică dar se și „tipizează” potrivit unor norme proprii ceea ce nu numai că nu le scade valoarea ci chiar le-o sporește. Publicarea lor integrală este încă un deziderat dar și o necesitate istoriografică de neignorat. S-a făcut totuși destul de mult, cel puțin pentru Banat, unde dispunem de repertoriul acestor însemnări. Astfel am ajuns în posesia unor surse, să le spunem „alternative” sau măcar „complementare” celor „clasice”, documentelor redactate în cancelarii, celor oficiale. Se descoperea în însemnări o altă istorie decât cea cunoscută și admisă până acum, o istorie care într-o oarecare măsură nici nu s-a întâmplat în fapt dar nu mai puțin reală și nu mai puțin importantă. Ea este de fapt reflexia mentală a celei „obiective”, operând nu cu termeni, cu reguli, cu cronologii riguroase, ci cu imagini adeseori stereotipizate în clișee. Fără cunoașterea ei riscăm să rămânem cantonați, *imobilizați* în domeniul faptului gol, cu riscul căderii în factologie, boală grea a istoriografiei noastre dar nu numai. Demontarea traseelor lor, a modalităților lor de generare a clișeului dar mai ales luarea în calcul în momentul judecăților a lor nu poate fi ignorată căci ele sunt produse ale faptelor, reflectându-le și, mai important, determinându-le în bună măsură. Ele au facilitat sau au îngreuiat contactele. Problema este chiar mai stringentă în Banat datorită diversității lingvistice, culturale, confesionale etc. în care dialogul, implicit deci elementele de dificultate sau dimpotrivă de facilitare a sa, a fost o chestiune de supraviețuire istorică. O experiență a cărei valorificare poate da răspuns multor întrebări actuale.

Mult timp s-a studiat doar fenomenul dar a venit vremea ca singularitatea perspectivei să fie abandonată, să luminăm și ungherele cele mai îndepărtate ale laboratorului în care s-a produs, să chemăm la rampă mai mulți actori, pe cei din rolurile secundare și chiar publicul, să descoperim omul de rând, să aflăm opinia „marginalilor” sau celor despre care s-a crezut că au fost și au rămas în afara istoriei, a satelor de pildă.

Una dintre aceste direcții este întoarcerea spre nivelul fundamental al ruralului, atât de conservator și totuși atât de mobil. Între sursele cele mai potrivite se includ, fără îndoială, acele însemnări pe cărți care

preced, constituie exercițiul necesar — memorialistica rurală. Ele argumentează opinia că satul a consemnat memorabilul și că a emis judecăți. O făcea în forme proprii, operând cu criterii proprii, dintr-o perspectivă proprie, fixând o cronologie proprie. Asediul Vienei, cucerirea Timișoarei, luptele cu turcii, revoluția franceză și Napoleon, 1848—1849, sunt principalele repere⁴. Epoca postpașoptistă oferă anumite schimbări dar trebuie să spunem că maniera de a consemna și dispoziția de a o face a satului nu se stinge. Însemnări pe cărți continuă să se facă. Ceea ce s-a schimbat a fost atitudinea istoricilor care interesați mai ales de fapte, le-au ignorat socotind că epoca, având în vedere și intervenția presei, dispune de suficiente surse pentru a fi cunoscută. Mulți nici măcar nu le-au mai publicat probabil pentru că erau prea recente, prea apropiate de noi. Perspectiva pe care o propune istoria mentalităților schimbă lucrurile nu numai în privința memorialisticii rurale ci și a lor. Repertoriind și aceste însemnări, să le spunem „tardive“, am constatat că epoca postpașoptistă atestă un apetit politic în creștere. Cărțile continuă să aibe un statut de bun public, comunitar, la care aveau acces toți. Însemnându-se pe ele se pune la dispoziția (tuturor) informație dar, mai mult ca înainte, și ideologie, perspectivă. Informația venea acum pe canale moderne — presa fiind cel mai important — așadar „contaminată“ deja cu imagini și clișee pe care le impunea ruralului. Satul le preia și le transmite în forma tradițională dublând astfel sinteza ilustrată deja prin înfățișarea barocă, occidentală a bisericilor sătești — în altă parte ar putea trece drept catedrale — și somptuozitatea orientală a tipăriturilor chirilice pe care le păstrau. Acum însemnările țin cont de presiunile, de eficiența controlului oficial care se resimte până jos, până la strănă, ceea ce făcea ca uneori, mai ales în vremea războiului, să rămână nesemnate dar sporind totodată semnificația celor care-și asumau atitudinea. Valența lor informațională scade pe măsură ce crește cea politică, o mutație, un dinamism care nu trebuie trecut cu vederea.

Menționarea Memorandului ca un moment excepțional, demn de a fi integrat unui șir inaugurat cum am văzut de asediul Vienei, semnalează o evoluție în definirea faptului istoric. Ea s-a produs mai ales la nivelul criteriilor. Se acceptă acum statutul de eveniment istoric nu doar celui ce implica modificări în planul geografiei politice, spectaculos, violent eventual, ci și celui care ținea de acțiunea disciplinată, proprie formei inaugurată de partidul politic. Firește, mișcarea petiționară avea o serioasă tradiție în Banat dar ea nu a fost remarcată de mentalitatea rurală ca eveniment. Acum este prima oară. O scurtă însemnare făcută la Lăpușnicel rezumă lucrurile scurt și cuprinzător ca o depeșă a unei agenții de presă: „În anul acesta (1894) s-au condamnat Comitetul la închisoare pentru compunerea Memorandului. S-au adus în dieta țării desbaterea. Iosif Drăgilă⁴⁵. Nu a fost singurul caz în care s-a notat despre Memorand dar până a le releva pe celelalte trebuie să spunem, în legătură cu constatările de mai sus, că a fost nevoie de un exercițiu în a consemna evenimentul de o altă factură decât cel de până atunci. Alegerile dietale pot fi, în acest sens, un bun exemplu. Ele devin pentru sate interesante și importante. Cronicarul rural nu le ignoră. Repetate la intervale de timp, implicând forțe și mașinațiunile aferente, puneau în mișcare administrația, poliția, armata uneori, ele tulbură lumea

satelor extinzând și la acest nivel o confruntare care până atunci nu fusese cunoscută, se consuma la alte paliere, era, în bună măsură, treaba „domnilor“. Patima politicului coboară și aici, prilej de atitudini care au lăsat urme scrise, indispensabile reconstituirii noastre, cu atât mai mult cu cât conservă nu date despre sat ci atitudini ale satului, sunt elaborate ale satului, îl exprimă. Oricât am ști fără ele mozaicul rămâne șters. Vom cita, din câte avem la dispoziție, un caz de la Satu Mic (Victor Vlad Delamarina) pentru că este unul dintre cele mai vechi cazuri de acest fel: „Și mai vertos că ținându-se în luna lui Iunie 1882 alegerea de ablegați la dieta din Pesta, s-au eschis (înlăturat) ablegați naționali cu totul afară, prin brutalități și fără de legi ne oneste, în cât nu s-au respectat legea, ci cu tot felul de abuzuri s-ar fi ales guvernamentalii până la unul. Și asta poporului a făcut impresie rea, crezându-se că va fi bătaea⁶⁶. Jocul necinstit al autorităților este înțeles și dezvăluit, cu alte ocazii, în alte părți: „În anul Domnului 1884 în 14 ale lunii lui iulie, după calendarul nou au fost la Geroda alegere de oblegatu la dieta din Pesta și s-au alesu Kraliz Béla din Vinga carele au fost 3 ani nainte nefăcând nici un bine pentru popor. Dară contracandidatu fost-au Pavel Rotariu redactorele de la „Luminătoriu“ din Timișoara care au fostu de programa de la Sibiu, adevăc opozitional la care au ținut toți bulgarii din Vinga, romanii din Sat-Chinezu și (din) Ternovița și din Murani“. Totuși, notează cel care ține să depună mărturie, nu s-a obținut victoria din pricina unor trădători, „conducători ai poporului tot pentru interesul particularu și pentru beutura și mancare s-au făcut tradători și s-au vândut nația sa. Judece lumea așa trădători! Și totuși Pavel Rotariu, fără băutură și fără mâncare au avut 440 de voturi! De n-ar fi fostu tradatorii de neam desigur ar fi învinsu!“⁶⁷. Dincolo de rezultate se producea un exercițiu politic nu lipsit de importanță. Ideea în sine era întreținută nu numai în vremea campaniilor electorale dietale ci și cu prilejul unor alegeri de natură locală. Se alegeau învățătorii, comitetele parohiale, deputații sinodali etc. Iată un astfel de caz: „Eu, George Arone, născut în comitatul Hunedoarei în comuna Mihaleși și fost-am învățător) 4 ani în com(una) Panc Seleşte. La anul 1893 fusei ales prin 32 voturi în comuna aceasta, Brănești, înveț(ător) definitiv. Scris-am spre a ști și alții...“

Între 1848 și 1918 s-au produs mari mutații în perspectiva din care satul își concepea însemnările. Se schimbă accentele, se nuanțează atitudinile ceea ce răzbate atât în conținutul cât și în forma lor, în subiect mai ales. Criteriile de selecție ale memorabilului sunt în acord cu timpurile noi. Problema esențială, care le subordonează pe toate celelalte, este problema națională. Indiferent de subiectul sau motivația însemnării atitudinea politică este omniprezentă. Angajarea este totală chiar dacă uneori se face efortul mascării. Acum satele participă la acțiunea de separare românească din cadrul blocului ortodox „ilir“ care devenise anacronic. Vechea solidaritate confesională era abandonată în numele unei noi solidarități pusă sub semnul naționalului⁹. Separarea se declanșase de mai multă vreme și fusese formulată cu multă claritate chiar în programul pașoptist bănățean¹⁰.

Acum însă ea devenea problemă centrală în acțiunea politică românească din Banat. Lucrul se resimte în însemnări cu atât mai mult cu

cât segmentul social cel mai implicat era cel al preoțimii. Schimbările erau urmărite cu atenție, cu toții înțelegând că nu era vorba de o chestiune strict bisericească. La Tincova se consemnează un moment important: „În anul 1864, decembrie 24 a dobândit biserica noastră pre doru cel de seculi dorit care s-a împlinit în mariația și nobila persoana a excelenței sale d(omnul) episcopu iar acuma arhiepiscopu și mitropolit Andrei baron de Șaguna, ține-l Dumnezeu!“¹¹. Pasul următor, decisiv în naționalizarea ierarhiei, s-a consemnat la Cornea: „Însemnare în 4 iulie anul 1865 prin înalta ordine împărătească s-au despărțit nația noastră română de cea sârbească și s-au denumit de episcop român în dieceza nouă (a) Caransebeșului domnu(l) Ioan Popazu și în 25 august au sosit susnumitul domn episcop în scaunul său în Caransebeș cu mare bucurie de cătră nația română fiind primit. Cornea în 7 sept(embrie) 1865. Iacob Câmpeanu învățători“¹². Separația a implicat uneori aspectele unui partaj de bunuri, mai ales biserici, clădiri. La Folea, probabil sub impresia unor astfel de întâmplări, se precizează dreptul exclusiv al românilor asupra bisericii din sat: „Aicia sârbii nu au nici o împărechere în a noastră biserică... Simeon Popovici, 1861“¹³. Componenta națională a întregului proces de separare trece disputa și în domeniul filologic: „Doamne feri-ne de aceste (slope chirilice) și de cuvinte sârbești, ci de astăzi înainte litere și cuvinte romane, străbune să ne folosim cu elespre lauda și mărirea Nației Romane. D.P.“¹⁴. Asemănarea cu cele ce se petrec acum în Basarabia frapează! La Beregsău disputa nu rămâne strict filologică ci și teologică, în fapt națională: „Întrebare: cum va fi mai bine zis, „Slavă Tatălui“ au „Mărire Tatălui“? „Slavă Tatălui“ ieste mai bine zis pentru că slava vine de la romanii cei vechi căci au zis așa „Salva“ însă noi acum zicem „slavă“. Însă „Mărire Tatălui“ zicem și domnilor căci zicem „Măria Ta Domnule!“¹⁵. Lucrurile stăteau tocmai pe dos dar contează intenția! Românii, semnalează tuturor însemnările destinate uzului public, au o istorie strălucită, cu nimic inferioară altor popoare, dimpotrivă! Dovezile se află chiar în sate, la îndemâna oricui, trebuie numai înțeles ca atare. *Cazan*ia lui Varlaam, de pildă, este una dintre ele. Menționarea cărților vechi în această calitate este o schimbare, o evoluție remarcabilă la nivelul conștiinței rurale care trebuie sesizată ca un fapt important: „Cine voiește a se convinge despre zelul, interesul și stima ce au avut protopărinții noștri față de limba românească, acela cetească cuvântul lui Varlaam mitropolitul Moldovei, cetească-l cu mare atenție și se va convinge și despre trista stare în care au fost strămoșii noștri, când limba noastră cea dulce și armonioasă a fost scoasă câteva sute de ani din Biserica noastră română încă sub Alexandru cel Bun, când cărțile bisericești scrise în limba română fură arse la ordinul lui și astfel se scoase limba românească dintre cele mai sfinte ale poporului, când apoi, după atâta amar de timp prin zelul lui Varlaam mitropolitul, începură cărțile a se tipări în limba românească aducând tiparul din Rusia și acesta fu începutul pentru scoaterea limbii slave din biserică care sute de ani au sunat în biserică și care a lăsat după sine nume triste. Groș, la 24 Iunie 1888, Ilie Moțiu preot“¹⁶. Discursul de mai sus datorează mult lecturilor filologice, vehiculând evident și inexactitățile istoriografiei literare ale vremii, dar este declanșat de starea de resurrecție națională reverberând în tot și în toate. Ideea de valo-

rificare a dovezilor istoriei noastre este mai veche și se datorează probabil operei iluministilor bănățeni care în scris sau de la catedră au susținut și au popularizat această datorie. Iată, pe un manuscris de la 1699 un preot de la Parța lăsând mărturie că, pentru el, o carte poate avea și valoare documentară, prin vechimea ei: „În anul 1836 am scris dă am. înșămnat, căci că puține cărți se află astăzi rumânești de cele vechi și rog, dacă va ajunge această carte, fiind dă 135 dă ani, mai poate încă mai atâta, încă și mai mult, numai să o păstreze acela întru a cui mână va veni, nu pentru alta, ci numai ca să avem din vechime ceva. Al tuturor fierbinte rugători, Ioana Murgulovici a sat(ului) Parții paroh...⁴¹⁷. De la simpla intuiție că vechimea unei cărți acordă o valoare de care trebuie ținută seama și până la conștientizarea, explicitarea, valorii documentare ca dovadă istorică este un drum pe care conștiința și știința rurală, la palierele ei elitare e drept, l-a parcurs. În același sens trebuie citat și faptul că satul înțelege importanța noii științe arheologice în stabilirea identității, vechimii și deci drepturilor românilor reținând pentru posteritate descoperirea de vestigii¹⁸. Așadar istoria, filologia, arheologia își fac apariția în postura de participante într-o dispută politică esențială care trebuia să ducă la un singur final — al libertății și unității. Ele furnizează argumente identității accentuând procesul de separare, pe de o parte, de unitate națională pe de altă parte. Lucrurile sunt bine cunoscute dar aici vrem să semnalăm prezența acestui proces la cel mai adânc și conservator strat al societății românești din Banat, cel al satului, devenit acum surprinzător de atent, de mobil, de „modern“ în acțiunea sa politică, și, fapt nou, este preocupat de efectul politic al legislației. De pildă, ordonanțele absurdului program de maghiarizare sunt reținute: „În 1847 atuncea și protocoalele matriculare tot în limba ungurească s-or scris din poruncă, eu carele precum am văzut în 1847, și acuma în 1887, dar cât va ținea, nime nu știe; mult nu poate fi! Atanasie Paulișan⁴²⁰. În raport cu statul maghiar relațiile n-au suportat modificări, e o constantă antipatie. În schimb se simte o înăsprire de tonchiar și în însemnările care fac referire la „nemți“. Trecută prin substanțiale evoluții, imaginea „neamtului“ în însemnările pe cărțile românești din Banat se află după 1848 în momentul ei de maxim favorabil²¹. Limba germană e o limbă a culturii și în această limbă, lucru fără precedent, se fac însemnări (și nu în cazuri rare) de către români, gospodăria germană este exemplară, un model economic. Și totuși în acest moment de ascendență națională, dar și de agravare a condiției românilor, există texte manuscrise care fac referiri la ipostaza de cuceritori pe care au avut-o germanii în momentul sosirii lor în Banat. Se revine — este adevărat, într-un singur caz — la imaginea de cuceritor pe care conviețuirea bănățeană o anulase în favoarea celei de „maistor“. Nu este vorba de o generalizare — mișcarea națională neîncetând să caute aliați între șvabii supuși deopotrivă maghiarizării — ci mai degrabă de ideea că germanii au partea lor de responsabilitate pentru condiția actuală a românilor, germanii ca „împărăție“. Acesta pare să fie sensul însemnării rămasă pe o carte de la Utvin unde se evocă, în conotațiile sale negative, momentul colonizării în câmpia bănățeană: „Sfânta beserică... carele era zidită de sfinții noștri părinți ce au venit cu satu cu tot din Săcălazi din cercul Temisiorii, și când or venit or adus și un clopot cu ei aicia

și auzim că, când a fost să vină o adus și împăratul nemți întră români în case în Săcălazi, cu sala și or ținut răzbel cu nemții și n-or vrut să iese din Săcălazi, ca să vină aicia, numai o fost dă musai să vină, că le-o trimis împărăția cătane prin căși numai ca să-i scoată nemții pră ei de acolo, din Săcălazi²². Cele de mai sus s-au scris în deceniul nouă al veacului trecut. Un caz confirmat de cercetarea istorică²³ și care se va transforma într-un clișeu istoriografic absolutizând o anume latură a colonizării²⁴.

Tot în această perioadă se produce o evidentă desolidarizare de monarhia habsburgică, de „drăguțul de împărat“ vizibilă din însăși absența ei în însemnări. După ce la 1848—1849 românii și croații au salvat de fapt tronul austriac, condiția lor în imperiu a cunoscut sensibile ameliorări. La vizita sa în Banat din anul 1852, Franț-Iosif este întâmpinat cu bucurie. Au fost făcute multe însemnări care nu lasă dubii asupra sentimentelor care l-au însoțit la Cârpa, la Cutina, la Sânmihaiul Român²⁵. La Timișoara el inaugurează un monument destinat să păstreze amintirea apărării cetății la 1848 la care grănicerii români au avut un rol important, monument distrus ulterior de maghiari. Această ocazie când se glorifică un moment de eroism românesc nu putea să nu stârnească satisfacție în Banat²⁶. După 1867 însă și mai ales după Memorand pentru români devenise clar că nu mai aveau ce aștepta de la monarh. Însemnările îl ignoră. Nimeni nu mai găsește cu cale nici măcar să-i mai pomenească numele. Nici moartea sa, nici succesiunea la tron, nu au fost consemnate.

O altă modificare notabilă în atitudinea satului bănățean față de istoria prin care trecea societatea românească a fost renunțarea la localism. Evenimentele sunt judecate prin prisma interesului general românesc iar Banatul este înțeles ca o provincie a țării chiar dacă momentan era separat prin granițe. Speranța era îndreptată spre România, spre București, și tot ceea ce se petrecea „dincolo“ se nota cu grijă. De pildă uniunea din 1859 din care se va dezvolta cealaltă, cea „mare“, din 1918 găsește ecou la Cutina un cătun de lângă Făget: „Și principaturile românești, adecă Țara Românească și Moldova s-au împreunat sub un principe (și) formează Principatul Danubian numit!“²⁷. Orice succes al statului românesc este un prilej de bucurie, de mândrie, motiv de afirmare a solidarității. Războiul din 1877 dă o astfel de satisfacție care izbucnește mai ales în satele grănicerești, acolo unde gloria militară găsea un mental sensibil: „În 1877 și 1878 a fost grozavă bătaie între Rusia aliată cu România contra turcilor. Imperiul otoman a fost bătut. România cu armata sa s-a purtat atât de brav încât toată Europa i-a aprobat și i-a lăudat purtarea. Mai multe cetăți a cucerit singură. Osman Pașa când era în întăriturile Plevnei la tot atacul contra (sa a) armatei române (ii) era groază cum și armatei sale. Toate foile au vestit în lume cum că de nu era armata română, Osman Pașa nu se scotea din Plevna“²⁸. Așadar aceeași veșnică grijă a imaginii europene! Mesajul este limpede ca și imaginea pe care o generează textul lui Dionisie Popovici — România este un stat puternic, bine încheșat iar românii un popor capabil de eroism. O calitate pe care o au și au atestat-o și faptele celor din Banat, ale grănicerilor. După 1848 imaginea ostașului — grănicer viteaz și credincios împăratului — nu se mai întâlnește în însemnări, nici nu se mai fac însemnări

despre campanii militare. Una singură am găsit și aceea este, fapt semnificativ, interesată să sublinieze bravura, calitate românească, a ostașilor bănățeni în războiul cu Prusia din 1866: „În vara anului 1866 a fost lovire cumplită între Austria și Prusia. Aceasta din urmă (Prusia) a triumfat. Despre acest resbel am auzit pre mulți zicând că e cel mai însemnat între toate câte ni le arată trecutul. Aicia am de observat, iubite cetitoriu, că Românii au avut cea mai înțeleaptă și vitează purtare precum ne mărturisește nouă și onorificul cerculariu al arhiducelui Ernst care lauda acelora s-a împărtășit on(oratului) public“²⁹. Asemănarea în ton și conținută cu cea referitoare la 1877 este evidentă: românii s-au purtat vitejește stârnind unanime aprecieri. Remarcabilă și mărturisirea că notând, Dionisie Popovici, imagina un interlocutor („iubite cetitoriu!“), că deci toate aceste texte erau de la bun început considerate o formulă de „publicare“. Așa cum unic este neamul românesc, unic este și interesul său și acțiunea sa istorică. Această concepție face ca localismul să fie abandonat, de fapt restrâns la acele însemnări care se referă la mersul vremii, la donații către biserică, la pomeniri de persoane, la foamete și epidemii. Istoria însă este înțeleasă acum la altă dimensiune — națională — și consemnată ca atare.

Așadar în momentul Memorandului satul bănățean avea deja un serios exercițiu în selectarea evenimentului semnificativ indiferent cum se înfățișa el. Memorandul a fost un astfel de eveniment. La Bogodinți, în Banatul muntos, se făcea următoarea însemnare: „În 13/V 1894 curtea juraților din Cluj pronunță sentința sa în procesul „Memorandului“ prin care sunt condamnați 14 din membrii comitetului național român din Transilvania, Banat și Ungaria și anume: dr. Ioan Rațiu la 2 ani, dr. Vasile Lucaci la 5 ani, George Pop de Băsești la 1 an, Dimitrie Com(șa) la 3 ani, dr. Iuliu Corocan la 2 ani și 8 luni, Mihai Velici la 2 ani, Rubin Pațitia la 2 ani și 6 luni, dr. I. Borcea la 2 ani și 6 luni, Teodor Mihali la 2 ani, 1/2 ani, dr. Aureliu Lupu la 1 1/2 ani, Nicolae Cristea la 8 luni... Barbu la 2 luni, Dionisie Roman la 8 luni, Gerasim Domide la 2 1/2 ani tot închisoare de stat plus 3 238 fl. cheltuieli de judecată. Martiri românilor se-i plângem și se-i păstrăm în memorie. Mitia parohu“³⁰. Părțile Lugojului au recepționat și ele momentul istoric: „În anul 1894 Comitetul Național de la Sibiu i s-a intentat proces care s-a început cu interogarea deputațiunii în număr de 300 la împăratul la Viena în anul 1892, Mai 17, și s-ar internat parte în Seghedin și Vaț“³¹. La Nerău se menționează chiar faptul că sătenii au făcut o delegație care să viziteze întemnițații și să le exprime solidaritatea românilor din Banat“³².

Toate însemnările invocate aici pun accentul pe sentință, pe condamnare, pe martiriat. Este, fără îndoială, un semnal de receptare afectivă și nu este surprinzător în mediul în care folclorul mai era încă viu și unde guvernau vechile legi, legile pământului. Este însă vorba și de o imagine mult cultivată de presă și evident utilă angajării naționale în acel moment. Această imagine a emoționat și a mobilizat, ea devine un simbol așa ca cele trei culori sau costumul național. Va fi cultivată și în continuare mai ales că o istorie aspră a permis acest lucru. Mi se pare demn de citat o însemnare de la Ruginosu, lângă Caransebeș, pentru curajul ei dar și pentru argumentarea celor afirmate: „Suntem în intervalul războiului mondial început la a(nul) 1914, luna VIII/27 a cărui jertfă

am fost și eu subscrisul ca născut (al) acestei comune, de prezent păstorul sufletesc a parohiei gr. ort. rom. Peștere suferind viață de martir în prinsoarea Csillagbörtönului din Szeghedin în a cărei ghiară am picat din care incident m-am întreținut aici în jurul acestei bis(erici) câteva zile. Ruginosu, 26 dec(embrie) 1917. Romul Jurchescu paroh³³. Era vorba desigur și de motivații ce țin de cultul eroului. Exemplar în acest sens se pare că a fost cazul lui Aurel Vlaicu. El unea în imaginea constituită în mediul rural bănățean condiția omului de știință și a omului de acțiune, geniul românesc! Moartea sa a fost greu resimțită în satele noastre, pierrea un erou!³⁴. Eroismul militar din vechile însemnări grănicerești era înlocuit de un altul, de o altă factură.

Ultimele însemnări manuscrise sunt făcute în timpul primului război mondial sau imediat după aceea și se concentrează asupra marilor modificări în geografia politică europeană dar mai ales asupra frământărilor care s-au finalizat, în cazul Banatului, abia în 1919 când s-a instalat autoritatea statului național român. Războiul a implicat practic întreaga populație. Zeci de mii de oameni au plecat pe front, mii au pierit, au fost schilodiți, alte mii risipiți în lagăre de prizonieri din Siberia și până în Sicilia. Fusesse anunțat de alte conflicte locale, un preludiv de fapt. Semnalul războaielor Balcanice cu rolul important jucat de România nu scapă atenției cronicarilor rurali din Banat. De altfel autoritățile maghiare imprimaseră o stare generală de suspiciune față de Serbia și România văzând peste tot agenți provocatori. Această stare de lucruri era răuprevestitoare. „În anul 1913 — notează cineva din Murani — au fost mari lupte de cătră bulgari, turci, greci, sârbi și muntenegreni. Au ținut războiul un an, până n-a venit România în Bulgaria de au făcut pace”³⁵. În vara următoare marele război a izbucnit. Totuși cei mai mulți nu păreau să înțeleagă că este unul fără precedent prin durată și consecințe. Petru Oancea din Vasiova scrie acest lucru în memorialistica interesantă pe care a lăsat-o dar ea, această convingere, pare să străbată și din tonul solemn al unei inscripții de la Măru³⁶. Era o anume înfrigurare nelipsită de solemnitate proprie momentului chemării sub arme și care este semnalată în întreg continentul indiferent de tabără³⁷. La Cutina cineva a notat punctul de vedere oficial: „În anul 1914, August, s-au făcut mobilizare și au chemat la arme pre toți oamenii de la 18 ani până la 42 ani se ia armele în contra Serbiei și a Rusiei ca să-și apere teritoriul, fiind silit și aghitat”. Curând lucrurile s-au schimbat, s-au complicat și urmează încă două însemnări mai scurte și mai tragice: „Și în anul 1915 au fost chemați cei de 50 de ani și războiul nu s-a sfârșit”, iar dedesubt: „și s-au ținut până în anul 1918”³⁸. Intrarea României în război sporește tragismul bănățean: „... în 1915 și Italia tot contra, în 1916 și regatul Român, Mama noastră. În 1916 Gheorghe Munteanu”³⁹. La Cadăr lucrurile mai conțin o precizare care ilustrează cunoașterea perfectă a mobilurilor acțiunii românești: În 18/18 August 1916 au pornit război contra Ungariei, România”⁴⁰. În aceste circumstanțe era inevitabilă apariția voluntarilor bănățeni, a celor care trec la „inamic” pentru a se putea astfel înrola de partea României. Au făcut-o deliberat ceea ce doresc să explice în însemnări. Au fost cu miile dar însemnări au făcut câțiva, cantori de obicei, oameni cu acces la cărțile stranei: „Scri-am eu, Iosif Capotescu cantor diplomat, spre suvenir. În anul 1914, țara aceasta era, adecă aparținea

Austro-Ungariei dar tot atunci a izbucnit războiul lumii în care au intrat Austro-Ungaria, Germania, Rusia, Franța, Italia, Serbia, Bulgaria, România, ajutați de America. Războiul a ținut 5 ani. Subscrisul am fost în prinsoare la Ruși 3 ani apoi m-am înscris ca voluntar în armata română și am stat până în anul 1918 când Austro-Ungaria fu învinsă și noi, românii, ne alăturăm la mama noastră România și în 1 Decembrie 1918 s-au făcut Unirea la Alba Iulia unde am luat parte eu, Iosif Capotescu, Iannăș Capotescu, Ion Dumitrescu și Acsente Stănilă. Trăiască Țara Românească. Brănești, 11 Ianuarie 1919. Cu stimă, Iosif Capotescu⁴¹. Scrisoarea sa este proaspătă și acest lucru se resimte în toate. Era, se vede un om de curaj să însemne cele de mai sus într-o vreme în care armata sârbă ostilă adunării de la Alba Iulia mai controla regiunea. În aceste condiții însemnarea este mai mult decât o consemnare pentru istorie, este o decizie politică. Mulți n-au avut însă norocul lui Iosif Capotescu, au căzut prin Galiția sau prin Tirol, alții s-au întors invalizi: „Vlăducian Constantin din comuna Plugova în anul 1914 s-au început războiul și în 22 Decembrie m-au puscat și am rămas fără picioarele amândouă, în Galiția, la Pșemisla. Când am rămas fără picioare am fost de 26 de ani⁴². Ce se mai poate adăuga aici? Nici pentru cei rămași n-a fost ușor: „De la începutul rzbelului (in) 1914 atet au urcat scumpetea încât de necrezut ar fi. Chila de cucuruz au ieșit la 5—6 coroane care nainte de rzbel au fost 8—9 cruceri. Așa to(a)te s-au scumpit! O pereche de oi care costa 7—8 florini s-a ridicat la 200—300 florini. Perechea de boi care costa nainte de război 200—300 florini se vindeau cu câte 5—6 000 florini, adecă cinci—șase mii florini⁴³. Dar cel mai greu a fost oamenilor să se despartă de clopotele bisericii rechiziționate și ele în anul 1916. Era nevoie de metalul lor pentru fabricile de muniții. Satele le petrec și jellesc ca la mort. Era o atingere, o profanare cum nu se mai auzise până atunci, o faptă de anticrist și ea s-a notat pentru a rămâne în eternitate la Ruginosu, la Cornești, la Plugova, la Chizătău, la Murani⁴⁴. Cum se petreceau lucrurile mărturisește o notă de la Cadăr: „În 23 Septembrie 1916 au fost scoborât clopotul cel mare al bisericei noastre ce era greu de 300 Kgr. și au fost transportate la Vegóvar de către autoritățile militare în scopuri de război. Pentru clopot am primit de la comanda militară suma de 1 200 de cor(oane) care s-au transportat la cassa conzistorială din Caransebeș spre păstrare până la procurarea altui clopot. (. .) În anul următor, adecă în anul 1917 au fost revirat de către autoritățile militare și clopotul al doilea al bisericei noastre care era greu de 180 Chgr. și și acesta au fost transportat de comanda militară spre a folosi spre scopuri de război. Pentru acest clopot am fost primit de la comanda militară suma de 670 cor(oane) cari de asemenea au fost depuși la casa conzistorială din Caransebeș. Cadăr la 8/IV. 1919, a doua zi de sfintele paști fiind plouă și vreme foarte urâtă⁴⁵. La Voiteg tot satul a petrecut în trist convoi clopotele rechiziționate: „La 1 octombrie 1916, pe timpul războiului mondial s-au luat clopotele din turnul bisericii de către erari pentru fabricarea munițiunii. Împodobite cu cununi de flori și cu lacrăm în ochi au fost petrecute până la tren de credincioșii noștrii. Scris-am spre aducere aminte. Voiteg la 8 Octombrie 1916, Alex(andru) Tăranu învățător⁴⁶. Tot așa și la Ilidia: „În anul 1916 la ziua crucii (14 septembrie) s-au luat clopotele din turnul bisericei și anume clopotul cel mare

greu de 350 Kg. și cel mic de 74 și s-au înstrăinat pentru lipsele crâncenului război. Cu lacrimi în ochi ne-am despărțit de ele⁴⁷.

Numărul fără precedent al celor mobilizați, al victimelor, durata, toate au creat convingerea că războiul este fără precedent și va fi fără egal, convingere de altfel deșartă: „Resbelul s-a început în 26 iulie 1914 și a durat până în noiembrie 1918, resboiul care n-a mai fost și n-a mai fi. George Filip slujbașu⁴⁸.

Evenimentele se precipită. Imperiul se prăbușește, națiunile își proclamă rând pe rând independența, unitatea. Românii organizează adunarea de la Alba Iulia care va proclama veșnica unire cu patria, unirea tuturor românilor într-un singur stat. Bănățenii nu au lipsit nici în acest ceas dar ca să fie acolo au înfruntat mari primejdii. Banatul era ocupat de trupe străine ostile unirii sale cu România iată pentru ce însemnările privind participarea lor au un spor de semnificație și ele nu lipsesc: „În anul 1918, la 1 Decemvrie s-au ținut adunarea mare de la Alba-Iulia hotărând alipirea Ardealului, Bănatului, Bucovinei și Basarabiei la țara mamă, România Mare fiind rege Ferdinand I⁴⁹. Evenimentele din 1914 până în 1919 și chiar 1920 adică de la declanșarea războiului până la instalarea autorităților românești în Banat și chiar până la primele alegeri pentru parlamentul țării reunite, sunt concepute de sinteza istorică rurală ca un tot, ca un bloc, o curgere liniară, firească, de la o răscruce istorică la alta finalizată fericit. Tocmai de aceea însemnările care să explice întâmplările pornind de la chemarea sub arme, capătă o amploare nemaîntâlnită, o capacitate de sinteză pe care n-au avut-o înainte. Pe alocuri este sesizat, cu bucurie, momentul intrării armatei române într-o localitate sau alta, resimțit aici nu numai ca un semn al biruinței ci și ca o eliberare efectivă de sub ocupația străină, ca o dovadă clară a unirii. Așa, la Pădurenii, lângă Timișoara: „Spre aducere aminte. La anul 1914 au izbucnit resboiul mondial ce au durat 4 ani de zile. La 1918. XI. 5, a izbucnit revoluția și a durat 10 zile. În 1918 s-au retras nemții din România. În urma lor au intrat sârbii la noi și au fost stăpâni la 2 luni cu puterea Antantei (Franței). Au fost siliți să se retragă la 1919 a intrat armata română în Timișoara și au rămas stăpână⁵⁰. Pe alocuri sunt notate și excese ale armatei sârbe dar violența în acele vremuri „de revoluție“, era un fapt destul de obișnuit chiar și în absența ei. Cităm cazul de la Vărădia unde a fost jefuit conacul unui nobil de origine sârbă: „La 20 iulie 1919 st(il) n(ou) a fost jefuit total castelul baronului din Vărădia Baich de către armata sârbească ear cu o zi mai nainte i s-a(u) luat toate vitele cornute precum și porcii și oile. Valoarea acestora: 1,5—2 milioane c(oroane). Drăgulescu învățător⁵¹. În același moment, al retragerii sârbești fixează capătul coșmarului și o însemnare de la Checheș: „Resboiul mondial în urma căruia s-au înflăcărat toată lumea, s-a început în 28 Iulie 1914 și a durat până în anul 1918 luna Oct(ombrie) când regele al Ungariei Carol IV abdice de tronul Ungariei și dizolvă armata întreagă; urmează revoluția în țara care durează până în Decemvrie anul acela. Vine apoi armata sârbă care e chemată de groful prim-ministru ung(ur) Károlyi să facă ordin și să (il) susțină în Banat. Aceștia își formează drept asupra Banatului, mai cu seamă Timișoara și la vale Torontalul, Bacica. Mai vin frații noștri francezi, tot asemenea pentru susținerea ordinii. În primăvara anului 1919 ajunge armata de mult dorită, română.

Înaintează pe Valea Mureșului spre Arad pe care-l cuprinde. Așază gendarmerii prin Banat. În 27 august ies sârbii din Timișoara, se retrag spre Vârșeți⁴⁵². Relatare surprinzător de exactă cu excepția afirmației că sârbii ar fi fost chemați să mențină ordinea de primul ministru ungar. În realitate această inabilă mișcare care a provocat atâtea dureri a fost făcută de mareșalul francez Franchet d'Esperey dar mentalul rural nu putea admite că „frații francezi” ne-ar fi putut face așa ceva. Un nou clișeu se născuse, un nou mit, acela al „surorii noastre Franța”.

Conștiința participării la evenimente istorice decisive au prilejuit ample retrospectivă care dovedesc corecta înțelegere a mutațiilor istorice în ciuda ritmului extraordinar în care s-au succedat. „Să se știe că la anul 1914, în 20 iulie — se nota la Plugova — veni porunca ca să plece cătanele la bătae cu sârbii și cu rușii la Galiția. Și luni, în 27-lea plecară cu toții rămânând părinții, mueri, copii plângând și suspinând, mulți re-mași pre câmpul de lupte în Serbia și în Rusia și mulți or venit fără mâni și fără picioare năcăjiți, pedestrii, apoi durând răselul mai departe în 1916 în luna august au început și Rumania resbelul (1) contra Austro-Ungariei când au intrat rumânii în Orșova, Topleți, Peceneșca pe acest teritoriu remaseră mult(i) morți fiind o bătae grozavă, sosind germanii într-ajutori batură pre rumâni și-i alungară și atet Ungaria cât și Germania intrară în Rumania pana trecură peste București unde stăpâni(i) germanii jefuind tot ce au aflat: vite, bucate, trageau cu vagoanele zi pe zi tot în Germania încât lăsă Rumania saraică dar n-au durat mai mult timp și cu ajutoriul Franței și Angliei pană și America au sarit în ajutori rumânilor și batură pe Germani și pe unguri și i-i scoaseră din Rumânia apoi intrară rumânii în Ardeal și Bănat și așa ungurii care stăpânea Ardealul și Bănatul se traseră în ținuturile Ungariei și așa Ardealul și Banatul se alipiră de Rumânia numindu-se Rumânia Mare⁴⁵³. Perspectiva din care abordează evenimentele însemnarea citată este una românească. Istoria este a statului român în campanii și nu a unui soldat bănățean purtat pe fronturile austro-ungare. Războiul mondial este pentru autorul ei războiul de întregire al României. O poziție asemănătoare dar de astă dată dinspre Banat o conservă o însemnare de la Chizătău: „Pro domo! La 17/30 Octomvrie 1918, după un război de 4 ani, 3 luni și 6 zile, împărăția austro-ungară s-a prăbușit. Armata austro-ungară, compusă din 60% minoritari după ce pe toate fronturile ducea lipsă de hrană, îmbrăcăminte, erau tratați neomenește iar acasă după ce li s-a recvirat bucatele, unsoarea, hainele, lucrurile de aramă, oțel, bronz etc. ba chiar și clopotele de la biserici a trecut la revoluția depunând armele. Fiecare minoritate și-a cerut dreptul de autodeterminare pe baza legii wilsoniene primită de toate statele beligerante. Astfel împărăția austro-ungară s-a dizolvat formându-se statele România Mare, Polonia, Cehoslovacia și Jugoslavia. Revoluția a durat 30 de zile. La 1 Dec(emvrie) 1918, la Alba Iulia s-a ținut Adunarea la care a participat peste o sută de mii de oameni reprezentând Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșul și s-a hotărât deslipirea acestor ținuturi de Ungaria și alipirea la România. De asemenea s-a hotărât în adunarea de la Cernăuți deslipirea Bucovinei de la Austria iar la Chișinău deslipirea Basarabiei de la ruși formând toți românii o singură țară, România Mare (...) Comuna Chizătău cu 36 morți în război și-a răscumpărat dreptul de sânge la această țară.

Chizătău, 1 Dec(embrie) 1918, Iuliu Puticeiu învățător⁴⁵⁴. În ciuda datării este clar că însemnarea s-a făcut după anul 1918, poate chiar la mai mulți ani. Ea seamănă, nimic surprinzător la un învățător, cu o filă din manualul de istorie dar semnalează un alt palier, superior, de înțelegere.

Oricum ar fi fost, socotesc unii contemporani, încheierea marii Uniri s-a produs numai atunci când în sate s-au instalat autoritățile românești. Acesta pare să fie și mesajul însemnării de la Cadăr care lasă, în amănunt, urmașilor ceremonia, serbarea ce s-a făcut cu acel prilej: „În 14 August 1919 au fost incorporate comunele Cadăr și Duboz la patria mamă România-Mare prin cel dintâi pretor român, Dr. Valentin Gaiță. Actul incorporării s-au făcut la fața locului cu mare paradă și anume: Antistia comunală în trăsuri și cu călăreți și cu muzică l-a așteptat pe d-l prim-pretor la hotarul Dubozului iar de acolo au venit, au trecut poarta triumfală, s-au oprit înaintea casei comunale unde cântăreții au cântat „Deșteaptă-te Române“ apoi au fost binecuvântat de D-l preot. T. Perian la care au răspuns d-l prim-pretor. Apoi s-au ales antistia comunală. La sfârșit au fost binecuvânt de învățătorul A. Lazăr. Au urmat apoi jocul hora apoi dl. prim-pretor au făcut văzută la preotul, la învățătorul A. Lazăr și M. Băcilă. După prânz dl. prim-pretor însoțit de călăreți, muzică și trăsuri au mers la Vegovar Tormac. Prânzul l-a luat la dl. notar⁴⁵⁵.

Punctul final l-au pus însă alegerile când Banatul și-a trimis întâia oară aleșii la București: „Primul ablegat ales după războiul mondial în România Mare a fost ales tânărul și însuflețitul doctor de medicină Ioan fiul neguțietoriului Ioan Teicu, nr. 45, lăcuitoriul acestei comune, Ilidia, octomvrie 1919, Simeon Luca⁴⁵⁶.

Cu aceasta, deși însemnări vor continua să se mai facă ici și colo, se poate afirma că s-a încheiat cariera lor. Satul descoperise o altă modalitate de a consemna, de a conserva și a transmite urmașilor, întâmplările extraordinare sau obișnuite prin care au trecut: memorialistica. Ea avea cu totul altă dimensiune, exprima individul și nu (sau mai puțin) colectivitatea, avea adeseori uz personal și nu public.

CAPITOLUL II

RĂZBOIUL

Evenimente istorice excepționale care creează o tensiune maximă și o supersensibilizare a conștiințelor generează și o bogată memorialistică. Confruntarea individului cu istoria în momente de criză influențează decisiv destinul îndemnând la scris, la depunere de mărturie. Așa s-a întâmplat după 1848—1849 când au fost redactate un număr mare de texte memorialistice al căror corpus lipsește încă¹. La fel s-au petrecut lucrurile după primul război mondial și făurirea României Mari. Fluxul istoric nestăvilit care a produs schimbarea la față a lumii a avut desigur implicații majore în mentalul colectiv, a declanșat o serie de scrieri memorialistice. Simpla ei bibliografiere este un fapt îndrăzneț. Totuși cele mai multe s-au risipit prin periodice de mică circulație, de negăsit astăzi, apărute în tiraje confidențiale. Multe, poate cele mai multe n-au

fost tipărite. Fie că întâmplarea nu le-a acordat această șansă, fie că au fost redactate prea târziu atunci când accesul la tipar era decis de cenzură, fie că n-au interesat (și acesta este cazul cel mai dramatic dar și cel mai frecvent).

Banatul părea — spre disperarea unora din principalii autori ai (re)descoperirii sale — imun la starea de sporită sensibilitate postbelică întârziind să-și aducă la rampă eroii săi, marele scriitor, autorul capabil să-l exprime, să-l (re)aducă în centrul atenției. „Când va veni oare — se întreba Liviu Jurchescu prin 1930 — și „Jack London-ul plaiurilor bănățene sau mai bine zis al uzinelor și minelor de aici? Dar „Knut Hamsun“-ul nostru care să vrea să răsară de nicăieri pentru ca să scrie despre pribegiile bănățenilor foști soldați în armata austro-ungară, în primul război mondial? Au fost bănățenii — ca prizonieri — prin Petrograd, Moscova și prin închisorile și lagărele Siberiei, iar la întoarcere un număr mare dintre ei au trecut prin Japonia, Arabia, Egipt, prin porturile Haiffa, Iaffa, Constantinopol, au fost prin Serbia și prin orașele Italiei, dar nici unul — înțelegeți? — absolut nici unul n-a scris măcar un rând despre viața lor aventuroasă și plină de peripeții. Și n-a fost unul sau o sută, ci cu zecile de mii”². Dacă mari scriitori, până atunci, nu se arătaseră tentați de subiect, domeniul istoriografic, sub acest aspect nu era atât de arid. Mărturiile cerute începuseră să fie depuse. Petru Nemoianu și Petru Oancea publicaseră deja memorii de război și din prizonierat³ dar o mai făcuseră și o mai făceau și alții ignorați ulterior de o istoriografie interesată de proclamații, declarații și programe, obsedată de cronologii dar uitând că istoria este populată de oameni. Această nevoie firească de umanizare a istoriei, de regăsire a individului, de pătrundere dincolo de faptul exterior, în filmul interior, în sensibilitate, în sentiment au reconsiderat memorialistica, cu deosebire cea „măruntă“, aceea care restituie omul și faptul cotidian. În lumina ei istoria apare altfel, mai directă, scutită de intermediari, de „istorici“ gata să-i transfere propriile prejudecăți și clișee. Este de aceea bine să-i lăsăm pe ei, pe martori să vorbească, să le aflăm părerile. Istoria aceasta subiectivă (care nu este?) se află foarte aproape de literatură ceea ce o face mai atrăgătoare, argument în plus pentru valorificarea ei. Atât cât a mai rămas după tăvălugul ignoranței noastre sau neputinței de a ne detașa de ierarhiile (pre)stabilite, de a ieși de pe traseele asfaltate și marcate — dar vai, ducând nicăieri.

Ceea ce a generat memorialistica referitoare la război și la Unire a fost conștiința istorică. Toți care scriu, indiferent de palierul social, de condiția intelectuală, o fac pentru că au luat parte la translații istorice majore și vor să mărturisească. Deliberat. Atât! Pentru prima oară aceste mărturii le aduc și cei de jos, țăranii care au umplut tranșeele și lagărele. Uneori o fac din impuls interior alteori este nevoie de unul exterior dar „materia“ era pregătită. Desigur, s-a pierdut enorm de multă memorialistică orală căci satele rămăneau încă strâns atașate acestui fel de comunicare. Acele zeci de mii pe care îi invoca Liviu Jurchescu nu au tăcut dar memoriile lor s-au pierdut odată cu trecerea vorbelor și a oamenilor care le-au rostit. Întors acasă, mărturisește unul dintre ei, „multă vreme avui dă povestit și la muere și la copii și la vecini”⁴. Această solicitare dar și dorință de a povesti este confirmată și în do-

cumentele vremii: „o parte dintre prizonierii noștri din Italia și Rusia au trecut ca voluntari în armata română — scria în 1938 preotul George Avram din Voislova — cari cu multă plăcere istorisesc cum alături de soldați din vechiul regat au luptat pentru libertatea noastră națională”⁴⁵. Unde, în ce rapoarte, în ce ordine de zi se mai pot găsi povestirile acestor soldați? Au fost însă și din aceia care au înțeles că amintirile lor trebuie să străbată timpul și singurul mod de a le eterniza era scrisul. Au început deci redactarea memoriilor. Unii, cazuri excepționale, ca Tata Oancea, le-au și tipărit, alții le-au pus la dispoziție pentru a servi unor lucrări ce n-au mai apărut iar alții le-au lăsat pur și simplu urmașilor așadar întâmplării. Acest simplu fapt — de a scrie, de a scrie memorii nu simple note, însemnări fugare — este o mutație în mentalul colectiv rural care trebuie sesizat. Țărani scriindu-și memoriile, iată un fapt nemaivăzut până atunci! Ele completează spectrul vertical al memorialisticii bănățene alăturându-se celor redactate de ofițeri, preoți, ziariști, politicieni, învățători. Corpusul integral lipsește ca și în cazul celor de la 1848—1849. Și totuși ceea ce s-a putut recupera permite o reconstituire istorică, un film cu personaje reale. Fiecare a străbătut acei ani într-un mod personal și a povestit ca atare, reconstruind, restituind. Nu istoria unor instituții ci istoria unor oameni, nu istoria alcătuită din bătălii cu eroi strălucitori și discursuri avântate în care toate sunt la locul lor — unde trebuie! — și totul este clar, ci una în care oamenilor le este frică, în care se moare de foame, cu lagăre și tifos exantematic, cu dubii și greșeli. Această istorie are eroii săi și firește, aventurile ei extraordinare, situațiile sale limită, povestite uneori cu modestie, pe scurt, alteori lungindu-se pentru a-și așeza autorul în ipostaze cât mai convenabile, cu tristețe, cu haz, purtând însă întotdeauna amprenta unei mentalități — în limbaj, în idei, în formă și în conținut deopotrivă. Discursul se referă la același lucru dar fiecare îl rostește diferit. Țăranul, ofițerul, preotul selectează faptele în manieră diferită și le povestesc diferit. Este unul din elementele care dau valoare, unicitate memorialisticii.

*„Așa de curând să vorbească tunurile
nimeni nu se aștepta”*

Războiul este fundalul general, scena pe care se perindă personajele. Dincolo de diferențe există și un punct de vedere comun întregii memorialisticii bănățene asupra lui: este un război străin, murdar, un calvar, un coșmar care trebuie străbătut, îndurat. Orice tentativă de susținere era justificată, nerușinoasă, meritorie chiar. Primii care înțeleg acest lucru sunt oamenii „simplici”, țăranii. Ei n-au crezut o clipă în idealul de vitejie și credință, n-au căutat aventuri, pentru ei războiul n-a fost un câmp de afirmare sau refugiu. De fapt oamenii satelor bănățene au simțit din vreme freamătul sinistru, apropierea războiului. Un preot unit de la Gârliște, sat pitit în munții Aninei, Virgil Pop, intuiește încă din iarna lui 1912—1913 că lucrurile nu erau în regulă. Pornise să adune milostenii pentru construcția bisericii și de la primii pași sesizează

atmosfera încărcată. Peste tot polițiști cu ochii în patru, detectivi în căutare de spioni, ofițeri vigilenți și „patrioți“ gata să țină lecții de civism:

„Prin 9 Decembrie 1912 ne-au sosit cărțile de colectă și licența valabilă pre un an de zile adecă până la 9 Dec(embrie) 1913. În 10 dec(embrie) am început colecta eu cu Martin Cristun începând din Reșița apoi prin Bocșa, Gataia, Voiten, Timișoara, Vinga, Arad, Maria-Radna, Lipova, Miniș, Gyrocs, Șiria, Pâncota, Cuvin, Covăsânți și în Lugos de unde pre la sărbătoarea Crăciunului neavând suplent acasă a trebuit să me reîntorc acasă. În acest drum am adunat o sumă frumoasă de vreo 1 000 coroane. Cealaltă parte, adecă Păun Duda cu Petru Drăgoi au făcut colectă pornind de pre la mijlocul lui Decembrie prin comunele din jurul Oraviței și a Cacovei cu un rezultat relative asemenea destul de frumos. Toate aceste colecte decurgeau pre vremuri războinice, foarte agitate, pre vremea resboiului balcanic. De aceea a întâmpinat mulțime de piedici în o criză extraordinară de bani și având oameni foarte neîncrezători. Greutatea cea mai mare o aveam eu prin orașele mari ca prin Timișoara, Arad, etc. unde pas de pas me priveau polițiștii de cutare spion sârb. În Voitec, după ce am sosit în comună, în noaptea dintâi pentru mine, antistia comunală și mai ales chinezul și notariul nu aveau pace ci pre stăpânul casei unde m-am sălășuit, l-au luat la întrebătoriu seara pre la 11 oare și în aceeași noapte a telefonat notariul după gendarmi la Jebel (Séphely) pentru mine, și aceia în timp de noapte au făcut o cale de 10 km-tri pre jos și în zori de ziuă au venit la mine să mă inchiziționeze, mi-au cerut actele să ne legitimizeze și apoi aflând toate în ordine s-au depărtat. În Timișoara în trei rânduri am fost prins. De 2 ori de detectivi din Cetate iar a treia oară de polițiști în Fabric și târât la casa orașului. Am avut destule greutate. Fost-am perzecat și batjocurit prin comune neunite de preoți neuniți, fost-am dojenit prin Orșova de un căpitan pentru episcopia Hajdudorogului, că de ce ne împotrivim. Suferit-am pentru Hajdudorog și de la cărturari neuniți. Dar am trecut preste toate⁶.

De ce i-a fost însă frică n-a scăpat. La intrarea României în război, în anul 1916, Virgil Pop ajuns între timp paroh la Clopodia, va fi pus sub supraveghere politică⁷. Scurta relatare semnalează starea generală de boală, boală specifică imperiilor crepusculare și care este suspiciunea generalizată. Se confirma ceea ce constatare, cu candoarea-i binecunoscută și Svejk, în fapt purtătorul de cuvânt al unui mare scriitor dar și istoric, Iaroslav Hasek, cu puțin timp înainte de mobilizare⁸.

Mobilizarea a stârnit multora fiori de ghiață. Pe toți evenimentul pare să-i fi luat prin surprindere. Niciunul nu va uita clipele acelea. Scena plecării pe front a rămas descrisă sumar dar sugestiv la Valeadeni: „Era o duminică după amiazi în toamna anului 1914. Tot satul era la horă înaintea bisericii și-și petrecea minunat când sosi porunca de mobilizare dată prin baterea tobei. Se svonise că are să fie războiu, unii mai cetiseră prin gazete, alții auziseră din alte părți că se învrăjbiseră popoarele din Europa dar așa curând să vorbească tunurile nimeni nu se aștepta. În ziua următoare se adunară la primărie nu numai cei che-mați ci întregul sat cu mic cu mare. Intrară apoi în sfânta biserică, li

se servi slujba divină iar cei chemați la războiu se împărtășiră din sfânta cuminecătură. Bătrânul preot Ioan Meda și învățătorul George Cătană le ținură cuvântări de îmbărbătare, temere de Dumnezeu și iubirea deaproapelui. Au plecat atunci din comună 50 voinici. S-au făcut noi asențări, alte trupe pe front. Rândurile sătenilor se răreau. Jalea cuprinse satul. Vești triste soseau acasă de pe front și din spitale⁹.

Grigore Mihăițiu din Bozovici era, pe atunci, absolvent al liceului de stat din Caransebeș și a primit, ca atâția alții, un ordin de chemare la unitate, în cazul său, o școală militară. De acolo a fost trimis direct pe front. Așa a început o carieră militară de excepție. În memoriile pe care le-a scris la bătrânețe Mihăițiu vorbește despre sine la persoana a treia.

„După terminarea celui de al șaptelea an școlar în mod obișnuit ca un elev eminent, Grigore, în luna august, primi ordin de recrutare și mobilizare în cadrul mobilizării generale declarată de Austro-Ungaria contra Serbiei în urma asasinării la Sarajevo, prin atentat comis contra principelui Ferdinand moștenitorul tronului, cu ocazia unei vizite făcute. La recrutare Grigore, găsit ca apt pentru îndeplinirea serviciului militar, este încorporat, mobilizat și repartizat la regimentul cu limba de predare, de comandă, oficială, maghiară pe care o poseda la perfecție. La cerere aprobată special de către Ministerul de Război maghiar depune cu reușită examenul de ultimă clasă în școala militară de ofițeri, kadeti, din Budapesta. După care prin obținerea absolvării Școlii de Ofițeri de honved maghiare ca ofițer de infanterie la comandă de pluton, apoi companie, participă la luptele de la Miskolcz din Carpații Ungariei¹⁰.

La izbucnirea războiului el mai credea încă în vitejie și onoare militară. Curând o Curte Marțială îl va convinge de contrariu. Oricât de vitejește s-ar fi purtat, rămânea un român și deci suspect.

Ion Stângu din Gârliște a plecat și el fără să crâcnească. Era sărac, nu avea nici relații nici bani care să-l scape de front:

„În anul 1914 am mers la vizitație unde întâia dată nu am rămas cătană însă în acelaș an s-au și început războiul. Atunci am mers al doilea oară și am rămas soldat și am stat acasă cu colegi(i) mei până în 26 oct. 1914. Atunci ne-au chemat în armată la Caransebeș unde am stat două luni. Atunci am plecat în Galiția înainte de Crăciun cu trei zile unde m-au rămas familia plângând căci nu știea cine măi vine acasă¹¹.

În schimb Ion Pelea din Fibiș nu se da dus cu una cu două. Era om încercat de viață. Se născuse sărac lipit dar a reușit să facă avere, să cumpere pământ. Apucase să facă și un an de pușcărie dar a știut să se descurce chiar și acolo. Cunoștea valoarea banului așa că știe precis ce are de făcut. Desigur, până la urmă a primit și el ordinul de mobilizare:

„Atunci am rămas cătană în bătaie. Ș-atuncea am făcut filmențiș (rugământ la unguri), ca să rămân acasă. Atuncea am luat în parce dăla spăhie pământ, ca să rămână acasă. Și mai avem din pustă dăla un neamț 20 dă lanță tăt în parte. Și am avut în arendă dăla comună, dăla oameni, dăla Gheorghe Lepa nr. 45 dăn dolmă, 8 lanță. Numa o fost greu! Ș-atunci o trăbuit să ieu doi în cregință, fără bani. Ș-am arat cu 4 cai 42 de lanță într-o primăvară. Am lucrat cam o lună tăt la plug și la grapă. Al mai mult pământ dăla Sculea dăla grofu. Când o fost tăt arat, sămă-

nat, o fost 60 dă lanță, cu tot laolaltă, cucuruz cu orz, tăt. Atunci o trebuit să mă duc la bătae, c-o rămas Scurea acasă la rugarea noastră. Că motivu meu o fost că aveam copil, da n-o luat copilul pământul, numai io. Ş-aşa o trebuit să mă duc la cătane. Am stat în Caransebeş 6 luni la Şcoala dă cătănie, la învăţătură pântru instrucţie. Ş-atunci o fost la săcere, am căpătat o carce dăla muere dă acasă, că ce face ea cu tătă sămănătura? Eu dă necaz n-am putut să fac şcoală dă cătănie. Atunci m-o întrebat măjuru că de ce nu pot să fac. Atuncea i-am dat carcea d-o cetit-o. Atuncea zice către mine: „fi cuminte că după amiază-ţi te-i duce acasă“. Şi am stat la raport la căpetan, ş-am căpătat „urlab“ (permis) să vin acasă 30 dă zile. Şi când or fost 15, m-or chemat înăuntru c-o dat telegramă că le-a fost grabă mare dă noi, c-o fost sămn dă bătae mare în 1917. Şi când am ajuns acolo m-or întrebat că am acasă untură? Eu am spus că am. Atuncea iară m-o dat 8 zile urlab. Şi când m-am dus înapoi am dus o chilă de untură, aşa or zăs ei, dară m-o plăcit-o. Şi am venit iară să aduc ovăz acolo şi ovăzul l-or plătit cu 6 creiţari chila. Am dus o jumătate metăr (100 de chile meterul) şi m-or dat 6 coroane¹².

A trebuit să accepte inevitabilul — includerea într-o companie de marş cu direcţia Galiţia. S-a descurcat însă şi peste şase luni venea deja într-un concediu.

„Ş-atunci o stat în porunci că mergem la Galiţia la bătae. Ş-atunci dă telegramă după muere să vină la mine că plec la bătae (aici bătrânul începu să plângă). Ea când a venit la mine, când o văzut că-s îmbrăcat dă marş dă dus, o ametit şi o picat. Noi stam în oraş la biserică şi muzica o zăs. Era o bandă cătănească. Şi ea când o văzut mare năcaz o avut. Ş-atuncea io m-am răspuns că-i muerea lui Pelea. Atuncea d-l căpetan mi-o dat voe să mă duc la ea. Ş-acolo ne-o jurat popa că merem la bătae să ținem cu țară pă foc şi pă apă. Şi ea o mers în rând cu mine, lângă cătand. Am dus-o dă mână până la staţie. Am dus şi tovara ei şă a me. Eram tare atunci! Ea m-o adus tăt felul de mâncare: pită, clisă, brânză, carne dă hoară, fel de fel dă mâncare... Şi căpetanul o fost om bun, era neamţ şi o lăsat-o d-o mers cu mine până la Arad, în staţia mare, era mueri mai mulce cu noi şi tare or plânş! Mare năcaz o fost pă ele! Şi ne-o dus în Galiţia. Cătanele or cântat a jăle, a cătănie, cu plângere mare. Pângă drum erau morţi şi ruşi şi d-ai noşci. Numa pă cruci s-or cunoscut că care-i. Acolo când am ajuns la şcoală, am mers la Cipar Chichiz. O trebuit să învăţăm să ne bacem cu 4 ruşi un om. La puşcă aveam baionetă şi dăgeam în majur, ori filor. Ei țineau ciomag învăluit în dârză. Conducătorii or fost germani. Comanda ghermanului o fost şi vorba ungurului. Acolo am fost în Lemberg, ne lăsa pă hotar dă am învăţat instrucţie. În oraş era tare mândrul. O fost mâncare dă tot bună cam o lună: carne şi crumpi, mâncare ungurească. Şi atuncea odată s-o tras mâncarea, că o dat pită la nemţi. Şi noi în loc am căpătat 3 crumpi gimineaţa, 3 la amiază şi 3 sara. Şi atuncea la Mico-laef am stat 6 luni. Acolo era şcoală mare. Cunoscute or fost mulţi. Făceam şcoală tăt o formă. Nemţii mâncau pită şi noi crumpi cu mâncare. Ei mâncau pita noastră în țara noastră. După 6 luni am venit la concediu cu un ungur dăla Vinga. El era măjur, om bun, zăşe: „să nu ne dăm la români dacă mergem la bătae“. Tăt natu trage la a lui! Şi am venit acasă cu el. Io la mine şi el la el. Iară la ziua hotărâtă m-am dus¹³.

Din Galiția, alte porunci, îi vor trimite în Italia dar el știa că la război nu se pleacă cu mâna goală. Prudență tipic bănățeană. Ar fi știut, desigur, și alții ce-i de făcut dar le lipseau banii:

„Ș-atunci când m-am dus înapoi, atunci a stat în porunci, că mergem la Italia (toamna în October 1917). Mie m-o făcut muerea dă acasă mâncare pâ 3 luni: pită friptă pâ cuptor și pogace dă făină albă coapce dă tri ori. Și m-o făcut rântaș v-o 4 kile și o oală dă 3 litre untură m-o pus. Și când am plecat a plâns. La Vinga întâlnirea m-o fost cu ungurul la o laltă. Și ea o mers cu mine și cu copilu. Acu nu pot să spun dă jăle. Când o plecat dăla Vinga abia ne-am răznit dă jale și dă plâns. Ea o plecat acas și io am plecat la Galiția. Când am ajuns acolo o stat în porunci să plecăm la Italia. Acu ce să fac cu mâncarea? Atunci am plăcit dă m-o făcut 4 cufere. Ave(a)m totdeauna la mine 4—500 florinți. Și atunce am plăcit la cocie să-mi aducă mâncarea la trener. Și m-o ocolit pâ eisenban. Iară banda a zăs, până noi ne-am pus pâ eisenban. Acolo s-or strâns mueri dăla Rusia ș-or plâns în limba lor. Și atunce am plecat cătă Polonia rusească. Și atunce am trecut în Ucraina. Și d-acolo am trecut în Ghermania și atunce am trecut în Austria. Eisenbanu nost s-o oprit numa căce o țără. Am mers 6 săptămâni. Ne-am dat jos numa în stații. Mincenaș unge o stat eisenbanu, în tăt locu or pus post dăn cătanele nașce. Căpetanu o fost tăt om cunoscut, ca de omenie să-i păzească pâ ceilalți să nu fugă“.¹⁴

Cufărul cu slană, și pită era, în viziunea paorelui bănățean, garanția supraviețuirii chiar și într-un război mondial!

Petru Oancea din Vasiova era și el convins de acest adevăr dar era nevoiaș. Avea însă argumentele sale, cu nimic mai prejos. Era „maistor“, sculptor de mobilier, meserie căutată și de domnii comandanți și mai avea și talentul relațiilor. Astfel a reușit să rămână în garnizoană, când la Jicin în Boemia, când la Oravița sau Timișoara dar pe front niciodată. Necazul însă vine pe neașteptate. În cazul său, ca al atâtor altora, luă forma unui ordin de plecare. A făcut o criză de nervi. Devastează un depozit dar până la urmă lumea aceea amestecată de ordonanțe, furieri, majuri și oberlaintnanți româno-germano-maghiară-slovacă îmbrăcată în uniforme k.u.k. s-a coalizat pentru a-l face scăpat. Paginile sale par semnate de Hašek dar personajele sunt reale: Tocmai reușise să „facă rost“ de câteva scânduri necesare meșteșugului său:

„Am ochiat vre-o câteva scânduri de molin sus în podul unui șopron la comp(anie) și tare mi-ar trebui și nu pot să le fur. Vorbesc cu zugsfürerul Gaita să le „requireze“ pentru mine.

— N-ai grijă taico popo, îmi spune el, lasă numai pe mine!

De fapt noapte următoare, pe la miezul nopții, numai ce aud că cineva „zgâmește“ pe sub poartă și face larmă, zgomot. Aude și simte și dl. Stürmer, se scoală și ia sabia într-o mână și browningul în alta și iese afară în curte strigând „Wer ist!?“ Hoții chear au gătat de băgat pe sub poartă a șaptea scândură și o iau la fugă pe izlaz. Mă scol și eu, și spui d-lui Stürmer „afacerea“ carele însă ne trimite dracului pe toți, cu tot cu scânduri, că de ce nu i-am spus de cu seară „Was wird sein“, să nu-l pomenim noaptea.

Astăzi vine în befehl ceva referitor la mine, ce mă protestesce, mă-nfurie, mă scoate din geleis. Anume: „Ers. Res. Corp. Encoveti Oance Pe-

tru von II Ers. Comp. als. Bewafnungsdienst, würd am 15 dieser Monat nach Arad transportiert. etc. etc.

Ordinul, befelul asta pică ca o bombă în capul meu. Cum Dumnezeule, am stat eu 4 ani încheiați tot la comp(anie) și acum, deodată, să mă despartă de familie, să mă trimită de aici la Arad, la Békéscsaba, la Galiția și mai știu eu unde? Și încă, als Bewafnungsdienst când eu de fapt sunt Helfdienst, numai pentru birou? Se miră toată lumea ca de un eveniment foarte însemnat, taica popa Oancea va fi mutat dela țvaite, cine o să mai dea poșta acuma? Oare de ce l-o fi mutând, o fi făcut ceva rău, ori de ce?

Nu mănânc nimica două zile și nici nu dorm nimic două nopți. În ziua următoare, ziua a treia la vreo două oare după masă merg la comp(anie) și intru în magazina-birou a comp(aniei) unde se păstrează alimentele, apoi baionete, puști, tobe, trâmbiți, etc.

Mihail Zarva de prezent notar în Prilipeți, e aci, într-un colț, scrie nu știu ce la un birou. Mă așez pe un scaun și stau așa prostit vre-o oară. Cele mai înfricoșate și negre gânduri îmi umblau prin minte, prin creier. Ce am greșit eu, ce am făcut eu rău de voesc să mă mute, să mă despartă de familie, de copii și de nevastă. De ce?

Deodată sâr în sus, încui ușa, trag cu cartea de poștă de pământ și apoi, ca un apucat de furii, de duhuri necurate, urlu odată fioros și prind a face ravagii în magazina asta. Apuc scaunul pe carele am șezut și când trag cu el într-o lampă dăle mari (cundbrener) ce e acățată în tavan, o fac pozderii. Iau sticlele cu cerneală, vo trei litre, și într-o secundă trag o pictură de mai mulți metri pe un părete. Pun mâna pe lopeți, pe topoare și le izbesc în cele patru puncte cardinale ale magazinei. Împrăștiu pe jos saci cu cafeauă, cu zwibak, cu păsulă. Dau de-a roata tuturor tobelor ce sunt depozitate aci, și apoi cu călcâiul păpucului le sparg pelea. Trîmbițele le turtesc cu toporul și multora le tai grumazul. Spumegând și urlând cu un urs, ca un taur, sfărâm toate trei ferestrele, improșcând cu sticle sparte mulțimea de câtane ce s-au astrâns în drum și se uită îngrozită la prăpădul ce-l fac. Saci de zahăr cristal, grei de câte 120 kg, pe carii de-abea îi duceau în cuină trei coci, îi apuc ca pe niște perini, și când îi izbesc cu ei de păreții magazinei, se cutremură căsarma, pare că, sub bubuiturile lor, apoi zahărul se împrăstie de-arându-l ca o neauă ca o băbură înghețată și peste zahăr avântându-mă să apuc altă ceva să zdobesc, lunec ca pe gheață și cad de câteva ori. Mă apuc apoi de lăzile cu muniție pe carii le despici cu tăiușul lopeții și umplu podelele cu patroane. Tot regimentul 43 a înconjurat căsarma și se cruoește de cele ce fac. În gang sunt o mulțime de ofițeri cari cică se uitau pe gaura cheii la dezastrul ce-l făceam. La ora 5 a venit dl. căpitan Juhász și cu feld-(webelul) Buru, au bătut în ușă să le deschid dar eu am devastat mai departe. Îm dam seama de cele ce făceam dar nu mă puteam opri, stăvili. O putere drăcească îmi da puteri uriașe. La ora 6 se întoarce o comp(anie) de muzicanți de la exercițiu și cântă în marș. Cineva o îndeamnă să cânte sub fereastra magazinei. Asta mă liniștește. Încep a plânge, destui ușa și dau fuga în drum, în mijlocul ei.

Dacă nu ar fi d-nul căpitan, m-ar lega numaidecât și m-ar închide ca pe un nebun. Dl. căpitan însă nu a lăsat ci dă poruncă lui Buru și mai la niște ficiori să mă ducă acasă și niște zile să nu mai vin la com-

p(anie). Der feld... von Baon mit seine befehel ist schuldning für alles diese schaden was hat der Oance, hier in den magazin gemacht, așa cică a spus dl. căp(i)t(an) Juhász după ce am plecat eu. Patru zile zac în pat și atâta sunt de slab că nici nu pot vorbi măcar, nici nu pot rădica mâ-nile în sus. Se pare că am cheltuit la căzarmă și puterea și forța pe ani nainte. Dl. căpitan Juhász trimite zilnic ordonanța la mine să știe ce fac, cum în este și a spus să fiu numai liniștit, că nu voi fi mutat de la comp(anie). Befelul ăla cu mutarea mea s-a anulat deja a doua zi. Mă liniștesc în privința asta dar cu grozăvenia ce am făcut-o la cazarmă și cu mai alte gânduri și dureri sufletești, atât s-a tulburat interesul și inima mea, că plâng încontinuu aste patru zile și patru nopți. Și nu știm cum, în vine a crede că ar fi mai bine să neburnesc de tot, să numai știu de mine, văzându-mi visurile spulberate, nimicite. Nu pot șurubui sentimentele! Și fazele războiului mă tulbură grozav¹⁵.

Nici o altă încercare de a-l disloca pe Petru Oancea din garnizoană nu va reuși. Sfârșitul războiului îl va găsi în spatele frontului împreună de altfel cu dl. căpitan Juhász. O victorie personală într-un război mondial! Puțini au reușit însă să evite tranșeele.

Nici Eftimie Gherman n-a ajuns pe front dar din cu totul alte motive. A ajuns în pușcărie pentru că avea convingeri pacifiste. Era social-democrat:

„La izbucnirea primului război mondial din 1914 în rândurile tinerilor mobilizați am fost și eu chemat deși nu aveam vârsta legală, eram mai tânăr cu doi ani. Am fost încorporat la Reg. 43 Inf. din Caransebeș apoi trimis la Castelnuovo în Bosnea-Hertegovina, azi localitatea Kotor din R.S.F.J.

Odată cu încorporarea mea începusem ca să iau legătura cu camarazii de arme și să fac, treptat, o propagandă pacifistă prin discuție de la om la om.

În acel timp, comandantul meu de pluton, un locotenent de rezervă, în afară de instrucția militară zilnică, ținea de două ori pe săptămână prelegeri de educație cetățenească cu noi, militarii. Între altele, el afirmă că noi, soldații români, avem tot interesul ca actualul război să fie câștigat de monarhia austro-ungară, căci numai așa vom putea în viitor să beneficiem de o serie de drepturi ce astăzi nu le avem. Pentru aceasta însă noi trebuie să luptăm cu vitejie în război. Aceste idei, sub alte forme, locotenentul nostru le repeta mereu. Eu am trebuit să fac eforturi mari, la început, ca să nu-l întrerup pe orator, fiind pasibil de Curtea Marțială. Dar, la un moment dat, după ce locotenentul și-a terminat expunerea și am fost lăsați liberi, eu i-am ținut calea locotenentului la ieșirea din sală și respectuos l-am rugat ca să-mi acorde o întrevedere în afara cazarmii dar nu în calitatea mea de „soldatul Eftimie Gherman” ci de „cetățeanul român Eftimie Gherman”. L-am mai rugat ca despre această întrevedere și discuțiile purtate să nu se știe decât de noi doi. Locotenentul a rămas un timp surprins de cererea mea, dar revenindu-și, a acceptat ca în decursul serii din acea zi să ne întâlnim la camera lui mobilată.

Întrevederea a decurs în liniște. Eu i-am cerut scuze respectuos și i-am explicat motivele ce m-au determinat ca să-i solicit această între-

vedere. Tot timpul am fost atent și am înregistrat că în conversația noastră locotenentul a revenit cu afirmația că interesul nostru este de a lupta ca să câștige acest război monarhia austro-ungară, ofițerul mi-a spus că este sigur că numai în felul acesta noi, românii, vom câștiga anumite drepturi ce azi nu le avem și anume, dreptul ca să avem școli în limba română, chiar dreptul ca să avem o universitate românească, apoi mai multe episcopii ortod(oxe) române, dreptul politic ca să nu mai fim priviți ca o minoritate ci o națiune etnică română. La acestea eu am răspuns ofițerului interlocutor că, după mine, noi, românii, avem interesul ca monarhia să piardă războiul fiindcă atunci ne vom putea desprinde din ea și vom putea revendica drepturile noastre istorice. Ofițerul, ascultându-mă cu atenție, la urmă mi-a spus că, după el, cele susținute de mine sunt vise nerealizabile. Terminând discuțiile, ofițerul mi-a solicitat asigurarea mea că nimeni și nimic să nu se știe despre această întrevedere, care ar putea să ne ducă pe amândoi în fața Curții marțiale. Eu am promis ofițerului și m-am ținut de cuvânt.

Am fost, apoi, trimis la unitatea din Castelnova din Bosnea-Herțegovina. Aci, ca și la Caransebeș, am continuat propaganda mea pacifistă printre noi mei camarazi, dându-le și câte un exemplar adus pe ascuns de mine de unde venisem. Între broșurile distribuite se aflau: „Ce vor social democrații?“, de C. Dobrogeanu Gherea, „Pământul și roadele sale trebuie să aparțină celor ce muncesc“. Dar, la scurt timp, la o percheziție făcută prin dormitoarele soldaților s-au găsit câteva dintre aceste broșuri propagandistice. Ofițerul cu percheziția a raportat comandantului unității și s-a trecut la interogări printre soldații la care s-au aflat asemenea broșuri. S-a descoperit, din declarațiile acestora, că eu le-am distribuit asemenea broșuri. Imediat am fost arestat și s-a fixat urgent ținerea procesului. Ca martori au fost citați printre soldații de mai sus și soldatul Inda (?) din Tufări, pe care eu îl socoteam cel mai bun prieten al meu și cel mai apropiat de ideile mele socialiste. La dezbaterile procesului însă s-a dovedit că acest soldat Inda era un agent informator provocator.

La proces a fost citat și a venit de la Caransebeș și locotenentul de rezervă fostul meu comandant de pluton cu care avusesem acolo întrevederea de mai sus. Declarațiile acestor doi, ale soldatului Inda și ale locotenentului de rezervă fostul meu comandant de pluton au contribuit în mare parte la condamnarea mea la moarte prin sentința dată.

Conform legilor militare în timp de război, o condamnare la moarte dată de tribunalul militar rămâne definitiv numai după confirmarea acelei sentințe de comandantul corpului de armată respectiv. În cazul meu sentința definitivă trebuia confirmată de generalul Dankel comandant al corpului de armată. Un episod a venit însă în ajutorul schimbării sentinței dată de tribunalul militar ce mă judecase. Anume, în timpul cât a citit colonelul-președinte al tribunalului militar sentința, eu, la un moment dat, aș fi zâmbit. Era tocmai momentul când se citise hotărârea de condamnare la moarte. Mi-amintesc că, colonelul s-a oprit din citirea sentinței și m-a întrebat oarecum nedumerit dacă eu am înțeles ce el a citit până aci. Eu am afirmat că am înțeles totul. La acestea el m-a întrebat de ce, dacă am înțeles totul, eu zâmbesc. Apoi și-a continuat citirea sentinței.

Din cele aflate după aceia de la soldații care asistaseră obligatoriu la acest proces al meu, mi s-a spus că de fapt, spre uimirea și a lor, eu am zâmbit tot timpul citirii sentinței, cu multă nepăsare.

După cetirea sentinței, dându-mi-se dreptul la ultimul cuvânt, m-am adresat colonelului astfel: „Eu, cel condamnat la moarte, nu am înțeles cum de a ajuns tribunalul la concluzia să mi se dea sentința aceasta de condamnare la moarte când se știe că nici Prinkipo, asasinul moștenitorului tronului Austro-Ungariei, nu a fost condamnat la moarte”. La aceasta, colonelul mi-a ripostat că asasinul Prinkipo, atunci când a comis atentatul, a fost minor. La acestea eu am izbucnit vesel: „Și eu, domnule colonel, sunt minor, de-abea am vârsta de 21 ani”.

Așa cum am spus mai sus, sentința a trebuit să fie confirmată de generalul comandant al corpului meu de armată. Aceasta a comutat pedeapsa capitală în condamnarea mea la 20 ani de muncă silnică. După această sentință definitivă, am fost imediat escortat și trimis la închisoarea-fortăreață de la Arad. Acolo eram închiși câteva mii. Tot la Arad mai era însă și un lagăr de internați politici civili aduși din vechea Serbie. Numărul lor era de circa 20 000. Din cauza mizeriei, a lipsei de hrană (dimineața se da un fel de supă din rântaș de făină, la prânz o mâncare-terci iar seara nu se da nimic; pâinea se da 1 kg la 5 zile) izbucnise tifosul exantematic în cele două închisori unde mai rămăsese, în 1918, numai vreo 2 000 de supraviețuitori subalimentați, în fiecare închisoare. În-mormântarea cadavrelor se făcea în groapa comună cu cadavre suprapuse peste care se turna var nestins”. În situația aceasta am ajuns și eu până în luna Octombrie 1918 ca să supraviețuiesc”.

Eftimie Gherman a reușit să supraviețuiască acestei cumplite încercări așa cum a reușit să supraviețuiască, e drept printr-un îndelungat exil, epocii staliniste. A lăsat un interesant manuscris memorialistic (consultat de noi într-o copie xeroxată pusă la dispoziție de dl. Adrian Ciomaga) din care am citat și cele de mai sus.

„A început focul și a ținut zile și nopți întregi”

Frontul de care se temeau toți apare destul de puțin în memorialistică. Spații largi sunt rezervate mai ales manevrelor menite să-l evite. Totuși imaginile confruntării directe, a luptelor, a vieții din prima linie nu lipsesc dar nici nu au amploarea care ar fi putut fi bănuită. Slab echipate, trecute printr-o scurtă etapă de instrucție, dezastruos conduse de state majore veșnic depășite de situații, batalioanele bănățene erau decimate în bătălii dinainte pierdute, expuse încercuirii, lăsate fără sprijin sau lovite de propria artilerie¹⁶. Soldații doreau un singur lucru — să scape cu viață! Nu înțelegeau ce caută în Italia sau în Galiția. Adeseori, mai ales după intrarea României în război, plecau cu gândul să treacă cât mai repede la inamic. În toamna lui 1917 și primăvara următoare pe frontul italian românii treceau linia frontului în formațiuni compacte, uneori pe plutoane sau companii¹⁷. Adeseori contactul cu frontul se reducea la o primă, o singură luptă după care începea, în cazul în care scăpau cu viață, o nouă etapă — aceea a prizonieratului.

Întotdeauna însă episodul frontului este redusă în raport cu dimensiunile memoriilor. Ion Andreș cade prins chiar în 1914, între Crăciun și Anul Nou, la prima ciocnire cu rușii. Fusesse trimis într-o misiune de cercetare și nu s-a mai întors:

„Am ajuns în Galiția în ziua de Crăciun unde am mers cu toți la biserică și ne-am rugat cu toții. După Crăciun am pornit spre front și (am) mers într-o pădure unde ne-am întâlnit cu rușii și am început a pușca uni(i) într-altii și așa era un foc de grozav încât din compania (a) patra unde am fost cu Regimentu(l) 43 nu au mai rămas decât patru ficioři, ne-am întors napoi unde ne era locul de rezervă până ne-am mai căpătat ajutor, după ace(e)a, mânezi, am mers eară spre ruși, am trecut peste o apă unde era gheață. Când eram la mijlocul râului s-au rupt gheața și ce să vezi, toți eram cu picioarele în apă. Și atunci am vrut să prindem pe ruși însă eram foarte înghețați de frig și nu am putut face nimic. Earăși am fugit napoi și după aceea am stat într-o casă pustie ca să ne uscăm. Deodată au venit un caporal cu numele Zâmbran care zăcea să merg cu el în pătrăulă și plecând cu el am mers înainte și colegii după mine. Când am ajuns la un pod am văzut niște oameni care nu ai cunoșteam cine sunt ruș(i) sau daia noștri(i) însă im făceau cu mâna să merg la ei. Am întors capul și am străgat la Zâmbran să vină la mine însă el au zis să fug napoi că acolo sunt ruși(i). Eu am vrut să fug însă ruș(i) deodată începură să pușche după mine. Eu de frică am sărit într-un canal unde era afund însă ruș(ii) tot pușcau. Eu am pus cărpa în vârvul pușchi și am ridicat sus și ei au încetat cu pușcatu(l). La urmă au venit la mine și m-au ridicat de jos căci eu eram mai mult mort de frică, nici nu am putut vorbi, după aceea m-au luat niște ruși și m-au dus într-o casă și am dormit o noapte. După aceea mâne zi m-au luat alt rus și m-au dus într-un sat unde erau mulți(i) prinși tot de ai noștri(i)“⁴¹⁸.

Ioniță Drăghici din satul Mal, soldat în același regiment 43 infanterie din Caransebeș, a cunoscut mai bine frontul, calvarul lui a fost mai îndelungat, în această etapă, firește. Înaintări urmate de retrageri, acțiuni de neînțeles, lupte sângeroase prin văgăunile Carpaților, foame și păduchi, iată ce însemna frontul pentru acest țaran căruia destinul îi rezerva o călătorie nedorită în jurul lumii. Cade prins odată cu unitatea încercuită. Sute de români vor lua atunci sinistrul drum al Siberiei. Nu era nici prima și nici ultima oară:

„Subsemnatul Drăghici Ioniță comuna Mal, Severin, plecând în războiul mondial austro-ungar, ducându-ne la front peste munții Carpați trecând în Galiția aproape de granița Rusiei, sub orașul Lemberg am avut atac cu rușii. Ei erau atât de mulți că regimentul austro-ungar a început focul și a ținut zile și nopți întregi. Erau morți și răniți încât nu-i mai putea lua afară. Până la sfârșitul atacului atâta ne-am luptat încât am ajuns la baionete. Fiind ei mai mulți am fost siliți să ne retragem înapoi cum am putut până la orașul Zombor. Acolo am căpătat puțin ajutor până când au luat răniții și trenerii. La urmă am căpătat ordin de la ofițeri să ne retragem înapoi în munții Carpați pentru că acolo a fost locul mai tare. Văzând rușii că noi ne-am întărit, ofițerii ruși au observat că acolo este corpul 7 din care fac parte mulți români. Au stat pe loc până la Crăciun apoi iarăși a-nceput focul luptei susținut până după anul nou. Și eram aproape morți

de foame și plini de păduchi că îi luam cu peria de pe noi. Apoi a-nceput o holeră din cauză căci n-am avut hrană. Nu aveam altceva decât numai zarzavat și rădăcinile plantelor. Apoi a căzut o iarnă grea încât n-au mai putut merge soldații. Dacă pleca câte o patrulă de soldați, puțini s-au mai întors înapoi căci îi atăcau cazacii și le tăia capetele. Și alții de frică spuneau că-s maghiari. În 5 Ianuarie 1915 a început focul luptei că trei zile și trei nopți n-am avut nici apă nici mâncare decât numai cartușe. Erau picioarele înghețate căci de abea umblau soldații. Și strigau ofițerii și gradații „numai înainte!” Într-o dimineață a-nceput un atac la 2 oare noaptea. Rușii, având pe cehi, au prins mulți prizonieri spunându-le de care parte suntem noi, românii. S-au băgat și au rupt frontul și ne-au prins, ofițeri și regimente întregi, ducându-ne pe jos până la orașul Zombor⁴¹⁹.

Cel mai bine dintre toți și în lagăr tot Pelea din Fibiș s-a descurcat. Mai întâi fiindcă ajunge în Italia, un front și un prezumtiv prizonierat mult mai ușor decât cel rusec. Până în Tirol străbate o bună parte din Europa Centrală dar și infernul condiției de român în armata austro-ungară. La Viena chiar găsește primele manifeste care-i chemau pe români să părăsească liniile austriece. Oricum pe el nu trebuia să-l convingă că războiul fusese pierdut. A înțeles asta când a văzut că „Franța, Anglia, America, tăți” s-e coalizaseră. Nu se simte legat cu nimic de destinul imperiului. Totul era să scape cu viață. Continuă să care după el cuferele cu alimente. Și nu a fost o socoteală greșită.

„Anul 1917, a fost greu. În ziua de Progașani am fost în Beci în stație ș-acolo era o buracă, o întunecime! Iară dușmanul (Italia, Franța și Anglia), umbla păste Beci cu mașina dă zburat. Și țipa țăduli, așa venea țădulile ca fluturii! Să zicea în țăduli: „Dați-vă fraților români, că noi în tot ceasul putem să vă omorâm, numai nouă nu ne trebuie numa pământ, numa și oameni”, iară unguru când o văzut țădula o băgat-o în foc și atunci românii or prins ș-or cetit și ungurul o zăs, că lor nu le frică de tăta lumea, iar noi românii le-am luat pe ascuns. Ungurul o suduit și pă noi și pă România. Zișe „Voi câni de români, țineți cu putoarea dă România”, iară noi românii, le-am ascuns și le-am ținut. Pă bună seamă că fiecare român o bătut în palmă să ajungă la România. Și d-aicea am ajuns la Trent. Acolo am stat 8 zile. Mâncare era d-a noastră, cătănească. Când o fost să plecăm la Terol io am luat mâncare multă în atejoc (sac pentru spate). Atunci o venit căpetanu la mine ș-o zăs că dă ce am pus atâta „că tu nu poți să duci”. Io am spus că pot. Atunce el o zăs cătă mine: „tu nu știi unde meri”, și atunci o pus-o înapoi, că zișe: „când îți trebuie spune-mi mie că-ți aduc”. Ș-atunce am plecat cătă Terol. Și când am fost la jumătace dă drum, era drum dă țără astupat, că dă la Trent încolo nu mai mere trenul, am mers pă jos pă drum dă țără, care era astupat cu lemne dă molin. Și când dușmanu ne-o simțit (acolo or fost Franția, Anglia, America, tăți). S-atunci or dat cu tunu. Noi, ca cătane, când or dat cu tunu am rupt gardu și dă loc am fugit care unge am putut. Și am stat dăla amiază până la miezul nopții ca iepurii. Ne-am ascuns la piatră, la lemn și lă tăce. Plumbii dă tun or rupt numa drumu, or bătut dăla amiază până la mizu nopții. Atunci când o încetat focu, ni-o dat vorbă mereu, unu la altu, că plecăm. Ș-am plecat. În ziua aia n-am mâncat, numa apă am băut, dă munce. Și când o fost la 2 ceasuri după

miezu nopții atuncea s-o văzut baraca în muncă. Atunci o zâs căpetanu cătră noi: „Acolo merem noi“. Atuncea noi am zâs: „că cine să poace sui acolo în muncă sus“? Atuncea el o zâs: „veniți numa după mine“. O făcut drumul pârcu cu mâna, ca șarpele. Ș-atuncea am ajuns acolo și ne-o băgat în baracă. Era mare baraca ca un regiment dă cătane. Tăt natul avia procovița lui. Nu ne-am așezat bine pă loc, până o și dat cu tunu, iar în colțu bărăcii ș-o ieșit pân ălălant colț, numa n-o vătămat pă mine. Și tătă lumea o fugit în govoană (era mare văgăuna de 300 de oameni) iară io am rămas sângur. Am gângit că mor și mă scăp. Atuncea m-am culcat. Căpetanu o zâs cătă ai mulți, că Pelea nu-i. Iară io m-am sculat dă gimineată ș-am măturat neaua, că acolo și vară la Sân Petru ninge. Ei stăceau în goveană ca pui de pasăre. Când io am măturat zice căpitanu, iată, Pelea nu-i mort. Nici unu n-o murit până atunci. Dacă s-o făcut ziuă o venit tăți acie. Era frig. Atunci or venit socacii cu mîncarea. Or adus mîncare gata, păpricaș cald. Și când o fost mai bine să dee mîncarea, nărocul meu o fost mare, că nu m-am dus după mîncare, că cum o dat mîncare, dușmanu cum a dat cu tunu în grămadă. Dăloc o omorât și socacii și 40 dă ficiori. Atuncea ne-o luat și ne-o dus sus la front a două oară. S-atuncea dăloc o venit ca un nor dușmanu și am picat prinși atunci²⁰.

Grigore Mihăiutușu nu pare să-și fi pus problema trecerii la inamic. La începutul războiului luptă în Carpați, este rănit și apoi trimis la Lugoj pentru a organiza o companie de marș la regimentul 8 honvezi. Între subordonați îl avea pe propriul său tată și un TR-ist, Petru Groza. Fiindcă a permis soldaților săi să defileze cu cocarde tricolore la chipiu este trimis la Curtea Martială. Numai meritele din Galiția îl salvează. Un fel de a spune fiindcă este trimis înapoi pe front dar în Italia. Rana și apoi o gripă spaniolă îl scot din linia de foc. Conduita lui e a unui om de onoare, a unui ofițer care nu admite dezertarea, se bate cu bravură ceea ce nu-l ferește de primejdia plutonului de execuție atunci când și-a afirmat românitatea. Soldați sau ofițeri, fie ei viteji sau nu, românii sunt suspicioși, supravegheați cu atenție. În această privință memorialistica este unanimă. Însemnările de front ale lui Mihăiutușu sunt comune, nu au nimic excepțional — aparțin unui ofițer oarecare în plus lipsit de talent literar. Și totuși tragismul situației îl apropie uneori de imaginea-simbol a lui Apostol Bologa.

„Înfruntă toate greutățile luptelor înverșunate până în ziua de 17 septembrie 1915 când în calitate de comandant de companie în atac ajunse rănit de schijele unui obuz de șarpenel inamic explodat d-asupra valului de trăgători ai companiei sale ce comanda. Bandajat sumar, cu relativ mult sânge pierdut, prin rănile produse, abia ajunse în spital militar din orașul Lemberg în Galiția Austriei. După două zile (de) tratament se evacua în spitalul Central din Budapesta, capitala Ungariei, unde renumitul medic chirurg Dr. Dollinger îi realizează operația necesară rănilor sale. După patru zile se trimise la spitalul militar din orașul Szeged ca aparținător diviziei honvéd cu sediul în Szeged. După cinci luni de tratament în spitale, sublocotenentul Grigore ajunse convalescent la regimentul său 8 honvéd din Lugoj. Aici îi sosi decorarea lui cu medalia de aur clasa I-a, pentru bravură în luptele de apărarea patriei maghiare în război. Ca ofițer la partea sedentară a regimentului 8 honvéd primi co-

manda companiei în formarea ei din oameni mobilizați și pregătirea sa pentru frontul de luptă. Pe care la ordinul ce va fi primit sublocotenentul Grigore o va conduce pe câmpul de luptă. Între oamenii mobilizați, majoritatea lor de etatea peste patruzeci (de) ani, se găsea cu gradul de fruntaș și tata Pavel din Bozovici al sublocotenentului Grigore, comandantul acestei companii de marș. În urma luptelor intensive în fiecare lună se cerea trimiterea pe câmpul de luptă a noilor completări, în companii de câte trei sute de oameni din interiorul țării, complet echipați. Cum ajunseră chemați la mobilizare și cetățeni scutiți la timpul tinereții lor de îndeplinirea serviciului militar ca neapți. Între aceștia se incorporară și treizeci intelectuali de diferite cariere, funcțiuni și meserii. Sublocotenentul primi ordin ca din aceștia să formeze aparte un pluton de instrucție atașat companiei ce comanda. La echiparea lor se prezentă și soldatul termen redus dr. Petru Groza avocat care suferind cu ochii, de miopie, fusese scutit de serviciul militar. În plutonul respectiv se prezentară numai trei români, doi avocați și un inginer. Restul de altă naționalitate. Fiind soldați cu termen redus aveau dreptul la locuință și masă în oraș, pe cont propriu, particular asemănător ofițerilor și subofițerilor. Sublocotenentul Grigore observă că numai soldatul (în) termen redus dr. Petru Groza doarme și ia masa în cazarmă. Întrebat spuse că în lipsă de bani nu are posibilitatea pentru plățile de locuință și masă particulară în oraș. Mai declară că este fiu de preot ortodox român care numai cu greutatea diferite întâmpinate, terminase facultatea cu luarea doctoratului în drept. Sublocotenentul, comandantul său instructor, îl încurajă promițându-i sprijinul său în cele de care va avea nevoie că era cu nouă ani mai în etate. Îl trimise la comisia sanitară divizionară unde prin revizie obțină clasarea lui la serviciul auxiliar militar. Îi aprobă învoiri repetate pentru părăsirea orașului mergând în comuna Sihla din plasa Lugoj unde părinții cu tatăl său, preot, îi pregăteau cele necesare. Sublocotenentul Grigore, prin câteva zile (de) permisie, își revăzu comuna sa natală, Bozovici, unde pe lângă familie bunicul său fericit, toți vecinii, rudeni și cetățeni întâlniți îl felicitaseră pentru gradul de ofițer și medalia de aur afișată pe pieptul său. Cu această ocazie trecu și pe la familia domnului Ruva dirijorul de cor unde atențiunea lui de vizită obțină răsplată părintească din partea doamnei și domnului Ruva iar Aurelia îi admiră decorația de aur, lucitoare. Cu toții interesându-se despre viața de pe câmpul de luptă și de tratamentul în spitale ca fost rănit. În acest timp intră în cameră de vizită familiară funcționarul român contabil băncii românești „Albina“ din localitate cu sora lui Lucreția numită dezmiertător Cheți. Grigore fu prezentat acestora amintindu-se că și Lucreția este căsătorită în Lugoj. La părăsirea locuinței află de la Aurelia despre logodirea verișoarei sale cu acest contabil al băncii.

După permisie, înapoiat la Lugoj, compania pregătită și echipată pentru plecarea pe câmpurile de luptă, primi inspecția generalului comandant al diviziei și fu găsită reușită, cu laudarea sublocotenentului Grigore, comandantul său. În ziua următoare, după inspecție, la câmpul de instrucție, compania fu lăsată mai mult în repaus. Când plutonierul de serviciu se prezentă cu o bucătică de panglică tricolor românesc și în numele ostașilor din companie, aproape toți români, pregătiți pentru câmpul de luptă, îl rugară pe comandantul sublocotenent Grigore român și

el, să primească și să afișeze și el la șapcă panglica tricoloră românească cum o făcuse aceasta toți ostașii români din companie. Ofițerul comandant satisfăcu dorința subalternilor săi pe care urma să îi conducă pe câmpul de luptă. La înapoierea de la câmpul de instrucție la obișnuita defilare a campaniei în fața comandantului părții sedentare a regimentului locotenent-colonel Réthy, maghiar. Acesta observând afișată panglica tricolor românesc la șapcă ofițerului trimise pe adjutantul său locotenentul Bot cu ordin de a-l aduce pe acesta în cabinetul său de comandant regimentar. În cabinetul său, comandantul furios apucă șapca sublocotenentului și rupându-i panglica tricoloră românească îl declară pe ofițer în stare de arest. Pentru întocmirea actelor de trimiterea lui disciplinară, fără companie, în judecata Curții Marțiale de pe câmpul de luptă, cu acuzarea de agitator periculos valah. Ofițerul zadarnic încercă raportarea justificării, trebui să execute întocmai ordinul primit. Sosit la locuința lui povesti tatălui său și soldatului termen redus dr. Petru Groza întâmplarea. Pe amândoi îi lăsă în grija subofițerului de administrație de la partea sedentară cu numele Pivovary căruia îi plăti una sută coroane promițându-i trimiterea de pe câmpul de luptă câte una sută coroane pentru tot timpul lunar, cât va fi posibil să îi țină pe amândoi fără de a fi trimiși pe front. Măine zi sublocotenentul Grigore primind ordinul însoțit de un plic secret sigilat și parafat pentru Curtea Marțială împreună cu ordonanța sa personală, soldatul Marila Vasile din companie luă primul tren din gara Lugoj cu direcția prin Budapest, câmpul de luptă la regimentul 302 honved unde fu trimis. În gară, la plecarea lui, rămase plângând tatăl său, fruntașul Pavel, soldatul termen redus dr. Petru Groza și cunoscuta lui din Bozovici drăgălașa Cheți-Lucreția care îi oferi de însoțire un frumos buchet de flori parfumate. Ajuns pe câmpul de luptă, la predarea plicului de trimiterea lui disciplinară comandantul regimentului 302 honved citind plângerea primită din Lugoj îi ordonă ofițerului că mânezi ora opt, în stare de arest, să se prezinte în fața instanței de judecată a Curții Marțiale de pe lângă postul de comandă regimentar. Pe înserate primi tabelul nominal al judecătorilor ofițeri de Curte Marțială din instanța completului de judecată care era compus din președinte, căpitanul Fischer, procuror locotenentul Varga iar al treilea locotenentul Lászlófy. La ora hotărâtă ofițerul însoțit de adjutantul regimentului se găsi în camera de judecată. Se începu ședința justiției. Procurorul citi lungă plângere adusă de la regimentul 8 honved din Lugoj. Președintele îi aprobă cuvântul ofițerului acuzat. Sublocotenentul Grigore, în apărarea lui, declară raportul acuzator de trimitere a sa în judecată ca exagerat și lipsit de realitate, cu numirea lui de agitator valah întrucât pe pieptul său decorațiunea existentă și diploma obținută în luptele de apărarea patriei sale adoptive Ungaria probează că și acum se pregătea în mod cinstit pentru a veni a două oară în apărarea prin jertfa sa și a companiei pe care o instruisese și comanda cu efectiv aproape total compus numai din ostași români, pentru luptele patriei. Mai spuse că după numele de Fischer al domnului căpitan președintele Instanței de judecată și dânsul este de naționalitate germană conlocuitoare ca și acuzatul de cea română. Totuși amândoi sunt luptători ai patriei lor adoptive în modul de cetățeni conștienți... Dar iubirea de neamul lor, ereditar, este în însăși sângele lor care ca naturală este supe-

rioară stimei. Această iubire în semnul tricolorului românesc nu este nici o trădare și nici agitație. Este numai probă reală a faptului că și naționalitățile conlocuitoare se găesc gata pentru suprema jertfă repetat împreună cu națiunea maghiară în luptele de apărare...

Procurorul repetă parțial acuzarea. Ofițerul acuzat în ultimul său cuvânt spuse că preferă să fie lăsat liber în lupte pentru înfăptuirea repetatei bravuri (...) asemănătoare celei prime înfăptuite. Instanța, după o scurtă deliberare secretă, îl declară pe ofițer ca achitat de agitație rămânând ca disciplinar pentru timpul de două săptămâni să fie repartizat la compania de alarmă și siguranța a regimentului. Consegvent, sublocotenentul Grigore îndeplini supravegheat funcția de comandant al companiei de alarmă a regimentului pe frontul de luptă, cu un efectiv de optzeci de oameni, ostași... Zi și noapte gata de intervenire prin luptele cele mai periculoase din prima linie a frontului în fața inamicului. La terminarea acestei pedepse, dispunându-se trimiterea unui ofițer inferior din regiment ca mutat la o unitate de pe frontul italian, sublocotenentul Grigore împreună cu ordonanța sa, soldatul Marila Vasile se mută din regiment. În luptele de pe câmpul italian, după aproape trei luni, cu ocazia unui atac, primi o rănire în corp de un glonte (de) pistolar italian. Rana produsă se trată aproape o lună de zile în spitalul militar din spatele frontului și astfel se repartiză ca detașat la comandamentul trupelor de etape din regiunea Udine ca ofițer de legătură a unităților maghiare de honved, iar sublocotenentul Simsic originar din Praga, ceh, pentru unitățile austriece cu limba de comandă germană. În acest timp apără în „Monitorul oficial“ avansarea la gradul de locotenent și decorarea cu „Signum Laudis“ pentru comportarea ostășească pe câmpul de luptă. Într-adevăr comandantul său, colonelul austriac, repetat îl laudă pentru îndeplinirea cu reușită a tuturor misiunilor primite ca însărcinări speciale.

În anul următor locotenentul Grigore se îmbolnăvi de gripă spaniolă ce băntuia molipsitor pe frontul italian. Ca suferind cu complicații de pneumonie dublă — aprindere de plămâni — se trată în spitalul militar din localitatea Tolbach în sudul Austriei. De aici trimise pe soldatul său (de) ordonanță, Marila Vasile, în orșul Bozen pentru unele cumpărături de fructe. Între altele soldatul îi aduse și două kilograme de struguri cumpărate în piața orașului. La desfacerea pachetului de cumpărături aduse cu surprindere găsi între hârtia de maculatură și o filă a ziarului românesc bănățean „Drapelul“ din orașul Lugoj unde acesta își avea redacția în care cu mare durere citi între altele un necrolog prin care domnul Ilie Ruva din comuna Bozovici, Ungaria, publica decesul soției sale, a doamnei Petra Ruva din Bozovici care fusese mama Aureliei și a lui Livius. Grigore nu înțese cum ajunsese acel ziar românesc din Lugoj ca hârtie maculatură de împachetat în orașul din sudul Austriei și întâmplător tocmai fila cu publicarea durerosului necrolog, pentru a fi citit de el?... Imediat trimise o scrisoare de condoleanțe sincere domnișoarei Aurelia pentru pierderea bunei sale mame, și cu suflet nobil.

În spitalul respectiv sosind mereu bolnavi numeroși, la cerere, locotenentul Grigore urmă ca să fie evacuat în spitalul din Viena, capitala Austriei. Aceasta îndeosebi că se simțea la începutul convalescenței sale.

Înainte de plecarea sa din acest spital militar își trimise în pachet asigurat legal bagajia lui personală pe adresa din Lugoj. Mânezi obținând biletul de evacuare pentru spitalul din Viena, însoțit de soldatul ordonanță, luă trenul...²¹

Nu va mai ajunge la Viena ci la Lugoj, via Budapesta. Izbucnise revoluția. Actul final al unei istorii imperiale multiseculare avea să rețină atenția memorialiștilor bănățeni în mod deosebit.

Prăbușirea a început cu un dezastru militar, dar toți au înțeles că acela nu era decât începutul sfârșitului. Armatele în derută, gări înundate de soldați nesupuși, sâtu de război, jafuri și execuții sumare, războaie sunt imagini ce revin constant în memorialistică. Lumea părea cuprinsă de o spaimă escatologică amestecată cu o imensă bucurie. Autoritatea se prăbușiseră, însemnele ei azvârlite la gunoi, constrângerile vechi dispăruseră, steagurile imperiale înlocuite cu cele naționale și pe alocuri cu cele roșii. Era un sfârșit de ev. Fiecare ține să-l povestească așa cu l-a trăit, cum l-a văzut el. Cornel Groșoreanu²² pe atunci ofițer într-un regiment de pe frontul italian, se afla în concediu în Germania când află de capitularea bulgară. Se repede la Lugoj să-și vadă tatăl și apoi se reîntoarce la unitate. O nesăbuiță, va judeca el peste ani! Nu voia să scape marele spectacol și ajunge la timp pentru ultimul act.

„Dar să revin la două momente caracteristice pentru nepăsarea și indulgența mea. Nu ating viața la front fixată în memoriile mele adevăratele zile începând de la plecarea mea la finea lunii august 1915 din Lugoj (Reg. 21 art. de câmp) — fiind trimis pe frontul italian, vestitul platou de la Doberdo. Fără întrerupere am făcut serviciu până la finea (lui) noiembrie 1918 când — după prăbușirea armatei m-am reîntors de la Piave. Deci am făcut serviciul efectiv 3 1/2 ani din care restimp 16 luni am petrecut în linia primă luând parte la 5 bătălii mari. Semnificativă este atitudinea mea idioată în septembrie 1918 când obținând un concediu regulamentar de vreo 20 zile am făcut un voiaj la München—Berlin—Hamburg. În Berlin mă prinde vestea dezarmării Bulgarilor. Având încă câteva zile libere mă grăbesc la tata, la Lugoj. Situația istorică se limpezește. Cataclisma inevitabilă. Și în loc să-mi prelungesc concediul plec îndărăt la unitatea mea vroid să văd dezastrul armatei austro-ungare după ce luasăm parte și la înaintările ei victorioase. Curiositatea îmi era mai puternică ca cumpănirea pericolului. Reîntorcându-mă la front am luat parte la bătălia ultimă de la Piave fiind împărțit ca comandant unei unități nou create pentru combaterea tancurilor. (Două tunuri anexate la autocamioane pe cari erau mitraliere). Frontul s-a prăbușit și a început retragerea armatei. Fiind comandant la podul de la Motta di Venezia pentru apărarea trecerii contra tancurilor și aeroplanelor. Apoi — în continuarea retragerii — comandant la St. Vito (pe malul drept al Togliamentului) întru apărarea comandamentului corpului de armată care, după o zi, a tulit-o dându-mi-se ordinul ca să vin după ei până la Isonzo. Acuma am făcut a doua prostie nemaipomenită. Comandamentul mi-a luat una dintre camioanele lăsându-mă cu două tunuri pe cari aveam să le transport în etape. În consecință am trimis primul tun cu camioneta până la Sabisana și eu am rămas cu câțiva oameni și un tun în St. Vito de unde au fugit cu toții apropiindu-se ca-

valeria italiană fiind înconjuțați de o populație dușmănoasă. În loc ca eu să fiu plecat ca primul. O zi întreagă am așteptat cu toții deznădăjduiți deoarece știam că șoferii sunt deja bolșevizați... În fine, totuși au sosit, constrânși și amenințați de soldații mei apărați. Astfel am scăpat de belea... Lângă Isonzo am prins comandamentul însă acolo a izbucnit deja revolta militară și bolșevismul. Dacă nu soseam eu cu băieții mei devotați nu știu ce s-ar fi întâmplat! Camionetele adecă șoferii, au fost primii cari au plecat lăsându-ne pe toți acolo. Am încălecat caii trenului înconjurând alimentele rămase la comandament — vreo 50 de care — și am plecat spre Görz-Heidenschaft în Valea Vipachului. După trecerea Isonzoului vreo trei care cu alimente s-au rătăcit într-un sat vecin. Dându-mi-se ordin ca să caut această echipă, am plecat singur cu un plutonier al meu în căutarea trenului. Și acuma am făcut a treia prostie când, deodată, m-am aflat în satul... înconjurat de soldații bine înarmați ai statului sloven deoarece în restimpul acesta slovenii s-au răsculat formându-și, în baza principiului wilsonian, sfatul lor național în urma autodeterminării a națiunilor. Și azi mă miră că am scăpat⁴²³.

Din păcate jurnalul de război al lui Cornel Grofșoreanu n-am reușit să-l aflăm. În orice caz în fondul reșițean nu se află dar chiar și scurtul fragment reprodus mai sus este, credem, destul de semnificativ. În definitiv cele descrise de Grofșoreanu nu se deosebesc cu nimic de celelalte mărturii deși discursul său este al unia aflat chiar în miezul evenimentelor militare. Prins în jocul cu moartea, familiar după atâtea ani de front, se trezește întârziat în mijlocul unei istorii ce curge năvalnic. Nu apucase să-și care tunurile pe drumurile infernale ale retragerii, al fugii de fapt, că slovenii își și organizaseră structurile statale, armata în primul rând. Ia act de aceste fapte când încă se mai socotea soldat austriac și mai executa ordinele date de un comandament al unei armate inexistente. Ulterior identifică în propriul comportament un șir întreg de erori. Din fericire a scăpat cu viață. Curiozitatea intelectuală i-a fost un sfetnic rău în această privință. L-a aruncat în ghiarele primejdiei. Mai târziu a înțeles că riscul trebuie motivat altfel. În această privință oamenii simplii par mai bine orientați. Pentru ei nu există întrebări inutile, curiozități primejdioase. Totul este tranșat fără dubii.

Pe Grigore Mihăiutușu evenimentele par să-l fi luat pe neașteptate, într-o gară, unde vede cu ochii cum se face țândări imperiul. Nimeni nu mai asculta de nimeni, ofițerii sunt atacați, solidaritatea se naște doar atunci când sunt nevoiți să deblocheze găurile folosind mitralierele de pe vagoane. Direcția era una singură — spre casă! Românii vor rămâne totuși solidari în mijlocul vârtejului. Ei nu-și destramă unitățile, își respectă comandanții, păstrează armamentul și disciplina. Sunt cunoscute destule cazuri cel mai des citat fiind cel de la Praga unde regimentele românești din garnizoană au avut un rol covârșitor în menținerea ordinii și în apărarea nonconstituitelor autorități naționale cehe. Au fost trupele cele mai sigure. Pentru ei revoluția avea un sens național și acest lucru i-a ținut uniți. Ajutându-se unul pe celălalt, Mihăiutușu și ordonanța sa, reușesc să se strecoare spre Banat. La Lugoj află că s-a desființat regimentul de honvezi și că s-a format o nouă structură militară, garda națională, care avea nevoie de ofițeri. A fost printre cei dintâi care s-au înscris

în batalionul lugojean. Pentru români, socotea el, războiul nu se încheiase, și, din păcate, de astă dată n-a greșit:

„... ajungând în gara Franzenfeste, austriacă, găsi această gară pradă unei revoluții distrugătoare, cu magazinele devastate și o fierbere de călători agitați. După câteva minute de așteptare, sosi în gară un tren revoluționar militar venind de pe frontul italian cu direcția Viena. În puținele minute de oprire a trenului Grigore ajutat de soldatul său de ordonanță se strecură printre soldați într-un vagon de clasa a III-a unde abea ocupară loc și trenul se puse în mișcare. Era condus și manevrat numai de soldați revoltați care veneau de pe câmpul de luptă italian. În gara orașului Innsbruck din sudul Austriei se încercă oprirea trenului spunându-se că linia nu este liberă pentru continuarea drumului. Răspunsul se manifestă prin câteva rafale a mitralierelor cu cartușe de război instalate pe acoperișurile vagoanelor în poziție de tragere care ciuruiră clădirea gării și culcară la pământ pasagerii așteptători din gară între care ajunseră unii morți și răniți. Iar trenul se puse în mișcare de continuarea drumului. Era transportat cu trei locomotive șirul lung de vagoane. Pe scări, acoperișuri și între vagoane, pe tampoane, soldații stăteau înghesuți ca roiul de albine în ciorchine. Mulți dintre ei, prin tunelurile trecute, în parcursul traseului căzând, pierzându-și viața. Prin întâmplare norocoasă locotenentul Grigore avea pe capul său o șapcă de soldat, de campanie, și observând agitația soldaților cu înjurături la adresa ofițerilor, pe ascuns își rupse rozeta de ofițer iar mantaua ce o avea îmbrăcată era de campanie, fără grade, ceea ce îl favoriză de a nu fi dat jos din tren cum auzise vorbindu-se între soldați că unii ofițeri au fost dați jos forțat din trenul respectiv. Prin mari pericole, după o noapte întreagă de parcurs înspre dimineața zilei următoare trenul ajunse la marginea orașului Viena. Aici pe linia de cale ferată fiind așezate cadrane grele de blocaj, trenul fu oprit ne mai fiind posibilă continuarea direct în gară. O delegație de soldați de pe tren începură parlamentările cu un grup de soldați veniți din oraș care somară pe cei din tren să se dea jos pentru a discuta asupra intrării călătorilor în orașul Viena. Se preciză că cei de jos sunt trimiși de organizația revoluționară militară a orașului. Apoi se ordonă ca toată lumea din tren în șir câte doi ca să treacă prin coridorul de control al gării. La control lui Grigore îi luă revolverul ce îl avea încărcat și ascuns în veston, sub manta. Împreună cu soldatul ordonanță care devenise prietenul său, în loc de a merge în orașul Viena o luă pe lângă linia ferată cu încă doi ostași maghiari auzind că la câțiva kilometri pe linie se găsește un tren marfar gata de plecare înspre Ungaria. De fapt la aproape trei kilometri ajunseră la un tren cu vagoane de marfă care în scurt timp se puse în mișcare. Și acesta era revoluționar, cu lume civilă și militară care căuta să ajungă în Ungaria. Acest tren sosit în gara de vest a orașului Budapesta. La coborâre un om, civil, se apropie de Grigore și în mod discret, binevoitor, îi spuse că, după jambierele de piele se cunoaște a fi ofițer. Să facă cu ele orice dar să nu urce astfel în tramvai pentru că anumite elemente vânează în oraș după ofițeri pe care, în public, îi lipsește de tot ce au. Grigore mulțumindu-i sfătuitoare îi spuse că ar vrea să prindă un tren spre orașul Szeged, pentru Timișoara. Binevoitorul făcu semn unui șofer din camionul staționat în fața gării care se angajă pentru două sute de coroane să

transporte pe cei doi ostași până la gara de răsărit a orașului unde se va găsi tren cu plecare înspre Szeged. Așa se și întâmplă, mașina nemai intrând prin centrul orașului, pe un drum ocolitor îl transportă pe Grigore și pe soldatul său prieten până în gara respectivă unde după aproape o jumătate de oră de așteptare prinseră un tren ajungând cu el la Szeged. În gară o patrulă militară îi îndrumă să se prezinte la cazarma de honvéd unde va putea dormi și lua masa pregătită pentru toți militarii care sosesc de pe fronturi. La biroul cazarmii, Grigore prezintă actele sale personale arătându-și situația de locotenent honved și pe a soldatului ordonanță sa apoi scrise și semnă o declarație tip, pe cuvânt de onoare de ofițer, prin care precizează că pe ultimele două luni nu primise solda cu anexele ca drepturi pe câmpul de luptă. Cu dovada primită, scrisă, de la biroul respectiv se prezintă la caserie unde își încasă toate drepturile sale retroactiv și anticipat pe încă o lună, în continuare. La fel și soldatul ordonanță își primi solda lui. Cu bilet special doveditor că sunt aparținători regimentului 8 honved, cu trenul, prin Timișoara, ajunseră la Lugoj. Aici aflară că regimentul 8 honvéd fusese desființat și în locul lui se organizase, în cazarmă, cadrele unui batalion de gardă națională română⁴²⁴.

Oarecum diferit s-au întâmplat lucrurile cu românii din garnizoana Komarno dar și ei au ajuns la aceeași concluzie: pentru români războiul nu părea sfârșit. Chiar din primul moment românii și sârbii au înțeles că odată prăbușit imperiul aveau de furcă cu naționalismul maghiar în stare pură, netemperat acum nici măcar de luciditatea exersatei administrații austriece. Primul gest al ungarilor din garnizoană a fost să asvârle însemnele imperiale și să le pună în locul lor pe cele maghiare, să se declare fideli republicii și să cânte imnul maghiar. Se manifestau exact ca la 1848: libertate dar pentru unguri nu și pentru ceilalți! În orice caz o libertate în limba maghiară și sub culorile maghiare. Sunt incapabili să înțeleagă că românii și sârbii din acele unități cantonate pe pământul Slovaciei nu le împărtășesc entuziasmul pentru că au propriile aspirații naționale și nu doreau înlocuirea unui stăpân cu altul. Românii nu mai erau dispuși la cedări și compromisuri. Afirmă clar că imnul maghiar este unul străin care nu le spune nimic și nu le impune, că se simt responsabili față de propria națiune și interesele ei. Părăsesc garnizoana spre a se întoarce în Banat de unde veștile nu erau tocmai bune. Chiar și în trenul ce-l ducea spre casă împreună cu sute de soldați și ofițeri de pe cuprinsul imperiului muribund, de fel și fel de neamuri, Nicolae Badiu din Clopodia, autorul unor restrânse dar consistente memorii, se convinge încă o dată că singuri ungurii, chiar și în al 12-lea oas, mai visau la vechile, medievale hotare ale unei răposate Ungarii Mari. Realitatea era încă neacceptată. O stare tragică. După momentul solemn al proclamațiilor și jurămintelor această realitate va aduce totuși pe mulți cu picioarele pe pământ. Ofițerii și soldații români și sârbi părăsesc garnizoana, refuză să se mai supună. De altfel pleacă și soldații unguri nemaiascultându-se superiorii încremenți în vechile iluzii. Revin aceleași imagini ale nesupunerii, ale trenurilor lungi acoperite cu ciorchini de soldați, împușcături și dreptate făcută pe loc, cu pușca.

„Și cuvântările curgeau potop în strigătele sălbatice de aprobare a soldaților unguri entuziasmați până la delir. Priveam năucit la această cheltuială de energie. În mintea mea firul evenimentelor se depănă cu

totul altcum și cu ochii sufletești vedeam o hartă nouă cu o Ungarie mică, redusă la granițele sale etnice. Se produce un tumult și când îmi ridic ochii văd cum ofițerii cu generalul în frunte își smulg de pe chipiu efigia regelui și o calcă în picioare, gradații din curte imită pe ofițerii din balcon. Strigăte generale „Trăiască Republica!”. Și atunci spontan, tumultos, izbucnește din toate piepturile „Hymnusz-ul” maghiar. Toate capetele se descoperă numai noi, românii și sârbii (vreo 200), am rămas acoperiți. Ne observă și marea de capete a ungarilor ne privesc întrebător și dușmănos. O clipă și simt clar că am profanat fără să vreau o serbătoare pe cât de ridicolă pe atât de sentimentală. O voce tăioasă ne provoacă să ne descoperim capetele. Și-n această liniște de mormânt, având asupra mea mii de ochi fulgerători le-am răspuns răspicat că noi suntem români și sârbi și nu înțelegeam o boabă din toată afacerea aceasta. După această nedumerire a urmat o scurtă rumoare a cărei rezultat a fost chemarea preotului sârb Tralic, duhovnicul regimentului nostru, aceasta a dat apoi explicațiile entuziasmului unguresc însă așa de palid că nici nu-mi mai amintesc ce a zis. Dar în acest timp primejdia Himnusz-ului trecuse și noi nu am mai avut motivul să ne descoperim capetele auzind stridentă lui melodie. Generalul cu un gest dizolvă adunarea. Gradații unguri schimbă limba de comandă până atunci germană în ungurește. Și i-am văzut — pentru ultima dată — defilând însuflețiți și disciplinați. Ziarele ungurești aduc știrea că fiecare are să asculte numai de consiliul său național. Am înțeles că aceste conzilii s-au și format ajutate fiind și de consiliile soldaților. Acest fapt, apoi știrea ce un ziar unguresc a zvonit-o că germanii retrăgându-se din Sârbia prin Banat jefuiesc populația rămasă fără apărare, m-a determinat să fac o întinsă propagandă printre soldați pentru a merge acasă, deoarece am văzut că aici, între străini, nu mai avem ce căuta. Dar niște unguri și șvabi au luat de veste și au anunțat cazul superiorilor. Între timp însă mulțimea a și pornit la gară și până să închidă porțile jumătate din regimentul de rezervă a fost plecat, iar după închiderea porții unul mai isteț a pus la zidul cetății nu prea înalt o scară pe care apoi s-a continuat fuga celor rămași. Un maior ungar dorea să-mi vorbească. Ne-am întâlnit sub poarta veche de (la) cetatea nouă. A căutat să mă convingă ca să opresc mulțimea să nu plece pentru că se vor întâmpla dezordini și eu singur voi fi răspunzător. I-am arătat ziarul care arăta procedura nemților în Bănat, dânsul a recunoscut că prezența noastră acasă e necesară pentru a ne putea apăra avutul, însă zicea el, plecarea nu se poate face fără ordin de demobilizare. I-am replicat că noi românii nu vom asculta decât numai de Consiliul Național Român care zicea el numește împreună cu Consiliul Național Maghiar din Budapesta oprindu-mă totodată de a părăsi cetatea. Ne-am despărțit și de atunci nu ne-am mai văzut. Între timp evenimentele luară o altă întorsătură. Entuziasmul unguresc a mai scăzut și soldații cereau ofițerilor și gradaților îndepărtarea stelelor distinctive. Nimeni nu mai saluta, disciplina s-a rupt și un chaos stăpâna sufletele dornice de senzațiuni noi. În vechea cetate a Comornului rămăsesem aproape singur. Ici-colo mai umbla câte un soldat năucit, restul își petreceau prin oraș, însă partea cea mai mare erau plecați către casă. Priveam îngândurat spre poartă dar nu cutezam să es. Ar fi putut ca un glonț rătăcit să-mi răpună viața. Dar aveam preteni cari nu m-au uitat. În spre

seara zilei de 2 Noemvrie consăteanul meu, caporalul Nicolae Gruîța care era la o companie așezată în afară de cetate, veni să vadă cele ce s-au întâmplat deoarece auzise să sunt închis. Și nu știu cum s-a întâmplat dar gradatul de la poartă ne-a lăsat să plecăm nesupărați de nimeni. Nu pot să cred altceva decât că și soldații unguri nu-și făceau slujba decât numai în mod mehanic gândind poate cu nostalgie la vetrele lor pe când ofițerii erau înspăimântați de evenimentele de la fronturi. În fine eram aproape liber. Am petrecut noaptea la prietenul Nicolae Gruîță și la vre-o două ore dimineața am plecat la gară ca să prindem trenul care venia de către Viena. Dar acest tren era ticsit așa că despărțit de Gruîța numai cu mare greutate am putut afla un biet loc într-un vagon de vite. În majoritate erau unguri cari și-au părăsit regimentele mutate în timpul războiului prin Austria și Boemia și acum se reîntorceau la vechiile garnizoane — pentru a lupta spuneau ei ca vechile hotare ale Ungariei să rămână intacte. Am căutat să le explic că aceasta va fi o imposibilitate dar glasuri enervate și gesturi cari arătau cătră ușa vagonului i-mi deteră să înțeleg că îmi primejduiesc viața fără a aduce vreun serviciu real națiunii mele. Și așa am trecut ascultând bravuri războinice până aproape de Budapesta unde s-a oprit trenul nevând voce a intra în gară. Toată lumea s-a pogorât pentru a merge pe picioare spunându-mi-se că trenul Segedinului ne așteaptă. Dar și acest tren era plin. Nu numai înlăuntru ci și pe din afară. Coperișurile, scările, treptele toate erau arhipline. Cu mare silă am aflat un loc pe o scară de fier pe care am îmbrățișat-o și așa era să călătoresc până la Becicherecul Mare. Desigur că m-ași fi ales cu o răceală soră cu moartea dacă nu mi-ași fi auzit deodată numele. Adece ce se întâmplase? Consătenii mei plecați de eri după masă erau încă în Peșta și s-au gândit că poate sosesc și eu, auzind că a venit un tren de către Comorn. În fine iată și gara din Seleuș. O mulțime de bătrâni, femei și copii așteptau sosirea mamei de foc. Urale și strigăte de bucurie ne primi la scoborâre. După două zile de călătorie iată-mă iarăși în satul natal⁴⁵.

Spre deosebire de toți ceilalți, prăbușirea imperiului, pe preotul Lupea din Jena l-a găsit acasă. Tocmai reușise să fie lăsat la vatră fiindcă fusese preot militar. Într-o dimineață află că la Timișoara e revoluție.

„Am fost preot militar și în garnizoana din Baden B. un doctor sârb cu care trăiam foarte bine îmi face propunerea ca să mă duc acasă pe 1 lună concediu fiindcă să gată războiul. Vizitat, aprobat, plec la 15 Octombrie 1918. Din Budapesta cătră casă, în tren, mă îmbolnăvesc de gripă spaniolă încât de-abea ajung acasă. După vre-o 5 zile de zăcere a trebuit să mă scol la moartea unui pretin. Servind am răcit și m-am trântit iară în pat. În 27 fiind Vinerea Mare m-am sculat de am tăiat colacii oamenilor cari aveau praznicul sau patronul casei lor. Am răcit a III-a oară și m-am pus în pat. Un vecin al meu, soldat în Dalmația fiind la concediu a plecat înapoi dimineața și la 10, întors din Timișoara înapoi și venind la mine îl văd fără stele, că era căprar, și fără epoleți povestindu-mi că în Timișoara e revoluție. Asta a fost vineri. Pe la 2 după prânz aud pușcături multe înaintea sf(înteii) bis(ericii) și îmi spune soția că vin cătane pe jos, alții cu căruțe și cântă și pușcă pe drum. Mă ridic puțin și eu la fereastră și îi văd cum trec în debandadă și zic „Asta îi revoluție!“ După ce s-o însărat a(u) venit mai mulți soldați care parte

au fost ascunși prin pădure, parte au fost în orașele din apropiere — Timișoara, Lugoj, Caransebeș, alții prin spitale. Au venit acasă și toți au venit pe la mine spunându-mi cum au plecat și că e revoluție, să gată bătaia!²⁶

Era vorba numai de începutul sfârșitului. Banatul avea să treacă prin grele încercări până ce avea să devină fapt împlinit unirea sa cu patria. Totuși lumina se zărea la capătul tunelului.

„Noi ni-s prinși“

Prizonierii risipiți prin lagăre din Siberia până în Sicilia sau Franța, aruncați într-o lume străină și adesea ostilă, absentau în aceste momente cruciale. Unii începuseră să revină, mai ales cei din Rusia unde băntuia deja războiul civil, dar cei mai mulți se aflau încă departe de casă. Memorialistica rezervă spații ample prizonierului, unul din eroii săi centrali. Relatările aparțin unor soldați de rând care aveau un sigur țel — să supraviețuiască și să se întoarcă. Acest gând îi ajută să treacă prin toate greutățile să se adapteze celor mai imprevizibile situații, să străbată spații uriașe cuprinse de revoluții și războaie civile. Cei din Rusia mai ales au avut de înfruntat dificultăți inimaginabile. Ei se strecoară peste linia fronturilor, printre tabere vrăjmașe, parcurg drumul de la Volga la Nistru, mereu spre soare apune. Drumul acesta — „lunga călătorie a prizonierului“ — a fost unul ocolit, a durat ani de zile. Când au ajuns la capăt — care au ajuns — au găsit o altă țară, întregită, cu granița la Nistru dar și familii care îi crezuseră morți și îi prohodiseră, copii care nu-și mai aminteau de ei. La Topleț, de pildă, ultimii doi prizonieri au reușit să ajungă acasă tocmai în 1934 exact la douăzeci de ani de când, tineri, plecaseră pe front. Aduceau cu ei familii întemeiate la capătul lumii, în Siberia. Pe monumentul ridicat în sat pentru cei căzuți în război și-au putut citi numele!²⁷ Din păcate ceea ce au povestit nu a fost înregistrat pierzându-se astfel o extraordinară pagină de istorie. Oricum și ei confirmă ipostaza de călător, de călător prin infern, a prizonierului. Jurnalele, memorialistica unor astfel de martori nu au fost luate în seamă deși cuprind destine spectaculoase, cel mai prețios material posibil pentru istoria mentalităților de care, atunci când pretinde că are o dimensiune umană, istoriografia nu se poate dispensa. Chiar și puținul păstrat poate fi relevant. Lungul drum începe îndată după capturare. El duce spre răsărit, îndepărtează, nimicește speranța la fiecare pas. E un drum istovitor, semănat cu cadavre. Iată-l înfățișat în cuvintele țăranului din satul Mal, Ioniță Drăghici:

„Acolo ne-au luat cazaci pe cai și noi tot pe jos, câte patru în coioană. Pe drum, care se ferea, cazacul îl și lovea cu biciul. Mergeam ziua pe jos și noaptea ne ducea cu trenul băgându-ne câte 40 în vagoane până am ajuns la granița rusească. Într-o noapte am stat afară înconjurați de cazaci. Mulți mureau de foame și de frig. Când s-a făcut ziua am trecut granița rusească. Acolo am văzut pâine albă dar n-aveam bani să cumpărăm. Chiar dacă am fi avut bani, n-am știut să cerem. Și apoi ne-au luat și ne-au dus la orașul Kiev. Când am ajuns la câte un sat

eram morți de foame și venea câte o bătrână cu câte o bucată de pâine să ne dea de pomană. Nu se putea să se apropie de noi căci luam pâinea bătrânei. Bătrâna de frică arunca și cazacul venea și dădea cu biciul. După aceea am plecat și văzând că nu mai puteam merge ne-am odihnit într-un sat. Acolo am mâncat ceai și pâine. Apoi am plecat mai departe și am ajuns la o gară și ne-am rugat de unul din Bucovina (care) a știut să vorbească rusește (să le spună) să ne suie pe tren sau să ne împuște. Ofițerii cazaci au telefonat la orașul Samara și a venit un tren cu două locomotive și ne-au dus în Samara. Ne-au băgat în lagăr și atâția de mulți încât n-am avut loc în băraci și ne-au luat iarăși pe jos până la orașul Conte (?). Acolo ne-au împărțit pe la civili, cum au fost de bogați, câte 6 soldați. Am stat timp de o lună și iar ne-au luat (cu) trenul până la orașul Orie(n)burg pe fluviul Ural. Și acolo ne-a(u) împărțit vara la seceriș, până (la) 1917²⁸.

Dar cea mai completă relatare a fost cea a lui Ioan Andreș. Pentru el războiul a însemnat prizonierat. Capturat în prima luptă ajunge până la Volga. Atent la viața din jur, integrându-se ei, descoperind că peste tot lumea este alcătuită din oameni buni și răi, că până la urmă trebuie să te adaptezi pentru a rezista, reușește să supraviețuiască. Această tărie îi dă o aură — ipostază deloc căutată — de-a dreptul eroică. Poartă în sine satul, familia și nimic nu li se poate substitui. Aceasta era patria și acesta era patriotismul său! Cât poate, caută să rămână împreună cu cei din Gârliște. Satul îi lega și acolo unul de celălalt. Constată că există și o altă solidaritate, mai largă dar la fel de trainică și de eficientă, solidaritatea celor de un neam. Când a căzut prins, purtat pe istovitorul drum spre lagăr, o îngustă cărare între viață și moarte de fapt, găsește sprijin la soldații basarabeni din armata rusă, români și ei. Acești țărani veniți din colțurile extreme ale etnicității românești se știau de un neam chiar dacă purtau uniforme ale unor oștiri vrăjmașe, și erau solidari. Deși, până la urmă ajunge să se miște liber pe cuprinsul Rusiei, Ioan Andreș refuză să se oprească din drum. Odiseea lui s-a sfârșit cu bine.

„Când am ajuns în satul acela unde erau prinși 1 500 de prinsoneri eu, plin de frică, căutam să văd ori dacă mai estă cîinva de la Regimentu meu. Deodată văd pe Ion Negru, Mihai Covaciu, Alecsa Mățu, Iacob Mărilă, Mihai Neg. Deodată când ne-am văzut plini de păduchi, unul pe altul, și eram flămânzi ca niște câni vagabunzi. Atunci ne-au luat ruș(i) pe toți, pe picioare, și ne-au dus 3 zile și 3 nopți până ce am ajuns la un ȕrășăl unde ne-au așteptat cu mîncare. Însă pe drum am fost atît de flămânzi încât am aflat un dărap de carne și l-am mîncat cu Iacob Mărilă, crud, cum l-am găsit pe drum. De ce era carnea nu știu. Însă era bine că unde era găsită mîncarea erau niște moldoveni din Basarabia și ne-au întregbat care știm rumînește să ne ducem să ne dea mîncare mai multă. Atunci noi ne-am arătat că suntem rumîni toți și ne-au dat și de mîncare ca să avem. După aceea, de acolo, ne-au luat însă 4 zile și 4 nopți ne-au tot dus și eu pe drum m-am bolnăvit atît de rău încât nu am știut nimic de mine, de drum și de foame. Însă eu mulțămesc lui nenea Alecsa Mățu care a căutat de mine și nu am murit. El avea bani și m-au cumpărat meru lapte și pită și tot m-au dat cătă cătă până ce m-am făcut mai sînătos. Când ne-am udinit mîi vro cinci zile atunci ne-au pus pe tren și am mers pînă în orașu(l) Kieef. Acolo mergînd la

o fântână am luat puțină apă. Deodată vine la mine un soldat și mă întrabă: „Măi ortace dela ce răgăment ești? Eu m-am întors și e-am spus că sunt de la 43. Însă eu nu l-am cunoscut cine era. Deodată ne-am uitat unul la altul și ne-am văzut bine, ne-am luat și ne-am strâns în brață și am zis: „Au, nene Micule, o tu ești prins aici?“ Și cine era? Micu Gușca! Atunci au venit și el cu noi și eram 7 din Gârliște și 3 din Rafnic²⁹ și atunci am mers tot împreună până în Rusia în comitatul(l) Samara, orașul Sorocințea. Acolo ne-au băgat într-o casă foarte frumoasă însă noi eram tot bolnavi. Ne puneam sara și dimineața și ne trăgeam unul pe altul pe spate, pe mâini și pe picioare³⁰ căci era bine că eram măi mulți dintr-un sat și așa ne plângeam unul către altul ca niște oameni străini în altă țară. Așa am stat toată eara însă Duminica mergeam la biserică. Când veneam de la Biserică ne puneam și plângeam unul către altul căci gândeam acasă la familia noastră. Când am dat în primăvară au venit un rus și au întrăbat care vrea să meargă la lucru căci ai trăbă 40 de oameni. Noi toți șapte gârleșteni și 3 crașoveni am mers cu toții așa că acest rus au luat patruzăci de prinsoneri la lucru și am lucrat jumătate de vară. Atunci noi nu am mai vrut să lucrăm căci voiam să mergem pe sate pentru că câtă unu mai bine trăiam căci noi eram la un cutăr afară, pe câmp. Însă baronu acesta nu vrea să ne lasă. Atunci noi nu am vrut să lucrăm și la urmă ne-au arestat într-un anbari unde erau numai stalniță și ne mâncau de vii. Însă am avut un vas mare unde baronu(l) țanea laturele. Am golit laturele jos și l-am legat cu un drod sus și acolo ne-am băgat câtă doi ca să nu ne poată mânca stâlnețele. Am stat 2 zile închiși și eu cu Iacob Mărilă am spart ușa și am fugit. Atunci am mers în orașul Buzuluc și de acolo ne-am despărțit la paori, pe sate. Eu am mers cu ortacul Mihai Negru la o gazdă amândoi și acolo eară am stat până toamna și am fugit și de acolo și ne-am dus eară la Buzuluc. Și atunci am mers eară într-un sat amândoi însă eu la unul și Mihai la altul. Așa că în satul acela am stat 3 ani. Eu eram slugă la un preot. Într-o zi de earnă preoteasa voia să meargă cu saina într-un orașăl la mozie³¹ cu fata. Orașul era (la) 18 Kilometri departe. Când am plecat era vreme bună însă când am întors, după masa, s-au pus un vânt atât de grozav încât nu s-au măi văzut nimic și cai(i) au pierdut drumu(l) pentru că vântu(l) era cu neauă. Și am ajuns într-o groapă de nu am măi știut unde suntem. Atunci eu ce am făcut? Am întors saina cu fundul în sus și în saina era și câta fân și aveam și haine bune. Atunci am pus fata din fundul sainei și pe prioteasa lângă fată eară eu aveam un cojoc mare pe mine și m-am pus la partea care bătea vântul măi tare. Deodată am vrut să es de sub cojoc și nu puteam căci zăpada au crescut peste mine și peste ele. Atunci ce greomânt am avut eu toată noaptea! Până la ziuă m-am chinuit și am eșit eu și pe urmă am rupt neaua până ce le-am scos și pe ele, și când am fost la ziuă am plecat să văd unde este drumu și am găsit drumu și caii căci am dat drumu la cai ca să meargă acasă ca să vadă popa că noi suntem perduți însă calul eară nu s-au dus. Atunci eu m-am pus pe cal și am mers acasă și atunci am spus la crâșnicul de la biserică să bată clopotele ca să audă prioteasa încotro este satu(l). Însă eu eram jumătate mort de frig. Atunci pe mine m-au băgat în baie și după aceia au trimis popa tot satu(l) pe cai călare și cu sainele să caute pe prioteasa. Atunci le-au găsit și pe ele eară mai gata de frig. Eară eu am fost bol-

nav două luni foarte rău. După ce m-am făcut sănătos am plecat acasă la țară mea. Am plecat spre apa Volga unde am întâlnit pe Florea Bănuș, pe Nicolae Mustăță din comuna Giurgiova și pe Mezin (din) Ducnecea. Asta a fost în anul 1918 primăvara, eară eu eram fricos de apa Volga. M-am întors napoi și când am ajuns la orașul Buzuluc eară m-am dus în satul unde am fost însă nu la popa ci la o văduvoane. Am stat până în anul 1919 atunci am plecat acasă și pe drum m-am bolnăvit și m-au luat ruși(i) și m-au dus în spital în orașul Samara. Acolo nu era loc. Atunci m-au luat și m-au dus în orașul Moscova. Acolo am stat două săptămâni tot bolnav. După aceea au venit doctorii și m-au întrebat dacă vreau să merg în alt spital. Eu am spus că mă duc sângur. Atunci când eu m-am văzut afară am fugit drept la gară și de la Moscova am venit cu trenu(l) până la o gară în apropiere de Kieef care gară nu o măi amintesc, eară de acolo am venit pe picioare până la un sătuț mic unde m-au eșit un om înainte și m-au întrebat că ce vreau și pe cine caut. Eu am spus că sunt prinsonieri și vreau să merg acasă însă eu vorbeam în limba rusască și el m-au întrebat ce sunt. Eu e-am spus că sunt rumân. Atunci el m-au (întrebat) de unde sunt eu, dacă sunt din Bănat să-i spun un oraș că el au fost prins la noi. Eu i-am spus. Atunci el me-au spus că el știe gara Gârliște și satu(l) meu că lui în satu(l) meu i-au dat un om de mâncare. După ce ne-am vorbit m-au luat la el acasă și m-au ținut două zile și m-au dat de mâncare. Când am plecat de la el m-au dat două pituță mici și un dărap de clisă cu mine și au mers și m-au petrecut arătându-m(i) și un munte și m-au spus că să trag drept la muntele acela că după munte este Nistru și acolo este granița. Când am ajuns la Nistru am mers la un comandant din Ucraina și am văzut că mai erau prinsonieri care voră să treacă în România și nu primea pe nime. Eu am stat jumătate (de zi) și m-am gândit și plângeam că nu mă lasă nici pe mine să trec. Eu atunci ce am făcut? Am deschis ușa la comandant și am plecat în coace și jenunchi plângând, e-am sărutat picioarele și mânele. Atunci acest om și domn m-au luat și m-au dat la un soldat și m-au trecut peste Nistru, la Hotin. La Hotin am stat 3 zile la cercetări și atunci am venit drept la București la crucea roșie unde am stat 2 zile și acolo am căpătat mâncare destulă. După două zile am plecat spre casă. Când am ajuns la Caransebeș m-am dat jos și am venit pe picioare până la podul Săcul. Acolo am durmit la cantoneria Trandafir eară dimineața am venit cu sacul la tren, până la țâglărie, la ceica Ileana Leu unde am aflat-o că sapă în grădină, la gară. Dară eu eram neras și aveam barba mare. Am mers cu ea la fârtiri unde am mâncat și după aceea am plecat la ceica Ileana Gustă. M-am dus cu Damaschin și m-am ras și atunci am plecat acasă pe la Cărașu că la Goruia au fost sârbi și aveam frică de ei. Când am ajuns în Carașova erau șândari ai rumânești. Când am intrat la ei m-au întrebat jandarmi(i) de unde vin și cine sunt. Eu le-am spus că sunt din Gârliște și vin din Rusia. Atunci plotoneru mi-au zis să tac că la ei este o muere din Gârliște. Și cine era? Sora lui Ioșca Foit. Deodată au venit și m-au întrebat că de unde vin? Eu nu i-am spus că sunt din Gârliște. Atunci ea m-au întrebat că nu știu pe cineva în Gârliște? Eu i-am spus că știu pe unul Ion Dulă și el nu vine acasă. Atunci ea me-au spus că tata lui Dulă este acasă și toată ziua plânge după el. Și eu când am auzit că tata meu mă dorește atât i-am

spus că eu sunt Dulă. Atunci am plecat și am ajuns pe Vâlcele unde mă întâlneam (cu) fete și copi(i) care mergeau cu marvele pe câmp și eu nu cunoșteam pe nime și nici ei pe mine. Când am ajuns la cruce la mormânt și am văzut satul meu, credeam că zbor de bucurie! Acum ce să fac? Mă gândeam să mă duc acasă la muere sau să mă duc la tata? Mă luai și mă duș la tata când ajuns a da (pe) un pođ ăm eși mama mea maște înainte că să vadă că cine sunt, că ea nu știea că sunt eu. Deodată când mă văzu din aproape au strigat la tata „Vino Mărtine că este Ion al nostru, vine din Rusia!“ Atunci au venit tata și m-au sărutat cu bucurie. Când am intrat în sobă am întrebat unde mi copilul? o fi mare? Tata me-au spus că copilul este mare și trăește. Deodată văd un copil că stă la dreapta mea și să uită la mine dară eu mă uitam că erau mai mulți copii lângă mine. Deodată unu pune mâna pe mine și eu l-am întrebat cum îl cheamă. El me-au spus că pe el cheamă Dulă. Atunci eu l-am sărutat și plecarăm de la tata acasă. Când am ajuns acasă, copilul zicea cătră mama lui: „Mamă acesta nu-i tata meu însă dacă șade până mâne la noi atunci ăi tata meu“.

După ce mă văzui acasă și eu, la familie, ce să fac? că eram sărac și cam bolnav. Mă duș la Anina unde am lucrat câteva luni dară ce să vezi? Eu eram din zi în zi tot mai slab și tot bolnav. Văzând că tot mai rău mi-au fost, m-am cerut în spital în Timișoara. Acolo am stat două săptămâni și am venit earăși la Anina. Și am lucrat măi departe până în anul 1921. Atunci am venit și m-am băgat la Poliție ca polițai până toamna, toamna în august. Atunci am intrat în fabrică ca pumperi până în anul 1925. În acest an eară m-am lăsat și am mers la lucru în Brădet cu Pătru Crăstun și cu Ianăș Boșcotă. Atunci, în anul 1926, am intrat eară la Poliție așa că viața mea au fost tot cu mizărie³².

În schimb Ion Pelea rămâne un veșnic norocos. Valorile lui sunt cele materiale și intuiția nu l-a înșelat — aveau circulație universală. Cu toate că întreaga unitate în care se afla fusese înconjurată de italieni reușește să-și asigure alimentele și banii necesari. Desigur pe baza bunurile din dotarea armatei! Prizonieratul avea destule aspecte neplăcute dar privit prin prisma criteriului alimentar, extrem de important în viziunea sa, i se pare totuși acceptabil. Erau desigur, cum am spus, destule inconveniente, mai ales păduchii. Italienii însă sunt drastici și deratizează barăcile lagărului. Curând va plecat spre casă odată cu unitățile de voluntari din legiunea românească. Și el ca și toți ceilalți prizonieri este un călător dar drumul său n-are nimic din infernul zugrăvit de Ioan Andreș. Pare mai degrabă o descindere turistică pe meleagurile însozite ale strămoșilor. Este puternic impresionat de ceea ce vede în jur, mai ales de Roma, și se convinge de autenticitatea latinității noastre atunci când în for zărește chipurile lui Traian și Decebal. Mai era acolo o statuie ecvestră dar nu mai ține minte a cui să fie fost. Era așa de bine lucrată încât ai fi crezut că-i vie!³⁵

Ș-atuncia am venit până la front tăți înapoi. Io am găsit în drum 2 cai ramași cu cocia dă cătane (căruțe de aprovizionare) tăt cu mâncare, din care am găngit să vin cu ei acas. Am vândut din cocie ce m-o eșit. Am dat o șcătulă dă cafă cu 25 de florenți. Am avut cafă, conservă, țigări, țibac și dă tăce în cocie. Ș-atunci, acolo, cât am stat, dă cu seară

până gimineată, în Trent; io noapcea m-am dus să fug, să las caii și cocia. Când am fost noapcea la pădure, un albin, (voluntar) a zâs să stau, să mă duc înapoi că mă pușcă. Să trăiască România Mare, că noi ni-s România! Ș-atunci m-am întors înapoi la ai mulți. Ș-atuncea am spus că noi ni-s prinși, că or străgat pă mine să vin înapoi că mă pușcă dacă nu vin înapoi, că tălianu ne-o ocolit. Ș-atuncea o zâs un ungur „că ăsta o fi o țără dă om fain d-ai bolând“ (adică io); că el n-o crezut că noi să fim prinși. Ș-atuncea în scurtă vreme o venit obrăstu tălenesc³⁴ (maioru italian), la obrăstu unguresc ș-o zâs: „Duceți-vă înapoi că acuma vi-s prinși“ și am luat-o înapoi pă drumu ce am venit. Și un cal ne-or furat austrieicii noaptea, da io am vândut din cocie dă 10 000 florenți, cafă și căce toace. Atuncea o zâs că nu-i mai slobod cu cocia ș-atuncea am vândut cocia cu cal cu tăt cu 12 mii. Atuncea am luat-o pă picioare dăla Terol către Roma; 33 de zile pă picioare până la Roma. Drum dă piatră, fain, drum cum îi masa, da greu dă umblat că pă piatră-i mai greu dă umblat decât pă pământ. Acolo, în Roma, am văzut pe Împăratul Traian și Decebal și al treilea, nu știu cum îl cheamă, călare pă cal. Așa molărit, de-ai ghingit că deloc pleacă. Noi am fost numa cu trecere. D-acolo ne-or pus pă eizenban până la Bizano. Ș-acolo am stat dă toamna, în September până în Mai. Am stat în lagăr. Ne ținea tare bine. Așa ne-o ținut tălianu ca mama copii. Măncare dă 3 ori pe zi, și pomoroage, și smochini și căce tăce. Era dăstul dă bine. O venit la noi mama noastră, Regina Maria, a bătrână. Acolo când ne-o văzut ea pe noi o zâs cătră Generalu Florescu să ne îmbrace în țeale noi că eram plini dă păduchi. Generalu Florescu era om mare, frumos, că așa om nu mai vezi. Zice: „D-le Generale, să îmbraci copiii în țeale noi, că și țolul face pă om“. Că acolo or fost păduchi mai mulți ca iarba, ș-or murit soldați. Căce 40 la zi or murit. Or dat ordin să ne îmbrace în țeale noi și unu(l) pă altu(l) să se spele cu benzin. Și țoalili ungurești or fi făcut jăridă tălianu ș-o dat foc. N-o trăibut nici țioale; tăt o ars³⁵.

Desigur, cei din Italia nu au avut de înfruntat greutățile celor din Rusia dar nici soarta lor nu a fost ușoară. Chiar din spusele lui Pele rezultă că au fost destui morți și în lagărele italiene. Ca și cei din Rusia mulți, foarte mulți s-au înscris, îndată ce a fost posibil, în unitățile românești ce urmau să lupte împotriva Austro-Ungariei.

„Cu toții am răspuns DA!“

Voluntarul este de fapt metamorfoza prin care prizonierul a redevenit războinic printr-un act benevol. Nu era vorba de un act făcut pentru a scăpa de lagăr căci el implica mari riscuri atât personale cât și pentru familiile rămase acasă. În cazul în care erau capturați îi aștepta plutonul de execuție. Și totuși mii și mii de bănațeni aflați în Rusia, în Italia și Franța au cerut insistent înrolarea în legiunile românești și trimiterea pe front. Era o schimbare radicală de atitudine față de război. La mobilizarea în armata austro-ungară nu știau ce să facă pentru a se sustrage inventând fel și fel de motive acum însă se ofereau singuri. Chiar și Pelea din Fibiș care dovedise un adevărat talent în a se sustrage greutăți-

lor și privațiunilor serviciului militar, se prezintă comisiei de înscriere a voluntarilor. Cu toți priveau lucrurile ca ceva firesc, ca o datorie, nu ca un act eroic. Mulți nici nu includ în memorialistică decât la insistențele altora întâmplări din acele timpuri. La Jupânești de pildă chestionarul din 1934 menționează foarte pe scurt acest episod „Voluntari în armata română n-au fost. Voluntarii din Italia sunt următorii: 1. Părvoni Partenie, soldat care după venire a murit acasă 2. Andreș Spiridon, soldat. Iar voluntar în Franța a fost Cosma Ion soldat. Fapte mai importante n-au de relatat decât că pătrunși de naționalismul lor, pentru îndeplinirea idealului național au căutat să dezerteze din armata austro-ungară pentru a se înrola apoi (în) legiunile din țările respective (pe) unde au trecut.”³⁶ Într-adevăr acesta era esențialul!

Primii voluntari n-au trecut prin faza de prizonierat. Ei sunt cei care cu primul prilej s-au strecurat peste munți în România. Unul a fost Vasile Branca din Vărădia despre care s-a mai scris³⁷. Fapta a fost consemnată de memorialistică chiar în satul său: „Voluntari în armata română au fost: Vasile Branca azi locotenent colonel în armata română. Numitul în toamna anului 1914 fiind înrolat în regimentul 61 infanterie trece în România și intră în armata română făcând școala de ofițeri. A luat parte în luptele de la Jiu unde a căzut prizonier, e descoperit ca „trădător“, adus în Ungaria și trimis în fața Curții Martiale. Judecarea procesului s-a tot amânat până la izbucnirea revoluției din 1918 când imperiul prăbușindu-se scapă toți prizonerii și arestații”³⁸. În 1915 același pas l-au făcut și câțiva săteni din Mehadia care „au trecut voluntari în armata română (...) trecând granița complet echipați, Enache Boțocă, Enache Pop și Simion Zaharescu”³⁹. Din același sat în cursul războiului s-au mai înrolat în legiunile românești alți 23 de luptători, 6 în Rusia și 17 în Italia. Desigur, cei care rămâneau acasă, familiile acestora, au avut multe de pățimit: La Alioș o scurtă relatare a reușit să treacă în istorie un astfel de caz: „Pentru interesul poporului românesc s-a jertfit mult preotul ortodox Avesalon Tiurca. Tocmai pentru această încă înainte de intrarea României în Războiu, a avut dese neplăceri din partea autorităților maghiare. La 1916, când România declară războiu Ungariei, furia ungarilor nu cunoaște margini. Fiul preotului Tiurca, locotenent în armata Austro-Ungară, în primele zile, când fusese trimis pe frontul românesc trece Carpații cu întreaga companie la cei pe cari demult îi așteptase poporul bănățean. Pentru acest fapt tatăl său precum și toți membrii familiei au fost terorizați, târați pe la autorități și maltratați. La 2 ani după Unire, preotul bolnav de nervi din cauza brutalităților maghiare, moare. În tot cursul războiului preotul Avesalon Tiurca a fost pus sub supravegherea politică fixându-i-se domiciliu forțat”⁴⁰. Tocmai pentru a evita fraternizarea celor din Banat cu cei din Vechiul Regat, regimentele de aici nu erau trimise pe frontul din Carpații românești. „În armata română — scrie cineva din satul Târgoviște — nu au putut trece ca voluntari nimeni deoarece au fost îndreptați la frontul rusesc și italian”⁴¹. Desigur, lucrurile nu se modificau astfel fiindcă românii treceau la italieni, mai rar la ruși. De altfel începutul mișcării pentru formarea corpului de voluntari români în Italia l-a făcut un bănățean, locotenentul Petru Ugliș care a lăsat voluminoase memorii din păcate încă nepublicate poate și fiindcă, ele, vai nu se mai află în Banat⁴². El

a trecut la italieni în decembrie 1917 în fruntea unui grup de 82 de oameni! În lagăr „parcă ne simțeam brațele strânse în lanțuri. Setea de acțiune cerea să fie astâmpărată și aveam teamă că se va termina războiul fără să avem prilejul fericit să vedem balaurul cu două capete zdrobit și tăiat de paloșele noastre“. Mai întâi constituie un grup de inițiativă după care începe acțiunea de înscriere de voluntari dar acționa și pe linia frontului chemând ostașii din armata austro-ungară să părăsească frontul. „Aici, în linia întâia, printr-un fel de tulnic de metal, vorbeam soldaților inamici din fața noastră în limba maghiară, germană, sârbă și română să nu mai lupte căci lupta lor e zadarnică“⁴³. Nu era singurul. Se pare că se formase o întreagă echipă de propagandă fiindcă spusele sale sunt confirmate de memoriile redactate în 1920 de Petru Zăbălțan, un țăran din satul Comeat.

„Subsemnatul Petru Zăbălțan am luptat în armata austro-ungară de la 1914 în continu până la 17 Iunie 1918 când, în luptele de pe frontul italian la Muntelo, am trecut la italieni, la frații noștri. Fiind escortat la Divizia italiană am cerut cu insistență să fiu trimis imediat pe front împreună cu frații italieni. Tot acolo să găsea și Dl. lt. Radu Dimitrie care poate povesti despre acestea. Corpul 6 armată italiană mi-a aprobat dorința mea și chiar în aceeași zi am intrat în rândurile armatei italiene în prima linie. Cunoscând situația locului, în luptele de la Muntele Piave am arătat șefilor mei italieni situația inamică, unde s-a dat o luptă cu mare succes pentru noi. La 23 Iunie 1918 am fost repartizat la Muntele Grappa ca patrulă de propagandă. În această patrulă umblam noaptea și cântam cântece românești, aruncam grenade false în care se găseau manifeste scrise în românește. Foarte mulți români din Armata austro-ungară dezertau în fața cântecelor și manifestelor venind în jurul nostru. Am luptat în fruntea fraților noștri italieni pe Muntele Tonale până la armistițiul general. Cu act doveditor a datelor de mai sus posed distincția regală italiană cu decretul no. 641 din 21 Mai 1916. La întoarcerea în Țara Românească mi s-a conferit de Majestatea Sa Regele Ferdinand I al României. Medalia „Bărbăție și Credință“ cl. III-a publicat în Monitorul Oficial 231 din 14 Martie 1919 iar M. S. Regele Carol II-lea medalia „Ferdinand I“ cu spadă. În armata română am luptat în regimentul „Horia“ până la terminarea războiului cu Ungaria (...) fiind dus din anul 1914, luna octombrie, ziua 26 și m-am întors în anul 1920 în ziua de 10 Mai luptând cot la cot cu frații pentru patria mamă. Zăbălțan Petru“⁴⁴.

De fapt povestea voluntarilor este mereu aceeași, liniară, repetată în mii de variante foarte asemănătoare. De scris însă puține au rămas scrise și atunci numai la cerere. De pildă Păun Oroșlan din Cadăr redactează un fel de dare de seamă pe tonul unui raport militar:

„Subsemnatul Păun Oroșlan, fost voluntar în legiunea italiană-română, domiciliat în comuna Cadăr, plasa Buziaș, județul Timiș-Torontal, asupra trecerii mele ca voluntar în armata română declar următoarele. În anul 1915 am fost pe frontul italian cu regimentul austro-ungar 61 infanterie. La scurt timp de la sosirea mea pe front am fost făcut prizonier de către armată italiană. La intrarea României în războiul mondial pentru desrobirea fraților subjugăți cu mai mulți prizonieri români ne-am prezentat comandamentului militar italian și am cerut să fim primiți ca vo-

luntari și trimiși pe frontul românesc în ajutorul fraților noștrii din Vechiul Regat. Ni s-a comunicat însă că aceasta e cu neputință, strâmtarea Dardanelelor fiind ocupată de cătră turci. Astfel fiind am stat ca prizonier până în anul 1918 când a venit în lagărul nostru colonelul Florescu din armata română împreună cu preotul Lucaci din județul Satu-Mare care ne-a comunicat că puterile armatei austro-ungare sunt pe sfârșite și că pentru eliberarea fraților noștrii de sub jugul milenar al tiranilor unguri în parlamentul maghiar din Budapesta luptă din răsuputeri marele bărbat Alexandru Vaida Voevod cerând pentru totdeauna deslășirea Ardealului și Bănatului de cătră Ungaria și alipirea lor pe vecie la patria mamă care este România Mare, a tuturor Românilor cu granițele ei de la Mare pân(ă) la Tisa. Auzind ceea ce se petrece, în dorința de a elibera de jugul milenar pe frații noștrii lăsați acasă subjugăți de unguri, toți românii prizonieri ne-am înscris în legiunea italiană pentru România și am fost încorporați în regimentul nr. 1 HOREA cu care am plecat în România luptând în contra ungarilor bolșevici pe Tisa în anul 1919 până la ocuparea Budapestei de cătră glorioasa armată română. Drept recompensă am fost decorat cu medalia „Ferdinand I” cu spade. La trecerea noastră ca voluntari ni s-a promis că vom primi câte 10 jughere de pământ fiecare voluntar și vitele și uneltele necesare pentru cultivarea pământului. Această promisiune nu s-a realizat, voluntarii fiind împroprietăriți cu același lot de pământ ca și cei ce nu au fost deloc pe front. Sunt însă mândru și fericit că am putut contribui și eu cu ceva la realizarea visului strămoșilor noștrii de a ne vedea liberi în țara noastră scumpă, România. Acestea îmi sunt memoriile mele ca fost voluntar. Cadăr la 1 Noemvrie 1936, Păun Oroșlan⁴⁵.

Și textul său ca și altele citate mai sus au suportat o evidentă influență a discursurilor ocazionale, a celor de la serbările rurale căzute în demagogie. Toate acestea nu pot altera însă nici puritatea sentimentului patriotic și nici sinceritatea credinței unor astfel de oameni.

Ioan Harambașa din Zervești a scris doar o jumătate de pagină dar în schimb îi dă un titlu cuprinzător, „Peripeții de relevat cu privire la prizonierii deveniți voluntari în armata română”:

„Am fost mobilizat în anul 1914 în armata austro-ungarică în regimentul 8 honvezi. Prin luna septembrie am fost dus pe front în Serbia, Bosnia-Herțegovina. Prin ruperea frontului am fost împinși de sârbi afară trecând la Panciova. După un repaus îndelungat suntem întorși și duși pe frontul italian la Doberdo. Aici italianul primește ajutor, rupe frontul și suntem luați prizonieri următorii din comuna Zervești, în începutul anului 1918: Mihai Gabriel, Ion Tocaci, Ion Harambașa, Petru Matei, Năon Bojin, Lazăr Harambașa și Mehedințu Elisei, întâlnindu-ne toți în lagărul Avizana. Aici, întrebați că cine vrea să devie voluntar în armata română, cu toți am răspuns „da”! Îmbrăcați în uniformă armatei române, având treiculorul și depunând jurământul am început instrucția. După instrucțiune am fost imbarcați în portul Taranto pe vaporul „Ungaria”, echipați cu muniția pentru 6 luni. Transportați pe mare până la Constantinopol, debarcați, am continuat drumul până la București. Aici defilăm în fața regelui Ferdinand și continuăm drumul până la Alba-Iulia. De aici sunt(em) repartizați la regimente cerându-ne noi pentru scoaterea sârbului din țară⁴⁶.

Relatarea lui Ion Pelea, prin încărcătura sa de oralitate și deci de spontaneitate, este cea mai directă, nemijlocită. El continuă să vorbească ca un țăran. Momentul cel mai important al captivității sale în Italia este tocmai cel al înrolării în legiunea română. Discursul lui Vasile Lucaciu l-a impresionat și cuvintele sale le va purta ca un ordin de luptă. De multe ori le va evoca. Mai ales îndemnul la unire! De altfel aproape întreaga memorialistică a voluntarilor remarcă discursul lui Vasile Lucaciu ca un moment decisiv în hotărârea de a intra în luptă. Călătoria pe mare a fost desigur și pentru Pelea un mare eveniment ca de fapt tot ce a urmat. Vede Constanța și remarcă, el care străbătuse atâtea țări și deci știa ce vorbește, frumusețea femeilor. Sunt primiți triumfal în țară, defilează în fața regelui în ochii căruia i se pare că zărește o lacrimă. În România se simte acasă, între frați. Urmează însă o nouă campanie, cea de pe Tisa. El, mai bătrân, rămâne în Ardeal la posturile din preajma Clujului, misiune, ne asigură, nu lipsită de riscuri. Prins de entuziasmul luării Budapestei se apucă să demoleze la Arad emblema de pe statuia lui Kossuth în care vedea sfidătorul simbol al dușmanului, faptă ce era să-l ducă la Curtea Marțială. Un jandarm îl acuză de bolșevism. I se pare o jignire grea. Privind peste ani întâmplările de atunci le găsește, cum și erau, excepționale. N-ar mai vrea să treacă și generațiile viitoare prin ce a trecut el. S-a plătit, crede, destul! Oricum numai Dumnezeu știe ce-a hotărât și orice-ar fi oamenii trebuie să primească.

„Și la primu mai am plecat la România. Am venit pă la portu la Toranto și d-acolo cătră Constantinopole. Acolo or fost vagoane cu tunuri și la 11 ceasuri or pornit ca o telegramă tunurile tăce ca să bage frica în turci. Atunci am plecat cătră Constanța. Când am ajuns în Constanța așa or fost dughenurile (de) pline dă pită și țeale ca când n-o fost bătae. Io câtă lume am umblat așa fece și mueri frumoase ca în Constanța n-am văzut, așa frumușată mândră. Ș-atunce am venit câtă București. Da când am ajuns am trecut podu al dă fier, am avut frică mare, că podul o fost rupt dă ai dăla București. L-o rupt nemțul cu tunul. Și ne-or dus d-acolo cu vaporu până păstă Dunăre, doi kilometri până unge o fost rupt și am venit în București cu trenu. La București ne-o dat Majestatea Noastră să facem noi mâncare. O zâs că, care sciu să facă mâncare, să facă mâncare. O fost Majestatea Sa cu tătă Regența (Familia). Acolo am dat noi defilare în pași ungurești, dă tri ori ne-am întors roată. Regele nost o plâns dă bucurie. L-am văzut de lături dă București. Era tăt ruptă ștația, dă nemți. Ș-atunce ni-o mănă în oraș să vegem Bucureștiul. Atunci io m-am dus pân (în) oraș și un pecar cu pită ave un copil, așa, dă vro d/6 ani. M-o dat mie bani să dau la copil ca să se apropie dă cătane albe și-l învăța să fugă dă cătane negre care mănâncă copii. Ș-așa copilu o primit dăla mine 10 lei. O fost frumos! Și d-acolo m-am plecat în Argeal la Odorhei. Ș-acolo o venit un sergent dăla Hodoș și căpetanu și ne-o întreat, că, care ni-s bănățeni. Io am răgicat mâna sus că mi-s bănătan, că dumnealui o fost bănătan și căpetanu. Și ne-o ales bănățenii toți. Și am mers cu el în Sighișoara. Când ne băgam noi în Sighișoara o zâs ungunii că nis toți măjuri, de noi am fost soldați numai în țeale române. D-acolo, în Sighișoara, am stat 3 săptămâni. Ș-atunci ne-o împărțit pă cale ferată. Io am picat în gara Feleac. (...) Când o fost lupta mare la Tisa, 8 zile n-am țâpat borne (ranița) dâns space, c-o

zăs Domnu căpetan câtă mine, fâncă io am fost mai bătrân, să bag dă seamă. Că acolo o fost un sat mic unguresc, Feileagul de Jos, lângă stație. Că cică ungurii dă sânt că voi dormiți, vine și ia pușca dăla voi și vă omoară pă tăți. Io 8 zile n-am pus geană pă geană că am fost bătrân. Venea noapcea Domnu căpetan Groșan, și ne contola ca să nu durmim. Ș-așa o trecut și am scăpat în bună pace, că armata noastră a românească i-o bătut pă unguri la Tisa. Când o trecut întâiul reghiment dă voluntari Tisa, atuncea ne-o venit telegramă să fim pă pace, fără frică. O venit la noi domnu căpetan Groșan ș-o spus: „Stați fără frică acuma. Și când or trecut Tisa dâncolo i-o luat dânapoi ș-o mânat până în Peșta. Românii dânapoi și armata dânaince. Și când or ajuns la Peșta numa două pușcături dă tun or dat în Peșta. Atunci ungurii s-or predat și s-or băgat românii în Peșta; armata călări și pă picioare. Și când or fost gata o venit telegramă că ai noștrii or ocupat Peșta. Ș-atunci fala noastră a mare că românii, ortacii noștrii voluntari or bătut ungurii! Ș-atuncea am stat numa 2 săptămâni, și am venit la Arad. Când am ajuns la Arad io am rupt coroana lui Koșut dăpă monumentu lui, care era mai mare dă 3 ori ca dolafu, făcut dânc aramă. Când am ajuns la Arad ne-am băgat în oraș și am băut răchie. Acolo am văzut coroana ungurească la birturi. Atunci ne-am dus la duchiane și am luat ruz dă fer, că noi am fost ca la o sută de ficiori. Le-am luat dăla fierărie duchenilor și tăce am rupt coroanele ungurești că pă noi ne-o sfătuit popa Lucaci în Italia și ne-o jurat dă 7 ori, că numa așa pucem face țara mare, dacă țanem piept la piept și space la space. Așa pucem face țara mare!

Io, Ion Pelea, când am văzut coroana ungurească pă părece am spus: „nu-i România⁴⁷! Numa jos cu coroana ungurească!“ Ș-așa umblând noi, ășcia, cu coroana ungurească, am ajuns la Koșut. Și noi am vrut să-l ducem în Murăș, numa n-am putut că o fost greu, că era dăltuit cu aramă și dânc jos cu ghips. Am pus ruz dar n-am putut. Ș-atuncea am dat la un copil să rupă coroana lui Koșut și copilu n-o putut-o rupe. Ș-atuncea m-am suit io sus, io, Ion Pelea, și când am dat dă 3 ori am rupt-o coroana. Da unguroanele iș dăgea tăt cu pumnii în piept și-n cap și zăceau: „Iau, iau țara noastră; ce fac Românii!“ Ș-atunci o venit gardă dă jandarmi la mine cu arma. El o fost cu pușca plină la mine în mână. Când jândarmii o venit, cam jumătate dânc feciori or fugit și jumătate am rămâneat. Când or ajuns la noi io eram călare pă Koșut dar coroana dă aramă dânc cap o fost ruptă. Și zăce cătră mine plutonierul: „Tu bolșăvicule“. Atunci io am zis că el e bolșevic că în România mare nu trebuie să fie coroane ungurești, că noi am jurat la părintele Lucaci în Italia, că azi e România Mare!⁴⁸

Este totuși reținut cu întreaga ceată de cincizeci de oameni care și-au asumat distrugerea însemnelor stăpânirii ungurești din Arad. Intervenția unui colonel reușește însă să-i scape fără a fi judecați. Curând după aceea avea să fie demobilizat și se va întoarce acasă, la Fibiș.

„Am căpătat foaie dă drum și țoale dânc Italia pă jumătate. M-o lăsat o pereche dă păpuci și bluzu și cioarecii și mantaua or oprit-o. M-or dat și borne și un rând de chimeși. Io am spus că acasă am. Care or spus că n-au, le-or dat. Și am venit acasă la muere și la copii. Multă vreme am avut dă povestit și la muere și la copii și la vecini. Dumnezeu să păzească să numai vină bătaia. Să-i fie plăcită cu ășcia care am fost noi!

Să numai vadă nimeni, ce-am văzut noi! Că eu am ghingit că nu mai zăuitat până îi lumea ce-am văzut la Monte Telo, lângă Terol! D-atuncia îș 16 ani. În sat am trăit tare bine. Numa atâta e rău că m-o murit baba. Să nu bată Dumnezeu pe nimeni să-i moară muerea, că fiecare om nu știe să prețue muerea așa cum ar trebui, numai dacă o ie Dumnezeu. Ce să faci? Trebuie să primești tăt!⁴⁴⁸

Cei care au fost solicitați cu mărturiile de mai sus nu au mai apucat să ia parte la lupte pe frontul italian ci numai pe Tisa. Au fost însă și voluntari care sunt consemnați în unități combatante din Armata a VIII-a italiană. Arhivele rurale nu i-au trecut sub tăcere nici pe aceștia deși, în general, se știu extrem de puține lucruri despre ei. O scurtă însemnare memorialistică de la Vișag are în aceste împrejurări o importanță deosebită: „Petru Gurgu, Petru Dorobanțu, Ion Hanțu, Ioan Toader și Rambovschi Cărpaci din Italia, aceștia din urmă au luat parte la luptele de la Piave și Trentino sub comanda generalului italian Ferigo luptând alături de italieni contra ungarilor asupritori. După terminarea războiului s-au întors în țara-mamă România cu reg. 1 „Horea“ venind în Ardeal. Regimentul a fost împărțit în tot Ardealul pentru susținerea ordinii publice până în toamna anului 1919 când au venit în Lugoj înformând regimentul 95 inf. Atât voluntarii proveniți din Rusia cât și cei din Italia, scriși mai sus, drept recunoștință, au fost decorați cu medalia „Ferdinand I“ cu spade pe panglică. Vișag la 14 Dec(embrie) 1938, Gurgu Petru fost voluntar⁴⁴⁹. Intrarea acestor bănățeni în prima linie s-a făcut într-un sector foarte periculos alături subunități alcătuite din cei mai curajoși soldați ai armatei italiene. Unul din comandanți, locotenentul Petru Ugliš, exprima mulțumiri comandamentului italian pentru această încredere, el cel care dezertase în fruntea a 82 de ostași pentru că nu voise să lupte în armata austro-ungară! „Domnule general, avem onoare a vă raporta următoarele: compania noastră de aici a intrat în linia de foc în seara zilei de 24 octombrie fiind împărțită prin companiile de arditi ... Faptul acesta ne bucură și ne-a ridicat moralul căci nu e tot una să lupți alături de fricoși și lași ori alături de luptători care își vând scump viața⁴⁵⁰. După ce luptele au încetat, pe aceste fronturi voluntarii au plecat spre casă. Acolo războiul nu încetase, armata română angajase deja acțiuni împotriva unităților bolșevicilor unguri iar Banatul se afla sub ocupație străină care deși pe hârtie era temporară, în fapt amenința să devină permanentă. În acest context voluntarii cereau să fie trimiși în liniile de foc: „... dacă până acum — scria unul din ei — am dorit atât de mult să fim luați ca voluntari și mai mult dorim în aceste zile când simțim că România Mare are lipsă de noi ca să se întărească și să fie apărată⁴⁵¹.

Situația din Transilvania și Banat, agresivitatea crescândă a trupelor străine și într-o parte și în cealaltă, degradarea situației din Ungaria prin venirea la putere a bolșevicilor lui Bela Kun, iminența acțiunilor militare de amploare care urmau să îndepărteze aceste primejdii de la hotarele noastre au determinat un ultim val de voluntari bănățeni de astă dată chiar acasă, în țară. Erau mai ales ofițeri din fosta armată austro-ungară care sesizând primejdia și la hotarele vestice, văzând și lipsa de cadre militare pentru unitățile ce se constituiau în Ardeal, urmăriți de ocupanți, începuseră să se strecoare câte unul sau în grupuri peste munți și

linii de demarcație pentru a se înrola în armata română. Deși intraseră în Banat prin convenția de armistițiu foarte curând sârbii, întâmpinați cu bucurie aici fiindcă veneau în numele Antantei, au trecut la dezarmarea gărzilor naționale, la desființarea consiliilor naționale române, la arestarea comandanților formațiunilor militare române. Cei care au reușit să scape au început să se refugieze spre Ardeal dând, cum am spus deja, un nou, ultim val de voluntari bănățeni. Dacă despre cei din Italia și Rusia s-a mai scris, despre aceștia din urmă, în perioada postbelică nu s-a spus și nu s-a scris nimic. Ei au luptat în campania de pe Tisa, au luat parte la luptele cu gărzile roșii ale lui Bela Kun, au intrat în Budapesta acoperindu-se de glorie și rămânând până la sfârșitul carierei în armata română. Unul dintre aceștia a fost căpitanul Ion Babeu din Oravița. Și-a scris amintirile doar după ce într-o revistă bănățeană a fost relatată arestarea lui N. Bălica (ofițer român din Oravița) de către trupele sârbe în 1919, stârnit de cele citite:

„După o mulțime de mizerii din parte trupelor de ocupație sârbești, și după o boală de gripă spaniolă, sculat din pat abia niște zile, slăbit și prăbădit și în același timp demoralizat de evenimentele neașteptate din acel timp de grea cumpănă, am luat contact cu frații Buna și anume cu Costică și Dumitru precum și cu Popi (Iustin) Velceanu, toți băștinași din Oravița și ne-am hotărât a părăsi locurile natale și până la limpezirea situației să ne strecurăm cumva până la Sibiu spre a intra în serviciul Consiliului Dirigent unde se organizase Secția VI și VII pentru a ne face datoria de ostași în armata română. Și cine știe ce mai gândeam noi, poate cu ajutorul Consiliului Dirigent vom putea înfăptui o zi mai nainte și la noi în Bănăt, idealul național. Pe o zăpadă de 40—60 cm, chiar și 1 m înălțime, și pe un ger de —28—35°C provăzuți cu mâncare pe vreo două-trei zile am plecat din Oravița înspre Almăj; în noaptea de 19 Ianuarie 1919, asemenea „Celor trei mușchetari“ a lui Dumas, cu toate că noi eram patru. Voiam să traversăm munții și să scoborâm la Turnu Severin, de unde scăpați de zona sârbească să ne putem strecura mai ușor spre Sibiu. Deși grozav de nepotrivit, ba chiar periculos — puteam fi atacați de haite de lupi — totuși am preferat drumul acesta, pentru a evita cât mai mult, contactul cu patrurile sârbești, cari puteau să ne oprească din drumul apucat. Cum zisei, plecarăm întocmai ca Muschetarii lui Dumas, deși nici pe departe înarmați ca ei. Toată armătura noastră era un pistol automat sistem Frommer cal. 6, 35 cu carele eram însă ferm hotărâți să ne dezbărăm de orice pedecă, fie lupi, fie sârbi. După niște oare de mers gustarăm din prima desiluzie. Fratele Popi Velceanu ne declară că nu mai poate înfrunta greutatea drumului acum în cap de iarnă, și se mai temea și de hoți și de tâlhari, căci avea o sumă mare de bani asupra-i. Cu durerea în suflet a trebuit să ne despărțim. Și ca să-i fie mai ușoară reîntoarcerea, l-am demontat de proviziile ce le avea, ne-am luat rămas bun, și noi am plecat înainte iar el s-a întors îndărăt. Curând am ajuns la Steierdorf, unde la poarta Ocolului Silvici sta de pază o santinelă sârbă, pe carea salutându-o în limba sârbească ne-a lăsat să trecem mai departe. Pe la oarele 3 înspre ziuă am ajuns la locul numit „Jughina“, locul de popas al cărăușilor între Oravița și Bozovici și nemai putând de ger ne-am oprit și am făcut focul la marginea drumului să ne încălzim. După două oare de popas am continuat drumul

mai departe și ajungând la Poneasca (zis Ciarda) am părăsit drumul țării tot pentru a evita patrulele sârbești, și am mers toată ziua, luptând cu gerul și cu potecile grozav de anevoioase, aci lunecam și cădeam pe foale, pe spate, aci ne afundam în neaua de 80 cm de marginea potecii unde de-abea eșeam. Seara rupti de oboseală am poposit la un selaș unde camerazii Buna zdrobiți de greutatea drumului au adormit ca morți, eu însă din cauza nervosității și a diviziilor de pureci ce făceau „șturm“ asupra-ne nu am putut dormi deloc. A doua zi cu noaptea în cap am plecat mai departe trecând peste Pătaș și pe la orele 8 dimineața am ajuns în satul natal: Borlovenii Vechi trăgând la casa părintească. Mare a fost bucuria bătrânilor mei părinți văzându-mă, căci de aproape un an nu m-au văzut. Dar și mai mare le-a fost întristarea spunându-le că dimineață plec mai departe. Ne-am odihnit, am mâncat, încălzindu-ne mai cu seamă, și mâne zi — a treia de la plecare — travestiți în haine țărănești și provăzuți cu de-ale gurii, am plecat cu o trăsură carea ne-a dus peste Iablanița până la Pecinișca, lângă Băile Herculane, unde am ajuns seara, pe la vreo 10 ore. Aci în sat fiind mulți sârbi, am tras la un drumaș în marginea satului unde după ce am cinat ne-am ascuns sub paturi dormind, bine înțeles, tot sub ele. Mâne zi — appatra — la oarele 3 dimineața a venit un băiețandru tocmit de cu seara de gazda noastră căruia i-am dat 60 cor(oane) pentru a ne conduce peste Carpați, pe căi de contrabandă, până la vechea frontieră. După un marș grozav de obositor de 11 oare, am ajuns la ora 2 după masă la frontieră, unde băiețandru ne-a părăsit, întorcându-se îndărăpt, iar noi am ramas să-ne continuăm drumul, în știrea Tatălui și a sorții prin neaua până la pept, — era de 120 cm naltă. Scurt după plecarea băiețandruului s-a abătut asupra noastră un viscol cum numai în munți se poate abate. Urla și gemea pădurea de gândeam că e sfârșitul lumii. Zăpada înghețată, biciuită de viscol ne orbea și ne tăia obrazii. Crengi și ramuri din vârful fagilor și brazilor seculari se prăbușeau cu mare zgomot amenințând să ne strivească sub greutatea lor. Și groaza să fie și mai mare se lăsase un întuneric, o beznă că nu mai puteai vedea la 10 pași. Când apoi vreo câțiva fagi se prăbușiră cu bubuit de artilerie la pământ, fiind smulți din rădăcină de viscol, fugirăm de după adăpostul lemnului și o luarăm orbiș într-o direcție. Ajutați de noroc însă, dădurăm de niște tranșee din timpul războiului unde ne adăpostirăm timp de două oare cât a ținut prăpădul. Liniștindu-se apoi viscolul și luminându-se zarea puțin — ceața tot mai domnea regiunea — am pornit mai departe conduși de instinctul de orientare dobândit în război. Curând dădurăm de o părtie ce ne condusă în scurt timp până în satul Niegusa Jud. Mehedinți, unde am aflat cu groază că lupii măncaseră doi lucrători în ziua aceea chear în regiunea pe unde veniserăm noi.

— Noa! zic eu către colegii mei, măi asta trebuia să ne mănce lupii după atât prăpăd ce fu în munte.

Fiind încă ziua ne-am continuat drumul ajungând până în satul Marga unde am și rămas peste noapte și unde ni s-a gătat complect alimentele, fiind siliți a cerși pe la stâne, mămăligă și varză acră, până ce am putut ajunge, a opta zi, la Turnu Severin.

— Opt zile și două nopți de marș de la Oravița la Turnu Severin.

Aici a trebuit să rămânem alte șase zile, fiind trenurile înzăpezite și circulația întreruptă, având norocul să fim găzduiți la familia

prefect Delescu str. Călea Severinului Nr. 16, la dl. Kislinger, la dl. Paleu originar din Oravița și încă la o familie tot din Oravița. A șaptea zi cu un tren de prizoneri — cu geamuri sparte și cu zăpadă în vagoane — am plecat spre Craiova, unde ne-a dat jos din tren un sublocot. comandt. gării sau oficeri de servicii. Ne-a luat în primire însă un acar care ne-a condus în bordeiul lui simplu dar foarte încălzit, și asta era principalul. Noaptea, pe când un tren deja era în mișcare, ne-am urcat pe el și am mers spre Peatra Olt și de aci spre Râmnicu Vâlcea, unde iarăși am dat de o pacoste. Chear vagonul nostru a fost scos din garnitură și trecut pe o linie laterală unde a prins rădăcini. După vreo două oare de tremurat de frig, scoatem capul pe fereastră spartă și întrebăm un paznic ce trecea chiar pe lângă noi:

— Măi pretene dar ce-i cu vagonul ăsta, nu pornește mai departe, ori a-ți hotărât să ernăm aci?

— Nu domnilor, nu mai pornește pentru că e „difictat“ ne răspunde paznicul.

Două zile a trebuit să rămânem pe loc. A treia zi — a patrusprezecea de la plecare — a venit alt tren cu carele am continuat călătoria mai departe ajungând noaptea în Sibiu. Ținta era ajunsă dar acum unde să tragem? Hotelurile erau arhipline, noi cu nici un ban în buzunar și de altcum morți de foame și frig. Rătăcind în neștire prin oraș ne îndreaptă duhul sfânt chear la locuința lui Ion Buna primit deja în armata română și frate cu Costi și Dumitru, colegii mei de suferință. Am luat casa cu asalt și ne-am prăbușit în jurul cuptorului cald, și apoi venindu-ne în fire, am redus la nimic niște kg. de pâne, o salamă de 90 cm. lungime și niște sticle cu vin. Apoi carii prin pat, cari pe sub pat dar am dormit grozav de bine. Mă! Nu ne mai temeam nici de frig nici de foame nici lupi nici sârbi!

Dimineața, în mare ținută, pe cât ne erau puterile și hainele, ne prezentăm la Secția org. VI și VII cam cu frică însă că nu vom ști „meltui“⁴⁵² românește după vorschrift⁵³. Când colo pe cine aflăm. Pe domnul căpitan Bălică Petre fostul comandant al gărzilor din Bănat.

Să murim de bucurie nu alta!

Prezentarea la domnul colonel Bulbuc și repartizarea la R-gtul Alba-Iulia, a fost ca și cum am dat de două ori din palme.

Trecut cu nota „foarte bine“ peste regulile cătănești, ne plângem d-lui căpitan Bălica că n-avem „canci“ în buzunar. Numaidecât d-sa scrie un *dienstzettel* dar în românește cătră S. Int. al org. VI și VII pe carele vă spun că l-am cetit de vreo zece ori dar altcum a și meritat căci peste puțin mă trezesc că un d-n colonel de la S. Intendență prinde a scoate la bănci⁵⁴ dă-le d-o mie lei, a Băncii Generale Române spunând cu glas tare:

— Sublocotenent Ion Babeu, primești aci leafa pe lunile Noiembrie, Decembrie 1918 și pe Ianuarie, Februarie 1919.

Hă! atâția bani n-am avut în viața mea. În părea că visez, că nu e adevărat. Putem deschide acum o bancă cu banii aceștia sau puteam cumpăra o jumătate de Almăj.

Măne zi drotul Ioane! la garnizoana Alba Iulia unde a rămas și fratele Buna Dumitru la percepția de acolo iar fratele său Costică s-a întors peste puțin la Oravița.

De atunci și până acum a trecut mult timp, 15 ani. Și cu tot zburciumul și greutatea celui drum, cuget cu drag adeseori la acele două săptămâni de crâncenă călătorie⁵⁵.

Grigore Mihăiutu a trecut prin întâmplări asemănătoare cu cele ale grupului din Oravița, și memorialistica sa, prin faptul că dezvăluie ce au săvârșit acești noi voluntari după înrolare, o continuă pe cea a lui Ioan Babeu. Intrarea sârbilor în Banat îl găsește în Almăjul natal unde organiza gărzile naționale. La început s-a bucurat și el ca și atâția alții văzând în acest eveniment un sprijin aliat. Curând avea însă să înțeleagă care erau adevăratele intenții. Pentru a nu fi arestat se refugiază spre Lugoj de unde, pe la Făget, trece în Transilvania. Este primit în unitățile ce tocmai se organizau. Luptă, în cadrul acestora, pe Tisa și se distinge: „... Regimentul 92 Infanterie fiind complet organizat, cu trei batalioane și o companie de specialități, în stare de mobilizare, încadrat în divizia 18 Infanterie, primi ordin telegrafic pentru deplasarea lui pe malul stâng al Tisei, în apărare contra amenințării maghiare de atac în recucerirea Ardealului. De altfel, în Ungaria încă nu se liniștise complet valul revoluției. Sectorul de apărare al Regimentului pe malul stâng al fluviului Tisa, avea un front de peste treizeci kilometri, inclusiv terenul călare pe calea ferată Tisza—Szayol—Szolnok—Budapest ocupat cu două batalioane în prima linie și unul în rezervă împreună cu compania de specialitate. Locotenentul Grigore adjutantul Regimentului, după muncă activă de mai multe zile și nopți petrecute cu organizarea pazei și siguranței din sectorul regimentului, repetat îl rugă pe comandantul regimentar ca să-l numească comandant al companiei a 7-a infanterie din batalionul trei care se găsea în cel mai periculos subsector din fața podului de cale ferată pe linia Tisza—Szayol—Szolnok—Budapest, în punctul de trecere al Tisei. După insistente cereri se aprobă ca adjutantura și biroul de instrucție operator să fie luat în primire de căpitanul Oprița. Locotenentul Grigore deveni Comandantul companiei a 7-a infanterie din batalionul III. În realitate majoritatea încercărilor inamice atacatoare pe trecerea Tisei se produce în jurul podului de cale ferată, terenul fiind împădurit cu sălci iar lățimea Tisei redusă prin canalizarea efectuată cu ocazia construirii podului, Locotenentul Grigore cu compania sa, prin vigilență și pricepere în organizarea lucrărilor apărătoare, reuși să respingă toate încercările inamice de a trece Tisa. Ceea ce îi aduse laudele generalului Papp, comandant al diviziei 18 infanterie care deseori și noaptea inspecta acest punct de sprijin în apărare fiind considerat ca periculos. După aproape două luni, în mod continuu, de serviciu zi și noapte, compania a 7-a infanterie trecu de pe poziția din prima linie de front în rezervă fiind schimbată prin altă companie. În luna iulie 1919 inamicul maghiar produse un atac cu efective mult superioare celor românești. Și astfel reuși să treacă Tisa respingând înapoi la aproape șase kilometri frontul de apărare românesc. În această situație Comandantul brigădei de infanterie, generalul Pascu, formă o ariergardă de menținere a contactului cu inamicul luptând până la ocuparea liniei stabilite înapoi de către unitățile române. Ariergarda fusese formată din batalionul III infanterie a regimentului 92 infanterie sprijinită de un divizion de artilerie și încă o companie de mitraliere. Maiorul Victor Marinescu numit comandant al ariergăzii primisese ordin scris cu misiune de timp preci-

zat pentru menținerea poziției călare pe calea ferată gășibilă la trei kilometri paralel cu malul stâng al Tisei. Apoi luptând, de a se retrage înspre noua linie înapoi din frontul stabilit al brigadei. Ca vechime de ofițer în batalion, după maiorul comandant, locotenentul Grigore comandantul companiei a 7-a era și ajutorul comandantului de batalion în ariergarda respectivă. La primul atac inamic, maiorul Victor Marinescu fiind grav rănit, urmă la comandă, la comanda batalionului și al ariergărzii ajutorul său, locotenentul Grigore. Sub presarea atacatoare inamică situația ariergărzii critică ajunsese periculoasă cu posibilitatea încercuirii sale de către inamic înainte de ora prevăzută pentru începerea retragerii sale luptând înapoi. Locotenentul Grigore, din propria inițiativă, reuși să oprească atacul unității maghiare călare pe terenul de cale ferată în ridicătură stăpânitoare a câmpiei pe ambele părți; apoi lăsând o companie de infanterie pe linia poziției ordonate scris, cu celelalte două companii infanterie sprijinite de una companie de mitralere, produse cu reușită un contraatac imediat cucerind linia atinsă de valul inamic și respingându-l cu urmărirea lui îndrăzneată. Prin bătaia tuturor mitralierelor, la distanțe, în flancul și spatele valurilor de trăgători ale inamicului, (acestea — n.n.), pentru moment, se opriră la teren apoi începură retragerea lor grăbită. Contraatacul reuși să formeze un unghi intrând în dispozitivul inamic iar digul-ridicătură al liniei de cale ferată oferi posibilitatea așezării mitralierelor cu bătaie maximă în flancurile și spatele liniilor de trăgători inamici de pe terenul șes din dreapta și stânga liniei de cale ferată. Astfel inamicul, relativ în panică, își începu oprirea și apoi retragerea lui înapoi, în prinderea ambarcațiunilor sale de trecerea Tisei înainte ca acestea să fie capturate de unitățile române în contraatac care se observau înaintând pe linia de cale ferată înspre Tisa. Prin depășirea companiei de infanterie din linia primă cu a doua companie în continuarea contraatacului sprijinit de cele opt mitraliere în bătaie și repetate asalturi la baionetă după aproape patru ore de lupte intensive, locotenentul Grigore reuși în recucerirea poziției din șanțurile de la podul Tisei pe care le săpase și apăsase înainte de trecerea în rezervă cu compania sa. În acest fel batalionul de ariergardă comandat de locotenentul Grigore deveni stăpân pe malul stâng al Tisei în sectorul podului de cale ferată, capturând peste două sute (de) ostași inamici, cu depozit de muniție și armament trecut peste Tisa de inamic. La ultimul asalt cu baioneta, Grigore ajunsese rănit de schije de grenade inamice. La această situație atinsă și raportată prin legătura telefonică de companie generalului comandant rugă întărirea frontului prin noi unități ale brigadei. Comandantul însoțit de un maior ajuns la fața locului și găsindu-l cu răni încă sângerând pe locotenentul Grigore, dădu ordin de trimiterea lui grabnică la spitalul de campanie din comuna Gyula ce se găsea în spatele câmpului de luptă. Sosiră apoi unități din regimentul 90 infanterie și din regimentul 91 infanterie care, în continuarea luptei, cu sprijinul artileriei forțară cursul Tisei atacând cu reușită pozițiile inamicului din Szolnok cu direcția generală Budapesta. Locotenentul Grigore, în spitalul din Gyula nefiind posibilă intervenția chirurgicală necesară, fu trimis ca evacuat la spitalul militar din Sibiu. Prin operație i se extrase, scoase din corp șase spărturi de grenadă urmând ca restul de încă două bucăți să fie scoase mai târziu din cauza pierderii unei însemnate cantități de sânge prin rănire. După două săp-

tămâni locotenentul Grigore primi în spital vizita unui căpitan de curte marțială care îi luă o declarație scrisă asupra faptelor și procedurii sale tactice îndeplinite cu ocazia luptelor de contraatac Tisza Szayol-Szolnok din 21 iulie 1919. (...) Căpitanul îi spuse că s-a produs un act real de vitejie și de acțiune excepțională. (...) La timpul prevăzut locotenentului Grigore se prezintă ofițerului comandant al Gărzii de la intrarea în palatul regal din București. (...) Aici se mai găseau prezenți pentru decorare încă doi maiori pentru fapte de arme realizate pe câmpul de luptă de la Mărășești. După instructajul asupra comportării în fața regelui aceștia, introduși în sala tronului, așteptară aliniați în ordinea vechimei (...) Regele ajungând în fața fiecărui, respectiv ofițer se prezintă spunându-și numele și regimentul iar regele personal atârându-i personal decorația în acul pregătit pe pieptul stâng al hainei, îi atinsă umărul stâng cu lama sabiei regale declarându-l cavaler al ordinului „Mihai Viteazul“ apoi, cu sărut regal pe ambele fețe ale obrazului, îl felicita pe fiecare. La terminarea formalităților decorării, mareșalul palatului, generalul Anghelescu raportă regelui că locotenentul Grigore, până acum, este primul și singurul ofițer transilvănean al teritoriilor alipite care obținut această, cea mai înaltă decorație de război a armatei române.

Apoi regele aflând că locotenentul Grigore este bănățean, fiu de țărani originar din comna Bozovici în regiunea Mehadia—Băile-Herculane. Îi spuse că este înălțător faptul de a se prezenta în gradul de locotenent, ca începător, dovedirea străbunei vitejii a bănățenilor și ardelenilor veniți la sânul Patriei-Mame, România, prin obținerea acestei înalte și simbolice decorații „Mihai Viteazul“. Astfel locotenentul Mihăiutu Grigore obținut ordinul „Mihai Viteazul“ clasa a III a cu Decret nr. 1912, Brevet nr. 409/1920. Mănezi locotenentul Grigore se înapoie la Centrul de Instrucție din Timișoara cu decorația pe pieptul său afișată personal de regele Ferdinand I al României prezentându-se comandantului cu raportarea amănunțită a celor petrecute. Comandantul Centrului de Instrucție în după-amiaza zilei, timp de aproape două ore făcu o ședință de educație patriotică cu subiectul tematic „Patria este recunoscătoare faptelor eroilor săi luptători“. Apoi întregul efectiv de peste trei mii (de) ostași, ofițeri, subofițeri și trupă defilă în fața comandantului însoțit pe tribună de locotenentul Grigore cu decorația pe pieptul său⁴⁵⁶.

Un adevărat calvar au avut de îndurat voluntarii din Rusia. Ei au luptat în Moldova la sfârșitul verii anului 1917 iar unii s-au numărat chiar între cei care au acționat împotriva unităților rusești care fugind de pe front terorizau și jefuiau populația. Au fost și voluntari care au luptat în Basarabia împotriva bandelor de bolșevici ruși. Dintre ei au fost primii bănățeni căzuți pentru libertatea acelei părți a țării. Asupra întâmplărilor de atunci lasă mărturie Vichentie Radin din Cerneteaz:

„În anul 1915 am fost înrolat în armata austro-ungară și în același an am fost și trimis pe front. În luptele de la Tarnopol (Galiția) am fost luat prizonier de ruși (iunie 1916). Am fost transportat în Arlowski Gubernia, orașul Livna. În 27 Octombrie 1916 am fost întrebați cari vrem să luptăm contra Austro-Ungariei. M-am înscris atunci în Legiunea Cehoslovacă, unde am stat trei săptămâni. Neputând să înțeleg limba cehă am rămas mai departe în Rusia. În 5 August 1917 am intrat voluntar în armata română. Pentru aceasta a venit maiorul Plesnilă (din Galați) din

partea României care a fost ajutat de căpitanul Cucu (din Oravița) prizonier cu noi. Din cei 110 prizonieri ne-am înscris 80 din cari din comuna mea, Cerneteaz, am fost următorii: Jichin aVsilie, Toader Ioan, Dimitrie Vasile, Costi Lazăr, Iota Giuchiciu, Marcu Ioan și eu. Din Livna am plecat în Ilet unde s-a format un batalion, Bat. II. În 25 August acelaș(i) an am plecat din Ilet sub comanda sublocotenentului Nicolae Căpețianu la Iași unde am ajuns prin 5 septembrie 1917. Când am ajuns la Iași (ora trei dimineața) am trecut prin fața reședinței M.S.R. Ferdinand I care ne-a salutat din balconul Palatului iar mai târziu am fost onorați cu Înalta Sa vizită. Din Iași am fost transportați la Bacău unde am făcut instrucție 2 luni, sub comanda maiorului Georgescu. În timpul instrucției, cele două batalioane de voluntari am dezarmat 2 divizii de Ruși țariști care fugeau din front și jefuiau ținutul. Aceasta s-a făcut ușor fiind avantajați de uniforma și de limba rusească pe care o cunoșteam bine și sub amenințarea că dacă nu dezarmează va fi vai de ei. În 1 Decembrie 1917 am plecat la Hârlău unde s-a format corpul de armată ABC comandat de generalul Olteanu. Eu am fost repartizat la reg(imentul) 2 Alba Iulia și am plecat cu Bat(alionul) II la ocuparea Basarabiei în 26 Decembrie 1917. În 27 Decembrie am ajuns la Iași unde am defilat în fața M. S. Regelui și statuiei lui Ștefan cel Mare. Comanda Bat(alionului) II o avea maiorul Cerna. Detașamentul de avant-gardă era comandat de sbtl. Popoviciu (bănățean din Făget) cu care am trecut Prutul. În 5 Ianuarie 1918, seara la ora 6, în comuna Cărpineni, am fost surprinși de ruși (bolșevici), unde am trecut prin mari greutateți deoarece aveam ordin să nu întrebuițăm armele (spre a nu se putea afirma că Basarabia a fost ocupată cu forța). În comuna Găinari întreg batalionul II a căzut prin înșelăciune în captivitate rusească căci rușii bolșevici s-au dat drept „gardă albă“ (contrarevoluționari) deci ofițerii au fost duși la Tighina apoi ceva mai târziu și ceilalți soldați duși tot acolo. În tren au omorât însoțitorii, ne-am reînarmat și am încercat să ocupăm orașul Tighina dar am fost din nou dezarmați și transportați la mănăstirea Chișcani (lângă Tighina) pentru a fi împușcați. Călugării s-au împotrivit de a fi pușcați în apropierea mănăstirii și atunci suntem duși la Tiraspol unde, forțați, am intrat în armata roșie scăpând astfel cu viață. Aceasta a durat din Ianuarie până în Martie (1918) când am fugit din nou în Basarabia. Câteva zile de la sosirea în Basarabia corpul de armată ABC s-a desființat. Eu însă am rămas tot în Basarabia românească unde m-am angajat ca agent de poliție la Bălți. Am fost ca civil la proclamarea Unirii Bucovinei făcută la Cernăuți în 28 Noembrie 1918 am fost la proclamarea Unirii Transilvaniei făcută la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918 iar în ziua de 3 Decembrie 1918 am sosit acasă. Când am ajuns acasă, am colectat bani pentru procurarea unui drapel românesc. L-am cumpărat în Arad dar când am vrut să mă întorc la Cerneteaz am fost prins de sârbi de cari am scăpat sărind din tren în timpul mersului, în dreptul comunei Alioș. Vichentie Radin, în registrele controale de voluntari zis Radu Marinescu⁵⁷.

Alți voluntari din Rusia au luptat în Siberia împotriva armatei roșii⁵⁸. Ca să se întoarcă acasă au ocolit o jumătate de lume:

„Eu auzind că s-a făcut corp de voluntari la Kiev am și plecat de unde eram, la gazdă, cu mai mulți camarazi îndărăt la Oranienburg ca

să vin voluntari români. Observând rușii ce vrem să facem, ne-a dus la un drum de fier și de acolo am fugit la Oranienburg înapoi la gazdă. Și atunci iarăși am auzit că s-a format un batalion de voluntari români în orașul Samara. Acolo erau 6 divizii de cehi (care) să băteau pe front cu bolșevicii din care era (și) un regiment de serbi și unul de poloni sub comanda generalului francez Janin de aceia ne-am organizat și noi ca români 3 batalioane sub numele Horea, Cloșca, Mărășești. Apoi ne-am organizat mai multe regimente în orașul Tulup și acolo am plecat pe linie până în Siberia în orașul Pătru-Paxi (?) de acolo am plecat la orașul Ircuț(c). Acolo am stat în lagăre din care ne-am organizat trei batalioane din care batalionul „Mărășești” cu Nr. 2 de voluntari vânători, au fost siliți cu ordin(ul) generalului Jonin să mergem la front în ajutorul armatelor aliate. S-a dat luptă la Tomișești (?) și unul la Sărăbul în noaptea de anul nou. Am crezut că nici un român nu mai scapă. Rușii bolșevici ne-au atacat. Noi am avut 3 morți și 9 răniți dar ei nu-ș mai știau numărul. Noi, românii, am stat într-un singur batalion până când am cerut ajutor din alte regiment din orașul Ircuț(c). Și am învins pe rușii bolșevici și am stat până dimineața pe locul ocupat. Și a venit ajutor și (noi) am plecat mai departe cu trenul până primăvara la Paști 1920. Și am căpătat ordin de la Țara Românească să eșim din țara rusească ajungând la orașul Cita din China. Ne-a schimbat armata japoneză și am venit în Manciuria trecând pe la lacul Baical și am venit la orașul Vladivostoc stând până la Rusale când am căpătat un vapor englez și am plecat în sâmbăta Rusalelor, seara, și am ajuns în Japonia. Acolo ne-a așteptat, la port, japonezi cu un vas de război pentru onor. De acolo am venit pe Oceanul Indian. De acolo am ajuns la orașul Alexandria. Acolo ne-am desbrăcat și am stat două zile liberi de am mers în oraș, am fost în parcul unde se află monumentul lui Alexandru. După aceia am fost în muzeul tot din același(i) parc care am văzut războile și armele din vechime. Și am plecat cu un vapor spaniol pe Marea Roșie pe Canalul Suez. Și am trecut în Oceanul Atlantic și am venit la Marea Mediterană trecând la portul Golumb venind pe la Dardanele, venind în Turcia în orașul Constantinopol șazănd o zi în port. După aceia am plecat pe Marea Neagră ajungând dimineața la Constanța. Acolo ne-a așteptat muzica românească cu drapelul tricolor. La ora 12 ne-am dezbărcat cu toată muniția, tunuri, mitraliere etc. Ne-a dus la o cazarmă și am stat o săptămână. După aceia a venit generalul Averescu și ne-a primit cu bucurie, c-am fost ostași bravi. După aceia ne-am suit pe tren și am ajuns la București. Acolo iarăși a fost o paradă ca la Constanța, în frunte cu regele Ferdinand I. Din București am plecat la Brașov. De acolo ne-am liberat tot natul la cercu(l) lui și am venit acasă. Mal, 14 Decembrie 1938⁵⁹.

Datele despre acești voluntari „siberieni”, care au luptat împotriva gărzilor roșii sunt extrem de sărace. Ici și colo apare câte o mențiune, uneori doar un nume pe monumentele din sate. La Maciova Vichiente Munteanu, scrie pe un astfel de monument, a murit în Siberia⁶⁰. Tot așa Petru Boldureanu, Minciu Moise, Alexa Motogna și Constantin Odrobot din Sânmihaiul Român⁶¹. Ei nu puteau fi decât din unitățile de voluntari români ce au acționat de-a lungul Transsiberianului. Despre Gheorghe Pistru din Beba Veche aflăm că „a luat parte în armata albă rusească”⁶². Cu unitățile de voluntari s-au întors acasă și Teodor Almăjan, Constan-

tin Ștefănuț, Gheorghe Sodincă și Nicolae Mihăescu din Rusca Montană⁶³. La Ilova, un document, știa pe „Isac Mihai ctg. 1907 dezertat la armata rusă în 1913 frontul Tarnopol și înregimentat în Legiunea Română sub comanda generalului francez Jenell și venit în patrie în 1920, Cornel Bona ctg. 1918 prins în Galiția (...) și încadrat în Legiunea Română sub comanda generalului Jenell luptând contra bolșevismului⁶⁴. Unii nu au mai avut norocul, deși au scăpat din Siberia, să-și mai vadă casa. Așa s-a întâmplat cu Timotei Șogor din Jena „căsătorit, 33 ani, la reîntoarcerea din Rusia mort pe vapor, de holeră⁶⁵.

Aceștia au fost ultimii combatanți români din primul război mondial.

CAPITOLUL III

RĂSCOALELE

„D-zeule, cât o să mai dureze nelegiuirea aceasta?”

Evenimentele din toamna anului 1918 au desigur o explicație ce trebuie căutată în adâncul istoriei noastre. Se încheia un ciclu istoric major dar se și deschidea un altul, un ev nou, într-o unică mișcare. Erau însă și acumulări mai recente, o încărcătură explozivă adunată în anii războiului. Detonarea s-a produs la vestea capitulării Puterilor Centrale. Explozia a stârnit seisme ale căror reverberații au avut o extensie globală cu efecte ce se resimt încă. În multe din fațetele sale acest moment, care a condensat o desfășurare istorică ce în alte circumstanțe ar fi necesitat ani, rămâne încă puțin cunoscut. Viteza cu care s-au derulat evenimentele a generat pentru contemporani destule confuzii, traiecte discutabile dar rămâne un motiv de dificultate chiar pentru o istoriografie tihnită. Secvențele se succedau cu o ritmicitate ce depășea posibilitățile oricărui ochi fie el și exersat, se suprapuneau adeseori complicând percepția. Era o cădere de cascadă nu o curgere lină. Se amestecau forțe și interese divergente sau segmential doar convergente, se destrămau concepții ce păreau până atunci logice și valabile, se cristalizau pe loc opinii și se luau atitudini surprinzătoare cărora românii trebuiau să le dea un răspuns, față de care trebuiau să elaboreze reacții adecvate. Febrilitatea era însă generală sau mai bine zis generalizată. Ea depășise spațiul cabinetelor guvernamentale, a cancelariilor diplomatice sau a statelor majore. Cuprinsese națiunile. Era o stare de așteptare, o neliniște. Terminarea războiului a stârnit bucurie dar toți simțeau că va urma o transformare majoră, fără precedent și acest nou, acest nemaivăzut și nemaiauzit bucura și neliniștea în același timp. Banatul avea o poziție dificilă, poate cea mai dificilă dintre provinciile românești pentru care bătuse ceasul unirii. Era disputat, râvnit, revendicat nu doar de foști inamici ci și de aliați.

Războiul a apăsât greu asupra tuturor locuitorilor dar a românilor în mod special. Erau suspicioși de la bun început dar intrarea Româ-

niei în luptă, în august 1916 a făcut ca autoritățile să piardă pur și simplu măsura. Desigur, pentru front au fost mobilizați majoritatea bărbaților, satele se depopulasera. Mulți s-au întors schilodiți, mulți au fost uciși. Populația era îngrijorată și nemulțumită și peste toate au venit valurile de arestări și internări, de supravegheri politice din august 1916. Celor suspicionați li se făceau tot felul de șicane. La Vărădia un text memorialistic datorat Liviei Vinciu publicat într-un ziar bănățean, probabil în *Progresul* orăvițean (căci dosarul respectiv din fondul N. Ilieșiu cuprinde tăieturi după un text tipărit) reușește să lase o imagine exactă asupra celor trăite sub regimul de supraveghere:

„Nu e deci de mirare că în o astfel de comună a fost trează ideea națională românească. Și nu e de mirare dacă la începutul războiului atențiunea vicleană a stăpânirii maghiare se îndreaptă asupra comunei Vărădia. Mai ales după intrarea României în războiu, ungurii căutau în comună prin toate mijloacele spioni și „trădători” și vedeau astfel de oameni în aproape fiecare om mai răsărit. Oricare locuitor bănuț de autoritățile maghiare era pus sub pază politică ori internat. Multe șicane făcute locuitorilor cu ocaziunea împărțirii diferitelor alimente ca zahăr, petrol, sare, etc. aveau de scop intimidarea și aflarea de oameni slabi de suflet cari să se facă „coadă de topor”. În felul acesta s-au aflat în comună unii — foarte puțini — cari au servit interesele ungarilor; nu-i amintim pentru că nu merită posteritatea să le rețină numele).

Intrarea României în războiu. Când România declară războiu Austro-Ungariei, preotul Pavel Mioc bun și înflăcărat român, e ridicat de jandarmi de (la) altar în cursul serviciului divin dus la Timișoara și apoi internat în comuna Vepert din comitatul Sopron (Ungaria de Vest). Aici a stat până în luna Iunie 1917. Fiind tratat neomenește, preotul contractează în exilul său o maladie în urma căreia moare în anul 1924. (...)

Deodată cu preotul a fost ridicat și fruntașul țăran Vasile Branca (nr. 23), — dus la Timișoara și apoi cu un transport de români, preoți, învățători, învățătoare, țărani, internat în comuna Doborean din apropierea Sopronului. Vina numitului, pe lângă sentimentele sale de bun naționalist, era și faptul că fiul său Vasile Branca dezertase din Armata austriacă și trecuse, opt zile după declararea războiului în armata română. (Vasile Branca în luptele de la Jiu ajunge prizonier în Germania. E recunoscut, adus în Ungaria de unde scapă numai în revoluția din 1918). Azi dl. Branca e locot. colonel în armata română. Internații din comuna Doborean erau lăsați aproape liberi, numai din când în când controlați de jandarmi. Cine avea bani putea trăi mai omenește, cine nu avea, intra slugă la țăranii din comună, pentru a nu muri de foame. Vasile Branca rămâne internat până la finele lunii Aprilie 1917. Cu titlul de document dau în original actul prim-preotului Korossy din Vârșet pentru punerea sub pază politică a celor 11 români din Vărădia. (...):

„În urmă stării de războiu cu Regatul român, în interesul statului și a decursul operațiunilor de războiu, am adus următoarea

Hotărâre

Pun sub pază politică, în sensul disp. Nr. 10 962 Preș. la Min. de Interne pe 1. Pavel Mioc, 2. Ion Alexandrescu, 3. Pavel Farca, 4. Ion

Branca, 5. Efrem Mioc sen., 6. Livia Mioc, 7. Francisc Stepan, 8. Iosif Melin, 9. Iosif Fabian, 10. Iosif Caiman și 11. Maria Caprița Boraci și în acest sens:

1. Interzic ca numiții să părăsească domiciliul lor din comuna Vărădia fără permisiunea notarului comunal.

2. Îi oblig ca în fiecare zi la ora 12 să se prezinte la antistia comunală care va purta o evidență precisă despre aceste prezentări.

3. Interzic să cerceteze birturile; nu-și pot părăsi locuința de la ora 8 seara până la 5 dimineața.

4. Telegrama nu pot trimite decât cu permisiunea mea, convorbiri telefonice nu pot avea.

5. Nu pot conveni cu persoane streine numai în cazuri admise de mine și numai în prezența autorităților.

Despre toate acestea avizez consiliul comunal și pe cei interesați și-i somez să ducă la îndeplinire aceste dispoziții căci la caz contrar vor fi pedepsiți cu 2 luni închisoare și amendă până la 600 coroane și voi dispune imediata lor punere sub arest. Contra acestei hotărâri nu este nici o cale de atac ci numai plângere către Ministerul de interne. Îndrum conducerea comunală să publice din cuvânt în cuvânt celor interesați această hotărâre, s-o explice și procesul verbal despre aceasta să mi-l înainteze.

Vârșeț, la 28 August 1916

ss. Korossy primpretore.

Amintiri. Din acele vremuri de înălțare sufletească dau crâmpie de amintiri scrise de către d-na Livia ing. Ion Viciu. Crâmpie de amintiri din negura vremilor trecute. Ziua de Sf. Maria 1916. Zi însoțită de vară. Deși eram în plin război, cu toate neajunsurile și mizeriile sale, noi, tineretul eram bucuroși că după masă plecăm la rugă în satul învecinat Mercina. Pe la amiezi aflăm că România a intrat în război. Nu știam precis că oare contra noastră. Imploram cerul să fie contra noastră; frații noștri dragi să vină să ne elibereze odată de apăsare străină, de suferințele noastre milenare. Un boactăr (servitor al primăriei) ne invită, pe tata și pe mine și pe alți zece, la ora 3 p.m. să ne prezentăm la primărie sau la caz contrar vom fi duși cu jandarmii acolo. Paul Mioc preot ortodox, Ioan Alexandru învățător, Eufrem Mioc comerciant, Măria Căprița Boraci, Livia Mioc, Ion Branca Giula, Paul Farca dirigintele corului, Gheorghe Cipu Turcu, Gheorghe Mioc Plauce, Străin Petanec, Tătaru, Iosif Melina, Iosif Căiman. Ni se face cunoscut că România a declarat război Ungariei, iar noi ca români înverșunați și periculoși statului maghiar, în interesul statului maghiar, vom fi puși sub supraveghere. Seara de la ora 6 până mâine zi dimineața ora 6 nu e permis să părăsim locuința. Nu-i permis să ne folosim de telefon și telegraf. Scrisorile noastre vor fi cenzurate. În fiecare zi între orele 11—12 a.m., și 5—6 p.m. trebuie să ne prezentăm în cancelaria primăriei spre a ne semna numele. Nu mai puteam merge la Mercina. Bucuria noastră era stricată. O bucurie mai mare stăpâna sufletele noastre; bucuros aducem orice jertfă numai de s-ar ivi zorile unor zile mai bune: unirea tuturor românilor.

Mare tămbălău în comună. Bătea toba, muzicele de țigani cutreierau satul chemând populația rămasă acasă — tineretul era pe câmpul de luptă — la marea adunare ce se va ține în seara aceea. În piață, în fața casei noastre se ridica un podiu înconjurat de steagurile statelor aliate. Am eșit, din curiozitate, și eu să aud. Din întâmplare lângă mine stătea bunul român Paul Farca. A vorbit notarul neamț Heszler explicând populației că a mai sărit un nou dușman, România, dar nu ni-e frică căci vom învinge și izbânda finală va fi a noastră. N-a insultat pe români. Cam în acelaș sens a vorbit și preotul gr. catolic, Augustin Radu. A urcat podiul învățătorul confesional ortodox român care a făcut apologia statului maghiar milenar. N-am mai stat să ascult ce se vorbește, m-am întors acasă și în seara aceea am plâns cu amar.

Societatea românească din satul nostru: D-na Alexandrescu soția învățătorului Ioan Alexandrescu cu copii Aurel și Romulus, azi ambii ingineri la Inspectoratul industrial din Timișoara, Remus Mioc azi medic de circumscripție în Cacova, Gheorghe Velici azi profesor la Blaj Gheorghe Medoia azi protopop unit în Comloș, Eufrem și Măria Mioc, Paul Farca și alții, se adunau la noi unde ceteam cu nerăbdare vești îmbucurătoare de pe frontul român. Intrarea românilor în Ardeal pe la Brașov, Sibiu, Petroșeni a fost o bucurie imensă pentru noi. De bucurie se aruncau pălăriile până în tavan, apoi cântam la pian și eu voce marșuri și imnuri patriotice. Au prins de veste jandarmii, ne-a interzis ca societatea să mai vină la noi pentru că sub pretext că noi facem muzică, facem politică. De atunci casa noastră era păzită și noaptea de jandarmi. Ne venea greu să mergem zilnic de două ori la primărie pentru a semna protocolul de prezență între orele 11—12 și 5—6. Tata, din locuri îndepărtate unde mergea cu lucrătorii să-i supravegheze, trebuia să se potrivească, pe la ameză să fie acasă, seara la fel. Mare parte dintre noi, cei puși sub supraveghere erau agricultori. Ce înseamnă pentru un agricultor plimbările aceste zilnice! Și pentru mine era neplăcut înainte de masă să las totul și să plec. Apoi seara la sate vitele trebuiesc ocrotite, cină la argați și câte și câte altele treburi în casă. Farmacistul Francisc Gergely de Baroth ungar neaș din secuime, de altcum om bun, — de câte ori mă vedea, să asocia să mă conducă până la primărie iar eu muream de ciudă.

Într-o sărbătoare apoi, — mi se pare că a fost ziua Sf. Cruci, în aceste vremuri grele de restriște, când credincioșii erau adunați la Sf. biserică a găsi mângăiere în rugăciuni și a asculta glasul blând și duios al păstorului sufleteș Pavel Mioc, au năvălit jandarmii în lăcașul sfânt și au somat pe preot ca de la altar să-i urmeze pentru a fi dus la Sopron, la Sopronul acela de triste amintiri pentru atăția români. Credincioșii au rămas uluiți și la desnădejdea lor exclamau: „D-zeule cât o să mai dureze nelegiuirea aceasta?” Înconjurat de jandarmi ca un criminal, preotul iubit se depărtează de la sf. biserică iar clopotele sunau duios parcă ziceau: „Rămas bun”. Se tânguiau de jalea bisericii rămasă fără păstor. Ajuns acasă nici un moment nu l-au lăsat singur jandarmii ci în grabă l-au pus să-și împacheteze ceva rufe, mâncare, abia a putut ceva să înghită și apoi din mijlocul rudelor și a credincioșilor a plecat pe drumul suferințelor. La Timișoara, preoții români au fost insultați, scuipați și aruncați într-o cameră să doarmă pe jos.

De pe front, știri triste. Din fața dușmanului, cu mult mai numeros, românii sunt nevoiți să se retragă. Ni se rechiziționa tot: grâu, porumb etc. Nu aveam petrol, am căutat și l-am înlocuit cu opaițul străbunilor noștri. În veacul luminei în nopțile lungi de iarnă ne chinuiam la lumina săului. Lipsea zahărul. Însă nu pentru toți. Alții se lăfăiau în zahăr, petrol, orez. Ne-au luat și căldările de aramă, câte una, două, iar pe celelalte le ascundeam pe unde puteam ca să nu le găsească. A venit vremea că din turnul bisericilor să coboare clopotele și să toarne tunuri din ele. Clopotele dragi cari în zile vesele de sărbătoare se bucurau cu noi iar în zile triste plângeau cu noi, plecau și ele lăsând satul pustiu. Într-o zi de iarnă din anul 1917, mă trezesc cu jandarmii la noi pentru a-mi controla toată corespondența căci se bănuia că stau în corespondență cu fruntașii de dincolo. Apoi că Vasile Branca, azi colonel în armata română, atunci dezertor din armata austro-ungară, prin mine, ar corespunda cu familia sa cu ajutorul lui Laurian Aron din Brașov azi maior în armata română trecut și dânsul pe acele vremuri dincolo. În cameră era rece, nu mi se dădea voie să trec în a'tă cameră ca să-mi iau ceva haină mai caldă pe mine. La intervenția mea energetică, însoțită de un jandarm, am fost lăsată să mă îmbrac mai bine. Ceasuri întregi au scotocit între atâtea scrisori. În mâinile lor văd scrisori de la Gheorghe Pop de Băsești, Vasile Lucaci, adresate mie, pe vremuri; din norocire trec neobservate.

Plictisindu-se de atâtea căutat, o mare parte din corespondență o duc cu dânsii spre a o controla și mai bine și la caz că vor găsi ceva suspect, o vor trimite procurorului din Biserica-Albă. Tot asemenea au scotocit și în casa unchiului meu, preotul Pavel Mioc internat la Sopron și la verișorul meu Eufrem Mioc.

Într-o zi ducându-mă la comună pentru a semna prezența mi s-a spus că în birou este vestitul „fibrău“ Korossy. Am intrat în cancelaria învecinată și i-am zis fibrăului: „D-le fibrău vă rog să luați la cunoștință că de azi înainte nu mai pot să vin zilnic de două ori să semnez condica. Trimite-mă la Sopron, fă ce ști, dar eu nu mai vin!“ Mi-a promis că va chibzui asupra acestui lucru și peste câteva zile mi se va răspunde. La câteva zile a venit răspunsul că toți suntem obligați numai Dumineca să ne prezentăm pentru a semna prezența.

Pe frontul sârbesc în apropiere de noi, se auzeau mereu tunurile bubuind. Aeroplanelle sburau. Trupe treceau. Dacă poposeau în comuna noastră, cum aveam casă mare, imediat ni se rechiziționa toate camerele. Odată a fost împărțit la noi, în trecere spre front, candidatul de avocat Aurel Bălan, azi pretor la Pecica și un avocat sârb, Dr. Vulețici. După masă au venit la noi toți ofițerii cu comandantul lor pentru ca să-și petreacă la pian. În salon pe perete era tabloul lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Comandantul, un colonel ungar, tocmai întreba ce reprezintă tablourile acelea. Mă grăbesc să-i răspund că sunt Domni Români de cari sunt mândră. Când Dr. Vulețici mi-o ia pe dinainte: „I zek szent képek“, pentru că Ștefan Vodă avea o cruce în mână, grăbită răspund și eu: „Igenis, szent képek“. După aceea Dr. Vulețici m-a făcut atentă că suntem în războiu și e bine să fiu prudentă. Altădată unii ofițeri din Germania cu un conte polonez s-au oprit la noi. Voiau să cum-

pere costume naționale românești pe cari mult le admirau. Contele polonez văzând tabloul cu familia domnitoare română spunea că cunoaște personal pe Principesa Maria care este de o rară frumusețe⁴¹.

Și preotul din Ohaba Mătnic, Ioan Lăpăduș, a fost deportat dar era ferm încredințat că suferințele sale nu vor fi îndelungate:

„Primind apelul D-voastră — scria el lui N. Ilieșiu — din luna aprilie 1934, țin să vă răspund și eu ceva la întrebările puse acolo. Ca unul care am avut parte de exil fiind internat în județul Sopron peste 10 luni, în decursul războiului, am aflat că poporul din comuna noastră a suferit mult cu atât mai vârtos pentru că notarul cercual din această comună, cu numele Honnecker Imre — un ungur încarnat — foarte mult ne-a persecutat și nedreptățit recvirând aproape tot, lăsând oamenii să moară de foame. În anul 1918, ca toată lumea, așa și cei din comuna noastră au fost sături de război. În tot momentul așteptau să urmeze prăbușirea stăpânirii ungurești⁴².

La Răcăjdia s-au făcut deportări politice dar nici celor rămași în sat nu le-a fost ușor mai ales că, pentru o vreme, localitatea se afla în zona de front, frontul sârbesc:

„În cursul războiului (din) 1914—1918 autoritățile maghiare s-au purtat cât se poate de vitreg cu populația. Pentru ținută românească au fost internați la Veperd preotul Cornel Mircea, învățătorul Emilian Novacovici sen(ior), învățătorul Nicolae Mircea. Numiții au fost internați în octomvrie 1916 și stau până la 1 ianuarie 1918. În ofensiva contra Sârbiei comuna a suferit mult din partea trupelor germane Răcăjdia fiind centru pentru ofensiva germană, sătenii au avut mult de suferit din partea soldaților incartiruiți cari luau totul fără nici o jenă ori despăgubire. Întreg satul era o tabără. Școala confesională un timp a fost cuibul partizanilor maghiar cari încercaseră în mai multe rânduri să pătrundă pe teritoriul sârbesc. După ce armatele germane pătrunseseră adânc în teritoriul Serbiei, partizanii fac dese incursiuni în teritoriul ocupat întorcându-se cu pradă bogată la sediul școlii confesionale⁴³.

Este limpede că intrarea României în război a intensificat suspiciunea sporind dificultățile bănățenilor. Unele sate au fost evacuate temporar (așa cum, în 1914, s-a procedat pe Dunăre cu satele sârbești) și pe direcțiile posibile de atac ale armatei române s-au construit fortificații, tranșee și rețele de sârmă ghimpată. Se năștea o stare ciudată de neliniște și de speranță. În orice caz tensiunea sporește prin aceste treceri bruște de la nădejdea luminoasă la cea mai neagră dezamăgire, totul în ritmul ofensivei și defensivei românești. Pe de altă parte ceea ce localnicii bănuiau începea să se confirme: imperiul intrase în faza agonică. Toată lumea era în așteptare și așteptarea nu e o stare liniștită!

„De notat — scria cineva la Făget — că la intrarea în război a României, făcându-se tranșee de război și pe Valea Begheiului, pe la Bujor—Răchita—Făget—Coșava, s-au mai înviorat sufletele românești că va reînvia gloria străbună și se vor vedea măsurându-se pentru drepturile strănepoții lui Traian cu cei ai lui Arpad. Mare bucurie și dulci speranțe făceau să fredoneze cuvintele: „Ciocârlie mută-ți cuibul că vine badea cu plugul...”. Mare decepție și durere sufletească au cauzat retragerile armatei române și căderea Bucureștilor. Ungurii (...) trium-

fau și arborau tricolorul roșu-alb-verde. Apatie și deznădejde cuprinsese sufletele... Așa am rămas până la prăbușirea opresorilor⁴⁴.

Cam aceeași stare o ilustrează un text de la Coșteiul de Sus tot în părțile nord-vestice ale Banatului:

„Atunci când în luna lui August a an(ului) 1916 frații din Vechiul Regat au intrat în războiul mondial ca să ne desrobească de sub jugul milenar, poporul din această comună a avut ferma convingere că ceasul mântuirii a sosit care convingere însă mulți din pătura inteligenților din aceste părți nu o aveau ci abia mai târziu când visul de veacuri a devenit un fapt împlinit au trebuit și acești necredincioși să constate că, convingerea poporului de rând a fost bazată. Atacurile fraților din Vechiul Regat erau tot mai vehemente în Ardeal, după cum se auzise erau deja la Gioagiu (jud. Hunedoara) nu departe de aici. Pe aici și prin împrejurime — Coșești, Coșavița, Marginea și în alte locuri se făceau tranșee căci românii erau așteptați în tot momentul să ajungă și pe aici dar deodată, în toamna an(ului) 1916 când puternicele armate ale puterilor centrale au fost aduse de la Verdun și concentrate aici în Ardeal, armata română a trebuit să se retragă și în zierele ungurești și nemțești din toamna an(ului) 1916 se scria mult despre învingerile puterilor centrale. Cu toate acestea noi nu dam mult crezământ celor scrise prin aceste ziare deoarece în toamna acestui an trenuri întregi de rănii din luptele de la Mărășești, Mărăști și Oituz și făcând aceste trenuri câte un popas în gara Zamului auzeam vaietele celor răniți din vagoane încât credeai că sunt urlete de fiare sălbatice și atunci gândeam: cum scriu zierele despre continue învingeri și cu toate acestea (sunt) atâția răniți? În primăvara an(ului) 1917 zierele străine scriau într-una despre învingerile puterilor centrale dar în cursul acestei veri veneau mai multe detașamente de militari ca să demonteze materialele din tranșee, scânduri și sârma ghimpată cu care erau prevăzute, întâmplarea a adus cu sine că să am o convorbire cu un locotenent de naționalitate cehă care era comandantul acestor detașamente și l-am întrebat: „D-le locotenent de ce adunați materialul din tranșee? și fiind precaut în convorbire, crezând că am de-a face cu un austriac, îmi dădui eu singur răspunsul, și după cele scrise în ziare zisei: „Suntem siguri de învingerea finală și ar fi păcat că aceste materiale să putrezească în pământ“. El însă îmi răspunsă: „Precizez categoric că cele scrise în ziare sunt neadevăruri“ și îmi zise: „Părinte! să iei la cunoștință că puterile centrale au pierdut războiul pe toate liniile și învingerea este a Antantei și a aliaților săi deci și a României. Aceasta ți-o spun sincer dar deocamdată confidențial avându-mi și eu idealul meu național fiind de origină cehă“. După toate acestea am fost sigur de rezultatul final pe care îl comunicam din când în când și cu poporeni mei mângâindu-i că războiul se apropie de sfârșit și visul de veacuri în curând se va împlini⁴⁵.

Peste tot exista o stare de nesiguranță și de teamă instalată la începutul războiului și amplificată apoi:

„Izbucnirea războiului, șirul nesfârșit al vasiovenilor ia drumul trist al suferințelor. Bubuitul tunurilor cari asediază Belgradul se aud tot mai des; în sufletul locuitorilor se sălășește teama. Se aprind candelile în fiecare casă. Mamele și soțiile înalță rugi pentru bunăpaza celor duși pe front⁴⁶.

Extrem de greu au fost suportate rechizițiile. Se ridica totul: alimente, vite, obiecte de bronz și alamă, băuturi. Totul! Nu există sat care să nu acuze aceste „recvirări” cum sunt numite în textele memorialistice. Este drept că, cel puțin pentru o perioadă, la începutul războiului, ele au fost plătite dar chiar și în aceste condiții prin rechiziții familiile celor aflați pe front erau private de strictul necesar supraviețuirii și susținerii gospodăriei. În plus plata se făcea într-o monedă aflată în devalorizare galopantă. Cât s-a mai plătit! Satele erau în pragul foametei.

„Dezlănțuirea războiului mondial aduce și asupra comunei întreaga serie a nenorocirilor. Aceste calamități se simțesc în Blajova poate mai mult decât în alte comune fiind locuitorii ei foarte săraci. Rechizițiile de cai, vite, căldări, clopote, cereale, se țin lanț. Când intră România în război situația se înăsprește și mai mult”⁴⁷.

La Rădmănești s-a notat scurt și concis: „Rechiziții s-au făcut în mod silitori”⁴⁸. O imagine mai detaliată provine de la Feneș și se datorează unui brigadier silvic:

„Rechiziții. Autoritățile maghiare, cu ajutorul jandarmeriei au făcut multe și dese rechiziții la țărani și anume: s-a confiscat clopotele de la biserică în număr de două, au confiscat de la țărani cazanele de fert țuică apoi toate căldările de aramă de la toți locuitorii satului precum și toate obiectele de argint, aramă și bronz sub cuvânt că fabrică tunuri și alte arme din ele. De câte două ori pe an făceau rechiziții în alimente la țăranii proprietari de pământ și vite, bovine și oi, de la proprietarii de vite. Fiecare proprietar trebuia să dea autorităților pentru aprovizionarea armatei, în fiecare an câte 1 vită mare și câte 2—10 oi sau porci după cum avea de multe, apoi fân, cereale și orice alimente, până și câte 1/2 — 1 Kgr. clisă. Este adevărat că le plăteau în bani la cursul prețului și după Kg.-ram și nu recvirau nimic neplătit”⁴⁹.

Această din urmă afirmație a fost aproape unanim negată de alte documente ca și de însemnările pe cărți citate deja. În aceste împrejurări populația căuta tot felul de soluții pentru a se sustrage rechizițiilor. Uneori erau foarte ingenioase, Petru Oancea din Vasiova, de pildă, cară tot ceea ce putea fi ridicat la... cazarmă¹⁰ unde detașamentele ce cutureau satele nu aveau competență. Se ascundeau mai ales alimentele. La Chizătău populația de groaza rechizițiilor ascundea cerealele prin gropi, pivnițe tănuite, ziduri duble ba chiar pe țarină¹¹. Uneori, mai rar, se întâmpla ca tocmai cei puși să execute aceste ordine drastice, înțelegând că oamenii sunt la capătul puterilor, arătau ce-i de făcut:

„În comuna Căprioara autoritățile nu s-au purtat agresiv. Rechiziționări nu s-a(u) prea făcut căci pe de o parte poporul a fost sărac care pe de altă parte cei ce rechiziționau învăța poporul cum să dosească puținul ce s-ar fi putut rechiziționa”¹².

Cam la fel s-au petrecut lucrurile la Dragomirești. E adevărat că ceea ce aflăm s-a scris de o persoană implicată, interesantă deci:

„Autoritățile maghiare s-au purtat foarte sever cu populația și în continuu aveau gendarmeria pe cap și îndeosebi eu am fost străjuit de jandarmi. Ceea ce privește rechizițiile făcute, am avut norocul de am fost eu în fruntea comisiei pentru rechiziționarea bucatelor așa că în rapoartele mele am raportat totdeauna că fiind populația foarte săracă are ea trebuință de alimente așa că din când în când am primit alimente și

le-am distribuit populației. Iar când veneau soldați pentru rechiziție îi găzduiam la mine și le dam ce puteam explicându-le că și dâșii au părinți și sunt supuși rechiziției și astfel s-au purtat foarte bine. Observ că am avut norocul să vină tot soldați români și neuniți cari erau mai înțelepți și îi puteam prin vorbe bune a-i îndupleca să fie mai omenoși¹³.

În cazul unui funcționar zelos sau abuziv lucrurile se complicau foarte mult. Și aceștia nu lipseau:

„Cu cea mai mare obrăznicie — se nota la Drăgășinești — fostul prețor al cărui nume îmi scapă, bătea oamenii cu biciul (...) Rechizițiile se făceau zilnic: bucate, vite, nime nu te întreba: cu voie dă cineva? Dacă o vorbă se zicea, era pe loc deținut sau trimis pe front¹⁴.

Foametea începuse să cuture Banatul. Uneori satele se adresau autorităților cerând hrană. Așa s-a întâmplat la Sălbăgelul Nou localitate în Banatul timișan. Acolo viețuiau minoritarii ruteni dar răspunsul n-a diferit de cele primite de români:

„Munci pâine unguresk, trebuie se vorbești unguresk!“ — se auzit (de) multe ori. Ne-a recvirat tot și dacă s-a dus cineva se ceră pâine, ne-a trimis la pășune¹⁵.

Abuzurile de tot felul sporeau acumularea explozivă. Se săvârșeau în colaborare cu unii comercianți prin prăvăliile cărora se desfăceau mărfurile deficitare. În plus aceste mărfuri se vindeau la prețuri mult ridicate deși se primeau direct de la stat cu prețuri fixe. Nu este deci surprinzător că în toamna lui 1918 printre primii care au căzut victimă violențelor s-au numărat astfel de comercianți, indiferent dacă era o localitate românească, sârbească, ungurească sau germană. Desigur în învâlmășeală au fost loviți și oameni corecți așa cum se întâmplă în cazul ridicărilor populare, stihinice. Oamenii aveau sentimentul că restabilesc un drept. La Tomești „fostul notar Ruzieska și primar Berger nu distribuiau sarea, tutunul și făina trimisă pe seama locuitorilor. Au spart magazia lui Berger însușindu-și făina, zahărul, petrolul drept represalii pentru reținerea alimentelor ce el, ca primar, trebuia să li-o distribuie¹⁶. Și la Românești mânia oamenilor se va îndrepta împotriva notarilor străini „care i-au amărât o viață întreagă (...) cari nu împărțeau cinstii nici alimentele date cu rația¹⁷. La Chizătău „petrolul, sarea, zahărul lipseau din comună iar dacă, din când în când, sosea câte vre-un transport împărțirea se făcea de către primărie într-un mod cât se poate de parțial¹⁸. La Lucareț, în toamna lui 1918, s-a devastat prăvălia lui Ludovic Weber pentru că „exploatare în mod nepermis lipsa de petrol, sare, chibriturile, vânzând aceste articole pe prețuri fantastice¹⁹.

În ultimul an se mai adăugase un motiv de nemulțumire care în vremea războaielor va avea consecințe importante. În anul acela recolta de prune fusese mare dar oamenii nu aveau cum să-și „frigă“ singuri țuca — produsul agricol cel mai important pentru satele din zona montană și submontană — fiindcă cazanele fuseseră rechiziționate. Dispensele se acordaseră doar unor mari proprietari sau funcționari care profitau de acest lucru pentru a cere în schimbul folosirii instalațiilor jumătate sau mai mult din producție. Asta în condițiile în care țărani acuzau statul că li s-au confiscat instalațiile lor și în toate acestea vedeau o manevră menită să-i sărăcească numai pentru a-i îmbogăți și mai mult

pe cei avuți! A fost un prilej de afaceri oneroase dar mulți îl vor plăti cu capul peste numai câteva luni.

„Evenimentele zilei — nota un preot din Coșteiul de Sus — se precipitară. În vara anului 1918 fiind o recoltă abundentă de prune în aceste părți, prunele au fost luate pe un preț derizoriu de către privilegiatele „Pălincării Centrale” așa încât bieții oameni ce se mai aflau în comună dar mai vărtos soțiile celor duși în război vrând-nevrând au trebuit să dea prunele ce au recoltat deoarece căzanele de fiert rachiu au fost confiscate și ferberea cominilor era permisă numai la căzanele pălincăriilor centrale cari fierbeau din greu din prunele ce or luat de la oame-nii noștrii...”⁴²⁰.

Când, în octombrie, au început să vină soldații acasă, satele Bana-tului erau gata să se răscoale. Lipsea numai scânteia.

*„Părinte, liniștește poporul
; că la noi a început revoluția...”*

Sosirea soldaților a sporit starea de nemulțumire. Erau îndârjiți de război, de veștile aduse de scrisori și de cei întorși din „urlab” care de care mai rea. Erau de fapt răzvrățiți din tranșee, hotărâți să facă dreptate, să se răfuiască cu cei vinovați indiferent cine ar fi fost. De plătit trebuiau să plătească cu toții! Drumul până acasă fusese o școală bună. Peste tot eșaloanele soldățești purtau cu ele revolta. Ostașii se întorceau aducându-și armele, experiența de luptă și nesupunerea. Constrângerile se prăbușiseră. Capitulara austro-ungară a fost percepută tocmai în acest fel, ca o prăbușire a stăpânirii cu tot ce însemnase ea. Frica dispăruse la supuși, brusc, dintr-o dată. Nimeni nu mai era dispus la ascultare. Și de ce ar fi făcut-o? Autoritățile erau încremenite, paralizate de spaimă. Se instalase un climat de insecuritate, de confuzie, ideea că este posibil orice. Vidul de autoritate era, prin el însuși, o chemare la răscoală. Lumea care până atunci cunoscuse teama ca o condiție a existenței refuza s-o mai accepte. Echilibrul fusese rupt. Ajunși acasă soldații se reintegrează mediului rural, un mediu în care individul este inclus strâns colectivității și în care difuzarea unei stări de spirit este mult facilitată tocmai de acest integraționism.

Lucrurile stau pe muchie de cuțit iar violența pare inevitabilă, judecata pornește pe loc, țărănește. Așa a fost la Răcăjdia.

„La oarele 1 după miezul nopții un grup de răcăjdieni invalizi par-curg străzile în cântece naționale și strigând „Trăiască revoluția! Trăiască România!” Întrebați fiind ce fel de eveniment sărbătoresc răspund: „A venit telefon la poștă că soldații au depus armele, au degradat pe toți superiorii iar regele a abdicat”. În dimineața zilei de 30 Octomvrie 1918 vine mulțimea soldaților voioși că războiul s-a terminat și că pen-tru noi, Românii, s-au ivit zorii mult așteptați. În gară se afla jandarmul maghiarizat Berzan care se trudea să urce în tren pe un dezertor român. Soldații somează pe jandarm să elibereze pe român căci războiul s-a ter-minat. Berzan se face că nu înțelege și nici nu execută cele spuse de soldați până nu i se aplică o bătae zdravănă. În fața primăriei soldații

întreabă mulțimea adunată cum s-a purtat notarul cu văduvele, cu nevoiașii comunei și cu familiile celor rămași acasă? Mulțumită tacticei învățătorului Emilian Novacovici notarul vinovat de multe abuzuri e salvat cu greu de furia poporului. Soldații pornesc cu toții la postul de jandarmi desarmând pe toți jandarmii apoi intră în prăvălia evreului M. E. Hoffman pe care îl iau la palme“. Era clar, în acel moment, pentru E. Novacovici, posesorul unei vaste experiențe pedagogice, că situația trebuia luată sub control, că orice întârziere ar fi putut duce la degenerare, la violență. Energiile trebuiau rezervate, puse în slujba idealului național. Poate că la Răcăjdia s-a înțeles și s-a acționat pentru prima oară în acest sens. „Comuna rămânând fără conducători preotul Cornel Mircea, viconotarul George Ivan și învățătorul Emilian Novacovici convoacă o adunare a poporului care alege un comitet național compus din 12 membri având ca președinte pe Emilian Novacovici. Tot această adunare alege o gardă națională din 60 tineri foști soldați. În comună se restabilește ordinea. Notarul Simeon Maroși și învățătorul Silviu Verca încă în primele zile ale tulburărilor fug la Oravița“²¹.

Nu era însă vorba de o restabilire a ordinii ci de intrarea într-o ordine nouă, românească, de un transfer de autoritate. Acesta va fi sensul tuturor mișcărilor petrecute în localitățile Banatului. Desigur în toamna anului 1918 s-au pornit răscoale țărănești purtate după tipicul secular exersat într-o istorie întreagă! Sunt atacate conacele moșierilor, cei mai mulți străini. Nu sunt cruțate nici cele românești, nici notariatele unde se păstrau înscrisurile, victime predilecte ale ridicărilor țărănești, nici magazinele, ocoalele silvice, îmbogățiții de război. Bunurile rechiziționate și aflate încă în primărie sunt împărțite proprietarilor. La fel comina și țuica. Le înțelegeau ca bunuri care le aparțin și nu au sentimentul că încalcă vre-o lege. Erau, spun ei, bunuri însușite prin silnicie, furate. De peste tot sosesc știri care îndeamnă la acțiune, care răscolesc și ridică satele rămase încă în așteptare. Cei din Bulci, de pildă, s-au răsculat auzind ce se întâmplă la Birchiș. Păreau oameni liniștiți, trudituri, răbdători, neinteresați de politică. Dintr-o dată s-au schimbat! Mereu aceiași surpriză care însoțește ridicările țărănești, acel încremenit și nicio dată înțeles „De ce?“ Nimeni nu concepe că acești oameni pot deveni violenți, stihinici, o transformare care văzută cu ochii pare multora imposibilă.

„Populația comunei Bulci era pacinică și nu s-a ocupat cu politica de aceea nici nu a fost pregătită pentru vre-un eveniment de mai mare intensitate cu atât mai puțin că manifestațiuni naționale nu s-au observat niciodată în comună. Populația comunei avea grijă să câștiga cu greu cele lipsite pentru traiu. Soldații venind acasă din războiu s-au bucurat că au scăpat din cele ce au petrecut. Deci în Bulci era liniște. Dar când au auzit ce s-a întâmplat la Birchiș de unde a fugit primpretorele unguresc și baronul Bornemissza cu familiile lor și cum au aprins birchișenii castelul contesei văduve Bethlen născută Livia de Mocsonyi, când a venit vestea cum au jefuit locuitorii din Căpâlnaș castelul familiei vād(uvei) Mocsonyi și s-a auzit că revoluționarii vor veni și la Bulci, atunci preotul catolic Augustin Kern măcar că nu-i era frică de credincioșii din Bulci, totuși la îndemnul unor femei evlavioase, în 4 noiembrie după amiaza a fugit la Julița la preotul greco-catolic. Iar când s-a

auzit că din satele învecinate vor ataca castelul domnului A. Mocsonyi atunci și la Bulci s-au aflat niște elemente turbulente și Petru Ionașiu secretar plenipotențiar a D-lui Antoniu Mocsonyi cu soția a fugit în 5 noiembrie la Arad. După depărtarea d-lui Ionașiu au și venit hoții din împrejur. Bulcenii văzând jefuirea străinilor și ei au luat parte furând din câmară beuturi din pivniță. În 7 noiembrie a fost chemat acasă parochul pentru o înmormântare. Venind acasă preotul a aflat în castel niște gardiști de la M.A.V. cari au închis în pivnița castelului D-lui A. Mocsonyi niște jefuitori pe cari i-au lăsat în paza plutonierului Todoran și s-au dus în pace⁴²².

Textul parcă reînvie vremurile lui Horea! La devastarea pornită de cei din Birchiș au luat parte și săteni din Căpâlnaș.

„În toamna anului 1918 comuna noastră a fost părtașă la devastări și spargerii aranjate de cei veniți de pe front sub conducerea unui crâșmar șvab favoritul domnului Mocsonyi din Căpâlnaș devastând chiar castelul domenal și prăvălia (...) apoi au luat parte la devastarea castelului Mocsonyi din Birchiș unde începuseră deja devastarea birchișenii“. Peste câteva zile a sosit o gardă maghiară dar ea se comportă la rândul ei ca o ceată prădalnică deghizată în apărătoare a legii căci „a silit locuitorii să ducă lucrurile furate indarapt la castel dar în urmă ei au jefuit lucrurile de valoare și de la locuitori și din castel bătând și ducând 16 persoane la Arad⁴²³“.

Așadar ridicările țărănești n-au făcut alegere între români și neromâni. Tăvălugul n-a ținut cont de etnicitate. Ulterior însă, în memorii, a fost justificate astfel încercând să acrediteze ideea că motivația a fost exclusiv națională. Exemplele citate, în care una din familiile românești fruntașe ale mișcării naționale a fost supusă aceluiași tratament ca oricare alt grof, o înfirmă însă. Se crease o stare de spirit comparabilă poate cu „marea teamă“ din vremea revoluției franceze când tot ceea ce era bogăție era perceput ca parazit, nedemn și odios. În ochii celor veniți de pe front această lume a celor avuți care, pe moment, nu mai deținea puterea devenise cu adevărat inutilă și disprețuită, urâtă pur și simplu. Trebuia pedepsită! Foametea care începuse să se instaleze avea în ochii revoltaților cauze concrete. În aceste circumstanțe bogăția devine sfidătoare, umilea. Se atacau conacele pentru a lua dar și pentru a pedepsi. Ce nu se poate ridica se distruge! Dușmanii capătă chip concret ei sunt moșierii, negustorii, notarii, cei ce s-au scutit de război. Acțiunea împotriva lor este firească, necesară chiar, este justițiară. Represiunea nu poate avea nici un efect, îndârșește numai. Chiar și atunci când se face cu forțe armate regulate. Incendiul odată aprins nu se mai poate stinge chiar dacă se varsă sânge, chiar dacă răsculații știu că se confruntă cu forțe superioare, că n-au șanse deci. Răscoala se regenerează nemaiținând cont de împrejurări. La Vermeș de pildă odată pornită n-a mai putut fi oprită nici de armata sârbă. Prețul nu mai contează, el va fi plătit oricum! Se petrec scene ce amintesc vremea invaziilor medievale cu omoruri, bătăi și sate făcute scrum:

„Soldații întorși de pe front în toamna anului 1918, ajungând în comună în timpul nopții, deșteaptă din somn pe consătenii lor cu strigătele „Trăiască România Mare!“. Bucuria celor veniți se împletea cu jalea celor cari rămăseseră acasă și cari fuseseră supuși la toate șica-

nele, rechizițiile, sistarea ajutorului văduvelor de războiu, diferite corvoade. Nemulțumirea se îndrepta mai ales contra notarului și celor de la primărie. Cei cari fuseseră pe front și înfruntaseră de atâtea ori moartea cred că a sosit scadența să-și verse necazul pentru umilirea familiilor rămase acasă. Jandarmeria locală e dezarmată, plutonierul șef Sigismund Rab smulse ușa magaziei unde erau adunate cerealele rechiziționate deschisă cu forța și fiecare și-a luat din aceste cereale partea cuvenită. În cursul războiului cazanele pentru fiertul răchiului fiind de aramă au fost rechiziționate întocmai ca și clopotele bisericilor pentru scopuri militare. Pentru fiertul răchiului s-a înființat la Oravița o societate „Pomăria” care singură avea dreptul de a fierbe rachiul. Jumătate din producție era a proprietarului prunelor iar cealaltă jumătate a societății „Pomăria”. Prunarul mai trebuia să achite și o taxă separată destul de mare după cantitatea de rachiul primită. Felul de exploatare al acestei societăți nemulțumise întreaga regiune a Oraviței unde fiertul rachiului e unul dintre puținele mijloace de câștig ale populației. Având numita societate o cantitate de rachie destul de mare în magazie, neîndreptățiți au deschis magazia au transportat butoaiele de rachie în piața mare a comunei împărțindu-l oamenilor. Locuitorii comunei în cursul războiului fuseseră exploatați de către comerciantul (...) Iosif Klein. După împărțirea beuturii de la „Pomăria” câțiva dintre cei veniți de pe front se îndreptară spre prăvălia (...) Klein avizat de către unii binevoitori despre intenția soldaților se refugiază cu familia la vecinul său. La 14 zile după această întâmplare vine fiica comerciantului care era domiciliată la Budapesta, cu un locotenent sârb, Georgevici, din Timișoara spre a trage la răspundere pe făptuitori. Comerciantul Klein afirma că știe cine sunt făptuitorii fiindcă la lumina lunii i-ar fi văzut din podul casei unde se refugiase. Locotenentul Georgevici adună pe toți cei vizati de Klein și-i aruncă într-o pivniță de la școala gr. catolică. Pleacă din sat din casă în casă pentru a aduna prețioasele obiecte luate din prăvălia lui Klein. Neaflând nimic se răzbună asupra celor din pivniță într-un mod îngrozitor. Zbieratul acestor nenorociți se auzea în comună ca și borăitul vitelor duse la abator. Văzând că nu pot afla nimic din obiectele „furate”, Georgevici pretinde de la deținuții din pivniță câte 20 000—40 000 coroane despăgubire. Locotenentul fiind un om păcătos, bețiv, fără nici o rușine umbla ziua și noaptea prin casele oamenilor atentând la copile de 12—14 ani. Acest fapt bestial a revoltat întreaga comună iar părinții și rudeniile fetelor nenorocite hotărăsc răzbunarea. În ziua de 6 decembrie 1918 trei tineri pândesc pe locotenentul Georgevici când ieșea de la preotul gr. cat. unde era încartiruit și-l lovesc în cap cu un topor. Deținuții din pivniță auzind de uciderea locotenentului sparg ușa dând năvală în locul unde se afla muribundul și-i grăbesc moartea. Soldații cari veniseră cu locotenentul și cari deasemenea îl urau de moarte pentru isprăvile sale nedemne n-au sărit în ajutor comandantului lor ci au părăsit pe neștiute comuna. Cu ei s-a dus și fata (...) lui Klein și avocatul adus spre a constata pagubele suferite de comerciant. Începe calvarul. A doua zi după această nenorocită întâmplare comuna e ocupată cu asalt parcă ar fi o cetățuie prinzând pe toți bărbații cari îi găsesc și ducându-i la primărie începe teroarea. Sunt bătuti mai întâiu notarul George Zbegan și primarul Pavel Boieru Dola. Locote-

nentul însoțit de 10 soldați înarmați până în dinți și provăzuți cu grane somează pe preotul ortodox Augustin Aldan să se îmbrace imediat în haine de iarnă pentru că împreună cu cei doi feciori ai săi vor fi trimiși în Albania. La intrarea preotului că de ce, locotenentul răspunde înțepat „Nicht viel sprechen, nur anziehen”. Ajuns preotul la primărie e interogată de către locotenent și amenințat că dacă până acuma n-a învățat sârbește va învăța de acuma. Preotul e dus apoi la locul unde era cadavru locotenentului Georgevici și sub amenințări teribile că va fi împușcat e din nou supus unui interogatoriu spre a mărturisi cine sunt făptuitorii omorului. Tot în această zi, la ora patru întră în comună 200 soldați pedestrași sârbi. Înconjură comuna ca nimeni să nu poată ieși din sat, adună pe toți bărbații și-i duc la primărie. Bătai peste bătai. Pavel Drăgoescu Ișcoane e bătut de către însuși locotenentul Mișici, cu bățul, în văzul tuturor. După ce locotenentul și ceilalți gradați își satisfac pofta diabolică de a se delecta în urletele poporului bătut până la sânge, toți bărbații sunt închiși în două pivniți clae peste grămadă. În pivnițe sunt închiși și preotul și învățătorul Seplecan. Noaptea petrecută în podrumul groazei va rămâne de pomină în istoria comunei. Fiecare se întreba de ce oare e închis, ce va aduce ziua de mâine, ce torturi i se mai pregătesc nenorocitei comune? După miezul nopții s-a început „rechiziționarea” îmbrăcămintelor. Soldații sârbi se năpustesc asupra deținutilor, le trag încălțările bune din picioare lăsându-le în loc pe ale lor. În aceste momente de jale iată și un episod comic. Cum preotul avea cisme bune, noi, căci se pregătise pentru exil în Albania, un soldat sârb se tot învătea în jurul lui spre a-i putea fura cizmele. Numai intervenția unui copil al preotului care zice soldatului că numitul e „gospode popa” salvează cizmele. Pentru a afla cine ucisese pe ofițerul Georgevici sârbii prind pe tatăl unui tânăr presupus ucigaș, îl legă de coada unui cal și-l târăsc până în satul vecin unde credea că ar fi ascuns copilul ucigaș. Peste 4 zile sunt escortați la Timișoara 230 persoane, toți bărbații pe cari îi prinseseră în comună. În Timișoara sunt închiși în cazarma Ferdinand, cazarmă fără nici un mobilier, fără paturi, fără lumină. De foc nici vorbă deși era luna lui Decembrie. La câteva zile unii sunt trimiși acasă, alții ținuti mai departe sub un regim tot mai aspru. Acasă la Vermeș persecuțiile se țin lanț. Sârbii aprind casele presupușilor ucigași, le iau vietele, alimentele, nutrețul animalelor. Cercetările se fac la Timișoara de către ofițerii sârbi și apoi de cei francezi. Trece Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza și numai pe la finele lunii Ianuarie 1919 sunt lăsați liberi spre a se duce la casele lor. Totuși 19 persoane au fost trimise la Belgrad unde au stat închiși spre cercetare mai bine de jumătate (de) an. Făptăitorii omorului totuși n-au fost aflați. Cei închiși la Belgrad au fost Ioan Chiodan (174), Nicolae Lighezan sen(ior) (222) Nicolae Lighezan jun(ior) (222), Jivan Octavian (123), Costa Popescu (57), Ioan Azuga (138), Ioan Țeran (60), Ioan Pacurar (2), Ioan Spaia (93), Iosif Azuga (6), George Azuga (6), Iacob Bandu (204), Valeriu Bandu (204), Martin Toma (197), Nicolae Micșa (273), Ștefan Dragoescu (65), Petru Lațcu (43), Pavel Dragoescu (16), Pavel Loga (170). Puțin timp după eliberarea din închisoarea din Belgrad armata română intră în Banat aducând astfel și în Vermeș pacea și liniștea dorită. În Vermeș armata română intră în ziua de Ispas 1919²⁴.

În aceste vremuri gara devine un spațiu predilect al răscoalei. Cetele de țărani încep acțiunile prin atacuri asupra depozitelor și magaziiilor concentrate acolo precum și a trenurilor de marfă. În consecință în gări s-au săvârșit masacre, intervenții sângeroase împotriva țăranilor. Ele erau puncte foarte expuse aflate pe traseul eșaloanelor militare care nu odată au împușcat oameni fără cea mai mică cercetare. În gări s-au declanșat și s-au înăbușit revoltele, mai ales în cele de pe linia ferată ce lega sudul cu nordul provinciei.

La Iabłanița s-au petrecut astfel de lucruri. Imaginile păstrate de martorii oculari seamănă foarte bine cu cele de la 1848 când trupele maghiare înăbușeau răscoalele valahilor bănățeni condamnați de curți marțiale alcătuite ad-hoc întotdeauna din maghiari. Nu se făceau cercetări dar în schimb ofițerii nu uitau teatrul încrucișării săbiilor atunci când pronunțau condamnările la moarte. Unitățile care au săvârșit execuțiile de la Iabłanița erau de fapt trupele înfrânte ce se retrăgeau de pe front. În acea gară de sat nu riscau nimic așa că își regăsesc pofta de luptă. Ce s-a petrecut aflăm din relatarea unui notar, a unui funcționar, a unui „legalist“ care descriind omuciderea săvârșite împotriva românilor nu ezită să acuze devastările țărănești.

„În ceea ce privește spargerea din gara Iabłanița și spânzurarea loc(uito)rilor Ioan Sargu din informațiunile și datele date de mai mulți locuitori s-au întâmplat după cum urmează: soldații români întorși de pe front și de la regimente îndeosebi grănicerii de la Reg. 43 din Biserica Albă au venit în corpore probabil pentru a fi feriți de maltratările austro-ungare. În drum spre casă venind pe jos au dezarmat toate posturile de jandarmi unguri mai ales pe Valea Almăjului (plasa Bozovici) iar în comună Prilipeți au omorât pe notarul ungur Iles care afirmativ a fost brutal cu populația. Soldații din Iabłanița au luat parte la acest act, sosind acas și fiind echipați cu arme s-au organizat sub conducerea sergentului Zaria Tunea și Zaria Sargu ca după un plan întocmit de dânsii să devasteze gara respectiv caseria de bani și magazia. Credem că la acest act a contribuit în largă măsură și țuica repartizată în comună proprietatea fostului deputat Const(antin) Burdea din Caransebeș care a fost împărțită și beută de acești soldați după bunul plăc. Prezentrându-se fostului șef de gară Wagner om foarte cinstit de populație de altfel i-au comunicat că cu dânsul personal n-au nimic însă să le predea cheile să ridice banii și marfa aflată în magazie ca să nu fie transportată de armata ungară. Ne făcându-se nici o opunere din partea org. C.F.U. a început ridicarea marfei din magazie căci bani nu erau în casă, la început pe bază de inventar, însă după ce s-a aflat în comună, toți soldații din comună au năvălit spre gară și cum în magazie se afla o cantitate considerabilă de făină, în urma foamei ș-a tuturor lipsurilor indurate — n-au putut rezista și fiecare a ridicat cu sacul, unii chiar cu carul această făină fără nici un contract sau criteriu. Puțin după cele întâmplate în gară a sosit un tren cu soldați husari (unguri) venind de pe frontul Românesc, luând cunoștință de cele întâmplate au debarcat din tren și sub conducerea comandantilor au năvălit în comună pentru prinderea (...) ș-anume capii Zaria Tunea, Zaria Sargu. Populația părtașă la devastare ș-îndeosebi conducătorii s-au ascuns prin pivnițe, alții fugind spre pădure au scăpat de pedeapsă alegându-să numai cu bătaie,

cu murdării și cu frică însă pentru capi s-au organizat adevărate puteri și pedepsire pe loc. Zaria Sargu — știindu-l în podul casei — au înconjurat casa cu soldați de unde viu nu mai putea scăpa și la repetarea somării a trebuit să se predea. Odată prins — după spusele locuitorilor — comandantii și-au încrucișat săbiile în numele legii, l-au condamnat la moarte prin ștrangulare. Ștrangularea s-a executat chiar în dudul din fața casei sale și la care au luat parte numai jandarmii unguri deoarece populația se găsea ascunsă de frică. Acest nefericit a stat ștrangulat 4 zile în dud pentru a servi drept exemplu soldaților reînțorși de pe front. După acest act crud și barbar de fapt a fost liniște desăvârșită în comună. A luat ființă apoi garda națională care a făcut pază în comună⁴²⁵.

Destul de asemănător s-au întâmplat lucrurile la Cornea. Acolo însă tulburările au fost mai de durată. Câteva zile prin sat au răsunat împușcături. Se cocea un mic război pus la cale de soldați maghiari în retragere și mai ales de jandarmeria și finanții maghiari. Aceștia au terorizat satul câteva zile închipuindu-și că aplică legea. Au sfârșit prin a deveni tâlhari ordinari.

„Suportând cu greu ravagiile războiului mondial cu toate urmările lui, comuna noastră a trebuit să mai îndure și o ultimă încercare din partea miliției și a jandarmeriei maghiare. Venind feciorii îndărăt de pe fronturi s-a întâmplat ca aproape pretutindenea că s-a spart prăvălia neguțătorului din loc cu numele Heel. Sub pretext că e revoluție în sat, finanții și jandarmii unguri, au cerut telegrafic ajutor de la Orșova și de la comanda militară din Timișoara. Tocmai pe atunci erau în trecere pe aici trupele ungurești venind dinspre Verciorova. Acestea în gara Orșovei au primit ordin să bombardeze satele Cornea, Domașnea și Cănicea și să pacifice populația „răsculată”. Patrulă de finanți sosind noaptea trenul militar în dreptul satului Cornea au dat salve de puști în el cu scopul ca miliția să creadă că de fapt poporul e răsculat și oprind trenul după aruncarea mai multor rachete, au luat satul sub foc de mitralieră despre ce mărturisesc și aci urmele gloanțelor trecute prin ziduri și acoperișe. Magistrul de poștă Petru Boeriu eșind afară să vadă ce poate fi întâlnește pe căpitanul trenului militar care dăduse ordin patrulălor să înconjure satul și să-l bombardeze. Convingându-se apoi de la poștașul Bodiu că nu-i nici o vorbă de vre-o răscoală, poporul e în cea mai mare liniște, s-a retras plecând către gară. Fostul șef de gară Módosi Mátyás (azi în gara din Timișoara) capacitează pe comandantul trenului militar să se reîntoarcă încă odată cu trenul în dreptul satului și să-l bombardeze din nou ceea ce s-a și întâmplat însoțind trenul și șeful de gară Módosi pe care l-au văzut stând pe tren și strigând ungurește „foc!”, Moise Șandru și Maria soția lui George Covaciu. Acest șef a stat după astea încă mult timp la noi în gară fără a fi tras la răspundere și fără a i se întâmpla ceva din partea celorlalți. De aici au mers soldații în satul Domașnea aprinzând câteva case, s-au suit apoi în satul Cănicea dând foc tot la câteva case în cale și au împușcat pe fiul primarului de acolo înaintea s(fintei) biserici. Finanții și jandarmii ung(uri) au continuat lucrul început de trenul militar. Au arestat la noi peste 80 feciori afirmative pe hoții de la prăvălie, bătându-i de moarte. i-au escortat la Timișoara de unde numai prin intervenția la timp a

advocaților români de acolo au scăpat de moarte sigură. Au decretat starea de asediu în comună, împușcau ziua, ameazi și noaptea prin ferestrele oamenilor, mai apoi au aprins sălașele proprietarilor Ioan Miulescu, Mihail Lazarescu, Ion Rujan și Mihail Rujan făcându-le pagubă de sute de mii de coroane. În sălașul lui Mihail Rujan au împușcat întâiul pe socrul acestuia, un moșneag de 88 ani care era singur acolo, cu numele Grigore Lazarescu aprinzând apoi sălașul pe el și a ars scrum cum se vede și din extrasul aici alăturat. Focurile le-a făcut finațiul Vi-chentie Buru (azi în Ohaba Bistra, jud. Caraș-Severin) dimpreună cu încă 2 înși însoțiți pretutindenea de păzitorul comunal Mihail Călțun. Spaima populației era atât de mare că aproape jumătate din locuitori au părăsit casele din sat ascunzându-se prin diferite locuri îndepărtate în timp de iarnă; unul, Pau Călțun, de atâta foc de pușcă a părăsit în casă o fată moartă și s-a îndepărtat de acolo în timpul nopții. Sub motivul că, caută lucrurile furate din prăvălie, au comis acești bandiți unguri diferite furturi. Așa de la Todor Zabailă, 158, au furat câteva mii de coroane, de la Ilie Sandru și Petru și Ioan Rujan bani și obiecte de mare valoare. Fetei lui Ioan Miulescu i-au luat salba de galbini de la grumazi, pe care nu i-au mai înapoiat-o. Și nu cuteza nime să le zică ceva că fiecare dintre ei umbla cu bomba în mână. Cazuri mortale n-au fost. Din fericire unul singur om a fost rănit la un picior explodând o bombă în chilie la el. Numele lui, George Sandru, 44. Ca să ne scăpăm de aceste fiare, în desperarea noastră, am cerut ajutor de la Consiliul Național Rom(ân) din C-beș care ne-a și trimis imediat 15 gardiști sub conducerea unui sublocotenent de frica cărora au dispărut apoi finanții iar jandarmii în ziua intrării trupelor sârbești aici. Garda din C-sebeș aducându-ne arme și muniție am înființat și aici garda națională din 10 feciori cu un Consiliu Național Român de 5 înși sub presidiul preotului local⁴²⁶.

Cu un asalt asupra gării a început răscoala la Jena. În gara Govăjdia sătenii din mai multe localități au început să care petrol dintr-un tren cu cisterne. Soldați, femei și copii, întreaga suflare din împrejurimi cărau petrolul lampant, o marfă de negăsit, cu căldări și chiar cu oale de bucătărie. Spre seară cei din Jena s-au strâns la un conciliu și au hotărât să atace conacul. Preotul din sat, scăpat de front cu ajutorul unui medic sârb, crede că în toate acelea se simte morbul bolșevismului adus de cei veniți din prinsoarea rusească. Devastarea, indiferent de împrejurări este o încălcare de lege și Dumnezeu nu va întârzia s-o pedepsească. Este incapabil să înțeleagă altfel lucrurile decât ca o pornire a unor scelerati îndârjiți de băutură.

„Sâmbăta au mers jumătate de sat în gara Govăjdia unde lumea au spart 3 cisterne cu gaz (petroleu) și duceau care cum puteau chiar și în căldări și oale de fert mâncare. Alții au spart un vagon plin cu butoaie de rachiou de la o cooperativă de fert țuică. Așa au ajuns și în sat la noi 2 butoaie de circa 100 litre unul. S-au strâns toți la casa lui Tudor Popescu fost prizoner în Rusia și fugit cu 5 zile înainte de la front și au luat tot rachiul fiind morți de beți. Atunci le-a venit și lor pofta de a se juca de-a revoluția. Careva dintre ei i-a trădat și s-a dus la D-na proprietară de pământ și i-a spus că la noapte sparg tot și fură de la ea. Administratorul a venit la mine și m-a rugat să îi liniștesc și să nu

facă rele dar văzându-mă în pat a văzut că nu îi pot ajuta nimic. D-na proprietară a fugit la Lugoj lăsând tot deschis. Când s-a înserat toată banda s-a dus la birt unde birtașul le-a dat ce au cerut, chiar și tutun și țigări cari lipseau cu desăvârșire și pe la 7—8 seara au pornit cu toții la casele proprietarei. Mai întâi au furat 3 vaci, atunci au puscat 17 porci și i-au împărțit între ei, atunci au spart ușile care erau descuiate dar ei n-au știut și cu topoarele au spart ferestrele, au devastat tot furând albiturile și lăsând pernele toate pe jos cari erau de circa 20 cm pe podele. Au ascuns care cum au putut. După grupa I-a o venit alții 5 pe cari i-au prins jandarmii cari au venit la vreo 3, Duminecă dimineața. I-au bătut și dus legați la post. Duminecă dimineața pe toate ulițele erau cară, hamuri, porci, saci cum le-au pierdut. Pe la 9 dimineața a venit un Dl. locotenent de la marină cu 5 jandarmi și au urmărit prinzând pe cei mai mulți. Era o rușine cum îi duceau cu furtul în spinare. Autorii sau mai bine zis conducătorii revoluției au fugit până au ajuns în Vechiul Regat unde au stat peste iarnă. Din cauza frigului și fiind tot urmăriți ei au răcit și în Martie când s-au reîntors acasă și am intervenit cu P.O.D. Protopop pentru ei, unul s-a prăpădit în Vinerea Floriilor iar celălalt vara în Julie ceialaltii fiind prinși au fost închiși 1 lună de zile. După ce am intervenit cu Dl. Protopop și Dl. C. Bredea au fost iertați²⁷.

Preotul Lupea, autorul celor de mai sus, aprobă intervenția jandarmeriei în satul său înțelegând cele întâmplare doar ca o încălcare de proprietate. Revoluția îi repugnă instinctiv chiar dacă ea era românească. E drept, la Jena nu s-a produs un masacru ca în alte părți, la Făget de pildă, care să-l facă să înțeleagă altfel lucrurile. În localitatea cea mai mare de pe Valea Begheiului evenimentele au luat o turnură sângeroasă. Vasile Olariu, directorul școlii din Făget, scriind peste mulți ani lui Nicolae Ilieșiu despre cele petrecute acolo în toamna lui 1918, are și el vorbe de condamnare dar caută totodată explicații și le găsește în golul de autoritate, în lipsuri, în abuzurile profitorilor de război, în radicalizarea, bolșevizarea celor veniți de pe front dar mai ales în faptul că maghiarii și-au constituit imediat o gardă militară, forță opusă românilor. Existența sa în acea condiție de permanență și maximă încordare, incapacitatea celor care o constituiseră de a înțelege că nu mai aveau ce apăra, că de fapt nu mai aveau nici o șansă în fața istoriei, toate au dus la vărsare de sânge. Turnura pe care au luat-o astfel evenimentele reface traseul străbătut la 1848: o răscoală țărănească căreia i se răspunde violent, disperat, într-un gest care în orice altă parte ar fi fost unul sinucigaș, ar fi fost ultimul. La Făget au fost uciși mulți oameni, români cu toții, în condițiile în care ei n-au răpus totuși pe nimeni. Nici măcar după deplina instalare a autorităților române în Banat cei vinovați nu și-au primit pedeapsa. Întrebării asupra motivului acestei uri sălbatice care i-a făcut pe unii să ucidă și în ceasul al 12-lea textul lui Vasile Olariu nu-i poate da nici un răspuns. Măcelul a fost premeditat, pregătit cu minuție, săfârșit fără milă asupra unor oameni neînarmați, cei mai mulți, femei și copii, bătrâni.

„După dictarea condițiilor de pace delegației Ungariei la Belgrad din partea generalisimului armatei aliate de sud, Franchet d'Esperay

fiind ordonată retragerea armatei austro-ungare și din Banat iară maiorul de jandarmi Russu ordonând concentrarea jandarmeriei la sediile de plase așteptând în expectativă până la noi ordine, a urmat o stare de tranziție în „ex-lex“. Acestea au găsit poporul nepregătit. Între soldații reînțorși din război mulți cari au operat în Rusia chiar și cu armata roșie, infiltrați de bolșevism, au lătit molima și celor de acasă. Având poporul libertatea „nelimitată“ și mai având încă de-a face cu funcționarii reprezentanți la periferii ai opresorilor cari în decursul războiului l-a pus la robotă și l-a recvirat și i-a dat să mănânce familia acasă în porțiuni foarte reduse, având și magazinele (...) protejate de opresori cari le-a sustras zahărul, tutunul etc. eară alte articole de necesitate le-au scumpit foarte, poporul a pornit să-și facă lege. Suferințele și amărăciunea îndurată căuta reabilitare după judecata sa dară nota suflului său se demonstrează evident prin faptul că n-a aplicat „sentință de moarte“ ci numai „despăgubire“. Așa se explică faptul devastărilor fără omor. Dacă totuși s-au ivit ici-colo câte o ucidere, aceasta a fost provocată și justificată pe deplin în necesitatea apărării din partea românilor. Cu totul altă notă sufletească au dovedit dușmanii noștrii (...) Aceștia mai bine orientați ne-au premers în organizarea de garde civile de apărare. Elemente înrolate în garda civilă din Făget, lupi setoși de sânge românesc au făcut adevărate masacre și au omorât românii în masă, bărbați, femei și chiar copii. În 4 Nov(embrie) 1918 fiind devastată prăvălia (...) Rafael Mailander din Făget prin țărănimea comunelor din jurul Făgetului, au fost împușcați aici 11 bărbați, 4 femei și 1 băeat de 5 ani. Gardiștii (...) cari trăgeau ascunși prin poduri și după fereștrile caselor fără să mai aleagă devastatorii din mulțime. În Făget era chiar ziua Sfântului Dumitru, ziua târgului de țară. Dintre cei căzuți fiind aci răpuși de gloanțe au fost necunoscuți 2 bărbați și 2 femei cari nici până azi nu-și au identitatea în registrul stării civile. Câți se vor fi retras cu răni mortale sau mai ușoare, D-zeu știe căci nu s-a mai făcut nici o anchetă în urmă. Pe aparținătorii cari au îndrăznit mănepsi să vină la morții lor, i-au șters gardiștii din lista celor vii lăsându-i fără urmă. Așa s-a dus vestea prin comună și nu mai îndrăznea nimeni să vie la Făget. Cadavrele au fost strânse de pe străzi și duse cu carul la cimitirul ortodox unde au fost aruncați în groapă unii peste alții și înhumați. Setea de sânge a gardiștilor nefiind satisfăcută încă au pornit atunci ei prin comunele vecine după victime. În 9 Noemvrie 1918 având strânși din Românești 5, din Goizești 1 și din Groși 1, laolaltă 7 inși, în seara zilei i-au legat unii de alții și i-au pornit prin dosul primăriei către gară să-i ducă la Timișoara. La o distanță ca de 50 m de la primărie, gardiștii însoțitori au tras focuri de armă asupra lor, pe cei răniți ucizându-i cu patul puștilor și i-au îngropat acolo, laolaltă. Unii dintre cei 7 au fost înhumați de vii. După ce s-a format apoi garda națională română și s-a dezarmat cea maghiară au venit rudeniile, părinții, frați, surori, soții și copii ai celor 7 și scotându-i din groapa lor de supliciu, i-au înmormântat creștinește în cimitirul ort(odox)-rom(ân) din Făget. De notat că românii n-au vărsat sângele nici unui cetățean deși aveau posibilitatea să repună pe toți streinii. Este de neiertat indolența și nepăsarea autorităților române care a urmat că a lăsat vampirii sângelui românesc nepedepsiți ba încă unii sunt chiar în servicii publice“²⁸.

Între cei uciși au fost și oameni din Coșteiul de Sus sat în care au izbucnit tulburări ca și în atâtea alte locuri.

„... La începutul lunii noemvrie a an(ului) 1918 vineau cu grosul cei de pe front într-o zi de Duminecă în gara din localitate la Pălincăria Centr(ală) Deutsch Jacob și Co. stăteau încărcate vre-o câteva vagoane pline cu butoaie de țuică (rachiu). Când trenul a sosit în gară la noi debarcând pe cei veniți de pe front întreabă că ce ie în wagoanele acelea încărcate? Și după ce au luat cunoștință că iaste rachiu făcut din prunele lor, au oprit trenul în loc și cu camarazii lor cu ortacii lor de suferință au spart wagoanele și butoaiele cu rachiu și le-au versat spre nenorocul lor, căci mâine zi fiind la Făget târgul de țară a S(fântului) Dumitru s-au dus mai tot satul la târg și angajații Pălincăriei Centrale după ce s-a făcut spargerea wagoanelor cu rachiu au raportat în aceiași zi firmei Deutsch J. și Co (din) Făget cele întâmplate și mâine zi când s-au dus la târgul Făgetului, angajații firmei Pălin(ăriei) Centr(ale) precum și proprietarii Consoții ochind pe coștienți din ferești au început a-i împușca rămăind morți pe loc Zacheu Capolnașan înv(alid) de război, Terenție Uscat și soția sa Elisaveta după care au remas 4 orfani mici, Ioan Runcan după care a remas 1 fetiță orfană, Vasile Milutin și Ilie Mariș dintre aceștia mulți nevinovați cari nici nu au luat parte în ziua anterioară la spargerea buților cu rachiu peste tot în ziua târgului de S(fântul) Dimitrie din an(ul) 1918 (...) fanatici au comis un adevărat masacru față de românii noștri cari s-au dus la târg și ieste regretabil că inteligența română din Făget nu a putut păciui pe acești monștrii cari fără milă au împușcat țărani noștrii și pentru aceștia inteligenți ai noștrii iaste rușinos că în acea zi au căzut jertfă în Făget peste 80 de țărani români și dintre cari, accentuez, că cei mai mulți au fost nevinovați și văzând țărănimea aceste cruzimi au voit se riposteze au chemat în (modalități) telefonice evreii aliați cu unii dintre inteligenții români avioanele ca se-i scape de furia dealtmintrelea justificată a țărănimii din părțile acestea. După târgul S(fântului) Dumitru a Făgetului Pălincăria Centr(ală) mai având comini de fiert aici în Coștei a avut îndrăzneala de a veni cu armata sârbească și cu jandarmeria ungurească ca se-și fiarbă aceste comini. Dar deși căpitan(ul) sârb Pavlovici cu oamenii sei au început a teroriza pe românii noștrii de aici și a face responsabili în mod solidar pe toți frunțașii comunei că în cazul dacă se va împedeca fiertul rachiului atunci va rade Coșteiul de pe fața pământului iar când au voit se plece din comună lăsând o puternică gardă p(en)(ru) fiertul rachiului ajungând la pomăria comunală căpit(anul) Pavlovici împreună cu oamenii sei și jandarm(eria) ungurească au fost desarmați de către gardiștii comunei noastre cari chemară întru ajutorul lor un sergent din armata română și așa, cu rușine au trebuit se plece din comuna noastră⁴²⁹.

Victime au fost și la Brănești, cu prilejul aceluiași măcel din Făget: „Am avut 2 răniți de către patrurile civile maghiare și femeie Silvia Moldovan au fost împușcată în Făget și încă nefiind moartă au fost îngropată vie. Bărbatul ei văzând, de groază, la 3 zile au murit și el. Au rămas 2 fetițe mici⁴³⁰.

Răscoale au cuprins practic întregul ținut bănățean și s-au produs aproape dintr-o dată. De pildă cu doar o zi mai înainte de violențele

de la Făget, dar în aceeași zi cu cele de la Jena, se conscmnează ridicarea de la Târnova sat în munții Reșiței. Aici însă, spune preotul, a fost și amestecul unor „streini de neamul nostru“, desigur un grup radicalizat de la Reșița. Acesta a fost semnalul. Ca în multe alte locuri la astfel de prilejuri foarte activi au fost țiganii care au căutat și ei să profite.

„Terminarea războiului a produs în Târnova o mare bucurie căreia i-a urmat apoi în curând o disordine. În ziua de Duminecă, 3 Noiembrie 1918 când se știa că imperiul austro-ungar e pe ducă, din Reșița, vin în comună mai mulți streini de neamul și legea noastră, agenți ai unor idei anarhice. În jurul acestor agenți grupuri-grupuri de oameni se adună sfătuindu-se în șoapte. Preotul Turnea Ioan dă câteva relații foarte interesante asupra evenimentelor cari au frământat comuna în acele zile istorice. „Am avut o cununie — spune preotul — în Dumineca amirnită. Cum e obiceiul, am fost chemat la masă. M-am dus. Pe la ora 3 p.m. auzim pârâituri de pușcă. Ce să fie? Trebuie să se întâmple ceva fiindcă am văzut străini în sat, ceea ce nu-mi place. Tocmai atunci sosește în casa unde eram un sătean zicându-mi: „Părinte vino și liniștește poporul că la noi s-a început revoluția“. Ce să fac? Să merg ori nu? La îndemnul inimii și al datoriei de preot am plecat. Pe drum întâlnesc pe ȋiganul Sima Miloș cu un drob mare de sare și-l întreb cum a cumpărat-o? Îmi răspunde brusc: „Acuma nu se mai cumpără nimic, acuma se ia!“ „Bine, măi țigane, nu ști tu că nu e permis să ia lucrul altuia cu forța?“ Îmi răspunde: „Nu mai zice nimica, ci taci. Acum a venit apa la moara noastră și vom lua și de la Dta“. „Vino și ia“, îi răspund și l-am lăsat în plata Domnului plecând spre casa comerciantului Epstein unde ȋiganii și alți iresponsabili începuseră devastare“. De fapt ce se întâmplase? Un grup de soldați a plecat spre magazin și i-au cerut comerciantului tutun. Desigur, pe un ton care nu admitea replică. Comerciantul a făcut greșeala să tragă împușcând un om. Din acel moment lucrurile au degenerat în violență. „Nu i-am putut opri — scrie preotul — am plecat acasă căci îmi venise în minte amenințarea ȋiganului“. „Vom lua și de la Dta“. Noaptea întreagă au curs devastările... „(. . .) Casa lui Leibovici Leopold a fost arsă până în temelii. Cei cari căutau să pună o vorbă bună pentru ei erau bătuți. Vasile Gruia a spintecat, cu cuțitul pe Rusalin Păvan fiindcă pledase pentru apărarea lui Leibovici. În urma lui Păvan rămân orfani 6 copii“. Era clar că lucrurile trebuiau stopate întoarse de pe făgașul în care intraseră. Modalitatea nu putea fi decât înființarea propriilor organisme de autoritate, a gărzii naționale care să restabilească ordinea. Ca peste tot se înțelesese primeddia deturnării sensului mișcării istorice. El trebuia să rămână unul național, exclusiv național. Orice împărțire a energiilor putea să ducă la o împărățire pe poziții adverse a forțelor românești și deci la o incapacitate de acțiune pentru realizarea unirii. Și la Târnova s-a găsit însă soluția ca și în alte părți.

„Pentru oprirea lățirii disordinei se formează garda națională sub președinția preotului. Gardiștii depun jurământ în fața bisericii că vor menține ordinea, vor păzi avutul și persoana cetățenilor, că oricine va fura, ucide ori tulbura pacea comunei va fi spânzurat înaintea bisericii spre

a servi de exemplu altora. Țiganii cari se dovediseră că au apucături anarhice sunt scoși din sat. Când au văzut țiganii că nu mai pot opera în Târnova s-au aruncat asupra caselor societății Reșița la depărtare de 10 km de comună pe cari le-au devastat. Se părea că liniștea s-a întors în sat când doi rătăciți Petru Voina și Rusalin Bălu (Cloșan) sparg geamurile de la școala confesională și de la mai mulți frunțași. Prinși de către gardiști sunt încarcerați și condamnați la spânzurătoare. Plânsetele familiilor celor doi înduplecă gardiștii ca peste noapte să-i facă scăpați. Numiții nu s-au mai apropiat de comună 3 luni de zile.”

Totuși pacea n-a putut să se instaleze. Tocmai acum au venit comercianții alungați „însoțiți de 40 jandarmi unguri și de mai mulți funcționari de la societatea Reșița. Populația se înfurie și mai mult. Conciliabule prin toate văile, văgăunele, oameni cu furci, ciomege, arme, dinamită, mitraliere. Ungurii și cei veniți cu ei se instalează la școală. Oamenii retrași la marginea satului somează jandarmii că dacă nu vor ieși din comună vor dărâma școala și vor ucide pe toți cei dinlăuntru. După mai multe parlamentari, amenințări din ambele tabere jandarmii (...) se retrag ferind astfel comuna de o baie de sângeră”.

Nici acest episod n-a fost ultimul din lunga serie de încercări prin care a trecut satul. În timpul ocupației sârbe localnicii s-au trezit că Târnova este înconjurată de trupe aduse de niște proprietari din Gătaia care îi acuzau că ar fi răpit turme de porci din pădurile Delineștiului, lucru evident neadevărat. Ca și mai înainte țărani se pregătesc de luptă decizi să reziste până la capăt. În fața acestei atitudini hotărâte adversarii au dat iarăși înapoi evitând în ultimul moment conflictul armat. În iunie 1919 primii care au sosit la Marea Adunare Națională de la Lugoj, în costume de sărbătoare, au fost târnovenii²¹.

Frământările din acele săptămâni au fost cunoscute și localităților mai mari ca Bocșa și Moldova Nouă. Ele dispuneau atât de populație rurală cât și industrială, de români dar și de minorități. Semnul ridicărilor populare a fost, ca peste tot, vestea capitulării.

„La 30 Octomvrie 1918, aflându-se că în capitala Ungariei a izbucnit revoluția, populația comunei a devenit impacientată. În seara zilei de 1 Noiembrie sosește în Vasiova primul transport de soldați reînțorși de pe front. De bucurie unii dintre ei, din satele vecine, au petrecut toată noaptea într-un birt de lângă gară de unde au pus la cale spargerile de a doua zi. Sâmbătă, 2 Noiembrie, ceata de oameni turmentați sporită cu alți bătui de soartă, jefuesc prăvălia de coloniale Hoffman-Sperger. De aici se îndreaptă spre Vasiova devastând prăvălia lui Weisz Wiliam și a lui Martin Feisthammer. Conducătorul era un soldat de origine etnică germană care tot timpul războiului simulând că e bolnav a stat în spital. Ceata jefuitoare era compusă în majoritate din elemente streine, dubioase și din țigani din jurul Bocșei. Cu ocazia acestor jafuri un necunoscut a împușcat un sătean din Zorlențului Mare iar în gara din Bocșa Montană e împușcat un alt sătean. În tot timpul acestor tulburări nu s-a arătat nici un jandarm ungur. Aceștia de frică și-au rupt insignele și au fugit din comună. Două zile după aceste evenimente s-a format garda comunală. Aceasta ține ordinea până la sosirea armatei de ocupație sârbească...”²².

O imagine aproape cinematografică despre cele petrecute în Bocșa Vasiova o restituie Petru Oancea de care nu ne putem priva în încercarea noastră de reconstituire.

„Ora 8 seara. Cineva bate la poartă. Merg și descui... Văru Ion Petrovici Buget îmi întinde o mână lungă de un stângen, cu cealaltă își rădică căciula din cap și începe pe un ton măreț:

— Apoi vere Petre să trăiască „Slobodna“... să trăiască Pacea... să trăim și noi cu toții. Îți aduc veste de la Biserica Albă că s-a gătat bătaia... Mă ia apoi pe după cap și mă țucă. Venim în odaie și seara de la ora 8 până la miezul nopții, ne spune, ne povestește cum eri, joi, în 18 Octomvrie, seara la ora 9 a ajuns vestea că e gata bătaia. Cum au izbucnit apoi revolta cum a căzut disciplina, cum au spart soldații închisorile slobozind robii, cum au prădat magazii împărțind hainele, păpucii, cum sau îmbătat, cum au cântat, jucat, răcnit, urlat, răgit toată noaptea și cum astăzi dimineața au început a pleca în toate părțile și pe toate cărările.

Adevărată revoluție!

Doamne sfinte, așa au fost adecă sfârșitul ăstui înfricoșat războiur de 4 ani, brusc, peste noapte, într-o clipă. De necrezut!

După ce pleacă vărul șed singur lângă cuptor și cuget pân aproape de ziuă asupra evenimentelor ce se petrec și ce se vor petrece încă acum în urma sfârșitului războiului.

Cuget mai cu seamă la aceia că, cum ne va fi soarta noastră, a românilor din Banat și Ardeal. Se vor împlini vorbele și profețiile Bohemilor ce mi le-au spus sute de frunțași Bohemi în decurs de 18 luni, că noi românii ne vom întoarce la România Mare?

Mă pun, mă prostern în genunchi și încep a plânge de fericire cugetând cu toată sălbăcia sufletului meu la posibilitatea ăstui vis milenar!

20 Octomvrie v. Sâmbătă, mă scol la ora 7, frig, ger chear. Merg la sora la oraș după lapte. Lume nu prea multă merge la târg. Întorc napoi și cându-s în dreptul Hotelului „Cerbul de Aur“ văd peste drum lângă Nicolici vreo 8 cătane, una legată cu o cârpă la cap și vreo 10—15 țigani, nu știu măgureni ori corturari, cum lămuresc și cântă și pușcă în aier și merg cătră ducheantul lui Spärger. Ducheantul e închis cu toate că sunt aproape 9 oare. Un soldat bate cu țeava puștii la fereastră. Cineva deschide și întreabă ce vrea. Duhan! răcnește soldatul. Nu este! îi răspunde ăla. cine e, și închide fereastra.

Eu sunt lângă Welicsek și stau să văd ce urmează.

Cătanele se strâng grămadă cu țigani și nu știu ce consiliu țin. Deodată vine un țăran plugar român pustan după haine, ia o baionetă de la o cătană, zgâmjeste roloul vitrinei și odată svârrr! se rădică rouletul sus. O cătană umple pușca și sloboade toate cinci focurile în aier, apucă apoi pușca de țeavă și trage în geamul vitrinei nalt de 4 mt. și lat de 2 mt. și care se prăbușește cu zgomot mare înlăuntru făcându-se în el o spărtură cât o ușă. Un țigan bagă mâna prin spărtură și apucă dintr-un colț o sticlă cu rom ce a scăpat nespertă de hârburile geamului, o destupă, o rădică în sus și strigă „Trăiască revoluția!“ În niște clipe e goală. Alt țigan apoi se uită la deal, la vale și sare prin spărtură în-

lăuntru. După puțin timp ese afară cu o mulțime de sticle cu rom în brațe și cu o legătură de duhan subsoară.

Duhanul și romul au fost începutul revoluției.

Țiganul spune ceva repede, pripit tovarășilor, cătanele încarcă armele și ca împinși de duhuri, de spirite necurate, toți țiganii se grămădesc prin spărtură și sar înlăuntru. Peste puțin zboară prin spărtură în drum, afară, sticle cu beuturi, tot felul de marfă, de negoț. Soldații trag mereu salve în aer. Lumea ce a venit la târg se oprește uimită, îngrozită în loc, apoi mereu, mereu cedează ispitei, se molipsește și prinde a sări prin spărtură înlăuntru de unde cumpără de toate... fără bani.

Plugarul ăla ia din nou baioneta dela cătană zgâmește acum la rouletul ușii și peste puțin rouletul se rădică în sus lăsând ușa liberă. Cu niște paturi de pușcă ușa dispare de la loc, se face țândări și acum lumea înfrigurată, nebunită, prostită de un așa neașteptat târg, într-un mod cinstit... pe ușă și nu mai pe fereastră.

Deacă ar arde ducheantul lui Spârgher cred că nu s-ar scoate negoțul mai repede, mai furtunatic ca acum. În decursul de o singură oră numai niște vagoane de negoț zac în grămezi în stradă și lumea dă năvală, se ucide, se omoară care să ia mai mult.

Gătând cu duhanul valul înfuriat de oameni năvălește asupra locuinței. Haine de pat, haine de purtat, mobile, iconi, oglinzi, vase, obiecte, etc. etc. în niște minute își găsesc alți stăpâni.

— Hâ aicea! strigă un moș Măgurean, eri m-a bătut cucoana lui Spârghil cu „rifu” fîncă am șierut o paclă dă duhan dă lulă dă-l cu tri crițari, și acum am căpătat pă dafecia un sac plin cu doauă suce dă pacle dă duhan și o cotăriță plină cu uiegi cu caizârșpir și cu rostocin și și vintărocu lu domnu Spierghil...

Și fericitul moșneag pune cotărița și sacul jos și îmbracă vintărocu, se uită d-o parte și de alta, îi vine tocmai bine, parcă l-ar fi făcut șnai-dărul anume. Ia cotărița subsoară, rocul în spate și pleacă pe jos cântând „Așa-i românul la veselie...”

După ce mulțimea turbată gată și cu locuința, prinde a sparge, a devasta lucruri de cari nu are nici un folos, nici o dobândă ci numai fiindcă s-a pornit să facă rău și acum nu se mai poate opri. Uși, fereștrii, cupatoare, ușiori, gesmițe devin pradă barbariei omenеști.

De la 9—10, o oră deci, și casa lui Sparger e numai o ruină. În alte doauă oare, de la 10—12, aceiași soartă o au și casele Weisz și a lui Feistammell. În trei oare, trei case ruinate, sunt devastate. Oameni cinstiți și de treabă, oameni cari au plecat de acasă cu frica și cu gândul la Dumnezeu, la târg să cumpere ce vor fi voit și vor fi putut au stat o clipă în loc îngroziți, înmărmuriți de cele ce se petrec și apoi fără voia lor, molipsiți de „ocazie” au prins a fura, a jefui. Zeci de înși de pe sate carii au venit la târg cu carul cu boi au băgat carul în curtea ducheantului și l-au încărcat ca de la o magazină cu saci de făină, cu saci de zahăr, cu mobile etc. și s-au întors îndărăpt fluerând de un așa noroc.

— Vin francejii din Lugoj cu autobuzele să facă pace, să facă ordine și aduc niște companii de negrii din Senegalii, spun unii...

— Dar de unde francezi în Lugoj, întreabă alții...

— Cum! ce! nu știți nimic? sār vreo câțiva înși, Bulgaria e bătută, Turcia la fel, fronturile lor balcanice rupte, nimicite, armatele lui Sarail

au trecut Dunărea pe la Orșova, pe la Turnu-Severin în România ca să gonească pe Makensen și pe germanii lui afară și o parte din armate au plecat spre Caransebeș și Lugoj ca să-i taie retragerea.

... Bum! ... bum! ... bum! ... se aud împușcături pe lângă biserica jidovească venind încoace. Cei! sunt francezii, negrii din Senegali, strigă lumea înspăimântată oprindu-se oleacă din jaf și tot la fel și noi, un grup de înși ce stăm lângă Djeska, și ne uităm cum pradă casele lui Festamel. Suntem grozav de curioși cine a puscat și cine va apărea acum, acum...

... Bum! ... bum! ... se aud împușcături de nou și jefuitorii carii sunt hoți de ocazie și nu de profesie o rup toți la fugă spre gară. Nu mai rămâne unul din cei cu pachete în spate și pe lângă casa jefuită, devastată a lui Weisz să văd venind vreo 50 de țărani armați — orașeni — conduși de Aurel Doloreanu-Pemu și Ghiță Berdac-Lupu. Prea târziu însă! Ruina și jaful au trecut peste aceste trei case, Sparger, Weisz și Feistammel.

— Și credem că treaba asta, pușcăturile aste, puteau face șiășci 20 de jandarmi ungurești cu pene de cocoș în pălărie ce uite-i cum stau grupă lângă Liker și nu mișcă un deget măcar să împiedice jaful, obiectează câțiva înși.

— Hei, își tem penele Arpădenii acum în fața mulțimii infuriate. Acum știu că n-ar mai striga unul din ei „Büdös oláh“ ca de atâtea mii de ori, că i-ar rupe mulțimea în bucăți, răspund alții.

Au drept și aia și ceilalți.

... : ...
Cătu-i noaptea puscă unii cu puști militare. Se aud cum vâjâiesc plumbii zburând prin aer. Doamne, ce ușor se pot împușca, omori oamenii în nebunia asta. (...)

22 Octomvrie. Vorbește lumea că i-ar ne-ar chema pe noi, pe cătane îndărăpt la cazarmă că altcum nu se poate face pace, liniște. Se mai meargă dracu cu copii lui, spun unii furioși, și eu le țin seunda.

26 Octomvrie, sf. Dimitrie. Pe vremuri bogăție, praznice mari la noi. Azi — astăzi chiar — nu avem ce mânca. Merg cu Pipica și cu copii la Ocolul Morii. Avem aici un loc cu pădure. Chear lemnul, gorunul cel mai mare și puternic din loc ni le-au tăiat unul din Bocșa Română și s-au însemnat și nemele pe el. Și e un coleg de școală, și uite acuma, cu revoluția asta s-a făcut bolșevic³³.

La sfârșitul lui octomvrie vestea capitulării a fost receptată de sârbii din Moldova Veche ca peste tot în Banat, ca o chemare la răscoală. Nici o deosebire în raport cu satele locuite de români, în acel moment, desigur. După primele violențe se constituie o gardă națională dar era deja prea târziu, chiar membrii ei se dovedesc incapabili de disciplină așa că este desființată.

„În timpul războiului mondial (din) 1914—1918 mare parte din populație a fost evacuată și plasată prin diferite comune din județul Arad. Locuitorii Mihail Gavrilovici, Ilie Marechici, Stoca Apostolovici, Iota Nicolici, Sava Stanovici au fost închiși în vestita închisoare Csillag din Seghedin pe motivul că prin diferite semne ar fi dat indicații trupelor sârbe. Din comună îndată, la începutul războiului s-au înrolat mai mulți voluntari în armata sârbă. În toamna anului 1918 când s-au ivit primele semne ale prăbușirii imperiului austro-ungar, jandarmeria și garda fi-

nanciară au părăsit comuna. Soldații reînțorși de pe front au devastat localul jandarmeriei, al gărzii financiare, magazinele de alimente și beuturi spirtoase. Mulțimea turmentată prădează locuințele celor înstăriți, apoi chiar arhiva primăriei, oficiul notarial, cele 3 șlepuri cari erau acostate în port. Notarul Samuil Kugel somat de către demobilizați să deschidă casieria comunală e lovit în cap cu o drugă de fier. Cade jos în nesimțire și într-un lac de sânge. Din birou nenorocitul e târât în locuință unde e din nou bătut. În stare muribundă e aruncat în Dunăre. Revenindu-și și în fire iese la mal. O femeie îl lovește cu sapa în cap și-l ucide. Cadavrul e aruncat în Dunăre unde peste 8 zile e pescuit în apropiere de Moldova Nouă de către familie și înmormântat în cimitirul comunei Zlatița. Șase soldați germani bicicliști, sosiți în comună în patrulare sunt uciși și aruncați în Dunăre. Pentru stăvilirea disordinilor fruntașii comunei înființează o gardă dar din cauză că și cei cari intraseră în gardă erau înclinați spre jaf peste câteva zile garda se desființează. Anarhia domnește până la venirea armatelor sârbe³⁴.

În zilele agoniei imperiale, la Moldova Nouă, localitate românească vecină, populația a reacționat. Românii demonstrează sub semnul național. Momentul acesta de ceremonial era menit să illustreze opțiunea românească dar să și evite violența. Aparent vechile autorități se mai aflau în funcție — ele n-au fost alungate cu forța — dar în realitate puterea o aveau deja alții. Încă din timp s-au constituit organisme de acțiune politică în acele vremuri ce se anunțau tulburi. Era clar că vor urma evenimente ce vor necesita răspunsuri prompte și eficiente nu doar față de vechea stăpânire ci și față de cei ce doreau să-i ia locul. Vioența n-a putut fi totuși evitată până la capăt:

„Soldații reînțorși de pe front în toamna anului 1918, indignați de mizeria în care au aflat familiile s-au răzbunat asupra celor cari își bătuseră joc de casele lor. În zilele de 2 și 3 Noemvrie 1918 au fost 17 arestări în comună. Au fost devastate școlile de stat, Pomăria, notariatul, pretura, poșta, jandarmeria, magazinele societății Reșița, magazinele cooperativei Hangya, pivnițele Reșiței. Din aceste pivnițe s-au luat 2 000 hectolitri vin, 50 hectolitri rachiu, 20 000 sticle vin înfundat, 70 butoaie pentru vin“.

În acel moment intervine garda națională română care acționează dur dar reușește să reintroducă ordinea stăvilind unele acțiuni ce țineau de fapt de banditism:

„Un singur caz de ucidere s-a întâmplat. Gardiștii au împușcat pe Ifcu Busuioc, sârb din Moldova Veche, pentru că ucisese pe un măcelar din Moldova Nouă și jefuise de 600 coroane un invalid de războiu. Corpul lui Ifcu Busuioc a fost aruncat în o groapă cu gunoi apoi tras de picioare înainte de doi boi pe ulițele comunei și îngropat în cimitirul vitelor. Peste noapte sârbii din Moldova Veche l-au exhumat și înmormântat în cimitirul lor.“

Organizarea și-a spus cuvântul. La momentul oportun românii dispuneau de un consiliu de conducere, de forța militară necesară să-l facă scultat și de relații cu centrele importante de acțiune națională din zonă. Toate acestea s-au întâmplat în cel mai mare secret nu numai față de jandarmeria maghiară ci și față de acele forțe care încercau să atragă Banatul sub o altă stăpânire. Iată cum a fost:

Încă înainte de prăbușirea frontului austro-ungar preotul ortodox român Constantin Băleanu formează în secret un comitet de organizare națională pentru a fi gata la orice eventualitate. Comitetul era compus din 12 membri: Constantin Băleanu, Constantin Strois, Ioan Calescu, Petru Marișescu, George Marișescu, Petru Tuțuianu, Simeon Tismănariu, Constantin Băiaș a lui Ferdinand, Ioan Benga, Iuliu Arcan, Constantin Băiaș a lui Olariu și Nicolae Balea. Din comitet lipseau învățătorul Ștefan Gavra nu din vre-o teamă a numitului ci din prevedere. În caz de descoperire a comitetului n-au voit să-l expună la nici o neplăcere fiind numitul înaintat în vârstă. Când frontul s-a prăbușit în toamna lui 1918, învățătorul Ștefan Gavra după celebrarea sfintei liturghii ține poporului adunat înaintea bisericii o cuvântare patriotică. Mulțimea credincioșilor care participaseră la biserică, în frunte cu preotul și învățătorul Alexandru Vlăduleacu apoi bătrânul dascăl Gavra parcurg strada principală, piața mare în cântări naționale. Această manifestație dă de gândit foștilor stăpâni cari încep să întrezărească necunoscutul apropiat. Autoritățile atrag atențiunea învățătorului Al. Vlădulescu din Coronini originar din Moldova Nouă că își dă seama în calitate de învățător ce face și că faptele lui se pot califica ca trădare de patrie. Vrednicul învățător răspunse: „Această manifestație ne-a fost spontan izvorâtă din conștiința noastră îngrădită de veacuri“.

La izbucnirea tulburărilor din toamna anului 1918 doi delegați ai comitetului Ioan Calescu și Constantin Băiaș a lui Ferdinand, fiind înjurul comunei ocupat de sârbi, s-au furișat la Sasca Montană la judecătorul Dr. Ilie Gropșianu pentru a se informa ce e de făcut? În baza instrucțiunilor s-a constituit în secret garda națională în frunte cu Traian Balea. Comitetul național care se formase înainte și garda națională fac o declarație scrisă cuprinzând voința locuitorilor de a se uni cu România. Declarația s-a făcut și iscălit noaptea la lumina unor mucuri de lumânări și într-o cameră dosnică a casei parohiale. Iscălită de către toți membrii comitetului și ai gărzii naționale a fost trimisă comitetului național din Oravița. Un alt memoriu iscălit de către membrii comitetului național și de cei ai gărzii naționale a fost înmănat de către preotul Constantin Băleanu și Ioan Benga arhimandritului Filaret Musta pentru a fi prezentat Adunării de la Alba Iulia⁴³⁵.

În general această fază a răscoalelor a fost cea în care vechea administrație din sate și chiar din orașe a fost spulberată pur și simplu. Reacțiile care s-au produs au fost ale unor autorități înspăimântate ce păreau să-și fi pierdut capul. Panicat, neștiind de fapt ce să facă, au fugit încercând să revină cu forțe armate. La rândul lor acestea pierduseră controlul disciplinar, rigoarea ierarhiilor militare. Erau formațiuni muribunde rămase pe structura unor unități militare care mai dispuneau doar de câțiva ofițeri și soldați ce nu apucaseră sau nu voiau să dezerteze unite prin frică și ură față de români, solidare în jurul unor vechi sloganuri naționaliste. Își închipuiau că acționează în numele legii și al patriei milenare. Această stare de panică, de ură și în definitiv de neputință a generat masacrele care s-au ținut lanț în Banat și asupra cărora cercetarea istorică a preferat să închidă ochii.

Dezordinile această reacție sângeroasă, ucigașă, care a făcut sute de victime — aproape în exclusivitate români — au determinat comunită-

tile să se înarmeze, să-și constituie propriile formațiuni militare. Energiile trebuiau călăuzite spre realizarea scopului național, la un moment dat, estompat de cel social. Dezordinea nu trebuia lăsată să ia în stăpânire regiunea ci dimpotrivă, trebuia făcută trecerea decisă spre organizare, disciplină și eficiență politică. În fața societății românești se aflau drumuri dificile care trebuiau străbătute totuși foarte rapid. Interese multiple, divergente totuși în fond, determinau acțiuni antiromânești. Acestea întrețineau dezordinea deși erau săvârșite de forțe care veniseră tocmai pentru menținerea ei. Nimic mai nefiresc decât colaborarea vechilor autorități cu armata sârbă. Ea însă s-a realizat chiar și în momente de represalii, la Comorăște, de pildă:

„La începutul războiului mondial (din) 1914—1918 învățătorul Ioachim Mărgărie e ridicat de către jandarmi ca mare „iredentist” și internat la Sopron. Notarul Andrei Putici maghiarofil dornic de îmbogățire fiind în comună multe prune pentru prepararea țuicii a făcut buți mari de ciment pentru colectarea prunelor, a adus un cazan mare de destilat țuica în curtea notarială iar locuitorii neavând cazane, fiind toate rechiziționate, erau siliți să fiarbă răchia în cazanul notarului plătindu-i și bani și țuică. De aici o stare de spirit cât se poate de încordată. Terminându-se războiul în toamna anului 1918, notarul știind ce-l așteaptă încă în primele zile ale lunii Noemvrie fuge din comună la Oravița. Soldații punând mâna în gară pe mai multe butoaie de răchie ale notarului le-au spart iar alții îi distrug instalația cazanului din comună. La această încurcătură unii turmentați devastează casa comunală, pătrund în locuința notarului distrugându-i mobila și întreg aranjamentul din camere. Preotul Petru Susan care făcuse războiul ca preot militar văzând abuzurile locuitorilor formează imediat o gardă națională mulțumită căreia se introduce ordinea în comună. Garda maghiară care cutreera satele din jur și care împușcă în comuna Forotic învecinată 7 români, când a aflat că în Comorăște s-a format garda națională n-a îndrăznit să vină în comună decât numai până la gară. Sârbii ocupând comuna, la început s-au purtat bine dar de la un timp, probabil aflând că aceste ținuturi nu le vor aparține lor, au devenit duri și agresivi. Notarul Andrei Putici punându-se sub aripile lor, într-o zi vine cu 30 (de) soldați și înconjurând comuna adună la Primărie pe toți cei bănuți că i-au distrus averea. Cu ajutorul soldaților sârbi prin maltratări îngrozitoare stoarce drept despăgubire suma de 150 000 coroane de la locuitori.”⁴³⁶

La Forotic, cum a semnalat și textul citat s-a produs un adevărat măcel în care a fost amestecat același personaj, Andrei Putici și moșierul din Cârnecea, N. Thot:

„Soldații reîntorși de pe front în toamna anului 1918 au luat la răspundere pe notarul Andrei Putici care era și conducătorul societății „Pomăria” pentru fiertul țuicii. Această societate avea monopolul preparării țuicei și a colectării prunelor pe cari le plătia cu prețuri derizorii. Abuzurile notarului atrag după sine devastarea primăriei și locuinței notarului. Notarul scapă cu fuga. În primele zile ale lunii noiembrie 1918 se înființează garda națională română și un comitet național având ca președinte și comandant pe preotul Andrei Moise. În 10 noiembrie 1918 sosește în comună garda maghiară chemată de către proprietarul N. Toth din Cârnecea. Garda se îndreaptă spre „Pomărie” unde aflând o familie care

fierbea comina precum și câțiva oameni cari erau în trecere la o înmormântare și între cari era și învățătorul Dabici, îi pune pe toți în rând aducând sentința ca tot al doilea să fie împușcat. Întâmplător tocmai atunci hornistul gărzii Ioan Pod sună în comună adunarea membrilor gărzii. La această chemare gardiștii maghiari amână ordinul de execuție și prefăcându-se în oameni pașnici pleacă în comună cu intenția de a pune mâna pe hornist. Ioan Pod e prins și dus la Cârnecea. La gară Ioan Pod e lăsat liber. Plecând spre casă, la o distanță de 50 pași e împușcat. Cade la pământ în nesimțire. Gardiștii considerându-l mort îl lasă în drum și pleacă spre comună din nou. Se opresc la casa lui Andrei Moater pe care îl împușcă. Ajung la casa lui Adam Petrică pe care negăsindu-l acasă îi maltratează soția lovindu-o cu patul puștii și frângându-i șira spinării. La țipetele femeii apare Adam Petrică pe care rabiții „viteji” îl împușcă. Soția lui după două zile de suferință moare. Garda maghiară trece la casa lui George Cocora împușcându-l și pe el și pe soția Iuliana. Toate aceste crime se întâmplă în ziua de 10 noemvrie 1918. A doua zi vine din nou în comună garda maghiară. În gară e întâmpinat de către preoții Martin Ciulin, Mitrofan Ciorei, Adam Moise cari protestează contra provocărilor și atentatelor gărzii. Comandantul gărzii răspunde: la trei popi trebuie trei spânzurați ridicare aci în gară („három papnak három akasztófa, itt az állomás”). Garda pornește spre sat silind pe preoții să-i urmeze. Ajung la casa lui Ion Olde. Cheamă pe Petru Olde copilul lui Ion și-l somează să le predea arma. Acesta spune că nu are nici o armă. E împușcat. Tatăl, Ion Olde, văzându-și copilul ucis începe să strige și să plângă. E împușcat și tatăl. Corpul nenorocitului tată cade peste cadavrul fiului. Gardiștii maghiari, fiare însetate de sânge, în zilele de 10 și 11 noemvrie 1918 împușcaseră astfel 7 români nevinovați⁴³⁷.

Și în centrul muncitoresc de la Văliug s-au produs tulburări înăbușite de garda maghiară:

„Soldații veniți de pe front în toamna anului 1918 după ce delătură toate semnele vizibile ale dominației maghiare înlocuindu-le cu drapele românești, aflând că familiile lor au fost lipsite de hrană s-au năpustit asupra depozitului de alimente al societății Reșița pe care l-au spart iar alimentele le-au împărțit poporului. Încearcă să spargă depozitul Serviciului Silvic dar întâmpină o rezistență. Béla Fülöp, conducătorul Serviciului Silvic, cheamă garda maghiară din Reșița. Gardiștii unguri, dușmani ai elementului românesc abia au apucat momentul să verse sânge valah. Intră în comună și începe măcelul. Noaptea au fost ucise mai multe persoane nevinovate și anume Ponoran Nicolae de 62 ani, Elena soția lui Marcu Iosif de 36 ani, Amalia lui Adam Muntean, Amalia soția lui Iosif Velcean. După această ispravă gardiștii unguri fug la Reșița. Românii, pentru a putea para vreo nouă surpriză neplăcută formează o gardă națională din 30 persoane sub conducerea învățătorului Traian Orodan. Autoritățile nu era în comună decât garda română căci jandarmii unguri fugiseră îndată după sosirea primilor soldați de pe front⁴³⁸.

La Valeadeni sunt reproduse scene ce intră în orice portret-robot al răscoalelor:

„Soldații se uitau cu dușmănie la cei bogați ori la cei cari nu făcuseră războiul. Țineau conciliabule secrete în cari se îndemnau să jefuiască pe cei bogați. În comuna vecină, Brebul, jefuiseră firma (...) Bai-

mel, prăvălia Printz, casa ocolului silvic și casa notarială. La aceste devastări luaseră parte și cei din Valeadeni. Notarul din Brebul, Fekete János care era notar și al comunei Valeadenei și care își bătuse joc de suferințele locuitorilor e purtat pe ulița satului urmat de un om cu săcurea ridicată asupra capului ba acum, ba acum, ba acum să-l ucidă. La intervenția unor fruntași din Brebul notarul e salvat. Locuința notarului e devastată nerămânând nimic întreg în ea.⁴⁰

În ciuda unor deficiențe de ordin cronologic relatarea de la Căprioara, sat în nord-vestul Banatului este foarte vie. O pagină densă în reconstituirea atmosferei în acel miez de toamnă:

„Entuziasmul a fost mare dar pe unde au trecut cătră casă numai jafuri au văzut. Așa în 3 Noem(brie) și în comuna Căprioara noaptea s-a devastat prăvălia comerciantului Grimm, casa notarului Frigyer, cancelaria, casa de bani apoi casa și avutul domeniului. În 5 noembrie a sosit în comună așa numita „gardă de oțel” care a bătut aproape pe toți locuitorii vinovați ori nu și sub motiv că, caută arme furau de prin lăzile oamenilor banii ce-i aveau. Cu această ocazie au împușcat pe porcarul domeniului care fiind surd la somările să stea neauzind, a fost împușcat.”⁴⁰

O pagină inedită, duce textul învățătorului din sat:

„Grigorie Alexa, fost plutonier de jandarmi unguri a adus garda roșie în comuna Caprioara, în fruntea gardei călare pe un cal al fostului domeniu Adalbert Nemeș care era proprietar în aceasta comună și cu această gardă a înconjurat comuna jăfuind bătând și măcelărind la oameni. Au adunat pe toți locuitorii din comună înaintea bisericii și i-a pus într-un grup și a așezat mitraliera îndreptată cătră locuitori ca să-i împuște. La această a intervenit fostul administrator al domeniului și s-a rugat ca să nu facă garda astfel de lucru ca să-i împuște deși era de origine străină. Tot Grigorie Alexa în ziua de 5 Noiembrie 1918 a intrat în biserică când s-a sfîșit drapelul român înarmat cu un revolver și cu doi câini după dânsul”⁴¹.

În acele părți răcoalele au fost poate mai violente, mai „tipice”, după cum și represiunea a fost foarte dură. La Petroasa lucrurile s-au întâmplat cam la fel: atacul asupra castelului nobiliar după conciliabule ale soldaților sosiți de pe fronturi, devastarea și represaliile (și ele „tipice”, medievale). Aici avem șansa unei relatări țărănești care cu toate stângăciile celui neobișnuiți cu scrisul conservă un autentic desăvârșit;

„Prin luna noemvre 1918 mai mulți oameni veniseră din război în comuna (...) seara pe la 10 s-au dus în curtea boeriului Simeon Papp au spart ușa de la magazină și au luat circa 80 m maja grâu, 30 m.m. ovăz și nește scândure care se aflau în curte. După ce au terminat s-au dus la castelul boierului unde era director pentru exploatarea lemnului (...) Gros Ernő. Directorul văzând încă de nainte ce avea să se petreacă a părăsit cu întreaga familie castelul. Oameni turmentați de beutură și cu spirite diavolești au început a lua toate mobilele directorului. Când s-a făcut ziuă începură oamenii să ieie țâgla de pe măgăzia boierului care magazie estă și az. Eu, Samson Lapugian și colegul meu decedat Ștefan Lapugian ne-am luat un curaj și am spus la oameni că nu fac bine ce fac deoarece ce se înființează o gardă ungurească în Făget și va veni și va fi rău, cum a și fost. La 3 zile a venit o gardă din Făget de jandarmi unguri și după

informațiile cuiva, noaptea a strâns 8 înși la primărie dintre care Petru Barbu au încercat să fugă și jandarmii l-au puscat eară noaptea. Făcându-să zarvă mare în comună, au fugit jandarmii și cei 7 deținuți pentru a fi împușcați au fost eliberați. Eu, Samson Lăpugian, actualul primar am fost numit de prefectura jud(ețului) primar și împreună cu colegul meu decedat, am fost însărcinați cu supravegherea ordinei. Am adunat toate bucatele luate de locuitori din magazia boierului și cu carele le-am dus la armata română care venise în Dobra pentru ordine și (am) predat acolo după aceea am fost la Sibiu la Consiliul Dirigent pentru informațiuni referitor la menținerea ordinei. La 1 Decembrie am trimis pe decedatul coleg la Alba-Iulia pentru a lua parte⁴⁴².

La Naidăș de asemenea izbucnirea este tumultoasă, un iureș asupra a tot ce înseamnă stăpânire. Se incendiază și arhivele potrivit unui vechi instinct țărănesc care vedea în scripte un dușman, memorie întotdeauna ostilă. Oricum, spun ei ceea ce este scris acolo nu mai are importanță se va trece într-o ordine nouă, una făcută chiar de ei, de răsculați care vor împărți pământul. Nu după cum e scris la cartea funciară ci după dreptate: „Soldații reîntorși de pe front în toamna anului 1918 pleacă la primărie spre a cere notarului socoteală despre rechizițiile făcute și despre toate ilegalitățile comise față de familiile lor. Notarul e bătut bine și scapă ceva mai târziu travestindu-se în haine de țaran. Poporul infuriat devastează biroul notarial distrugând registrele de stare civilă, foile cadastrale, hărțile, cărțile fonduare spunând că nu mai au nevoi de nici un act deoarece totul va fi împărțit deacum tuturor după capete. Conducătorii nemulțumiților erau foștii pușcăriași cari se eliberaseră din închisori. Soldații cari începuseră mișcarea contra autorităților scăpaseră din mâini conducerea care acum încăpuse pe mâini criminale. Jandarmii au luat-o la fugă. Primăria, notariatul și locuința notarului sunt distruse în sensul strict al cuvântului. (...) Cele două săli de învățământ în cari erau înmagazinate cerealele rechiziționate sunt distruse împreună cu întreaga arhivă școlară⁴⁴³.

În general răscoalele acestea au fost luate sub control de elita politică a satelor care căutau să interzică deturnarea sensului acțiunii românești. Pe alocuri însă a fost nevoie de un mare efort pentru că lucrurile începuseră să se desfășoare sub semnul steagului roșu.

„A luat ființă garda roșie . . .“

Multe documente memorialistice din diferite părți ale Banatului, din sate și din orașe susțin existența unor grupări comuniste acționând în toamna anului 1918 și în primăvara celui următor. Cu deosebire ele s-au manifestat în centrele muncitorești. Este adevărat că aglomerările muncitorești, mai ales cele minere și metalurgice, au generat atitudini radicale că erau cuprinse într-o rețea comunistă ce lega estul și vestul continentului. Majoritatea locuitorilor o alcătuiau aici grupurile etnice minoritare, sensibile la ideile care în Rusia începeau să fie puse în practică. Pe măsură ce în Ungaria situația alunega spre extrema stângă, pe măsură ce puterea intra în mâinile grupării lui Béla Kun, exponenții

acestei ideologii deveneau tot mai activi și în Banat. La Reșița sau Rusca Montană de pildă, mulți s-au declarat deschis ca adepți ai lui Béla Kun la care de altfel au și trimis emisari. Desigur acestora li se alăturau toți cei care în acel moment doreau păstrarea provinciei sub autoritatea maghiară, indiferent dacă împărtășeau sau nu ideile comuniste. Era o solidaritate, din punctul lor de vedere, cu răul cel mai mic. Trebuie avut în vedere că în momentul guvernării lui Béla Kun, românii identificau orice trupe sau formațiuni maghiare cu gărzile roșii ceea ce numai parțial era adevărat. Pe de altă parte este de asemenea sigur că au existat destui români care veniseră din tranșee cu simpatii dacă nu comuniste atunci cel puțin apropiate. Mai ales cei care se întorceau, spun documentele, de pe frontul rusesc sau din prizonieratul rusesc. Avuseseră prilejul să ia contact direct cu emisarii acelei ideologii. În general însă românii au privit comunismul cu suspiciune intuind în el o mișcare care sub stindardul internaționalismului era de fapt ostilă idealului național, antiunionistă și antiromânească. În Banat lucrurile erau și mai tranșate fiindcă aici comunismul era perceput sub culorile maghiare. Cine susținea deci aceste idei era antiunionist. Memorialistica bănățeană este cât se poate de ostilă atingerilor de proprietatea privată indiferent de unde ar fi venit ele, chiar de la români. Elita satelor, elita politică a satelor, am văzut din cele citate mai sus, acționează în toamna lui 1918 nu doar pentru unire ci implicit împotriva mișcărilor anarhice. Memoriile preoților și învățătorilor sancționează uneori în cuvinte grele atacul asupra domeniilor chiar și atunci când aparțin unor maghiari sau germani. A fost o problemă căreia clasa politică românească din Banat a trebuit să-i facă față. Sensul din ce în ce mai vădit antiunionist al mișcării bolșevice girate evident de emisarii lui Béla Kun dar și inapetență recunoscută a românilor pentru extremism au salvat situația. Satele românești cu toată ridicarea lor violentă n-au aderat la bolșevism. Răscoalele s-au desfășurat după canoanele impuse de o istorie seculară. Satul era conservator și sub acest aspect. Un emisar al Departamentului de Stat, unul din senzorii Americii pe aceste meleaguri, ține chiar să precizeze că în Banat românii sunt cu deosebire ostili bolșevismului, atitudine în care acest exponent al celui mai industrializat și capitalizat stat al lumii, vedea un semn de „primitivism”⁴⁴. Nu ne rămâne decât să admitem că opusul situației, bolșevismul așa cum se practica deja în Rusia sau în Ungaria, ar fi fost un semnal al „civilizației”!

Problema aceasta este desigur una dintre cele mai importante în judecarea anului 1918 la români dar care, din motivele cunoscute, vreme de multe zeci de ani fie că a fost trecută sub tăcere fie că a fost abordată deformat. Adesea manifestări antiromânești deschise au fost prezentate ca acțiuni de solidarizare cu revoluția bolșevică din Rusia sau Ungaria, acte de curaj și luciditate ale proletariatului! Fără a fi exagerată nici nu poate fi negată o anume prezență a ideologiei și emisarilor comuniști în Banat. Nu este exclus ca uneori memorialistica să fi reținut anumite fapte ca fiind generate de convingeri bolșevice când de fapt au fost simple manifestări ale anarhiei, ale unei violențe mai de grabă medievală cum nu sunt excluse exagerările sau chiar intenția de încheiere în acest fel a unor vechi socoteli personale. Atribuirea termenului de

„bolșevic“ sau „roșu“ fără a se ști foarte bine de fapt ce înseamnă, este și ea posibilă. Dar existența fenomenului în sine nu se poate nega.

Adeseori prizonierii veniți din Rusia sunt acuzați de comunism, devin, și probabil că au și fost unii din ei, instigatori la revoltă, propovăduitori ai internaționalismului proletar, ai comunizării bunurilor. Un astfel de caz este citat la Sacoșul Turcesc:

„Soldații venind de pe front în toamna anului 1918 și aflând mizeria în care stătuseră familiile lor pleacă în grupe spre primărie unde se mai aflau încă depozite de cereale adunate la ultima rechiziție, Notarul văzând mulțimea că se agită o roagă să aștepte puțin că se va întoarce îndată din locuință și le va da toate lămuririle de cari au nevoie. Știindu-se vinovat, notarul împreună cu familia sa, pe căi lăturălnice, părăsesc comuna. Când populația află de fuga notarului pătrunde în primărie unde găsesc depozite considerabile de cereale, tutun, zahăr, petrol, sare, articole foarte căutate în timpul războiului și mult speculate de atotputernicii zilei. În o parte a depozitului mulțimea dă de spirt, rachiu, rom. Între timp sosește la primărie un fost prizonier din Rusia care, încântat de cele văzute în țara comunismului, îndeamnă lumea la întronarea unei noi orânduiri, împărțirea averilor, dărâmarea castelelor, distrugerea ordinii existente. Din averea notarului n-a rămas nimic. De la locuința notarului mulțimea s-a dus la arendașul sârb Ranislavlovici a cărui locuință e deasemenea dărâmată. În urma acestor fapte comise de câțiva rătăciți care au știut apoi să se sustragă de răspundere, notarul și arendașul vin însoțiți de o ceată de gardiști unguri din Timișoara. Înconjură comuna înarmați cu puști și mitraliere. Toți vecinii din jurul conacului lui Ranislavlovici sunt deținuți și bătuți în mod groaznic. Autorii devastărilor simțind că ce-i așteaptă s-au strecurat pe furiș din comună. Primul care fuge e fostul prizonier din Rusia. Numai Păun Stepan e prins și condamnat la moarte. Chiar în momentul când era să fie executat se aud bubuituri de tunuri și vestea că vin gardiștii din satele vecine să salveze satul. Garda maghiară își pierde capul și uită de executarea condamnatului. Păun Stepan curând însă moare în cele mai rele chinuri în urma bătăilor primite de la gardiștii unguri. Cele întâmplate determină conducătorii satului să înființeze o gardă națională compusă din 30 membri sub comanda lui Valeriu Bărbosu. Garda funcționează până la intrarea în comună a armatei sârbe⁴⁵.

La Buziaș s-a constituit, se pare, o celulă comunistă. Tentativa de a-i solidariza pe români a eșuat.

„Când în toamna anului 1918 imperiul austro-ungar s-a prăbușit și foștii stăpânitori nu mai aveau nici o nădejde de a mai ține subjugati pe români, oameni fără căpătăiu recrutați dintre unguri și nemți au căutat să răspândească în comună ideile comuniste. Propagatorii acestor idei s-au recrutat dintre membrii familiilor Wannemacher și Brach. Cei câțiva reușesc să înjghebeze un nucleu comunist cu scopul de a pune mâna pe băi, de a arunca în aer fabrica de acid carbonic, de a comuniza averile și de a destrăma instituția familiei. Sediul unde țineau consfăturile era restaurantul Fischer. Când, odată, acești comuniști adunați în numitul restaurant plănuiau acțiuni criminale, Nicolae Ciolac (azi pantofar în Tormac) care îi auzise, revoltat se ridică în picioare, ia un scaun și voește

să lovească pe Niczifor, unul dintre complotiști, zicând „Voi derbedeilor vreți să împărțiți averile românilor! Să nu credeți că dacă buzieșenii sunt mai îngăduitori veți putea face ce voiți. Va veni Silașul și va fi vai de voi!” De aici înainte întrunirile comuniștilor din Buziaș nu se mai țin în public ci cu fereștrile și ușile zăvorâte⁴⁶.

La Cenad garda națională română s-a constituit ca răspuns la acțiunile unui detașament maghiar afiliat, după spusele martorilor oculari, bolșevismului.

„În timpul războiului mondial comuna Cenadul German nu a suferit mult fiind locuită de germani a fost mai puțin molestată din partea autorităților. În schimb locuitorii din Cenadul Mare au fost șicanați peste măsură. În toamna anului 1918 soldații reînțorși de pe front în 15 Noiembrie au devastat în Cenadul Vechiu magazinul de pielărie Petru Potchen apoi băcănia Jung Peter. Îndată s-a format o gardă comunală compusă din 40 persoane sub comanda lui Ladislau Boroczy. În Cenadul Mare o ceată de comuniști unguri au devastat prăvăliile Neuberger Filip, Politzer Iuliu de unde au luat beuturi și articole de comerț. Asemenea au furat porci, vaci, cai, oi, boi și cereale de pe moșiile Redina, Cicichet, Pustă, Anastasia, Begova a ducesei de San Marco. Pentru împedecarea acestor bande comuniste s-a format în comună o gardă națională sub conducerea preotului Ștefan Opreanu și a învățătorului Dimitrie Bozianu⁴⁷.

La organizarea propriu-zisă a grupurilor comuniste s-a ajuns însă numai în unele centre industriale datorită condițiilor pe care deja le-am arătat. La Reșița, de pildă, ele au fost capabile să trimită emisari — am arătat cazul de la Târnova — în dorința de a-și atrage satele. În același timp însă se manifestau antiunionist și promaghiar. Chiar și în momentul intrării armatei române în Reșița ele vor declanșa acțiuni de anvergură pentru a determina evacuarea orașului de aceste trupe „imperialiste”. În jur vor găsi adepți la Doman și Cuptoare-Secu dar nu între români. La rândul lor aceștia au trebuit să se organizeze pentru că simțeau unda de ostilitate la adresa lor. Așa s-a întâmplat la Doman, pe fondul unei mai vechi stări tensionate:

„În timpul războiului mondial 1914—1918 au fost puși sub pază politică preotul Ioan Oprea, învățătorii Iosif Olariu și Aurel Gherguță. Societatea Căilor Ferate din Budapesta în cursul războiului intensifică persecuțiile neadmițând sub grele pedepse pășunatul vitelor în teritoriul Uberland din motivul că locuitorii nu voesc să cedeze societății dreptul asupra subsolului. (...) Încă la începutul lunii noiembrie 1918 puținii unguri din comună împreună cu germanii formează o gardă pusă în serviciul revoluționarilor de la Budapesta. Conducătorii maghiari îndeamnă apoi amenință pe români să intre în gardă altcum nu le garantează viața nici avutul. Văzând această atitudine ostilă românii înființează garda națională sub comanda lui Traian Gherguță ceea ce atrage după sine disolvarea gărzii maghiare⁴⁸.

La Cuptoare apare o situație incredibilă: românii apără jandarmeria maghiară:

„Soldații români reînțorși de pe front în toamna anului 1918 au avut o purtare demnă manifestându-și bucuria prin cântece și dansuri

naționale. În schimb ungurii, germanii și slovaci au devastat magazinele societății Reșița și ale comercianților din comună. Au încercat să ocupe postul de jandarmi și numai mulțumită pădurarilor români de la Societatea U.D.R. jandarmii scapă cu viață. Capii revoluționarilor erau Rudolf Pokorni și Benta Stehno. Germanii erau cei mai înflăcărați comuniști iar ungurii mari aderenți ai integrității Ungariei. Gardă comunală nu s-a înființat⁴⁹.

La Rusca Montană s-a constituit o gardă roșie. Își spunea roșie dar arbora drapelul unguresc și trimisese agenți de legătură la Budapesta. Intrarea sârbilor n-a modificat prea mult lucrurile fiindcă ei se solidarizează de fapt cu aceste forțe ambele tabere, din motive diferite, fiind de fapt potrivnice unirii Banatului cu România.

„Populația comunei Rusca Montană în anii 1918—1919 a trecut prin foarte mari agitații în urma faptului că în această comună sunt locuitori de mai multe naționalități între cari în acele timpuri s-a dat lupta pentru dominație. Spiritul acesta de luptă între naționalitățile acestei comune a durat până la venirea armatei române prin care fapt din frământările acestor ani a ieși învingătoare populația românească a comunei. Natural, în aceste lupte toate naționalitățile azi minoritare au fost unite contra elementului românesc.

La reîntoarcerea soldaților de pe câmpul de luptă domina spiritul de libertate și de autoconducere. Astfel, soldații veniți acasă — nemți, ungurii și slovaci — au înființat un comitet sub conducerea căruia a luat ființă garda roșie cu caracter comunist. Comitetul de conducere se numea Arbeiter Raat, avea în frunte pe învățătorul ungur azi pensionat Heigel. Scopul urmărit de garda maghiară era de a respinge armata română îndărăt la vechile hotare. Membrii acestei gărzi erau destul de numeroși, circa 60 (de) membrii foarte bine înarmați și toți cari mai veneau de pe front erau trecuți în această gardă, bineînțeles minoritarii de azi. În urmărirea scopului veneau și din Caransebeș agenți ai gardei ungurești cu cari erau în legătură iar o delegație din această comună a mers până la Budapesta ca să pună la curent autoritățile maghiare despre situația de aici și să ceară să intervină ca aci să rămână tot Ungaria. Față de toate acestea populația românească nu putea să ia o atitudine fățișă căci situația era foarte tulbure și nesigură mai ales că armata română venise numai până în comuna Băuțar la o depărtare de circa 15 Km și la hotarul județului Hunedoara cu județul Severin deci domina versiunea că armata română nu va mai înainta de acolo așa că aceasta comună va rămânea tot sub dominație ungară. Când au venit sârbii, garda maghiară văzând că totuși această comună nu va mai face parte din vechea Ungarie s-au asociat cu armata sârbească contra românilor preferind că decât să ajungă sub stăpânire românească mai bine să rămână sub dominație sârbească. Populația românească cu toate represiunile din partea gardei maghiare prin întrunirile ce le făceau și prin străduințele preotului ortodox român de atunci al comunei adevărat Dl. Ioan Imbroane actualul preot profesor în Timișoara, era ținută la curent cu evenimentele din Europa și pregătiți pentru marele eveniment știind că în curând, pe baza dreptului la autodeterminare fiecare va avea dreptul să se declare din care țară voește să facă parte. Din cauza

aceasta, aflând trupa gardistă maghiară și armata sârbă despre activitatea părintelui Imbroane în acest sens, au căutat cu orice chip să-l prindă și să-l interneze cum făceau cu alți preoți de prin împrejurimi pe care îi dețineau și-i transportau cu camioanele să-i interneze. Deci și părintele Imbroane a avut destul de suferit pentru zelul ce îl depunea pentru pregătirea poporului pentru marele eveniment. În câteva rânduri a trebuit să părăsească comuna în mez de noapte și pe culmile codrilor să treacă la armata română din Băuțari. Dar conștiința de român nu l-a lăsat să stea acolo liniștit decât câteva săptămâni ci s-a reîntors la Caransebeș să se informeze de situația de unde a venit la Rusca Montană pe jos, distanță de 30 km ca să dea populației românești instrucțiunile necesare. A venit însă numai până la marginea comunei unde a convenit cu câțiva oameni cărora le-a dat informațiile necesare și apoi, fără să poată merge măcar până la locuința lui a luat din nou culmea spre comuna Băuțari. Nici la poporul român din această comună cu tot pericolul gârzii maghiare și al armatei sârbești n-a lipsit îndârjirea și curajul. Până când membrii gardei maghiare umblau cu tricolorul maghiar românii purtau în piept tricolorul românesc ba arborau și pe case drapelul național românesc deși urmarea era că îndată ce se însera era atacată locuința cu pietrii din partea gardei maghiare. Situația s-a schimbat cu totul când au venit trupele franceze și apoi cele românești și când a luat ființă garda națională română. Cu toate astea românul mai blând din fire nu a căutat să se răzbune...⁴⁵⁰.

La Oravița a existat o tentativă de a forma o gardă roșie. De fapt ea s-a și constituit dar nu a apucat să acționeze, pentrucă a fost practic desființată la prima sa tentativă. Era destul de numeroasă și bine înarmată și defila prin oraș cu un drapel roșu în frunte. Date prea multe însă nu posedăm totuși Petru Oancea a reținut cu minuția dar și cu hazul cunoscut momentul dezarmării ei de către garda națională română din Oravița.

„Mâne zi altă încurcătură. Se trezește numai că-i bat la poarta casarmei o grupă de vreo 40 de înși înarmați militărește și cu un steag roșu în frunte. Era un grup socialist foarte bine echipat și care le venea să-și ofere serviciile. A fost lăsat să între în curte unde patru înși, stegarul și trei colegi au rămas de pază lângă puștile făcute piramidă iar ceilalți au fost poftiți sus în salele cazărmei să-și spună condițiile. Era foarte greu de parlamentat cu dânsii căci erau în același timp și prieteni și dușmani. Prieteni dacă le primeai propunerile lor, ceia ce era imposibil, și dușmani deacă cumva nu le acceptai dorințele și condițiile lor socialiste. Trebuiau însă numaidecât desarmați căci altcum ar fi constituit un nou pericol pentru oraș și jur deacă mai eșeau din cazarmă cu puștile ei. Desarmarea bruscă însă nu se putea face vărsare de sânge și dl. căpitan Balica evita pe cât putea jertfe omenești. Nu voia să-și peardă nici un gardist și nici să împuște pe nefericiții ășcia carii sigur s-ar fi opus văzând că le ia puștile și nici nu voia să atragă bănuiala și dușmănie din partea ăstor socialiști asupra gardiștilor cum că ei, gardiștii, le-ar fi luat puștile. Vorbind cu dânsii deci face niște semne secrete celor inițiați ai d-sale și iată că peste puțin ese din bucătăria cazărmei un gardist cu un cârciogoni de vreo 15 litre de răchie și se

apropie de stegar și de păzitori și zice: „Mă! dar ce-i cu voi, ori nu va-ți săturat dracului în patru ani de zile de atâtea pușcături ci și acuma stați cu puștile în mână păzind șiragul ăsta de puști? ha! Lăsațile la naiba și prindeți „bomba“ asta carea e umplută strajnic cu 15 focuri de răchie“. Și a lăsat bunul D-zeu ca toate beuturile pe kume să fie bune de beut dar ca țuica românească, ba. Colegul îmbiat a luat cârciașul în mâni și a tras zdravăn din răchia prefriptă și foarte satisfăcut a dat celorlalți trei zicând „Asta-i treabă! Beți mă...“. „Mă colegilor a zis mai departe gardistul dar ce stați voi aici în picioare lângă ruginele ăstea de puști, că barem acuma suntem noi de noi, haidem poftiți în cuină și stăm ca oamenii pe scaune“. Și de fapt păzitorii își razimă și ei puștile în piramidă, cel cu steagul își răzimă podoaba de un nuc și iată-i pe toți patru că stau pe scaune și cărecongiul face înconjurul. Numai decât dispar din curte toate puștile cu tot cu steagul ăla roșu. După vreo 2 ore de parlamentare neajungându-se la învoială aliații se cobor cu toții în curtea... goală. Vociferări, proteste, amenințări, lămuriri, toate în zădar. Nu-i pușcă nu-i steag, nu-i santinelă, nu-i nimic. Curtea și nucii.

— Păi cu ce arme a-ți avut de gând să ne dați ajutor? întrebă un gardist scoțând burta în evidență și punând mâna în șold.

— Dar au rămas aci în curte 40 de puști și steagul și patru inși spune comandantul suduind și înjurând în limbajul lor special și uită că acum nu găsim chear nimica, absolut nimica...

— Și cu puști și cu oameni de ășcia carii devin „nimic“ ați avut voi de gând să colaborați cu noi, ha? vorbește mai departe gardistul. Hai pretenilor! poftiți afară cu Dumnezeu, afară că nouă nu ne trebuie astfel de aliați, de colegi, de „tovarăși“ carii devin nimica⁵¹.

Gărzi roșii sunt menționate și în alte părți. Erau citadine și neromânești acționând pe o anume rază în jurul localității de origine. La Parța de pildă ea provenea de la Timișoara:

„La prăbușirea frontului, în toamna anului 1918 jafuri ori alte fapte reprobabile nu s-au întâmplat în comună afară de un mic incident. De-sele rechiziții de alimente lăsaseră populația în o mare nevoie și lipsuri. Lipsea îndeosebi făina. Tocmai când veneau soldații de pe front în gară erau încărcate 7 vagoane de făină rechiziționată din Parța și din comunele învecinate, pe seama armatei. Soldații descarcă făina din vagoane și o depozitează în edificiul școlii pentru a fi distribuită în ziua următoare nevoiașilor. Garda roșie din Timișoara avizată fiind sosește în comună, adună pe locuitori silindu-i să îmbarce imediat făina în vagoane. Spiritul de prudență și calmul conducătorilor opresc ca să nu izbucnească cu această ocazie o revoltă care ar fi avut urmări incalculabile. Încercarea stegarului Mihail Radovan de a înjgheba o gardă română s-a lovit de amenințările conducătorilor socialiști maghiari din Timișoara⁵²“.

La Gaiul mic sosește o gardă roșie din Deta care începe să brutalizeze populația profitând, ca în atâtea alte locuri, de absența unei forțe armate românești care să i se opună. În momentul în care satul se agită pregătindu-se de luptă se retrage în grabă:

„Soldații reînțorși de pe front în toamna anului 1918 au dovedit un calm și o liniște perfectă. Acestui fapt i se datorește că în comună nu s-a înființat garda națională. Din comuna vecină, Denta, a venit însă în Gaiul Mic o gardă roșie. Aceasta terorizează o zi întreagă comuna bătând crunt fără de nici un motiv pe locuitorii Ștefan Martin primar, Ilie Cerega, Nicolae Morovan, Iovan Morovan, Traian Stoiu, Rista Ghilezan și alții. După ce numiții au fost bătuți până la sânge li s-a făcut judecată să fie împușcați. Întreaga populație însă pășind energic iar gardiștii fiind în număr de 5 persoane de teama revoltei mulțimii au crezut că e mai bine s-o ia la fugă strecurându-se pe furiș...⁵³.

În schimb la Chișoda lucrurile au avut un deznodământ tragic fiindcă acolo garda roșie a împușcat 2 țărani și a schingiuit alți 11 ceea ce a determinat satul să-și alcătuiască propria formațiune armată⁵⁴.

Cea mai grea situație au avut-o însă satele de pe Valea Mureșului. Malul drept, nordic, era controlat de trupe maghiare aflate sub semnul steagului roșu. Făceau dese incursiuni pe malul bănățean dispunând după plac de viața și bunurile țăranilor din zonă.

„Se îngrozise tot satul...“

Ca întotdeauna în vremuri tulburi și-au făcut apariția grupuri prădalnice profitând de golul de autoritate. Uneori violențele nu mai pot fi stăpânite și generează un joc extrem de periculos care la rândul-i regenerează violența. În acest cerc vicios a intrat, la un moment dat, satul Igrîș. Răscoala a fost pornită ca peste tot de soldați dar intervenția jandarmilor a deschis un lung șir de omoruri.

„Soldații veniți acasă de pe front s-au dus la primărie unde au chemat pe șeful postului de jandarmi i-au tăiat gradul și l-au trimis la cazarmă. Notarul când a văzut această operațiune a rămas înmărmurit iar peștegatul Eduard Lichtfiss care se purtase rău cu locuitorii a fost bătut. De la primărie câțiva demobilizați devastează casa împiegatului și pleacă spre prăvălia comerciantului (...) König Micșa (care) văzând pericolul ese înaintea soldaților și-i roagă să-i dea pace fiindcă azi are sărbătoare, mâine însă le va da tot ce doresc. Manifestanții lasă pe König în pace și pleacă spre locuința comerciantului Sebastian Kunst. Kunst avizat nainte despre venirea soldaților cere ajutorul jandarmilor cari erau în nemijlocită apropiere și cari au tras în mulțime omorând pe țăranul Vichente Micșa și rănirea grav 11 țărani dintre cari fam. Micșa și Florea Pecican în urma rănilor au sucumbat a doua zi. În 4 noiembrie părinții tănărilor Fanu Micșa și Florin Pecican aproape înnebuniți de durerea uciderii fiilor lor, s-au dus la primărie somând pe notarul Cherier și pe ofițerii Octavian Arșici și König Micșa, să meargă cu ei la postul de jandarmi spre a-i desarma căci numai așa va fi pace în comună. Notarul și ofițerul vrând-nevrând merg la postul de jandarmi. Șeful postului Pop István un român maghiarizat fiind somat de notarul și ofițerul Arșici să depună armele, se execută și astfel desarmat merge cu colegul său Martinca la primărie. Martinca, presupunând că nu va fi bine, intră în casa lui Moise Miloș și se ascunde în podul casei. Ajungând

Ștefan Pap la primărie, e prins de rudeniile și părinții celor uciși, scos în față primăriei și ucis. Cadavrul stă neînmormântat până seara, când a fost ridicat și dus într-o trăsură la marginea satului și aruncat într-un șanț. Ceilalți jandarmi scapă din comună fugind noaptea peste holde. În 5 noiembrie vine o patrulă de jandarmi (8—10 persoane) din comuna Nădlac somând sătenii să predea armele. După ce-au dezarmat câțiva cer despăgubire de 100 000 coroane pentru uciderea șefului de post precum și indicarea celor cari l-au ucis. În 7 noiembrie o patrulă de jandarmi din comuna Periam arestează pe țăranul Constantin Bocșan. În 9 noiembrie în zorii zilei comuna e asediată din două părți. O mulțime de jandarmi ajutați de soldați șvabi întorși de pe front înarmați cu mitraliere venind dinspre Periam intră în comună având în frunte pe jandarmul Martinca cel scăpat teafăr la dezarmare. Jandarmii merg mai întâi la locuința lui Ghenadie Micșa pe care îl împușcă, apoi ucid pe jandarmul pensionat Darany Petru care se desolidarizase de faptele colegilor săi. Merg la primărie și anunță în comună prin baterea tobei introducerea în comună a stării de asediu. Pornesc apoi prin sat din casă în casă pentru a aduna obiectele dispărute din cazarma jandarmilor. Pe stradă Martinca întâlnind locuitori pe care el îi bănuia de vinovați de uciderea colegului său Pap Ștefan ori îi fuseseră dușmani ai săi fără nici o formalitate îi împușcă. Astfel sunt împușcați în mijlocul drumului Petru Barboș, Ioan Caleancu zis Pera, Ioan Bistrianu senior, Ioan Bistrianu junior, Ștefan Bistrianu, Petru Crista, Valeriu Mîoc și Ilie Prodan. În urma unui ordin dat în după amiaza de 9 noiembrie la ora 3 p.m. de primpretorele din Periam jandarmii unguri încetează măcelul. Prind însă pe Gavril Ionescu despre care susțineau că încă ar fi luat parte la uciderea șefului postului de jandarmi, îl pun legat într-o trăsură împreună cu arestatul Ioan Bocșan, folosindu-se de un moment prielnic o ia la fugă și dispare ascunzându-se prin gropile din partea locului se refugiază în sat ascunzându-se într-o fântână. Jandarmii în furia lor ucid pe Gavril Ionescu lăsându-l mort în marginea drumului. Comuna în urma masacrelor comise îmbrăcase haina de doliu. Trista ceremonie a victimelor s-a celebrat în ziua de 11 noiembrie. În ziua de 12 noiembrie pe la ora 10 apare în comună o patrulă de călăreți negri din armata colonială franceză. Igrișul se afundă apoi mai mult în durere și în așteptarea mântuirii.⁵⁵

În acest caz intervenția jandarmeriei a luat aspecte de brigandaj, de terorism în cel mai clar sens al cuvântului. Este sigur, pe de altă parte, că lucrurile nu au stat sub semnul ostilității etnice — între jandarmi au fost români iar între victime s-a numărat și un maghiar. Au fost însă situații în care violența a dus lucrurile la limita tâlhăriei ordinare. Elementele antisociale s-au dedat la acte de banditism. Un caz s-a petrecut la Budinț.

„Soldații întorși de pe front în toamna anului 1918 înlătură pe notarul sârb Pavel Josity și instalează în locul lui pe Alexandru Martin proprietar comerciant din Ictar. S-a constituit „antistia comunală“ din foștii luptători având de primar Gheorghe Capețianu. Ca ceva curios, în aceste vremuri revoluționare amintim că antistia comunală a cerut atât preotului ortodox cât și celui unit să facă serviciu de pază în comună în timpul nopții. Era ceva care mirosea a spirit revoluționar ră-

săritean. Pădurile statului se exploatau în largă voe aducând fiecare după poftă și putere lemne de foc ori de construcție. Un tren de petrol aflător în gară Topolovățul Mare ajunge în stăpânirea sătenilor. Cei din Budinț aduceau petrolul cu vedrele. O țigancă pe care toți o cunoșteau sub numele Elisabeta, întorcându-se spre casă cu o vadră de petrol e împușcată în drumul Ictarului, aproape de gară. Dezertorul de pe front Dimitrie Raicu de 37 ani, cap de familie din Budinț, alcoolist, la 2 octombrie 1917 a ucis pe agricultorul Iosif Radulovici în vârstă de 63 ani în birtul lui Leopold Liedl din această comună lovindu-l în cap cu o greutate de cântar. De teama lui Raicu se îngrozise întregul sat. Sfârșitul acestui scelerat e eternizat în matricola răposaiților parohiei unite din Budinț astfel: „nr. corent 9, Răpoșat la anul 1918 în 7 Noiembrie. Dimitrie Raicu de 37 ani, greco-catolic, ziler, născut în Budinț, răposat în Budinț, nr. casei 220. ucis. Însmormântat la 48 ore. Observațiuni: Revoluționarii l-au eliberat din temniță din Arad unde fu osândit pentru omor pe 7 ani. Prins fiind ca să-l escorteze la robie, în hotarul Ictarului fu împușcat de soldații ce-l aveau în pază”. Prin scăparea comunei de acest criminal revine ordinea și calmul în sânul populației⁵⁶.

Lucruri care au stat la limita banditismului s-au petrecut și la Duleu. Aici n-a fost vorba de o răsccoală ci de un grup constituit mai degrabă într-o pandă. De altfel violența nu s-a declanșat la venirea soldaților. Ea a fost pusă la cale de doi tâlhari după cum spune textul memorialistic:

„Soldații reînforși de pe front în toamna anului 1918 au avut o purtare demnă. Nici o tulburare ori disordine. Liniștea comunei a fost însă tulburată de fapta nesocotită a doi locuitori din Valea-mare: Nicolae Caloșie și țiganul Ioan Ursu zis Becu. Aceștia voiesc să devasteze castelul lui George Ioanovici care trecuse în proprietatea lui Weisz și Ligeti din Timișoara. La cei doi nesocotiți se alătură câțiva tăciunari din Duleu. Somează pe supraveghetorul castelului Lorisz originar din Bacova să deschidă ușile. Lorisz care nu se grăbește să deschidă e crunt bătut încât la câteva zile și moare. Participanții din comună Duleu la această faptă au fost Iosif Andraș (73) care a fost împușcat noaptea de către un codrean când fura lemne, Nicolae Lațicu (30) deasemenea ucis când fura lemne, George Madescu (35), George Sfercoși (31) mort în urma bătăilor date de către sârbi, Andrei Petcu (138) ucis de către doi oameni din Vișag cu ocazia unei beții, Petru Buțu căruia banda de hoți Tișan i-a furat 24 000 coroane, Cornel Balint (13) George Bulgăr (79) și George Honu (33). După jefuirea castelului devastează locuința preotesei văduve Regina Meda, maltratează pe primarul George Petcu (aceasta fusese primar 35 (de) ani și 65 (de) ani cantor bisericesc). Operațiile acestei bande sunt oprite de către garda națională înființată de către preotul militar Petru Damsa sosit de pe front în acele zile. Comandantul gărzii e dr. Cornel Nicolaevici. Chemați de către proprietarii Weisz și Ligeti gardiștii unguri din Timișoara sosesc în comună în miezul nopții. Preoții Nestor și Petru Damsa, apoi primarul Gavrilă Groza și comerciantul Pavel Lațicu sunt duși la primărie bătuți și somați să garanteze paguba suferită de către Weisz și Ligeti. Gardiștii se năpustesc apoi asupra caselor țăranilor și sub pretextul că adună obiectele luate de la numiții proprietari fură obiectele de valoare⁵⁷.

Deosebit de activi sunt țiganii. Iau parte la devastări în multe părți alături de alții dar și din proprie inițiativă. În orice caz mai toate documentele îi menționează chiar în momentul declanșării tulburărilor cum s-a văzut deja. La Reșița au început atunci când n-au reușit la Târnova, La Ghertiniș „o ceată de țigani au devastat casele proprietarilor Augusta Salamon, Adalbert Hack, dr. Steiner⁴⁵⁸. Și la Ciclova „mai ales țiganii din comună și din satele vecine devastează locuința notarului, băile Marila și vreau să dea foc casei comunale ceea ce-i face pe soldații din sat conduși de Damian Izverniceanu să intervină pentru a-i potoli⁴⁵⁹ La Jupalnic au o tentativă pe cont propriu dar dau îndată înapoi când văd contramăsuri decise. În acel sat „nu s-a produs nici o spargere decât la moara Ilie Băcilă au încercat parte din țiganii din Jupalnic să dea lovitură pentru a-l jefui însă au fost observați la timp și astfel a fost evitat cazul⁴⁶⁰ La Cladova însă s-au produs represalii sângeroase. „Potera de jandarmi urmărind pe spărgătorii prăvăliei din Bethausen a împușcat pe un locuitor țigan care s-a baricadat (...) Numitul țigan furând 2 porci din casa comerciantului din Bethausen ou ocazia devastării prăvăliei, i-a tăiat iar a doua zi sosind jandarmii pentru a lua porcii înapoi acesta la somația lor s-a refugiat în casă iar jandarmii știind că are armă, au tras o salvă în casă răpunându-l⁴⁶¹.

Pe linia Dunării este semnalată acțiunea unor bande înarmate sârbești care nu făceau parte din armata regală și care acționau prădalnic pe cont și în folos propriu. Erau ostile inclusiv populației sârbe din Clisură. Totuși, la Gornea s-a reacționat de către armată în momentul în care un agent al comitagiilor a fost omorât de săteni.

„În toamna anului 1918 soldații reînforși de pe front au devastat cooperativa și primăria. În aceste vremuri tulburi un jandarm sârbesc pacta cu comitagiile de peste Dunăre facilitându-le jafurile, e ucis de către locuitorii comunei. Pentru acest fapt 28 de locuitori au fost arestați și ținuți în închisoarea de la Biserica Albă aproape 2 ani. Unii dintre ei au dezertat din închisoare dezarmând santinelele⁴⁶².

La Berzasca opera o bandă care s-a împrăștiat îndată ce șeful ei a fost împușcat: „În toamna anului 1918 comuna a fost teren de operație pentru banda lui Ioan Feneșan. Sunt devastate trei prăvălii, farmacia, ocolul silvic, cooperativa. După ce jandarmii au împușcat pe Feneșan se restabilește ordinea⁴⁶³. Nu peste multă vreme însă, ca și la Divici și Svinița își fac simțită prezența comitagiile⁴⁶⁴. Probleme de acest fel au fost și în zona Oraviței. Din fericire acolo au existat forțe românești care au făcut față situației:

„În toamna anului 1918 soldații reînforcându-se de pe front organizează garda națională română sub îndemnul preotului Ioan Covrig, a medicului Dr. Ioan Teicu și avocatului Dr. Cornel Teicu. Mulțumită acestei gărzi comuna a fost ferită de orice disordine. La un moment dat se lățește vestea că cete sârbe de partizani încearcă să pătrundă în comună. Vestea se adevărește. Partizanii venind încearcă să jefuie comuna vecină Macoviște. Încercarea nu reușește și acum vreau să dea o nouă lovitură comunei. Cei din Macoviște se adresează gărzii din Ilidia. Această atacă trupele de partizani din Macoviște și-i alungă din comună⁴⁶⁵.

Astfel de evenimente n-au avut decât un caracter local.

„Aceste gărzi aveau rolul de a apăra comunele . . .”

Gărzile naționale s-au organizat în astfel de circumstanțe. Se poate spune că s-au născut în mod natural. Golul de autoritate trebuia umplut iar răscoalele stăvilite. Inevitabil ele ar fi impus o stare de anarhie care ar fi făcut imposibilă concentrarea spre efortul de făurirea unirii. Radicalismul preexistent s-ar fi accentuat și consecințele n-ar fi fost favorabile curentului unionist. Ar fi demonstrat însă și incapacitatea românească de a organiza și administra un teritoriu, o incapacitate de acțiune politică într-un moment decisiv. În aceste ceasuri însă elita românească, acei preoți și învățători, ofițeri avocați și funcționari care guvernau de un veac mișcarea națională, și-au dovedit luciditatea și forța de reacție la provocarea timpului. Ei s-au orientat perfect în hățișul de probleme ce se ridicau într-un ritm fără precedent. Situația se schimba uneori nu de pe o zi pe alta ci dintr-un ceas într-altul. Pe de altă parte exista și un sistem informațional precar ceea ce complica și mai mult lucrurile. Toate acestea au fost depășite printr-un extraordinar efort. Elita românească a fost capabilă să restaureze ordinea, să impună propria ordine demonstrându-și astfel forța și credibilitatea pe care le aveau. Ea a umplut golul, a creat structuri românești de autoritate, într-un cuvânt a guvernat ținutul. În fiecare sat s-au constituit consilii naționale și gărzi. Din centrele mai importante au fost trimiși emisari spre satele din jur incluzându-le autorității lor dar și unei rețele românești ce acoperă în foarte scurt timp întregul Banat. Oravița, Caransebeșul și Lugojul coordonau vaste zone rurale. O nouă etapă ar fi generat în mod sigur organismul central propriu și Banatul s-ar fi putut prezenta la Alba-Iulia ca o „țară” românească. Intrarea armatei sârbe a găsit o provincie în care tulburările se potoliseră sau acolo unde focarul mai mocnea el se afla sub control. Dinamica situație avea deja sens, era dirijată. În concurența care se instalase la sfârșitul lui octombrie și în primele zile ale noiembrie între direcția socială și cea națională a învins cea din urmă ceea ce a salvat pur și simplu provincia.

Un rol extrem de important l-au avut gărzile naționale. Ele erau forțe înarmate ale consiliilor naționale deși uneori le-au premers. De obicei însă s-au constituit în același moment, din aceeași unică voință. Aveau un rol defensiv dar mai ales de natură polițienească. Ca efective erau foarte diferite, de la 5—6 luptători la câteva zeci sau chiar peste sută. Incadrate cu soldați demobilizați ele posedau o bogată experiență de luptă dobândită de aceștia în război. Comandanții erau ofițeri, mai rar chiar subofițeri. În orașele mai importante s-au constituit unități operative de tăria unui batalion — ca la Lugoj — sau a unei companii — ca la Oravița dispunând și de un numeros stat-major. Armamentul era adus de pe front sau provenea din cazarmile vechilor unități imperiale ocupate acum de gărzi. Uneori au folosit armele jandarmeriilor comunale care au fost dezarmate. Centrele zonale au distribuit și ele armament. Aceste formațiuni au stăvilit devastările, a protejat averea și persoana tuturor indiferent de naționalitate sau de condiție socială. Totodată au supravegheat cu atenție mișcările gărzilor sau trupelor maghiare împiedicându-le să acționeze împotriva localităților românești. Pe alo-

curi au avut loc conflicte armate. Uneori chiar momentul constituirii a fost impus din astfel de rațiuni: o violență care a convins întreaga comunitate cât este de necesară forța armată care s-o ocrotească în exterior dar și în interior.

Care era rosturile unei gărzi naționale de sat s-a însemnat la Măticul Mic, un cătun pe Valea Begheului:

„Această gardă românească care își avea terenul de activitate în raza a 7 comune era înființată din oamenii cei mai de seamă ai comunelor și cei mai culti. Conducerea o aveau persoanele fruntașe ale comunelor. Preoții, învățătorii care erau comandanți ca și la armată și care la rândul lor aveau subalterni cu diferite grade și roluri în funcțiune. Aceste fărzi aveau rolul de a apăra comunele atât interiorul cât și exteriorul lor de dușmanii care prin spionajul căutau să atragă poporul de partea lor. Aceste gărzi mai apărau chiar bunurile lor de oamenii vecini care erau răufăcători (stricăcioși) cari căutau să fure gospodăriile sau chiar prin păduri sau izlazuri făceau pagube. Când ungurii au aflat de aceste gărzi în rolul ce-l aveau de a lucra contra lor, au căutat să prindă pe autorii lor...⁶⁶.

Există o mai lungă relatare despre garda orăvițeană care conducea întreaga Vale a Carașului. Pentru intelectualii români din oraș devenise clar chiar în seara anunțului despre capitularea austro-ungară că a sunat ceasul libertății românești. Acesta nu era posibil fără forța armată. Erau destule interese ostile. Devastările trebuiau oprite și în continuare prevenite ceea ce în mod sigur ar fi dat credibilitate nu numai în ochii populației de rând dar și a multicolorei burghezii locale. Aceste argumente au născut garda națională română la Oravița.

„Descompunerea imperiului habsburgic a fost cunoscută de către cetățenii orașului Oravița în ziua de 31 Octomvrie 1918. Știrea a fost adusă de către soldații regimentului 43 din Biserica Albă sosiți în Oravița în ziua amintită. Soldații au atacat „Pomăria“, societate pe acțiuni pentru valorificarea produselor agricole. Ei știau că societatea a luat ființă din inițiativa fostului deputat Siegescu român renegat, că acționarii acestei societăți sunt aproape toți streini, oamenii din Oravița și jur, considerau societatea drept o instituție streină de aspirațiile neamului nostru. Drept aceea în ziua de 1 noiembrie o atacă prin spargere. Alimentele aflate au fost împărțite populației sărace din Oravița și satele din jur. Garda națională care se înființase în aceeași zi a intervenit pentru curmarea distrugerii la stațiunea climaterică Marila, stațiunea fiind proprietatea unui medic evreu din Budapesta. Altă devastare a fost la o tutungeruie (...) Glodtein din Oravița. (...)

Garda Națională s-a înființat în ziua de 1 noiembrie 1918 sub președinția lui dr. Petru Corneanu. La 4 noiembrie românii din Oravița lansează o proclamație către toate comunele din județul Caraș enunțând ceasul eliberării de sub jugul Ungariei și terminând cu cuvintele „Trăiască Națiunea Română una și nedespărțită“. La 6—7 noiembrie l-au dezarmat soldații germani, vreo 40—50 cari veneau de la Vârșet. Au predat fără nici o împotrivire tot armamentul. În Oravița Montană a existat o gardă mixtă germană-ungurească alături de care erau și intelectualii români din comună. Garda din Oravița Română avea în frunte

pe căpitanul Petru Bălica iar cu ajutoari pe sublocotenentul Breazu și Pelbab ofițer la marină. Această organizație românească a desființat garda străină din Oravița Montană. În urma acestui fapt intelectualii români din oraș s-au atașat Gărzii Românești. A fost ales ca președinte Dr. Mihai Gropșianu. Activitatea gărzii a fost în primul rând apărarea gării, a orașului și a satelor din jurul Oraviței, împiedecarea distrugerii averilor oamenilor din partea elementelor iresponsabile. Centrul Gărzii era la Oravița de unde se supraveghia cele ce se întâmplau în întreaga județul Caraș. Pentru a apăra populația de devastări centrul a trimis oameni pe sate pentru a menține ordinea. Altfel la Cârnecea, unde s-a devastat casele baronului, s-au deplasat 6 gardiști, la Ticfaniul Mare și alte sate unde se semnalaseră desordini. La Cârnecea întru apărarea baronului s-au mai trimis de la comandamentul Timișoara peste 20 (de) soldați sosiți în comună înaintea gărzii de la Oravița. Gardiștii români sunt atacați cu focuri de armă de către ungurii veniți din Timișoara. Repede însă au fost puși la fugă și apoi s-au predat gardiștilor români. Centru(l) din Oravița înființează garda apoi la Ticfaniu Mare, Cacova, Greoni. La 2—3 zile garda trimite oameni în comuna Goruia ca să salveze pe notarul comunal Ciorogariu de furia locuitorilor. Notarul a fost adus la Oravița iar în sat se înființează o secție a gărzii. Disordinile din unele comune ale Carașului determină Consiliul Național Român ca la 6 noemvrie 1918 să instituie Consiliul de Războiu cu jurisdicțiune asupra întregului ținut al Oraviței. Președintele Consiliului: Dr. Mihail Gropșianu, judecători: Dr. Petru Stoina, Dr. Nicolae Hubianu, Comisar: Dr. Emil Piersica, apărător: Nicola Turla.

Garda din Oravița a avut 170 persoane intrând în acest număr atât gardiștii încredințați cu serviciul exterior de oraș cât și cei încredințați cu serviciul administrativ. Conform hotărârii luate în ședință ținută la „Orăvițana” unde era sediul Comitetului Național Român au fost trimis Dr. Mihail Gropșianu, Dr. Nicolae Turla și căpitan Petru Bălica spre a prelua imperiul de la autoritățile maghiare locale. În acest Comitet s-a mai hotărât că Românii iau răspunderea asupra lor și garanția pentru averea și viața cetățenilor și că de azi înainte preiau stăpânirea puterii publice. S-a preluat în felul acesta puterea și conducerea orașului de către Consiliul Național Român s-a dezarmat detașamentul de jandarmi maghiari apoi toți Românii din Oravița și jur s-au înrolat în coloană mergând la cazarma honvezilor din Oravița pe care au luat-o în stăpânire. Garda a funcționat de la 1 noemvrie 1918 până la finele lunii Decemvrie 1918 când a fost desființată de către trupele sârbești cari au sosit la Oravița la 17 Noemvrie 1918.

Garda Națională s-a socotit că este singura menită să țină ordinea în toată regiunea. Și cu drept cuvânt a crezut că populația ținutului fiind în perfectă liniște Sârbii nu-și mai vor deplasa trupele spre Oravița. Firește, nu se cunoștea intenția acestora. De aceea într-o consfătuire între căpitanul Bălica, Mihai Gropșianu, Breazu, Pelbab, Mitru Maier, Titu Iepure, Gheorghe Chitera, Iosif Carabeu, Ioan Carabeu (Săbău), Polgar-Purgariu s-a hotărât să se trimită la Biserica Albă, la comandamentul militar sârb o delegație prin care să se înștiințeze divizia Moravska că în județul Caraș, Garda Română va ține ordine și deci nu e nevoie de armată. La Biserica Albă delegații români au poposit la

Hotelul Central. Imediat după sosire au fost arestați de un colonel sârb spunându-se că ar fi „spioni“. Duși la comandament, interogați, acuzați din nou de spionaj sunt trimiși la Vârșeț unde sunt tratați ca dușmani unguri, nemți cari au omorât pe frații lor. De la Vârșeț sunt trimiși la Panciova în temnița civilă...⁶⁷.

Nu peste tot lucrurile s-au desfășurat în același fel. La Reșița situația a fost alta. Garda Națională Română de aici s-a constituit ca și Consiliul Național, în condiții de clandestinitate sau semiclandestinitate. Ea s-a format în opoziție cu jandarmeria maghiară și gărzile roșii afiliate și ele punctului de vedere maghiar după care Banatul trebuia să rămână supus Ungariei:

„Când Reșița ajunge sub stăpânire românească (...) primpretorele de la Bocșa era Béla Biró unul dintre cei mai șoviniști primpretori. Fratele lui Biró era primar impus (al) Reșiței iar subprimar al Reșiței era Mihai Mercea agricultor și președinte al „Reuniunei de Cântări a Plugarilor din Reșița Română“. Mihai Mercea era o personalitate integă, om insuflețit pentru ideile naționaliste și un vajnic apărător al românismului ca membru activ în organizația partidului național român adunase în jurul său tot ce era românesc în Reșița. În casa primitoare a lui Mercea se țineau dese ședințe și consfătuiri privitoare la chestiuni naționale și politice. În anul 1918 când semnele revoluției se arată și la Reșița cei cari cercetau casa lui Mercea, adecă Ioan Mărilă învățător și apoi inspector școlar, prof. Nicolae Goanță, învățătorii Avram Neda și Petru Bandu, juratul comunal Traian Belcea, Traian Blajită, Doagă Traian Mare, Doagă Traian Mic, Moise Corbu, Ștefan Apădean, Ștefan Ioan, Ștefan Petru, Petru Chermeleu, Ioan Scrobală, Petru Ienciu, Moisă Gherleștean precum și alți frunțași au organizat un corp de gardă națională pentru apărarea intereselor comunei. Organele administrative maghiare au înființat o gardă maghiară din 60 persoane, muncitori și oameni fără căpătâi. În curând această gardă s-a dedat la tot felul de dezordini și jafuri. Jandarmeria maghiară era condusă de un ofițer șovin maghiar. Spre norocul comunei însă ajutorul acestuia era românul Ioan Chira sublocotenent, un bun român și un sprijinitor al gărzii naționale române. Preotul Ioan Vida întors de pe câmpul de luptă împreună cu colegul său Ioan Popoviciu mijlocesc aducerea lui Chira în fruntea gărzii naționale române dându-se în felul acesta gărzii naționale o astfel de organizație ca să poată rezista furiei gărzii maghiare. Muncitorimea împreună cu țiganii de la periferiile orașului au devastat la începutul lunii noiembrie 1918 două prăvălii evreești a lui Weinberger și Lebovici (...)

Tot timpul din toamna anului 1918 până în primăvara anului 1919 organizația națională română din Reșița și-a continuat activitatea politică în ascuns în casa frunțașului Mercea⁶⁸.

La Cornea garda s-a născut dintr-o luptă a sătenilor cu jandarmii și finanții, cum de altfel s-a văzut la locul potrivit. Chemată în ajutor o subunitate a gărzii românești din Caransebeș alungă vrăjmașii și apoi echipează o formațiune militară a satului⁶⁹.

Acolo unde garda națională nu s-a putut organiza comunitățile au rămas la discreția vechii jandarmerii sau a gărzilor maghiare care nu

odată au atacat satele fără apărare maltratând populația și săvârșind adeseori chiar omoruri. Cazuł de la Rădmănești este ilustrativ:

„Garda ungurească au fost înființată de Tot Gyula fost căpitan și 5 jandarmi și 2 soldați toți maghiari. Această gardă a dăinuit la noi 14 zile, maltratați au fost: Ioan Secula, Moise Tidorescu, Petru Alexa, Marian Franț, Nicolae Jivan, Partene Gavrilă, David Novacescu. Iulian Secula, Petru Novacescu și femeia Versavia Secula sora lui Iulian Secula legându-i cu lanțele pe toți trei laolaltă i-a împușcat în marginea unei pădurice dedesupt de odaia căpitanului ungur Toth Gyula lângă păraul numit „Vir” la distanță de 2 km de comună. Acest Petru Novacescu care au fost împușcat este strănepotul fostului primar Moise Novacescu (Băța) care au fost spânzurat în revoluția din 1848 descris la punctul 1 al acestui chestionar. Jandarmii unguri după ce au maltrat și împușcat pe cei mai sus au dispărut. Autoritățile ungurești s-au retras treptat. Jandarmii au forțat populația să-i ducă cu trăsurile până la podul dintre Lipova și Radna (...). Dintre cei care au mers cu căruța au fost și Partene Novacescu tatăl lui Petru Novacescu care a fost împușcat”⁷⁰.

De pe poziții adăpostite de pe malul stâng al Mureșului unde nu erau în pericol pentru că sârbii nu aveau mandat să treacă râul iar armata română era încă departe, cete prădalnice atacau satele de pe malul bănațean după care se retrăgeau cu iuțeală. Uneori au reușit succese împotriva gărzilor românești slab înarmate. La Lalașinț au reușit chiar să captureze comandantul din acel sat.

„Această gardă au funcționat până în ziua de 26 martie 1919, ziua în care locotenentul Horvath din Bărzava în capul unei bande de gardiști unguri au trecut Mureșul și prin surprindere au dezarmat garda națională iar pe conducătorul ei după ce l-au maltrat l-au depărtat în Kecikemet tot atunci au căutat să-l prindă și pre preotul Ioan Hădan dar acesta i-au reușit să se scape. Nemulțumiți cu aceștia au bombardat cu granate de mână pontonul de transbordare izolând comuna den Județul Arad. În noaptea de 26 spre 27 martie 1919 populația a fost terorizată cu focuri de armă și mitraliere îndreptate de peste Mureș asupra comunei. Această situație insuportabilă a luat sfârșit cu sosirea alor 70 de spahii din armata colonială franceză”⁷¹.

În schimb la Gladna Română s-a reușit alungarea formațiunilor inamice care terorizau satele din împrejurimi:

„Soldații veniți de pe toate fronturile și-au format o gardă spre a se putea apăra împotriva trupelor rătăcite austro-ungare și a jandarmilor unguri până la venirea trupelor române. Această gardă s-a așezat în jurul comunei auzind că jandarmii unguri jefuiesc pe românii din comuna Gladna Montană care este la o distanță de 2 1/2 km, și jandarmii prinzând veste despre această gardă în comuna noastră, n-au mai dat năvală ducându-se cu prada din Gladna Montană. Garda noastră fiind bine organizată și bine înarmată, trupele maghiare n-au mai avut curajul să mai ajungă pe aici”⁷².

În general aceste gărzi și-au îndeplinit misiunea. Ele au apărat așezările, oamenii și proprietățile lor impunând ordinea și liniștea, făcând posibilă astfel concentrarea tuturor energiilor în sensul acțiunii naționale.

„... și s-au numit *STEAGUL DESROBIRII!*“

Dar nu peste tot s-au produs tulburări. Pe alocuri se constată o introducere pașnică în noua ordine consfințită printr-un ceremonial încă necristalizat în toate detaliile sale, încă inconsecvent în etapele constitutive dar care are totuși motivații profunde. El se include revoluției ca serbare, serbare revoluționară, aspect ce a scăpat investigației istorice (deși ca manifestare în sine a fost sesizat) ca mai tot ce nu ține de istoria evenimentului (deci vizibilă) ci de structurile mai adânci, care generează și explică gestul, acela al mentalităților.

Ceremonialul sesizat într-o mulțime de localități își caută precedentul la 1848 care, la rândul său, n-a făcut obiectul unei cercetări istorice speciale⁷³. În Banat se prelua la 1918 nu numai o bună parte a programului pașoptist dar și anumite forme ale revoluției, o gestică anume menită să simbolizeze ruptura cu trecutul și intrarea în epoca libertății și demnității românești. Un ochi exersat poate să distingă în cele petrecute atunci și un moment de sacralizare. Dumnezeu este solicitat să intre, să intervină în istorie. Este chiar dator să o facă! Soboarele de preoți oficializă slujbe dar în același timp conduc ceremonii prin care se sfințesc simbolurile naționale, simbolurile noii puteri, drapelul în primul rând. Acesta va acoperi sub culorile sale întreaga mișcare românească fiind de la bun început receptat ca sacru. Asocierea între tricolor și biserică s-a produs natural, de la bun început. Sunt destule documente memorialistice care evocă înălțarea drapelului pe turla bisericii acolo unde se mai afla un simbol ce acoperea întreaga istorie de până atunci, crucea creștinătății. Acela era locul firesc al drapelului, locul cel mai înalt și mai respectat al comunității și el nu a fost întâmplător fixat.

Se oficializă slujbe și se intonează cântecele de luptă cântecele interzise despre care chiar și stăpânii știau că au un extraordinar efect asupra românilor așa că la începutul războiului au îngăduit plecarea spre front în sunetele vechilor marșuri. Peste tot sunt zugrăvite scene de jurăminte individuale sau colective. Gărzile Naționale depuneau jurământul de fidelitate cum de altfel făceau și membrii Consiliilor naționale. Nevoia de sacru explică momentele de ceremonial, o nevoie ce venea de foarte departe și care nu s-a stămpărat niciodată. Încercătura emoțională era extraordinară pentru că aceste ceremonii valorificau simboluri sacralizate de-a lungul unei întregi istorii. Era însă vorba și de o descărcare, de o defulare, o „eliminare“ a tensiunii nu prin violență ci printr-un ceremonial de exorcizare. Se înlăturau vechile semne drapelele, stemele, inscripțiile și portretele. Tot ce simboliza trecutul, oprimarea, tot ceea ce nu era românesc, era asvârlit, distrus, batjocorit. În acest fel însă uneori violențele au fost ocolite sau stopate dacă nu definitiv măcar pentru moment și s-au putut imprima direcțiile dorite unei mișcări ce foarte ușor putea deveni anarhică și deci compromite scopul, interesul major. Sunt, toate acestea, subiecte ce-și așteaptă încă cercetătorii căci fără elucidarea lor este limpede că vom rămâne doar la suprafața lucrurilor, vom continua să ignorăm momentul deplin al istoriei românilor.

În ce ne privește vom semnală câteva situații tipice în care s-a reacționat tipic, care pot exprima mentalitățile vremii, sensibilitatea ei.

Schimbările consacrate în acest fel neviolent în definitiv n-au fost însă mai puțin profunde, mai puțin drastice decât cele consfințite de sânge.

La Răchita, lângă Făget, „în toamna anului 1918, după întoarcerea de pe front a ostașilor, (aceștia) au dat jos de la școală tabla pe care scria „Rekete” (...) și au rupt-o amenințând cu moartea pe învățătorul de la această școală (...). Poporul era foarte entuziasmat și cânta tot timpul cântece românești naționale”⁷⁴. La Iam:

„Soldații reîntorși de pe front în toamna anului 1918 merg la primărie, la școală de unde ridică stemele maghiare, distrugându-le iar steagurile cu tricolorul maghiar le trântesc pe stradă”⁷⁵. La Babșa:

„Soldații... nu au tulburat liniștea comunei. Și-au exprimat bucuria prin cântece naționale și manifestațiuni naționale. Tocmai pentru acest spirit de ordine n-a fost nevoie de formarea gărzii naționale în comună”⁷⁶.

De la Crușovăț știm lucrurile mai amănunțite din vremea ruperii peceților.

„Imediat după terminarea războiului bucuria venirii la țara-mamă a pătruns în sufletele românilor noștri făcând mari manifestațiuni prin țintuirea drapelului tricolor românesc și sfințirea lui intonând cântecul „Deșteaptă-te Române!”, defilarea cu el pe străzile comunei. Apoi arderea celui unguresc. Unde au fost diferite inscripțiuni cu emblema ungurească le-au distrus. Așa de exemplu intelectualii comunei au fost la gura de azi Crușovăț, fostă „Körtavälypotok” luând inscripția ungurească a stației, aruncând-o pe apă cântând „Deșteaptă-te Române!” voind prin aceasta să-și arate dragostea față de frați și ura față de regimul unguresc”⁷⁷.

La Crășma toate acestea s-au petrecut fără ceremonial public dar sensul a fost clar pentru toți:

„Primul sosit din armata austro-ungară în sat a fost Petru Drăguț care a spart portretul împăratului Francisc Iosif de la locuința comerciantului Mihai Neagoe și de la primăria comunală. Acesta a fost primul semn despre terminarea războiului”⁷⁸.

Momentul acesta, decisiv, de consfințire a rupturii, la Poieni, pe Valea Mureșului, cuprinde în sine semnificații ce vin din ancestral, care nu țin de spiritul vremii ci de străvechi ceremoniale de biruință, cu atât mai impresionant deci:

„Toți soldații români veniți acasă de pe front în toamna anului 1918 fiind entuziasmați au început să cânte și să facă hore. Locuitorul Nicolae Bublea declară că împreună cu alții după ce au intrat în comună aud cântându-se în localul postului de jandarmi cântece naționale românești pe cari auzindu-le încep să plângă și apoi intră cu toții înăuntru localului și se pun să cânte mai departe”⁷⁹.

La Cornea:

„Entuziasmul românilor veniți acasă s-a manifestat în tot cuprinsul notariatului, în general, prin pușcături în aer rupând toate emblemele și insignele maghiare, distrugând tablourile regilor prin ardere”⁸⁰.

Procesiunile religioase, oficierea slujbelor cu participarea întregii suflări a satului, sfințirile, toate se integrau integrând la rândul-le semnificațiile naționale. Se celebra învierea, nașterea totodată. La Breazova,

Ioan Alexandru, preot, povestea că „realizându-se alipirea către patria mamă populația locală în entuziasmul ei de nedescris s-au procurat un steag național, primul steag care s-a văzut în comună, a fost sfințit și s-au numit „steagul desrobirii“...⁸¹.

La Criciova s-a ținut o adunare care a impresionat prin numărul mare de participanți.

„Cei veniți acasă de pe front în toamna anului 1918 s-a(u) manifestat entuziasmul în mod grandios duminică în ziua de 21 Oct(ombrie)/15 Noiembrie 1918 într-o adunare ținută sub ceriul liber în grădina „Conocordia“ participând mai multe mii de oameni civili și soldați pronunțându-se pentru prima oară liber în fața situației noi“⁸².

O procesiune solemnă a fost organizată la Dalci, satul lui Luță Ioviță:

„Entuziasmul românilor întorși de pe front se putea citi pe fețele înveselite și ochii înlăcrimați de bucurie preaslăvind pe bunul Dumnezeu în biserică și aducând laude celui Atotputernic că i-a ajutat să-și vadă visul împlinit, dorit de atâta amar de vreme; apoi de la un capăt la celălalt al satului mergeau având stindardul treiculiului în mână cântând imnul național până și copii nevinovați“⁸³.

Sosirea soldaților din război s-a sărbătorit cum se cuvine și la Belinț. Ei au fost întâmpinați chiar la gară după obiceiul strămoșesc:

„Soldații reînțorși din războiu în toamna anului 1918 au fost întâmpinați la gară de către întreg satul cu pâine și sare după vechiul obicei creștinesc. După scene dramatice între cei veniți și cei de acasă s-a oficiat o slujbă divină de mulțumită pentru cei reînțorși și de pomenire pentru cei căzuți. Liniștea comunei nu a fost tulburată cu nici un incident. Tocmai din acest motiv nu s-a simțit necesitatea înființării gărzii comunale“⁸⁴.

Dar anul 1918, pentru Banat, a stat mai ales sub semnul sângelui. Unirea a cerut sacrificii omenеști și provincia de sud vest a țării n-a ezitat să le facă. Până la împlinirea s-a a trecut prin mari încercări între care și prin ocupația străină.

CAPITOLUL IV

OCUPAȚIA SĂRBA

„Antanta ne-a trimis pe noi aici“

Conform Convenției de Armistițiu semnată la Belgrad de comandantul trupelor aliate din Balcani, generalul francez Franchet d'Espérey, începând cu data de 13 noiembrie 1918 trupele armatei regale sârbe primesc, din partea Antantei, mandatul de a intra în Banat. Era un mandat temporar dar în împrejurările respective avea consecințe majore nu doar în planul relațiilor româno-sârbe ci și de ordin regional, mult mai vaste deci. A fost un fapt care a influențat sensibil procesul unificării românești. Până în 20 ale lunii noiembrie Banatul a fost în întregime ocupat,

de la Dunăre la Mureș¹. Până la acea dată practic în fiecare localitate bănăţeană, mică sau mare, se constituiseră Consilii Naţionale Române şi Gărzile Naţionale ca organe politice respectiv militare româneşti şi care trecuseră la administrarea acestui ţinut pregătind alipirea la statul român. Tulburările fuseseră stinse tocmai de aceste autorităţi care se impuseseră şi se făceau ascultate. Ceea ce nu reuşise jandarmeria maghiară şi detaşamentele militare în ciuda execuţiilor şi pedepselor de tot felul au reuşit aceste noi organisme constituite de către români. Explicaţia rezidă în autoritatea elitei rurale dar şi a conştiinţei naţionale a ţărănimii bănăţene care a înţeles necesitatea momentului — aceea de acţiune unitară şi organizat. Ocupaţia sârbă intervine deci într-un moment în care nu se mai justifica. Ea se produce într-o provincie românească care aspira firesc la unirea cu statul român, într-o provincie pacificată social, lipsită total de aderenţă la ideile bolşevismului care de altfel în acel moment nu se manifesta cu forţă nici la Budapesta. Foarte curând a devenit clar că în ciuda mandantului temporar armata sârbă intenţiona să se instaleze temeinic / Astfel ca, la tratativele de pace ce urmau, Serbia să-şi susţină pretenţiile de pe poziţia celui care de fapt controlează situaţia. Se miza pe arhicunoscuta politică a faptului împlinit care, memoria istorică o dovedeşte, n-a fost întotdeauna inefficientă. Misiunea acestei armate a fost mult uşurată de faptul că venea în numele aliaţilor ceea ce a stârnit chiar bucurie la început. A urmat o scurtă stare de confuzie suficientă însă pentru a permite ocuparea fără împotrivire românească. Românii din Banat au simpatizat de fapt tot timpul războiului cu lupta poporului sârb pe care o înţelegeau perfect — era chiar propria luptă împotriva stăpânirii străine. Dualismul, cu politica sa de brutală de-naţionalizare egalată poate numai de primitivismul ţarist, opunea solidar popoarele. Opinia publică sesiza identitatea de interese ceea ce stârnea o reciprocă simpatie şi un reciproc respect. Se poate spune că în ceea ce-i priveşte pe sârbi, în ciuda multor încercări prin care a trecut regiunea, această simpatie se resimte şi astăzi în atitudinea românilor. Existau totuşi suspiciuni şi din păcate ele s-au confirmat în scurtă vreme. Există semne că intrarea armatei sârbe a fost organizată de la bun început astfel încât să prevină reacţiile româneşti (ale gărzilor naţionale ca forţe înarmate şi ale populaţiei în ansamblu) facilitând misiunea trupelor şi evitând vărsări de sânge. La Moldova Nouă, de pildă, în momentul intervenţiei sârbe exista deja o puternică subunitatea de gărzi naţionale, consiliul naţional român controla perfect situaţia, iar populaţia se pronunţase deschis pentru unire. Tulburările fuseseră potolite şi nu mai existau probleme de acest fel. Pentru a putea intra în localitate fără a stârni împotrivire, mai ales că în zilele trecute se auziseră împuşcături pe care comandanţii sârbi le puneau pe seama luptelor între populaţie şi rămăşiţele armatei austro-ungare, statul major al armatei regale a trimis în recunoaştere un ofiţer originar din localitate. El a încredinţat locuitorii că intervenţia armată se face la hotărârea aliaţilor potrivit unui plan comun de care România are cunoştinţă şi în orice caz ea, intervenţia, nu este antiromânească:

„Armata de ocupaţie sârbă a intrat în comună la 10 noiembrie (...) 1918. Mai înainte de această dată fiind împuşcături în comună, sârbii nu s-au apropiat crezând că sunt lupte între populaţie şi resturile armate-

lor maghiare. Sublocotenentul sârb Nicolici din Moldova Nouă travestit în haine civile intră în comună și explică locuitorilor cam în felul acesta: războiul s-a terminat. Noi am învins. Armata română fiind ocupată în altă parte, Antanta ne-a trimis pe noi aici până va putea să vină armata română. Nicolici a făcut aceste declarațiuni pentru că s-a convins de dârza voință a locuitorilor cari nu voiau să audă de o altă stăpânire decât numai cea românească. Populația arborează drapelele albe și primește armata sârbă cu vin și pâine“.

Din primul moment însă sătenii remarcă suspiciune comandantului sârb care privește în jur neprietenește. Părea a fi convins că se află pe un teritoriu inamic. Dezamăgirea avea să aibe foarte curând motive mult mai întemeiate decât atitudinea unui ofițer oarecare.

„Intră în comună căpitanul Mișici cu 12 călăreți. Vinul n-a voit să-l guste până nu l-a gustat toată asistența exprimându-și teama că e otrăvit. Sârbii instalează de prim-pretore pe Jifcoviți iar pretori pe Vuianovici și Despotovici. Primar e numit Constantin Stroiă membru al Comitetului Național Român. Purtarea sârbilor a fost detestabilă. Au fost bătuți fără nici o vină Aurel Craiovan, George Velovan, Costa Dobrescu, Ion Ungureanu, Costa Jianu, preotul Constantin Băleanu amenințat fiindcă va fi spânzurat de craca teiului din fața primăriei trebuie să părăsească comuna și să pribegască. Bunul păstor a ajuns în Surducul Mare unde ceva mai târziu, zdrobit de suferințele unui martiraj a sucombat“².

Grigore Mihăiuțiu a fost surprins la intrarea trupelor sârbe în Valea Almăjului. Se afla acolo din dispoziția Consiliului Național Român de la Arad pentru a ajuta la organizarea gărzilor. La început a crezut în bunele intenții dar curând a început să aibe bănueli. Un ofițer sârb îi spune deschis în cele din urmă că exista un ordin secret ca ofițerii români, comandanți ai gărzilor, să fie arestați iar luptătorii înrolați în aceste formațiuni să fie supravegheați cu atenție. În aceste condiții Mihăiuțiu ia hotărârea de a se refugia în Ardeal și a se înrola, ca atâția alți bănățeni în armata română. Așa va ajunge el să lupte pe Tisa cum am arătat într-un capitol precedent.

„Cum veni la Lugoj tata Pavel a lui Grigore însoțit de un cetățean ca trimis cu cerere scrisă către Consiliul Național Român din partea Conducerii Consiliului din comuna Bozovici cu rugămintea de a trimite un ofițer al batalionului de Gardă Națională Română pentru organizarea unei asemenea gărzi legale și în comuna de reședință (a) plasei Bozovici prin delegația aprobată se detașă cu acest scop, locotenentul Grigore ca ofițer din gardă, natal al Bozoviciului. Locotenentul sosit la Bozovici își prezintă delegația scrisă două plutoane de gardă cu sediul gărzii în fosta cazarmă grănicerească numită „Maria Terezia“ din timpul Austro-Ungariei. Se aprobă angajarea cu plată lunară a doi subofițeri (de) rezervă localnici, plutoner major Ilie Piescu și plutonerul Dănilă Pistrilă în calitate de comandanți de pluton. Încă în prima săptămână de activitate se reintroduse ordinea și siguranța circulației publice și a transporturilor care în timpul revoluției suferiseră în lipsa funcționării organelor legale de siguranță și de menținerea ordinii.

Bunicul lui Grigore era fericit văzând isprăvile nepotului său ajuns la gradul de ofițer și comandant militar al comunei și plasei Bozovici.

Locotenentul Grigore cu tact, în mod democratic popular trata și rezolva toate problemele și interesele cetățenilor care în lipsă de funcționare altor organe locale de justiție erau aduse la judecarea comandantului gărzii naționale cum erau diferite cazuri de neînțelegeri de bunuri mobile și altele. Despre activitatea acestei gărzi, săptămânal se înainta raport scris la batalionul din Lugoj. De unde printre altele se primi și informația că plasa Bozovici, ca teritoriu de menținerea ordinii publice, îi revine armatei sârbești care va sosi ca trupă de ocupație și siguranță trimisă de comandamentul Antantei victorioase. Instrucțiunile prevedeau că la sosirea armatelor Antantei, la cerere, gărzile naționale române să predea armele ce le au asupra lor ca ajutor auxiliar la dispozițiunea armatelor respective. Într-adevăr după câțva timp sosi și în Bozovici o unitate militară sârbească comandată de doi ofițeri sârbi. Locotenentul Grigore se conformă întocmai instrucțiunilor primite. Lămuri Consiliul Național local și cetățenii că armata sârbească vine în Bozovici ca aliată și prietenă în cadrele Antantei în care se găsește și România cu armata sa. Iar gărzile naționale române sunt declarate ca forțe auxiliare ale armatei române până la sosirea sa pe teritoriile locuite de români. Această colaborare se efectua în spirit prietenesc înțelegător timp de aproape trei săptămâni când unul din ofițerii sârbi divulgă prevederile ordinului militar secret primit referitor la trimiterea la Belgrad a ofițerilor comandanți ai gărzilor naționale române iar trupa gărzilor respective să fie desechipată și lăsată la vatră în supraveghere. Locotenentul Grigore obținând confirmarea realității acestei dispozițiuni sârbești prin vărul său primar, notarul comunei Bozovici, Disela Pavel. În miez de noapte își luă rămas bun de la părinții săi și îndeosebi de la bunicul lui, ocolind satele și comunele plasei Bozovici, pe drumuri și poteci, prin păduri și peste munți reuși să ajungă la Lugoj unde raportează situația. Află că unitățile armatei române au început să sosească și ele în Ardeal având în comuna Făget primul post-pichet de grăniceri români⁴³.

Și la Oravița românii au întâmpinat cu bucurie trupele regale sârbe dezamăgirea venind însă și aici foarte repede:

„Ocupația sârbească a ținut de la 16 noiembrie 1918 până la 1 iulie 1919 iar la 2 iulie 1919 au intrat trupele franceze și române în Oravița. La sosirea trupelor sârbești garda națională și membrii Consiliului Național Român i-a întâmpinat la marginea orașului urându-le „Bine ați venit!”. Purtarea lor însă a fost foarte mașteră față de români. Îndeosebi membrii Consiliului Național Român și membrii gărzii au avut multe de îndurat⁴⁴.

„Purtarea sârbilor a îngrijorat mult populația”

Destul de repede după ocuparea Banatului organisme românești au fost desființate. Simbolurile românești sunt coborâte. Semnificația acestui gest este majoră în circumstanțele cunoscute cu atât mai mult cu cât el s-a produs peste tot și s-a făcut cu multă iritare din partea trupelor străine. Tot ceea ce exprima ideea unionistă era socotit subversiv și devenea automat motivul unor aspre pedepse. La locul potrivit vom arăta

obstrucția făcută delegațiilor bănățene trimise la Alba Iulia. Mulți români au fost împiedecați chiar și prin arestare să meargă la Marea Adunare.

La Petroman:

„... purtarea sărbilor a îngrijorat mult populația. Iau cele mai aspre măsuri față de comunele românești pentru a înăbuși entuziasmul național. Drapelele naționale confecționate în grabă în timpul prăbușirii imperiului trebuie ascunse și orice mișcare românească pedepsită⁴⁵.”

La Jena se petrece o scenă cutremurătoare:

„Îndată după ce a trecut urmărirea au venit sărbii la noi și au recvirat toate bucatele din magazia d-nei proprietară circa 5 vagoane și cu sacii și cocii din satele vecine și de la noi le-au dus în Govădjia la gară. În ziua aceea de 27 novembre căpitanul sărbilor a văzut steagul național pe turnul bisericii și o întreat că cine l-o pus; un trădător o spus că popa, la ce învățătorul R. Ioanoviciu a răspuns românește că acum vine România și e ertat a pune steagul național. Căpitanul l-a plănuir de 2 ori și dacă nu intervenea d-l notar Al. Mureșan cine știe unde-l duceau⁴⁶.”

La Tincova s-a întâmpnat același fapt:

„Drapelul românesc care era arborat la primărie a fost dat jos⁴⁷.”

La Călnic, pentru abordarea drapelului românesc în ziua de 1 decembrie sărbii au făcut chiar arestări:

„Sărbii ocupând comuna ridică pe preotul Petru Eremie, pe Nicolae fiul acestuia și pe învățătorul Sofronie Andrițoiu și-i internează la Belgrad pentru că în ziua de 1 Decembrie 1918 au abordat drapelul românesc pe edificiul gării Călnic⁴⁸.”

Preoților li s-a ordonat ca în biserică să-l pomenească pe regele Petar al Serbiei ceea ce pentru români avea aceiași semnificație cu interzicerea drapelului național. Se intra astfel în domeniul extrem de sensibil al simbolisticii naționale. În multe locuri însă preoții refuză să se supună acestei dispoziții, pomenească pe Ferdinand al României și, pentru a nu fi arestați, se refugiază în Ardeal. Așa a făcut preotul din Valeapai.

„În timpul ocupațiunii sârbe preotul Emil Stoian pentru că a pomenit la slujba divină pe M.S. Regele Ferdinand a fost încarcerat la Bocșa de unde scăpând prin neatenția gardianului, fuge la Hațeg unde era armata română. Se întoarce numai odată cu armata română. Pentru a-și bate joc de oameni sărbii inventaseră un mod specific de pedeapsă: le-gau oamenii de ieseala vitelor⁴⁹.”

Chear și intonarea unor cântece românești era un motiv de persecuție cum arată limpede cazul de la Cebza:

„La o petrecere organizată de corul besericesc al comunei; notarul sârb a chemat jandarmeria din Pardani care a bătut pe coriști fiindcă în programul sărbării erau cântece patriotice românești. Unii dintre fruntașii țărani, apoi preotul, au fost în mai multe rânduri deținuți, încarcerați pe câteva zile pentru că nu se arătau încântați de stăpânirea sârbească și pentru că în biserică nu era pomenit regele Petar ci Ferdinand al României⁵⁰.”

Exprimarea speranței de unire era considerat un act ostil. Pentru aceasta învățătorul Emilian Novacovici din Răcăjdia a avut destule necazuri:

„Sârbii au desființat garda imediat după sosirea lor în comună. Iosif Imbri și Ioan Bumbu au fost bătuti până la nesimțire pentru că s-au exprimat bucuria că Răcăjdia va fi anexată României. Învățătorul Emilian Novacovici e târât prin diferite închisori de la Vârșeț și Biserica Albă. Mulți cetățeni sunt bătuti ziua în fața primăriei cu câte 25 bețe pentru acuze plăsmuite sau imaginare¹¹.

De altfel nici sârbii — cel puțin prin declarații personale ale unor ofițeri — nu mai fac un secret din dorința de a anexa Banatul. La Văleamare un ofițer afirmă că Serbia va stăpâni provincia în întregul ei adică până la Mureș¹². La Domașnea comandantul unei unități, un căpitan, mărturisește preotului din localitate că este sigur că nu va mai pleca niciodată pentru că ei de acuma organizează teritoriul Banatului în voievodate¹³. La Moldova Veche sârbii organizează o adunare populară care să ceară alipirea Clisurii la Serbia. Desigur, a fost chemată doar populația de origine sârbă din zona respectivă¹⁴. La Biserica Albă s-ar fi organizat chiar alegeri, „un plebiscit“, la care românilor nu li s-a permis să participe. Nu a fost însă o manifestare strict locală pentru că informația vine de la Berzasca, localitate dunăreană la distanță destul de mare¹⁵.

Semnale asemănătoare de la Gaiuul Mic:

„Purtarea sărbilor în timpul cât au ținut ocupată comuna a fost cât se poate de dușmănoasă elementului românesc. Prin luna decembrie 1918 sosește un sergent cu ordinul de a face în comună o statistică a populației. Conform acestei statistici făcută după sistemul balcanic jumătate din locuitori deveneau sârbi. Cari nu voiau să se declare sârbi erau amenințați cu deportarea în Albania. De groaza acestei statistici mulți locuitori au părăsit comuna fugind în alte părți¹⁶.

Trebuie totuși să precizăm că documentele memorialistice nu mai cunosc alte cazuri de acest fel. Trebuie spus că și armata sârbă se confrunta cu dificultăți mai ales de ordin material ceea ce o determina să încerce diferite soluții pentru a-și hrăni soldații. Logistica acestei armate este departe de a fi funcționat mulțumitor. De pildă la Feneș aflăm că soldații erau trimiși pur și simplu la vânătoare:

„Ocupația sârbă a ținut din 1 noiembrie până în primăvara anului 1919 când a ocupat Banatul armata franceză, apoi în vară (la) 22.VII.1919 armata română. Sârbii s-au purtat cu noi ca toți balcanicii în forme destul de primitive. D(e) e(exemplu) bătăi, rechiziții de alimente, brutalități, îndemna populația să facă defrișări în păduri și să ocupe pământul de la stat să aibe ce lucra și ce mânca căci armata sârbă nu avea ce rechiziționa căci erau oameni săraci în alimente. Făceau vânători în păduri cu braconierii din comună. Inspirau mereu neîncredere în populație zicând că Banatul întreg va fi al sârbilor și nu va veni România niciodată în Banat¹⁷.

Disciplina trupelor lăsa foarte mult de dorit. Câte un ofițer, comandant de garnizoană, se purta ca un mic tiran. Era atotputernic în felul său, dispunea de puteri practic nelimitate. Din cele întâmplate la Bocșa Montană se desprinde imaginea unei oștiri medievale descinsă cine știe cum într-un peisaj urban de la începutul veacului nostru:

„Sârbii trimit în comună un batalion de pedestrime comandat de locotenentul de cavalerie Misits. (Sunt) incartiruiți în edificiul Berăriei și Școlii primare greco-catolice. Locotenentul Misits a avut o purtare cât se poate de barbară. Un bețiv de forță, aranja petreceri la cari invitații trebuiau să ia parte de frică. De multe ori îi venea chef să aranjeze beții și petreceri în timpul nopții. Atunci soldații erau trimiși după invitați pe cari îi sculau din somn sau era răscolit întreg hotelul „Cerbul de Aur“ și adunați la petrecere toți pasagerii. Toată lumea trebuia să danseze, să aplaude pe locotenent și să-i admire talentul de a ținti oglinzile și tablourile de pe pereții hotelului. Locotenentul Misits a maltratată, așa, din senin și din plăcere sadică, pe secretarul de plasă Constantin Catalincea ridicându-l în toiul nopții din locuința sa desculț și în cămașă de noapte ducându-l la hotel unde l-a zdrobit în băți. Când sârbii s-au retras au dus vitele bogătanilor Ioan Munteanu Ceapă, Gheorghe Perian, Adalbert Plascohuti și ale altora. Mulți dintre ofițerii sârbi, în timpul șederii în Bocșa Montană, au vânat fără nici o regulă în pădurile Societății U.D.R. iar vânatul era pus la frigare în mijlocul străzilor în văzul publicului“.

Nimeni nu mai era sigur pe bunurile sale. O călătorie cât de scurtă devenise o îndrăzneală, chiar un act necugetat:

„Sârbii n-au stat în comună — se spune la Duleu — decât (au lăsat) o gardă la casa comunală. Garda, când oamenii mergeau la târg, le lua din trăsuri ce era mai de valoare. Dacă cineva protesta era și bătut. Preotul Petru Damșa ducându-se la târg la Bocșa, un soldat sârb îi trage pătura din trăsură, altul îi ia bunda, al treilea jilțul apoi tabachera din mână. Preotul protestând contra acestor furturi e înjurat și lovit. Reclamând acestea la maiorul sârb Ristici din Bocșa i se promite luarea de măsuri. Când însă preotul Damșa ese din biroul maiorului e lovit de către santinelă și de alți soldați. Maiorul Ristici auzise cele ce se petreceau la ușa biroului său dar nu ia nici o măsură. Totul fusese bine înscenat. La plecare preotul e făcut atent de către santinelă că va păți-o și mai rău dacă mai îndrăznește să reclame cândva vreun soldat sârb“¹⁸.

La Cărbunari, la Lăpușnicul Mare și în multe din satele dintre Oravița și Biserica Albă populația a fost nevoită să-și părăsească casele și să ia drumul codrilor¹⁹. Imaginile acelor vremuri par desprinse din cronicile veacurilor trecute. Culorile sunt întunecate:

„În curând — nota cineva la Valeadeni — sosesc soldații sârbi cari băgară groaza în populație prin purtarea lor brutală. Băteau oamenii cu bâta fără a cerceta (dacă) sunt vinovați ori nu. Un simplu denunț era de ajuns pentru a fi întins la pământ și doi soldați sârbi îți cărau bastoane până te lăsau în nesimțire. Din Valeadeni mulți oameni au suferit astfel de băți pentru că criticaseră purtarea brutală a sârbilor ori pentru că protestaseră contra ciuntirii Banatului. La cererea fruntașilor din comună sunt trimiși din Caransebeș 7 soldați francezi cari opresc maltratările și scapă comuna de băți și rechiziții“²⁰.

La Bocșa, am arătat deja ce s-a întâmplat, dar au rămas însemnări și despre pățania unor oameni care au ajuns la un pas de moarte. Așa ca notarul Catalincea:

„Sub ocupația sârbească populația a trăit într-o cumplită teroare. Notarul Catalincea a fost bătut după sistemul sârbesc necunoscut locuitorilor. E ținut 3 zile desbrăcat într-o spălătorie și zilnic supus la tor-

turi. E întins pe jos, desbrăcat, așezat peste el o scândură pe care apoi sar și joacă soldații sârbi asmuțiți de comerciantul Popovics. Aproape mort e eliberat numai în urma intervenției protopopului Mihail Gașpar și a avocatului Teimer. La plecarea din comună bat pe locuitorul Nicolea Grecu și duc cu ei 18 vite cornute. Imediat după plecarea sârbilor vine armata franceză după care, la câteva zile, armata română²¹.

O înăsprire s-a produs după Adunarea de la Alba-Iulia așa cum se precizează la Broșteni:

„La începutul lunii noemvrie 1918 comuna e ocupată de trupele sârbe. La început s-au purtat bine și numai după ce au aflat că mai mulți locuitori în frunte cu Achim Berceanu au luat parte la Adunarea de la Alba Iulia și-au schimbat atitudinea și au început persecuțiile. Jafurile se făceau pe față, ziua, cu arma în mână. Tot ce era de valoare luau. Încasează impozite după bunul plac și fără nici un sistem. La retragere duc cu ei 53 (de) vite cornute și 20 trăsură cu cai cu tot încărcate cu obiecte de valoare²².

Închisorile se umplu din nou. Unii au fost întemnițați la Timișoara, alții au ajuns chiar la Belgrad sau în alte părți. Cei din Pesac, duși la Timișoara, au întâlnit acolo oameni din multe alte sate între care preoți și învățători. Condițiile erau îngrozitoare:

„Sârbii cari ocupaseră Banatul caută să împiedice prin toate mijloacele delegațiile cari aveau să meargă la Alba Iulia. După mai multe peneții delegația din Pesac ajunge la Alba-Iulia în seara zilei de 30 Noemvrie 1918. La reîntoarcere sârbii au arestat pe preotul și învățătorul comunei, i-au trimis la Belgrad unde stau până la 30 Ianuarie 1919. În cazarma regimentului 18 unde erau deținuți din Banat se mai aflau Petru Eremia preotul din Călnic, Ioan Popa preotul din Mănăstur, Șava Secoșianu preotul din Grebenaț, Teodor Popovici preotul din Morava, Teodor Petrica preotul din Nicolințul Mare, Sofronie Andrițoiu învățător în Călnic, Ioan Cizmaș învățător în Firiteaz, S. Cristea învățător din Jidovin, Iosif Miclea învățător în Grebenaț, Simeon Andron învățător în Saravale, Costa Grozavescu tatăl tenorului Grozavescu din Lugoj, Nicolae Eremie teolog din Călnic, Gheorghe Seculin student în Firiteaz, Aurel Buță locotenent (în) București, Ignat Matei student din Saravale, Sava Oarșă student (din) Saravale, George Brazu student (din) Oravița, Frantz Svoboda din Csesky Brod (Boemia). Internații câte 20—30 erau îngrămădiți într-o cameră strâmtă, fără aerisire și plină de paraziți²³.

Trebuie să remarcăm că deposdarea de bunuri se făcea fără deosebire că erau, proprietarii, români s-au nu. Chiar și familia nobilă Baich din Vărădia, de origine sârbă, mare proprietară de pământ a fost supusă „rechizițiilor” în maniera cunoscută:

„În 19 noemvrie 1918 comuna a fost ocupată de către trupele sârbești cari stau până în luna Iunie 1919. Sârbii s-au purtat foarte rău cu populația făcând percheziții peste percheziții sub pretextul căutării de arme și spioni. Remus Mioc amenințat cu internarea, trebuie să fugă noaptea la Lugoj unde erau trupe franceze. De aici face drumul până la Holdea unde erau trupe române. Aici se înrolează ca medic în armata română. Sârbii confiscă de la comerciantul Eufrem Mioc jun(ior) 2 000 kg sare, iar din castelul baronului Petru Baich întreg mobilierul în valoare

de cca un milion coroane. Din caseria comună au ridicat suma de 70 000 lei-coroane. Transportă la Vârșeț mulțime de vite, cai, porci iar pe drum multe din aceste vite sunt vândute pe prețuri derizorii. Transportul bunurilor confiscate de la săteni la Vârșeț s-a făcut cu carele locuitorilor români cari dacă protestau cătuși de puțin erau bătuți, închiși ori amenințați cu deportarea în Albania⁴²⁴.

Se lua fără despăgubire și nu doar de la moșieri ci de la oricine La Sopotul Vechi așa ceva nu se mai pomenise:

„Locuințele oamenilor pașnici erau zilnic percheziționate sub diferite pretexte. Luau cu foța alimente, rufe, haine și obiecte de valoare. Cât despre plată se uitau la cer și ziceau că o va da Bog⁴²⁵.

În unele părți s-au impus dări și chiar s-au confiscat, sau s-a încercat confiscarea banilor din casele comunale, la Ticfaniul Mare de pildă dar nu numai:

„Ocupațiunea sârbă lasă în comună o tristă amintire. Prea multe bătăi și umiliri. La plecare dau de știre primarului să fie la primărie cu cheile de la casa comună pentru a preda banii disponibili. În casă erau 15 000 (de) coroane, sumă adunată în diferite taxe comunale. Pentru a nu pune mâna pe bani, primarul George Giuca fuge cu banii în pădure de unde nu se întoarce decât după plecarea sârbilor. S-a început apoi târgul între locuitori și sârbi pentru răscumpărarea vitelor pe cari voiau să le ducă în Sârbia. Care da ceva bani ori obiecte de valoare își salva vitele⁴²⁶.

În vremea retragerii s-a ridicat tot ce se putea după regulile războiului medieval dus pe terenul unui inamic care trebuia sărăcit. De la Chevereșul Mare s-au răpit sătenilor 120 de vite⁴²⁷, la Chesinț peste 100⁴²⁸, la Forotic 60⁴²⁹, la Otelec 25 de vaci și 26 de cai⁴³⁰. Practic de peste tot și de la toți — țărani, moșieri, întreprinderi industriale sau comunități rurale ori urbane. Numai de la Bocșa Română s-au confiscat următoarele:

„La retragerea armatei sârbești s-a impus locuitorilor să dea vite, alimente, bani și altele. S-a forțat contribuția de una vită după 10 capete de vite de jug. Comitetul comunal alcătuit ad-hoc a hotărât impunerea proporțională a tuturor proprietarilor de vite. Astfel s-a colectat suma de 420 000 (de) coroane cu care s-a răscumpărat cote de 84 (de) capete de vite pretinsă din partea sârbilor. Pe lângă vite s-au mai luat 855 (de) bucăți (de) pluguri de la fabrica de mașini agricole al căror preț s-a evaluat la suma de 334—334 000 coroane⁴³¹.

„Se înarmează și duc din păduri o luptă de guerillă”

Deși nu s-au produs omoruri, execuții sumare așa cum s-au petrecut la începutul lunii noiembrie din cauza jandarmeriei sau a gărzilor ungurești ceea ce trebuie consemnat, jaful economic la care a fost supusă provincia, abuzurile unor comandanți, silniciile de tot felul a generat nemulțumirea și destul de repede împotrivirea. Ea a avut un caracter spontan, local și reactiv. La Naidăș s-a ajuns până la organizarea unui detașament de partizani:

„Pe la începutul lunii decembrie 1918 comuna e ocupată de armata sârbă. Se introduce o eră de groază și teroarea. Mijloacele de administra-

ție și metodele de disciplinare ale sârbilor rămân de pomină. Primpretorele sârb din Jam dispune ca toți frunțașii comunei să fie adunați la primărie, năvălesc asupra lor o ceată de bătăuși sârbi și îi stălesc în bătăi. După această ispravă comuna e impusă să achite imediat 50 000 (de) coroane drept preț al alimentelor luate de la școală. Suma de 50 000 (de) coroane s-a depus dar prim-pretorele a reținut-o pentru el. (...) Învățătorul Adrian Pitic e palmuit de către primpretorele Radivoievici și apostrofat cu vorbele „Aha, ție îți trebuie România Mare!”. Învățătorul director Nicolae Sucaci și Romul Pitic au fost închiși de către sârbi în cetatea Aradului învinuiți fiindcă au manuale românești. Din cetatea Aradului după trei săptămâni sunt trimiși în garnizoana din Timișoara și apoi acasă. Rechizițiile de vite se țin lanț. Asemenea și bătăile. Față de aceste barbarii, vre-o 50—60 voinici din comună conduși de cei doi învățători se înarmează și duc din păduri o luptă de guerillă contra asupritorilor⁴².

Puțin a lipsit să curgă sânge și la Bencecul de Jos. Doar sosirea în ultimul moment al unităților române a evitat conflictul armat între săteni și trupele străine:

„Ocupațiunea sârbească s-a manifestat prin rechiziții atât de sever încât oamenii s-au organizat în grupuri, pe străzi, provăzuți cu furci, topoare, securi pentru a-și apăra avutul. Norocul a fost că tocmai atunci când tensiunea între locuitori și armata sârbească ajunsese la culme, trupele române ocupă comuna din care sârbii se retrag fără prada separată⁴³.

Cea mai gravă situație s-a produs la Goruia unde locuitorii s-au înarmat și au organizat paza localității trimițând patrule pe direcțiile previzibile pentru intervenția trupelor străine. De fapt întregul ținut de pe cursul superior al Cărașului era alarmat. Detașamente militare cutreierau satele strângând vitele. Acesta a fost motivul conflictului care s-a extins imediat. Goroienilor le-au venit în ajutor cei din Ciudanovița și alte sate, care obținuseră arme de la Reșița pentru a-și putea organiza apărarea. Când s-a auzit că detașamentul care jefuise Secășeniul va trece prin sat s-a decis începerea luptei. Semnalul l-au dat împușcăturile patrulei ce supraveghea drumul dinspre Oravița:

„Cu toate că hotarul comunei noastre, Goruia, n-a fost arena luptelor sângeroase a marelui război mondial, 1914—18, totuși a suferit peste o jumătate de an teroarea unei trupe nedisciplinate, dezordonată și prădalnică a armatei sârbești. Veniți ca să susțină ordinea s-au transformat în asupritori. Au prădat casele oamenilor luându-le obiectele mai de valoare, vitele, căruțe, cai etc. amenințând cu împușcarea preoții cari nu nu le vor pune la dispoziție tot ce vor cere. În urma acestor fapte furia populației creștea din ce în ce. În sufletul lor cuprins de mânie să aprinde odată cu dorul de căsicioara lor, de familia lor și setea de luptă cu vrăjmașul care a adus prăpădul și jalea în sat. Întăriți la trup și la suflet, conștienți de datoria și de interesul lor care e și al țării românești pentru care bătea inima lor, cuvântul plin de însuflețire a tânărului student în teologie Lazăr Stefan transformă pe fiecare sătean de la cel mai tânăr până la cel mai bătrân într-un voinic dărz și războinic gata la luptă și la vitejie, la minuni căci nimeni nu-și apără mai bine poarta casei decât stăpânul însuși. Se iau măsuri de prevedere. Funcționarii comunali, d-l notar Petru Ciorogariu și dl. secretar Gheorghe Stefan își părăsesc pos-

turile și să refugiază în comuna Gârliște unde era deja dorobanțul român. De teama zilei de mâine toți își ascund vitele prin văi și desișul pădurilor. Ziua de 18 iunie 1919, ziua biruinței noastre va rămâne neștersă în amintirea goruienilor. Pe la ora 8⁰⁰ a.m. focuri de arme să aud cu furie. Nu se mai puteau distinge salvele unele de altele, era o huruitură continuă care se înțețea cu atâta violență încât vibrau geamurile ferestrelor ba adeseori gloanțele dușmane cădeau ca ploaia pe acoperișurile caselor din marginea satului. Oamenii din sat se opriau schimbau impresii și se depărtau clătînând din capete. Plecând înaintea unora prind grozavul adevăr că avantposturile țin piept cu dușmanii sârbi. Ceea ce s-a dibuit a devenit realitate sigură. S-a deschis un teatru de război secundar la moara din marginea satului (proprietatea lui Ioan Radu și consoții) la o distanță de 2 km între patrula satului compusă din tănării Gheorghe Ștefan, Ioan Beceneagă și Lazăr Coterlă și un grup de 30 soldați sârbi bine înarmați. Lumea, dându-și seama de gravitatea situației și de marele pericol ce amenință satul întreg vine în valuri aducând arme de toate sistemele de la greoaia pușcă a gardiei civice uitată prin vreun colț de magazie de cine știe câte generații, pistoale ruginite, topoare, securi, cine ce avea, până la eleganta armă de vânatoare. E înțâia manifestare a unui nou spirit, îndeplinirea cu sfințenie a unui ideal național și a apărării patrimoniului sfânt al căminului părintesc. Satul răsună de un viu bombardament de treascuri, dinamită, cari îți făceau impresia de artilerie grea. Crezând soldații sârbi că se găesc în fața unei armate bine organizate au luat-o la fugă. Profitând de panica produsă în rândurile soldaților sârbi, ai noștri i-au fugărit până în comuna Ticfaniu Mare, o distanță de 16 km. După câteva ore de popas strângându-ne rândurile ne-am întors acasă bucuroși că n-a căzut nici o victimă. Populația din sat cuprinsă de bucuria izbăvirii pe care o anunță glasul din ce în ce mai apropiat al reîntorcătorilor, ne primește cu aclamațiuni entuziaste presărind flori în cale. Trăiau un moment de cea mai sublimă înălțare sufletească. În fața sf. cruci din mijlocul satului octogenarul preot Matei Popovici a oficiat o rugăciune de mulțumită lui D-zeu după care teologul Lazăr Ștefan a ținut o înflăcărată cuvântare arătând ideea-lui acestei mișcări. Lumea izbucnea în frecvente urări „Trăiască România Mare!“ După trei zile în comună a descins în comună o delegație compusă din 3 ofițeri. Un căpitan francez, unu(l) român și un căpitan sârb. După ce li s-a dat explicațiile asupra celor tâmplare și că nu mai voim să stăm sub o stăpânire ca aceasta, că noi suntem români și că vrem să ne unim cât mai grabnic cu țara mamă, România Mare, părăsesc comuna asigurându-ne căpitanul francez și român că în curând vom vedea și noi în comuna noastră dorobanțul român⁴⁴.

Cu toate că documentul citat mai sus nu o spune, este sigur că la Goruia nu a fost împotrivirea unui singur sat ci a mai multora, că a existat și a funcționat un sistem de legături între așezările de pe Căraș și centrul de la Reșița. Venirea sârbilor a fost anunțată de la Secășeni iar goroiinii au fost solicitați să organizeze o ambuscadă. Arme au venit, cum am arătat, de la Reșița:

„Sârbii — notează documentul de la Secășeni — tratează populația într-un mod. brutal. Preotul, după ce l-au jefuit de bani e amenințat cu deportarea în Serbia dacă nu pomenește la Sf. Liturghie pe regele Petar II

și-i ostatec până au rechiziționat vitele de la locuitori. Locuitorii din Goruia au fost avizați că vor trece sârbii prin comună cu vitele furate. Aceștia procură în grabă armele necesare, la vro 20 (de) puști de la locotenentul Popa din Reșița și alungă sârbii carii mânau vitele. Secășenii își primesc vitele furate⁴³⁵.

Luptători au venit și de la Ciudanovița și se pare că și de la Jitini și de la Gârliște. În orice caz la Ciudanovița s-a lăsat o mărturie foarte clară privind acțiunea unei formațiuni proprii în confruntarea cu detașamentul sârb:

„În timpul ocupațiunii sârbești locuitorii au fost jefuiți fără nici o milă. Mulți s-au refugiat prin păduri luând cu ei vitele și alte obiecte de valoare. Casele erau părăsite. Mulți s-au refugiat pe teritoriul României, frontiera fiind pe creasta unui deal numit Tâlva, la un km de comună. Din cauza deselor jafuri ale sârbilor, locuitorii din Ciudanovița împreună cu cei din Goruia și Giurgiova, în o bună zi se înarmează și așteaptă patrulele sârbești. Când o patrulă sârbească sosește la Goruia e alungată cu focuri de armă până la Ticfaniul Mare. Din acest moment soldații ori patrulele sârbe n-au mai pătruns în numitele comune⁴³⁶.

O împotrivire, dar fără amănunte, o semnalează un document din Tomești în părțile Făgetului:

„Ocupațiunea sârbească a durat 5 zile, aduși de fostul primar Berger în 1918, prin decembrie, care începură a maltrata poporul la impulsul acestuia. S-a răsculat populația atât a Tomeștiului cât și a Luncanului așa că ei s-au retras. Imediat după retragerea lor, spre norocul populației sârbi au fost înlocuiți de francezi care au trimis o patrulă aci dar care au stat o lună în sat fără a provoca sau a avea conflict cu nimeni absolut⁴³⁷.

Nu putem însă, după toate acestea, să trecem cu vederea faptul că în unele localități bănațene armata sârbă nu a lăsat amintirile neplăcute cum au fost cele evocate mai înainte. Au fost sate unde trupele lor au avut o purtare onestă și demnă ceea ce a fost consemnat în memorialistică. Acolo unde ofițerii au reușit să impună trupei disciplină și rigoare interzicând și pedepsind orice abuz sau exces, comportamentul lor a fost apreciat de către români care nu s-au ferit să facă constatări corecte. Este tot atât de adevărat însă că tocmai această onestitate le confirmă valabilitatea și celorlalte, mult mai multe, celor negative. La Plavișevita „unde ocupațiunea sârbească a ținut de la octomvrie 1918 până la ianuarie 1919, sârbii s-au purtat bine⁴³⁸. La Plugova despre ei se spune că „n-au făcut nici un rău⁴³⁹ iar din satul Zgribești „s-au retras cinstit⁴⁴⁰. Tot așa la Lugojel se aprecia că „purtarea sârbilor a fost cinstită⁴⁴¹ iar la Bozovici „în timpul ocupației armata sârbă n-a făcut neplăceri populației⁴⁴² și la fel la Sălbăgel⁴⁴³ și în alte părți.

Este un fapt însă care trebuie iarăși subliniat și anume simpatia pe care românii din Banat, ca de fapt toți românii, o poartă sârbilor în general. Există, în ciuda încercărilor la care istoria a spus aceste popoare, o încredere în celălalt cum nu cred să mai existe, în ciuda atâtor declarații formale, în nici o altă parte a Europei. În mod sigur românii nu au doar prietenia unui singur vecin — Marea Neagră — ci și a sârbilor.

CAPITOLUL V

ALBA-IULIA

„Întreaga delegație a fost oprită de a merge mai departe“

Pentru românii din Banat prezența la Alba-Iulia n-a fost doar un act de voință și responsabilitate națională ci și unul de curaj. Veneau dintr-un teritoriu aflat sub ocupație militară străină. Această provincie fusese deja confruntată cu două tentative extrem de periculoase, ambele în fond antiromânești prin faptul că erau antiunioniste. Prima a venit din partea guvernului de la Budapesta deși a fost formulată sub simbolurile social-democrației timișorene și se bucura de sprijinul unor lideri ai populației șvăbești¹. Este vorba de adunarea populară — repetăm însă, neromânească — de la Timișoara care, la 31 octombrie 1918 a proclamat o „republică“ bănățeană. În împrejurările respective ea nu putea să fie decât un obstacol în calea fireștilor aspirații românești la unire. Este deci limpede pentru ce românii din Banat nu numai că nu au susținut aceste manevre dar au înțeles că trebuie să se organizeze pentru a putea impune propriul punct de vedere, că trebuie să acționeze neîntârziat fără a prezenta condiționări unirii, de fapt, în viziunea lor, pierderi de timp prețios. Pe de altă parte s-a produs și intrarea trupelor sârbe care deși veneau sub simbolurile antantiste nu-și ascundeau, am arătat la locul potrivit, intenția de a anexa Banatul. Gestul acesta a fost receptat cu destulă îngrijorare pentru că în momentul intrării sale în război, România avea acceptul aliaților pentru unirea întregii provincii. Se producea, prin chiar convenția de armistițiu, o îngrijorătoare schimbare de atitudine. Acestea erau cele două tentative menite să impună delegaților bănățeni de la Alba-Iulia o atitudine lipsită de ambiguități. Bănățenii, oricum hotărâți să participe la acest act național, au semnalat clar că pentru ei nu exista răgaz, că lucrurile se aflau într-un moment decisiv. Tentativa înființării unei „republici“ bănățene și ocupația străină au radicalizat opinia publică din Banat. Delegații acestei provincii au ținut în seara precedentă Marii Adunări o întrunire separată la care, sub președenția lui Aurel Cosma, și-au rostit limpede decizia unirii necondiționate cu România, hotărârea să se exprime fără excepție pentru acest punct de vedere. Discursurile rostite de cei doi preoți, ortodocși, ambii mari istorici, dr. Ioan Sârbu din Rudăria și dr. George Popovici din Lugoj, au înflăcărat asistența². În ziua următoare unanimitatea bănățenilor a fost verificată prin vot. Vocile care exprimau rețineri și condiționări n-au fost ale bănățenilor. Cu toții, veniți din părțile Semenicului sau de pe Mureș, preoți și învățători, soldați și ofițeri, țărani și meseriași, muncitori, cu toții, s-au pronunțat pentru unirea grabnică și necondiționată.

La Alba-Iulia au fost reprezentate 275 de localități bănățene³. So sirea lor a umplut inimile de bucurie tuturor fiindcă se știa că au mari greutăți, că trupele de ocupație fac tot felul de obstrucții căutând să oprească trecerea spre Ardeal. Într-o telegramă adresată agențiilor de presă se face mențiune specială despre bănățeni tocmai pentru a sublinia

că n-au putut fi opriți, că au avut voința de a fi prezenți la semnarea actului de naștere a statului român unitar: „Trenurile sosesc din toate părțile... Bănățeni în special au venit foarte mulți”⁴⁴. Acest „în special” spune totul! Numărul exact n-a putut fi stabilit dar a fost fără îndoială mare. De peste tot au plecat grupuri de persoane nu doar cei mandatați oficial pentru că doreau să fie martori la acest unic eveniment în viața națiunii române. Drumurile pe care au trebuit să le străbată au fost însă dificile. Acest aspect trebuie pus în lumină pentru că această fază a fost în general prezentată în culori trandafirii ireale, s-a zugrăvit un tablou idilic, cu alaiuri voioase desprinse parcă din chermezele țărănești. A fost desigur o sărbătoare dar bănățenii n-au avut prilejul unei treceri ușoare spre Alba-Iulia ci cu riscuri și cu peripeții. Unii nici n-au mai ajuns, alții au ajuns în pușcării.

Principalul obstacol era armata sârbă. Deși nu s-a recunoscut oficial, ea s-a împotrivit pe cât i-a stat în putință. În mai toate localitățile bănățene este semnalată obstrucționarea delegaților. Motivația nu poate sta decât în dorința de împiedicare a unirii Banatului cu România fapt care ar fi pus capăt aspirațiilor sârbe. La nivelul localităților dar mai ales în gări, în gările mai importante, se aflau patrulile militare care legitimau călătorii întorcând din drum pe cei care se duceau la Alba-Iulia sau chiar arestându-i. Aceste măsuri erau mai drastice în vestul provinciei decât în estul ei acolo unde francezii exercitau totuși un control asupra măsurilor luate de sârbi. Exemple pot fi date pentru multe sate, dar ne vom rezuma doar la câteva. De la Gârliște, ca din atâtea alte părți ale Văii Cărașului a plecat o delegație dar la Oravița a fost oprită de o patrulă și întoarsă înapoi. Este motivul pentru care satul nu și-a putut avea delegația la Alba-Iulia⁴⁵. Cei din Zgribești „neavând posibilitatea de a pleca pe tren fiind împiedicați” s-au întors și ei acasă⁴⁶. La Forotic:

„La Adunarea de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 pleacă preotul Mitrofan Ciorei și învățătorul Pavel Frenț. În gara din Berzovia sunt însă arestați de sârbi și trimiși acasă”⁴⁶.

Nici cei din Checea n-au reușit să treacă. Au fost opriți în Timișoara:

„Vine ziua de 1 Decembrie 1918 când românii țin marea adunare de la Alba-Iulia iar sârbii pe cea de la Novisad. Pentru adunarea de la Alba-Iulia Checea trimite pe următorii: preotul Atanasie Todan, Dr. Ioan Pascu, Marcu Rugilă, Costa Muri, Ioan Bogioncă, Ioan Miclău și Nicolae Saiu. În Timișoara însă întreaga delegație a fost oprită de-a merge mai departe de către comandamentul sârbesc. Stăpânirea sârbească în dorința de a trece Checea sub regatul sârbesc caută să înăbușe...”⁴⁷.

La fel au pățit și cei plecați de la Berzasca⁴⁸.

În acest context cazul de la Văliug, cel puțin pentru prima fază a sa, apare ca insolit:

„Sârbii s-au purtat bine cu populația admitând chiar participarea unei delegații la Adunarea de la Alba-Iulia. Această delegație s-a compus din preotul Miron Mănescu, Stefan Panescu, Ioan Bălean și Constantin Bălean, Iosif și Savu Diaconovici. La reîntoarcerea delegații sunt reținuți la Reșița de către autoritățile sârbești și numai după multe cercetări eliberați”⁴⁹.

La Mâtnicul Mare, aceeași situație, ca în atâtea alte locuri:

„N-a luat parte nimeni la Adunarea de la Alba-Iulia deoarece preotul și învățătorul au fost deținuți de armata de ocupație sârbească¹⁰.

Cei care au reușit totuși să ajungă au făcut-o cu multă dificultate. De pildă, delegația satului Bujor aflat în apropierea Lugojului:

„1. Trifon Lugojan, 2. Virgil Iosef, 3. Zenovie Cărăbaș, 4. Todor Bejinar și Petru Panda precum și elevul de liceu Lucian Lugojan. Această delegație a trebuit să meargă pe picioare până la gara Ilia (60 km) căci sârbii nu lăsau să plece (pe) nimeni¹¹.

Delegația orașului Oravița a ajuns și ea la Alba-Iulia doar cu mare trudă și cu ocolișuri:

„La Adunarea de la Alba-Iulia au luat parte din Oravița: dr. Mihail Gropșianu, locotenentul Petru Manciu, cadetul Gheorghe Fara. Delegației i s-au pus tot felul de piedici de a trece de la Timișoara spre Alba-Iulia din partea armatei sârbești și a gardiștilor maghiari din Timișoara. Numai cu mari greutăți au putut ajunge la Arad și apoi la Alba-Iulia¹².

Ușor n-a fost nici pentru cei de la Vermeș dar au reușit totuși:

„La adunarea de la Alba-Iulia, cu toate amenințările sârbilor, au luat parte Dr. Adraian Aldan fost locotenent în armata austro-ungară azi medic Ioan Seplean învățător și agricultor Nicolae Lighezan¹³.

O delegație numeroasă a trimis la Alba-Iulia orașul Reșița:

„La 30 noiembrie 1918 delegații: preot Ioan Popovici, Ioan Mărilă, Nicolae Goanță, primarul Grigore Pocreanu, Avram Neda, Petru Bandu, Traian Belcea, Traian Blăjiță, Traian Doagă-Mare, Traian Doagă-Mic, Gheorghe Doagă comerciant, Moise Corbu, Ștefan Apădean, Ștefan Ioan, Petru Chermeleu, Ioan Scorobală, Petru Ienciu, Moise Gârleșteanu pleacă la marea adunare de la Alba-Iulia. Călătoria e plină de molestări și peripeții. În gărilor din Lugoj și Timișoara sârbii îi maltratează. Trecuți dincolo de Timișoara trebuie să suporte atacurile gărzilor maghiare. Re-înțoarcerea de la Alba-Iulia se face tot așa de anevoios. Ajunși acasă șicanele autorităților sârbești și maghiare se țin lanț¹⁴.

Au fost și soluții individuale pentru a se putea strecura peste liniile armatei de ocupație, la Bocșa Vasiova de pildă:

„La Adunarea de la Alba-Iulia din 1 Decembrie ia parte Nicolae Vasile. Acesta fiind cantonier și având uniformă de navist (?) poate ușor să călătorească. Fruntașul Nicolae Anțilă Boșcotă s-a ascuns într-un vagon de vite și astfel a putut ajunge la Alba-Iulia¹⁵.

Dimitrie Lupea, preotul din Jena care a mai depus destule mărturii până acum, a găsit și el soluția de a-și îndeplini mandatul la Alba-Iulia. Era clar, pentru el, că sârbii se arătau ostili și că singura soluție era unirea necondiționată:

„Eu auzind cum stă chestia am prins caii la trăsură și pe baza ordinului de demobilizare până la 1 decembrie) am mers la Lugoj și cu ajutorul Căluian am cerut permis de trecere la Sibiu la reg. 31 de care mă țineam și voiam să demobilizez. Locuitorul căpitanului s-o uitat pe mapă și după ce eu i-am indicat calea pe unde (doresc) să merg la Sibiu și nu la Alba-Iulia, mi-a dat permis și am plecat mercuri sara cu trenul direct la Alba-Iulia. (...) La Alba-Iulia am luat parte la toate ședințele iar grupul bănătenilor cari până duminică în ziua adunării s-au mai înmulțit. Și eu am fost unul din aceia cari au cerut cucerirea fără condiții¹⁶.

Împotriviri s-au produs și din partea trupelor maghiare dar posibilitățile lor erau limitate pentru că se aflau numai în satele de peste Mureș. Totuși sunt semnalate cazuri ca la Chesinț când s-au întâmplat intervenții și din partea lor¹⁷. Destule probleme au creat aceste formațiuni și pe traseul unor delegații românești din Banat. Din Petroasa au plecat un mic grup cu un mandat precis și care a consemnat ostilitatea maghiară:

„Mărița Petru (Nr.) 65. (Au) fost împotriviri din partea gărzilor maghiare din diferite localități. Au mai fost: Lăpugean Samson, Lăpugean Ștefan. Toți 3 (trei) au fost la Consiliul Dirigent pentru ca să fie împroprietărită de la groful Papp Simon¹⁸.

La Poieni s-a menționat aceeași stare de lucruri: A plecat un singur om, deși ar fi dorit mai mulți, dar oamenii se temeau:

„S-ar fi dus și alții dar nu au cutezat a se espune pericolului ce-i aștepta din partea maghiarilor dacă românii nu câștigă. A trecut în mod clandestin prin munți și pe văi de frica gărzilor ungurești ce păzea să nu treacă românii la Alba-Iulia¹⁹.

Tot așa și la Fârdea, de unde a plecat un grup:

„Preotul George Garoiu, Cornel Vasilon (acum notar în Doclin), Iancu Vasilon și Pantelie ... Din comună au plecat pe căi lăturalnice de frica jandarmilor unguri. De la Făget până la Ilia ne-a fost mai frică. La Ilia s-au adunat coruri din diferite părți cari numai cântece patriotice au cântat. Săltau inimile de bucurie. Deși era vremea urâtă nimeni nu regreta²⁰.

Singurul delegat care a plecat din sătucul Breazova a nimerit tocmai în trenul în care maghiarii au tras ucigând un tânăr, singură simbolică jertfă:

„A participat Ion Lăpugean. Pe drum de la Ilia spre Alba-Iulia a auzit multe salve de pușcă din partea gărzii maghiare împușcând pe unul din tren²¹.

Un atac al gărzilor maghiare asupra delegaților este consemnat și la Cebza²². De la Voilova „la adunarea din 1 decembrie 1918 de la Alba-Iulia a luat parte numai preotul Gh. Adam cu soția Maria, pe ascuns. Populația n-a luat parte de frica jandarmilor unguri²³.

„Nu s-a știut, mai bine zis nu s-a comunicat”

La adunarea Alba-Iulia au fost și absenți. În general aceștia au fost ignorați. Istoriografia a fost interesată doar de prezențe dar, vrem sau nu, din istorie fac parte și absențele. Nimeni și nimic nu se poate sustrage istoriei, nici măcar partea goală a sticlei pe jumătate plină. Unul din motivele acestei stări de lucruri, — am arătat mai sus au fost obstrucțiile trupelor străine sârbe sau maghiare. N-a fost însă singurul. Cum se știe chemarea la Adunarea Națională de la Alba-Iulia a fost lansată la 20 noiembrie 1918. Timpul avut la dispoziție era deci scurt, scurt chiar și pentru cei ce-și puteau organiza plecarea în condiții mai favorabile decât bănătenii. Circulația informației în această provincie controlată mi-

litar de forțe străine era foarte dificilă. Ea se făcea prin presă mai ales. În lipsa unui oficiu poștal lucrurile se complicau și mai mult. De pildă la Verendin izolarea de căile de comunicație ca și de traseele poștale este invocată ca motiv al neparticipării la Alba-Iulia:

„Fiind cam departe și necunoscând nici oficiu poștal, populația n-a putut lua la timp cunoștință despre evenimentele ce se pregăteau și așa n-a putut merge nimeni (dar) s-a sărbătorit hotărârea de la Alba-Iulia⁴⁴.”

La fel, la Goleț:

„La Adunarea de la 1 dec(embrie) 1918 nu a luat parte nimeni motivul neparticipării este din cauză că nu-s-a știut, mai bine zis nu s-a comunicat oficial asupra acestei adunări⁴⁵.”

De la Valea Bistrei „n-a luat parte nimeni deoarece populația nu era bine informată despre adunarea de la 1 dec(embrie) 1918⁴⁶”. Nici la Pârvoa nu s-a știut nimic despre convocare⁴⁷ ca și la Zăbălț⁴⁸.

O foarte scurtă notă de la Zăguzeni invocă câteva motive de neparticipare:

„N-a luat parte nimeni din lipsa mijloacelor de transport și de frica soldaților sârbi cari au împiedecat mișcările lor dară și termenul fixat a fost prea scurt⁴⁹.”

Termenul n-a fost însă fixat din dorința sau din voința cuiva, el a fost stabilit de istorie și Banatul n-a lipsit la această întâlnire decisivă. Voința sa a fost exprimată. Din păcate, au fost și din cei care n-au putut sosi, și din alte motive decât cele de constrângere sau neinformare. Unul din acestea a fost propaganda antiunionistă care s-a produs în Banat. Este un subiect asupra căruia nu știm să se fi aplecat vreun studiu interesat de anul 1918. Mărturiile preotului din Jena atât de consistent și de frecvent invocate aici pot fi, în acest sens, invocate încă odată. Aflăm că în sat (și este de bănuț că nu doar în acest sat), s-au distribuit, fără însă să ni se spună nici cum și nici de cine, manifeste tipărite care prezentau unirea cu România ca un act de scurtă durată care va fi însoțit de consecințe dezamăgitoare chiar pentru românii bănățeni. Preotul pare să lase să se înțeleagă că astfel de acțiuni propagandistice au avut un anume efect, desigur limitat spațial și temporal, dar care totuși a existat. Deși este vorba de evenimente aflate la treisferturi de veac unul de celălalt și de două provincii la extreme cardinale totuși nu ne putem reprima remarcă privind asemănarea între cele întâmplate atunci în Banat și acum în Basarabia. În privința argumentelor antiunioniste. Manifestele pomenite la Jena vehiculau „argumente” foarte asemănătoare cu cele familiare propagandei antiromânești din Basarabia. Chiar și după Alba-Iulia oamenii din Jena aveau inima strânsă. Se întrebau de ce oare nu mai vine armata română. A fost nevoie de o stăruitoare lămurire a preotului pentru a repune lucrurile în matca lor firească:

„După adunare m-am dus la Sibiu și la Brașov până la sărbătorile Crăciunului când întorcându-mă acasă am aflat tot pe sârbi dar nu mai m-a întrebat nimic. Oamenii din sat nu credeau nici în România nici în Ungaria și la orice manifestații să sfiau să spună că noi ținem cu România ba zilnic mă asaltau cu întrebări că dacă am votat cu România atunci de ce nu vine să ne scape de sârbi că prea îi batjocoresc. I-am încurajat

că să fie cu așteptare că va veni ciasul de mântuire. M-au ascultat și nu s-au mai dat la rele. Când au venit francezii și au înlocuit pe sârbi le-am făcut o parade frumoasă. Tot așa la trecerea gen(eralului) Berthelot. În 23 Maiu 1919 când au mers bănațenii la Ciaba (...) la M.S. Regele, din Jena au luat parte 5 persoane. Și văzând ei însuflețirea altor sate, la reîntoarcere povestind la lumea din sat primirea și paradia din Ciaba, s-au bucurat toți (și) într-un suflet au strigat „Trăiască România Mare!”. La 10 Iunie la adunarea de la Lugoj a(u) luat parte peste 200 de oameni. Copii și corul bisericii cu steagul ne-au delectat până la Adunare (...). Poporul a așteptat să se facă România Mare cam cu grijă din cauză că mulți streini și oameni răi ziceau că în România sunt slugi la boieri și n-au nici un drept, că îi bate (...) că România o fi numai pe câteva luni până își vin în fire nemții și ungurii. Mulți dintre ei îi credeau și îmi aduceau și mie apeluri disperate ale răuvoitorilor noștri ca să nu ținem cu România că ne va merge rău. Mai am și azi 2 exemplare de astfel manifeste căpătate. Sub ocupația sârbească, căpătând mulți bătaie pentru nimicuri, să rugau ca să intercenim să vie România Mare odată!³⁰.

O anume stare de confuzie s-a manifestat și la Voislova sat terorizat pe atunci de gărzile maghiare de la Rusca Montană:

„Spiritul populației era puțin agitat din cauză că nu era prea orientat despre cele ce aveau să se întâmple după marele război. Populația era informată greșit de puținii minoritari ce se află printre noi cari nici astăzi nu sunt împăcați cu cele întâmplate după război”³¹.

Ceva mai deslușite apar lucrurile la Zugăjeni unde antiunionist în mod deschis era moșierul local legat de vechea orânduire și slujitorii săi majoritatea aduși de slujbă pe aceste meleaguri:

„Cum era pregătit poporul pentru marele eveniment? Poporul încă de la intrarea României în război a fost mai mult pregătit pentru acest eveniment căci până aci nu era permis să se vorbească ori să se scrie pentru poporul de jos. Entuziasmul creștea din zi în zi așteptând pe frații de dincolo să vină să preia conducerea acestui ținut. Ba nici dușmanul învins nu se lăsa de tot, mai avea șiretlicurile lui. În comuna noastră sunt doi mari proprietari unguri (maghiari), Iuhas și Jakobfy apoi argățimea lor maghiară cari când auzea pe săteni strigând „Trăiască România Mare!”, la ce ei ziceau „Majoltas” — „România amară”, ba că Banatul nu se va alipi la România ci va rămânea republică, ba că M. S. Ferdinand a abzis și România va fi republică”³².

Pe alocuri propaganda maghiară a găsit aliați în unii ofițeri sârbi. Așa a fost la Teregoва:

„Înfrățindu-se mai târziu soldații sârbi cu administrația și jand(armeria) maghiară ne-au făcut multe zile negre fiind permanent amenințați de a fi escortați la Belgrad. Aceștia ațâtau poporul contra preoților și îndeosebi contra României. Pretindeau subscrieri de la oameni că vor să rămână cu fosta Ungarie și durere: mulți din acești jandarmi sunt azi în serviciul jandarmeriei române nefiind trași la răspundere până acum. În munca lor erau secondăți de notarul și primarul comunal cari nicidecum nu se puteau împăca cu garda națională și cu steagurile naționale române pe edificiile publice”³³.

„Și-au ales o delegație pe care au trimis-o la Marea Adunare“

Am rememorat cele de mai sus pentru a sublinia încă o dată că drumul spre Alba-Iulia n-a fost nici neted nici ușor așa cum îl înfățișează un clișeu pe cât de fals pe atât de rezistent. Multe suferințe și coborâșuri, multe praguri au fost trecute, multe ademeniri și ispite au fost învinse. Mii de oameni din sute de localități au străbătut totuși spre inima Ardealului unde au exprimat limpede dorința Banatului de a se uni cu România. Bucuria a fost imensă. Cuvintele nu ajung nici acumă cum n-au ajuns nici atunci pentru a o exprima. La Criciova a rămas scris despre acele timpuri:

„Pe telefon ni s-a comunicat din partea Comitetului aranjor din Alba-Iulia programul Mării Adunări Naționale Constituante ce se va ține la 1 Dec(embrie) 1918. Am luat parte din comuna noastră și din alte comune din jur înfruntând greutățile unui drum atât de lung în cap de iarnă cu pâinea-n traistă, au plecat să ajungă pe duminică 1 dec(embrie) 1918 în cetatea lui Mihai Vodă ca să fie martor la desrobirea poporului român. A fost un moment de supremă elevare sufletească când (s-a ajuns) la ștrofa: „Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte“ etc.“³⁴.

Delegații porneau la drum cu mandatul încredințat de adunările populare stăpânite de un naționalism popular, organic, neagresiv.

„Spiritul populației în anul 1918 era entuziasmat pentru libertate și dorința de a se uni cu țara-mamă. Această dorință clocotea în pieptul fiecărui locuitor în această comună văzându-se aproape de mult doritul vis pe care-l visau moșii și strămoșii noștrii. Întreaga populație era cuprinsă de nespusă bucurie văzând visul realizat și în strigăte de bucurie urale și-au ales o delegație pe care au trimis-o la Marea Adunare de la Alba Iulia, 1 dec(embrie) 1918“.³⁵

Grigore Mihăițu a avut șansa să fie martor ocular al Marii Adunări de pe Câmpul lui Horea. Venise în calitate de delegat al Banatului și peste ani va rezerva acestui eveniment un loc privilegiat în memoriile sale. El avusese unele răspunderi chiar în faza pregătitoare ceea ce sporește valoarea mărturiilor sale în ciuda lipsei de talent literar, cum de altfel am mai spus. El apare ca un om obsedat de legalism. Era o obsesie a întregii mișcări naționale române din Banat și Transilvania. Aceasta motivează de altfel atât Marea Adunare de la 1 decembrie cât și absența trupelor române care au rămas la mare distanță pentru a nu se putea invoca presiunea lor în luarea deciziilor. Cuvântul „legal“ este folosit în abuz de către Grigore Mihăițu dar faptul se explică. Pentru ca lucrurile să se desfășoare *după lege* s-au organizat adunările locale, s-au încredințat mandatele, s-a votat aprobându-se documentele emise în numele Adunării, a voinței naționale. Nimic nu trebuia să cadă în dubiu, nimic nu trebuia umbrit de suspiciune. Mihăițu a fost copleșit de emoție și el era un ostaș trecut prin încercările frontului! Știa însă că acele clipe erau unice nu doar în viața unui om ci chiar a unui popor. Pentru împlinirea lor el s-a prezentat direct la batalionul de gardă românesc din Lugoj fără a mai trece pe acasă. La Bozovici va ajunge numai după Alba-Iulia:

„Fiind deja seară, locotenentul Grigore angajă o cameră mobilată în hotelul „Dacia” din centrul oraşului iar a doua zi prezentându-se în cazarmă, primi comanda oraşului iar a doua zi prezentându-se în cazarmă primi comanda companiei 1 infanterie din cadrele batalionului de Gardă Naţională Română şi numirea lui ca ofiţer delegat militar al batalionului în Consiliul Naţional Român al oraşului Lugoj care funcţiona deja sub preşedenţia lui dr. Valeriu Branişte mare luptător politic român din Lugoj. După câteva zile acest delegat cu însărcinare specială legătura batalionului cu Consiliul Dirigent Naţional Român care se organizează şi funcţiona în oraşul Arad în casa proprietate a înflăcăratului român Cicio-Pop. Primi instrucţiuni şi dispoziţiuni scrise de toate categoriile civile şi militare îndeosebi referitoare la pregătirile ce se făceau pentru ziua de 1 decembrie 1918 când în Alba-Iulia va avea loc Adunarea Naţională Română pentru votarea unirii Transilvaniei cu patria mamă România. Primi instrucţiuni militare referitoare la organizarea şi salarizarea întregului efectiv, ofiţeri şi trupă, al batalionului de Gardă Naţională Română. Conform instrucţiunilor şi dispoziţiunilor scrise aduse de locotenentul Grigore şi predate Consiliului Naţional Român din Lugoj, prin adunare populară se formă o delegaţie legală pentru Adunarea Naţională Română de la Alba-Iulia în ziua de 1 decembrie 1918. În delegaţie ca militar participant cu drept de vot se alesese şi locotenentul Grigore din batalionul de Gardă Naţională Română Lugoj. În dimineaţa zilei de 1 Decembrie 1918 pe un ger de zece grade Celsius sosi cu trenul din Banat şi delegaţia legală civilo-militară a Lugojului la Alba-Iulia din Ardeal. În marea sală din cetate se produse votarea legală a celor 128 delegaţii legal alese şi trimise cu înflăcărată unanimitate a unirii Transilvaniei la patria mamă România. Pe actul istoric cu aprinsă mândrie de participant direct şi personal îşi puse semnătura ca delegat legal şi bănaţeanul locotenent Mihăiutu Grigore ofiţer activ voluntar al batalionului de Gardă Naţională Română din Lugoj. După semnarea istoricului act al unirii legale pe tribuna platoului din câmpia de la marginea cetăţii Alba-Iulia, sfidându-se asprimea timpului geros înflăcăraţii luptători români, în faţa poporului numeros, sub farmecul drapelului tricolor al românismului, prin solemn jurământ al întregii asistenţe se pronunţă ca definitiv şi legal realizată eterna şi fericita unire românească, bănaţeană şi ardeleană la România. Locotenentul Grigore care în viaţa lui de ostaş suferise judecarea ca trimis în Curtea Marţială maghiară pentru afişarea panglicuţei tricolor românesc la şapca lui de luptător, acum, în deplină libertate biruitoare, sărută cu lacrimi ferbinţi de fericire tricolorul neamului său românesc... După terminarea solemnităţii Unirii, delegaţia se înapoiase la Lugoj unde prin adunări populare naţionale se prezentă amănunţită dare de seamă despre realizarea Unirii eterne la data de 1 Decembrie 1918, în cetatea Alba-Iulia a lui Mihai Viteazul, Horia, Cloşca şi Crişan³⁶.

În acele zile era o mare fierbere în întregul Banat. Agitaţia cuprinsese toate localităţile mari şi mici deopotrivă. Plecarea şi întoarcerea de la Alba-Iulia, hotărârile luate acolo au fost înţelese de toţi ca un moment esenţial în destinul naţiunii, un moment în care se hotăra soarta întregului neam. Sunt semnificative cele consemnate la Bocşa Română:

„Populația comunei era în așteptarea mântuirii neamului românesc de asuprirea milenară. Clopotul învierii îl auzea și nu se îndoia că bate pentru Țara Românească. Numele lui Wilson era pronunțat cu sfințenie. Conștiința românească era ținută trează de către apostolii românismului ardelean-bănățean: părintele V. Lucaciu, Alexandru Vaida Voevod, Iuliu Maniu, Cicio Pop, Octavian Goga etc., idoli ai poporului nostru. Reprezentanții comunei în haine de sărbătoare, drepti la cuget și sănătoși în rosturile lor au alergat la Alba-Iulia cu toate obstacolele ce li s-au pus. Parcă invidiam pe frații lor ardeleni cari liberi, netulburați de nimeni puteau merge la mărețul act de la 1 decembrie 1918 în timp ce peste Banat pluteau încă nouri grei. Armata sârbească își desăvârșea opera negativă în scumpul nostru Banat. Cei cari voiau să meargă la Alba-Iulia, cu greu puteau să străbată până dincolo de Mureș oprii fiind de sârbi pe la diferitele gări și mai ales la Timișoara. Iar cei ajunși prin fel de fel de peripeții la Alba Iulia, la reîntoarcere erau închiși și maltratați. Așa au pățit-o preotul Ioan Guțiu și comerciantul Iuliu Crina fiind deținuți iar ceilalți participanți, Iancu Ciuta, Constantin Mureșan Pirca, s-au refugiat și au stat ascunși până la venirea armatei române în comună. Sârbii au brutalizat pe locuitori, preotul Ioan Guțu, Iuliu Crina, Constantin Morariu, Ioan Petrișor, Nicolae Ignea, Valeriu Murariu pentru că au luat parte la adunarea de la Lugoj unde au cerut trecerea întregului Banat sub coroana română. Mulți dintre participanții la această adunare, cum au fost Petru Vene Pușa, Constantin Isac, Dimitrie Iorgovan, G. Pârvu, Ioan Leu, Nicolae Barbu, George Humă, Nicolae Humă-Bogdan au trebuit să fugă prin păduri de groaza sârbilor“³⁷.

Delegația satului Pesac a pățit-o chiar mai rău la întoarcere:

„Sârbii cari ocupaseră Banatul caută să împiedece prin toate mijloacele delegațiile cari aveau să meargă la Alba-Iulia. După mai multe peripeții delegația din Pesac ajunge la Alba-Iulia în seara zilei de 30 Noiembrie 1918. La reîntoarcere sârbii au arestat pe preotul și învățătorul comunei, i-au trimis la Belgrad unde stau până la 30 ianuarie 1919“³⁸.

Alba Iulia dăduse însă un semnal clar — România Mare era un fapt împlinit și Banatul făcea parte din această țară. Restul era o problemă de timp. Oamenii însă nu mai păreau dispuși să aștepte și nici să mai suporte o administrație militară străină fie ea și mandată de aliați. După Alba Iulia atitudinea românilor devine tranșantă de unde și o radicalizare a raporturilor cu armata de ocupație. Semnificative sunt cele întâmplate la Sacu: „Din comuna noastră la Alba-Iulia au fost preotul Aureliu Spătan însoțit de nepotul său Vailie Soceneanțu pe acele vremuri student iar az(i) preotul comunei Sacul și țăranul Petru Ghiocel care întors de la Alba-Iulia însoțit de câțiva fruntași din comună a abordat pe acoperișul primăriei comunale drapelul național. Sosind în zilele acelea în comună soldați sârbi au dat ordin să fie înlăturat de pe casa primăriei ear pentru că susnumitul s-a împotrivit a fost deținut și maltrat de soldați(i) sârbi în chip murdar iar steagul a fost dat jos de fostul primar Romulus Lația și Martin Nemeș“³⁹.

La Alba Iulia s-a luat o hotărâre și Banatul trecea de acum la înfăptuirea ei. Peste nici un an el va fi cuprins și administrativ României.

CAPITOLUL VI

UN SOCIAL DEMOCRAT BĂNĂȚEAN DESPRE MAREA UNIRE

Șansa a făcut ca unul dintre cei mai cunoscuți militanți social-democrați români, bănățeanul Eftimie Gherman, să-și fi redactat memoriile. Rămase încă în manuscris ele vor aduce, fără îndoială multă lumină în istoria mișcării muncitorești dar sunt relevante și în privința anului 1918, fiindcă conservă date despre atitudinea social-democrației asupra marii uniri. Cele câteva file dedicate anului 1918 cuprind informații consistente ce merită a fi făcute publice ca de altfel întregul manuscris. Eftimie Gherman lider social-democrat se afla în închisoare în momentul izbucnirii de libertate din toamna aceluși an. A fost eliberat ca atâtea alte mii și mii de victime ale represiunii din vremea războiului. Ca și Grigore Mihăiutu care ilustra condiția luptătorului pe tărâm național, nici Eftimie Gherman nu a plecat spre casă. Se considera și el un luptător deci problemele personale treceau pe planul secund. S-a îndreptat spre Budapesta pentru a-și regăsi tovarășii din organizația social-democrată din care făcuse parte înainte de război. Memoriile sale nu se referă în mod special la momentul Alba-Iulia ci la perioada pregătitoare ca și la cea care a urmat limitând însă multe din zonele de penumbră sesizate de istoriografia noastră. Le vom reproduce fără alte comentarii ce ni se par de prisos:

„Începuse revoluția ca o consecință a mizeriei generale din țară cât și a înfrângerilor suferite de armata austro-ungară pe toate fronturile. Soldații dezertau, aruncau armele, iar ei și gărzile de pază a celor două închisori din Arad. Așa am scăpat și eu din închisoare. După eliberarea din închisoare eu n-am plecat cum era firesc la părinții și frații mei de la Lăpușnicul Mare pe care nu-i mai văzusem de 4 ani ci am plecat direct la Budapesta și m-am reincadrat în activitatea politico-sindicală a mișcării socialiste. Aci am fost surprins plăcut că vechii mei tovarăși erau în viață aproape toți. Aceasta a provenit și din faptul că ei, în majoritate, au fost mobilizați pe loc fiind muncitori calificați. Aproape toți lucrau la aceleași fabrici unde lucraseră și la izbucnirea războiului. Așa cum a fost cazul lui Fluieraș ce lucra în continuare la fabrica de avioane din Budapesta.

Am mai constatat la reîntoarcerea mea că în mișcarea noastră socialistă apăruseră mii de cadre noi și că lipsea numărul corespunzător de cadre activiste atât pe linie politică cât și sindicală. Observasem, de asemenea, că cerințele noi se puneau de acum în ceea ce privește organizațiile sindicale. Prin lege se obținuse dreptul muncitorilor să se organizeze în sindicate. Dar muncitorii trebuiau să-și cunoască drepturile ce le au în relațiile cu patronatul, cum trebuiau ca să lupte pentru obținerea acestor drepturi ca să-și îmbunătățească situația la locul de muncă

și să-și asigure pentru ei și familiile lor un trai omenesc, mai bun. Trebuiau apoi educați în ideologia socialistă, a atașamentului lor față de partidul socialist. Mai trebuiau lămurii muncitorii asupra problemei politice actuale ce se pusese atunci, anume ținerea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, fixată pe data de 1 decembrie 1918, ce urma să hotărască despre desprinderea Ardealului și Banatului din monarhia austro-ungară și alipirea la România într-un stat nou, unitar. Toate acestea au fost sarcini grele și de moment pe care și le puneau secția română a partidului socialist din Ungaria la care am fost încadrat din nou după eliberarea mea din închisoare. Deci o epocă nouă în istoria mișcării noastre socialiste se deschisese odată cu terminarea războiului iar eu în aceste multiple evenimente am început să-mi desfășor activitatea de aici încolo. (...)

Odată cu declararea războiului României Vechi a Austro-Ungariei, august 1916 toate publicațiile românești au fost sistate. O mare parte dintre fruntașii români indiferent de apartenența lor politică au fost arestați și internați în lagăre. Între publicațiile cele dintâi românești a fost și „Adevărul” organul oficial al socialiștilor români cărora li s-a permis să reapară, aceasta din (rupt) ... și sub presiunea evenimentelor din vremea aceea și anume, de o parte lipsa și mizeria populației din interiorul țării și primele înfrângeri suferite de armatele austro-ungare și germane pe fronturile de luptă. Printre sprijinatorii fruntași se numără și episcopul Caransebeșului, Miron Cristea care a contribuit de la caz la caz cu sume mari, preotul Dr. Sârbu din Rudăria, în asigurarea apariției ziarului „Adevărul” cu condiția ca autoritatea de stat să nu afle nimic. Încă din primele zile numărul ziarelor „Adevărul” creșteau de la zi la zi așa că în scurt timp. Adevărul ajunsese să fie cea mai răspândită publicație în limba română. Aceasta și din cauză că socialiștii români din Ardeal și Banat în frunte cu publicația „Adevărul” au îmbrățișat și apărut cu căldură cauza românească și de la început au participat activ la toate manifestațiile ce au urmat alături de Vaida Alexandru, Vasile Goldiș, Cicio Pop, Aurel Vlad de la Orăștie iar din partea socialiștilor au participat activ Ion Fluieraș, Iosif Jumanca, Iosif Ciser, Iosif Banu, Teodor Moga, Tiron Albani, ing. Grapini și alții. Pe această cale chiar ideea convocării Adunării de la Alba Iulia a pornit din partea socialiștilor. Aceasta din cauză că noi, socialiștii am susținut să se procedeze la alegeri generale în teritoriile locuite de români. Populația din Ardeal și Banat a fost receptivă la aceste idei politice ale socialiștilor.

La Adunarea de la Alba-Iulia de la 1.XII.1918 au luat parte zeci de mii de muncitori români din Valea Jiului și îndeosebi din Munții Apuseni de la minele aurifere de acolo. Muncitorii din Banat au fost împiedicați în mare parte de armata de ocupație sârbească să plece la Alba-Iulia. S-a mers până acolo că au fost și arestări printre ei. Au reușit să plece doar acele persoane care au putut să se strecoare până la Lugoj și de acolo să ia trenul spre Alba-Iulia. În acel timp raporturile între armata de ocupație sârbească și populația română ajunsese foarte încordate. Ca să se evite o ciocnire, comisia de armistițiu în înțelegere cu autoritățile nou instalate în Banat au adus aici armata franceză ce se afla cantonată în Grecia, la Salonic.

La Adunarea de la Alba-Iulia între altele s-a hotărât înființarea Consiliului Dirigent ce urma să guverneze în Ardeal și Banat până la elaborarea unei Noi Constituții extinse în întregul teritoriu al României ceea ce s-a și făcut în anul 1923.

Două resorturi din componența Consiliului Dirigent au fost reparate partidului social-democrat și anume, resortul ocrotitorilor sociale ce i-a revenit tovarășului Ion Fluieraș și resortul industriei și a comerțului ce i-a revenit tovarășului Iosif Jumanca; acestea aveau rol de ministere.

Imediat după adunarea de la Alba-Iulia eu am plecat la București fiind însoțit de tov. Ciser, cu scopul de a cunoaște mai de aproape mișcarea socialistă de acolo și de a lua contact cu conducătorii ei. Cu această ocazie am făcut cunoștință directă cu tovarășii conducători ai mișcării socialiste de acolo ca I. C. Frimu, Ilie Moscovici, secretarul general al partidului socialist din România veche, dr. Ghelerter, Toma Dragu, Emil Socor, I. C. Popovici de la conducerea centralei sindicale iar Cristescu, Geler de la org. socialistă din Iași, Constantinescu și M. G. Bujor ce au trăit mult timp în ilegalitate. La reîntoarcerea mea de la București au urmat o serie de ședințe la Consiliul Dirigent aflat cu sediul la Sibiu la care am asistat și eu.

Între primele decrete ce au apărut a fost dat de Ion Fluieraș de la ministerul ocrotirii sociale prin care s-a dispus preluarea administrației fondurilor caselor minere ce se aflaseră sub administrarea patronatului societăților particulare și trecerea acestor fonduri sub administrația asigurărilor sociale din resortul ministerului ocrotirilor sociale. Prin acest decret s-a ajuns la sfărâmarea primei verigi ce înlănțuia muncitorimea minieră până aci. Deci minerii au devenit liberi ca să se organizeze în sindicatul lor, *sindicatul minierilor* și în partidul social-democrat fără nici o teamă că-și vor pierde vechimea în câmpul muncii precum și celelalte drepturi câștigate la fondul de pensii.

La una din ședințele Consiliului Dirigent, înainte de a pleca în Banat având sediul la Anina, am fost împuternicit de a ține contactul, atât între muncitorii mineri și partidul social-democrat cât și cu populația din Banat îndeosebi cu cea din județul Caraș-Severin și autoritățile centrale de la Sibiu. În ceea ce privește afilierea organizațiilor sindicale și de partid la organizațiile centrale de la Sibiu primele dintre cele ce s-au afiliat au fost organizația minerilor din județul Caraș-Severin și organizația metalurgiștilor de la Reșița.

Un aspect politic aparte îl prezenta restul organizațiilor sindicale din Banat mai ales cele din Lugoj și Timișoara. Aci s-a remarcat o anumită tendință anume separarea mișcării politice cu atitudinea de independență totală de cea a mișcării sindicale condusă de Koloman Müller din Timișoara care susținea o republică independentă a Banatului idee inspirată de altfel și de socialiștii unguri din Budapesta. În cele din urmă s-a ajuns la ideea proclamării Banatului ca republică condusă de vechiul militant socialist Dr. Otto Roth. Aceste tendințe nerealiste și dăunătoare clasei muncitoare și a întregii populații din Banat a fost combătută de organizațiile sindicale miniere din Județul Caraș-Severin și cea a metalurgiștilor de la Reșița împreună cu partidul social-democrat de aici care au acționat continuu pentru unirea cu România.

După ce Consiliul Dirigent a preluat administrația Banatului așa numita republică a Banatului s-a autodesființat, dr. Roth a fost arestat și condamnat. Apoi a fost în curând amnistiat și devenise un intim prieten a lui Dr. Petru Groza. A colaborat apoi cu generalul Domășneanu primul prefect sau primar al Timișoarei după Unire și pe cât i-a stat în putință a apărat pe muncitorii timișoreni de șeful poliției locale, Grita, ce acționa puternic contra sindicatelor muncitorești.

Unirea de la Alba-Iulia a creat o mare însuflețire pretutindenea și o nădejde într-un viitor mai bun, înfloritor. Dar cât îi privea pe muncitorii minieri, situația lor materială era în continuare grea și chiar devenise insuportabilă aceasta fiindcă salariile erau în general tot ca cele vechi de la începutul războiului iar scumpetea a sporit continuu. De aceea, între primele măsuri luate de organizația partidului social-democrat și cele sindicale a fost o acțiune de întreprins pe scară mare ca să se îmbunătățească situația muncitorilor minieri prin încheierea de contracte colective cu patronatul din industria minieră. Aceste acțiuni au adus pentru muncitori: introducerea timpului de lucru la 8 ore; sporirea salariilor între 50—200%; înlocuirea regulamentului de lucru, ordinea și disciplina în interiorul întreprinderilor fixat unilateral în trecut de patronat și arbobat samavolnic de Inspectoratele miniere aflate în slujba patronatului, abolirea tuturor dispozițiilor patronatului folosite în trecut contra intereselor muncitorilor. Noile contracte de muncă în industria minieră pe lângă avantajele de mai sus aduceau noi ajutoare minierilor ca: locuință, luminat și încălzit gratuit, muncitorii căsătoriți să obțină gratuit de la întreprindere o cantitate de 1 000 kg cărbune și 1 m ster lemne iar cei nefamiliști câte 500 kg cărbune și jumătate m ster lemne de foc lunar. La cele de mai sus s-au mai adăugat și alte ajutoare pentru familiile minierilor.

Dar tocmai în decursul acestor acțiuni revendicative muncitorești s-a întâmplat cele petrecute în piața Teatrului Național din București la 13.XII.1918 evenimente puse intenționat la cale de către un grup de generali la sugestia ministrului de interne Mărzescu, șeful partidului liberal din Moldova și locțiitor al lui Ionel Brătianu primul ministru ce plecase la Paris la tratativele pentru încheierea tratatului de pace de la Trianon. Evenimentele s-au petrecut în felul următor: muncitorii tipografi din București se aflau în grevă din cauza eșuării încheierii contractului colectiv cu patronatul lor. Prelungită grevă situația muncitorilor devenise disperată. În exasperarea lor ei s-au întrunit la sediul partidului socialist de pe strada Sf. Ionică din spatele Teatrului Național. În urma hotărârilor luate, ei au plecat în corpore ca să demonstreze pașnic pe Calea Victoriei. Dar când au ajuns în Piața Teatrului Național, s-au pomenit că sunt înconjurați de armată, care fără nici o somație au deschis focul asupra lor de pe acoperișul caselor din jur. De cele de mai sus a avut cunoștință chiar regele Ferdinand. Anume o delegație din generali au raportat din vreme regelui despre intenția de a demonstra în fața palatului coloanele de muncitori raportându-i fals că muncitorii se dedau la lozinci antidinastice strigând „jos regele, trăiască republica”. Ca atare la acestea regele a socotit că acțiunea întreprinsă de armată în fața Teatrului Național a fost îndreptățită ba chiar l-a felicitat pe ministrul Mărzescu că a înăbușit manifestația pașnică a muncitorilor tipografi.

Represaliile contra conducerii partidului socialist din București s-au resimțit imediat conducătorii au fost arestați, torturați cu toate că greva tipografilor nu avusese nimic comun cu partidul socialist fiind doar o revendicare sindicală a tipografilor bucureșteni. Știrea aceasta, noi, partidul social-democrat din Ardeal și Banat cât și pentru organizațiile sindicale ne-a luat ca din senin, nepregătiți. Imediat am fost chemați telefonic sau telegrafic la Sibiu. Au urmat o serie de discuții care de multe ori s-au prelungit până noaptea târziu. De la început cu toții am fost de acord că în urma atrocităților guvernului de la București contra muncitorilor tipografi din piața Teatrului Național, noi, nu puteam rămâne cu brațele încrucișate. S-a pus întrebarea „Ce este de făcut?!”. În urma deliberărilor noastre, între altele, s-a hotărât: retragerea tovarășului Ion Fluieraș în calitatea ce o deținea de președinte al partidului social-democrat din Ardeal și Banat din delegația statului român de la tratativele de pace de la Trianon. Hotărârea de la Sibiu trebuia adusă la cunoștință lui Ion Fluieraș aflat deja la Paris. Dar fiindcă se știa că autoritățile ar fi amânat sau chiar refuzat eliberarea pașaportului unuia din emisarii noștri, atunci eu m-am oferit să îndeplinesc această sarcină primordială pentru sprijinirea revendicărilor muncitorești și să plec clandestin cu acest mesaj al partidului nostru către Ion Fluieraș la Paris. Am ajuns noaptea târziu și cunoscându-i adresa am tras direct la locuința lui Ion Fluieraș la Paris. Chiar în noaptea aceea l-am pus la curent cu cele petrecute la București. Apoi i-am comunicat hotărârea partidului nostru de la Sibiu ca, în semn de protest, să demisioneze și să se retragă din delegația guvernamentală. Ion Fluieraș a fost de acord cu hotărârea luată de partidul nostru la Sibiu, spunându-mi însă că e bine ca mâne zi, în prealabil, să luăm contactul cu conducerea partidului socialist francez și să-l încunoștințăm despre toate cele petrecute la București solicitându-i și eventualul sprijin. În ziua următoare Ion Fluieraș și cu mine am fost primiți de conducerea partidului socialist francez. Ca tâlmaci am avut-o pe tovarășa Nora Lémeny secretară generală la departamentul ocrotirii sociale a cărui titular era Fluieraș și care îl însoțea ca interpret pe acesta în cadrul tratativelor de pace de la Paris. (Nora Lémeny avea studii și alte limbi străine). După ce am fost ascultați cu atenție de conducerea partidului socialist francez am obținut de la ei asigurarea sprijinului lor total, moral și politic. Ne-au solicitat însă un răgaz asupra hotărârii lor definitive până a doua zi. În ziua următoare marea noastră mirare a fost că un emisar personal al lui Ionel Brătianu președintele delegației române la tratativele păcii de la Paris, ne-a rugat ca să venim la el.

Încă de la început am observat la Ionel Brătianu era la curent cu conversația ce am avut-o noi, Ion Fluieraș și cu mine, la sediul partidului socialist francez în ziua precedentă. Ulterior am aflat că în ziua precedentă — după întvederea noastră la sediul partidului francez — Leon Blum, președintele partidului socialist francez, avusese o întâlnire cu Ionel Brătianu și îi solicitase acestuia ca să dea dispozițiuni pentru punerea în libertate a frunțașilor socialiști din București ce se aflau arestați precum și clasarea procesului contra acestora ce se aflau pe rol. În caz contrar, a avertizat Leon Blum pe Ionel Brătianu, partidul socialist francez este hotărât să acorde tot sprijinul său socialiștilor români așa cum s-a obligat față de cei doi delegați ai lor, Ion Fluieraș și Eftimie

Gherman, la întrevvedere a avută cu aceștia. Mai mult, a afirmat Leon Blum, în calitatea ce o deține de președinte al partidului socialist francez, el va lua contact cu toate partidele socialiste din Europa și va solicita solidaritatea acestora pentru apărarea drepturilor și a libertăților socialiștilor români și a clasei muncitoare din România, Ionel Brătianu ne-a rugat ca deocamdată „dl. Ion Fluieraș să rămână mai departe ca delegat la tratativele de pace iar el, Ion Brătianu, se obligă ca să dispună imediat la București ca toți socialiștii arestați să fie eliberați și procesul lor să fie clasat“. Între timp însă la București începuse acest proces contra socialiștilor. Grefierul Curții Marțiale era în toiul citirii actului de acuzare urmând ca după aceea comisarul regal, maiorul Cernat, să-și susțină rechizitoriul. Pe neașteptate însă președintele Curții Marțiale a dispus întreruperea citirii actului de acuzare și a anunțat amânarea ședinței pe timp nehotărât. În același timp, toți acuzații socialiști au fost puși în libertate; cu excepția lui I. C. Frimu care îmbolnăvind-se de tifos exantematic murise deja în închisoarea Văcărești. „Atât procesul în sine dar mai ales amânarea lui pe neașteptate a produs vâlvă la București mai ales că, între timp, se auzise și de eliberarea tuturor inculpaților socialiști arestați. Nimeni nu știa nimic iar președintele Curții Marțiale executase doar un ordin ce-l primise de la superiorii săi. De amintit că printre acuzațiile ce se aduceau partidului socialist de la București era și aceea că îl finanțase Moscova. De fapt la dosar se găsea(u) câteva coale netăiate de bancnote de lei cu diferite valori și se susținea că acești bani au fost găsiți în casa de bani a partidului socialist din București. În realitate, pe vremea aceea, împreună cu întregul tezaur al României, încă din anul 1917, s-a trimis la Moscova și clișeele de tipărire a banilor românești ca să nu cadă în mâna armatei germane de ocupație. Dar mai rămăsese în țară un mare stoc de bani. De aceștia s-a folosit actul de acuzare în contra socialiștilor din București“.

CAPITOLUL VII

ELIBERAREA BANATULUI

„De acum unirea s-a făcut pe veci“

După Alba-Iulia în Banat oamenii erau convinși că doar prezența armatei române va putea garanta unirea. Se instalase o stare de neliniște pe măsură ce se înmulțeau semnele că sârbii voiau să încorporeze provincia în întregul său iar trupele române se găseau încă departe, în Ardeal. Fiecare sat, fiecare localitate era îngrijorată să nu cumva să rămână în zona sârbească. Se auzea că va fi o împărțire și fiecare spera să fie cuprins părții românești. Ziarele, o sursă de informații respectată în Banat, nu făceau nici ele decât să vehiculeze știri contradictorii ceea ce sporea și mai mult confuzia. În plus ele exprimau puncte de vedere interesate. Din această cauză presa de limbă maghiară și parțial cea germană era, începuse să fie, privită cu suspiciune. Publicațiile românești erau în

schimb solicitate dar circulația lor a fost îngreuiată mult de condițiile tranzitorii de atunci. Veștile erau apoi purtate de la un om la altul, de la un sat la altul. Traseele posibile ale frontierei constituiau problema majoră, cea care îi preocupa pe toți. Nici populația germană nu putea fi liniștită, dorind să rămână unitară fiind și strâns legată de principiul proprietății, a respectului pentru avere. Vremea anarhiei din noiembrie și evoluția lucrurilor în Ungaria unde puterea începuse pe mâna bolșevicilor, comportamentul abuziv al sârbilor o făcuse să opteze tot mai hotărât pentru ideea unirii Banatului cu România. De fapt întreaga suflare bănățeană trăia un timp de mare încordare. Oamenii se adunau în grupuri discutând, trecându-și de la unii la alții ziare și vești, căzând în deznădejde sau dimpotrivă, izbucnind în bucurie nemărginită. Cam aceasta este atmosfera acelor zile în memorialistica lui Petru Oancea din Vasiova. În această stare de stress colectiv apariția ziarului „Banatul” scos la București de un grup de bănățeni voluntari în armata română, a fost un semn și un îndemn. El întreținea convingerea că totul se va termina prin unire așa cum s-a hotărât la Alba-Iulia. Și totuși clipa libertății a fost aceea a intrării armatei române. Au fost momente de un entuziasm delirant, irepetabile. Cuvintele memorialistului de la Vasiova par să povestească un basm, un vis. Totul este hiperbolizat, măreț și curat. Soldații obosiți, niși de praf le par sătenilor niște semize. Ei simbolizau forța noului stat, garanția că România era într-adevăr mare, că în sfârșit minunea s-a produs. Toți se îngheșuiau să-i vadă, să-i atingă, să-i îmbrățișeze. Cine reușea să primească spre găzduire un ostaș era invidiat, la el se strângeau vecinii. Discursul unui țăran din Ghenteniș venit în fruntea unei delegații la Bocșa spre a anunța că soldații români vor mai întârzia fiindcă i-au oprit ei, este de-a dreptul înduioșător: Să nu se supere nimeni dar nu numai cei din Bocșa s-au pregătit ci și cei din Ghertiniș! De fapt trupele române erau precedate de subunități franceze, semnul că venise ziua eliberării. Peste tot acești soldați au fost primiți cu bucurie. Mitul Franței, sora mai mare a României își trăia apogeul. La Bocșa, primii au venit deci câțiva francezi apoi a trecut prin gară un eșalon militar românesc, mergând spre Timișoara. În sfârșit, un ofițer în uniformă românească, de fapt voluntar, un consătean de-al lor, maior, sosit special, anunță că în ziua următoare va sosi armata mult așteptată.

„Azi, Joi, în 3 Ianuarie v(echi) îmi spune plângând Daniel Anțilă fărbariu, mare român, poate cel mai mare, că a cetit în ziarul nemțesc... din Timișoara că Ardealul e anexat României și Banatul Serbiei. Dau fuga la Marasky și cetesc. De fapt scrie așa: Siebenbürger wird an Rumänien angeschlossen, Banat bekommt aber Rumänien nicht Banat gehört an Serbien“.

Vin acasă clătînându-mă și proptindu-mă pe gard. Mi s-au tăiat genunchii cetind iadul ăsta, nu mai am putere. Mă pun în pat și sunt bolnav niște zile și ași vrea să mor. Vin azi la noi popa Solomon Andreiescu din Biniș și Mărășescu pictorul din oraș și îmi spun amândoi că de fapt rămânem sub sârbi, că ei, popii, cică au primit ordin să pomenească pe regele Petar I în biserică. Săr din pat și așa bolnav, scuturat de friguri o iau la goană la oraș. Trebuie să aud știri mai bune, mai liniștitoare că altcum mor, pocnesc de groază. Lângă biserică nemțească o

mulțime de preteni orășeni stau la sfat și vorbesc și ei îngrijorați despre situație. Când le mai spun și eu cele ce am cetit în zeitung, încep cu toții în cor și mă dau dracului zicând cum pot să fiu așa de prost și să cred fleacurile ce le scrie ... zeitungul ăla. O Doamne, îi binecuvântează că mă dau dracului dar că îmi dau însă și speranță și nădejde și și puțină liniște. (...)

Duminecă, 19 Februarie V(echi). Vine azi la mine fratele Aurel Do-loreanu-Pemu din oraș și îmi aduce două numere, 1—2, dintr-un ziar românesc ce apare la București str. Fântânei No. 1. intitulat „Banatul” redactor C. R. Munteanu și îmi spune că i-a spus „ăla” care i le-a dat să spună la toată lumea românească că acuș se va tipări „Bănatul” la Lugoj, apoi la Timișoara și apoi la ... Panciova. Tremur ascultându-l îl iau în brațe apoi și-l sărut pentru vestea asta Dumnezeiască. E redactat ziarul ăsta, „Banatul”, numai de refugiați Bănățeni ce scriu așa, tăman cum vreau eu să scrie. O hatră etnografică a Bănătului făcută de un domn inginer Vlad din Lugoj e publicată în n-rul 2 și un foarte interesant articol de fond (...)

Vorbesc cu Dr. Blajuty directorul băncii, de la poștă până la el acasă, despre situația noastră. E tare îngrijat și dânsul. Îmi spune că a vorbit la telefon cu un om politic din Lugoj și i-a spus că Recița, Călnicul, Moniomul voa fi a României iar noi, din Bocșa Montană la vale vom fi a Sârbiei. Tunelul de la Colțan va fi graniță. Mă opresc în loc și îl întreb de zeci de ori groznicia asta. Mă tulbură grozav vestea asta de iad. (...)

8 Iulie v(echi). Luni. Sumel lu Ruța trece la lucru și îmi spune că astă noapte or venit francezii și că sârbii or plecat. Nu vreau să cred. Nu cred nimic până nu văd francezii dar pre sârbi aș vrea să nu-i mai văd și măcar tot să cred că nu or plecat. Merg la grădină și sparg fânul pe coastă, de cătră drum. Ora 3 după masă. Vasile Anțilă Boșcotă mână boii în culme, se oprește la gard și îmi spune:

— Noa vecine Petre îți aduc o veste bună, or venit francezii ăia la noi.

— De unde ști tu? îl întrăb eu neîncrezător.

— Păi le-am dus eu „bagajia” cu caru meu de la gară, jos la berărie unde-s încartiruiți.

— Mă Vasile, spui tu drept?

— Să mor mă, de nu-ți spun drept, eu le-am dus lucrurile cu caru.

Oh! îmi vine să săr peste gard, să-l iau în brațe și să-l țuc pentru vestea asta fericită. În tot locul unde vin francezii pleacă sârbii! Ei sunt antemergătorii românilor ca un fel de ic de peană, oprindu-i să nu ia, să nu se încaiere la bătaie unii cu alții. Mă pun jos și încep a plânge de fericire, de bucurie. Vine Aurel Novac în fuga mare, mă află plângând și nu mă mai întreabă de ce plâng ci îmi spune aproape răcnind:

— Mă leule, mă!! zbogom diko, mă!!! fuit, geantai mă! Ne-a scăpat Dumnezeu ori dracu de sârbi, s-au dus cu toții afară de trei înși pe care i-au oprit francezii pentru servicii. Deseară să vedem francezii, jos, la berărie, încheie el.

De fapt seara la ora 8 merg în oraș și văd primii doi soldați francezi, stând de post naintea grandiosului edificiu de judecătorie. Mă

opresc la niște pași de ei, stau și-i privesc, încep a tremura, în descopăr capul, apoi mă apropii de ei, le strâng mâinile și le spun adânc emoționat cuvintele ce le-am învățat de-arostu pentru ei „Vive La France et ses braves enfants”.

— „Vive La Roumanie!” în răspund ei amândoi deodată și dorind să continue mai departe cu mine în limba lor. Spre marea mea părere de rău le spun că nu mai știu decât atâta cât le-am spus. Atunci unu din ei îmi spune în românește: „Vin acuș frații voștrii!” (..)

17 Iulie V(echi), Mercuri. Un domn din oraș, ungur incarnat — deși nu-i ungur, îmi spune că eri-alaltăeri o armată mare, așa numită armată maghiară bolșevică a bătut un corp de armată român, a trecut Tisa, a ocupat Aradul, astăzi poate a ocupat Timișoara și ca mâne-poimâne va ocupa Bocșa și Recița și în fine tot Banatul și Ardealul. (..) 19 Iulie V(echi) Vineri, vine socru de la gară și spune că acolo, pe acoperișul „hațhausului” or pus aizămbonerii un steag român trecicolor mare și înfricoșat măi d’o cât o holdă de un lanț și că așteaptă să vină românii. În cinci minute sunt la gară. De fapt peste tot cuprinsul negrei gări fâl-fâie și domină steagul ăsta groaznic ce parcă vrea să ne spună: „Nu vă mai temeți de acum, Românilor”. Vorbesc cu Axentiu Mureșanu și cu Avram Cotârlă despre situație. La Daniel Anțilă fărbariu îl rog să-m dea culoare roșie, galbenă și albastră. Toată lumea se pregătește cu steaguri, trebuia să fac și eu ceva. (..) Dau o fugă la sora. Toată lumea e pe drum și discută de venirea românilor. Cumnatu Ghiță iar a pregătit un steag tricolor cu totul de mare și nu știu de unde drac a strâns vo cincizăci de puști de tot felul. Trebuie că de la toți pușcașii din oraș, că-i plină avlia cu ele și cari stau toate răzimate de pereții casei și pe carii le șterge, le „puțuluie”, le probeșce fedării. Vrea cică să înarmeze singur o gardă pe care să o cheme „Garda lu Ghiță Lupu” și el cu steagu-n frunte și cu garda după el să primească astfel armata română. Chear iau steagul în mână să-i examinez calitatea colorilor când, deodată, sora ce e în grădină, tipă din răspuțeri: „Hidaaaai!!! că trec Românii!”. Într-o secundă sbor ca o săgeată în grădină până jos la ierugă unde trece linia ferată spre Recița. Un tren lung cu vreo douăzeci de vagoane deschise și în fiecare cam 40 de soldați români, circa 8—900 de inși trece dudăind la vale spre Văsiova, pe dinaintea nasului meu, la trei pași depărtare, atâta adecă câtu-i ieruga de lată. Mă opintesc odată ca un vulcan și urlu lung și înfiorător: „Uraaaa!!! Trăiască România!” ... și rădic mâinile în aier, în slavă, parcă ași vrea să zbor.

Oh! Doamne!! ca rădicați de un resort electric se înalță peste dunga vagoanelor grupa asta de 900 de valahi și agitând șăpcile, batistele, brațele, unii chear armele, îmi strigă asemenea mugetului mării: „Trăiască Banatul!!! Trăiască Torontalul!” Mergem să eliberăm Torontalul, Uraaaa!!! și trenul gonește la vale. Care a fost cauza ăstui formidabil și apocaliptic strigăt? Preste niște secunde îmi dau seama. Fără să știu țin în mâna stângă steagul treicolor, cât o poartă a lui Ghiță. Când a țipat sora că trec Românii am alergat ca un nebun și ajuns lângă ierugă am strigat „Trăiască România” și am înălțat steagul în sus fiind deci primul care am primit în Bocșa Montană un batalion din Armata Română cu steagul treicolor, deși fără să știu. Iar acest prim batalion român ce zbura să elibereze Torontalul din mâinile sârbilor, electrizat de vederea primului

steag român din Bocșa și de onorata mea figură de patriarh, s-a ridicat ca unul, văzând un bun augur, în steagul ăsta și-n urarea mea.

— „La Tisa să se oprească!“ (..)

21 Iulie V(echi), Duminică, soare, frumos, senin. Deacă ieri, sâmbătă, a fost ceva peste 5 000 de înși pe stradă, cea ce e un record de mulțime pentru orașelul nostru, pâi astăzi numărul mulțimii e dublu. Sunt peste 10 000 de înși. Au venit și de prin satele din jur să vadă și să privească armata română. Râs, glume, cântări, ici-colea vorbiri, discursuri, muzică, jocuri, prostii, nebunii. Se strâng în brațe, să sărută, se țucă, mulți înși plâng de bucurie. Eu un delir, un extaz, un vis în realitate. Sumel lu Ruța nu știu de unde a pus mâna pe o țigare „Virginia“, lungă cam de vreo trei palme — cred că a lăsat-o să i-o facă anume — și pe care o poartă cu trufie, aprinsă, aci, între degete, aci în gură și scoate, și sloboade la răstimpuri fum tăman ca un pașă dai turcești și spune la toată lumea „Mă, io nu duhănesc de fiel dar azi în cinstea românilor în țân de datorie, de cuvînță, să duhănesc verginia asta, mă!“

Nenea Gin Mărian a prins 6 boi la car, le-a pus clopote și izvoane la grumaz, a pus loitritele alea lungi de 7 m, a-mpodobit caru cu flori, cu cununi, cu chilimuri, a pus trei bande de muzicanți în car — vro 25 de înși — și încunjurat de vo 50 de călăreți falnici și impunători ca arhanghelii, și cu cele 10 000 de suflete după el a pornit în frunte la vale, să primească armata română. E vorba că vin românii dinspre Bocșa-Română, din Timișoara adecă și noi mergem cu toții întru întâmpinare până jos în Bichișcin, la Buza Turcului. E un alai mai mult decât împărătesc. Așa conduct nu cred să mai fie în toată țara.

Punct, ora 4 după masă. Chear suntem la linia ferată ce duce la moara de foc când iată, vine un grup de călăreți de cătră Bocșa Română, după haine jidoveneti, rămnenți, ghertenişeni și la niște pași de noi se opresc și unul care pare a fi vâtaful se rădică în scări și începe a cuvânta astfel:

— Fraților, noi nis di'la Ghercieneș și fâncă s-o audzit în tăt arietu ăsta dă primirea frumoasă și e a-ți prăgăcit-o pântru viciaza armată română iacă ne-am șupit până aiși la dumniavoastră să vă spuniem pră cum că nu vine astăzi armata română aiși, fâncă îi la noi, în sat, ungie am oprit-o cu puciërea. N-am lăsat-o niși într-un chip să plieșe astăzi di' la noi. Trăbă să rămână, să ugiască năgreșit până mânie gimineată, fâncă și noi ca și dumniavoastră am făcut mari pregăciri pântru ia. Și vrem să nie pietreșim tătă noapcia. Și ca să nu vă întristați și să nu vă sincătuiți că și ieri ați așteptat-o și n-a vienit, și și astăzi o asceptați și nu vinie, iacă ne-am șupit noi să vă spuniem care-i „cauzia“, dă și e nu vine dar gimineată să știți „da sigur“, prăcum că arie să picie, încheie dumnealui.

— Sărvus să gie Dumnezeu și Maica Prieceastă, îi răspundem noi, trei sute de odată, și ne îndesim să dăm mâna cu ei și să-i ispitim, să-i descoasem, câți români sunt, cum sunt, de unde sunt, etc. apoi nenea Gin Mărian apucă boii de funie, întoarce carul și nainte d-a pleca strigă: „Nu-i nimic fraților, așteptăm noi de 10 luni, de 10 secole venirea Românilor, cum să nu mai așteptăm mai o zi. De altcum la noi, la Români, trei zile îi zăconu să țină petrecerea, chirvaitu, eri una, astăzi doauă și mâne trei. O să venim și mâne cu toții ori poate și mai mulți. Sărvus să

gie Dumnezeu!“ Şi maiestosul şi impunătorul convoi şi alai de 10 000 de înşi se întoarce frumos îndărăpt cântând. (...)

Când sântem în dreptul bisericii unite, ne oprim în loc cu toţii ca înlemniţi, ca înmărmuriţi căci vedem o minune. De la dl. Prota Gaspar ese pe poartă un ofiţer român, un maior înalt, frumos şi impunător ca un Apollo, îmbrăcat în mare paradă, cu o panglică eşarpă treicoloră peste pept. Se opreşte în loc, ridică chipiul în sus şi strigă „Trăiască România Mare şi puternică!“ Îi răspundem cu un alt „Să trăiască!“ atât de formidabilă, de îngrozitor, că mă mir că nu pică turnul bisericii peste noi şi o sută de înşi să răped şi-l rădică pe umeri pe primul ofiţer român ce-l vedem noi (...) Fraţilor! ne strigă el apoi, mâne la ora 2 după masă, vă rog frumos să veniţi cu toţii iarăşi în număr ca azi sus, la podul mare — în ţereni — să întâmpinaţi armata română. Întru cinstirea domniei voastre vor veni, special, două companii de infanterie din Reciţa ca să vă salute, afară de armata care va veni de către Timişoara.“

În ziua următoare:

„De la podul mic până la podul mare şi pe ţărnul Bârzavei la vale şi peste pod înspre Măgura e numai om. Şi toată mulţimea asta, câteva mii, au numai o singură ţintă pentru privire: Drumul înspre dealul Chişioresi ce duce către Reciţa şi pe unde are să vină Armata română. Fruntaşii oraşului cu o mulţime de preoţi în frunte s-au oprit la jumătatea podului şi aşteaptă.

Ora 11,30 şi e soare, senin, frumos, limpezime. Clipele, momentele ăstea solemne ce se petrec acum întru aşteptarea Liberatorilor nu le poate descrie peana şi nu le poate povesti graiul. Cred însă că fiecare român le simte întru sine. Ridic privirea peste zidul grădinei şi caut şi eu înspre dealul Chişioarei. Nişte clipe e linişte, pace, nu văd nimic decât drumul alb şi lângă casa lui Luţu o mulţime de femei. Deodată apar şiragurile călăreţilor noştri duşi întru întâmpinare şi, după nişte secunde, zăresc un ofiţer călare cu sabia în sus ce scânteiază în razele soarelui de ameazi, un steag treicolor urmează după călăreţ şi cam vreo 250 (de) oşteni români cobor cântând înspre oraş. În clipa asta dealul monăstirii nemţeşti se zguduie în tunetul a vreo 30 de pivi aşezate în vârful lui ce toate puşcă deodată vestind intrarea Românilor. Clopotele bisericilor încep să cânte, tocile la fel, înfiorând şi umplând jurul şi împrejurarea de vestea fericită a visului împlinit. Corurile, secundate de orchestre întonează „P'al nostru steag e scris unire!“ Poporul erunpe în urale selbatice, frenetice, tunete de „Să treiască!“ cutremură văzduhul. E un fel de vifor; de uragan de babilonie, în strigătele şi uralele şi bubuiturile pivilor şi cântul corurilor şi orchestrelor ce ţine cam vreo 15 minute, atât adecă până ajunge trupa românilor către noi şi care tumult şi babilonie devine cataclism înfricoşat acum când ofiţerul e cam la o sută de paşi de pod. Deodată un venerabil preot bătrân se suie pe un scaun, ridică mâinile în sus şi face semn de tăcere. Şi ca la o atingere amgică, linişte, linişte de peatră de mormânt s-a pogorât peste miile de deliranţi. Au amuţit cu toţii. Vântul uşor ce încontinuu adie dinspre pădurea de braz a Măgurii s-a oprit şi el în loc, undele limpezi ale Berzoviei romane la fel. Timpul, bătrânul vecinic călător, a făcut semn soarelui sfânt să steie un pic pe loc şi el, bătrânul Timp însuşi, s-a oprit

puțin în drumul lui să vadă momentele mari și mai mult decât sfinte ce se întâmplă la intervale de secole să vadă cum primesc eliberatii pe Eliberatori. Oficerul a ajuns cu trupa lui în capul podului, a descălecat după cal, vine înaintea preotului, îl salută cu sabia, preotul îi întinde Sfânta Cruce pe care oficerul plin de cucernicie o sărută. Apoi, O, D-zeule! în tăcerea și încremenirea ce s-a pogorât, ce s-a lăsat peste uraganele de aclamări și urale, urale ce cutremură văzduhul, venerabilul preot rostește cu glas zguduitorile cuvinte:

— Binecuvântată să fie puternicul împărat și întregitor al acestei împărății, Ferdinand I cu augusta lui familie și viteaza armată română. Ei, carele în fruntea disprețuitorilor de moarte oșteni, după uriașe și titanice lupte și efortări, a rupt, a zdrobit îngrozitoarele cătuși ce ne-au ținut ferecați o mie de ani!

— Binecuvântat să fi tu tinere oficer cu mândra ta trupă, tu sfinte și Dumnezeiesc crainic ce aduci vestea divină a Eliberării, tu, pe carele noi, românii, te așteptăm de zece secole... Și acum, Stăpâne, slobozește-mă și lasă-mă să mor în pace, în fericire că văzură ochii mei mântuirea Neamului Românesc.

Preotul coboară de pe scaun, îmbrățișează și sărută pe oficer și izbucnește în plâns, face apoi un semn și poporul zguduie, cutremură pământul cu niște uraganice „Să trăiască!“... și tot la alt semn al lui tace parcă ar fi un automat. Se suie apoi oficerul pe scaun și nu mai știu ce vorbește, că-m vine amețea. Mă razim cu capul de zid și încep a plânge. E prea mare, prea puternică emoția acestei serbători. Ca prin vis aud frânturi de vorbe și cuvântări patriotice. Nu știu cât ține vorbirea oficerului și a mai multor fruntași căci închid ochii și visez⁴¹.

Nu peste tot însă lucrurile s-au desfășurat la fel de liniștit. În unele părți ale Banatului forțele antiunioniste s-au manifestat chiar și după intrarea trupelor române.

„Când jandarmeria română intră în Reșița“

Pe valea Mureșului satele erau convinse că armata română nu va putea trece fără luptă. Pe malul nordic acționau forțe ungurești care nu odată au făcut incursiuni de jaf pe celălalt mal. În ultimul moment însă ele s-au retras neîndrăznind să angajeze lupta cu trupele regulate românești. Pur și simplu într-o noapte s-au făcut nevăzute. Francezii care se interpuneau între sârbi și români au reușit, pe malul bănățean să determine retragerea primilor în liniște și fără împotrivire dar lumea rămânea îngrijorată în privința unităților bolșevicilor unguri din partea ardeleană. Se părea că lupta este inevitabilă. Din fericire n-a fost așa:

„De ocupația sârbească ne-am scăpat prin venirea francezilor dar eram terorizați de dominația roșie a lui Kun Bela din județul Arad cari din când în când treceau podul și mai jefuiau dar alt rău n-au putut face. Ce bucurie pe întreaga comună când, după o noapte de veghe, așteptând după cum promisem știrea că în această noapte va fi o ciocnire între armata roșie din Săvârșin și armata română ce staționa la

Zam, dimineața ne vine știrea că în Săvârșin nu mai este picior de soldat roșu căci peste noapte se retrăseseră. Bucuria ne-a crescut când, în vinerea patimilor, armata română, trecând prin Săvârșin, a înaintat spre Radna. În fine, încetul cu încetul, am ajuns și noi, cei din județul Severin, sub stăpânirea română⁴².

O situație dificilă s-a creat la Reșița, marele centru industrial din sudul Banatului. Armata română, simbol al ireversibilității unirii, garant al acesteia, nu a fost primită cu bucurie de toți locuitorii urbei. Mulți erau câștigați, cum de altfel am arătat, ideilor susținute de guvernul maghiar al lui Bela Kun. Desigur, nu era cazul românilor. Pentru simpatizanții bolșevismului armata română simboliza capitalismul ofensiv, „imperialismul” pornit să înăbușe revoluția mondială, după cum lupta națională a românilor era opusul internaționalismului proletar. Este cert că la Reșița directivele comandamentului maghiar găseso un nucleu comunist activ și fidel. Radicalizarea socială, explicabilă într-un centru muncitoresc, a fost abil folosită de către resturile vechii administrații de stat în sens antiunionist și antiromânesc. Departate de a fi câștigate de ideologia comunistă, această funcționărimă ca și vechea jandarmerie, rămănea strâns legată de amintirea statului, a stăpânirii maghiare. Acesta era scopul acțiunilor sale. S-a dovedit extrem de abilă adaptându-se tuturor modificărilor de situație care s-au produs cu mare repeziciune. În timpul ocupației sârbe atât vechea administrație cât și jandarmeria maghiară au fost menținute în activitate în timp ce românii au trebuit să-și organizeze în secret o mișcare de rezistență. Este evident că intrarea armatei române în Reșița era de natură să determine reacția acestor forțe prin manevrarea acelei părți a muncitorimii, a celei neromânești, legată de propaganda bolșevică. N-au putut însă să împiedice evenimentul și au fost nevoite să piardă oarecare timp pentru a se organiza. Subunitățile jandarmeriei românești au fost întâmpinate cu entuziasm de populația românească care vedea în aceasta sfârșitul calvarului. Din prudență, pentru că manifestările de ostilitate ale grupurilor bolșevice n-au lipsit, jandarmii români au rămas în permanentă alarmă. Nu s-au produs însă incidente decât numai după retragerea formațiunilor franceze ceea ce demonstrează clar sensul antiunionist și antiromânesc al acestor forțe. După ce ultimul soldat francez a părăsit orașul s-a declarat greva generală, uzinele au fost ocupate și organizate pentru apărare de către formațiuni înarmate. Era limpede că aici nu era vorba de o manifestare muncitorească ci de o rebeliune împotriva statului român care își intra în atribuțiile firești. De altfel „greviștii” somează unitățile românești să părăsească orașul. Vestea a străbătut ca fulgerul satele din jur și imediat la periferii au apărut țărani înarmați pentru a sprijini trupele române. Se aflau acolo detașamente din 24 de sate. Situația semăna foarte mult cu cele întâmpinate la anul 1848. Lucrurile se aflau pe muchie de cuțit și ar fi luat, în cazul unui asalt, turnură sângeroasă ceea ce ar fi făcut jocul acelor forțe ostile. Evident că un astfel de fapt ar fi fost exploatat diplomatic și propagandistic. Militar lucrurile nu aveau nici o explicație Reșița fiind prea departe de liniile frontului român-maghiar! Era vorba de o diversiune pusă la cale nu din perspectivă socială, așa cum au fost lăsați să creadă muncitorii înarmați, ci net antiromânească. Întâmplările de atunci au fost relatate într-un limbaj

ostil greviștilor în răspunsul înaintat de primăria Reșiței la chestionarul lui Nicolae Ilieșiu.

„Tot timpul, din toamna anului 1918 până în primăvara anului 1919, organizația națională română din Reșița și-a continuat activitatea politică în ascuns în casa fruntașului Mercea. Populația suferea obrăznicile soldaților sârbi cari nechemăți se prezentau la toate praznicele obișnuite, la nunți și pomeni, îmbătându-se și trăgând cu armele în avutul românilor. Prin luna mai 1919 vine vestea că jandarmeria română a sosit la Lugoj sub comanda căpitanului Bucșa. Între ofiterii sosiți la Lugoj cu jandarmeria era și Chira care de frica internării de către sârbi fugise la timp pe teritoriul ocupat de armata română. Ocuparea Reșiței de către jandarmeria română era fixată pe ziua de 14 Iunie 1919. Linia ferată spre Reșița, la punctul de trecere Berzovia—Bocșa Montană era însă în mâinile ungarilor. Trecerea deci s-a putut face decât cu trăsurile pe la Zorlențul Mare, o distanță de 70 km până la Reșița. Cu mare greutate s-a putut aviza Reșița că în ziua de 14 Iunie un pluton de jandarmi pleacă din Lugoj spre Reșița. Când s-a aflat această comunicare la Reșița, populația entuziasmată pleacă cu mic cu mare într-un adevărat pelerinaj întru întâmpinarea armatei române. Plutonul de jandarmi sosește la Zorlențul Mare la ora 13,00 întâmpinat de populație cu banderii și muzică. Tot aici jandarmeria e salutăată din partea reprezentanților reșițenilor. Toată lumea plângea de bucurie. La ora 15 jandarmeria pleacă spre Reșița în trăsuri împodobite cu flori și chilimuri. Trecerea prin comunele Brebul, Soceni, Țerova a fost un prilej de manifestări impunătoare. Locuitorii satelor erau înșiruiți de-a lungul drumului cu fanfare, drapele și coruri. Prima trăsură care a intrat în Reșița, în fruntea pină pe cei veniți cu sare, pâine și vin roșu. Printre cei prezenți la intrarea primilor ostași români în Reșița se mai aflau intelectualii Trandafir Lugoienel director școlar în Goruia, preotul Oprea din Doman, preotul Belcea din Cuptoare-Secul, primpretorele Dr. C. Groșorean. Când jandarmeria română intră în Reșița comuna era încă sub ocupație franceză. Jandarmeria forma în Reșița o insulă izolată de restul trupelor române. Întreținerea ei au suportat-o, cu cea mai mare plăcere, binevoitorii români din Reșița și comunele din jur. Merită să fie amintită strădania doamnei preotese Irimie din Călnic, a fruntașilor Iovan Ștefan, Traian Doagă-Mic, Reveca Mercea, Elena Pateșan din Reșița cari au colectat, cu carele, alimente și cereale. Două săptămâni după intrarea jandarmeriei în Reșița trupele franceze se retrag. Imediat muncitorii streini de la uzine declară greve și somează jandarmeria română să părăsească teritoriul comunei. Tot atunci agenții comunismului internațional răspândesc știrea că în curând în comună vor intra trupele maghiare. Cum muncitorimea număra 15—16 000 oameni, aproape toți streini, situația era destul de critică. Aflând satele românești din jurul Reșiței de purtarea amenințătoare a ungarilor, într-o dimineață, 24 (de) comune s-au prezentat la marginea Reșiței înarmați cu puști, furci, coase, lea și Chira. Sosiți în strada Călnicului, mulțimea, în frunte cu preoții jandarmeriei, a fost a lui Vida Gheorghe însoțit de sublocotenentul Hrei. I. Popovici și I. Vida, a izbucnit în urale neconținute. Ioan Doagă întâmpoarea, așteptând momentul de a ataca pe greviști. Numai mulțumită

tactului și diplomației unor fruntași români reșițeni s-a putut evita o mare nenorocire. În timpul grevei jandarmeria prevăzută cu granate și mitraliere era permanent de veghe spre a nu fi atacată prin surprindere de către greviști. Când greviștii, la spatele cărora lucra internaționala, văd că armata română nu părăsește orașul iar satele din jur abia pot fi reținute de a nu-i ataca, se domolesc. În timpul grevei doi jandarmi traveștiți sunt trimiși la Lugoj spre a raporta de situație și cere ajutoare. În curând sosesc 250 (de) soldați sub conducerea locotenentului Augustin Popa. Greviștii sunt dezarmați iar armele luate de la ei transportate în două vagoane la Timișoara. În jurul Reșiței trupele sârbești în retragere cutureau satele românești sechestrând vite pe cari apoi le vindeau din nou furând ce le venea la îndemână și batjocorind femei și fete. Pentru a ilustra timpurile tulburi din acele vremi, redăm următoarea întâmplare tristă. În luna Iulie 1919 jandarmul Nicolae Marcu, fiind delegat cu transportarea unei sume mari de bani de la U.D.R. la Doman pentru plata muncitorilor, ziua la 2 oare P.M. e atăcat pe șosea de bandiți înarmați la 3 km de Reșița, în pădure. Mai întâi sunt împușcați caii de la trăsură apoi jandarmul. Cei doi funcționari și vizitiul au luat-o la fugă. Spiritele erau foarte agitate crezându-se, în primele momente, că ungurii s-ar fi răsculat contra stăpânirii românești. Cercetările făcute au dat la iveală că în jurul Reșiței, în pădurile seculare ce o înconjură, s-au format bande de tâlhari cari operează în voie. În acest ținut s-a format și banda vestitului Mantu Puplicul care a ținut ani de zile în teroare populația. Atacul din luna Iulie 1919 poate că a fost primul debut a lui Mantu. Corpul jandarmului ucis a fost găsit pe drumul din Valea Domanului, unde s-a ridicat un monument din contribuția benevolă a românilor din Reșița. Sub români Reșița dobândește o importanță mare în viața economică, industrială a țării⁴³.

În ciuda vremurilor tulburi și a forțelor ostile unirii, Reșița a reușit totuși să realizeze o trecere pașnică. Evenimentul evocat în documentul citat fie că a fost „uitat” fie că a fost prezentat într-o lumină falsă. Din perspectivă ideologică, propagandistică asupra istoriei lucrurile devin pur și simplu de nerecunoscut. Nici un cuvânt despre ostilitatea la adresa armatei române, a unirii de fapt. Totul era, desigur, luptă, eroică luptă de clasă. Iată un exemplu:

„Împotriva voinței autorităților locale și a ocupanților francezi, în ciuda stării de asediu și a arestărilor permanente, în lunile care au urmat au avut loc o serie de acțiuni revendicative, adunări și manifestații ale muncitorilor. Ele au culminat cu o importantă grevă generală la 21 iulie, o zi după ce armata de ocupație franceză a părăsit Reșița. La această grevă, desfășurată în aproape toate țările europene la apelul Internaționalei comuniste, au participat muncitori de pe tot cuprinsul țării noastre. La București, Ploiești, Reșița, Galați și în alte mari centre industriale, greva a luat un caracter general, arătând în mod evident influența elementelor revoluționare, a membrilor grupurilor comuniste. Muncitorii din România, din Italia, Franța și alte țări protestau astfel împotriva intervenției organizate de puterile imperialiste cu scopul de a distruge Rusia Sovietică și de a înăbuși revoluția proletară din Ungaria⁴⁴.

„Armata română va intra și în Gai“

Unul din ultimele orașe eliberate a fost Timișoara. Acest fapt a fost însă resimțit ca cel mai important de până atunci. Era vorba de capitala provinciei, cel mai mare oraș, locul de unde se va începe adevărata guvernare românească. El fusese centrul de sprijin al tuturor proiectelor, cu privire la Banat. În funcție de cine stăpânea Timișoara se formulau, de pildă, obținurile germanilor. Mii și mii de oameni din toate părțile bănațene au ținut să fie de față. Au venit chiar și cei din satele aflate spre marginea de vest a Banatului românesc încă sub ocupație sârbească, ceea ce nu a fost deloc ușor. Printre aceștia s-a numărat și Petre Râmneanțu din Gaiul Mic. Va purta cu sine toată viața acele imagini:

„Conferința de la Paris, ținută în vara anului 1919, avea să hotărască soarta apartenenței statale a Banatului. Dezbaterile ei au fost urmărite în Gai cu multă emoție. Știrile care parveneau până la fața locului erau însă foarte deformate, satul fiind sub ocupația sârbească. Între multele zvonuri care circulau, unul era adevărat, a nume că Banatul va fi împărțit între România și Sârbia. Lumea din Gai firec, se întreba. Dar satul nostru fiind așezat chiar în hotar cu județul Torontal, cui va fi atribuit? A prins zvonul tendențios — lansat de conducerea comunei care din 1918 în mare parte a devenit sârbească — că Gaiul va rămâne la Sârbia. În consecință multe familii, zguduite de samavolnicia administrației sârbești existente se pregăteau să-și părăsească vatra și să caute o așezare mai spre răsărit de unde se așteptau că sârbii sigur vor fi evacuați.

După multe agitații iată că prin mijlocul lunii iulie se află că sârbii vor pleca și din Gaiul Mic, granița stabilindu-se la 2 km de vatra satului. O unitate din armata franceză, de-a pururi eliberatoare de neamuri și țări, a și sosit în 15—16 iulie în comuna Moravița. Aflând de acest eveniment am alergat călare ca să fac o vizită primilor soli. În urma prezentărilor obișnuite le-am descris unele din evenimentele istorice ale Banatului, unitatea sa geografică, structura sa etnică, împrejurările prin care recent a trecut provincia și mai ales aspirațiile la care e îndreptățit. I-am invitat apoi să vină și la Gai. Au primit propunerea și duminică, în 27 iulie, l-am și adus pe sergentul Charles Louis în familia noastră. Prezentându-l, taică-meu, în extaz de bucurie, l-a îmbrățișat ca pe un prieten din copilărie iar maică-mea l-a tratat cu toate bunătățile casei așa cum știe ea să le pregătească. I-am adus în Gai în semn de recunoștiință dar și cu scopul ca, prezența sa să demonstreze administrației comunale locale și jandarmeriei sârbești că nelegiuirile lor sunt spre sfârșite. Așa a și fost.

În după amiaza zilei de 2 august, ca și când ar fi anunțat cu toba, în întreg satul s-a difuzat imperios informația că în ziua următoare armata română va intra în Timișoara. Cuprins de emoție m-am decis să fiu prezent la cel mai mare praznic pe care avea să-l trăiască acest oraș. Părea că ortaci de drum nu voi găsi. Pe atunci eram unica persoană care, în urmă cu șase ani, am plecat din sătucul meu la liceu. Întâmplarea a făcut ca părintele Nicolae Burdia, parohul satului, să fie în concediu, la fel și învățătorul. Totuși nu am abzis. Dar sârbii, administrația și jan-

darmeria satului au început să-mi cunoască intențiile și m-au urmărit. În grabă totuși i-am căutat pe Paia Tăranu și Ilie Iedu cei doi țărani cu multă carte, cantori la biserică, și despre care presupuneam că, în cele din urmă, se vor lăsa convinși ca să meargă. Fără să fi fost nevoie de prea multe explicații și insistențe, dintr-un început au primit propunerea cu entuziasm. În ziua de 2 august, când soarele apunea în vâlvătăi, unul din vecini — sub pretext că se duce la țarină pentru a-și aduce lăcurnă — ne-a scos din sat, ascunzându-ne binișor. Pe drumeagurile înguste dintre holde, apoi pe-jos prin porumbiște, în cele din urmă am ajuns în comuna Voiteni. De aci sârbii au fost retrași iar oamenii erau în plină forfotă. Într-un iureș zgomotos se pregăteau pentru a pleca la Timișoara. Au fost orele două-trei ale zilei istorice de 3 august. Noi, găitenii, aveam printre ei rude mai îndepărtate. Eu nu le știam numele, iar ortacii nu le-au găsit pe ale lor. După bucuria că am scăpat de ochii sârbilor din Gai și că foșnetul frunzelor de porumb prin care am trecut, nu ne-au trădat urechilor lor, iată-ne acum deodată întristați. Toate căruțele din Voiteni se umpluseră, sub ochii noștri scrutați. Dar teama de a nu ajunge la Timișoara nu a durat mult. Trei din gazdele căruțelor au consimțit să ne facă și nouă câte un pic de loc. Pe semne: „Când nu mai are timpul nici trup, nici os, Vântule îmi cunosc neamurile și strămoșii după miros“.

Ilie Iedu care avea chiar pe tegumente o haină de bumbac bulgăresc — țesută numai în trei culori românești — acum și-a scos-o de sub cămașă și și-a imbarcat-o peste aceasta. A devenit în plină armonie cu complexul: oameni, cai, căruță, toate împodobite cu ce au bănătenii mai românesc și național. Din convoiul frumos nu puteai ușor alege ce să admiri mai mult: copii, adolescenții așezați în fața trăsorii, băiatul cu ochi sfioși, buzele grijuțu întreaduse și cu frâiele cailor în mână, fata cu ochii surâzători încastrați în fața rumenită și mereu învârtiți în orbită ca să nu-și mototolească poalele și catrințele? Pe mama lor cu sprâncenele arcuite, subțiri și mătăsoase pe care tulbentul argintiu — neatins în dulap de 5 ani — le evidenția fața în toată splendoarea ei? Sau fasciolele mușchilor faciali, în plin tonus de mândrie, al soțului acesteia, ori înțelepciunea părinților celor din urmă — generația a treia — creatoarea căruței plină de covoare, crescătorii celor doi roibi înhămați cu piese artistice lucrate, prevăzute cu zurgălăi?

Sub influența mijirii în fața a primelor gene de lumină, în atmosferă de cântece naționale și în simțiri de extaz de bucurie, iată-ne ajunși la Timișoara. Întreaga populație a orașului, împodobită sărbătorește, lua străzile spre marele câmp al Mehalei, al suburbiei, care acum aștepta intrarea într-o nouă istorie. Ajunși, cu mâna făcută streășină la ochi, priveam lumea imensă, îmbrăcată pestriț, în costume naționale românești sau în haine europene. Când ne atingeam între noi, ne prindeam involuntar de brațe, ne simțeam pulsațiile inimilor și ni-se părea că și cerul ne zâmbește. Fiorii entuziasmului unitar al libertăților tuturor, ne împrieteneau: români, nemți, evrei, sârbi și bulgari. În ritmul maiestros al marșului lui Mihai Viteazul ne apăruse pe retină imaginea primului ofițer român văzut în viață. Mă întrebam, în sinea mea, e aievea sau visez? În urma lui defila coloanele regimentelor de ostași veniți pe jos de la Lugoj, 56 km fără repaos. Aveau pe coifuri și uniforme un strat de praf de

1 mm grosime. Defilând, în cadența ritmică a fanfarelor, îmi păreau tot așa de oțeliți ca și legionarii lui Traian, a căror imagini le cercetasem, până aici sub furie, în câte un lexicon maghiar. Romanii au venit acum 18 veacuri iar puterea de stat militară română numai acum, dar aceștia vor rămâne pe veci și unii și alții având destinele lor proprii.

Dar, timpul fiind cel mai obiectiv fenomen din lume, iată că, clesidra modernă ne arată orele 5 după masă. Grăbiți, ne-am hotărât să ne întoarcem acasă ca să putem pregăti primirea armatei române în sătucul nostru. Eram însă la o distanță de 55—60 km de Gai. Apelând la oamenii din căruțe am izbutit să trecem dintr-un sat în altul, nu prea puțin și pe jos, până ce am ajuns în comuna Partoș. Aci, poposind și mai ales hrănindu-ne substanțial, la admirabila familie a părintelui Trifon Cocora, am aflat, cu mare surprindere, că am intrat în zona sârbească. Iată-ne iarăși cetățeni sârbi, dar numai pentru câteva ore. Din Partoș am trecut în Gaiu Mare, fără nici un necaz, comuna fiind rămasă în stăpânirea sârbească. Dar, în urmă ce ieșeam din hotarul ei, grănicerii sârbi, care și-au luat locul dinspre Gaiu Mic, ne-au și înhățat. Iedu era preocupat să nu fie observată haina în trei culori de bumbac gros. A îmbrăcat-o din nou sub cămașă. Eu și Tăranu eram mai mult puși pe gânduri că sârbii ne vor lua hăitași ai cirezilor de vite fără sfârșit pe care, samavolnic, le lua din comunele românești bănățene. În cele din urmă lui Tăranu îi trece prin cap că are în surtuc o „obiava” cu care călătorise nu de mult de la Gai la Vârșeț. Folosindu-se de ea, după multe ciorovăieli, grănicerii sârbi ne-au lăsat să ne continuăm mersul spre sătucul nostru. Mi-au lăsat impresia că nici nu știau să citească biletul oferit de Tăranu. Ajunși acasă, din care sârbii plecaseră cu câteva ore mai înainte, am înțeles că în aceeași zi, după masă, adică luni, 4 august la orele 6, armata română va intra și-n Gai. Imediat am început pregătirile în vederea primirii și găzduirii grănicerilor români împreună cu Ilie Morovan, chinezul satului care a fost la înălțimea evenimentului. Ei trebuiau să vină ca să-și ia și pichetul în primire, dinspre Gaiul Mare. Atunci nu mi-am dat seama că el va avea o viață atât de lungă. Satul s-a îmbrăcat pentru cel mai însemnat praznic din viața sa, pregătit prin creații înnăscute acum patru milenii și împlinite de atunci cu suvoaie de continuă strădanie. Bogat în covoare și țesături naționale — mai mult decât oricare altul — și le-a așezat la porți, uși și ferestre. Pe acestea toate familiile le-au deschis larg, semnele cele mai bune și călduroase primiri. În întâmpinarea oaspeților dragi a ieșit întreg satul, absolut toți, copii, fete și feciori, tineri și tinere, femei și bărbați și toți bătrânii. Am observat prezența unor bătrâni despre care știam că ani de zile nu și-au părăsit casa și curtea fiind cardiaci. Tinerii au format bandere de călăreți, ei și caii lor fiind cu mult gust gătiți. După ceremonialul primirii, o bătrână cu văzul aproape pierdut, apropiindu-se de un grănicer, i-a pipăit fața și capul. Apoi i-a sărutat ochii și, plângând cu lacrimi calde de bucurie, l-a rugat: „Maică, semeni cu nepotul meu care a murit în bătaia din Galiția! Să vini să stai și să mânci la mine, să-i ții locul fiindcă nu am pe nimeni”⁴⁵.

Gaiul a fost una din ultimele localități eliberate. Rectificări mărunte de frontieră s-au mai produs dar unirea Banatului cu țara era un fapt împlinit.

NOTE

CAPITOLUL I

- 1 D. Prodan, *Răscala lui Horea*, I—II, București, 1979.
- 2 Această direcție era deja un făgaș în istoriografia română și este susținută de o serie de lucrări importante. Ea a stârnit interesul, cum este și firesc, unor mai tineri cercetători care însă datorează foarte mult cărților semnate de Al. Dușu, P. Teodor, N. Bocșan, R. Theodorescu și alții. Seria caietelor „Banatica” editate de Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin din Reșița a dedicat câteva lucrări trecutului bănățean din perspectiva istoriei mentalităților: V. Leu, *Banatul între arhaic și modern. Mentalități în Veacul Luminilor*, Reșița, 1993, N. Bocșan, M. Duma, P. Bona, *Franta și Banatul. 1789—1815*, Reșița, 1994. Sub tipar aflându-se alte câteva lucrări.
- 3 Însemnare pe *Triod*, Blaj, 1771, Moniom, inv. 46. Intrucât toate cărțile provin din Caraș-Severin și Timiș aflate în Depozitele respective județe, vom cita doar nr. inv. fără a mai repeta titlatura, lungă, a celor două instituții.
- 4 V. Leu, *op. cit.*, p. 32—46.
- 5 Însemnare pe *Octoih cu Catavasier*, Buda, 1826, Lăpușnicel, inv. 1101.
- 6 Însemnare pe *Evangelhie*, Râmnic, 1784, Victor Vlad Delamarina, inv. 20 133.
- Cf. I. B. Mureșianu, *Cartea veche bisericască din Banat*, Timișoara, 1985, p. 247.
- 7 Însemnare pe *Mineiul lunii iulie*, Buda, 1804, Beba Veche.
- 8 Însemnare pe *Apostol*, Blaj, 1802, Brănești, inv. 107, Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 144.
- 9 I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 179—191.
- 10 *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Cluj-Napoca, 1988, p. 139—140.
- 11 Însemnare pe *Triod*, Buda, 1816, Tincova, inv. 786.
- 12 Însemnare pe *Mineiul lunii septembrie*, Buda, 1805, Cornca, inv. 729.
- 13 Însemnare pe *Antologhion*, Râmnic, 1705, Folea, inv. 19 936. Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 179.
- 14 Însemnare pe *Cazanie*, Iași, 1643, Groși, inv. 19 965.
- 15 Însemnare pe *Mineiul lunii mai*, Râmnic, 1780, neinventariat, Beregsău.
- Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 133.
- 16 Însemnare pe *Cazanie*, Iași, 1643, Groși, inv. 19 965.
- 17 Însemnare pe Mss. Miscelaneu, B.A.R., nr. 2 524, f. 362. Cf. G. Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, II, București, 1983, p. 305.
- 18 Însemnare pe *Cazanie*, București, 1732, Rădmănești, Biblioteca Județeană Timiș, D. III 24 260.
- 19 Însemnare pe *Evangelhie*, Buda, 1812, Murani, inv. 14.
- 20 *Ibidem*.
- 21 V. Leu, *Imaginea „neamțului” în însemnările de pe cărțile vechi românești din Banat*, în „Banatica”, XII/2, Reșița, 1993, p. 180—181.
- 22 Însemnare pe *Minei*, Mss provenind din spațiul bănățean, Utvin, aflat la B.A.R.
- 23 C. Groșorean, *Istoricul colonizărilor germane în sec. al XVIII-lea*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, XV (1946), nr. iulie—decembrie, p. 114.
- 24 V. Neumann, *Tentația lui homo-europeus*, București, 1991, p. 244.
- 25 Însemnările pe cărți: *Molitvelnic*, Sibiu, 1849 (Valea Timișului); *Cazanie*, Viena, 1793 (Cutina); *Triod*, București 1726 (Sânmișaiu Român).
- 26 Această stare favorabilă monarhului ca și gestului său de a glorifica vitejia românească printr-un monument timișorean dedicat apărătorilor orașului rezultă din însemnările făcute la Cutina și Sânmișaiu Român citate mai sus.
- 27 Apud I. B. Mureșian, *Mărturiile bănățenilor despre unitatea statală*, în „Orizont”, Timișoara, nr. 50/1983.
- 28 Însemnare pe *Strastnic*, Blaj, 1773, Tincova, inv. 19 816.
- 29 Însemnare pe *Evangelhie*, București, 1760, Tincova, inv. 781.
- 30 Însemnare pe *Triod*, Râmnic, 1777, Bogodintși.
- 31 Însemnare pe *Evangelhie*, Râmnic, 1784, Satu Mic, inv. 20 133. Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 247.

- 32 Gh. Cotoșman, *Din trecutul Bănatului. Comuna și bisericele din Nerău*, Timișoara, 1935, p. 555.
- 33 Însemnări pe *Minologhion*, Blaj, 1781, Ruginosul, inv. 944.
- 34 Însemnare pe *Mineiul lunii septembrie*, Râmnic, 1780, Comloșul Mare
Apud Gh. Cotoșman, *Din trecutul Bănatului. Comuna și bisericele din Comloșul Mare și Lunga*, Timișoara, 1934, p. 345.
- 35 Însemnare pe *Mineiul lunii noiembrie*, Buda, 1804, exemplarul de la Murani, inv. 12.
- 36 *Liturgier*, 1798, colecție particulară.
- 37 B. W. Tuchman, *Tunurile din august*, București, 1973.
- 38 Însemnare pe *Penticostar*, Blaj, 1768, Cutina, inv. 1 118. Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 169.
- 39 Însemnare pe *Indreptarea Legii*, Târgoviște, 1652, Biblioteca Județeană Timiș, D. IV, 4 856.
- 40 Însemnare pe *Triod*, Sibiu, 1860, Cadăr, inv. 67/6.
- 41 Însemnare pe *Cazanie*, Râmnic, 1748, Brănești, inv. 1 066. Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 143.
- 42 Însemnare pe *Mineiul lunii septembrie*, Buda, 1805, Plugova inv. 671
- 43 *Ibidem*.
- 44 Însemnare pe: *Octoih*, Buda, 1826 (Ruginosu); *Evanghelie*, Buda, 1812 (Murani); *Indreptarea Legii*, Târgoviște, 1652 (Cornești); *Mineiul lunii septembrie*, Buda, 1804 (Plugova); *Mineiul lunii septembrie*, Buda, 1804 (Chizătău).
- 45 Însemnare pe *Penticostar*, Blaj, 1860, Cadăr, inv. 1/8.
- 46 Însemnare pe *Mineiul lunii octombrie*, Buda, 1804, Voiteg, 1 034.
- 47 Însemnare pe *Mineiul lunii septembrie*, Buda, 1804, Ilidia, inv. 1 417.
- 48 Însemnare pe *Octoih*, Buda, 1826, Ruginosu, inv. 1 071.
- 49 Însemnare pe *Mineiul lunii decembrie*, Buda, 1805, Comloșul Mare, inv. 319.
- 50 Însemnare pe o carte veche românească neidentificată, Cadăr, inv. 2/9.
- 51 Însemnare pe *Mineiul lunii iulie*, Râmnic, 1780, Vărădia, inv.
- 52 Însemnare pe *Evanghelie*, Râmnic, 1760, Checheș, inv. 20 105. Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 151.
- 53 Însemnare pe *Mineiul lunii septembrie*, Buda, 1804, Plugova, inv.
- 54 Însemnare pe *Mineiul lunii decembrie*, Buda, 1805, Chizătău, inv. 397. Cf. I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 153.
- 55 Însemnare pe o carte veche românească neinventariată, Cadăr, inv. 2/9.
- 56 Însemnare pe *Mineiul lunii decembrie*, Buda, 1805, inv. 1 430.

CAPITOLUL II

1 *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, studiu, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Cluj-Napoca, 1988, restituie câteva texte aparținând lui Atanasie Șandor, Partenie Gruescu și Dimitrie Petrovici Stoichescu (republicare în cazul aceasta) dar integrala mărturiilor de la 1848—1849 rămâne un deziderat.

2 L. Jurchescu, *Însemnări*, în „Vestul”, I (1930), nr. 4. Apud Gh. Jurma, *Descoperirea Banatului*, Reșița, 1994, p. 28.

3 P. Nemoianu, *Rob la unguri prizonier la ruși, f.a.*, P. Oance, *Din războiul mondial*, în „Vasiova” pe anii 1932—1934.

4 E. Botez, *Viața unui țăran din Banat, Viața lui Moș Pelea din Fibiș*, în „Sociologia Românească”, II (1937), nr. 11—12, p. 555. De fapt este o transcriere exactă a celor rostite de Pelea fără vreun comentariu al lui E. Botez.

5 Fond Ilieșiu, Muzeul Banatului Timișoara (în continuare M.B.T.), Dosar Voislova, nr. 211, Chestionar, Răspuns nr. 5.

6 V. Pop, *Cronica parohiei unite Gârliște*, mss., p. 41—42.

7 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 197.

8 J. Hasek, *Peripețiile bravului soldat Svejk în războiul mondial*, I, traducere de Jean Grosu, ediția V, f.l., f.a., p. 16—17.

9 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 391.

10 Gr. Mihăițiu, *Nepotul țăranului bănățean pe cărările vieții*, Mss., p. 93. Colecție reșițeană.

- 11 I. Stângu, *Memoriu din trecutul vieții mele, a lui Ion Stângu zis Dulă născut la Gârliște în anul 1893*, mss., p. 7. Colecție particulară din Gârliște.
- 12 E. Botez, *Op. cit.*, p. 551.
- 13 *Ibidem*.
- 14 *Ibidem*, p. 552.
- 15 P. Oance, *Din războiul mondial*, în „Vasiova”, nr. 13—14/1933, p. 8.
- 16 C. R. Munteanu, *Bătălia de la Mărășești*, ediție îngrijită și prefăcută de Nicolae A. Roșu și Nicolae Țirioi, Timișoara, 1977, p. 26—27.
- 17 I. I. Șerban, *Istoricul Legiunii române din Italia (1918—1919)*, în „Apulum”, XVIII (1980), p. 498.
- 18 I. Stângu, *Op. cit.*, p. 8—10.
- 19 I. Drăghici, *Relatare făcută pentru N. Ilieșiu*, în Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Mal., nr. 119.
- 20 E. Botez, *Op. cit.*, p. 552.
- 21 Gr. Mihăiuțiu, *Op. cit.*, p. 94—104.
- 22 C. Groșoreanu (*Jurnal...*), Mss. cuprinzând anii 1929—1933, Arhiva Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin din Reșița, inv. 8 327/166.
- 23 *Ibidem*.
- 24 Gr. Mihăiuțiu, *Op. cit.*, p. 104—108.
- 25 N. Badiu, *Aduceri aminte*, în „Vasiova”, nr. 1—2/1932, p. 11—12, nr. 3—4, p. 9—10, nr. 5—6, p. 13—14.
- 26 Dimitrie Lupea, *Răspuns la solicitarea lui N. Ilieșiu*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jena, nr. 106.
- 27 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Topleț, nr. 195, Chestionar, Răspunsul 14.
- 28 I. Drăghici, *Op. cit.*
- 29 Rafnicul este un sat vecin locuit de crașoveni, o populație slavă, catolică. Este semnificativă pentru societatea bănățeană solidarizarea între români și crașoveni în ciuda atâtor diferențe. Și astăzi se poate vorbi despre o excelentă relație.
- 30 Se referă la masaje făcute pentru a asigura o bună circulație sangvină în condițiile grele ale prizonieratului și ale asprei clime rusești.
- 31 „Mozie” — „Film” sau „Cinematograf” în graiul bănățean.
- 32 I. Andreș, *Op. cit.*, p. 11—30.
- 33 Era faimoasa statuie equestră a lui Marc Aureliu.
- 34 „Obrăstu”, „Colonel” în graiul bănățean dar poate fi folosit și în sensul general de „comandant”. Proveniență germană.
- 35 E. Botez, *Op. cit.*, p. 553.
- 36 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jupânești, nr. 108. Chestionar, Răspuns nr. 5.
- 37 Vezi relatările Liviei Vinciu din Vărădia reproduse la capitolul III din această carte.
- 38 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 3.
- 39 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Mehadia, nr. 127, Chestionar, răspuns nr. 5.
- 40 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 3.
- 41 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Târgoviște, nr. 188, Chestionar, răspuns nr. 5.
- 42 Petre Ugliș, *Pagini de suferințe și glorie (Amintiri din Italia)*, Mss. vol. II/1, Dosar 3 305. Muzeul „Unirii” din Alba-Iulia.
- 43 Apud. I. Șerban, *Op. cit.*, p. 497.
- 44 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș II, f. 201—202.
- 45 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 106.
- 46 I. Harambașa, *Peripeții...*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Zervești, nr. 215.
- 47 Se înțelege stema României, stema de stat.
- 48 E. Botez, *Op. cit.*, p. 553—555.
- 49 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Vișag, nr. 210.
- 50 Apud. I. Șerban, *Op. cit.*, p. 514.
- 51 *Ibidem*, p. 518.
- 52 Cuvânt folosit odinioară în graiul bănățean, vine din germanul „melden” — a raporta.
- 53 „Varschrift” — regulament (l. germană).
- 54 Cuvânt folosit în graiul bănățean desemnând biletele de bancă, bancnotele.
- 55 I. Babeu, *Din peripețiile subsemnatului și a colegilor*, în „Vasiova”, nr. 6—7/1933, p. 5—6.

- 56 Gr. Mihăiutu, *Op. cit.*,
- 57 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caietul Timiș I, f. 143—145.
- 58 C. Kirilescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, București, 1989, p. 259—264.
- 59 I. Drăghici, *Relatare...*, f. 5.
- 60 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Maciova, Nr. 121, Chestionar, răspunsul nr. 11.
- 61 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caietul Timiș III, f. 560.
- 62 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 27
- 63 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosarul Rusca Montană, nr. 167, Chestionar, răspunsul nr. 5.
- 64 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Ilova, nr. 103, Chestionar, răspunsul nr. 5.
- 65 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jena, nr. 106, Chestionar, răspunsul nr. 11.

CAPITOLUL III

- 1 L. Viniciu, (*Din acele vremuri de înălțare...*). Articol publicat într-un ziar bănățean în perioada interbelică. Se află cuprins dar fără indicații bibliografice utile în Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 410—417, unde a fost decupat din acel ziar și apoi lipit pe filele citate. Nu este deci o sursă inedită.
- 2 Răspunsul lui Ioan Lăpăduș către N. Ilieșiu, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Ohaba Mâtnic, nr. 137.
- 3 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 311.
- 4 V. Olariu, *Raport din Făgetul anilor 1918 (și 1914—1918)*, Fond Ilieșiu, Dosarul Făget, nr. 102.
- 5 E. Sudreșianu, *Scurt istoric a com(unei) Coșteiul de Sus, plasa Făget, jud. Severin din anul 1918*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Coșteiul de Sus, nr. 78.
- 6 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 399.
- 7 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 66.
- 8 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Rădmănești, nr. 159, Chestionar, răspuns nr. 3.
- 9 C. Lungu, *Rechiziții...*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Feneș, nr. 89.
- 10 T. Oance, *Din războiul mondial*, în „Vasiova”, nr. 8/1933, p. 8.
- 11 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 178.
- 12 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Căprioara, nr. 39, chestionar, răspunsul 3.
- 13 I. Jurca, *Aneză la chestionarul comunei Dragomirești cu privire la evenimentele anului 1918*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Dragomirești, nr. 68.
- 14 Fondul Ilieșiu, M.B.T. Dosar Drăgșinești, nr. 69, chestionar, răspunsul nr. 4.
- 15 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Sălbăgelul Nou, nr. 173, Chestionar, răspunsul nr. 3.
- 16 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Tomești, nr. 193, Chestionar, răspunsul nr. 3.
- 17 Răspunsul lui Teodor Băianțiu către N. Ilieșiu din 23 iunie 1934, Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 176.
- 18 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș, f. 176.
- 19 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș III, f. 411.
- 20 E. Sudreșianu, *Op. cit.*, f. 2.
- 21 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 374—376.
- 22 Răspuns la apelul lui N. Ilieșiu, Fond Ilieșiu, Dosar Bulci, nr. 32.
- 23 Răspunsul lui A. Moldovan, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Căpâlnaș, nr. 38.
- 24 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 424—427.
- 25 I. Domașneanu, *Comuna Iablanța*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Iablanța, nr. 100.
- 26 N. Vălean, N. Aron, *Memoriul locuitorilor din comuna Cornea plasa Teregova, jud. Caraș-Severin despre cele petrecute aci după prăbușirea Austro-Ungariei*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Cornea, nr. 47.
- 27 Răspunsul lui Dimitrie Lupea către N. Ilieșiu, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jena, nr. 106.
- 28 V. Olariu, *Op. cit.*
- 29 E. Sudreșianu, *Op. cit.*
- 30 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Brănești, nr. 24, chestionar, răspunsul nr. 4.

- 31 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 374—376.
- 32 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș, f. 38—39.
- 33 P. Oance, *Op. cit.*, nr. 20—24/1933, p. 8—10.
- 34 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 247—248.
- 35 *Ibidem*, f. 240—242.
- 36 *Ibidem*, f. 112.
- 37 *Ibidem*, f. 150—151.
- 38 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 404.
- 39 *Ibidem*, f. 392.
- 40 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Căpricara, nr. 39, chestionar, răspunsul nr. 3.
- 41 *Ibidem*, răspunsul nr. 4.
- 42 S. Lapugian, *Tradiție din anul 1918*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Petroasa, nr. 148.
- 43 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 255.
- 44 Arhivele Statului București, Colecția microfilme S.U.A., rola 616, cadrul 72.
- Apud V. Screciu, *Documente americane privind situația Banatului în prima jumătate a anului 1919*, lucrare aflată sub tipar în „Banatica” XIII. Mulțumirile noastre pentru permisiunea de a fi citată.
- 45 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș III, f. 542.
- 46 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 100—101.
- 47 *Ibidem*, f. 132.
- 48 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 135.
- 49 *Ibidem*, f. 118.
- 50 *Răspunsul preotului ortodox din localitate către N. Ilieșiu*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Rusca Montană, nr. 167.
- 51 T. Oance, *DI. Petru Balica*, în „Vasiova”, nr. 15—18/1932, p. 5.
- 52 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș III, f. 481.
- 53 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș II, f. 293.
- 54 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 182.
- 55 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș II, f. 368—370.
- 56 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 87—88.
- 57 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 138—139.
- 58 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 310.
- 59 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 92.
- 60 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jupalnic, nr. 110, chestionar, răspunsul 4.
- 61 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Cladova, nr. 46, chestionar, răspunsul nr. 7.
- 62 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 168.
- 63 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 23.
- 64 *Ibidem*, f. 127 (Divici); Dosar Svinița, nr. 184.
- 65 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 195.
- 66 *Istoricul comunelor Mătnicul Mic și Drăgășinești. Anii 1914—18*. Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Mătnicul Mic, nr. 126.
- 67 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 455—457.
- 68 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 463—465.
- 69 N. Văleanu, N. Aron, *Op. cit.*, p. 15—16.
- 70 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Rădmănești, nr. 159, chestionar, răspunsul nr. 7.
- 71 *Răspunsul lui Ge. Vucu către N. Ilieșiu*, Dosar Labașinț, nr. 118.
- 72 Lupulescu, *Istoricul comunei Glanda Română, jud. Severin în anul 1918*, Dosar Gladna Română, nr. 111.
- 73 Vezi, *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania...*, passim.
- 74 N. Secoșan, (*Ascultând de la bătrânii satului...*), Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Răchita, nr. 158.
- 75 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 186.
- 76 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 9.
- 77 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Crușovăț, nr. 84.
- 78 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Crâșma, nr. 80.
- 79 Gh. Cornean, *Scurt, cuprinzător istoric al comunei Poeni din anul 1918*, Dosar Poeni, nr. 150.
- 80 Calțun, *Amintiri din anul 1918...*, Dosar Cornea, nr. 47.
- 81 I. Alexandru, *Memoriu*, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Cornea, nr. 47.

- 82 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Criciova, nr. 57, chestionar, răspuns nr. 4.
 83 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosarul Dalci, nr. 63, chestionar, răspunsul nr. 4.
 84 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 34.

CAPITOLUL IV

- 1 I. D. Suci, *Banatul și Unirea din 1918*, în „Studii. Revistă de Istorie”, nr. 6/1968, p. 1101.
 2 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caietul Caraș II, f. 242.
 3 G. Mihăiutu, *Nepotul țaranului bănățean pe cărările vieții*, Mss, în colecție reșiteană, p. 112—115.
 4 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 458.
 5 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș III, f. 505.
 6 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jena, nr. 106, răspunsul preotului D. Lupea către N. Ilieșiu.
 7 Răspuns la solicitarea lui N. Ilieșiu, Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Tincova, nr. 191.
 8 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 87.
 9 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 395.
 10 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 122.
 11 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 312, Vezi și E. Novacovici, *Suferințe*, Oravița, 1926, p. 57—59.
 12 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III.
 13 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Domașnea, nr. 67.
 14 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 243.
 15 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 23.
 16 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caietul Timiș II, f. 293.
 17 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosarul Feneș, Chestionar.
 18 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 37—38 (Bocșa Montană), f. 139 (Duleu).
 19 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 80 (Cărbunari), Caiet Caraș II, f. 207.
 20 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 392.
 21 *Ibidem*, f. 400.
 22 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 66.
 23 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș III, f. 501—502.
 24 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 420.
 25 *Ibidem*, f. 367.
 26 *Ibidem*, f. 384.
 27 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caietul Timiș I, f. 173.
 28 *Ibidem*, f. 169.
 29 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 151.
 30 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș III, f. 473.
 31 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 44.
 32 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caraș II, f. 255.
 33 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 40.
 34 St. Lazăr, *Răspuns* la un chestionar, probabil chiar la cel al lui N. Ilieșiu, manuscris în colecție particulară din Goruia.
 35 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 334.
 36 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 107.
 37 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Tomești, nr. 193, Chestionar, răspuns nr. 8.
 38 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Plavișevița, Nr. 178, Chestionar, răspunsul nr. 8.
 39 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Plugova, nr. 151.
 40 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Zgribești, nr. 216, Chestionar, nr. 8.
 41 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 56.
 42 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Sălbăgel, nr. 172, Chestionar, nr. 8.
 43 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș III, f. 525.

CAPITOLUL V.

- 1 I. D. Suci, *Banatul și Unirea din 1918*, în „Studii. Revistă de Istorie”, nr. 6/1968, p. 1101—1103.
- 2 I. Munteanu, *Mișcarea națională din Banat 1881—1918*, Timișoara, 1994, p. 256.
- 3 *Ibidem*, p. 253.
- 4 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș II, f. 159.
- 5 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Zgribești, nr. 216, Chestionar, 8.
- 6 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 151.
- 7 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș I, f. 153.
- 8 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 23.
- 9 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 404.
- 10 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Mătnicul Mare, nr. 125, chestionar, răspuns 8 (în continuare se va trece numai cifra răspunsului).
- 11 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Bujor, nr. 31, chestionar, 8.
- 12 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 438.
- 13 *Ibidem*, f. 427.
- 14 *Ibidem*, f. 464—465.
- 15 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 400.
- 16 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jena, nr. 106, Răspunsul preotului Lupea.
- 17 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Caietul Timiș I, f. 170.
- 18 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosarul Petroasa, nr. 148, chestionar, 8.
- 19 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Pioneni, nr. 150, chestionar, 8.
- 20 Fondul Ilieșiu, M.B.T., Dosar Fârdea, nr. 78, chestionar, 8.
- 21 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Breazova, nr. 25, chestionar, 8.
- 22 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Timiș, f. 122.
- 23 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Voislova, nr. 211, Chestionar, 8.
- 24 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Verendin, nr. 208, Chestionar, 8.
- 25 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Goleț, nr. 91, Chestionar, 8.
- 26 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Valea Bistrei, nr. 198, chestionar, 8.
- 27 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Pârvoava, nr. 143, chestionar, 8.
- 28 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Zăbălt, nr. 212, chestionar, 8.
- 29 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Zăgugeni, nr. 213, chestionar, 8.
- 30 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Jena, 106, Relatarea lui D. Lupea.
- 31 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Voislova, nr. 211, Chestionar, 7.
- 32 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Zăgugeni, 213, N. Cornean, *Relatare*.
- 33 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Teregoava, nr. 190, *Descrierea întâmplărilor întâmplăte în anul 1918 în comunele aparținătoare notariatului Teregoava*, document nesemnat.
- 34 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Criciova, nr. 57, Chestionar, 8.
- 35 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Gladna Română, nr. 86.
- 36 Gr. Mihăișiu, *Nepotul țărânului bănățean pe cărările vieții*, Mss., p. 109—111.
- 37 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș I, f. 43.
- 38 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet Caraș III, f. 501.
- 39 Fond Ilieșiu, M.B.T., Dosar Sacu, nr. 166. *Relatare pentru N. Ilieșiu*.

CAPITOLUL VII.

- 1 (P.) Oance, *Din războiul mondial*, în „Vasiova”, Nr. 1, 4—7, 13—14, 18—20 din 1934.
- 2 Fond Ilieșiu, M.B.T., Răspunsul preotului Iuliu Lăzărescu la chestionarul N. Ilieșiu, Dosar Căprioara, Nr. 39.
- 3 Fond Ilieșiu, M.B.T., Caiet III, f. 364—365.
- 4 E. Cimponeriu, *Reșița luptătoare*, București, 1965, p. 51.
- 5 P. Râmneanțu, *Visuri pe Semenici*, 1980, manuscris aflat în copie xeroxată la Biblioteca Județeană Caraș-Severin din Reșița, cota B. III 195.

DAS BANAT IN DER „KLEINEN“ MEMORIALISTIK (1914—1919). EINE IGNORIERTE GESCHICHTE

(Zusammenfassung)

Diese Arbeit setzt sich als Ziel, im Rahmen der historischen Erforschung der Ereignisse von 1914—1918, die Auswertung einer Quellenkategorie die in großem Maße ignoriert geblieben ist. Es handelt sich um die sogenannten „alternativen“ Quellen. Wir gehen von der Überzeugung aus, daß die ausschließliche Benützung der „klassischen“ Archivurkunden eher eine Wiederherstellung der Bilder der Verwaltung, verschiedener Institutionen erlaubt und nicht das Leben der Menschen so wie es war darstellt und bringen memorialistische Texte, Korrespondenz und Tagebücher in den Umlauf. Der wichtigste Zweck der Arbeit ist die Zeugen der Ereignisse sprechen zu lassen, mit ihren Wörtern zu erzählen wie sie das Geschehene empfunden haben, was sie verstanden haben und welchen Sinn sie den großen Umwälzungen gegeben haben. Beginnend mit der zweiten Hälfte des 19. Jh. kann man ein Interesse für die Memorialistik in der Welt des rumänischen banater Dorfes feststellen. Die wichtigen historischen Ereignisse, wie es die Revolution von 1848—1849, der erste Weltkrieg, die Vereinigung von 1918 waren, bildeten jene Spannung die im Gewissen der ruralen Eliten, aber auch im einfachen Bauern die Notwendigkeit hervorgerufen haben Zeugnis abzulegen. Sie, die gewöhnlichen Menschen verstehen daß sie an außergewöhnlichen weltumwälzenden Ereignissen teilgenommen haben. Von hier aus kommt der innere Impuls, der sie veranlaßt zu schreiben. So erscheint eine besondere Art von Memorialistik. Diese ist überhaupt für die Geschichte der Mentalitäten, der Sensibilitäten und der Imagologie wichtig, in einem Wort gesagt für die sogenannte neue Geschichte. Ihre Auswertung erlaubt die Änderung einiger historiographischer Klischeés, aber auch die Vervollkommenung der eigentlichen Informationen. Durch die Memorialistik spricht eine „kleine“ Welt. Es ist die sogenannte „stumme Welt“, die Welt des Dorfes. Sie erscheint jetzt in einer geänderten Lage, weit entfernt von der Bewegungslosigkeit und dem non-historischen in die sie von einer zu beeilten Geschichtsschreibung eingeordnet war. Man kann keine „große“ Geschichte schreiben wenn man des Tagebuch eines banater Bauern, der die Unendlichkeit des Gebietes zwischen Wolga und Nistru während des Bürgerkrieges durchqueren müßte, kennt. „Die lange Reise des Gefangenen“ ist eine der Dimensionen die bis jetzt ignoriert wurden. Diese rumänischen Bauern die von den Russen gefangen wurden, kehren Heim indem sie die Welt umkreisen. Sie gehen aus Rußland nach China, von hier nach Japan und kommen auf englischen Schiffen nach Hause. Andere, aus Frankreich, Italien, Rußland gehen zu den Freiwilligen Korps die dort gebildet wurden und erleben auch sie die Spannung aussergewöhnlicher Reisen. In ihre Dörfer angelangt — die letzten erst 1930! — erzählen sie das Erlebte und einige von ihnen schreiben es sogar auf, „so, daß man es weiß!“.

Diesen haben wir einige Berichte von Offizieren aus der österreichisch-ungarischen Armee beigegeben. Sie sind heimgekehrt, verteidigt von den Soldaten der rumänischen Einheiten, die trotz des Zerfalls des Reiches ihren Zusammenhalt bewahrt haben. Sie kamen in ein bewegtes, von Aufständen erschüttertes Banat heim und gründeten die Nationalgarden. In kurzer Zeit findet die serbische Besatzung statt, die im November 1918 mit Mandat von der Entente begonnen hat. Dieses Mandat war zeitbedingt, es drohte aber sich zu permanentisieren. Dies veranlaßte die rumänische Reaktion die manchmal die Form des bewaffneten Widerstandes angenommen hat. Diese Episode wurde gewöhnlich von der rumänischen Geschichtsschreibung ignoriert, obwohl sie wegen ihrer wichtigen Rollen und Folgen eine aufmerksame Behandlung erfordert. Aus diesem Grund widmen wir ihr ein besonderes Kapitel. Im Herbst des Jahres 1918 wurde im Banat Blut vergossen. Ungarische und pro-ungarische Truppen haben in vielen Dörfern Massakern gemacht. Auch diese Tatsachen wurden wegen propagandistischer Parolen die dem proletarischen Internationalismus lieb waren, verschwiegen. Die Boten von Bela Kuns Bolschewismus suchten Anhänger im Banate. Sie haben sie aber nicht unter

den Rumänen gefunden, die dieser Ideologie zutiefst abgeneigt waren, wie es übrigens auch die amerikanischen Militärbeobachter bemerkten.

Sowohl die serbische Armee, als auch die „roten“ Abteilungen, die aber im Grunde genommen Anhänger des ungarischen Standpunktes waren, versuchten oft mit Waffengewalt, die rumänischen Abgeordneten zu hindern nach Alba Iulia zu gehen, dort wo am 1. Dezember 1918 die Große Nationalversammlung stattgefunden hat, die die Vereinigung Siebenbürgens und des Banats mit Rumänien ausgerufen hat. Die Banater haben ohne Bedenken für die bedingungslose Vereinigung gestimmt. Erst im Sommer des Jahres 1919 kamen die rumänischen Truppen in diese von der serbischen Armee besetzten Gebiete.

Der Hauptzweck dieser Arbeit ist zu schildern wie sich dies alles im Gewissen der Zeitgenossen, der „gewöhnlichen“ Menschen, die letztendlich Geschichte machen, widerspiegelt hat. Die Arbeit gliedert sich in die Reihe jener historischen Mitteilungen ein, die die Humanisierung — durch Benützung von direkten Aussagen der Dorfgemeinschaften — und die Demokratisierung der Geschichte verfolgen. Die Teilnehmer sprechen frei. Die Verfasser erklären, daß sie bewußt deren Aussagen nicht gestört haben und die Zeugen in den Vordergrund geschoben haben.

CONVORBIRI ROMÂNNO-UNGARE
LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL
— TRATATIVELE DE LA ARAD DINTRE
CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN
ȘI CONSILIUL NAȚIONAL UNGAR,
13—14 NOIEMBRIE 1918

ALEXANDRU GHIȘA

Primul război mondial îi găsește pe români și unguri în componența aceluiași stat — Imperiul Austro-Ungar. Un imperiu care se detașa prin caracterul său multinațional. În același timp, din punct de vedere geopolitic, Austro-Ungaria era înconjurată de state al căror interes național era ca monarhia să se dizolve pentru desăvârșirea unității lor. Această realitate a marcat politica externă austro-ungară în toată perioada dualistă.

Un memoriu datat după 1881, provenit din arhivele austriece și redactat de ministrul de externe al Austro-Ungariei, contele Gusztav Kálnoky¹ abordează problema naționalităților în imperiu, inclusiv problema românilor din Transilvania și Ungaria de Est, devenită deja o chestiune cu implicații internaționale. Șeful diplomației austro-ungare sublinia că în „provinciile jumătății ungare” există trei probleme de importanță „națională și internațională”, respectiv problema sârbo-croată, problema românească și problema sașilor din Transilvania².

La timpul respectiv, mișcarea politică a slavilor de sud nu prezenta pentru diplomația vieneză motive serioase de îngrijorare, iar problema sașilor din Transilvania nu a avut în sine o importanță statală, deoarece era în afara oricărei legături cu o mișcare națională a germanilor din Ungaria.

Cu totul altfel, ca grad de periculozitate, este prezentată de către șeful diplomației vieneze „situația în ce privește elementul rasial românesc”³. Contele Gusztav Kálnoky, el însuși de origine maghiară, dovedește înțelegere pentru acțiunile guvernului regal de a obține pentru ideea de stat ungar o recunoaștere generală și necondiționată, precum și pentru modul de acțiune prin școală și instituții publice în direcția „absorbției lente a celorlalte naționalități”⁴. Motivația acțiunii guvernamentale ungare rezidă din faptul că elementul maghiar se află în minoritate absolută față de celelalte comunități naționale ale acestei jumătăți de imperiu. Kálnoky însuși menționează că „în cifra totală a populației provinciilor Coroanei ungare de aproximativ 15,5 milioane, maghiarii sunt o minoritate care, după evaluările cele mai favorabile lor, rămâne cu mult în urma cifrei de 7 milioane” și adaugă apoi: „Cam la același număr se ridică cifrele acceptate în totalitate pentru numărul

elementului românesc⁴⁵. Numai că, subliniază diplomatul vienez, o parte a elementului românesc a reușit să se unească într-un stat național, pentru care are cuvinte de apreciere. Ridicat din începuturi modeste, statul român a știut să-și câștige mai întâi recunoașterea independenței sale, apoi, treptat un rang și o poziție internațională. Capacitatea de dezvoltare culturală, în sensul ideilor de stat modern, nu poate fi contestată neamului românesc. Această întemeiere durabilă a unui stat a avut repercusiuni directe asupra supușilor români ai Coroanei lui Ștefan și apare inevitabil ca privirile românilor din Ungaria să se îndrepte spre statul înrudit ca neam. Curtea vieneză era conștientă de faptul că interesele naționale ale poporului român depășeau granițele politice ale țării.

Atitudinea guvernului autonom ungar față de români a creat neîncredere și antipatie reciprocă, ceea ce a afectat relațiile Austro-Ungariei cu Regatul României, țară cu care diplomația vieneză voia să promoveze relații bune și prietenești, din interese politice și comerciale. Intențiile pozitive ale Curții de la Viena față de România nu și-au găsit ecoul intern în modificarea atitudinii guvernelor ungare față de români.

Războaiele balcanice (octombrie 1912—mai 1913, iunie—august 1913) au produs mutații sensibile în raporturile României cu Austro-Ungaria. În ambele războaie monarhia a fost de partea învinșilor, în primul a sprijinit Turcia, iar apoi Bulgaria⁶. Serbia a ieșit din războaie mai mare și mai puternică, iar tendința de creare a unui stat iugoslav — care să unească slavii de sud, respectiv Croația, Slovenia, dar și Bosnia-Herțegovina — a devenit o amenințare serioasă pentru interesele monarhiei dualiste în Balcani⁷.

Poziția României față de evenimentele din Balcani și creșterea considerabilă a influenței sale politice în regiune a deteriorat relațiile cu Austro-Ungaria. Mai mult, atitudinea Curții de la Viena față de Pacea de la București, exprimată în intenția de revizuire a tratatului semnat, a contribuit la slăbirea influenței Puterilor Centrale asupra Regatului României⁸.

Urmărind îmbunătățirea relațiilor cu România, diplomația germană și vieneză au întreprins diverse acțiuni pentru a tona poziția guvernului român și a Curții regale și a găsi cele mai adecvate mijloace de recuperare a acestui aliat. Prin reprezentanții lor diplomatici la București, cele două puteri imperiale au urmărit îndeaproape starea de spirit existentă atât la nivelul factorilor de decizie politică, cât și în opinia publică românească. Semnificativă în acest sens a fost numirea contelui Ottokar Czernin, la sfârșitul anului 1913, ca ministru al Austro-Ungariei la București. Personalitate politică de prim rang și prieten intim al prințului moștenitor, arhiducele Franz Ferdinand, Czernin s-a angajat într-o activitate intensă, a folosit mijloace variate și a întreprins acțiuni pe toate planurile posibile pentru îndeplinirea misiunii sale⁹.

În paralel însă, se intensifică și acțiunile Antantei pentru a influența poziția României în acțiunile de regroupare ce preced conflagrația mondială. Considerente de natură geopolitică, militar-strategică și mai ales bogățiile în petrol și cereale, produse de o importanță determinantă într-o confruntare militară, au constituit obiectul unor serioase intervenții diplomatice asupra României, tatonări însoțite inclusiv de promisiuni privind satisfacerea revendicărilor noastre teritoriale, atât din partea

Antantei, cât și a Puterilor Centrale. Cheia problemei în raporturile României cu acestea din urmă rămâne situația românilor din Austro-Ungaria, unde are loc o radicalizare a mișcării naționale, mai ales în Transilvania, sub conducerea Partidului Național Român (P.N.R.).

Încă la sfârșitul lunii noiembrie 1912, liderul politic român, Ion I. C. Brătianu, urmărind o manevră diplomatică, sugerează Curții de la Viena necesitatea unor tratative între românii din Transilvania și guvernul autonom ungar. Argumentul lui Brătianu a fost de ordin politic, în sensul că față de presiunea rusească, ar dori să manifeste mai puține rezerve față de politica autorităților de la Viena aceasta din urmă fiind interesată în câștigarea opiniei publice din România¹⁰.

Pentru prima dată, sub presiune vieneză, guvernul autonom ungar este nevoit să accepte ca parteneri de discuții pe reprezentanții comunității românești din Transilvania și Ungaria. Dacă anterior, unii conducători ai P.N.R. au tratat pe cont propriu cu reprezentanți ai autorităților de la Budapesta, presiunea politică externă a silit ambele părți să înceapă negocieri directe, care aveau să dureze, cu mai multe întreruperi, de la 14 ianuarie 1913 până la 17 februarie 1914¹¹.

Pentru opinia publică ungară era un fapt inedit ca președintele parlamentului ungar, István Tisza¹², să stea la masa tratativelor cu reprezentanți ai minorităților, până atunci dezavuați public, ceea ce se întâmpla pentru prima dată de la instaurarea dualismului¹³. Au fost primele contacte oficiale româno-ungare, derulate în interiorul monarhiei dualiste, dar fără rezultate notabile. Pentru P.N.R. și mișcarea națională românească, eșecul tratativelor cu Budapesta a contribuit la clarificarea și radicalizarea direcțiilor de acțiune politică pentru perioada imediat următoare. Elita politică românească din Transilvania și Ungaria, în deplin consens, își va alege un drum cu sens unic — obținerea autodeterminării, despărțirea de Austro-Ungaria și Unirea cu România. P.N.R. și-a păstrat deci nealterate principiile programului său de luptă națională și va acționa consecvent în direcția concretizării acestora.

Această atitudine va găsi un larg sprijin în România, unde se intensifică acțiunile menite să demonstreze unitatea poporului român în apărarea cauzei naționale a fraților oprimați din imperiile vecine multinaționale.

Situația României în contextul european marcat de contradicțiile interstatale ce premerseră izbucnirea războiului mondial a fost exprimată semnificativ de Nicolae Iorga, în interviul acordat ziarului „Românul: din Arad (octombrie 1913): „Politica viitoare a României este politica intereselor națiunii române sprijinită pe energia, solidaritatea și organizarea tuturor românilor“, iar referitor la relațiile României cu Austro-Ungaria a afirmat: „Eu sunt și acum împotriva unei alianțe cu Austro-Ungaria. Cu cine să te aliezi? Cu jumătatea austriacă ce nu înseamnă nimic sau cu jumătatea ungară care ne este ostilă? Aceasta, după părerea mea, nu are nici un viitor decât sprijinită de Italia și România“, adăugând că „Nu avem motiv să provocăm Austro-Ungaria, nici s-o sprijinim. Noi nu ne-am menținut prin protecția ei și nici nu vom pieri fără această protecție. Ajută-te singur, atunci te vor ajuta și aliații tăi, aceasta este linia de orientare pe care trebuie s-o urmărim“¹⁴.

Reacțiile la cuvintele istoricului și omului politic român, N. Iorga, nu au întârziat să apară la Viena. Șeful Statului Major al armatei, Frantz Conrad von Hoetzendorff, atrăgea atenția ministrului de externe din Ballplatz că „ideea României Mari a câștigat în așa măsură teren solid, încât Transilvania, Bucovina și Basarabia reprezintă obiectivele cele mai apropiate spre care tinde România, privirile fiind deocamdată îndreptate mult mai intens asupra Transilvaniei decât a Basarabiei“, relevând că, într-un viitor război „nu se mai poate conta pe România ca aliat“¹⁵. La o concluzie similară ajunge și contele Czernin în decembrie 1913, când face constatarea că tratatul secret de alianță dintre cele două state „nu are o valoare mai mare decât a cernelii și a hârtiei pe care este scris“¹⁶. Aceasta și pentru că situația românilor din Transilvania și Ungaria nu s-a îmbunătățit cu nimic timp de 30 de ani, de la semnarea de către România, în 1883, a Tratatului de alianță cu Austro-Ungaria, Germania și Italia.

Eșecul tratatelor P.N.R. cu guvernul autonom ungar este pus și pe seama principelui moștenitor, Franz Ferdinand, cunoscut cu atitudine antiungară, „care ar fi promis românilor un rol decisiv sub regimul său oare urma să fie instaurat cât mai curând“¹⁷. Din punctul de vedere ungar, prin sistarea definitivă a tratatelor, la începutul anului 1914, a eșuat ultima tentativă care se propusese, conform raporturilor de forță ale regimului dualist, de a integra pe români, de aceeași manieră ca și pe sași, în viața politică a Ungariei¹⁸. În ce consta o asemenea propunere și care ar fi fost finalitatea ei, nu se cunosc detalii. Oricum, ar fi fost prima inițiativă ungară de la 1437, când s-a constituit în Transilvania „Unio Trium Nationum“, între unguri, secui și sași — de a accede și pe români la viața politică.

Pentru anii imediat următori, în Transilvania și Ungaria de Est, scena politică va fi marcată de lupta pentru supremație între maghiari și români. Atitudinea unora din politicienii unguri se modifică după 1913, când România a fixat termenii Păcii de la București și apărarea ca „o putere în devenire“ în Europa de Sud-Est¹⁹. Tendința de a regulariza într-o oarecare măsură situația românilor va fi stopată de anii războiului, care vor crea o situație istorică cu totul nouă.

Dublul asasinat de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, căruia îi cad victime arhiducele Franz Ferdinand și soția sa, a însemnat pentru români că ideile federaliste și-au pierdut orice sens. Posibilitatea realizării unei autonomii în cadrul „regatului ungar“ era de asemenea lipsită de perspectivă, convingere exprimată în octombrie 1914, cu ocazia participării delegației P.N.R. la înmormântarea regelui Carol I al României, de Ștefan Cicio Pop, care îi spunea lui O. Czernin că „în István Tisza nu se poate pune nădejde, pentru că este prea meschin și desigur că nu va face nimic pentru români“²⁰.

Contele Tisza a primit probabil nu fără oarecare satisfacție vestea decesului lui Franz Ferdinand și se grăbește să se deplaseze la Viena pentru a transmite condoleanțe familiei imperiale, ocazie cu care comunică ministerelor de externe și apărării că el nu este de acord cu declanșarea războiului. În calitate de prim-ministru al guvernului autonom ungar, chiar dacă în domeniul politicii externe exista o oarecare cooperare, opiniile lui având un caracter consultativ, în probleme de apărare nu

avea nici un drept de a se amesteca²¹. I. Tisza insistă în opiniile sale, transmitând ministrului de externe Berchtold un memoriu în acest sens. Acesta din urmă îi aduce și la cunoștință șefului Statului Major, Conrad von Hoetzendorff că „Tisza se opune războiului pentru că îi este frică de un atac românesc în Transilvania²². Atitudinea lui Tisza a fost determinată de două considerente: un atac asupra Serbiei însemna cucerirea și includerea acestui teritoriu, ceea ce ar fi dus la creșterea numerică a populației sud-slave și implicit pericolul transformării monarhiei dualiste în una trialistă, în defavoarea Ungariei; în ce privește Transilvania, o intervenție a armatei române ar fi dus la o răscoală a populației românești, ceea ce l-ar fi obligat la recunoașterea autonomiei acestui teritoriu sau chiar la pierderea lui, ceea ce nu putea fi acceptat la Budapesta.

Războiul se declanșează însă între cele două grupări militare — Puterile Centrale și Antantă — și se extinde rapid. România și Italia se declară neutre.

Pentru Partidul Național Român din Transilvania și Ungaria de Est, izbucnirea războiului nu înseamnă trecerea la o etapă de inactivitate. După o ședință a Consiliului Executiv al P.N.R., Octavian Goga și Vasile Lucaci renunță la funcțiile lor și trec în România, unde vor desfășura o activitate deosebită în favoarea unirii în „Cercul bucovinenilor și transilvănenilor din București”²³. Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio Pop, Valeriu Braniște, Vasile Goldiș și alții rămân în Transilvania și Ungaria și vor acționa în limitele impuse de măsurile excepționale determinate de starea de război. De la 1 august 1914 au intrat în vigoare următoarele restricții: limitarea dreptului pentru întâlniri și adunări publice, introducerea legii marțiale, interzicerea unor perioade ale naționalităților și chiar măsuri de intimidare și restrângere a libertăților pentru unele naționalități²⁴.

Chiar dacă Alexandru Vaida-Voevod și Teodor Mihali au făcut declarații de încredere față de monarhie, iar Vasile Goldiș și Ștefan Cicio Pop au dat și ei o declarație de credință în Parlamentul de la Budapesta pentru a putea participa ca reprezentanți ai P.N.R. la funerariile regelui Carol I al României (octombrie 1914), aceasta nu înseamnă că ei și-au abandonat idealul național. Semnificativ, în acest sens, este atitudinea deosebit de critică a lui Alexandru Vaida-Voevod față de autoritățile ungare și interviul acordat unui reprezentant al Cartierului General german, în aprilie 1915, cu privire la problema românilor din Transilvania și Ungaria, afirmând că „noi cerem încă de la 1848, zadarnic, garantarea dezvoltării noastre etnice libere în domeniul cultural, politic și economic, adică asigurarea instituțională constituțională, a aceluia grad de libertate etnică, așa cum o posedă de mult popoarele Austriei”²⁵. El face mențiunea că libertățile și instituțiile culturale pe care le mai au nemaghiarii, există din perioada absolutismului austriac. În schimb, după 1868 „nici măcar o singură școală românească nu s-a mai deschis, iar gimnaziile cu limba de predare germană din Timișoara, respectiv cel cu limba de predare română din Beiuș au fost maghiarizate,” iar după intrarea în vigoare a legii Apponyi (1908) „au fost închise peste 600 școli elementare românești”²⁶. Radiografia structurii etnice pe care o face Vaida-Voevod Parlamentului de la Budapesta exprimă cel mai izbitor contrast al „democrației” ungare — „3,2 milioane români au în Parla-

mentul ungar 5 deputați, 2,5 milioane slovaci, 2 deputați și 2,2 milioane germani nici un deputat. Pe când cei mai puțin de 10 milioane maghiari (după recensământ ungar) trimit în acest corp legislativ 395 deputați²⁷.

De notat că acest parlament ales în 1910, dominat de nobilime și clasa mijlocie ungară naționalistă, va funcționa până în 1918, deoarece alegerile din 1915 au fost anulate din cauza războiului.

În perioada 1914–1916, cât România și-a menținut statutul de neutralitate, asupra Budapestei s-au făcut presiuni insistente din partea factorilor de decizie diplomatică de la Viena și a Cancelariei imperiale germane pentru rezolvarea problemei românilor din Ungaria. Motivația acestor intervenții era determinarea României de a intra în război alături de Puterile Centrale. Oligarhia ungară nu renunța însă la supremația ei, iar șeful executivului, I. Tisza, a manevrat de o așa manieră încât să zădărnicească alăturarea României.

Între timp, la București, campania diplomatică a lui Ion I. C. Brătianu se încheie la 17 august 1916, prin semnarea Convenției politice între România și Antantă privind integritatea teritorială și frontierele României după război²⁸, însoțită de o Convenție militară între Franța, Marea Britanie, Italia, Rusia și România²⁹.

Hotărârea guvernului Brătianu este discutată în Consiliul de Coroană convocat de regele Ferdinand la 27 august 1916, iar în aceeași zi, seara, ministrul României la Viena s-a prezentat la Palatul Ministerului de Externe din Ballplatz, unde a depus Declarația de război pe care Regatul României o făcea Imperiului Austro-Ungar³⁰.

Intrarea trupelor române în Transilvania, în noaptea de 27/28 august 1916 și înaintarea lor rapidă provoacă entuziasm în rândul românilor și consternare în rândul ungarilor.

István Tisza este supus unor aspre critici în parlamentul de la Budapesta pentru că lăsase Transilvania nesupravegheată și drept răspuns, la adăpostul stării excepționale, ia măsuri dure de represiune împotriva românilor. Încep o serie de procese intentate populației românești pentru agitație și trădare de patrie, iar un număr de 8 500–10 000 de români sunt deportați la vest de Tisa. De asemenea, până în iunie 1918, alți 2 000–3 000 de români au fost închiși în lagăre din zona orașului Sopron și în localități din actualul land austriac Burgenland³¹.

Intrarea României în război a servit guvernului autonom ungar drept pretext pentru punerea în aplicare a „zonei culturale” la granița Transilvaniei spre România, prin care au fost desființate 311 școli confessionale românești, la care funcționau 477 de învățători și cărora, ministrul instrucțiunii, contele Apponyi, le-a retras de la 02.08.1917 ajutorul de stat. În locul acestor școli confessionale urmau să se deschidă școli de stat cu limba de predare predominant maghiară. În același timp s-au introdus restricții privind transferul fondului funciar în „zona culturală” desemnată³². Nu toate măsurile restrictive ajung să fie puse în practică, atât datorită protestelor populației românești, cât și evoluției politice, militare, dar și sociale din statele beligerante.

La 21 noiembrie 1916 moare împăratul Franz Iosif. Succesorul lui, arhiducele Carol, devine Carol I, împărat al Austriei și Carol al IV-lea, ca rege al Ungariei³³. Întrucât acesta nu-l agreea pe I. Tisza, pune problema schimbării lui din fruntea guvernului ungar. De asemenea, îl în-

locuiește la 27 decembrie 1917 pe Burian, omul lui Tisza, de la conducerea ministerului de externe, cu Ottokar Czernin³⁴.

Dificultățile întâmpinate pe teatrele de război, determină Curtea de la Viena la unele tentative de încheiere a păcii, unele chiar cu asentimentul Berlinului, nerealizate însă. În același timp, în Austria cresc în amploare mișcările sociale și naționale, contribuind la dezorganizarea structurilor statale. „Alianța Cehă” propune transformarea Austriei într-o federație de state cu drepturi egale, „Clubul Slavilor de Sud” — sloveni, croați, sârbi — propun unirea lor în cadrul monarhiei, iar ucrainenii cer și ei o unitate teritorială distinctă³⁵. Acțiunile cehoslovacilor și iugoslavilor din emigrație obțin sprijinul Puterilor Antantei. În aceste condiții, la 23 iunie 1917, șeful guvernului austriac, Seidler, promite o reformă constituțională care vine în întâmpinarea cererilor naționalităților din imperiu³⁶.

Din punctul de vedere al guvernului autonom ungar, eforturile de unire a cehoslovacilor și iugoslavilor în cadrul monarhiei duc la distrugerea acesteia. Ambele mișcări determină atașarea teritoriilor „ungare” locuite de slavii de sud și de slovaci la alt stat, format în afara sau în interiorul monarhiei, transformând deci sistemul dualist existent. La cumpăna anilor 1917—1918, pătura conducătoare ungară a protestat vehement împotriva realizării unităților statale ale slavilor de sud, cehilor, slovacyilor și ucrainenilor în cadrul monarhiei³⁷.

Pentru românii din Transilvania, retragerea lui István Tisza și instalarea guvernelor Móric Eszterházy (15.06.1917—23.08.1917) și Sándor Wekerle (23.08.1917—31.10.1918) nu au adus mutații notabile, dimpotrivă, a fost reluată politica de maghiarizare. În viața politică ungară se produc totuși unele schimbări. Din Partidul Independent se desprinde un grup condus de Mihály Károlyi, care din 1914 se situează împotriva războiului, iar mai târziu va adopta o atitudine antigermană. Pe această platformă el se apropie de reprezentantul Partidului Social-Democrat, Zsigmond Kunfi. În 1917, Mihály Károlyi intră în contact cu împăratul Carol I și ministrul de externe Czernin, cu care cooperează în crearea unei atitudini mai favorabile monarhiei în Franța și Anglia³⁸.

De asemenea, în societatea ungară începe să se manifeste tot mai activ o burghezie cu poziții radicale. Membri acesteia, intelectuali cultivați, erau recrutați în principal din rândul celei de a doua generații, de regulă deja asimilată, a burgheziei evreiești și, în mai mică măsură, din rândul nobilimii ungare decăzute. Pentru acest grup de nonconformiști, de regulă independenți din punct de vedere financiar, le era străină glorificarea necritică a trecutului și culturii ungare. În fața tonului șovinist brutal și antisemitismului în curs de răspândire, ei și-au găsit refugiul și credința în forța argumentului rațional³⁹. Exponentul de frunte al acestei pătri sociale devine Oszkár Jászi, născut la Carei, inițiatorul unor proiecte de federalizare a monarhiei, inclusiv a părții ungare a acesteia.

Anul 1918 marchează o radicalizare a mișcărilor naționale ale comunităților etnice din cadrul monarhiei. După Congresul de la Roma al naționalităților (8 aprilie 1918), lupta iugoslavilor, cehoslovacilor, polonezilor și a românilor din monarhie pentru autodeterminare și autogovernare se accentuează. Mișcările centrifuge ale naționalităților din imperiul dualist și acțiunile reprezentanților lor din emigrație primesc girul Pu-

terilor Aliate și vor duce la dezmembrarea acestei formațiuni statale depășite.

Ofensiva aliaților din toamna anului 1918 și înfrângerea Puterilor Centrale au ca rezultată imediată izbucnirea unor convulsii sociale de amploare în interiorul acestora din urmă, sub forma revoluțiilor burghezo-democratice, influențate într-o oarecare măsură și de revoluția cu caracter similar din 1917 din Rusia. De pe la mijlocul lunii octombrie 1918, naționalitățile încetează să mai dea ascultare guvernului de la Viena, iar croații, care refuză să participe în Parlamentul de la Budapesta întrunit la 16.10.1918, ignoră guvernul ungar⁴⁰.

Manifestul monarhului din 16 octombrie 1918 încearcă să stopeze procesul de disoluție și declară Austria „stat federal în care fiecare etnie componentă își va forma propriul stat organizat în teritoriul pe care este stabilită și cheamă la înființarea de Consilii Naționale⁴¹. Apelul privea pe austrieci, unguri, cehi, iugoslavi, polonezi și ucrainieni. Istoriografia ungară apreciază că acest manifest nu aduce atingere structurilor interne ungare sau relațiilor ungaro-croate⁴².

Pentru mișcarea națională a românilor era clar că singura cale de eliberare era unirea cu România. În aceste condiții, cele două partide ale românilor din Transilvania și Ungaria — Partidul Național Român și Partidul Social Democrat — își vor uni forțele și adoptă o platformă comună de acțiune în lupta pentru făurirea idealului național. În baza acesteia, la 12 octombrie 1918, reprezentanții P.N.R. s-au întrunit la Oradea și au elaborat „Declarația Comitetului Executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria“, aprobată și de reprezentanții P.S.D., o veritabilă proclamație de independență a națiunii române. Declarația a fost expusă de Alexandru Vaida-Voevod în sesiunea din 18 octombrie 1918 a parlamentului ungar.

În document se afirmă:

„Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, care să poată reprezenta la Congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal —, căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria lor adunare națională (congres național)“⁴³.

Declarația P.N.R. și intervenția deputatului român, Alexandru Vaida-Voevod, a creat panică în parlamentul budapestan.

În acele zile, Mihály Károlyi a expus în parlament programul Partidului Independent în problema naționalităților, diferit de poziția oficială de până atunci. Ei recunoșteau dreptul la secesiune a Croației cu condiția asigurării accesului Ungariei la mare și păstrării portului Fiume. Pentru minoritățile naționale din Ungaria el avea în vedere un proces general de democratizare care ar fi rezolvat problema și voia ca guvernul să înceapă negocieri cu naționalitățile de pe această platformă⁴⁴. De asemenea, a fost supus atenției planul federalist al lui Oszkár Jászi. Elaborat în primăvara anului 1918, acesta concepea prezervarea monarhiei, dar cu eliminarea sistemului dualist. Cinci unități statale — Austria, Ungaria, Polonia, Boemia și Iliria (slavii de sud) ar fi constituit sub o formă federală Statele Unite Dunărene⁴⁵. Această formațiune statală federală

urma să fie un stat-tampon între Germania și Rusia. Planul a fost făcut public numai la mijlocul lunii octombrie 1918, când Puterile Aliate discutau perspectiva dezmembrării Imperiului Austro-Ungar.

Toate aceste proiecte omiteau populația română din Transilvania și Ungaria, destinată în opinia autorilor lor să rămână în cadrele unui stat ungar. Chiar dacă Partidul Social Democrat din Ungaria, prin liderul său, Zsigmond Kunfi, recunoaște dreptul naționalităților la autodeterminare, el spera ca un sistem confederativ să garanteze supraviețuirea statului multinațional, iar Oszkár Jászi, vorbind de o „Elveție a Estului“, avea în vedere tot o reconstrucție din interior a Ungariei⁴⁶.

Neînțelegerile din parlamentul ungar duc la o scindare a acestuia. Astfel, la 23.10.1918, reprezentanții partidului lui M. Károlyi, radicalii și social-democrații declară formarea Consiliului Național Ungar (C.N.U.). Consiliul se proclamă ca reprezentant al națiunii ungare, plasându-se în opoziție față de „parlamentul nobililor“, ce avea ca lideri pe Andrássy, Apponyi, Wekerle și Tisza⁴⁷.

Mihály Károlyi devine președinte al C.N.U., la 26.10.1918, el dă o proclamație, „Către poporul ungar“, prin care cere eliminarea sistemului parlamentar și al guvernului în exercițiu, recunoașterea completei independențe a Ungariei, încheierea războiului și renunțarea la alianța cu Germania. Pentru naționalități se solicită implementarea propunerilor lui Wilson, „împărtășind speranța că aceste principii nu vor periclita integritatea teritorială a Ungariei, ci o așează pe cele mai trainice baze posibil“⁴⁸.

C.N.U., considerându-se singurul autorizat să vorbească și să acționeze în numele națiunii ungare, a început tratative cu reprezentanții slovacilor, românilor și slavilor de sud, folosind ca platformă planul de reorganizare a Austro-Ungariei formulat de O. Jászi în lucrarea sa „Viitorul monarhiei — căderea dualismului și Statele Unite Dunărene“, publicată la Budapesta în octombrie 1918. Lucrarea elaborată de Oszkár Jászi nu are referiri deosebite despre români, subliniind doar că războiul „a născut o ură atât de adâncă“ între România și maghiarimea din Transilvania și a accentuat contradicțiile „dintre maghiarii, românii și sașii din Ardeal, încât va face imposibilă în viitor orice muncă productivă“⁴⁹. Soluția ar fi, după opinia autorului, aderarea României la federația dunăreană preconizată de el, unde, „în cadrul unor strânse legături federale nu ar mai exista nici o piedică în calea organizațiilor comune, pentru cultivarea aspirațiilor culturale ale românilor din Ungaria și din Regatul României“⁵⁰.

În ultimele zile ale lunii octombrie 1918 a avut loc la Budapesta și o întâlnire a C.N.U. cu românii. Convorbirile s-au desfășurat la locuința lui Mihály Károlyi, președintele C.N.U., în prezența lui Ernő Garami și Oszkár Jászi. Delegația română, din care au făcut parte Ștefan Cicio Pop, Aurel Lazăr, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș, Ioan Erdely și Aurel Vlad, a abordat problema acordării unei largi autonomii pentru Transilvania, pe care ungurii nu au acceptat-o⁵¹.

Încercările de formare a unui nou guvern la Budapesta crează tensiuni, iar la 30 octombrie 1918 izbucnește revoluția. Soldați și muncitori ies în stradă pentru sprijinirea Consiliului Național Ungar și înlocuirea

vechiului regim. Un grup de soldați înarmați îl asasinează pe contele István Tisza în locuința sa⁵².

La 30 octombrie 1918 se constituie la Budapesta Consiliul Național Român (C.N.R.), format din 6 reprezentanți ai P.N.R. — Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad — și 6 reprezentanți ai P.S.D. — Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Basiliu Surdu. C.N.R. a devenit unicul organ politic al românilor din Transilvania și Ungaria⁵³. În zilele de 3—4 noiembrie 1918 sediul C.N.R. se mută la Arad, iar la 6 noiembrie adresează un manifest națiunii române, în care erau formulate premisele politice și militare ale acțiunii românești — afirmarea ideii de autodeterminare și organizarea gărzilor naționale⁵⁴.

În aceeași zi, C.N.R. transmite guvernului C.N.U., instalat la 31.10.1918 și condus de Mihály Károlyi, o „Declarație” prin care solicită predarea „întregii puteri de guvernare asupra teritoriilor locuite de românii din Ungaria și Transilvania”, menționându-se 23 de județe și regiunile locuite de români din alte trei județe. Se cere ca guvernul de la Budapesta „să adreseze imediat naționalităților din Ungaria și Transilvania un manifest și să ordone trecerea sub autoritatea noastră a tuturor instituțiilor și organelor de stat, politice, administrative, judecătorești, școlare, religioase, financiare și militare ce se găsesc în acel teritoriu”, cu sublinierea că „în același timp se va desființa pe acest teritoriu orice alt imperiu”⁵⁵.

Acest ultim aspect denotă faptul că C.N.R. acționează ca autoritate legală a națiunii române în vidul de putere apărut prin desființarea Imperiului Austro-Ungar, a structurilor constituționale și statale ale acestuia. „Declarația”, semnată de dr. Ștefan Cicio Pop, președintele C.N.R., precizează că se așteaptă un răspuns până la 12 noiembrie 1918.

Documentul C.N.R. este analizat în ședința din 10.11.1918 a guvernului lărgit al C.N.U. de la Budapesta, care îl interpretează ca un ultimatum. Practic se consideră că o respingere a acestuia „riscă o răscoală românească ce ar putea avea drept urmare ocuparea țării de către trupele Antantei, poate chiar de cele ale României”, situație în care Oszkár Jászi propune începerea de negocieri cu românii⁵⁶. Propunerea este acceptată chiar și de elementele cele mai naționaliste ca István Bethlen și István Apáthy. Totodată, guvernul ungar dispune să se încerce în zona Clujului o intensă activitate militară cu caracter organizatoric, prin care să se exercite presiuni asupra C.N.R.⁵⁷. Oszkár Jászi, care deținea în guvern funcția de „ministru fără portofoliu însărcinat cu pregătirea dreptului la autodeterminare al națiunilor ce trăiesc în Ungaria”, a solicitat C.N.R. o amânare de două zile (care i-a fost acordată), pentru elaborarea unui proiect de federalizare a Ungariei de Est.

Convorbirile propriu-zise au avut loc la Arad, în zilele de 13 și 14 noiembrie 1918 și s-au desfășurat după reguli diplomatice, între parteneri egali, respectiv Consiliul Național Român (C.N.R.) și Consiliul Național Ungar (C.N.U.), formate pe aceleași criterii pe care au fost înființate consiliile naționale ale tuturor comunităților etnice din imperiul habsburgic defunct. Negocierile de la Arad au fost tratate cu toată atenția de factorii responsabili și opinia publică budapestană. Se exprima speranța că dacă tratativele cu românii vor avea rezultate pozitive, va putea

fi apărută integritatea Ungariei istorice și față de cehoslovaci și va deveni posibil să se realizeze un stat federalizat. În același timp, presa ungară exprima și amenințări belicoase că, în caz de nereușită, Transilvania va fi transformată în teatru de război între maghiari și români⁵⁸.

Începutul convorbirilor fusese fixat la Arad, pe 13 noiembrie, la ora zece a.m. Ambele delegații au făcut declarații presei, prefigurând pozițiile inițiale ale celor două consilii naționale.

Ziarul de limbă maghiară, „Déli Hírlap“, din 14.11.1918 relatează poziția lui Ștefan Cicio Pop privind hotărârea de a crea „o structură națională română, independentă“ în care C.N.R. sau un comitet recrutat din membri acestuia va funcționa ca guvern, iar după preluarea puterii un referendum va decide dacă această structură se va alipi la România sau va forma un stat propriu⁵⁹.

Oszkár Jászi, sosit la Arad în fruntea unei delegații de 25 de persoane, a relatat ziaristilor, vorbind în numele guvernului C.N.U., că „principiile wilsoniene trebuie îndeplinite obligatoriu, de aceea guvernul este dispus să predea C.N.R. puterea executivă asupra ținuturilor locuite de români, cere însă dreptul la autodeterminare și pentru popoarele maghiar, sas-german și sârb. Memorandumul românesc va fi acceptat cu două condiții — în primul rând, până la Conferința de pace să fie menținute vechile frontiere, iar în al doilea rând, românii să mențină în continuare contactul cu guvernul ungar“⁶⁰.

Ziarul „Românul“ din Arad publică la 14.11.1918 textul integral al „Declarației“ adresate la 06.11.1918 de către C.N.R. guvernului C.N.U., și desfășurarea primei zile de negocieri⁶¹.

Delegația română era formată din Ștefan Cicio Pop, președintele C.N.R., Vasile Goldiș și Ioan Erdely din partea P.N.R., Enea Grapini, Ion Flueraș și Iosif Jumanca, din partea P.S.D. Erau așteptați să sosească la Arad și Iuliu Maniu, Aurel Vlad și Aurel Lazăr. Ca secretar al delegației a fost desemnat dr. Gheorghe Crișan⁶².

Guvernul C.N.U. a trimis la Arad pe Oszkár Jászi, ministru fără portofoliu, însoțit de secretarul său, Imre Csécsy, apoi Dezső Ábrahám și Dezső Bokányi (social-democrat) din partea C.N.U., Gyula Rácz și Alajos Kovács, consilieri ministeriali, Viktor Szekeres, istoric, dar și reprezentanți ai Consiliului Național Maghiar din Transilvania, cu sediul la Cluj — István Apáthy, Sándor Vincze și Bodog Somló, precum și ai Consiliului Național German, Emil Neugeboren și dr. Striegel⁶³.

La începutul negocierilor, V. Goldiș și-a exprimat dezacordul pentru prezența în delegația ungară a reprezentanților Consiliilor naționale ale maghiarilor și germanilor din Transilvania, pe motiv că „C.N.R. a adresat nota sa numai guvernului C.N.U.“ și drept urmare discuțiile se vor purta numai cu reprezentanții acestuia. V. Goldiș a intervenit dur mai ales în ce privea persoana lui I. Apáthy, „acest reprezentant al vechiului imperialism maghiar, pe care la noi toată lumea îl consideră cel mai extrem exponent al politicii de asuprire“⁶⁴, și a amenințat cu întreruperea tratativelor dacă acesta va lua parte la discuții. În aceste condiții, Goldiș și Jászi s-au retras pentru o scurtă deliberare și au căzut de acord ca persoanele controversate să fie admise la negocieri numai în calitate de observatori⁶⁵.

În alocuțiunea sa introductivă, O. Jászi a precizat că este bucuros de acest prim contact dintre democrația ungară și cea română, subliniind că ei sunt reprezentanții unui guvern revoluționar pe care nu-l mai leagă nimic de vechea tradiție feudală. A intervenit Ștefan Cicio Pop care i-a replicat că revoluția ungară „nu a decurs pașnic” și a dus la comiterea de violențe și orori în zonele locuite de români, exemplificând cu situația din satul Belis⁶⁶. Jászi a răspuns că, după opinia sa, este vorba probabil de exagerări și că situația era caracterizată de fenomenul anarhiei generale, care poate fi înlăturată numai prin acțiune comună și a propus crearea unei comisii mixte pentru verificarea incidentelor și pedepsirea severă a celor vinovați⁶⁷.

A urmat citirea „Declarației” din 06.11.1918 de către Ștefan Cicio Pop și apoi răspunsul dat de Oszkár Jászi.

Demnitarul ungar și-a expus punctele de vedere privind autonomia și federalizarea, susținând următoarele:

1. Apreciază memorandum-ul românesc că este corect și, în virtutea dreptului wilsonian la autodeterminare acceptă preluarea administrației de către români în toate acele ținuturi în care românii trăiesc în comunități compacte sau constituie cel puțin majoritate.

2. Cere aplicarea dreptului la autodeterminare și pentru celelalte naționalități, invocând statistici oficiale conform cărora pe teritoriul solicitat în documentul C.N.R., pe lângă cele 2,939 milioane de români, trăiau 3,9 milioane de neromâni (maghiari, germani, sași etc.), iar pentru verificarea acestor cifre a propus efectuarea de sondaje de către o comisie internațională în ținuturile în cauză. A afirmat că își explică „propunerea românească numai prin aceea că românii au dorit să schițeze contururile în mare, dar nu au avut timpul necesar pentru a se ocupa cu considerente de detaliu”.

3. Recomandă ca guvernul propriu român care va fi creat să mențină o legătură permanentă cu guvernul ungar, prin delegați, din considerente economice, financiare, de comunicație și alimentare. Este de părere că românii nu ar fi în măsură să asigure nici 48 de ore funcționarea circulației și aprovizionării cu alimente. A precizat că guvernul ungar va efectua în continuare plățile bugetare, sens în care preconizează menținerea funcționarilor de stat, cu asigurarea loialității lor față de noile autorități și exercitarea atribuțiilor în două sau mai multe limbi.

4. Propune o împărțire administrativă în districte sau chiar unități mai mici care formează blocuri naționale cât mai compacte și omogene după model elvețian, de tip cantonal, cu organe proprii, adunate apoi într-o unitate mai mare. În ce privește liniile de demarcație ce urmau a fi instituite, în „blocul maghiar” rămânea o minoritate românească de 16,8%, iar în „blocul românesc” o minoritate maghiară de 12,1%. Comitatele secuilor, împreună cu o fâșie de teritoriu care se întindea până la Cluj, forma o enclavă în teritoriul român. Proiectul prevedea alte opt enclave maghiare mai mici în teritoriul românesc și trei enclave românești în zona maghiară.

5. Recunoaște necesitatea unei noi ordini de stat și a unei doi alianțe statale, în vederea stabilirii unei situații definitive, dar cere o ordine provizorie până la întrunirea Conferinței de pace, care va soluționa pro-

blemele controversate, inclusiv cele teritoriale. Precizează că românilor li se asigură totala libertate de acțiune până la Conferința de pace, pentru ca ei să-și poată susține în cadrul acesteia toate revendicările, dar le solicită să nu complice inutil negocierile prin includerea de probleme privind suveranitatea sau politica externă. A exprimat politica guvernului său „ca toate popoarele care trăiesc în Ungaria, până la pertractările de pace, să recunoască granițele de azi“.

Referitor la situația internațională, Oszkár Jászi a ținut să menționeze în final că „încheierea păcii, care va urma, nu se află în mână lui Foch și a celorlalți generali care, după cum am văzut la Belgrad, nu se deosebesc cu nimic de mânuitorii de sabie Hindenburg și Ludendorff, ci ea va fi încheiată de Republica Europeană a Sfaturilor, de sfaturile muncitorilor și soldaților, iar promisiunile pe care unele puteri le-au făcut oehilor și altor imperialiști, nu vor fi recunoscute“. A precizat, de asemenea, că în chiar ziua anterioară sosirii sale la Arad, a fost acreditat la Budapesta reprezentantul Republicii Sovietice Ruse, deputatul Rakovsky „care cunoaște cel mai bine România și pe românii din Ungaria“⁶⁸.

În continuare, reprezentantul C.N.U., Dezső Bokányi, ia cuvântul în numele social-democraților și după ce spune că se asociază celor prezentate de O. Jászi adaugă, pe un ton ferm, că muncitorii unguri vor susține acest punct de vedere „cu întreaga lor pondere morală și materială“ în fața Internaționalei, fiind vorba nu doar de punctul de vedere al unui guvern burghez, ci de unul al întregului popor⁶⁹.

În fața acestor ultime afirmații și a punctelor de vedere exprimate de Jászi, Vasile Goldiș a luat cuvântul și a solicitat o amânare a convorbirilor pentru a doua zi. O. Jászi era și el interesat de o participare a lui Iuliu Maniu, a acceptat propunerea.

După prima zi de negocieri, delegația ungară se arăta optimistă. O. Jászi, deși accentuase că soluțiile preconizate au un caracter provizoriu, el urmărea de fapt o reglementare definitivă, pentru a prezenta la Conferința de pace un stat ungar în care problemele naționale au fost rezolvate pe plan intern și că situația în comitatele românești este liniștită. Proiectul lui de a instala în Transilvania și Ungaria de Est enclave maghiare, germane, sârbe etc., cu o puternică insulă maghiară în chiar centrul teritoriului revendicat, ar fi creat dificultăți serioase românilor în calea unirii lor cu România sau a creării unui stat independent. Intenția părții ungare de a exercita o presiune morală asupra C.N.R. prin includerea în delegație a reprezentanților maghiari și germani din Transilvania nu a avut efectul scontat⁷⁰. O. Jászi miza și pe încrederea personală ce i-o arătau românii, în special Vasile Goldiș, dar chiar cuvintele exprimate de acesta înainte de începerea noii runde de negocieri din 14.11.1918 și preluate de ziarul „Déli Hírlap“ demonstrează că liderii români acționau în deplină cunoștință de cauză în decizia politică pentru națiunea lor: „Noi apreciem fără îndoială ca simpatică persoana d-lui ministru pe care în cunoașten de decenii ca pe unul care a susținut permanent punctul de vedere cel mai progresist în chestiunea naționalităților din Ungaria, dar este vorba de interese naționale românești atât de

importante, încât nu ne putem permite nici un fel de subiectivism în deciziile noastre⁷¹.

La 14.11.1918, în jurul amiezii, C.N.R., întregit cu Iuliu Maniu, Aurel Vlad și Aurel Lazăr, și-a formulat definitiv răspunsul, prezentat delegației ungare la reluarea negocierilor în după-amiaza aceleiași zile. Comunicarea oficială expusă de Vasile Goldiș, conținea următoarele precizări:

— C.N.R. privește răspunsul guvernului C.N.U. ca o respingere hotărâtă a notei sale;

— Națiunea română pretinde cu toată justetea independența deplină de stat și nu admite ca acest drept să fie afectat prin rezolvări provizorii;

— Recunoaște competența Congresului de pace la fixarea limitelor definitive ale teritoriile reclamate și își asumă obligația respectării principiilor wilsoniene pentru celelalte popoare ce locuiesc pe acest teritoriu;

— C.N.R. nu poate primi propunerile C.N.U. și își declină responsabilitatea pentru evenimentele ce pot urma și lasă întreaga răspundere în sarcina guvernului ungar;

— Asigură că C.N.R. va păstra ordinea publică, siguranța averii și a vieții pe teritoriile locuite de români și își exprimă nădejdea în imparțialitatea „tribunalului istoriei“ care va judeca ținuta „singuraticelor neamuri“ manifestată în acest sens;

— Solicită șefului delegației ungare, Oszkár Jászi, să aducă la cunoștința guvernului C.N.U. cele de mai sus⁷².

În răspunsul său, O. Jászi reiterează că guvernul său ține strâns la punctul de vedere exprimat deja. Totodată, el remarcă în Comunicatul C.N.R. primordialitatea suveranității națiunii române și numai în plan secund motivul susținerii ordinei⁷³.

Intervenția lui Aurel Vlad argumentează cu date statistice și exemple că teritoriul revendicat de C.N.R. este din punct de vedere geografic compact românesc și acesta acuză de fals statistica ungară și condamnă practica colonizărilor în aceste teritorii⁷⁴.

Poziției adoptate de liderul social-democrat, D. Bokány, care nu admite dreptul poporului român de a reclama pentru sine teritoriile amintite în „Declarație“, deoarece structura etnică nu este unitară, îi răspunde Iuliu Maniu, precizând că „românii cer recunoașterea drepturilor lor pe baza faptică a existenței lor ca națiune geografic compactă, cu tradiții și aspirații unitare bine precizate. Iuliu Maniu subliniază pentru guvernul C.N.U. că: „Națiunea română vrea să-și aibă statul său propriu și suveran. Națiunea română vrea să-și îndeplinească suveranitatea sa națională și de stat pe întreg teritoriul locuit de români al Ardealului și Ungariei și nu poate admite ca să se pună piedici acestei suveranități prin enclavele străine, meșteșugit făcute și susținute⁷⁵.

Deși, conform înțelegerii inițiale, reprezentanții maghiarilor și germanilor din Transilvania aveau numai statut de observator, O. Jászi îi dă cuvântul atât lui István Apáthy, care susține că niciodată poporul maghiar nu va admite de voie bună o astfel de sfâșiere a Ungariei, cât

și lui Emil Neugeboren, care reclamă pentru poporul german dreptul de liberă dispunere.

În această fază a negocierilor, Oszkár Jászi pune pe tapet o a doua propunere, în 11 puncte, varianta care avea avizul guvernului C.N.U. condus de Mihály Károlyi. Cele 11 puncte prevedeau în esență investirea C.N.R. cu guvernarea orașelor și a tuturor județelor unde românii sunt majoritari; reprezentarea în guvernul ungar, inclusiv în compartimente ce privesc afacerile externe, economice, financiare, alimentare și de circulație; menținerea cu titlu provizoriu a legislației în vigoare, schimbările urmând să se facă numai cu consimțământul guvernământului român; preluarea funcționarilor publici în teritoriile locuite de români, cu excepția comiților supremi și comisariilor guvernului; asupra minorităților se va aplica legea din 1868; C.N.R. garantează siguranța averii și cea personală și pentru nici un motiv guvernământul român nu va putea chema în ajutor armata din Regatul României; reprezentanții guvernamentali unguri și C.N.R. vor forma un comisariat guvernamental pentru instaurarea unui nou regim; pentru rezolvarea problemelor controversate se formează un juriu din 5 membri — 2 de la C.N.R., 2 de la C.N.U. și un reprezentant al guvernului; hotărârile prevăzute rămân valabile până la sfârșitul Conferinței de pace, unde își vor pune de acord atitudinea. Pentru îndeplinirea acestor înțelegeri se va cere și avizul națiunilor culte⁷⁶.

În seara zilei de 14.11.1918, dr. Aurel Lazăr comunică răspunsul C.N.R. la ultima propunere în 11 puncte a delegației ungare:

„C.N.R. constată că tratativele avute cu dl. ministru și cu C.N.U. n-au ajuns la înțelegere principală, că nu poate accepta explicația primită referitor la dreptul de liberă dispunere, de vreme ce guvernul ungar nu recunoaște dreptul națiunii române de a exercita puterea executivă pe teritoriile locuite de națiunea română.

Al doilea proiect înaintat de dl. ministru asigură națiunii române iarăși numai o activitate administrativă și limitată — prin urmare C.N.R. nu este în poziție de a primi acest proiect, deoarece — după părerea sa — nici acest proiect nu asigură baza necesară pentru ca C.N.R. să poată garanta îndeajuns ordinea publică. În urma acestora, declină de la sine cu desăvârșire răspunderea⁷⁷.

În cadrul aceluiași răspuns, Aurel Lazăr face cunoscută decizia C.N.R. de a continua, pe baza dreptului la autodeterminare, și pentru a garanta ordinea publică, instituirea de consilii și gărzii naționale și adresează guvernului ungar solicitarea de a pune la dispoziție arme și suma de 10 milioane de coroane⁷⁸. În același timp, se cere guvernului C.N.U. să anuleze ordinul ministrului de război cu privire la limitarea înființării gărzilor naționale, precum și a dispozițiilor prin care se permite organelor militare înființarea de gărzii naționale⁷⁹.

La audierea acestui răspuns, șeful delegației ungare constată cu emoție nereușita cons'ăturii și lipsa de succes a străduințelor sale de a înfăptui înțelegerea între maghiari și români. În cadrul unei discuții directe din aceeași zi între Oszkár Jászi și Iuliu Maniu, primul l-a rugat pe liderul român să precizeze, în definitiv, ce vor românii? Iuliu Maniu i-a răspuns laconic: „Totală despărțire⁸⁰”.

Eșecul tratatelor de la Arad a dus la despărțirea clar pronunțată a românilor din Transilvania și Ungaria de Est de vechile structuri, și așa incomplete, ale statului ungar autonom.

Partenerii unguri de dialog, cu tot „democratismul” și „revoluționarismul” afișat cu ostentație nu s-au putut debarasa de mentalitatea veche de stăpâni care dictează regulile jocului și nu au făcut nici cel mai mic efort de înțelegere a doleanțelor reale ale românilor, similare cu ale tuturor celorlalte naționalități din fosta monarhie.

Referirile lui Oszkár Jászi încă în prima zi a negocierilor de la Arad că încheierea păcii se află în mâinile republicii sovietului european, prevesteau deja că Budapesta era pregătită să joace ultima carte pentru salvarea integrității a ceea ce a fost regatul feudal ungar, cartea roșie, bolșevică.

NOTE

1 „1918 la Români — Documentele unirii”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983—1989, vol. I, doc. 8, pag. 150—151.

2 *Ibidem*, pag. 157.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem* — G. Kálnoki apreciază numărul populației românești din România și Austro-Ungaria la cca. 7 milioane.

6 József Galántai, *Hungary in the First World War*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, pag. 13.

7 Charles and Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balcan National States, 1804—1920*, University of Washington Press, 1977, pag. 247.

8 Ema Nostovici, *România și Puterile Centrale în anii 1914—1916*, Editura Politică, București, 1979, pag. 21.

9 *Ibidem*, pag. 24.

10 „Desăvârșirea unificării statului național român, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie”, Editura Academiei, București, 1968, pag. 113.

11 Peter Haslinger, *Arad, November 1918, Oszkár Jászi und die Rumänien in Ungarn 1900 bis 1918*, Wien—Köln—Weimar, 1993, pag. 45.

12 Bölöny József, *Magyarország Kormányai, 1848—1987*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, pag. 378 — István Tisza a fost președinte al Camerei Deputaților între 22.05.1912—12.06.1913.

13 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 46.

14 C. Gh. Marinescu, *Epopeea Marii Uniri*, Editura Porto Franco, Galați, 1993, pag. 201.

15 *Ibidem*.

16 *România și Conferința de Pace de la Paris (1918—1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, pag. 43.

17 *Histoire de la Transilvanie*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, pag. 597.

18 *Ibidem*, pag. 598.

19 *Ibidem*.

20 *Desăvârșirea unificării ...*, pag. 123.

21 József Galántai, *op. cit.*, pag. 2 și 109.

22 *Ibidem*, pag. 30.

23 *Desăvârșirea unificării ...*, pag. 123.

24 József Galántai, *op. cit.*, pag. 79.

25 *1918 la Români ...*, doc. 159, pag. 595.

- 26 *Ibidem*.
 27 *Ibidem*, pag. 596.
 28 *Ibidem*, pag. 236, pag. 783.
 29 *Ibidem*, doc. 237, pag. 767.
 30 Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, vol. I, pag. 203.
 31 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 71.
 32 *Desăvârșirea unificării ...*, pag. 133.
 33 József Galántai, *op. cit.*, pag. 201.
 34 *Ibidem*, pag. 216.
 35 *Ibidem*, pag. 261.
 36 *Ibidem*, pag. 262.
 37 *Ibidem*, pag. 27.
 38 *Ibidem*, pag. 234.
 39 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 53.
 40 József Galántai, *op. cit.*, pag. 314.
 41 *Ibidem*.
 42 *Ibidem*.
 43 *1918 la Români ...*, vol. VII, doc. 24, pag. 38.
 44 József Galántai, *op. cit.*, pag. 316.
 45 *Ibidem*, pag. 317.
 46 *Ibidem*, pag. 318.
 47 *Ibidem*, pag. 320.
 48 *Ibidem*, pag. 321.
 49 Jászi Oszkár, *A Monarchia jövője — A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Allamok*, Budapest, 1918 — reeditare AKV-Maecenas, Budapest, 1988, pag. 21—22.
 50 *Ibidem*, pag. 75.
 51 *Desăvârșirea unificării ...*, pag. 370.
 52 József Galántai, *op. cit.*, pag. 325—326.
 53 *Desăvârșirea unificării ...*, pag. 370—371.
 54 *Ibidem*, pag. 371.
 55 *1918 la Români ...*, vol. VII, doc. 162, pag. 200 — județele menționate: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Satu-Mare, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba de Jos, Târnava Mică, Târnava Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei-Scaune, Odorhei și Ciuc, precum și regiuni din județele Bichiș, Cenad și Ugocea.
 56 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 122.
 57 *Ibidem*.
 58 *Ibidem*.
 59 *Ibidem*, pag. 123.
 60 *Ibidem*, pag. 122—123.
 61 *1918 la Români ...*, vol. VII, pag. 320—323.
 62 *Ibidem*, pag. 321.
 63 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 123.
 64 *Ibidem*, pag. 124.
 65 *Ibidem*.
 66 *Ibidem*.
 67 *Ibidem*.
 68 *1918 la Români ...*, vol. VII, pag. 320—327 și Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 125—127.
 69 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 127.
 70 *Ibidem*, pag. 130—131.
 71 *Ibidem*, pag. 132.
 72 *1918 la Români ...*, vol. VII, pag. 328—329.
 73 *Ibidem*.
 74 *Ibidem*, vol. VII, doc. 380, pag. 410—411. — O replică argumentată statistic pregătise dr. Romul Boilă, folosind Anuarul Statistic Ungar pe 1911, calculează populația română din cele 26 județe (vezi nota 55) după criteriile religioase — ortodox și greco-catolic, constatând: 3 350 000, 2 750 000 neromâni, din care numai 1 500 000, 1 500 000 sunt maghiari și secui.
 75 *Ibidem*, doc. 297, pag. 330—331.
 76 *Ibidem*, pag. 331—332.

77 *Ibidem*, pag. 332.

78 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 135.

79 *1918 la Români* ..., vol. VII, pag. 333.

80 Peter Haslinger, *op. cit.*, pag. 133.

RUMÄNISCH—UNGARISCHE BESPRECHUNGEN AM ENDE DES ERSTEN WELTKRIEGES. DIE VERHANDLUNGEN ZWISCHEN DEM RUMÄNISCHEN NATIONALRAT UND DEM UNGARISCHEN NATIONALRAT VOM 13.—14. NOVEMBER 1918

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz rekonstituiert, in seinem ersten Teil die Kondition der Rumänen aus der österreichisch-ungarischen Monarchie und die Haltung der autonomen ungarischen Regierung diesem Problem gegenüber, am Ende des 19. und Anfang des 20. Jh. Dies ist eine nötige Prämisse für den zweiten Teil, die sich mit den eigentlichen Verhandlungen von Arad, vom 13.—14. November 1918 beschäftigt. Die von Oszkár Jászi geführte ungarische Delegation stellt der rumänischen Delegation zwei Dokumente vor, die aber beide so verfaßt sind, daß sie dem rumänischen Nationalrat nur bedingte Verwaltungsbefugnisse zusichert. Dies waren klare Versuche das Problem nur teilweise und provisorisch zu lösen, die für die rumänische Seite unakzeptabel waren. Die von Seite der ungarischen Delegation von Anfang an gemachten Bemerkungen, daß der Friedensabschluß sich in den Händen der Republik der Europäischen Sowjets befindet, zeigte klar, daß Budapest für die Rettung der alten Grenzen des ungarischen Feudalstaates entschlossen war die bolschewistische Karte zu spielen. Gleichzeitig karte diese Bemerkung auch die Situation. Die Haltung des Rumänischen Nationalrates konnte keine andere sein als die von Iuliu Maniu ausgedruckte daß die Rumänen „wollen die totale Abtrennung“. Sie wurde von der Große Nationalversammlung von Alba Iulia, vom 1 Dezember 1918 bestätigt.

DOCUMENTE AMERICANE PRIVIND SITUAȚIA BANATULUI ÎN PRIMA JUMĂTATE A ANULUI 1919

VIOREL SCRECIU

După încheierea războiului mondial, primul dintre cele două devastatoare din istoria atât de zbuciumată a acestui secol, problema Banatului a revenit în atenția diplomației, înainte, după și mai ales în timpul Conferinței de pace soldată cu instituirea sistemului Versailles.

Această provincie istorică, cu specificul ei aparte, va deveni subiectul unor dispute purtate pe tărâmul deja pomenit al diplomației dar și pe meandrele vieții politice propriu-zise.

În cele ce urmează, vom încerca să ne oprim asupra câtorva aspecte rezultate din studierea unor surse documentare provenite din Arhivele Naționale ale SUA, surse mai puțin cunoscute și cercetate până în prezent, ce ar putea să ofere o imagine mai amplă a atmosferei din prima jumătate a anului 1919 în Banat, a problematicii istorice a momentului. Credem că nu este lipsit de interes să aflăm de la sursă felul în care SUA, prin reprezentanții săi, a recepționat și judecat complicata problemă bănățeană.

Din documentele consultate, însumând circa 1 600 cadre de microfilm, rezulta câteva direcții de interes care au stat și în atenția americanilor și care prezintă importanță deosebită pentru cercetătorul contemporan: structura etnică a populației Banatului, relațiile între armata, autoritățile sârbe de ocupație și locuitorii provinciei, problemele strict teritoriale, situația din Timișoara, instaurarea „republicii bănățene” și încercările de stopare ale curentului bolșevic, evacuarea teritoriului de armatele sârbe și pătrunderea trupelor românești.

În ceea ce privește compoziția etnică a populației, documentele americane relevă indubitabil faptul că Banatul este o provincie bine individualizată, asemenea Basarabiei, Bucovinei și Dobrogei, în care populația românească reprezintă mai mult de 1/3 iar cea sârbă mai puțin de 1/5.¹ În același timp, în economia subiectului, trebuie relevat faptul că statisticile citate de americani subliniază preponderența elementului românesc „pur”, în cazul Carașului și majoritar în celelalte cazuri.²

Mult mai spinoasă și mai pe larg tratată în documentele cercetate, este problema relațiilor româno-sârbe la nivelul societății bănățene din punctul de vedere al raporturilor dintre armata de ocupație, reprezentanții administrativi și populația băștinașă fie ea românească sau de altă naționalitate.

Trupele sârbești trecuseră Dunărea la 9 noiembrie 1918, ocupând Biserica Albă și apoi orașele Lugoj și Timișoara (14—15 noiembrie), astfel încât la 20 noiembrie 1918 armatele sârbești ajunseseră deja la

Mureș, controlând spațiul dintre localitățile Szeghedin și Lipova.³ Ocuparea Banatului de est (Caraș-Severinul) de către trupele sârbești a durat până la sfârșitul lui ianuarie 1919 când aceste trupe au fost înlocuite cu cele franceze comandate de generalul Leon Ferret, în timp ce centrul și vestul acestei provincii rămânând sub ocupație sârbească.⁴ Lucrurile merg chiar mai departe și la 20 februarie 1919 armata sârbă preia și administrația civilă a Banatului alături de cea militară.⁵ Această armată se va retrage definitiv din Timișoara și zona Banatului, atribuită României de Conferința păcii, în ultima decadă a lunii iulie 1919.⁶

În vâltoarea acestor evenimente reprezentanții diplomației americane în zonă au făcut de multe ori observații pertinente, adeseori identice cu cele ulterioare ale istoriografiei românești.

Într-o telegramă trimisă din București încă la sfârșitul anului 1918, mai precis la 31 decembrie, se relatează faptul că trupele sârbești din Banat internaseră deja la Belgrad sute de români dizolvând în același timp Consiliul Național Român din județul Timiș și gărzile naționale românești. Aceste măsuri și multe altele nu au făcut altceva decât, așa cum se recunoaște în documentele vremii, să irite populația românească,⁷ mai cu seamă că tratamentul aplicat Banatului era acela de teritoriu ocupat.⁸ Iată, deci, că oficialii americani recunoșteau în mod explicit Banatului statutul de teritoriu ocupat, ocupație care desigur urmărirea permanentizarea în timp, chiar și după Conferința de Pace, a apartenenței provinciei la ceea ce era la un moment dat Regatul Sârb-Croat-Sloven.

Și în așezările rurale observatorii americani remarcă nemulțumirea populației față de administrația sârbă, ceea ce în opinia „yankeilor” reprezenta un pericol pentru viitor.⁹ În același timp este subliniată starea de spirit precară în rândul țărănimii amplificată de lipsa proviziilor, mare parte din acestea fiind luate de trupele de ocupație.¹⁰

Încordarea relațiilor dintre români și sârbi, mai precis dintre reprezentanții acestora, este demonstrată și de incidentul de pe canalul Bega relatat și într-un document american. La nodul hidrografic de la Coștei (în apropierea Lugojului), nod ce face legătura între Timiș și Bega, românii ajunși în zonă au diminuat debitului râului Bega pentru a face imposibil transportul cu șleपुरi plănuite de sârbi, transport care avea în vedere evacuarea din zona Timișoarei a unor produse cu destinația Serbia. Astfel, reducându-se debitul, aprovizionarea cu apă a fost blocată, fiind reluată doar la intervenția francezilor.¹¹

Înființarea la Novi Sad a Consiliului Național Sârb, cu o influență mai mare decât acela existent deja la Timișoara, a condus, după opinia americanilor, la o anumită schimbare de atitudine în sânul populației autohtone în sensul în care acest nou consiliu, va fi mereu confundat, ca autoritate, cu guvernul de la Belgrad¹² și va revendica, în tot acest timp, controlul asupra întregului Banat.¹³ Acest consiliu va interzice traficul de mărfuri în anumite zone ale Banatului, fapt ce a determinat o nouă intervenție de mediere a trupelor franceze.¹⁴

Din documentele cercetate rezultă fără putință de tăgadă că emisarii americani aflați în zonă recunoșteau abuzurile săvârșite de trupele și administrația sârbească precum și faptul că în permanență au existat

disensiuni între autorități și populație, indiferent de naționalitate. Pe de altă parte aceleași medii lăsau să se înțeleagă că în ciuda acestor disensiuni orice atac îndreptat în Banat împotriva sârbilor va fi privit ca un atac direct împotriva aliaților.¹⁵

Problemele teritoriale vor reprezenta în mod clar preocuparea numărul unu, nu numai a celor interesați direct, dar și a celor care se considerau arbitrii în această dispută care, din păcate, nu s-a stins odată cu adoptarea tratatelor de pace. Discuțiile s-au purtat, în mod normal în jurul situației Transilvaniei și Banatului. În ceea ce ne privește de foarte mare interes este documentul emanat la 27 ianuarie 1919 de guvernul federal american și adresat reprezentantului său la București, document care explică în modul cel mai direct poziția SUA față de problemele teritoriale românești. Astfel se cerea ca în cooperare cu ceilalți reprezentanți, ai Franței, Angliei și Italiei, în capitala României, „să se atragă atenția guvernului român că statutul viitor al Transilvaniei și Banatului va putea fi decis doar de Conferința de Pace.”¹⁶ Deși Marile Puteri recunoșteau României calitatea de aliat, situând-o pe același palier cu Serbia, Belgia și Grecia, totuși tratamentul aplicat României, a fost de cele mai multe ori discriminatoriu în ciuda intransigenței manifestate de delegația română, în general, și în special de I. I. C. Brătianu, care se arăta nemulțumit de faptul că „*România este tratată ca un sărman care merită milă și nu ca un aliat care are dreptul la echitate.*”¹⁷ La 28 ianuarie 1919, într-o telegramă expediată din Paris către Washington, se specifica clar că problema teritorială nu se va rezolva „pe baza tratatului din 1916”, aceiași sursă recunoscând faptul că opinia publică românească este foarte agitată în legătură cu recunoașterea validității acestui tratat, pe baza căruia România a intrat în război și care reprezintă pentru Brătianu punctul de pornire în negocierea tuturor aspectelor legate de problemele teritoriale.¹⁹

Nerecunoașterea validității tratatului semnat de România în 1916, prin care Puterile Antantei își asumau anumite obligații, nu putea fi făcută însă publică datorită repercusiunilor ce ar fi decurs din mediatizarea ei. În consecință, se opina că rezolvarea problemei să se facă în cel mai strict secret, prin intermediul unor canale diplomatice care să determine guvernul român să îmbrățișeze punctul de vedere al Marilor Puteri,²⁰ mai cu seamă că România era „acuzată” de semnarea păcii de la București cu Puterile Centrale²¹ pace care, în viziunea „celor mari”, anula în mod automat toate obligațiile asumate prin tratatul din 1916. Doar reprezentantul Italiei, Orlando, recunoștea faptul că România fusese forțată să semneze pacea separată.²²

O altă problemă abordată în documentele americane este aceea a apartenenței insulei Ada Kaleh, insulă revendicată atât de români, cât și de Regatul sârbo-croat-sloven și aflată în posesia Turciei după tratatul de la Berlin din 1878, ocupată de Austro-Ungaria cu câțiva ani înainte de izbucnirea războiului. Atribuirea acestui teritoriu, aflat pe Dunăre în fața Orșovei, s-a făcut în favoarea României, pe considerențul că aceasta din urmă era, așa cum subliniază și rapoartele americanilor, moștenitoarea Austro-Ungariei pentru Transilvania²³. Se pune o singură condiție, aceea prevăzută de altfel și în Tratatul de la Berlin din 1878, privitoare la demilitarizarea insulei.²⁴

Conferința Păcii a fost nevoită să deschidă și uneori să redeschidă câteva din dificilele dosare ale istoriei. Unul dintre acestea a fost și cel al românilor din Valea Timocului, regiune mai întâi în componența Regatului sârbo-croat-sloven și mai apoi în ceea ce se va numi Yugoslavia. Arhivele americane au păstrat documente referitoare la discuțiile purtate în legătură cu soarta românilor din Timoc. Este vorba în fapt despre un extras din minuta întâlnirii Comisiei pentru „problemele româno-yugoslave” întâlnire care a avut loc la 11 martie 1919 și care a avut ca subiect „protecția minorității românești.”²⁵ Se știe că după retragerea lui I. I. C. Brătianu de la Conferința Păcii, la sugestia lui Lloyd George, s-a înființat o comisie teritorială, aceeași comisie care la data amintită mai sus, va analiza și problemele românilor timoceni. Comisia era compusă din: Day, Seymour (SUA), E. Crowe, A. W. A. Leeper (Anglia), Tardieu, Laroche (Franța), de Martino și Vannutelli (Italia).²⁶

Delegația României a atras atenția, încă de la începutul convorbirilor asupra situației populației românești ce trăiește în număr mare partea de NE a Serbiei și care, după estimările românilor, pare să se situeze în jurul cifrei de 300 000, în timp ce după cele ale sârbilor între 120 000 și 180 000.²⁷ În ceea ce privește apartenența teritoriului locuit de timoceni, membrii comisiei au fost unanimi în a aprecia că drepturile sârbilor asupra acestuia sunt în afara oricărei discuții, dar că, se spera ca guvernul sârb va acorda populației românești din Timoc aceleași drepturi de care s-au bucurat sârbii sub administrația românească.²⁸ Laroche remarca, vis-a-vis de acest subiect, că nici un moment românii nu au revendicat teritoriul ci (atenție — n.n.) au ridicat această problemă ca o contrapondere față de cererile sârbilor în Banat.²⁹ Intervenția lui Leeper, consemnată de documentul american, aduce cu sine informația potrivit căreia românii timoceni nu se bucurau de un tratament adecvat din partea autorităților sârbe în ciuda faptului că aceștia nu au avut în trecut tendințe iredentiste.³⁰

Așadar discuțiile purtate de reprezentanții Marilor Puteri în dimineața zilei de 11 martie 1919, consemnate cu scrupulozitate de americani, au statuat situația românilor timoceni în raport cu Conferința Păcii, recunoscându-li-se drepturile ca minoritate, dar neîmplinind nici o acțiune concretă în favoarea acestora. În orice caz problema populației românești din Timoc a fost, iată discutată în strânsă legătură cu problema sârbilor din Banat propunându-se, la un moment dat, un aranjament în trei conform căruia România primea Torontalul în schimbul cedării către Bulgaria a Cadrilaterului, ce cuprindea Bazargicul și Balicicul, Bulgaria care la rândul ei ar fi trebuit să cedeze Serbiei ținutul Vidinului și o fâșie de teren pe stânga Timocului, populată cu români, în vederea acoperirii liniei ferate de pe această vale.³¹ După cum se cunoaște această soluție nu a fost luată în considerare.

În toată perioada desfășurării Conferinței de pace, Banatul a fost „iscodit” de diverși reprezentanți ai diplomației americane care s-au informat direct sau prin intermediari (în multe cazuri prin surse franceze) asupra situației acestei provincii, asupra stării de spirit a populației precum și a diverselor curente politice sau mișcări sociale. Iată cum este descrisă situația din Timișoara și împrejurimi într-o tele-

gramă transmisă autorităților americane la 26 februarie 1919, telegramă ce menționează atmosfera de insecuritate ce domnește în oraș, insecuritate datorată jafurilor și hoțiilor ce se petrec frecvent și la care participă alături de civili și soldații sârbi care nu suportă nici un fel de pedepse din partea propriilor autorități, ba mai mult patrurile militare însărcinate cu menținerea ordinei se regăsesc de cele mai multe ori printre infractori.³² Așa se face că foarte puțini dintre cetățenii orașului îndrăznesc să se aventureze în plimbări pe străzile orașului după ora 20 sau 21. De aceea nu este de mirare că generalul Ferret a insistat pe lângă Belgrad ca administrația să fie preluată de trupele franceze³³, mai cu seamă că în aceeași perioadă era semnalată asasinarea unui militar aparținând trupelor lui Ferret de către sârbi.

Aceeași situație precară este semnalată și în sectorul aprovizionării, datorită faptului că sârbii după, cum am mai menționat anterior, au interzis traficul de mărfuri în nordul Banatului, la est de Lugoj și sud de Vârșet ceea ce adăugat la măsurile luate de Narodna Uprava, a făcut ca Timișoara să fie izolată din acest punct de vedere. La toate acestea se adaugă, conform aceleiași surse, faptul că o serie de depozite timișorene conținând provizii au fost golite de către sârbi.³⁴ Același document afirma: „principalele provizii, carne, ulei, zahăr, sare, vegetale (în special cartofi), piele sunt luate din Torontal în timp ce lemnul vine din Caraș. Făina va ajunge până la 1 martie, dar exista o lipsă generală de petrol și pânzeturi și de asemenea de lemne. Sârbii au luat tot lemnul existent în Timișoara și 600 de muncitori tâmplari sunt acum fără lucru. Stocurile de cărbune de la Anina care au fost luate de sârbi sunt singurele surse de supraviețuire pentru Timișoara.”³⁵

Având în vedere condițiile existente, recesiunea economică pronunțată, este de la sine înțeles creșterea numărului șomerilor, 1 000 la Anina, 600 la Reșița și 4 000 la Timișoara din cei circa 14 sau 18 000 de salariați câți erau estimați de americani.³⁶ Situația acestora era cu atât mai grea cu cât la lipsa de alimente se adăugau prețurile foarte mari, ajutorul zilnic acordat de autorități fiind de doar 10 dinari pentru un om.³⁷

În ceea ce privește situația în localitățile rurale se menționează faptul că jandarmi au fugit spre Szeged în momentul armistițiului, reîntoarcerea lor fiind împiedicată de către sârbi care până la momentul întocmirii raportului nu au reușit să formeze o poliție rurală.³⁸

Starea de spirit în acest mediu este catalogată ca fiind „tulbure”, țăranii fiind demoralizați de război „și gata să profite de condițiile instabile.”³⁹ Nemulțumirea acestora este amplificată și de refuzul autorităților sârbe de a permite guvernului ungar să plătească „demobilizarea” și alte facilități pe care le-au promis și care se plătesc în alte părți ale Ungariei.⁴⁰

Deosebit de interesante sunt informațiile cuprinse în telegrama nr. 184 din 10.03.1919 transmisă de căpitanul Paul Malone din Serviciul aerian al SUA, locotenent-colonelului William B. Ryan aflat la Belgrad. Expeditorul misivei a parcurs o serie de localități bănățene în perioada februarie-martie notând cu scrupulozitate, tipică pentru un militar, toate aspectele de ordin social, economic și politic care i-ar fi putut in-

teresa pe americani în vederea formării unei imagini corecte asupra situației din zonă.

Așadar la 18 februarie 1919 Paul Malone se afla la Timișoara unde a luat legătura cu Martin Filipon și Reinhold Heger care în urma înlocuirii oficialilor unguri, au preluat funcțiile de prefect și respectiv de primar al orașului. Căpitanul amintește de greva declanșată la 21 februarie, grevă care a scos în stradă „mulțimi de oameni ce mărșăluiesc pe străzi în liniște purtând butoni roșii la haine.”⁴¹ și care a întrerupt traficul feroviar dinspre Szeged către Lugoj și deasemenea spre sudul Timișoarei. Luând legătura cu ofițerul de informații francez, locotenentul Beaumont, Malone își întărește convingerea că sârbii au violat termenii armistițiului, făcând schimbări în administrație.⁴²

Vizitând Lugojul, ofițerul american remarca faptul că orașul este controlat de trupele franceze, trupe care simpatizaseră cu sârbii, până la plecarea acestora, mutându-se apoi simpatia către români.⁴³

La 27 februarie Malone se afla la Vârșeț unde primarul remarca faptul că orașul nu a fost afectat de grevă, cu excepția traficului feroviar și că în lipsa unui număr mai mare de soldați francezi localitatea este controlată de către sârbi, situație întâlnită și la Becicherecul Mare (Zrenjanin) și Pančevo.⁴⁴

Am pomenit anterior, prin intermediul relatării căpitanului P. Malone, câteva date privind situația din Vârșeț. Este momentul să pomenim aici un document provenit din aceleași arhive care face referire la un memoriu al reprezentanților orașului adresat Conferinței Păcii emis la 28 februarie 1919, prin care se solicita oprirea violențelor, plătirea ajutoarelor invalizilor de război, ajutorarea femeilor ai căror soți se află în prizonierat. Este reclamat în același timp faptul că recensământul nu a fost imparțial și că guvernul local (Narodna Uprava) a fost constituit numai din sârbi care sunt în oraș în număr de doar 5 000 față de 20 000 de nemți, unguri și români.⁴⁵ Soluția propusă de petiționari fiind aceea de a trece orașul sub autoritatea unei comisii internaționale.

Una dintre problemele cele mai des întâlnite în documentele americane studiate, este aceea a bolșevismului, care în acele vremuri reușise să-și facă o serie de prozești și care, în opinia multora, amenința să se extindă în Europa Centrală și central estică. După părerea unor observatori americani acesta (bolșevismul) nu exista în Banat „din cauza faptului că țărani sunt prea prost educați ca să înțeleagă o asemenea idee.”⁴⁶ Într-adevăr, ideile bolșevice nu au câștigat teren în acea epocă în rândul populației bănățene, dar considerăm că nu din lipsa educației, care din contră ar fi trebuit să constituie un teren favorabil, ci mai degrabă din cauza mentalității țărânului bănățean, fie el român, șvab, sau ungur, țaran care avea și are un puternic simț al proprietății ce intră în contradicție flagrantă cu ideile bolșevice. Observatorul american, probabil din cauza timpului relativ scurt petrecut printre bănățeni, nu a putut sesiza corect motivațiile reale ale acestei aversiuni față de curentul bolșevic, față de orice tendință de „comunizare” a proprietății.

Într-un Memorandum înmănat generalului de Lobit, prefectul județului Arad arăta că bolșevismul nu este periculos numai pentru Ungaria,

pe care o va distruge complet dar și pentru întreaga Europă. Același personaj propunând două metode de extirpare a acestuia: prima, prin ocuparea de trupe „dezinteresate (franceze, engleze sau americane)” a Ungariei și în special a Budapestei, a doua prin declanșarea unei propagande asidue antibolșevice în interiorul țării.⁴⁷ Într-adevăr, o serie de istorici sunt de acord astăzi, ca și observatorii politici de ieri, că Consiliul Suprem de Război al Aliatilor și mai apoi organismele Conferinței Păcii se temeau de eventualitatea izbucnirii unor revoluții în estul Europei Centrale.⁴⁸

Mai sus amintitul general de Lobitz într-un schimb de telegrame cu Franchet d'Esperey arăta și el că „cu excepția Banatului, bolșevismul începe să se manifeste în celelalte regiuni ale teritoriilor ocupate.”⁴⁹ Telegramele menționează și atitudinea dr. Otto Roth în această problemă. Roth pornea de la ideea conform căreia pentru a putea crea un obstacol eficient împotriva bolșevismului, „procedeul cel mai sigur, garantat de câțiva va fi în circumstanțele actuale de a forma un Banat independent (subl. noastră) sub protecția trupelor franceze, cu excluderea tuturor naționalităților și cu o eventuală colonizare a Banatului de către Franța.”⁵⁰ În același context Roth afirma că obținuse în acest sens atât acordul lui Károlyi cât și cel al guvernului bolșevic, încercând să demonstreze că soluția propusă de el ar elimina propaganda bolșevică în țările vecine și ar soluționa toate problemele iredentiste ivite între naționalitățile Banatului...“ și ne-ar permite să creăm în Banat un „Bastion” anticomunist,⁵¹ mai cu seamă că, susține Roth, România este „câștigată de bolșevism.”⁵²

Atitudinea și propunerile lui Otto Roth își găsesc explicația în poziția potrivnică a acestuia față de unirea Banatului cu România și menținerea acestuia în componența Ungariei măcar ca o „republică autonomă.”⁵³ Oricare ar fi fost intențiile sale s-a dovedit că acestea nu au putut fi realizate, generalul de Lobitz solicitându-i lui Roth să avertizeze guvernul maghiar cu privire la o eventuală nesăbuintă a acestuia care ar atrage după sine prejudicii Ungariei.⁵⁴ Atitudinea promaghiară a lui Roth transpare și din afirmația făcută de acesta la un moment dat față de francezi după care „ungurii nu pot rezista emoției cauzate de mărirea României.”⁵⁵

Un alt subiect important tratat în documentele americane studiate îl reprezintă retragerea trupelor sârbești de ocupație din Banat și substituirea lor cu trupele române. Într-o telegramă datată 19 iulie 1919, transmisă de Fr. d'Esperey de la Constantinopol, Ministerului de Război al Franței, acesta raportează măsurile pe care le-a luat în vederea transferării Banatului în autoritatea românească: „1. Generalul Tournadre va aduce Batalionul colonial de infanterie de la Arad. 2. Zona Lugoj va fi evacuată de trupele franceze și va fi dată românilor înainte de 22 iulie. 3. Partea din Banatul românesc, acum ocupată de sârbi va fi evacuată și va fi dată francezilor între 22—31 iulie, data la care operația trebuie terminată. 4. Cooperarea referitoare la problemele evacuării va fi asigurată de o comisie cu sediul la Timișoara, care include un sârb, un român și un membru numit de comisia superioară a căilor ferate.”⁵⁶ Coloneii Virgil Economu și Velcovics vor fi cei doi reprezentanți ai românilor și respectiv sârbilor.⁵⁷

Între sarcinile acestei comisii, pe lângă aceea de a asigura toate detaliile militare, politice și administrative ridicate de substituirea sârbilor cu românii, era și aceea de a preciza provizoriu linia detaliată a frontierei în așteptarea unei delimitări definitive.⁵⁸

În urma acestor aranjamente, trupele sârbești părăsesc definitiv Timișoara la 27 iulie, locul lor fiind luat, începând cu 2 august de formații jandarmerești și la 3 august de 2 batalioane de infanterie comandate de același colonel Virgil Economu.⁵⁹

Toate documentele consultate ne îndreptățesc să considerăm că mediile diplomatice americane, emisarii și colaboratorii acestora în atitudinea lor față de problema românească au fost supuse unei schimbări în timp în funcție de mersul evenimentelor. La început, SUA nerecunoscând tratatele secrete încheiate înainte de declanșarea războiului a promovat o politică echivocă și contradictorie în ceea ce privește viitorul Austro-Ungariei și al statelor succesoare acesteia.⁶⁰ Continuând să nu recunoască tratatele, administrația Wilson își va modela însă pe parcurs politica realizând în timpul Conferinței Păcii că există deja o altă configurație politică a Europei.

Din păcate, așa cum s-a întâmplat în cele mai multe cazuri în istorie și această conferință nu a făcut excepție statele participante au fost împărțite în puteri mari cu interese nelimitate și în puteri mici, cu interese limitate⁶¹, făcând ca relația dintre SUA și România să fie una dintre o mare putere și un stat ale cărui interese au fost adesea ignorate în mod voit. Acest lucru nu a însemnat însă dezinteres din partea americanilor în ceea ce privește problematica românească și cu deosebire, cea bănățeană.

NOTE

- 1 Arhivele Statului București, *Colecția microfilme SUA*, rola 615, cadrul 485.
- 2 *Ibidem*, cadrul 487.
- 3 Păiușan Radu, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 132.
- 4 *Ibidem*, p. 146.
- 5 *Ibidem*, p. 147.
- 6 *Ibidem*, p. 175.
- 7 Arhivele Statului București, *Colecția microfilme SUA*, rola 615, cadrul 468.
- 8 *Idem*, rola 616, cadrul 68.
- 9 *Ibidem*.
- 10 *Ibidem*.
- 11 *Ibidem*, cadrul 389.
- 12 *Ibidem*, cadrul 69.
- 13 *Ibidem*, cadrul 70.
- 14 *Ibidem*.
- 15 *Ibidem*, cadrul 340.
- 16 *Idem*, rola 615, cadrul 490.
- 17 Dobrinescu, V. Fl., *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919—1923)*, Iași, Institutul European, 1993, p. 49.

- 18 Arhivele Statului București, *Colecția microfilme SUA*, rola 615, cadrul 491.
19 *Ibidem*.
20 *Ibidem*.
21 Dobrinescu, V. Fl., *op. cit.*, p. 48.
22 Arhivele Statului București, *Colecția de microfilme Anglia*, rola 446, cadrul 526.
23 *Idem*, *Colecția de microfilme SUA*, rola 616, cadrul 302.
24 *Ibidem*.
25 *Ibidem*, cadrul 144.
26 Dobrinescu, V. Fl., *op. cit.*, p. 51.
27 Arhivele Statului București, *Colecția de microfilme SUA*, rola 616, cadrul 144.
28 *Ibidem*.
29 *Ibidem*.
30 *Ibidem*, cadrul 146.
31 Kirițescu Constantin, *Istoria Războiului pentru reîntregirea României 1916—1919*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 481.
32 Arhivele Statului București, *Colecția microfilme SUA*, rola 616, cadrul 68.
33 *Ibidem*.
34 *Ibidem*, cadrul 71.
35 *Ibidem*.
36 *Ibidem*.
37 *Ibidem*, cadrul 72.
38 *Ibidem*.
39 *Ibidem*.
40 *Ibidem*.
41 *Ibidem*, cadrul 119.
42 *Ibidem*, cadrul 120.
43 *Ibidem*, cadrul 121.
44 *Ibidem*.
45 *Ibidem*, cadrul 122.
46 *Ibidem*, cadrul 72.
47 *Ibidem*, cadrul 190.
48 Rangheț, Boris, *Relațiile româno-americane în perioada Primului război mondial (1916—1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 153.
49 Arhivele Statului București, *Colecția de microfilme SUA*, rola 616, cadrul 192.
50 *Ibidem*.
51 *Ibidem*, cadrul 193.
52 *Ibidem*, cadrul 195.
53 Păiușan, Radu, *op. cit.*, p. 140.
54 *Ibidem*, p. 165.
55 Arhivele Statului București, *Colecția de microfilme SUA*, rola 616, cadrul 195.
56 *Ibidem*, cadrul 268.
57 Păiușan, Radu, *op. cit.*, p. 177.
58 Arhivele Statului București, *Colecția de microfilme SUA*, rola 616, cadrul 268.
59 *Ibidem*, cadrul 389.
60 Rangheț, Boris, *op. cit.*, p. 121.
61 Kirițescu, C-tin, *op. cit.*, p. 473.

LA SITUATION DU BANAT
DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DE L'ANNÉE 1919
DANS DES DOCUMENTS AMÉRICAINS

(Résumé)

L'étude se propose de passer en revue quelques documents qui se trouvent dans les Archives Nationales Américaines, documents qui parlent de la situation du Banat dans la période janvier—juillet 1919. Ils mettent en évidence l'attitude de la diplomatie des États Unis envers les problèmes territoriaux en premier lieu, et puis envers la composition ethnique de la population de Banat, les rapports entre l'armée serbe d'occupation et la population indigène, la situation de la ville de Timișoara, les essais d'arrêter l'influence du courant bolchévique et, bien sûr, l'arrivée des troupes roumaines dans la région.

On a mis ainsi en évidence le fait que les Américains reconnaissent la prépondérance de l'élément roumain en Banat, tout en signalant les abus commis par les troupes serbes et l'état d'esprit qui n'était pas du tout favorable à celle-ci.

Une problème de grand intérêt pour les Américains, conformément à ces documents, est constitué par le désir de connaître le phénomène bolchévique et les moyens qui pourraient empêcher son extension.

Malheureusement, les relations entre les États Unis et la Roumanie, pendant la Conférence de Paix, allaient être celles d'entre un grand pouvoir et un État dont on a ignoré souvent les intérêts.

OCUPAȚIA MILITARĂ SÂRBEASCĂ ÎN JUDEȚUL TIMIȘ-TORONTAL (1918—1919)

VASILE RĂMNEAMȚU

Sfârșitul primului război mondial a marcat în centrul și sud-estul continentului european apariția a noi state naționale pe fondul destrămării Imperiului Austro-Ungar. În cadrul acestui proces complex, România a reușit la sfârșitul anului 1918, să-și alipească majoritatea provinciilor cu populație românească, ce s-au aflat până atunci sub dominație străină.

În toamna anului 1918 între România și regatul sârbo-croato-sloven au izbucnit divergențe legate de pretențiile celor două state în privința Banatului. Astfel, ambele țări doreau să dețină întreaga provincie. Bucureștiul și-a întemeiat această cerere pe tratatul din august 1916 cu Puterile Antantei.¹

Partea sârbă contesta acest tratat datorită faptului că a fost încheiat fără participarea și acordul ei.²

Tensiunea dintre cele două state s-a amplificat începând din toamna lui 1918, când, înaintând ca avangardă a trupelor franceze conduse de către generalul Franchet d'Espérey, armata sârbă a ocupat cea mai mare parte a Banatului.³ Trupele sârbești au staționat în Banat până în august 1919 când s-au retras.

Lucrarea de față își propune să analizeze situația din județul Timiș-Torontal în timpul ocupației sârbești, precum și consecințele acestuia asupra ținutului.

În perioada interbelică istoriografia românească abordat această temă. Printre lucrările cele mai pertinente în acest sens amintim cele ale lui Constantin Kirițescu „Istoria războiului pentru reîntregirea României” volumul II și a lui Petre Nemoianu „Sârbii și Banatul”.

În perioada de după cel de-al 2-lea război mondial, istoriografia română nu a abordat, datorită cenzurii comuniste, acest subiect. El a fost trecut în revistă în lucrările istoricilor bănățeni I. Munteanu „Mișcarea națională din Banat” (1881—1918)⁴ și R. Păiușan „Mișcarea națională din Banat și Marea Unire”.⁵

Credem că este necesară o abordare amănunțită a acestei perioade din istoria Banatului, analiză pe care încercăm să o realizăm prin acest studiu. În acest sens, alături de consultarea lucrărilor apărute, de cercetarea fondului arhivistic aflat în Arhivele Statului din Timișoara, am utilizat și chestionarele realizate în perioada interbelică de către profesorul N. Ilieșiu, chestionare în care găsim un bogat material documentaristic privitor la această problemă.⁶

Pe baza acestor chestionare, în continuare, ne vom referi la regimul ocupației sârbești din toate localitățile județului Timiș-Torontal, pe cât posibil în ordinea lor alfabetică.

În localitatea *Alioș*, ocupația sârbă s-a desfășurat în liniște, trupele sârbe, prezente în comună conlucrând cu garda română la menținerea liniștei. În ziua retragerii din comună, sârbii au dorit să ia cu forța toate vitele, dar populația a împiedicat realizarea acestui plan.⁷

Dacă comuna *Altringen* nu a fost atinsă de ocupația sârbă, iar în Babșa ocupanții s-au comportat omenos,⁸ nu același lucru îl întâlnim în *Bucova* unde la plecare au luat cu ei 40 de cai și 25 de vaci.⁹ Un regim mult mai sever a fost impus în localitatea *Banloc*, unde reprezentanții desemnați a merge la Adunarea de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918, au fost împiedicați de a pleca, intelectualii satului au fost reținuți și maltratați, iar la retragerea din comună au luat cu forța vite și mașini de treierat.¹⁰ În *Bazoș*, preotul a fost ridicat și trimis la Belgrad pentru atitudinile sale pro-românești. Pentru a împiedica ridicarea vitelor, locuitorii le-au scos din sat, iar notarul comunei pentru a feri populația de abuzuri le-a dat sărbilor 20 000 de coroane din averea lor proprie.¹¹ Și locuitorilor din *Bărăteaz* li s-au rechiziționat vitele, iar mai mulți săteni au fost bătui de ocupanți.¹² Maltratări, rechiziții ale ocupanților sunt întâlnite și în *Becicherecul Mic*.¹³ O situație diferită a existat în comuna *Belinț*, unde sârbii s-au comportat destul de civilizat cu localnicii.¹⁴

În *Bencecul de Jos* rechizițiile au fost atât de severe, încât oamenii s-au organizat în grupuri înarmate cu furci, pentru a-și apăra avutul.¹⁵ În comuna *Berini*, la retragere au dus 93 de vite,¹⁶ în *Blajova*, în timpul retragerii au fost rechiziționate de la fiecare casă animale,¹⁷ lucru/ce s-a întâmplat și în localitatea *Bobda*.¹⁸ Preotul din *Birda* a fost ridicat și internat o perioadă în Serbia.¹⁹ Nu întâlnim ocupația militară sârbă în localitățile *Belotinț*, *Bencecul de Sus*, *Berecuța*, *Beregsăul Mare*, *Beregsăul Mic*, *Beșenova Veche*, *Beșenova Nouă*, *Biled*, *Bodregul Nou*, *Bogda*, *Brestovăț*, *Breșteu*, *Bulgăruș*, *Butin*, *Buzad*, *Buziaș* (trupe franceze), *Carani*, *Căpăt*, *Cărpiniș*. În schimb la *Bucovăț*, elementul românesc a fost persecutat în timpul ocupației, preotul fiind nevoit să se refugieze la Lugoj. La retragerea armatei sârbe au fost rechiziționate vite.²⁰ Același comportament îl întâlnim și la *Budinț*, unde învățătorul confesional român a fost crunt bătut.²¹ Un regim dur de ocupație l-au avut și locuitorii din *Cebza*, unde componentii corului sătesc au fost bătui, deoarece au intonat cântece patriotice românești, iar preotul a fost reținut deoarece nu l-a pomenit în timpul slujbei religioase pe regele sârb Petru, ci l-a amintit pe Ferdinand I.²² Un regim omenos l-au avut locuitorii din *Cadar* unde doar în timpul retragerii au fost luate 60 de vite cornute și 60 de cai.²³ Din *Calacea* au fost ridicați 17 cai și 35 de vite cornute.²⁴ În localitatea *Cerna*, comportamentul soldaților sârbi prezenți în comună a fost mulțumitor, doar la retragere au luat cu ei 40 de vite cornute și 20 de cai.²⁵ Aceleași furturi le întâlnim și în *Cerneteaz* (vite, cai, cantități mari de nutreț).²⁶ Delegația aleasă de către locuitorii din comuna *Checia* de a merge la Alba-Iulia la 1 Decembrie a fost oprită, iar preotul a fost nevoit să fugă din comună fiind amenințat cu moarte. În perioada ocupației a fost înnăbu-

șită orice activitate politică românească.²⁷ La retragere, rechiziții forțate au avut loc și în *Chesinț* (au fost luate peste 100 de animale)²⁸ și *Chevereșul Mare* (peste 120 vite cornute).²⁹ În *Chizătău* instrucția școlară s-a desfășurat în timpul ocupației conform instrucțiunilor trimise de către Ministerul Învățământului de la Belgrad. Au avut loc, de asemenea achiziții forțate, maltratări.³⁰

Nu au cunoscut ocupația sârbă *Cenadul*, *Charlottenburg*, *Cheglevici*, *Checheș*, *Chelmac*, iar *Chereșturul* și *Ceneiul* au fost înglobate în statul sârbo-croato-sloven până în 1924.

La *Ciacova* comportamentul ocupanților a fost „cât se poate de neuman”. Au fost urmăriți intelectuali români, în special cei care au fost prezenți la 1 Decembrie 1918 la Alba-Iulia. La retragere au luat peste 100 vite cornute și 150 cai.³¹ Aceeași stare de spirit o întâlnim la *Clopodia*, mulți români fiind maltratați și închiși la Vârșet și Panciova.³² Din *Chișoda* la retragere au luat forțat 14 vite cornute și 30 de cai.³³ Nu au fost ocupate localitățile *Chizdia*, *Ciavoș*, *Colonia Bulgară*, *Colonia Mică*, *Comeat*. Rechiziții forțate întâlnim și în *Ivanda* (38 boi și 9 cai),³⁴ *Izvin* (91 perechi de boi; aici regimul de ocupație a fost mai blând),³⁵ *Jebel* (un regim de ocupație destul de dur)³⁶. Sub pretextul că locuitorii dețineau arme ascunse, soldații sârbi aflați în trecere prin *Laboșinț* au maltratat pe oricine le ieșea în cale.³⁷ În *Jadani* și *Jamu Mare* nu au fost prezente trupe sârbești, iar *Jimbolia* a fost încorporată la România în 1924. În comuna *Ferendia* au fost bătuți fruntașii comunei, animalele au fost rechiziționate fără milă, banii caseriei au fost furati.³⁸ Același tratament l-au avut și conducătorii comunei *Fibiș*.³⁹

Preotul din *Ficătău* a fost reținut pentru că a pomenit în biserică numele regelui Ferdinand I,⁴⁰ iar învățătorul din *Firiteaz* a fost internat la o închisoare din Belgrad.⁴¹

La *Fiscuț* documentele amintesc că ocupanții sârbi s-au comportat tot atât de rău ca și ungurii.⁴² La *Foeni* militarii sârbi au fost primiți într-un „entuziasm delirant” de către locuitorii sârbi din comună, care apoi au început să-i denunțe pe români. Pe școală, primărie și pe biserică ortodoxă română a fost arborat drapelul național sârb. Învățătorul și preotul au fost deportați în Serbia, iar delegații pentru Alba-Iulia au fost opriți de a-și îndeplini mandatul încredințat de comună.⁴³ Comportamentul sârbilor în localitățile *Folia*⁴⁴ și *Gad*⁴⁵ a fost bun, dar delegații pentru Alba-Iulia au fost împiedicați să se deplaseze, iar la plecare rechizițiile de animale au fost deosebit de mari. *Dumbrăvița*, *Felmacul* și *Freidorful* nu au cunoscut ocupația militară sârbă. În timpul ocupării satului *Gaiul-Mic*, jumătate din locuitori au fost obligați să se declare de naționalitate sârbă, în caz contrar fiind amenințați cu deportarea. În fața terorii, mulți locuitori și-au părăsit satul și au fugit în alte părți.

Aceeași situație o întâlnim și în *Gătaia*. Preotul fiind amenințat, a fugit din localitate. Ocupanții intrau în pivnițele oamenilor, se îmbătau, apoi spărgeau tot ce întâlneau în cale.⁴⁶ În localitatea *Gherman*, locuitorii au fost bătuți, li s-au rechiziționat vitele și au fost furate din visteria primăriei 3 000 de coroane.⁴⁷ La *Ghilad*, au fost rechiziționate 240 de animale, locuitorii au fost bătuți, au avut lor percheziții și în altarul bisericii.⁴⁸

Rechiziții ilegale au avut loc și în *Ghertenis* (aici s-au operat și arestări),⁴⁹ precum și în comuna *Girocra* (a fost arestat învățătorul comunei).⁵⁰ Localitățile *Gelu*, *Ghiroda*, *Ghizela*, *Giarmata*, *Giera*, *Giulvăz*, nu au fost ocupate de către trupele sârbești. În *Hodoni*, au fost arestați preotul și învățătorul pentru că dețineau drapelul românesc. Nu s-a admis participarea la *Alba-Iulia*, iar la plecare au avut loc rechiziții.⁵¹ În localitatea *Igris*, oamenii puteau să-și muncească pământul doar de la orele 6 dimineața până la orele 6 seara. Nu se puteau apropia de Mureș doar cu avizul autorităților de ocupație, iar la retragere au luat 160 de vite cornute și cai.⁵² Localitățile *Gottlob*, *Grabaț*, *Hitiaș*, *Hodoș*, *Herneacova*, *Ianova*, *Ictar*, *Iecsa Mare*, *Iecsa Mică*, *Ionel*, *Iosifălău*, nu au avut de-a face cu abuzurile ocupanților sârbi, fiind libere în această perioadă.

La *Comloșul Mare* sârbii i-au acuzat pe delegații care au participat la Adunarea de la *Alba-Iulia* că erau spioni în slujba României și i-au trimis în fața unei Curți Marțiale ce își desfășura activitatea la *Beciche-recul Mare*.⁵³ În satul *Dejan*, mulți români au fost bătuți și jefuiți,⁵⁴ la *Deta* s-au efectuat numeroase arestări la cea mai mică bănuială,⁵⁵ iar la *Dolaț* a fost luată, la retragere, aproape întreaga avere mobilă a locuitorilor.⁵⁶ În localitatea *Duboz*, nu se permitea să se circule pe stradă în grupuri, să se stea de vorbă, iar la plecare au fost rechiziționate numeroase animale. Cei care se opuneau acestor furturi, erau loviți cu patul armei.⁵⁷

La *Diniaș* armata de ocupație s-a comportat civilizat,⁵⁸ iar în localitățile *Careat*, *Comloșul Mic*, *Covaci*, *Cralovăț*, *Crivobara*, *Cruceni*, *Cuveșdia*, *Denta*, *Dorgoș*, *Drăgoești*, *Dragșina* n-au fost prezente trupe sârbești.

Comportamentul sârb în localitatea *Lățunaș* a fost dur (percheziții, dezarmată garda românească, preotul unit fiind arestat și internat la *Vârșeț* fiindcă a sfintit în biserică drapelul național al României. Comuna a revenit României în 1924.⁵⁹ În *Macedonia* nu i s-a permis delegației comunei să se deplaseze la *Alba-Iulia*, au avut loc rechiziții, locuitorii fiind bătuți de către ostașii sârbi.⁶⁰ Și în *Moșnița* ocupația a fost severă.⁶¹

Din *Moritzfeld* au fost rechiziționați 57 de cai, 60 de vaci, 25 de oi, rechiziții ce s-au ridicat la suma totală de 240 000 de coroane.⁶² Nu întâlnim trupe sârbești în *Lenauheim*, *Liebling*, *Lovrin*, *Lucareț*, *Lunga*, *Mailat*, *Mănăstur*, *Mașloc*, *Moșnița Nouă*, *Moravița*.

În comuna *Murani*, comportamentul ocupanților față de autohtoni a fost uman, nefiind efectuate nici obișnuitele rechiziții la plecare, fiindcă în localitate au intrat pe neașteptate trupele franceze.⁶³ Același regim de ocupație îl întâlnim și la *Obad*.⁶⁴ În *Nerău* a fost prezentă doar o patrulă sârbă, dar care, în stare de ebrietate, îi bătea pe locuitori și a efectuat rechiziții în valoare de peste 1 milion coroane.⁶⁵ Rechiziții au fost efectuate și în localitățile *Opațița* (vite cornute, oi, cai),⁶⁶ *Otelec* (35 vaci, 26 cai),⁶⁷ *Pădureni* (ocupație dură, au rechiziționat 43 de cai, 60 vaci, viței, porci, în valoare totală de 460 000 de coroane)⁶⁸. Nu au cunoscut ocupația sârbă localitățile *Nădaș*, *Neudorf*, *Nițhidorf*, *Ofse-nița*, *Ohaba-Furgoci*, *Omor*, *Omoru-Mic*, *Orțișoara*, *Otnești*.

Un regim de ocupație aspru îl întâlnim și la *Parța*, unde soldații sârbi au tras în turnul bisericii,⁶⁹ la *Percosova* delegația pentru Alba-Iulia a fost împiedicată să-și îndeplinească mandatul, iar la plecare au luat 54 de vite cornute și 10 cai,⁷⁰ la *Pesac* preotul și învățătorul au fost arestați și internați la Belgrad pentru că au fost prezenți la Alba-Iulia.⁷¹

În comuna *Petroman* orice mișcare cu caracter românesc era pedepsită,⁷² la *Pișchia* a fost devastată pădurea aflată în proprietatea statului, iar la retragere au rechiziționat 75 de vite cornute,⁷³ la *Pustiniș* au luat 80 de vaci, 50 de cai, 40 de căruțe. De asemenea au impus un impozit mare pe pământ, luând câte 1 000 de dinari pentru fiecare jugher de pământ.⁷⁴ În localitatea *Partoș* hotarul satului a trecut la români doar în anul 1924, iar în *Paniona*, *Pătărs*, *Peciul Nou*, *Periam*, *Petrovaeselo*, *Pordeanu* nu au fost prezente trupe sârbești.

Din comuna *Răuț* au rechiziționat la plecare 50 de vite cornute și grâu.⁷⁵ Un regim aspru a fost instaurat în *Remetea Mare*, datorită căruia preotul și învățătorul au fugit. O serie de localnici au fost bătuți. La plecare, armata de ocupație a fost huiduită de către populația română, iar informatorul ei (un localnic sârb) a fost bătut.⁷⁶ Un regim destul de greu l-au avut de suportat și locuitorii din *Sacoșul Mare* (bătuți),⁷⁷ iar la *Sacoșul-Turcesc* arendașul maghiar s-a aflat în slujba ocupanților.⁷⁸ Trupele sârbești ce au intrat în *Saravale* au fost întâmpinate de localnici cu multă simpatie, ca trupe aliate. Dar regimul impus sătenilor a fost dur, învățătorul și doi studenți localnici fiind internați, pentru activitate pro-românească, 4 luni la Belgrad.⁷⁹ Același regim a existat și la *Sânandrei*, unde a fost bătut învățătorul precum și membrii familiei sale.⁸⁰ Din *Sânmartinul Maghiar* au fost rechiziționați 10 cai și 15 vaci.⁸¹

În *Recaș* comportamentul militarilor sârbi a fost bun,⁸² iar comunele *Racovița*, *Remetea-Mică*, *Rudna*, *Săcălaz*, *Sângeorge* au fost ferite de ocupație. Un comportament bun îl întâlnim și în *Sânmartinul-Sârbesc*, aici însă marea majoritate a locuitorilor fiind de naționalitate sârbă.⁸³ Preotul din *Sânnicolaul-Mare* fuge din localitate fiindcă nu a pomenit în biserică numele regelui sârb.⁸⁴ Învățătorul din *Seceni* a fost arestat și internat la Timișoara.⁸⁵ Rechiziții au fost efectuate în *Sânmihaiul-German* (60 de capete vite cornute),⁸⁶ *Sânnicolaul-German* (100 bucăți vite mari),⁸⁷ *Sculea* (în special de la proprietarii din localitate).⁸⁸ Nu întâlnim prezență militară sârbă în *Sânmihaiul-Român*, *Sânpetru-Mare*, *Sânpetru-Mic*, *Sânpetru-Nou*, *Sânpetru-German*, *Sârbova*, *Secaș*, *Semlacu Mare*.

În schimb la *Secusigiu* fruntașii români au fost persecutați, preotul a fost arestat timp de 4 luni, iar reprezentantul prezent la Alba-Iulia a fost nevoit să fugă din sat.⁸⁹

Pentru activitate pro-românească au fost internați la Belgrad, preotul comunei *Semlacul-Mare* și doi țărani fruntași, iar în timpul retragerii, ocupanții au ridicat 16 000 de coroane din visteria comunei și 70 de vite cornute.⁹⁰ De o primire frumoasă s-au bucurat și trupele sârbe ce au intrat în localitatea *Stamora-Română* (întâmpinați cu flori și drapele). Dar în curând bucuria s-a transformat în durere pentru băștinași, mărturiile acestora relevând că militarii sârbi au avut aceeași atitudine față de români ca și cea a autorităților maghiare de dinainte de 1918

(bătăi, umiliri, rechiziții).⁹¹ Un regim, de asemenea dur, l-au avut locuitorii din *Satchinez*, fiind bătuți la sânge trei țărani români, iar la retragere au fost luate aproape toate vitele din comună.⁹² Nu întâlnim ocupația militară sârbească în localitățile *Silagiu*, *Sinersig*, *Sintar*, *Soca*, *Stamora-Germană*, *Stanciova*, *Satu-Mare*, *Sanadra*, *Teremia-Mare*, *Vizejdia*, *Vizna*, *Sălciua Nouă*, *Toager*, *Topolovațul Mare*, *Topolovațul Mic*, *Tormac*, *Uiheiu*, *Ususău*, *Vâlcău*, *Vârșas*, *Vârșia*.

În schimb la *Sanovița* preotul unit a fost reținut mai multe săptămâni la Timișoara, deoarece nu l-a pomenit pe regele sârb în biserică.⁹³ La *Sustra* a fost arestat preotul pentru că a fost delegat la Alba-Iulia. Eliberat pentru un scurt timp, el a reușit să fugă în Ardeal.⁹⁴

Fruntașii comunei *Sag* au fost percheziționați, iar la retragere, armata sârbă a luat 60 de cai și 100 vite cornute.⁹⁵ Percheziții numeroase au suferit și locuitorii comunelor *Sipet* (150 vite cornute, 50 perechi de cai, 25 de trăsură),⁹⁶ *Șiștorovăț*,⁹⁷ *Soșdia*,⁹⁸ *Teremia Mică* (70 de vite cornute și cai).⁹⁹ La *Teș*, mulți locuitori au luat drumul codrului în timpul ocupației.¹⁰⁰

În localitatea *Tolvădia* a fost arestat delegatul ales pentru Alba-Iulia. La retragere a fost luată aproape întreaga turmă de vite din comună.¹⁰¹ Localitatea *Tomnatic* a fost izolată de trupele sârbe timp de 24 de ore, iar la plecarea acestora au luat 150 de cai și 120 de vaci.¹⁰² În *Unăp* ocupații s-au comportat cinstit o perioadă de timp cu localnicii. Când au văzut că Banatul nu v-a reveni regatului sârbo-croato-sloven în întregime, regimul de ocupație s-a înăsprit, având loc furturi, bătăi, iar la retragere au luat 30 de vite cornute.¹⁰³ S-au efectuat rechiziții și în localitățile *Uliuc* (40 de cai și 95 vite cornute),¹⁰⁴ *Urseni* (aproximativ 100 de vite cornute și întreg stocul de bani din caseria comunei),¹⁰⁵ *Utvîn* (1 vacă și 1 cal).¹⁰⁶

Comuna *Uivar* a trecut la România în anul 1924.

La *Vinga* locuitorii au sărit cu topoare, furci, pentru a-i împiedica pe soldații sârbi de a le lua animalele.¹⁰⁷ Învățătorul din *Voiteg* prezent la Alba-Iulia a fost șicanat la întoarcere de către ocupanți, fiind nevoit să se refugieze în zona românească. La plecare trupele sârbe iau din comună 100 de cai, 60 de vaci, precum și obiecte de valoare din case.¹⁰⁸

Au fost rechiziționate, de asemenea, din *Vucova* 63 de vite cornute.¹⁰⁹

Regimul de ocupație sârbă din Banat a fost reliefat și de alte documente. Astfel abuzurile săvârșite de ocupații sârbi în județul Timiș-Torontal au fost evidențiate și în rapoartele Prefecturii.¹¹⁰ Nici orașul Timișoara nu a fost scutit de furturile militarilor sârbi, capacitatea industrială a orașului având de suferit în urma acestor fapte.¹¹¹

Într-o adresă trimisă Prefecturii, comisarul stabilimentelor uzinelor din Timiș-Torontal evidențiază la 20 august 1919 că principala cauză a crizei din economia Banatului (35% din stabilimentele industriale nu funcționau) se datora demontărilor făcute de către armata sârbă.¹¹²

Lucrurile au mers până acolo, încât la retragerea din Timișoara, sârbii au spart 70 de geamuri ale clădirii Prefecturii,¹¹³ și au transferat în Serbia întreaga bibliotecă județeană, precum și documentele și inscripțiile istorice prețioase.¹¹⁴

Au avut loc în această perioadă și recrutări de tineri sârbi, până la 25 de ani, care au fost trimiși în Serbia.¹¹⁵ Totodată pentru a crea în

regiune o situație favorabilă încorporării întregului Banat la regatul sârbo-croato-sloven, autoritățile de ocupație sârbești au desfășurat o intensă propagandă în rândurile șvabilor din Banat, pentru ca aceștia să revendice unirea provinciei cu Serbia.¹¹⁶ Propaganda sârbă a atras prea puțini șvabi, acest fapt datorându-se și comportamentului armatei de ocupație sârbe.¹¹⁷ Interesant ni se pare mobilul care a stat în alegerea acestei opțiuni de către acești șvabi: teama lor că optând pentru alipirea la România, românii, având o cultură materială și spirituală superioară sârbilor, îi va asimila pe germanii din Banat.¹¹⁸

Problema Banatului a fost pusă în discuție și în cadrul Conferinței de Pace de la Paris. Ambele părți revendicau Banatul în întregime. În argumentarea tezei sale, Belgradul arată că tratatul încheiat în august 1916 între România și Antanta a fost secret și nu a fost deci cunoscut de Serbia, că renunțarea de către statul sârbo-croato-sloven la populația sârbă din Banat ar provoca mișcări iredentiste ce s-ar putea transforma într-un conflict sârbo-român; părăsirea Banatului de către sârbi ar duce la înăbușirea elementului sârb de aici din punct de vedere etnic; extensiunea României până la Dunăre și Tisa ar deveni o amenințare permanentă la adresa sârbilor, Valea Moravei devenind în acest caz deschisă în fața unei posibile invazii; în cazul în care Banatul ar intra în întregime în componența statului român, Serbia ar fi nevoită să-și schimbe capitala, fapt ce ar apărea în fața poporului sârb ca un act de umilire națională.¹¹⁹

Delegația română a respins teza sârbă. Premierul român I. I. C. Brătianu arată că tratatul din august 1916 a fost discutat cu Rusia, care reprezenta și interesele Serbiei.

Partea română nu dorea, la fel ca și cea sârbă, să-și părăsească conaționalii săi din Banat. În privința temerilor față de securitatea statului sârb în cazul alipirii întregului Banat la România, reprezentanții români arătau că Belgradul nu are de ce să se teamă, trecutul istoria evidențiind clar că acte cu caracter războinic nu au existat între cele două state. În plus, se sublinia că România era de acord prin intermediul Ligii Națiunilor, să se adopte măsuri de securitate în zonă, măsuri pe care guvernul român se obliga să le respecte. România evidenția că a fost și este gata să renunțe și pe viitor la cei 300 000 de conaționali ai ei din N.-V. Serbiei, dar arăta că în acest caz și Serbia va trebui să renunțe la cei 220 000 de conaționali din Banat.

În concepția diplomației românești se sublinia că stabilirea liniei Dunării ca graniță între cele două state ar realiza o situație de echilibru politic care ar garanta prin recunoașterea și respectarea autonomiilor naționale ale minorităților de către cele două guverne, existența etnică și națională a minorităților sârbe și române și prin urmare raportul de bună vecinătate între cele două popoare pe viitor.¹²⁰

Din păcate propaganda românească — la Paris — în vederea apărării tezei cu privire la Banat nu a fost tot atât de intensă ca cea sârbească. Astfel unul dintre fruntașii bănățeni, Petre Nemoianul evidenția că propaganda românească s-a biziuit, în special, pe litera tratatului încheiat cu Antanta, pe o duzină de articole publicate în diferite ziare și reviste străine, nefiind elaborată însă nici o lucrare documentată și de mari proporții cu privire la Banat.¹²¹

Partea sârbă, în susținerea punctului său de vedere, s-a folosit de personalități culturale marcante, dintre care îl amintim pe istoricul Iovan Radovici.¹²² În lucrările acestuia au fost introduse și elemente de ordin istoric sau etnic ce nu corespundeau realității. Astfel istoricul I. Radovici releva teza potrivit căreia sârbii reprezintă elementul autohton în Banat, ei locuind în această provincie din secolele VI—VII. În continuare, se arată, că elementul românesc a pătruns în vechiul județ al Carașului aproximativ în secolul al XIII-lea și s-a răspândit în Banat până în secolul al XVIII-lea. Se precizează că în perioada ocupației turcești elementul românesc a dispărut.¹²³

Poziția intransigentă a lui I. I. C. Brătianu, succesul propagandei sârbești în chestiunea aflată în litigiu, poziția de forță adoptată de către marile puteri față de statele mici, au determinat factorii decizionali ai Conferinței de la Paris să analizeze și să rezolve problema Banatului fără consultarea României. S-a format în acest sens o comisie condusă de către omul politic francez André Tardieu. Trebuie însă remarcat faptul că reprezentanții marilor puteri învingătoare nu cunoșteau situația exactă a Banatului din punct de vedere etnic. Astfel președintele american W. Wilson arăta că provincia era locuită în primul rând de sârbi și unguri.¹²⁴

Comisia a elaborat mai multe proiecte ce prevedeau împărțirea Banatului între România și Regatul sârbo-croato-sloven. Reprezentantul Italiei a propus o linie de frontieră ce ar fi lăsat României doar județul Caraș-Severin. Această soluție a fost luată în scopul câștigării simpatiei Belgradului cu care Roma era în litigiu în privința teritoriilor de pe coasta Mării Adriatice.

În linii mari acest traseu a fost adoptat și de către SUA, cu mențiunea că în proiectul acesteia nordul Banatului, inclusiv Timișoara, era cedat Ungariei. Cel mai favorabil traseu de frontieră pentru statul român a fost inclus în planul englez, traseu ce cuprindea o linie diagonală întinsă de la vărsarea Mureșului în Tisa, până la portul Baziaș, integrând în teritoriul românesc localitățile: Timișoara, Vârșeț, Biserica Albă, Alibunar și Baziaș. Într-o primă fază, s-a acceptat acest plan, dar datorită faptului că delegația română a continuat să nu accepte nici un compromis, fapt ce a indispus și mai mult marile puteri, delegația sârbă a reușit să determine comisia teritorială să abandoneze planul englez și să adopte o soluție de compromis, propusă de delegații francezi. A fost efectuată astfel o nouă împărțire a Banatului în urma căreia două localități importante: Vârșețul și Biserica Albă au intrat în componența statului sârb. În concepția istoricului român C. Kirilescu, această soluție prezenta pentru România un mare dezavantaj: prin pierderea celor două localități amintite mai sus, a fost tăiată în trei porțiuni, linia ferată: Timișoara—Baziaș, iar Timișoara și centrul Banatului au fost private de singura și naturala legătură cu Dunărea.¹²⁵

După demisia lui Brătianu din fruntea Guvernului României, Bucureștiul a adoptat în privința frontierei Banatului o poziție mai puțin intransigentă. Evoluțiile internaționale au determinat partea sârbă să dorească realizarea unei apropieri cu statul vecin.¹²⁶

Noul premier român Alexandru Vaida Voevod a cerut guvernului englez să medieze chestiunea frontierei Banatului, propunând în același

timp ca linia Timișoara—Vârșeț—Biserica Albă—Baziaș să revină României. Căderea guvernului condus de către omul politic ardelean a anulat și planurile inițiate de către acesta.¹²⁷

După cum se cunoaște, la 10 august 1920 a fost ratificat tratatul de la Sévres ce stabilea frontierele dintre România, Cehoslovacia și Iugoslavia. Frontiera Banatului era stabilită, în cea mai mare parte, conform planului francez. Noua frontieră a lăsat 400 000 de români în afara țării.¹²⁸

Tratatul a fost ratificat de către România la 28 octombrie 1920.

Dezbaterile de la Paris cu privire la problema Banatului au fost urmărite cu atenție de către locuitorii provinciei în cauză. În momentul când comisia teritorială a hotărât împărțirea Banatului între cele două state, publicațiile bănățene au protestat vehement față de decizia care a fost luată.

Astfel „Banatul Românesc” organul Partidului Poporului evidențiază că granița lăsa Serbiei sate românești înfloritoare, criticând în același timp dezinteresul marilor puteri față de România.¹²⁹

A fost înființată „Liga bănățenilor refugiați”, în fruntea căreia se aflau Emanoil Ungureanu, preotul Avram Corcea, Dr. Titu Malaiu, Dr. Atanasie Popoviciu. Liga a adresat autorităților române note de protest față de ciuntirea Banatului,¹³⁰ organizând totodată în cursul anului 1920 o serie de adunări unde s-a luat în discuție noua frontieră, în localitățile Lugoj, Oravița, Gătaia, Timișoara. La aceste adunări au participat oameni politici și de cultură ce activau în Banat, precum Nicolae și Avram Imbroane, scriitorul Camil Petrescu, etc.¹³¹

La 25 august 1920 în Parlamentul României, deputații bănățeni au inițiat o moțiune în care se arată că „soarta Banatului s-a hotărât împotriva voinței neamurilor din Banat.

Hotărârea luată la Paris are darul de a nemulțumi pe toate aceste neamuri, afară — bineînțeles de sârbi”.

Se evidențiază că împărțirea Banatului, „nu a putut rezulta decât dintr-o greșită și insuficientă informare a conferinței”.¹³²

Este interesant de remarcat și punctul de vedere a lui Sever Bacu, cel care va deveni în perioada interbelică una dintre cele mai importante personalități politice a Banatului. Potrivit lui, I. I. C. Brătianu a săvârșit în problema Banatului două greșeli: 1) la tratatul încheiat în august 1916, Banatul fiind recunoscut integral de către Puterile Antantei ca parte românească, nu a fost luată și semnătura Serbiei, dându-se astfel posibilitatea Belgradului ca după război aceasta să nu recunoască tratatul, iar a 2-a greșeală fiind poziția intransigentă a lui Brătianu la Paris, ruperea de către acesta a relațiilor cu cei 4 mari, aceștia pedepsindu-l prin stabilirea într-un mod arbitrar a frontierei Banatului.¹³³

Relațiile româno-sârbe la sfârșitul primului război mondial au cunoscut fricțiuni datorită chestiunii Banatului. Ambele părți revendicau această regiune, deosebit de bogată, în care locuia o numeroasă populație românească, dar și mulți etnici sârbi. Pentru a contracara avantajul deținut de România la sfârșitul anului 1918 (puterile învingătoare au recunoscut încă din 1916 dreptul acesteia asupra întregului Banat), Belgradul a urmărit să pună Europa în fața unui fapt împlinit, ocuparea militară a Banatului. Această ocupație a durat de la sfârșitul anului 1918

până în august 1919 și a lăsat un gust amar asupra locuitorilor provinciei: împiedicarea oricărei mișcări naționale românești; urmărirea și arestarea abuzivă a liderilor românilor; furturi numeroase (rechiziții forțate, maltratări, transferări pe teritoriul sârb a numeroase opere de artă, etc.). Problema Banatului a fost pusă în discuție la Conferința de Pace de la Paris, unde datorită poziției intransigente a celor două părți, ea a fost rezolvată de către marile puteri. Frontiera, așa cum a fost ea stabilită la Paris, a lăsat în afara României un număr mare de români. Ea a fost însă acceptată de către România datorită unor interese diplomatice superioare: necesitatea închegării în această parte a Europei a unui bloc politico-diplomatic menit să apere status-quo-ul în zonă.

NOTE

- 1 Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913—1947*, București, Editura Politică, 1980.
- 2 Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru reîntregirea României*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, volumul II, p. 476.
- 3 *Ibidem*, p. 437.
- 4 Ion Munteanu, *Mișcarea națională din Banat (1881—1913)*, Timișoara, Editura Antib, 1994.
- 5 Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Editura de Vest, 1993.
- 6 *Caiclele Nicolae Ilieșiu*, fond Muzeul Banatului, Timișoara.
- 7 *Caietul I*, f. 5.
- 8 *Ibidem*, f. 9.
- 9 *Ibidem*, f. 13.
- 10 *Ibidem*, f. 16.
- 11 *Ibidem*, f. 20.
- 12 *Ibidem*, f. 22.
- 13 *Ibidem*, f. 31.
- 14 *Ibidem*, f. 34.
- 15 *Ibidem*, f. 40.
- 16 *Ibidem*, f. 54.
- 17 *Ibidem*, f. 67.
- 18 *Ibidem*, f. 71.
- 19 *Ibidem*, f. 64.
- 20 *Ibidem*, f. 83.
- 21 *Ibidem*, f. 88.
- 22 *Ibidem*, f. 122.
- 23 *Ibidem*, f. 107.
- 24 *Ibidem*, f. 113.
- 25 *Ibidem*, f. 139.
- 26 *Ibidem*, f. 146.
- 27 *Ibidem*, f. 153.
- 28 *Ibidem*, f. 170.
- 29 *Ibidem*, f. 173.
- 30 *Ibidem*, f. 177.
- 31 *Ibidem*, f. 192.
- 32 *Ibidem*, f. 196.
- 33 *Ibidem*, f. 182.
- 34 *Caietul II*, f. 382.
- 35 *Ibidem*, f. 385.
- 36 *Ibidem*, f. 393.
- 37 *Ibidem*, f. 400.

- 38 *Ibidem*, f. 256.
- 39 *Ibidem*, f. 260.
- 40 *Ibidem*, f. 264.
- 41 *Ibidem*, f. 267.
- 42 *Ibidem*, f. 269.
- 43 *Ibidem*, f. 274.
- 44 *Ibidem*, f. 279.
- 45 *Ibidem*, f. 286.
- 46 *Ibidem*, f. 293.
- 47 *Ibidem*, f. 299.
- 48 *Ibidem*, f. 315.
- 49 *Ibidem*, f. 311.
- 50 *Ibidem*, f. 328.
- 51 *Ibidem*, f. 345.
- 52 *Ibidem*, f. 371.
- 53 *Ibidem*, f. 202.
- 54 *Ibidem*, f. 222.
- 55 *Ibidem*, f. 230.
- 56 *Ibidem*, f. 239.
- 57 *Ibidem*, f. 246.
- 58 *Ibidem*, f. 232.
- 59 *Caictul III*, f. 401.
- 60 *Ibidem*, f. 418.
- 61 *Ibidem*, f. 431.
- 62 *Ibidem*, f. 437.
- 63 *Ibidem*, f. 445.
- 64 *Ibidem*, f. 455.
- 65 *Ibidem*, f. 449.
- 66 *Ibidem*, f. 469.
- 67 *Ibidem*, f. 473.
- 68 *Ibidem*, f. 476.
- 69 *Ibidem*, f. 482.
- 70 *Ibidem*, f. 493.
- 71 *Ibidem*, f. 501.
- 72 *Ibidem*, f. 505.
- 73 *Ibidem*, f. 511.
- 74 *Ibidem*, f. 516.
- 75 *Ibidem*, f. 521.
- 76 *Ibidem*, f. 529.
- 77 *Ibidem*, f. 539.
- 78 *Ibidem*, f. 543.
- 79 *Ibidem*, f. 546.
- 80 *Ibidem*, f. 550.
- 81 *Ibidem*, f. 553.
- 82 *Ibidem*, f. 525.
- 83 *Ibidem*, f. 555.
- 84 *Ibidem*, f. 566.
- 85 *Ibidem*, f. 592.
- 86 *Ibidem*, f. 557.
- 87 *Ibidem*, f. 572.
- 88 *Ibidem*, f. 585.
- 89 *Ibidem*, f. 595.
- 90 *Caictul IV*, f. 601.
- 91 *Ibidem*, f. 617.
- 92 *Ibidem*, f. 625.
- 93 *Ibidem*, f. 632.
- 94 *Ibidem*, f. 634.
- 95 *Ibidem*, f. 636.
- 96 *Ibidem*, f. 641.
- 97 *Ibidem*, f. 645.
- 98 *Ibidem*, f. 649.
- 99 *Ibidem*, f. 653.

- 100 *Ibidem*, f. 655.
- 101 *Ibidem*, f. 660.
- 102 *Ibidem*, f. 661.
- 103 *Ibidem*, f. 676.
- 104 *Ibidem*, f. 673.
- 105 *Ibidem*, f. 679.
- 106 *Ibidem*, f. 685.
- 107 *Ibidem*, f. 697.
- 108 *Ibidem*, f. 706.
- 109 *Ibidem*, f. 709.
- d. 16/1919; 21/'19; 24/'20.
- 111 Radu Păiușan, *op. cit.*, p. 175.
- 112 FAS Timiș, *Fondul Prefecturii Timiș-Torontal*, d. 22/'19, f. 103.
- 113 *Ibidem*, d. 24/'20, f. 804.
- 114 *Ibidem*, f. 442.
- p. 67; 71.
- 116 Radu Păiușan, *op. cit.*, p. 158—159.
- 117 Pompiliu Ciobanu, *op. cit.*, p. 44.
- 118 *Ibidem*, p. 40.
- 119 Petre Nemoianu, *Sârbii și Banatul*, Craiova, 1930, p. 69—71.
- 120 *Ibidem*, p. 71—72.
- 121 *Ibidem*, p. 67.
- p. 198.
- 122 Sever Bacu, *Drumuri și răscruci*, Memorii, Timișoara 1939, volumul II,
- 123 Petre Nemoianu, *op. cit.*, p. 15.
- 124 Constantin Kirițescu, *op. cit.*, volumul II, p. 477.
- 125 *Ibidem*, p. 481.
- 126 Alexandru Vaida Voevod, *Chestia Banatului*, p. 19.
- 127 *Ibidem*, p. 43—44; 50—51.
- 128 Petre Nemoianu, *op. cit.*, p. 75.
- 129 *Banatul românesc*, 30 noiembrie 1920, p. 1.
- 130 *Voința Banatului*, 15 ianuarie 1922, p. 1.
- 131 *Banatul Românesc*, 10 decembrie 1921, p. 1.
- 132 *Ibidem*, 31 august 1920, p. 1.
- 133 Sever Bacu, *op. cit.*, p. 202.

THE SERBIAN MILITARY OCCUPATION IN TIMIȘ-TORONTAL DISTRICT BETWEEN 1918—1919

(Summary)

At the end of the first world war in South-Eastern Europe new states were formed.

Between two of these states, Romania and the Serbian kingdom tensions relations appeared, because of the Banat province, rich and with numerous Romanian inhabitants, but also Serbians.

By the agreement signed in 1916, Romania obtained the Banat province, but the Serbs refused to accept this situation and at the end of 1918 they occupied the province with military troops. The occupation ended in august 1919 and it affected the majority of population, the Romanians. It was forbidden an Romanian political activity, the Romanian leaders were arrested and kept in Serbian prisons. There were a lot of abuses and steals. In this way, industrial equipments and cultural goods were transfered in Serbia. The Serbian also, tried to introduce the Serbian teaching system in Romanian schools.

The problem of Banat was exposed at the Peace Conference from Paris and because of the intransigency of the parts, the border was established by the winner states. This border placed out of the territory of Romania a lot of Romanian people. The Romanian leaders from Banat and the population protested, but the agreement was ratified by Romania because of some political interests: the need to realise an aliance to protect the peace in the south-east of Europe.

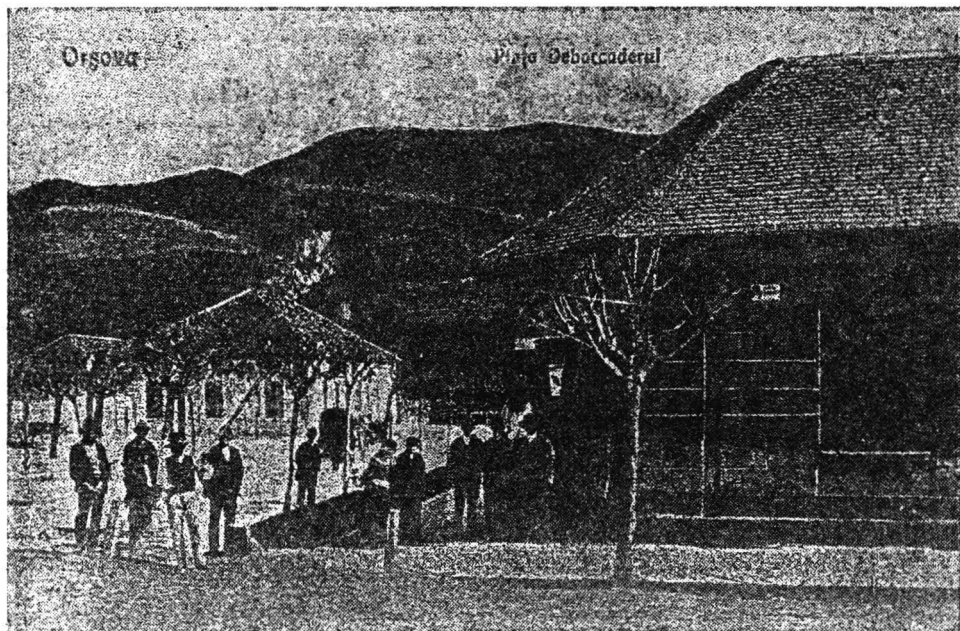
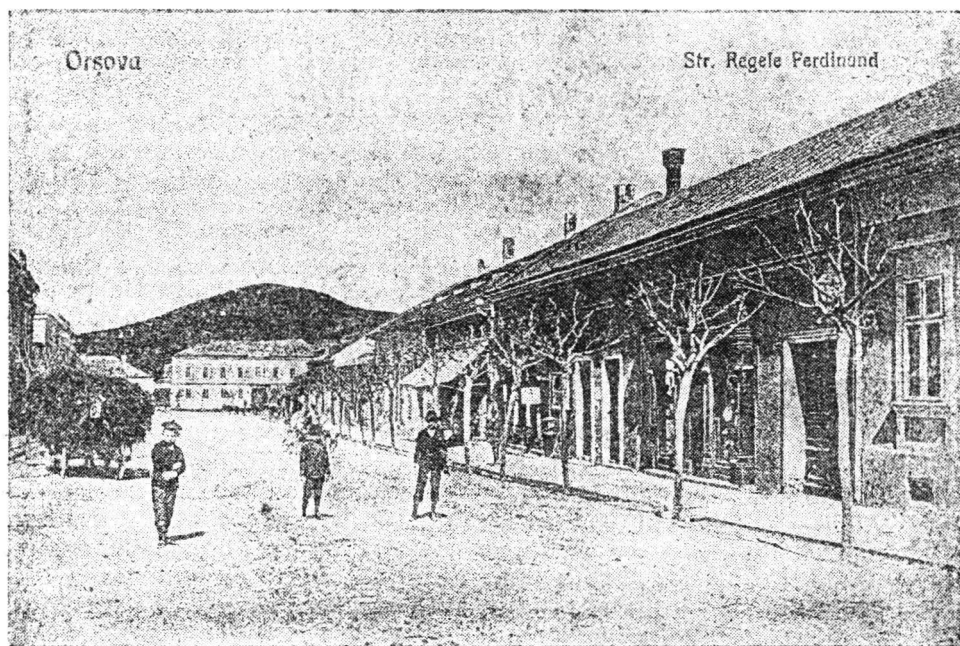
CULTURĂ ȘI SOCIETATE ÎN ORȘOVA DECENIULUI TREI

CORNEL CRĂCIUN

Localitatea Orșova, de a cărei existență socială și culturală pe durata deceniului trei interbelic ne propunem să ne ocupăm în paginile de față, se înscrie — ca mod de existență și aspirații — în rândul micilor așezări urbane românești dornice să-și depășească condiția de plan secundar. Eclipsată din punct de vedere economic și administrativ — aici avem suficiente argumente să alăturăm și aspectul cultural — de vecinătatea orașului Turnu-Severin¹, Orșova și locuitorii ei ambiționează ieșirea din tiparele mentale fixate, la finele secolului trecut², pe coordonatele micii comune urbane de graniță cu rol preponderent militar. Este — dacă se poate vorbi de așa ceva — o firească și apreciabilă voință de autodepășire, de păstrare a unor avantaje oferite de experiența tradiției pe care se poate grefa, benefic, modelul unei urbanizări sistematice și accelerate pe durata deceniilor interbelice.

Evoluția demografică a localității nu este deosebit de spectaculoasă³, fapt ce ne conduce la o concluzie poate ușor hazardată — privitor la relativa staționare și „îmbătrânire“ a potențialului uman local. Comparativ cu situația populațională a unui teritoriu urban învecinat — ne referim aici în mod expres la insula Ada Kaleh — Orșova se găsește într-o evidentă inferioritate pe durata deceniului trei.⁴ Prezența elementului minoritar este deosebit de activă din acest punct de vedere constituind, în tot intervalul de timp al deceniilor interbelice, majoritatea demografică a așezării. În plus, aceeași vecinătate a orașului Turnu-Severin care în calitatea sa de reședință de județ atrăgea forța de muncă și investițiile majore ale zonei, funcționează ca un factor perturbatoriu, inhibant și concurențial deopotrivă.

Din parcurgerea presei locale a deceniului trei am putut constata o luptă obstinentă pentru obținerea statutului de oraș.⁵ Conjuncția eforturilor factorilor de decizie locali, în rândul cărora un rol de primă importanță l-a avut profesorul și omul politic Traian Lalescu, cu răspunsul pozitiv al forurilor centrale interesate în punerea bazelor noii organizări administrative din 1925 au condus — finalmente — la proclamarea Orșovei ca oraș prin decretul regal nr. 3 840 din 23 decembrie 1925.⁶ Mândria localnicilor față de aspectul așezării în care au ales să-și ducă existența transpare din parcurgerea a două texte, cvasicontemporane, ce provin din primăvara anului 1923. În primul dintre ele, un memoriu adresat premierului și ministrului de interne referitor la soarta Casinoului din localitate⁷, se afirmă printre altele că: „... Orșova noastră a fost doar cel mai fericit cuib al țării. Aici divergențele politice sunt necunoscute.“ Ideea „absenteismului“ politic revine în actualitate la finele anului 1924 și constituie, pe câte se pare, un titlu de glorie al au-

torităților locale.⁸ Ce deziluzie pentru cel care a trăit timpurile idilice ale primei jumătăți a deceniului trei să urmărească apoi campania politică din anul 1926 și, mai ales, puternica ofensivă liberală din deceniul patru! Un al doilea text din 1923 se referă, explicit, la situația edilitară și socială a așezării: „... Orșova a avut întotdeauna aspectul unui oraș curat, bine edificat, cu numărul puternic al oficiilor publice, cu o populație exclusiv intelectuală, și-a făcut întotdeauna impresia, că te afli în sânul unui orașel apusean...”.⁹ Din această perspectivă se pare că asistăm la o curioasă involuție, de vreme ce alte intervenții posterioare atestă o vădită neglijență edilitară, o scădere a potențialului organizatoric și economic al localității. Situația se ameliorează pe durata deceniului patru, fiind reținută ca atare și transmisă oficial de una dintre cele mai complete și moderne enciclopedii editate în mediul românesc.¹⁰

Deosebit de interesantă, prin prisma mult visatei prosperități locale este încercarea — dusă în paralel cu recunoașterea așezării ca oraș — de înființare a unui nou județ bănățean cu capitala la... Orșova! În 13 martie 1924 se constituie un comitet de acțiune condus de profesorul Daniil Laitin și format din intelectuali locali de marcă: Sergie Morariu, directorul sucursalei Băncii Agrare din oraș; profesorul Traian V. Țăranu; av. dr. Lazăr Zărcula și profesorul Traian Lalescu cu scopul declarat de a obține rezolvarea favorabilă a doleanței manifestate de locuitorii plasei Orșova.¹¹ În ciuda eforturilor depuse, orșovenii au trebuit să se mulțumească cu postura de autseideri — fiind integrați într-un județ cu capitala la... Lugoj.

Având deja creionată situația generală a localității, putem încerca o aprofundare a structurii sociale existente aici pe durata deceniului al treilea. Pornind de la o formulare sintetică cuprinsă în articolul „Clasa de mijloc a românilor la orașe”¹² de Gheorghe Crăciun, profesor de desen la școala civilă de băieți din Orșova, vom constata lipsa cvasitotală a acestui important tronson populațional în zona — și respectiv localitatea — de care ne ocupăm. Operând cu exemple concrete, luate de la fața locului, profesorul orșovean trage un serios semnal de alarmă privind situația anului 1927.¹³ Dacă viitorul întrezărit la aceea dată — și confirmat mai apoi de evoluția firească a devenirii istorice — era optimist, rezumându-ne aici numai la statistica locală a ucenicilor, nu același lucru este valabil în privința raportului între români și minoritari în sectoarele productive și comerciale de profil. Fixând, corect, datele problemei se insistă asupra enunțului conform căruia: „... Armata de cucerire a orașelor sunt meseriașii, comercianții și pe urmă clasa intelectuală...”.¹⁴ Clarviziunea de care dădea dovadă un simplu intelectual de provincie (n.b. care nu avea studii de specialitate în domeniul analizei și prognozei manageriale și nici măcar sociologice) subliniază preocuparea „inteligentei” românești pentru discutarea și rezolvarea dificultăților de adaptare și reconstrucție urbanistică după Unirea din 1918, indiferent de nivelul de abordare a subiectului. Într-un alt articol, apărut simultan cu intervenția profesorului Gheorghe Crăciun, un confrate al acestuia — este vorba de secretarul Reuniunii române de cântări, profesorul N. Brânzei — folosește argumente identice pentru a aborda „Românizarea orașelor”.¹⁵ Subiectul era extrem de actual în cea de-a doua decadă a anilor '20 și traducea, perfect, neliniștile unei societăți aflate

în tranziție. Conform unei statistici publicate la finele anului 1923, în Ardeal și Banat românii formau un procent de 30,22% din populația urbană a regiunilor amintite, respectiv 64,76% din cea rurală.¹⁶ Orașele bănățene, care ne interesează în cazul prezent, erau „*cele mai multe dintre ele niște creațiuni artificiale în mijlocul unei populațiuni curat românești, care prin bogățiile și energiile lor întăresc organisme etnice străine...*”¹⁷ Nu este locul să insistăm prea mult asupra acestui aspect — deloc de neglijat de altfel — dar starea aceasta de inferioritate românească în mediul urban național se perpetuează până după debutul deceniului patru. Era firesc, în atari condiții, ca specialiștii — ca și ne-specialiștii, cum e cazul nostru — să-și pună întrebări și să caute cele mai adecvate răspunsuri. N. Brânzei se situează, din acest punct de vedere, pe linia de conduită a epocii atunci când concluzionează articolul său stabilind ca și cauză a neromânizării suficiente a orașelor (*n.a.* ne găsim la începutul anului 1927!) toleranța excesivă a statului român față de superioritatea nefirească a minorităților în condițiile înfăptuirii României Mari. Soluția pe care o oferă este cea rezonabilă, cerută de logica istorică, și ne permitem s-o cităm: „... *prin toate acțiunile sociale să încurajăm accesul țăranilor către orașe și să le punem la îndemână toate mijloacele necesare pentru ca să-și însușească toate îndeletnicirile orășenești.*”¹⁸ Autorul acelor rânduri nu putea întui atunci la ce forme aberante va conduce urbanizarea „comunistă” postbelică... Învingând prejudecățile legate de proiecția mentală conform căreia meseriașii și comercianții se află într-o stare de „inferioritate socială” în comparație cu intelectualii, românii din Orșova se vor impune — profitând, e drept, de sprijinul susținut al unei personalități de marcă a localității.¹⁹ În ceea ce privește clasa intelectualității orșovene, vom insista în cele ce urmează asupra ei — căci studiul nostru își propune tocmai surprinderea modului de manifestare concretă al acesteia pe durata deceniului trei.

Travaliul intelectual este concentrat în jurul instituțiilor de profil specifice oricărei așezări urbane, și respectiv a societăților cu scop cultural ori social. Orșova nu face absolut de loc excepție de la această „schemă” interpretativă pe care o propunem, din contră — se încadrează perfect situației enunțate. Starea culturală a localității este evaluată în paginile ziarului „GRĂNICERUL BANATULUI” de către unul dintre intelectualii de frunte ai orașului, l-am numit pe profesorul Daniil Laitin.²⁰ Trecând în revistă instituțiile de învățământ — din rândul cărora se detașează școala civilă (gimnaziu) de băieți creată în anul 1874 și școala civilă de fete (secundară) înființată în 1896 — autorul insistă asupra rolului jucat de acestea în ceea ce numește el extrem de plastic „prima ofensivă” din cadrul luptei culturale. Limitându-se temporal doar la intervalul anilor 1922—1924, deși este evidentă raportarea la perioada anterioară Unirii din 1918, Laitin concluzionează acest fragment de subiect astfel: „... *Manifestațiunile culturale ale școalelor secundare din Orșova au băgat respect în inimile acelor care ni se credeau superiori. Cartea, limba românească au început să prindă!*”²¹ Reuniunile culturale locale — majoritatea lor cu profil muzical — sunt alcătuite fie numai din intelectuali, cum ar fi spre exemplu orchestra și corul intelectualilor, fie au un ansamblu compozit — dirijat de intelectuali. Ele sunt organizate la nivelul instituțiilor școlare — cum este cazul corurilor

sau al societății de lectură „Ion Popovici Bănățeanul“ a școlii superioare de comerț — ori sunt deschise oricărui membru matur al societății care se arată dornic să desfășoare o activitate organizată de grup.

Într-o anexă la prezentul studiu ne-am luat permisiunea să „radio-grafiem“ situația personalităților ce s-au manifestat creator în orașul Orșova pe durata deceniului trei — înțelegând prin termenul mai sus amintit pe acei cetățeni ce au activat la nivelul conducerii vieții culturale și sociale a așezării, incluzând aici primordial societățile de specialitate.

Din parcurgerea listei — spre care dorim să orientăm acum atenția lectorului — putem extrage câteva considerații deosebit de instructive. Respectiv, din totalul de 51 de „personalități“, un număr de 11 persoane sunt cadre didactice, iar un număr perfect egal nu au precizată profesia. Mai departe: comercianții din localitate sunt reprezentați de către 5 dintre colegii lor de breaslă; avem 4 ofițeri (dintre care unul în retragere); 4 „actori“ (am preferat să-i încadrăm în această categorie luând în considerare concursul pe care și l-au dat, constant, pentru buna desfășurare a spectacolelor diletante locale); 3 ingineri și tot atâția funcționari administrativi (un pretor devenit primarul așezării între anii 1925—1927, un notar public și dirigintele oficiului poștal); 3 „ziariști“; respectiv câte un avocat, un preot, un farmacist, un economist, un medic, un proprietar de tipografie și... un șef de gară! În primul rând, considerăm că „supremația“ profesorilor este firească într-o societate aflată în plin proces de aliniere la standardele europene ale timpului și al cărei efort cultural se bazează, prioritar, pe fundamentul școlii. Nu surprinde nici numărul relativ mare de persoane fără „identitate“ profesională, atâta timp cât informațiile sunt destul de sporadice și provin dintr-o unică sursă: presa. În schimb — dar situația este poate explicabilă prin dimensiunile reduse ale localității — surprinde lipsa cvasitotală a avocaților din peisajul cultural de vârf al orașului. Între limite rezonabile se situează prestația preoțimii locale, a medicilor și a ofițerilor (dacă ne raportăm din nou la dimensiunile așezării), iar implicarea inginerilor și comercianților o considerăm peste media obișnuită a mediului provincial.

Să trecem acum la analiza de detaliu a activității societăților din Orșova, societăți active pe durata deceniului trei al secolului XX. Vom începe cu mediul școlar, important atât pentru elanul și deschiderile specifice vârstei, cât mai ales prin realizările concrete pe care le-au obținut. Profesorul Traian V. Țăranu este inițiatorul și conducătorul societății de lectură „Ion Popovici Bănățeanul“ ce a funcționat la școala superioară de comerț din Orșova pe toată durata deceniului trei. Pe lângă spectacolele organizate cu prilejul șezătorilor literar-muzicale²² frecvente pe distanța anului școlar, societatea a intrat în conștiința comunității orșovene prin organizarea unor cicluri de conferințe popularizatoare — făcând apel pentru aceasta la forțele intelectuale locale — așa cum a fost cazul în lunile februarie și martie 1923.²³ În cadrul aceleiași unități de învățământ funcționa un octet școlar condus de profesorul de muzică C. Bătea.²⁴ În același sector muzical mai funcționau un cor mixt al școlilor secundare²⁵ și o orchestră a școlilor secundare din Orșova²⁶, ambele ansambluri fiind conduse de profesorul C. Bătea, unul dintre animatorii vieții muzicale orșovene interbelice.

În domeniul cultural propriu-zis se cuvine să menționăm, în primul rând, despărțământul local al ASTREI — creat la 29 octombrie 1922²⁷ și condus, pe durata deceniului trei, de către lt. col. Lazăr Gamber. În calitatea sa de animator oficial al vieții culturale locale, ca și la nivelul plasei Orșova,²⁸ despărțământul ASTRA s-a implicat activ și benefic în activitatea organizatorică și practică a domeniului. Mărturie stau numeroasele acțiuni inițiate de președintele acestei instituții: serate, baluri, petreceri familiale, colecte pentru scopuri caritabile, sau susținerea activității muzicale și teatrale de amatori locale. Pentru că am adus în discuție domeniul muzical — extrem de bine reprezentat prin prisma tradiției de profil a Banatului — trebuie să evidențiem aici contribuția societăților corale și orchestrale din Orșova. Dacă se poate vorbi de o superioritate a comunității germane din oraș în privința vechimii și, până la un anumit punct, a modalității organizatorice a ansamblurilor muzicale — date fiind condițiile concrete existente în fosta monarhie austro-ungară anterior Unirii din 1918 — acest „handicap“ este surmontat de români, scurt timp după realizarea României Mari. Talentul organizatoric al profesorului C. Bătea și apetența culturală a tinerilor intelectuali și meseriași români vor da cele mai bune rezultate pe durata anilor '20. Reuniunii romano-catolice „*Caecilia*“²⁹ (întemeiată în 1900) i se alătură Reuniunea germană de cântări cu corul ei bărbătesc și orchestra simfonică dirijate de profesorul de muzică Anton Buchner. Spațiul muzical al așezării era îmbogățit de prezența formațiilor românești: Reuniunea română de cântări a meseriașilor, corul bisericesc al intelectualilor și orchestra intelectualilor (toate dirijate de C. Bătea) și fanfara Batalionului 1 de Jandarmi din Orșova ce avea la pupitru pe căpitanul Florea.

Dintre societățile cu scop caritabil se detașează, prin activitate și rezultatele obținute, filiala locală a Societății Naționale a *Femeilor Ortodoxe Române* (condusă succesiv de Maria Pepa și Cornelia Duré); filiala locală a societății „*Crucea Roșie*“ (condusă de d-na Lalescu); societatea „*Ocotirea Orfanilor de Răshoiu*“ (condusă de Maria Ioanovici) și Misiunea romano-catolică.³⁰ Prin spectacolele puse în scenă în preajma marilor sărbători creștine, prin balurile și colectele inițiate, aceste organizații cu rol social clar definit și respectat au dovedit că și-au înțeles pe deplin rostul în economia socio-culturală a existenței statale românești interbelice.

Pe o linie cu evidente tangențe administrativ-edilitare evoluează societățile „*Reuniunea pentru înfrumusețarea orașului Orșova*“ (înființată în anul 1913 și revigorată în aprilie 1923 sub direcțiunea lt. col. Lazăr Gamber); societatea „*Mormintele Eroilor*“³¹ (condusă din iulie 1926 de către Silvia Gamber) și „*Reuniunea pompierilor voluntari*“ — aflată sub președinția pretorului Ioan Băiaș, primar al orașului în aprilie 1927.

O poziție aparte în peisajul socio-cultural al localității o ocupă *Casinoul român*, instituție de prestigiu și de o înaltă ținută profesională. Beneficiind de prezența, în cadrul conducerii, a celor mai distinși intelectuali din localitate — această instituție și-a jucat cu prisosință rolul de îndrumător cultural în mediul urban. Spectacole, expoziții, conferințe de popularizare, baluri — tot arsenalul de mijloace pentru propagarea acțiunii culturale naționale este utilizat cu maximum de randament,

într-o evidentă încercare de racordare la pretențiile afișate de „vecinii” din Turnu-Severin.³²

Într-o societate dominată de un real spirit ecumenic³³ nu puteau să lipsească societățile cu profil religios. Pe lângă deja amintita *Misiune romano-catolică*, funcționa un *comitet parohial orășenesc* (condus din martie 1924 de inginerul silvic Ștefan Bornuz) și un *cor bisericesc al intelectualilor*. O importanță deosebită capătă lucrările de renovare și pictare a bisericii ortodoxe din oraș — edificată în anul 1792 — încheiate cu sfințirea acesteia în data de 14 noiembrie 1926.³⁴

Deoarece avem de-a face cu un mediu extrem de prielnic, prin poziția geografică și prin tradiție, activității comerciale — nu ne surprinde activitatea desfășurată de societățile de profil, atât pe tărâm profesional, cât și cultural. *Reuniunea comercianților patroni*, *Reuniunea Tinerilor Comercianți*, *Comunitatea de Avere a plasei Orșova* și *Cooperativa „Cega”* creată la 7 februarie 1923 pentru exploatarea peștelui pe întreg șenalul dunărean de la Verciorova până la Baziaș³⁵, se alăturau reprezentanțelor locale ale societății *Navigațiunea Fluvială Română* și „*Asigurarea Românească*”. Din simpla trecere în revistă a materialului brut ne putem da seama de receptivitatea și dorința de integrare economică a micii așezări dunărene. Iar dacă mai adăugăm, cu titlu informativ, faptul că în perioada 1—2 iunie 1925 Orșova este gazda adunării generale a Asociației Reuniunii Comercianților Arad—Banat³⁶, credem că am convins în suficientă măsură asupra dinamicii inițiativei locale în domeniu.

Orșovenii sunt iubitori ai sportului și obișnuiesc să-și petreacă într-un mod cât mai plăcut cu puțință timpul liber. În acest sens au fost create asociația sportivă „*Alionul*” — meciurile echipei de fotbal desfășurându-se pe terenul sportiv „*Cerna*” al Batalionului 1 de Jandarmi din localitate³⁷ — o *Reuniune civilă de tir* (al cărei prim-maestru era farmacistul Fr. Freyler) și una de *vânătoare* (condusă de același Freyler).

Vom zăbovi încă puțin asupra situației societăților din Orșova deceniului trei, deoarece mai funcționau în epocă alte două organizații al căror loc și profil este puțin mai dificil de precizat. Prima dintre ele — într-o ordine subiectivă, având în vedere informația asupra existenței ei apărută în presa locală — este „*Fascia națională română*”, „o grupare națională voluntară, pusă în serviciul națiunei române.”³⁸ După felul în care operează prezentarea grupării amintite profesorul Traian V. Țăranu, pare a fi vorba despre o organizație propagandistică cu o certă orientare politică. Cea de-a doua societate, cu mult mai ușor de raportat la un exemplu concludent, era *Casinoul CFR*, „reorganizat de Zaharia, harnicul și simpaticul șef de gară”.³⁹ În directă legătură cu clasa de mijloc, acest lăcaș de cultură se afla în strânsă legătură cu școala CFR din oraș și funcționează după principii și — adăugăm noi — cu rezultate similare Casinoului român. Serbările organizate pe durata deceniului trei — în cadrul cărora accentul este pus pe activitatea unui cerc de artiști diletanți, din rândul cărora se individualizează Ionel Damșescu — au darul să ofere cadrul generos de manifestare funcționarilor, comercianților și meseriașilor din localitate. Grație eforturilor depuse de conducătorul acestei societăți se creează un puternic curent de opinie pro-culturală, o propagandă coerentă și continuă, căci participanții incluși în manifestările organizate de Casinoul CFR au sentimentul stenic că se

identifică cu rosturile generoase ale acesteia. Spectatorii nu sunt simpli consumatori de bunuri culturale, ci virtuali producători ai acestora.

*

Așa cum s-a putut constata din expunerea prezentată până acum, domeniul muzical este cel mai bine reprezentat pe plan cultural în Orșova deceniului trei. Fără a apărea în postura celui care fletează nemeritat orgoliul bănățean, dar trebuie să recunoaștem „avansul” existent în acest teritoriu cultural național comparativ cu alte ținuturi românești. Firește că și în cazul de față totul se bazează pe multă muncă, pe investiție de talent și imaginație a dirijorilor și, nu în ultima instanță, pe interesul manifestat de toate categoriile sociale locale — fără nici o excepție. Orșova beneficiază de serviciile a doi dirijori extrem de pasionați de meseria lor — i-am numit aici pe *C. Bătea* și *Anton Buchner*. Ambii sunt profesori de muzică,⁴⁰ iar efortul lor concluzionează o complementaritate între etnia română și cea germană din Orșova, dând și mai multă greutate aserțiunii conform căreia muzica nu are frontiere — fiind universală. Traviu lor dirijoral se consumă atât la nivelul grupărilor sau Reuniunilor corale, cât și la cel al organizării unor ansambluri instrumentale civile ce au ca model orchestra simfonică din Caransebeș.⁴¹ Pe coordonatele producției de acompaniament se situează, în prim plan, fanfara batalionului 1 de Jandarmi Orșova — dirijată în 1927 de *căpitanul Florea*. Un alt muzician local cu studii de specialitate este domnișoara *Șarolta Szokoly* — pianistă de acompaniament⁴² și dinamizatoare a vieții muzicale locale din partea comunității romano-catolice. Ei i se adaugă doi interpreți diletanți: doamna *Aurelia Morariu*, prezentă în mod frecvent la manifestările culturale locale în calitate de soprană ce asigura partea solistică a intervențiilor muzicale din spectacole, și comerciantul *Al. Fröhlich* — violoncelist cu o bună dotație nativă.

Deosebit de atașat mișcării muzicale din Orșova deceniului trei se dovedește a fi tenorul *Titi Olariu*⁴³ care este prezent în nenumărate rânduri pe scenele de concert ale orașului. Artiștii Operei Române din Cluj sunt, în mod deosebit, activi în acest mediu provincial bănățean. Tenorul *Indrieș* și basul *Petre Marcu*⁴⁴ concertează în două ocazii la Orșova, iar *Silvia Secoșan* și *Alexandru Iarotzky* în 18 septembrie 1927.⁴⁵ Din București sunt prezenți: trupa de operete *Nicolae Leonard* cu „Contesa Maritza”⁴⁶, baritonul *Dimitrie Andreescu*⁴⁷ și violoncelistul *Papazoglu*.⁴⁸ Oferta vecinilor din Banat este, la rândul ei, selectată și de efect. Rând pe rând concertează la Orșova pe durata deceniului trei: corul grupării studențești din Lugoj⁴⁹, membrii marcanți ai Conservatorului din Timișoara cu ocazia serbării zilei de 1 Decembrie 1923,⁵⁰ societatea filarmonică din Caransebeș dirijată de primarul acelei localități *F. Pauck*⁵¹, fanfara Regimentului 94 din Oravița⁵² și corul catedral din Caransebeș. Un spectacol de neuitat este oferit localnicilor la 22 aprilie 1925 de către corul bucureștean „*Cântarea României*” dirijat de maestrul *Marcel Bottez*.⁵³ Cu acest prilej înregistrăm și o premieră — rămasă din păcate singulară — în peisajul ziaristicii locale, și anume recenzia acestui spectacol pe care ne-o oferă profesorul *C. Bătea*.

În afara spectacolelor, oarecum normale, pe care formațiile de specialitate din Orșova le prezintă pe scenele orașului și în satele și comunele plasei Orșova, înregistrăm — în datele de 11 și 12 aprilie 1925 — două „Ieșiri“ la rampă ale Reuniunii române de cântări a meseriașilor la Turnu-Severin și Caransebeș.⁵⁴ Din păcate nu deținem nici cea mai mică informație referitoare la ecoul derulării amintitelor prestații concertistice...

*

Nivelul mișcării teatrale locale nu depășește dimensiunile diletantismului — prezent ca o constantă permanentă a perioadei în cazul tuturor orașelor lipsite de trupe oficiale de specialitate — și ale pieselor „poporale“ (recomandate ca atare cu multă căldură în paginile interbelice ale revistei centrale a ASTREI — „*Transilvania*“).⁵⁵ Tot ca o constantă iremediabilă, spectacolele de teatru vin să „anime“ — alături de versuri patriotice, monologuri și secvențele muzicale — spectacolele ocazionale ale numeroaselor societăți locale. Am pomenit deja despre *Ionel Dămășescu* specializat, se pare, în aparițiile pe scena Casinoului CFR din Orșova. Devenit un fel de vedetă locală, el este secondat de surorile *Cornelia* și *Mărioara Magdescu*⁵⁶ sau de membrii familiei *Zaharia*.⁵⁷

Orșova, spre deosebire de vecina ei Turnu-Severin (obsedantă această raportare perpetuu defavorabilă ce a creat, fără îndoială, un complex resimțit până în zilele noastre) este ocolită de turneele trupelor din București, Cluj sau, dată fiind apropierea geografică, Craiova. Din când în când se mai „pierd“ trupe cum sunt cea germană din 1925, condusă de *Max Werner Lenz*,⁵⁸ cea maghiară condusă de *Tibor* — ce dă naștere unei adevărate cruciade din partea factorilor responsabili locali, care-și argumentează foarte clar rezervele față de propaganda culturală maghiară⁵⁹ — sau asistăm la recitalul unor actori profesioniști (așa cum este cazul soților *Stănescu* la finele anului 1922).⁶⁰

*

Cei ce așteaptă ca sectorul artistic propriu-zis să fie reprezentat cu mai multă generozitate, nu au nici un motiv aparte de satisfacție. Căci — excepție făcând de expoziția pictorilor din Budapesta⁶¹, vernisată la debutul anului 1923 — mișcarea plastică locală este reprezentată doar de doi artiști: pictorul *Petru Drăgăla*, autor al unui portret al regelui *Ferdinand* expus la Casinoul orșovean odată cu inaugurarea localului la 8 noiembrie 1924⁶², respectiv pictorul și decoratorul de firme *Dimitrie Milițescu* — plecat și el, la finele lunii aprilie 1925, în Turnu-Severin.⁶³ Oarecari tangente cu tagma artiștilor are și *Stoica Crăciun*, proprietar al restaurantului „*Dunărea Albastră*“, care mai practică și ca zugrav (în accepțiunea largă a acestui termen).

Singurul eveniment artistic demn de remarcat pentru spațiul orașului Orșova pe durata deceniului trei îl reprezintă pictarea bisericii ortodoxe din localitate. Deși preparativele și contractul sunt încheiate de autoritățile locale cu pictorul lugojan *Virgil Simionescu* încă din vara anului 1924, lucrările efective demarează doar un an mai târziu și durează până la 13 august 1926. Maestrul picturii religioase bănățene este

ajutat în travaliul său de către profesorul local de desen — Gheorghe Crăciun. Cu tot costul ridicat al lucrărilor de decorare ale sfântului lăcaș⁶⁴ — e cazul să amintim că sculptura iconostasului lucrat în lemn de cireș aparține craioveanului *Felix Demetrescu* — rezultatele sunt de cea mai bună calitate, așa cum rezultă din cronicile entuziaste ce descriu monumentul cu ocazia vernisajului. Fapt demn de remarcat pentru mentalitatea provincială urbană, în ciuda „eforturilor“ materiale pe care trebuie să le suporte cetățenii urbei — autoritățile locale se adresează unui artist de prima mână, în speță profesorului Virgil Simionescu de la liceul din Lugoj.⁶⁵

*

Un istoric condensat al evoluției presei locale pe durata a mai bine de cinci decenii se găsește într-un articol publicat, peremptoriu, în ultimul număr al gazetei „GRĂNICERUL BANATULUI“.⁶⁶ Încercând să motiveze utilitatea unei linii de evoluție permanente în jurnalistica locală⁶⁷, autorul acelor rânduri făcea o demonstrație pro domo în favoarea avantajelor existenței unei prese românești bine articulate. Posibilitatea de informare rapidă și exactă, reclamele, știrile cu conținut social și cultural, foiletoanele și versurile unor poeți locali — din rândul cărora se detașează profesorul Traian V. Țăranu — reprezintă tot atâtea valabile corespondențe ale unui necesar confort intelectual.

Chiar dacă evoluția presei locale nu este extrem de generoasă cantitativ, pentru durata deceniului trei înregistrăm o acoperire relativ multumitoare: „GAZETA ROMÂNĂ“ 1920—1921; „DUNĂREANA“ 1921; „GRĂNICERUL BANATULUI“ 1922—1926 și „GAZETA ORȘOVEI“ 1926—1927. Trebuie să remarcăm faptul că apăreau, în paralel, o gazetă germană și una maghiară.

Tipografia Ferdinand Tillmann asigura necesarul de publicație locală. Pe lângă ziarele amintite, și a căror editare o gira, atelierul întreprinzătorului german s-a lansat și în producția beletristică — amintim aici volumul profesorului Daniil Laitin intitulat „*Dunărea dintre Baziaș și Turnu-Severin*“ și apărut în august 1925. Aceluiași personaj îi aparținea librăria și papetăria „LUMINA“ unde — situație obișnuită într-un mic orașel de provincie — alături de ziare, reviste și cărți franțuzești se mai valorificau hârtie de maculatură, echipament pentru sezonul băilor și ... parfumuri! Principalul său concurent era situat pe aceeași stradă principală a orașului — *Regele Ferdinand* — se numea Otto Steinbrück (deci un conațional) și era proprietarul unui stabiliment ce conținea o librărie, o papetărie și o legătorie.

Nu putem încheia aceste sumare considerații asupra situației culturale interbelice din Orșova fără a aminti de existența unui cinematograf local ce asigura accesul la această nouă sursă de informare mass-media. Presupunem — în lipsa unor date concrete privitoare la peliculele rulate — că oferta era supusă aceluiași comandamente ale gustului public și se axa pe filme muzicale și de aventuri. Dintr-o scurtă notiță din primăvara anului 1923 aflăm că respectivul stabiliment se numea „*Olympia*“, denumire ce se menține și pe durata deceniului patru. În plus, deținem un element suplimentar pentru luna decembrie a anului 1935 — atunci când suntem informați că cinematograful avea același sediu cu

tipografia „Minerva”.⁶⁸ Să fie vorba de o altă denumire și un alt proprietar al tipografiei Ferdinand Tillmann?

*

Cercetarea noastră a avut ca scop reliefarea valențelor organizatorice și de acțiune practică în Orșova pe durata deceniului trei. Membrii de frunte ai vieții sociale și economice din micul orașel dunărean au înțeles perfect cerințele epocii imediat ulterioare Unirii din 1918 și, trecând peste diferențele etnice și confesionale, au conlucrat benefic în vederea prezervării unui climat cultural favorabil. Chiar dacă nu s-au obținut performanțe, așa cum s-a întâmplat spre exemplu la Turnu-Severin, din simpla trecere în revistă a materialului faptic „salvat” de presa românească locală interbelică putem decela liniile de forță ale investiției culturale de aici. În primul rând, o perfectă coeziune între „personalitățile” orașului în ceea ce privește constituirea și funcționarea societăților socio-culturale. În al doilea rând, o intensă activitate muzicală asigurată atât prin prestațiile permanente ale formațiilor de profil orșovene, cât și prin intermediul invitațiilor externi. În al treilea rând, o adevărată pasiune pentru teatrul de amatori și propulsarea unei „vedete” locale în persoana lui Ionel Damsescu. În fine, efortul artistic se concentrează pe coordonatele plasticii cu ocazia pictării bisericii ortodoxe de către profesorul lugojan Virgil Simionescu.

NOTE

1 „Probleme edilitare”, în GRANICERUL BANATULUI, V, nr. 7 (187)/28 februarie 1926, p. 1 și „Primăria Orșova”, de dr. Ștefan Pascu, în GAZETA ORȘOVEI, I, nr. 16/14 noiembrie 1926, p. 1—2.

2 „... a presintat întotdeauna mult interes militar prin așezarea ei la împreunarea căii navigabile a Dunării cu calea, astăzi și ferată, a Porții orientale ce conduce la Timișoara, prin Caransebeș și Lugoj”, în C. DIACONOVICH, *Enciclopedia Română*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 482.

3 3564 de locuitori în 1891 din care aproximativ 1000 de români, vezi C. DIACONOVICH, *op. cit.*, p. 482; 4622 de locuitori în 1927 cf. GAZETA ORȘOVEI, II, nr. 25 (46)/17 iulie 1927, p. 3; 5540 locuitori la 1 iulie 1936 cf. *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, p. 401; 7780 în 1964 cf. *Dicționar enciclopedia român*, vol. III, București, 1965, p. 612.

4 Ada-Kaleh avea o populație estimată la aproape 6000 de locuitori cf. GRANICERUL BANATULUI, III, nr. 37/16 noiembrie 1924, p. 1.

5 În GRANICERUL BANATULUI din 25 februarie 1923 se pronostica că Orșova va deveni comună urbană din 1 aprilie 1923; prin Decizia Ministerului de Interne semnată de Richard Franasovici în 27 aprilie 1923 Orșova era proclamată „oraș cu magistrat regulat”; în ciuda acestor reglementări oficiale putem deduce, dintr-un articol semnat de I. Achimescu, ca la mijlocul lunii septembrie 1924 Orșova nu funcționa încă cu statut de oraș „... deși are poliție și siguranță, vamă, poștă, direcție silvică regională, armată și bănci, port, societăți de navigație... și comisie internațională Danubiană, deci atâtea autorități de care poate fi gelos orice oraș...” (cf. GRANICERUL BANATULUI, III, nr. 30/14 septembrie 1924, p. 1—2); situația fiind, finalmente, rezolvată... Conform anexei decretului regal No. 3840 din 21 decembrie 1925, apărut în Monitorul Oficial Nr. 284 din 23 decembrie 1925... Orșova cu satele Jupalnic și Tufări este decretată de comună urbană”, cf. GRANICERUL BANATULUI, V, nr. 1 (181/3 ianuarie 1926, p. 1.

- 6 GRĂNICERUL BANATULUI, V, nr. 1 (181)/3 ianuarie 1926, p. 1.
- 7 „Scrisoare deschisă către Domnul Ionel I. C. Brătianu, Președintele Consiliului de Miniștri și către Domnul General Arthur Văitoianu, Ministrul de Interne” în GRĂNICERUL BANATULUI, II, nr. 17/29 aprilie 1923, p. 1—2.
- 8 Vezi articolul de fond intitulat „Un oraș unde nu se face politică”:... „o calitate cu care foarte puține orașe din frumoasa noastră Românie se pot mândri. Pentru că nu e lucru neînsemnat ca diferiți intelectuali, funcționari, comercianți și meseriași să nu politizeze, să nu facă politică de partid, care în unele locuri merge până la cuțit. Noi nu facem, n-am făcut și nici nu vom face, cel puțin așa se prezintă situația vieții sociale la noi până acum...”, în GRĂNICERUL BANATULUI, III, nr. 40/14 decembrie 1924, p. 1.
- 9 GRĂNICERUL BANATULUI, II, nr. 19/13 mai 1923, p. 1.
- 10 Vezi pentru potențialul socio-economic al localității *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, p. 396—401.
- 11 GRĂNICERUL BANATULUI, III, nr. 9/23 martie 1924, p. 2.
- 12 GAZETA ORȘOVEI, II, nr. 3 (25)/16 ianuarie 1927, p. 2—3 și nr. 4 (26)/23 ianuarie 1927, p. 2—3.
- 13 Statistica ucenicilor pe anii 1920—1927: 482 români, 309 germani, 139 maghiari, 222 alte naționalități dintr-un total de 1152 de elevi, fapt ce-l îndreptățește pe autor să comenteze că „românii se prezintă relativ binișor... luând în vedere că numai de la alipire încoace, românii pot îmbrășișa în libertate diferite meserii”; numărul total de meseriași în Orșova era la debutul anului 1927 de 132 din care doar 29 de români, iar în cazul comercianților situația era și mai proastă: din 66, doar 6 erau români!!! Vezi GAZETA ORȘOVEI, II, nr. 4 (26)/23 ianuarie 1927, p. 3.
- 14 GAZETA ORȘOVEI, II, nr. 3 (25)/16 ianuarie 1927, p. 2.
- 15 *Ibidem*, p. 1—2.
- 16 *Ibidem*, p. 2.
- 17 *Ibidem*.
- 18 *Ibidem*, p. 1.
- 19 Este vorba despre profesorul universitar Traian Lalescu, deputat și președinte al „Asociației Culturale Bănățene”.
- 20 Orșova, de Daniil Laitin în GRĂNICERUL BANATULUI, III, nr. 38/23 noiembrie 1924, p. 2—3.
- 21 *Lupta culturală*, de Daniil Laitin în GRĂNICERUL BANATULUI, IV, nr. 1 (135)/4 ianuarie 1925, p. 1.
- 22 Cităm, spre edificare, manifestările organizate în 24 februarie 1923; 11, 18 și 25 martie 1923; 26 octombrie 1924; 8 noiembrie 1924; 23 octombrie 1926 și 21 noiembrie 1926.
- 23 „În cadrul ciclului amintit au conferențiat profesorul Daniil Laitin despre „Românii de peste hotare” (24 februarie); același despre „Egiptul și canalul Suez” (11 martie); profesorul Enache Țepeneag despre „Vulcanism” (18 martie) și profesorul Traian V. Țăranu despre „Mândrețea portului național” (25 martie 1923).
- 24 Formația a debutat cu ocazia serbării din 15 mai 1925 cf. GRĂNICERUL BANATULUI, IV, nr. 19/24 mai 1925, p. 2.
- 25 Vezi șezătoarea școlii superioare de comerț din 24 februarie 1923 și, în continuare, celelalte manifestări organizate de instituțiile de învățământ sau serbările numeroaselor societăți locale.
- 26 Debutul acesteia s-a produs cu ocazia serbării absolvenților școlii comerciale de comerț din 20 iunie 1925, pentru cf. GRĂNICERUL BANATULUI, IV, nr. 23/28 iunie 1925, p. 2.
- 27 GRĂNICERUL BANATULUI, II, nr. 1/7 ianuarie 1923, p. 2.
- 28 Dintre numeroasele acțiuni de creare sau de refacere a organizațiilor locale ce țineau de Despărțământul ASTRA Orșova vom cita doar reorganizarea secției Băile-Herculane în 7 octombrie 1923, prilej cu care au evoluat aici corul mixt dirijat de C. Bătea și actorii diletanți orșoveni care au pus în scenă piesele „Justiția” și „Leacul de la mama”, cf. GRĂNICERUL BANATULUI, II, nr. 39/21 octombrie 1923, p. 2.

29 La serbările ocazionate de împlinirea a 25 de ani de la crearea Reuniunii romano-catolice „Caecilia” din 12—13 septembrie 1925 a fost prezent P. Sf. Sa Augustin Pacha, administrator papal, cf. GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 34—35 (168—169)/20 septembrie 1925, p. 2—3.

30 *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, p. 400—401.

31 Denumită și „Cultul Eroilor”, cf. *Enciclopedia României*, Vol. II, p. 401.

32 În acest sens sunt publicate, cu o periodicitate cvasirelativă, informații asupra conferințelor și spectacolelor de teatru găzduite de Palatul Cultural din Turnu-Severin, pentru cf. GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 10 (144)/8 martie 1925, p. 3; nr. 39 (173)/18 octombrie 1925, p. 3 și V, nr. 4 (184)/31 ianuarie 1926, p. 3.

33 În Orșova conviețuiau comunități de sorginte ortodoxă, romano-catolică, evanghelică, baptistă și mozaică cu locașurile de cult corespondente, cf. *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, p. 401.

34 Cf. *Măreția sfințirii bisericii noastre*, în GAZETA ORȘOVEI, I, nr. 17/21 noiembrie 1926, p. 1—2.

35 GRANICERUL BANATULUI, II, nr. 6/11 februarie 1923, p. 3.

36 *Ibidem*, IV, nr. 21/7 iunie 1925, p. 2.

37 Cf. recenziei demonstrației sportive a Batalionului 1 de Jandarmi Orșova din 20 septembrie 1925 în GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 36 (170)/27 septembrie 1925, p. 1—2.

38 GRANICERUL BANATULUI, II, nr. 18/6 mai 1923, p. 3.

39 *Ibidem*, nr. 23/10 iunie 1923, p. 2.

40 Nu am putut deduce — din informațiile pe care le-am avut la dispoziție — la care dintre unitățile școlare din oraș profesa fiecare. Certe sunt, dincolo de pasiunea similară pentru fenomenul muzical, faptul că profesorul german își făcuse studiile la Conservatorul din Praga — în timp ce tânărul profesor de etnie română urma să plece pentru completarea studiilor la Conservatorul din București „unde sigur că va fi printre primii elevi”, cf. GAZETA ORȘOVEI, II, nr. 20 (41)/15 mai 1927, p. 3.

41 Orchestra care a concertat în Orșova cu ocazia serbării din 31 decembrie 1924. Dirijorul acestei formații bănățene de prestigiu — primarul orașului Caransebeș, F. Pauck — este prezent pentru a sprijini eforturile confratelui său Anton Buchner, cu ocazia debutului orchestrei filarmonice locale ce s-a produs în data de 2 mai 1925. Pentru cf. GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 18 (152)/10 mai 1925, p. 2.

42 Profesoară de muzică — a se vedea concertul din 3 iulie 1926 al clasei de care răspundea în această calitate — ce s-a manifestat în calitate de pianistă de concert cu ocazia numeroaselor manifestări locale ca instrumentistă de acompaniament pentru soprana locală Aurelia Morariu sau ca membră a grupărilor camerale improvizate, alături de Anton Buchner și Fr. Freyler. Notăm — de asemenea — prestațiile ei alături de tenorul Titi Olariu, de soprana Silvia Secoșan și de baritonul Alexandru Iarotzky de la Opera Română din Cluj.

43 Participări concertistice în 15 aprilie 1923, 5 mai 1923, 1 decembrie 1923 și 24 ianuarie 1925.

44 În anii 1926 și 1927.

45 GAZETA ORȘOVEI, II, nr. 30/25 septembrie 1927, p. 2.

46 *Ibidem*, I, nr. 15/7 noiembrie 1926, p. 3.

47 *Ibidem*, II, nr. 35/30 octombrie 1927, p. 3.

48 Cu ocazia serbării din 15 mai 1925, cf. GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 19/24 mai 1925, p. 2.

49 În 16 august 1926, cf. GAZETA ORȘOVEI, I, nr. 4/22 august 1926, p. 2.

50 GRANICERUL BANATULUI, II, nr. 46/9 decembrie 1923, p. 2.

51 *Ibidem*, IV, nr. 2/11 ianuarie 1925, p. 2—3.

52 *Ibidem*, nr. 7/15 februarie 1925, p. 2.

53 *Ibidem*, nr. 16/26 aprilie 1925, p. 2.

54. În zilele de 11—12 aprilie 1925, cf. GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 15/16 aprilie 1925, p. 3.

55 Publicistul Horia Petra-Petrescu „inițiază” un adevărat serial în paginile publicației sibieni intitulat „*Piese teatrale vrednice de jucat*”. Vezi pentru cf. TRANSILVANIA, LXV, nr. 1/ianuarie—februarie 1934, p. 43—46; nr. 3/mai—iunie 1934, p. 180—182; nr. 6 noiembrie—decembrie 1934, p. 386—394; LXVII, nr. 1—2/ianuarie—februarie 1936, p. 35—38; nr. 2/martie—aprilie 1936, p. 90—92, ș.a.m.d.

56 S-a jucat piesa „*Comedia Rusaliilor*” de Vasile Alecsandri, cf. GRANICERUL BANATULUI, III, nr. 28/31 august 1924, p. 3.

57 S-au jucat piesele „*Irodul*” și „*Trăi crai de la răsărit*”, *ibidem*, nr. 2/3 februarie 1924, p. 2.

58 *Ibidem*, IV, nr. 15/16 aprilie 1925, p. 3.

59 *Ibidem*, nr. 14/9 aprilie 1925, p. 1—2.

60 Au fost prezentate piesele: „*Eroii noștri*”, „*Moștenitorii*” și „*Recrutul*”, cf. GRANICERUL BANATULUI, II, nr. 2/14 ianuarie 1923, p. 3.

61 „*Tablourile alese cu pricepere, dintre cele mai bune, ne fac să ne putem da seama despre propășirea la care a ajuns pictura maghiară, mulțumită discipolilor lui Munkácsi și Benczur... În general expoziția este aranjată cu gust și cu îngrijire și vrednică cu adevărat să fie văzută de oricine, cu atât mai mult de cunoscătorii și iubitorii artei picturii*”, în GRANICERUL BANATULUI, II, nr. 1/7 ianuarie 1923, p. 3. Ecourile sunt imediate și extrem de favorabile: „... *Din tablourile expuse în localurile Casei noului s-au vândut peste 30 de bucăți. Nu-i mirare: Orșova a fost întotdeauna un însemnat centru cultural în Banat*,” *ibidem*, nr. 2/14 ianuarie 1923, p. 3.

62 „... *Tabloul în sine este o capodoperă a pictorului nostru Dragilă, care poate fi mândru de creațiunea sa. Ca colorit (sic), statură, expresia feței, tabloul este atât de perfect, încât ar face fală și celor mai reputați artiști*”, în GRANICERUL BANATULUI, III, nr. 37/16 noiembrie 1924, p. 3.

63 „D. MILIȚESCU, Pictor și decorator de firme, Str. R. Decebal nr. 286. Primește orice fel de lucrări de pictură, cât și scrieri de firme artistice, pe tablă, geam sau gravate în mesing și aramă.

Toate se execută în stil modern.

Comenzile se primesc în Librăria „LUMINA”, în GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 11 (145)/15 martie 1925, p. 3.

64 Printr-o intervenție a deputatului Traian Lalescu, școala civilă de băieți este transformată în gimnaziu, școala civilă de fete în școala secundară de gradul I iar pentru pictarea bisericii ortodoxe din localitate se alocă suma de 150 000 lei, cf. GRANICERUL BANATULUI, IV, nr. 36 (170)/27 septembrie 1925, p. 3.

65 „... Această minunată și monumentală podoabă se datorește penclului iscusit al maestrului pictor Virgil Simionescu, profesor liceal în Lugoj. Prestația d-lui Simionescu din Biserica noastră se poate cu drept cuvânt socoti ca cea mai perfectă operă de artă picturală bizantină, în care maestrul s-a întrecut pe sine însuși” și mai departe pisania lăcașului: „*Pictatu-s-a acest divin locaș în anul Domnului 1926 sub glorioasa domnie a M. S. Regele Ferdinand I al României și sub pîrintească arhipăstorire a P.S.S. Dr. Iosif Tr. Bădescu, episcopul Caransebeșului, de către pictorul acad. prof. Virgil Simionescu*”, în GAZETA ORȘOVEI, I, nr. 4/22 august 1926, p. 1—2.

66 „*Necesitatea unei gazete locale*”, în GRANICERUL BANATULUI, V, nr. 18 (198)/11 iulie 1926, p. 1.

67 „... *În Caransebeș apar trei gazete săptămânale. În Oravița tot atâtea. Să arătăm că și noi suntem în stare să susținem măcar una!*”, *ibidem*.

68 MIȘCAREA ORȘOVEI, I, nr. 2/1 decembrie 1935, p. 4.

Orșova, de Daniil Laitin

...Cultura națională o propagă azi în Orșova o școală primară de stat, o școală primară CFR în gară, o școală civilă (gimnaziu) de băieți cu 4 clase — înființată în anul 1874 —, o școală civilă de fete cu 4 clase, înființată în anul 1896 și o școală superioară de comerț pentru băieți, care funcționează din anul 1919 începând.

Reuniuni culturale avem următoarele: Reuniunea bărbătească de cântări, Corul Industriașilor și Reuniunea Cecilia (germane), apoi Reuniunea română de cântări și muzică și, în fine, Casinoul...

În urma situației excelente în fosta Ungarie, fiind poarta traficului cu Orientul, Orșova era oraș comercial pronunțat, fiind vizitat de un număr însemnat de străini. Azi (1924 n.a.) a decăzut și nici nu este speranță că se va ridica acolo unde era pe la sfârșitul secolului XIX...

În timpul verii este un excelent loc de vilegiatură, de unde se pot face minunate excursii în Clisură, la Băile-Herculane, etc....

În GRĂNICERUL BANATULUI, III, nr. 38/23 noiembrie 1924, p. 2—3.

Aniversarea Unirii în Orșova

...Concertul dat la orele 21, în sala frumos decorată de la „Cerbul de aur”, a încoronat plin de farmec serbările Unirii. Sala gemea de lume. Concursul dat la acest concert de baritonul Dr. jur. Titu Olariu și al d-lui director al Conservatorului de muzică Macsim Costin, violonist, al lui Doro Gorianț, violoncelist și al lui Ad. Tolnay, pianist, a fost ceva ce întrece orice închipuire, atât de mult a cuprins într-o dulce vrajă pe ascultători, atât români, cât și străini... prof. Bătea, un neîntrecut conducător de cor... Dr. Titu Olariu, rând pe rând s-a întrecut pe sine, răspindu-ne de la preocupările pământești și alintându-ne dulce în mrejele lui Orfeu. Ropote de aplauze l-au răsplătit pentru aceasta.

Nu mai puțin uimiți am rămas de digitația sigură și sprintenă a d-lui Doro Gorianț, în solo de violoncel, precum și de stăpânirea desăvârșită a viorii de către dl. director Maxim Costin, și a pianului de către dl. Ad. Tolnay, toți trei artiști bănățeni distinși.

În GRĂNICERUL BANATULUI, II, nr. 49/9 decembrie 1923, p. 2

Muzica și interpretarea ei, NAZONE

...De un timp vremurile vitrege ne-au adus prin Orșova mari îndrăsneți. Placate cu litere mari anunțau sosirea unei celebrități, care însă nu era nici

măcar un mediocru, sau care făcea o batjocură din muzică și un mijloc de trai liniștit și bun... (*Proprietarul hotelului „Ozanic” loco*) n.a. Anunță pe renumiul, vestitul cântăreț și muzicant, care cântă din gură, din pian, din gură și pian, din vioară, din gură și vioară etc. Afișe mari au înnebunit o lume-ntreagă, ba, ca un adevărat artist, ne face să mai așteptăm o zi după dânsul și după atâta înfrigurare, ne pomenirăm plouați. Ce să mai spun despre acest Domn? O spolială, temperament fără talent. O voce care te izbește ca o măciucă, are un exercițiu la vioară lipsit însă de culoare, de sentiment...

În GRĂNICERUL BANATULUI, III, nr. 4/17 februarie 1924, p. 2.

Concert

...dl. Dr. C. Olariu, atât de puternic și de plăcut ne-a smuls admirarea înțelegătoare nețărnută, încât a trebuit să ni le mai cânte o dată (*doincele*, n.a.), căci ropotele de aplauze binemeritate nu voiau să se mai oprească. Nu în zadar ni s-a spus că dânsul este singurul Doinar român, care știe și poate să dea viață muzicală doinelor noastre. Intonările, nuanțările, avântările, erau neînchipuit de ademenitoare. De l-am auzi cântându-ni-le de mii de ori și tot nu ne-am mai sătura ascultându-le, atâta viață și simț le știe insufla... Cu mândrie trebuie să amintim și despre conducătorul corului, dl. C. Bătea, care de când îl știm și până astăzi a făcut progrese uimitoare în a conduce la glorie muzicală un cor de diletanți cu firi de neatârnat...

În GRĂNICERUL BANATULUI, III, nr. 16/18 mai 1921, p. 2.

PERSONALITĂȚI ALE ORAȘULUI ORȘOVA

ACHIMESCU, ION, colonel în retragere

- membru al Comitetului Parohial local în martie 1924
- ziaristică în GRĂNICERUL BANATULUI

BAIAȘ, IOAN, pretor

- primar al orașului (vezi presa noiembrie 1925—septembrie 1926)
- membru în comitetul Casinoului loco 1924—1927—1930
- secretar al Reuniunii vânătorilor loco 1923
- președinte al Reuniunii pompierilor voluntari loco aprilie 1927
- membru în conducerea cooperativei „Cega” loco 7 februarie 1923
- membru al Comitetului Parohial local în martie 1924

BĂTEA, C., profesor de muzică

- membru suplinitor al Comitetului Parohial local în martie 1924
- dirijor cor mixt loco ianuarie 1923—noiembrie 1926
- dirijor cor școli secundare loco iunie 1927
- dirijor Reuniune română de cântări loco ianuarie—martie 1925 și noiembrie 1925—iunie 1927
- dirijor cor bisericesc intelectuali loco iunie 1925

- dirijor al orchestrei școlilor secundare loco iunie 1925
- actor diletant (vezi presa februarie—martie 1927)
- recitator ianuarie 1923 (cu prilejul a două serbări succesive)
- conferențiar despre „Beethoven” cu ocazia centenarului morții compozitorului din martie 1927.

BORNUZ, ȘTEFAN, inginer silvic

- membru fondator al Băncii „CRAINĂ” din Teregova 25 octombrie 1926
- șef al ocolului silvic al Comunității de Avere loco noiembrie 1925
- președintele Comitetului Parohial local în martie 1924
- membru în comitetul Casinoului loco aprilie 1924

BRÂNZEI, NICOLAE, profesor

- secretarul Reuniunii române de cântări loco ianuarie 1927

BUCHNER, ANTON, profesor de muzică — absolvent al Conservatorului din Praga

- profesor și solist la violoncel iunie 1927
- dirijor al corului german loco noiembrie 1924—iunie 1927
- dirijor cor de elevi loco aprilie 1927
- dirijor orchestră filarmonică loco mai 1925
- solist la violină aprilie 1926

CALIN, I., profesor de dans loco noiembrie 1925

CRACIUN, GHEORGHE, profesor de desen școala civilă de băieți loco

- secretar al Reuniunii civile de tir loco aprilie 1927
- comandant al coortei de cercetași „TIERNA” a școlii civile de băieți loco din aprilie 1924 (vezi amenajarea parcului local „General Draga-lina”)
- scenograf al marilor serbări locale (vezi februarie 1923; decembrie 1924)
- ziaristică în *GAZETA ORȘOVEI*

DAMȘESCU, A., ziaristică în *GAZETA ORȘOVEI*

DAMȘESCU, GH., ziaristică în *GAZETA ORȘOVEI*

DAMȘESCU, I., actor diletant decembrie 1923—martie 1927

DAMȘESCU, N., ziaristică în *GRANICERUL BANATULUI*

DIMITRIEVICI, EMILIA, secretară a societății „Ocotirea Orfanilor de Război” aprilie 1923

DURÉ, C., preot

- secretar al Despărțământului „ASTRA” loco februarie 1923
- membru în comitetul Casinoului loco aprilie 1924

DURÉ, CORNELIA, președinta societății FEMEILOR ORTODOXE ROMÂNE loco noiembrie 1925

Cpt. FLOREA, dirijor al Orchestrei Batalionului 1 Jandarmi loco aprilie 1927

FREYLER, FR., farmacist

- președintele Reuniunii vânători loco 1923
- prim-maestru al Reuniunii civile de tir loco aprilie 1927

FRÖHLICH, AL., președintele Reuniunii Tinerilor Comercianți loco 1926

- vicepreședintele Casinoului loco înainte de martie 1923—1927
- consilier orășenesc ianuarie 1926
- violoncelist diletant (vezi concerte aprilie 1926 și aprilie 1927)

GAMBER, LAZĂR, ofițer de carieră (lt. col.)

- președintele Despărțământului „ASTRA” loco din februarie 1923
- președintele „Societății de înfrumusețare” loco din aprilie 1923

- președintele Eforiei școlare loco iulie 1924
- decorat cu medalia „Răsplata muncii pentru învățământ” cl. I în iulie 1924

GAMBER, SILVIA, președinta societății „Mormintele Eroilor” loco iulie 1926

GONDA, C., dirijorul corului Reuniunii meseriașilor loco, reangajat în aprilie 1923

FURNICĂ, DIMITRIE, directorul rafinăriei de petrol loco

- membru fondator al societății „Mormintele Eroilor”

IOANOVICI, MARIA, președinta societății „Ocrotirea Orfanilor de Război” loco ianuarie 1923

IONESCU, GH., dirigintele oficiului poștal loco ianuarie 1923

- membru consiliu de conducere al societății „Ocrotirea Orfanilor de Război” ianuarie 1923

Cpt. ISTRATI, actor diletant februarie 1927

- membru comitet Casinou loco 1927—1930

LAITIN, DANIIL, profesor de geografie la școala medie de băieți loco

- director al școlii medii de băieți loco martie 1924
- director al internatului loco iulie 1924
- președinte al comitetului Casinou loco 1924—1930
- președintele comitetului de acțiune pentru constituirea unui județ cu capitala în Orșova martie 1924
- consilier orășenesc ianuarie 1926
- membru al „Societății de înfrumusețare” loco din aprilie 1923
- membru în conducerea cooperativei „Cega” loco 7 februarie 1923
- membru al Comitetului Parohial local în martie 1924
- reprezentant local al Comunității de Avere ocol Orșova 1925
- redactor responsabil al ziarului GAZETA ORȘOVEI 1926—1927
- ziaristică în GRĂNICERUL BANATULUI
- ziaristică în GAZETA ORȘOVEI
- autor al volumului „Dunărea dintre Baziaș și Turnu Severin” apărut în august 1925
- organizator al cursului de limba română din inițiativa Reuniunii Tinerilor Comercianți martie 1923
- conferențiar în cadrul ciclului organizat de școala superioară de comerț loco februarie—martie 1923
- decorat cu medalia „Răsplata muncii pentru învățământ” cl. I în iulie 1924

LAITIN, S., directoarea școlii secundare de fete loco noiembrie 1925

- casiera societății FEMEILOR ORTODOXE ROMÂNE loco noiembrie 1925

d-ra LALESCU, DORA, pianistă loco ianuarie 1923

LALESCU, TRAIAN, dr., președintele societății „Asociația Culturală Bănățeană” București aprilie 1926

- deputat (vezi candidatura pentru PNL loco mai 1926)
- președintele cooperativei „Cega” loco 7 februarie 1923
- membru al comitetului de acțiune pentru constituirea unui județ cu capitala în Orșova martie 1924
- membru în consiliul de administrație al Comunității de Avere 1925
- director al ziarului GRĂNICERUL BANATULUI loco 1922—1926

- ziaristică în GRĂNICERUL BANATULUI
- conferențiar loco în 15 mai 1925
- d-na LALESCU, președinta filialei „Crucea Roșie” loco ianuarie 1923
- MILIVOI, NICOLAE, proprietarul băii comunale „NARCIS” loco 1926—1927
- președintele Reuniunii cor meseriași loco înainte de 1923, reales în 25 martie 1923
- consilier orășenesc ianuarie 1926
- membru al comitetului director al cooperativei de credit din plasa Orșova februarie 1927
- MORARIU, AURELIA, soprana loco, animatoare a vieții muzicale a deceniului
- MORARIU, SERGIE, director al sucursalei Băncii Agrare loco din martie 1924
- președintele Reuniunii române de cântări din ianuarie 1927
- consilier județean ianuarie 1927
- casier al Despărțământului „ASTRA” loco din februarie 1923
- controlor în comitetul de conducere Casinoul loco 1924—1930
- membru al comitetului de acțiune pentru constituirea unui județ cu capitala în Orșova martie 1924
- membru al comisiei orășenești pentru iluminat iunie 1924
- NOBEL, MAURICIU, președintele Asociației Comercianților loco iunie 1925
- PASCU, ȘTEFAN, dr., notar public loco pe toată durata deceniului și până la transferul din ianuarie 1934 la Lugoj
- președintele Casinoul loco 1923—1924
- membru comitet Casinoul loco 1924—1930
- președintele Reuniunii române de cântări noiembrie 1925
- vicepreședinte Despărțământ „ASTRA” loco din ianuarie 1923
- vicepreședinte al cooperativei „Cega” loco 7 februarie 1923
- solist vocal în aprilie 1926
- PEPA, MARIA, președinta societății FEMEILOR ORTODOXE ROMÂNE loco ianuarie 1923—noiembrie 1925
- POPOVICI, MIHAIL, secretar al Reuniunii Tinerilor Comercianți loco din ianuarie 1923
- SĂRACOVAN, dirijor al corului mixt al subofițerilor gărzii financiare loco aprilie 1923
- SCHEINBERGER, H., președintele Reuniunii Tinerilor Comercianți ianuarie 1923—1926
- SCHWARTZ, THEODOR, medicul orașului pe toată durata deceniului trei
- președintele Casinoul până la demisia din martie 1923
- d-ra SZÖKOLY, SAROLTA, profesoară de muzică loco
- dirijoare a corului Reuniunii meseriașilor loco martie—noiembrie 1925
- pianistă loco și animatoare a mișcării muzicale
- ȘERBAN, AL., primar loco septembrie 1923—noiembrie 1925
- TILLMANN, FERDINAND, tipograf, proprietar al tipografiei, librărie și papetărie „LUMINA” unde apar ziarele locale GRĂNICERUL BANATULUI 1922—1926 și GAZETA ORȘOVEI 1926—1927
- ȚARANU, TRAIAN, V., profesor la școala superioară de comerț loco
- președintele societății de lectură „Ion Popovici Bănățeanul” de la școala superioară de comerț loco pe durata deceniului
- controlor al „Societății de înfrumusețare” loco aprilie 1923

- membru al Comitetului Parohial local în martie 1924
- secretar al comitetului de acțiune pentru constituirea unui județ cu capitala în Orșova martie 1924
- membru grup de supraveghere Casinou loco 1924—1927
- censor în comitetul de conducere al Casinoului loco 1927—1930
- membru comisie orășenească pentru iluminat iunie 1924
- casier al Reuniunii române de cântări ianuarie 1927
- conferențiar în cadrul ciclului organizat de școala superioară de comerț loco februarie—martie 1923 și în cadrul manifestărilor societății de lectură „Ion Popovici Bănățeanul“
- autor al piesei pentru diletanți „Pițărăii“, jucată în ianuarie 1925
- ziaristică în GRĂNICERUL BANATULUI și GAZETA ORȘOVEI, versuri
- președinte al Despărțământului „ASTRA“ loco în deceniul patru

ȚEPENEAG, ENACHE, profesor la școala superioară de comerț loco

- director al școlii superioare de comerț loco deceniul trei
- membru al „Societății de înfrumusețare“ loco aprilie 1923
- membru al Comitetului Parohial local în martie 1924
- conferențiar în cadrul ciclului organizat de școala superioară de comerț loco februarie—martie 1923
- ziaristică în GAZETA ORȘOVEI

VARGA, LUDOVIC, inginer la uzina electrică loco

- membru specialist în comisia orășenească pentru iluminat iunie 1924
- ziaristică în GRĂNICERUL BANATULUI

ZĂRCULA, LAZĂR, avocat, dr., loco

- secretar Casinou loco 1923—1927
- membru consiliu Despărțământ „ASTRA“ loco februarie 1923
- membru al Comitetului Parohial local în martie 1924
- membru al comitetului de acțiune pentru constituirea unui județ cu capitala în Orșova martie 1924
- membru în comisia orășenească pentru iluminat iunie 1924

ZAHARIA, șef de gară loco

- reorganizator și președinte Casinou CFR loco din iunie 1923

ZAHARIA, A., ZAHARIA, C., d-ra ZAHARIA, actori în cadrul spectacolelor puse în scenă de diletanți la Casinoul CFR loco din decembrie 1923.

CULTURE ET SOCIÉTÉ DANS ORȘOVA PENDANT LE TROISIÈME DÉCENNIE DU XXe SIÈCLE

(Résumé)

Notre travail a eu comme but de faire ressortir les qualités d'organisation et d'action pratique dans Orșova pendant le troisième décenne. Les membres proéminents de la vie sociale et économique de cette petite ville à côté du Danube ont compris parfaitement les commandements de l'époque qui a suivi à l'Union de 1918 et, en dépassant les différences ethniques et confessionales, ont

collaboré d'avantage pour mis à l'abri d'un climat cultural favorable. Même s'ils n'ont pas obtenu des performances, ainsi que s'est passé par exemple chez les voisins de Turnu-Severin, toutefois nous pouvons fixer en grand la valeur du placement culturel de l'endroit. *Tout d'abord*, une cohésion parfaite parmi les „personnalités“ de la ville en ce qui concerne la constitution et le fonctionnement des sociétés socio-culturelles. *Deuxièmement*, une intense activité musicale assurée d'une côté par les ensembles du profil de la ville, d'autre côté par l'entremise des invités qui viennent d'exterieur. *Troisièmement*, une vrai passion pour le théâtre d'amateurs et la mise en évidence d'une „vedette“ de l'endroit qui s'appelle Ionel Damşescu. *Enfin*, l'effort artistique est concentré sur les coordonnées plastiques avec l'occassion du réalisation de la décoration picturale de l'église orthodoxe par le professeur Virgil Simionescu.

ACTIVITATEA ORGANIZAȚIILOR DE STÂNGA ALE MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN JUDEȚUL TIMIȘ-TORONTAL (1944—1946)

VASILE RĂMNEANȚU

Alături de P.C.R., începând din august 1944, și-au desfășurat activitatea pe eșichierul politic românesc o serie de formațiuni politice de stânga, organizații ce-au contribuit, într-o măsură mai mare sau mai mică, la preluarea puterii politice de către comuniști.

Istoriografia română, până în 1989, a prezentat raporturile dintre P.C.R. și aliații săi ca fiind normale, firești între formațiuni politice de aceeași orientare, fapt ce nu corespunde întrutotul realității¹. Astfel, P.C.R. a încercat și a reușit să submineze popularitatea Partidului Social-Democrat, partid ce nu a fost de acord cu subordonarea sa totală față de comuniști. În acest scop, P.C.R. a folosit o serie de mijloace politice anti-democratice².

În studiul de față încercăm să analizăm activitatea organizațiilor minorităților naționale din județul Timiș-Torontal, de orientare de stânga. În acest sens am consultat arhivele acestor organizații, arhive aflate în cadrul Filialei Arhivelor Statului din Timișoara.

Comitetul Democrat Evreiesc, în care a activat o parte a evreilor din Timiș-Torontal, era considerat o organizație democratică de masă, având o disciplină liber consimțită, iar conducerea sa era aleasă în urma alegerilor „*de jos în sus*“, hotărârile luate cu majoritate de voturi devenind obligatorii pentru toți membrii organizației³. La nivel local funcționa un comitet, care ținea legătura cu comitetele de cartier⁴. Organizarea masei se făcea în brigăzi de câte zece membri, conduse de câte un activist, care, la rândul lor, formau „active“, fiecare „activă“ fiind condusă de un membru al comitetului de cartier⁵. Organizația activa în cadrul Frontului Național Democrat, un document emis de conducerea ei menționând că la demonstrațiile F.N.D. participau majoritatea evreilor⁶.

Printre sarcinile de primă importanță ale C.D.E. din toamna anului 1944 s-au numărat obținerea de drepturi egale pentru evrei (se specifica că evreii nu erau primiți în fabrici sau în școli)⁷ și prinderea hitleriștilor sau legionarilor care nu fuseseră încă arestați. În acest sens, exista în cadrul organizației un serviciu de informații, care, în viziunea liderilor C.D.E. din Timișoara, trebuia perfecționat⁸. Trebuie să evidențiem faptul că din conducerea comitetului local făceau parte o serie de comuniști ilegaliști⁹.

Este foarte interesant să urmărim cum privea C.D.E. din Timișoara activitatea altor organizații politice existente în epocă, sau unele evenimente politice ce se derulau în anii pe care îi analizăm. Astfel,

mișcarea sionistă era calificată ca fiind o mișcare demagogică¹⁰, iar propaganda cu privire la emigrarea evreilor, pe care o duceau sioniștii, trebuia demascată¹¹.

Actul de la 23 August 1944 fusese posibil, în viziunea organizației, datorită momentului creat de victoriile aliate și, în primul rând, „în urma înaintării vijelioase a Armatei Roșii pe pământ românesc”¹².

În luna noiembrie 1944 s-au purtat la București tratative între liderii locali ai C.D.E. și conducerea centrală a P.C.R., tratative ce au abordat oportunitatea înființării unui partid politic evreiesc de stânga. În concepția P.C.R., se sublinia cu această ocazie, evreii din România nu sunt considerați o naționalitate aparte. În numele C.C. al P.C.R., rolul principal în aceste tratative l-a avut Vasile Luca. Acesta evidenția că, deoarece evreii vorbesc maghiara, urmau să intre în Uniunea Populară Maghiară, în așa fel încât această organizație „să fie copleșită cu evrei”¹³.

În privința statutului pe care evreii l-au avut de-a lungul perioadei moderne în România, un manifest elaborat de către C.D.E. București evidenția că înaintea primului război mondial evreii români au fost lipsiți nu numai de drepturi cetățenești, dar și de drepturi civile egale, fiind împiedicați de la exercitarea anumitor profesii, sau fiindu-le interzis a locui nestingheriți pe tot teritoriul țării. Dacă în perioada interbelică, se arăta mai departe, Constituția țării prevedea drepturi egale pentru toți cetățenii, indiferent de naționalitate, în realitate, P.N.L. și P.N.Ț. au împiedicat, prin mijloace adesea violente, totdeauna ipocrite, egalitatea de fapt a cetățenilor evrei. În timpul guvernării antonesciene, membrii marcanți ai P.N.L. și P.N.Ț. nu s-au ridicat contra politicii antisemite practicate de către Antonescu. Practicile antisemite s-au menținut și după 23 August 1944, se arăta în încheierea antisemite s-au menținut și după 23 August 1944, se arăta în încheierea

Același stil dor folosit față de principalele forțe politice românești anticomuniste îl întâlnim și în anul 1945. Astfel, demonstrațiile din februarie 1945 au fost considerate antisemite, iar primul ministru al țării, generalul Rădescu, a fost acuzat că, în luările sale de poziție, a recurs la lozinci și îndemnuri antisemite. De asemenea, se evidenția că la demonstrația pro-monarhistă care a avut loc la 8 noiembrie 1945 la București, au luat parte elemente legionare, cuziste, vardiste, patronate de partidele istorice, elemente ce s-au datat la excese extremiste. Documentul elaborat cu acest prilej evidenția faptul că la această demonstrație a fost ucis un evreu, iar 14 au fost răniți¹⁵.

Pe plan organizatoric, în anul 1945, în luna octombrie s-a înființat C.D.E. la Lugoj și cercul I.K.U.F., „cerc de cultură și ideologie progresistă”¹⁷. Tot în același an, în luna septembrie au fost înființate în județ secții feminine și de tineret evreiești¹⁸. Din punct de vedere politic, în iunie 1946, C.D.E. a aderat la Blocul Partidelor Democratice¹⁹.

Și în acești doi ani, relațiile C.D.E. cu celelalte organizații evreiești au cunoscut destule animozități. Astfel, au existat divergențe cu organizația Ichlud (și ea de stânga), care considera că îngloba majoritatea evreilor din Timișoara. Se evidenția de asemenea că P.S.D. considera Ichlud-ul ca o anexă a sa²⁰. C.D.E. se împotriva ca în funcțiile de conducere din diverse organisme politice să facă parte și membrii Ichlud²¹. Totodată s-au ascuțit divergențele cu sioniștii naționaliști. Se

arăta într-un document că membrii C.D.E. „au lichidat sediile unei asemenea organizații”²².

Au existat în toți acești ani și o serie de divergențe între liderii C.D.E., precum și nemulțumirea că organizația centrală nu se ocupa îndeajuns cu problemele organizațiilor locale²³.

În contactul cu autoritățile românești, C.D.E. și-a arătat nemulțumirea în legătură cu reparațiile acordate evreilor ce au avut de suferit în timpul războiului. Se cerea acordarea de reparații „integrale”. De asemenea, se evidenția că nu toți germanii care în timpul războiului au nutrit simpatii pro-hitleriste au fost internați în lagăre²⁴. În același timp era exprimată îngrijorarea cu privire la soarta evreilor reînțorși din lagărele de concentrare naziste și care încă nu dispuneau de locuințe²⁵.

Problema alegerilor parlamentare din noiembrie 1946 a stat în atenția organizației C.D.E. din Timiș Torontal. Se evidenția necesitatea pregătirii atente a alegerilor și a îndeplinirii, în acest sens, a unității de acțiune a populației evreiești²⁶.

O atenție mărită a fost acordată propagandei electorale. Se specifica astfel că părinții elevilor vor fi lămurii de către profesori în legătură cu alegerile. Se cerea ca pe toată corespondența organizației să se aplice ștampila cu semnul electoral „Soarele”²⁷. Propaganda electorală a avut loc și în sinagogi²⁸. Au fost organizate o serie de adunări electorale în Timișoara²⁹. Se specifica, în legătură cu aceste întruniri, că participau prea puțini evrei membrii de partid, cerându-se organizației județene P.C.R. să ordone comunistilor evrei să participe la adunările și mitingurile organizate de către C.D.E. Cu prilejul adunărilor se vorbea în limbile maghiară și română³⁰.

Deși propaganda în rândurile populației evreiești, pentru a vota de partea stângii, a fost intensă, un document elaborat de conducerea C.D.E. semnala, înainte de alegeri, că printre evrei existau o serie de curente „nesănătoase”. Astfel, o parte din aceștia susțineau că alegerile vor fi câștigate de către stânga și fără participarea evreilor la vot și că rezultatul scrutinului se știe dinainte. Se mai afirma că în România nu vor mai avea loc progromuri, deoarece erau prezente trupele sovietice, iar Maniu și Brătianu nu sunt atât de antisemiți, așa cum susțineau propagandiștii stângii³¹.

Conducerea județeană C.D.E. releva că la alegeri au participat circa 5 500—6 000 de evrei la Timișoara, iar la Lugoj 770 de evrei (100%). Majoritatea, se arăta în continuare, și-au dat votul pe listele B.P.D. „Numărul celor care și-au dat votul reacțiunii se limitează la câțiva ratați, pe care îi vom demasca... Atât burghezimea, cât și chiar capitaliștii, precum și ortodoximea a participat la votare, dându-și votul pe lista B.P.D.”³².

În decembrie 1946, C.D.E. semnala creșterea curentului antisemit, în mediul rural în special³³. De asemenea, se amintea că, din cei 330 000 de evrei care trăiau în România, 130 000 au depus cereri de emigrare în Palestina³⁴.

Deși, potrivit statutului, C.D.E. se autointitula organizație de masă, ea s-a implicat profund pe plan politic. Apărând drepturile evreilor, organizația s-a aflat în orbita și sub controlul P.C.R. Limbajul folosit

împotriva mișcării anticomuniste din România era tot atât de dur ca și cel al comuniștilor. În plus, organizația s-a lansat într-o campanie injurioasă la adresa istoriei poporului român, prin nerecunoașterea faptului că, atât înainte de primul război mondial, cât mai ales în perioada interbelică, evreii din România s-au bucurat de largi drepturi economice și politice. C.D.E. a lansat atacuri și contra celorlalte organizații evreiești, ce nu le împărtășeau opiniile.

În cadrul campaniei electorale, propaganda sa a fost identică cu cea a P.C.R. A dus în eroare electoratul evreiesc prin lozincă declanșării, în cazul victoriei partidelor istorice, a unei campanii antisemite. Prin votul lor, membrii și simpatizanții C.D.E. și-au adus contribuția la înscăunarea regimului stalinist în România.

O altă organizație politică de stânga, din rândul minorităților naționale, a fost Uniunea Populară Maghiară.

În anul 1945, numărul total al populației maghiare din județul Timiș-Torontal a fost de 70 000³⁵. În septembrie 1945, U.P.M. număra 25 512 membri, din care 5 520 în Timișoara³⁶. La sfârșitul anului numărul membrilor U.P.M. s-a ridicat la 26 639, din care circa 2 000 erau comuniști³⁷. Se arăta cu acest prilej că nu a putut fi atrasă în organizație burghezia mică maghiară³⁸. Organizația maghiară, în cursul anului 1945, a protestat contra internărilor în lagăre a unor cetățeni români de origine maghiară, pe care îi considera nevinovați. În acel an, la Târgu-Jiu, au fost internați 138 de maghiari din județ, iar în lagărul de la Budinț (Timiș-Torontal), se aflau 17 maghiari³⁹. Se susținea că maghiarii care în perioada războiului au plecat în Ungaria sau în Ardealul de nord și care după război s-au întors în localitățile natale, au fost condamnați de către Curtea marțială din Timișoara. Aceștia au fost, în același timp, și expropriați. Este interesantă de reținut explicația dată de organizația județeană U.P.M. în legătură cu părăsirea țării de către acești maghiari. Se arăta că aceștia au plecat datorită „*terorii regimului antonescian, a refuzului de a participa la un război imperialist, sau a tratamentului șovin aplicat în armata română*”⁴⁰.

U.P.M. se mai plângea și de faptul că anumite autorități locale românești au împiedicat organizația să activeze. În localitatea Sânpetru German soldați români întorși de pe front nu au permis organizației maghiare să-și desfășoare activitatea. U.P.M. mai protesta contra discriminărilor la care au fost supuși maghiarii la executarea muncilor obștești, a rechizițiilor abuzive și neplătite⁴¹.

În legătură cu condițiile impuse României prin convenția de armistițiu din septembrie 1944, un document al conducerii județene U.P.M. susținea că acestea nu sunt chiar atât de grele, față de pagubele pricinuite de către armata română în războiul antisovietic⁴². U.P.M. a luat atitudine și față de cunoscuta declarație dată de către Lucrețiu Pătrășcanu la Cluj, declarație care a stârnit „*multe neajunsuri între populația maghiară*”⁴³, precum și față de manifestațiile pro-monarhiste din noiembrie 1945 de la București. Ea a condamnat aceste manifestații, etichetând P.N.T. și P.N.L. drept partide șovine⁴⁴.

În anul 1946, la 20 februarie, organizația cuprindea 27 491 membri⁴⁵, la 20 mai — 28 721 membri⁴⁶, la 20 august — 29 445⁴⁷, iar la 20 noiembrie — 31 051 membri⁴⁸. Majoritatea conducătorilor de plasă ai organi-

zației erau comuniști⁴⁹. Legăturile cu celelalte organizații de stânga lăsau de dorit⁵⁰. Astfel, legătura cu P.S.D. era doar de complezență⁵¹, iar organizația social-democrată Titel Petrescu era categorisită ca fiind „trădătoare”⁵².

Și U.P.M. a luat parte la campania electorală din 1946, precum și la alegerile parlamentare din acel an. Au avut loc adunări electorale și au fost lansate manifeste electorale. Astfel, la 6 martie 1946, în localitatea Vinga a avut loc o adunare sub egida F.N.D., la care au participat 25 de membri ai Frontului Plugarilor, restul manifestanților fiind reprezentanți ai U.P.M. și P.C.R. (ultimii fiind de origine etnică maghiară). Cu acest prilej a fost scandată lozincă „Grâu, pâine, domnilor ștreang”⁵³.

În legătură cu atitudinea cetățenilor maghiari față de alegeri un document al conducerii județene U.P.M. Timiș-Torontal evidențiază, în septembrie 1946, că în „*Timișoara, atitudinea cetățenilor față de înscrierile pe listele electorale este nepăsătoare*”⁵⁴, iar elementele burgheze maghiare erau dezinteresate față de adunările și demonstrațiile electorale ale U.P.M.-ului⁵⁵. Organizația a protestat pentru că, în unele localități (Dolaț, Lipova, Fibiș, Comloșu Mare), notarii au refuzat să înscrie locuitorii maghiari pe listele electorale⁵⁶, iar în alte locuri membri U.P.M. având nume germane erau respinși de la înscrierea pe listele electorale⁵⁷.

Până la 19 octombrie 1946, pe listele electorale au fost înscrși 43 715 maghiari⁵⁸. Votarea de către maghiari s-a făcut, după cum vom vedea, la ordinul P.C.R., pe liste separate. Această măsură a fost considerată de către conducerea organizației ca fiind pozitivă⁵⁹. Sunt foarte interesante de semnalat rezultatele în două localități din județ, rezultate aflate în arhiva U.P.M.⁶⁰ (vezi Anexa 1).

După alegeri au izbucnit fricțiuni între U.P.M. și P.C.R., legate de rezultatul acestora. Astfel, se arată că în urma inițiativei P.C.R. ca U.P.M. să candideze pe liste separate, organizația maghiară din județ ar fi trebuit să aibe în parlament doi deputați, ori nu a fost admis decât unul. Se subliniază că numai prin hotărârea de a se vota pe liste separate au fost atrase să voteze pe listele U.P.M. și elementele burgheziei maghiare. Se mai preciza în același timp că unii comuniști maghiari, care au votat pe listele U.P.M., au fost făcuți „șovini” de către comuniști români.

Documentul privitor la alegeri mai arată că din rândurile populației maghiare mai mulți „culaci” (instăriți) au votat pentru Maniu și Brătianu (la Tormac, Mailat, Otelec, Gătaia, Sânmartinu Maghiar)⁶¹.

În decembrie 1946, un document menționează încasarea cu multe greutăți a cotizațiilor în cadrul organizației și începerea evidențierii și apoi a eliminării elementelor maghiare șovine din U.P.M.⁶².

Aflată sub controlul P.C.R., și U.P.M. a folosit aceeași tactică în lupta pentru cucerirea puterii politice de către forțele politice de stânga din România, contribuind la victoria comunismului în țara noastră. A fost lansată teza falsă potrivit căreia populația maghiară ar fi fost terorizată de către autoritățile politice și militare române în timpul celui de-al doilea război mondial. U.P.M. a reușit, în cadrul campaniei electorale, să înșele credința politică a unei părți din populația maghiară (în special a celor instăriți), prin introducerea listelor separate. Desigur, în cadrul campaniei de internări în lagărele de concentrare, alături de șvabi au fost internați și maghiari nevinovați.

Frontul Antifascist Slav, transformat ulterior în Uniunea Asociației Culturale Slave, a fost o importantă organizație minoritară de stânga din județul Timiș-Torontal, ținând cont de numărul etnicilor sârbi din Banat. Organizația a mai cuprins și pe slovaci, croați etc., dar ponderea cea mai mare o aveau sârbii. Trebuie remarcat și faptul că o mare parte din membrii organizației P.C.R. Timiș-Torontal erau de naționalitate sârbă iar conducătorul regionalei P.C.R. Banat îi condamna pe comuniștii sârbi ca exclusiviști⁶³.

La 5 decembrie 1944, organizația număra 1 600 de membri sârbi și croați⁶⁴.

Pe plan politic, încă de la sfârșitul anului 1944, organizația condamna conducerea clerului ortodox sârb din Banat, în frunte cu protopopul Sloboden Kostić, pentru ducerea unei politici reacționare. De asemenea, a atacat partidele istorice din România, etichetându-le drept „reacționare”⁶⁵. Referindu-se la drepturile populației sârbe, un document al organizației evidențiază că în ultimii 20 de ani guvernele românești ce s-au aflat la conducerea țării au înrobit populația slavă⁶⁶.

Încă de la sfârșitul anului 1944, între liderii județeni ai Frontului Antifascist Slav și autoritățile române a existat o divergență, ce nu a fost soluționată nici în anul următor. Astfel, în toamna lui 1944, mulți tineri sârbi, în special din comunele de frontieră, cei mai mulți dezerțând din armata română, au trecut fraudulos frontiera de stat româno-iugoslavă și s-au înrolat în armata sârbă. Aceștia afirmă că în armata română erau rău tratați⁶⁷. Întorși în țară, ei au fost arestați de către autoritățile române și deferiți Curții marțiale din Timișoara. Din această cauză, organizația slavă a lansat o serie de proteste adresate autorităților române⁶⁸.

În același an a plecat o brigadă de 655 de sârbi în Iugoslavia, pentru a participa la construirea unei linii de cale ferată⁶⁹.

În mai 1945, Frontul Antifascist Slav număra în total peste 15 000 de membri⁷⁰.

În aceeași lună, în urma unei decizii a Frontului, a fost creată o situație deosebit de complexă, fiind necesară intervenția autorităților române centrale și a Comisiei Aliate de Control Sovietice de la București. La 8 mai 1945, Frontul Antifascist Slav din România anunța primarul Timișoarei, social-democratul Traian Novac, de ținerea unui congres al organizației. Pe marginea documentului, primarul Timișoarei a adnotat: „Cu ocazia acestui congres a fost programat și intrarea delegațiilor din Banatul iugoslav, înarmați, pentru a ocupa orașul Timișoara și restul Banatului românesc... I-am cerut [lui Petru Groza, n.a.] să intervie de urgență pe lângă comandamentul rusesc din București, ca acest congres să fie interzis, mi s-a comunicat apoi, tot de dr. Groza, în calitate de președinte al Consiliului că i-a reușit să obțină interzicerea, așa, și cu trimiterea la frontieră a armatei și jandarmeriei noastre am salvat Banatul de agresiunea contemplată de sârbi... Am chemat pe fostul comandant al armatei și am hotărât confidențial măsurile ce trebuie luate, și cari au fost executate la timp!”⁷¹.

Referitor la acest episod, conducerea organizației F.A.S. afirmă că a fost convocată la Comisia de armistițiu sovietică. Liderii sârbi au susținut cu acest prilej că acest congres nu ar fi avut ca scop revendicări

teritoriale, că știrile alarmiste în acest sens au fost răspândite de către unii membri ai organizației, care au tins spre șovinism. Tot cu acest prilej i s-a permis organizației să aibe doar un caracter cultural și educativ⁷².

Au mai existat divergențe și mai târziu, între această organizație și alte organisme politice românești. Astfel, în 1946, în localitatea Foeni, șeful celei P.C.R. s-a opus activității organizației sârbe⁷³.

Organizația a salutat judecarea primului lot de criminali de război, cerând condamnarea lor la moarte⁷⁴.

În prima parte a anului 1946, organizația număra 55 de membri în plasa centrală; 364 în plasa Receaș; 343 în plasa Jimbolia; 559 în plasa Sănnicolau Mare; 1 137 în plasa Giulvăz. Se specifica cu acest prilej că numărul membrilor este aproximativ, deoarece nu era cunoscut numărul membrilor dintr-o serie de localități. Organul de presă era „Pravda”, care în acel an avea 1 053 abonați⁷⁵.

Desigur, în cadrul alegerilor parlamentare din noiembrie 1946, membrii și simpatizanții organizației au votat de partea stângii.

În concluzie, organizațiile de stânga ale minorităților naționale au cuprins o parte din membrii acestor minorități. Ele au fost subordonate aproape total P.C.R.-ului. În consecință, aceste organizații au contribuit din plin la înscăunarea regimului comunist în România. În vederea împlinirii acestui deziderat, tonul propagandistic a fost același cu cel al comuniștilor. Astfel, împotriva adversarilor politici, termenii folosiți au fost: „trădători”, „reacționari”, „fasciști”, „criminali de război”, „anti-semiți”.

Pentru apărarea unor conaționali, care în timpul războiului au încălcat legile României, sau în scopuri de propagandă, au susținut o serie de neadevăruri istorice.

Pe planul relațiilor inter-etnice nu putem vorbi, în afara incidentului din mai 1945, de o situație conflictuală acută. În legătură cu acel incident, credem că la el a contribuit și Kremlinul, pentru a șantaja autoritățile românești în vederea aservirii lor totale față de sovietici.

Desigur, au fost internați în lagărele de concentrare de pe teritoriul românesc și minoritari care erau nevinovați. Toate aceste ilegalități au fost făcute în virtutea ordinului emis de către ministrul de interne, care arăta că maghiarii și germanii din România urmau să fie supravegheați îndeaproape după 23 August 1944.

În vederea alegerilor parlamentare din noiembrie 1946, aceste formațiuni politice, folosind diverse lozinci, au reușit să înșele încrederea conaționaliilor lor, determinându-i pe o parte dintre ei să voteze cu stânga.

Deci, formațiunile a căror activitate am analizat-o și-au adus aportul la instalarea prin forță a comunismului în România, un regim ce nu s-a bucurat de încrederea majorității societății românești.

ANEXA 1

**Alegerile din noiembrie 1946 în localitățile Tormac și Sipet
(Jud. Timiș-Torontal)**

Localitatea	Voturi B.P.D.	Voturi U.P.M.	Voturi P.N.Ț.	Voturi Titel Petrescu	Voturi P.N.L. late	Voturi anu-	Total în- scriși	Partici- panți
Tormac	35	1073	49	22	49	32	1419	1283
Sipet	95	12	510	19	55	37	1137	744

Celelalte voturi au fost acordate independenților.

NOTE

1 Vasile Râmneanțu, *Activitatea organizației județene P.S.D. Timiș-Torontal în perioada 1944—1946*, în *Banatica*, 12, Reșița, 1993, p. 305—311.

2 Printre lucrările care analizează acest subiect remarcăm: Ioan Scurtu, *Viața politică în România*, București, 1988; I. Luncan, *Activitatea forțelor progresiste și democratice din Banat în frunte cu P.C.R. pentru înfăptuirea transformărilor revoluționar-democratice în perioada august 1944—decembrie 1947*, în *S.I.B.*, 1981, 6—7, p. 221—241; Gh. Țutui, *România la începutul revoluției de eliberare socială și națională. Forțele social-politice din țară și raporturile dintre ele*, în 6 Martie 1945, București, Ed. Politică, 1982, p. 11—52; Ion Iacoș, *Unitatea clasei muncitoare — coordonată fundamentală a mișcării muncitorești din România între anii 1921—1948*, în *Anale*, 1983, 29, nr. 4, p. 109—119; Mircea Valea, *Organizația Frontului Plugarilor în etapa revoluției popular-democratice din România (I—II)*, în *Sargeția*, 1979, 14, p. 549—560; 1982—1983, 16—17, p. 491—500; etc.

3 Filiala Arhivelor Statului Timiș, fond *Comitetul democratic evreesc Timișoara*, dosar 1/1944, f. 3.

4 *Ibidem*, f. 4.

5 *Ibidem*, f. 6.

6 *Ibidem*, f. 10.

7 *Ibidem*, f. 2.

8 *Ibidem*, f. 4.

9 *Ibidem*, f. 18.

10 *Ibidem*, f. 10.

11 *Ibidem*, f. 18.

12 *Ibidem*, f. 1.

13 *Ibidem*, f. 13—15.

14 *Ibidem*, f. 44.

15 *Idem*,

16 *Ibidem*, f. 37.

17 *Ibidem*, f. 36.

18 *Ibidem*, dosar 1/1945, f. 123.

19 *Ibidem*, f. 120.

20 *Ibidem*, dosar 1/1944, f. 35.

21 *Ibidem*, f. 40.

22 *Ibidem*, f. 36.

23 *Ibidem*, dosar 1/1945, f. 152.

24 *Ibidem*, f. 52—53.

25 *Ibidem*, f. 115.

- 26 *Ibidem*, f. 120.
- 27 *Ibidem*, f. 127.
- 28 *Ibidem*, f. 128.
- 29 *Ibidem*, dosar 1/1944, f. 35.
- 30 *Idem*.
- 31 *Ibidem*, dosar 1/1945, f. 127.
- 32 *Ibidem*, f. 128.
- 33 *Ibidem*, f. 249.
- 34 *Ibidem*, f. 150.
- 35 FAS Timiș, *fond Uniunea Populară Maghiară*, dosar 8/1945, f. 38.
- 36 *Ibidem*, f. 41.
- 37 *Ibidem*, f. 51.
- 38 *Ibidem*, f. 142.
- 39 *Ibidem*, f. 85.
- 40 *Ibidem*, f. 69.
- 41 *Ibidem*, f. 38.
- 42 *Idem*.
- 43 *Ibidem*, f. 91.
- 44 *Ibidem*, f. 69.
- 45 *Ibidem*, dosar 21/1946, f. 67.
- 46 *Ibidem*, f. 83.
- 47 *Ibidem*, f. 102.
- 48 *Ibidem*, f. 118.
- 49 *Ibidem*, f. 79.
- 50 *Ibidem*, f. 78.
- 51 *Ibidem*, f. 121.
- 52 *Ibidem*, dosar 22/1946, f. 23.
- 53 *Ibidem*, f. 296.
- 54 *Ibidem*, dosar 21/1946, f. 105.
- 55 *Ibidem*, f. 83.
- 56 *Ibidem*, f. 105.
- 57 *Ibidem*, f. 158.
- 58 *Ibidem*, f. 108.
- 59 *Ibidem*, f. 78.
- 60 *Ibidem*, dosar 22/1946, f. 23.
- 61 *Ibidem*, dosar 21/1946, f. 121.
- 62 *Ibidem*, f. 128.
- 63 FAS Timiș, *fond Comitetul, Regional Banat P.C.R.*, dosar 1/1945 f. 93.
- 64 FAS Timiș, *fond Comitetul Frontului Antifascist Slav Timiș-Torontal*, dosar 1/1944, f. 2.
- 65 *Ibidem*, f. 1.
- 66 *Ibidem*, dosar 5/1946, f. 3.
- 67 *Ibidem*, dosar 1/1944, f. 2.
- 68 *Ibidem*, dosar 5/1946, f. 3.
- 69 *Ibidem*, dosar 1/1944, f. 138.
- 70 *Ibidem*, dosar 4/1945, f. 172.
- 71 *Arhiva Muzeului Banatului*, nr. inv. 22 268.
- 72 FAS Timiș, *fond Comitetul Antifascist Slav*, dosar 1/1945, f. 88—90.
- 73 *Ibidem*, dosar 5/1946, f. 3.
- 74 *Ibidem*, dosar 4/1945, f. 206.
- 75 *Ibidem*, dosar 5/1946, f. 1—4.

L'ACTIVITÉ DES ORGANISATIONS DE GAUCHE DES MINORITÉS NATIONALES DANS LE DISTRICT TIMIȘ-TORONTAL (1944—1946)

(Résumé)

Dans l'époque 1944—1946, sur la scène politique roumaine a eu lieu une dure dispute pour la prise du pouvoir politique par les communistes avalisés directement de Kremlin. Pour y aboutir, le Parti Communiste Roumain s'est appuyé sur plusieurs formations politique des minorités nationales. Dans le district Timiș-Torontal ont activé l'Union Populaire Hongroise, le Comité Démocratique Juif et le Front Antifasciste Slave.

Ces organisations politique ont englobé une partie des minorités qu'elles représentaient. Elles ont été, dès le début, asservies au Parti Communiste Roumain. Dans la lutte contre les forces politiques roumaines anticomunistes, elles ont employé la même tactique et les mêmes mots d'ordre que les communistes. Ainsi, les membres du PNT et du PNL (les principaux opposants) ont été étiquetés comme „réactionnaires“, „fascistes“, „antisémites“. Elles ont pris une attitude dure, aussi contre leurs compatriotes qui se trouvaient sur des positions anticomunistes.

Ces organisations, dans leur épreuve de défendre quelques uns de leurs compatriotes qui pendant la guerre ont violé les lois de l'état roumain ou seulement pour la propagande, ont falsifié l'histoire moderne de la Roumanie.

Dans l'époque que nous y présentons, les autorités roumaines, sous la surveillance des soviétiques, ont commis quelques abus, particulièrement contre les Allemands et les Hongrois (des internements dans les camps de concentration des gens qui n'ont pas été coupables d'activité nazie).

Au mois de mars 1945, d'après un document inédit que nous avons, confirmé ensuite par l'archive de l'organisation communiste serbe, cette organisation, en liaison avec les autorités communistes yougoslaves, a organisé une diversion dont le but était le détachement du Banat roumain de Roumanie. Le plan a subi un échec, mais nous croyons que le Moscou s'y est mêlé aussi.

Pendant les élections de 1946, les organisations que nous analysons ont réussi, par démagogie, à déterminer une parti des Hongrois et des Juifs de voter la gauche, malgré le fait que leurs convictions allaient une autre direction.

Par leur activité, ces organisations ont contribué à l'installation en Roumanie d'un système politique totalitaire, de type communiste, un système qui ne correspondait point aux réalités roumaines de la fin de la seconde guerre mondiale.

MANIFESTĂRI PROTESTATARE ALE ELECTORATULUI DIN JUDEȚUL CARAȘ ÎN CAMPAANIA DE ALEGERI PARLAMENTARE DIN ANUL 1946

ION POPA

Alegerile parlamentare din anul 1946 au tensionat în cel mai înalt grad viața politică a țării, desfășurându-se sub semnul unei confruntări acerbe între două tabere decise să nu-și drămuiască forțele și mijloacele ce le stăteau la îndemână pentru dobândirea puterii în stat.

De-o parte a baricadei se aflau formațiunile politice grupate sub bagheta P.C.R. în Blocul Partidelor Democratice (B.P.D.)¹ care controlând pârghiile de importanță vitală în guvernul Petru Groza și-au asigurat prin fraudă și teroare, prin încălcarea celor mai elementare principii și norme de legalitate izbânda în alegeri.

Erijându-se în forță conducătoare a maselor — deși era lipsit de o bază de masă —, și arogându-și calitatea de exponent al națiunii, P.C.R. și durarea unei „lumi noi“ după tiparele și canoanele impuse de Kremlin. S-a angajat cu înverșunare în apriga înclăștare pentru acapararea puterii

Calea spre atingerea acestui țel a fost deschisă și netezită de tancurile sovietice „eliberatoare“ care vor propulsa partidul comunist în primul planul scenei politice românești.

În cealaltă tabără s-au concentrat forțele opoziției, având în avangardă partidele istorice (P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu), care deși nu au mers pe o listă comună în alegeri au depus toate eforturile pentru a stăvili accederea spre vârful piramidei politice a mai sus menționatei grupări pro comuniste.

Încalcând flagrant prevederile Legii electorale², autoritățile locale în complicitate cu organizațiile din B.P.D. au recurs la o gamă largă de metode și modalități pentru eliminarea din registrele electorale a unui număr cât mai mare de alegători din rândurile partidelor aflate în opoziție. Cenzurarea listelor electorale — de regulă ștergerea alegătorilor de pe liste se efectua sub pretextul că aceștia ar fi persoane „dubioase“, „periculoase“, deci nedemne de a vota conform dispozițiilor legale — a provocat un val de proteste și agitații, care au marcat puternic desfășurarea campaniei electorale pe întreg cuprinsul județului Caraș până în ziua alegerilor.

Vom prezenta în cele ce urmează câteva dintre manifestările protestatate din județul Caraș în a doua parte a campaniei electorale (15 sept. — 19 nov. 1946), inițiate de șefii organizațiilor politice din opoziție ori izbucnite ca o reacție spontană la abuzurile notorii ce se petreceau sub privirile neputincioase ale alegătorilor.

Imediat după finalizarea la 15 septembrie 1946 a listelor electorale — menționează o notă informativă a Legiunii de Jandarmi Caraș —

populația din plasa Bozovici se afla într-o evidentă stare de agitație. În centrul de plasă cca 40 de persoane s-au adunat în fața primăriei protestând vehement „contra omiterii de pe liste”. Manifestanții au fost risipiți de jandarmi, care „au sfătuit populația a face contestațiile legale”³. Răspunsul prefecturii la această acțiune a fost cât se poate de concludent: s-a ordonat Legiunii de Jandarmi Caraș ca în cazuri similare cu cel de la Bozovici „să identifice pe instigatori dresându-le acte de dare în judecată”⁴.

La 22 septembrie 1946 șeful organizației liberale din comuna Vermeș, contrariat de nedreptățile ce s-au făcut la întocmirea listelor electorale, insultă și ultragiază pe unul din reprezentanții autorităților locale. Recalcitrantului i s-au dresat „acte de dare în judecată pentru ultraj”⁵.

{ Profund nemulțumiți de faptul că au fost omiși de pe listele electorale, membrii partidelor din opoziție trimit scrisori anonime de amenințare primarilor, notarilor și chiar unor șefi ai posturilor de jandarmi din localitățile județului⁶.

Un incident, nu lipsit de rezonanță în masa alegătorilor, s-a produs la 29 septembrie 1946 în comuna Târnova cu prilejul unei adunări electorale organizate de reprezentanți ai B.P.D. din orașul Reșița. Faptul că la întrunire a participat și Mihai Dalea, militant activ al partidului comunist, de obârșie chiar din Târnova, nu i-a împiedicat pe locuitorii acestei comune să se manifeste în mod violent exprimându-și indignarea față de ștergerea a 333 de persoane de pe listele electorale. La plecarea camionului în care se aflau activiștii reșițeni ai B.P.D., câțiva tineri localnici i-au împrăscat pe aceștia cu pietre și au azvârlit în fața mașinii dinamită care însă nu a explodat⁷.

Cam în același fel au evoluat lucrurile și în comuna Brebu, unde au fost trase „focuri de armă după un camion de propagandiști”⁸.

Mari nemulțumiri s-au semnalat, de asemenea, în rândurile cetățenilor români de naționalitate germană, care deși nu se manifestau deschis erau totuși neliniștiți, după cum constată organele de poliție din Oravița, „din cauză că au fost excluși și declarați ca nedemni de a fi trecuți pe listele electorale”⁹.

În contextul celor relatate mai sus se conturează și poziția unor șefi ai P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu din județul Caraș, care n-au ezitat să protesteze energic împotriva abuzurilor comise în campania electorală de către autorități ca și de către formațiunile politice din B.P.D. Astfel, la 12 septembrie 1946 Maxim Radovan, președintele P.N.Ț. — Caraș, secondat de Ilie Rusmir, secretarul general al acestei organizații, trimit o scrisoare prefectului județului¹⁰ în care se arăta: „organele D-voastră subalterne din județ au întocmit liste și registre electorale numai în creion, până la sosirea unei comisii trimise de organele B.P.D.-ului, care ar avea menirea să cenzureze aceste liste electorale, având drept scop să elimine din registru electoral anumiți membri ai partidelor care nu fac parte din B.P.D.”.

Având în vedere această situație — mai ales că cenzurarea listelor electorale se efectuase deja în unele comune — prefectul este solicitat să ia „toate măsurile de urgență ca unii alegători din județul nostru să nu

fie eliminați de pe listele electorale, interzicând totodată imixtiunea B.P.D.-ului în compunerea listelor electorale¹¹.

La 23 septembrie 1946 cei doi conducători ai P.N.Ț.—Caraș se adresează din nou prefectului subliniind „că în bună parte listele electorale din județul Caraș au fost cenzurate de organele B.P.D.-ului și au fost șterși de pe liste nu numai alegătorii trecuți pe tabelul nedemnilor ci și alți alegători“. Se preciza totodată că în ziua de 15 septembrie primăriile au fost închise, neprimindu-se cereri de înscriere pe listele electorale iar la 16 septembrie în unele comune aceste liste încă nu au fost afișate conform dispozițiilor legale și dacă pe alocuri s-au afișat totuși, „n-au fost semnate de notari și primari“. În finalul scrisorii prefectul județului era făcut direct răspunzător „pentru aceste ilegalități care lovesc în legile aduse de guvern și principiile elementare democratice“¹².

În răspunsul dat la 25 septembrie 1946 semnatarilor celor două note de protest prefectul Vasile Ionescu, deși recunoaște că „s-au putut face erori sau omisiuni“ la înscrierea pe listele de alegători, respinge acuzațiile de fond privind încălcarea Legii electorale de către autorități, solicitând prezentarea unor cazuri concrete de abuzuri și nu „insinuări cu intenții de amenințare“¹³.

Acestei solicitări i-a dat curs câteva zile mai târziu președintele organizației liberale din județul Caraș, Octavian Furlugeanu, care desigur că a cunoscut conținutul scrisorilor schimbate între cei doi fruntași național-țărăniști și prefect. La 28 septembrie 1946 el înaintează prefecturii din Oravița o adresă în care arăta că zvonurile ce anticipaseră „campania de samavolnicii patronată de oficialități, pentru falsificarea alegerilor, se concretizează zi de zi“, autoritățile angajându-se „pe panta periculoasă a mistificărilor, favorizând o minoritate“. Astfel, la Bocșa notarul împreună cu agitatori ai B.P.D. „și-au permis să cenzureze listele electorale, ștergând cu sutele pe alegătorii membrii ai partidelor din opoziție“ iar la Vermeș, Ramna, Biniș, Doclin „numărul celor șterși se cifrează la câteva sute în fiecare comună, atingând ca proporții un indice de 65—70% din numărul total al alegătorilor“.

Pe de altă parte, semnatarul acestei adrese arată că ilegalitățile deja comise „nu au putut decât să îndârjească și să producă agitații în sânul populației“, drept pentru care în viitor el nu-și mai asumă „răspunderea pentru faptele celor nedreptățiți“ și ca atare cere adoptarea unor măsuri în scopul curmării „acestui sistem de flagrantă încălcare a legii“. În încheiere este exprimată speranța că simțul datoriei și autoritatea prefectului, „personal răspunzător“ de fraudele săvârșite, „vor putea din nou să înscăuneze domnia legii în locul abuzului și a bunului plac“¹⁴.

Proteste consemnate mai sus conțin acuzații dintre cele mai grave la adresa autorităților și a partidelor din B.P.D. La prima vedere s-ar putea crede chiar că șefii organizațiilor politice cărășene aflate în opoziție, din motive lesne de înțeles, au ocolit adevărul. Documentele timpului însă nu lasă nici un semn de îndoială asupra abuzurilor și ilegalităților care s-au produs la întocmirea listelor electorale.

Astfel, dintr-un proces verbal încheiat în ședința de comitet a organizației P.S.D. din Anina¹⁵ rezultă că șefii acesteia și-au rezervat dreptul de a verifica și de a face modificări după bunul plac în listele elec-

torale. Numai cu acel prilej au fost repuși pe liste 160 de alegători care anterior fuseseră eliminați¹⁶.

Este relevant în acest sens și un raport de activitate al echipei de agitatoare a B.P.D., trimisă spre sfârșitul lunii octombrie 1946 în plasa Bozovici, care evidențiază nemulțumirile femeilor din această zonă cauzate de „omiterea cetățenilor de pe listele electorale”¹⁷.

Modul fraudulos în care s-au întocmit listele de alegători reiese clar și dintr-un raport redactat la începutul lunii noiembrie 1946 de către Ana Iureș, activistă a organizației județene Caraș a Frontului Plugarilor. Raportul precizează că la Greoni, unde „reacțiunea este destul de tare”, de pe listele electorale au fost eliminați „cam 50% din populația comunei constatați ca oameni dubioși”. În comuna Vărădia, subliniază același raport, notarul este „mână de fier” și de asemenea primarul, subprimarul și președintele organizației locale a Frontului Plugarilor care „știu să coordoneze munca în așa fel că reacțiunea care numără 65 membrii maniști sunt în imposibilitate de a face vreo mișcare”. În aceste condiții s-a reușit ca de pe liste să fie radiați „150 capi de familie”¹⁸.

Gravele abuzuri care s-au comis în timpul campaniei electorale sunt confirmate totodată de numărul mare al contestațiilor înregistrate la nivelul județului Caraș. Astfel, până la 12 octombrie 1946, se arată într-un raport telefonic trimis de către prefect Inspectoratului General Administrativ din Timișoara, au fost depuse la organele de drept din județ nu mai puțin de 1 558 de contestații, din care s-au souționat doar 190¹⁹.

Consecință directă a fărâdelegilor, abuzurilor notorii înregistrate în campania electorală, manifestările protestare din județul Caraș se vor amplifica în continuare, atingând apogeul în ziua alegerilor — 19 noiembrie 1946. Referitor la acest aspect vom reveni cu noi mărturii documentare în următorul număr al *Banaticii*.

NOTE

1 În componența Blocului Partidelor Democratice, constituit la 17 mai 1946, au intrat Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular, Partidul Național Liberal — Gh. Tătărașcu și Partidul Național Țărănesc — Anton Alexandrescu, cărora ulterior li se vor adăuga și alte organizații politice, profesionale, cultural-științifice.

2 După ce la 2 iunie 1946 s-a inaugurat oficial campania pentru alegeri, în data de 13 iulie a fost adoptată noua Lege electorală. Între altele, aceasta prevedea interzicerea dreptului de a alege și de a fi ales a celor care au ocupat funcții de răspundere în aparatul de stat antonescian. Au fost declarați, de asemenea, nedemni de a participa la vot, ca și la propaganda electorală în favoarea uneia sau alteia dintre grupările politice angrenate în alegeri, toți cei ce s-au făcut culpabili de crime împotriva poporului sau au cerut să lupte voluntari împotriva Națiunilor Unite, cei epurați din funcții civile și din armată, precum și cei vinovați de situația în care a fost adusă țara în perioada 6 septembrie 1940—23 august 1944. (Vezi *Legea electorală — cu un scurt cuvânt introductiv*, ediția 1946).

3 Arhivele Statului Caransebeș, fond Prefectura Județului Caraș, dosar nr. 52/1944, f. 291.

4 *Ibidem*, f. 292.

5 *Ibidem*, f. 293.

6 *Ibidem*, f. 302, 303.

- 7 *Ibidem*, f. 314, 316.
8 *Ibidem*, f. 316.
9 *Ibidem*, f. 322.
10 Funcția de prefect al județului Caraș o deținea atunci Vasile Ionescu, care în campania electorală a favorizat fără scrupule forțele politice pro comuniste grupate în B.P.D., evident, în dauna partidelor aflate în opoziție.
11 Arhivele Statului Caransebeș, fond Prefectura Județului Caraș, dosar nr. 9/1946, f. 38.
12 *Ibidem*, f. 39.
13 *Ibidem*, f. 40.
14 *Ibidem*, f. 41.
15 Sedința s-a desfășurat în zilele de 10—11 septembrie 1946, la aceasta participând și reprezentantele organizației locale a Uniunii Femeilor Muncitoare.
16 Arhivele Statului Caransebeș, fond Partidul Social — Democrat Caraș, dosar nr. 3/1946, f. 275.
17 *Ibidem*, fond Blocul Partidelor Democratice, dosar nr. 1/1946, f. 14.
18 *Ibidem*, fond Frontul Plugarilor, Comitetul Județean Caraș, dosar nr. 1/1946, f. 13.
19 *Ibidem*, fond Prefectura Județului Caraș, dosar nr. 9/1946, f. 60.

DES MANIFESTATIONS PROTESTATAIRES D'ÉLÉCTORAT DU DÉPARTEMENT CARAS DANS LA CAMPAGNE DES ÉLECTIONS PARLEMENTAIRES DE L'ANNÉE 1946

(Résumé)

Le présent matériel aborde le thème d'un moment de référence de l'histoire contemporaine: les élections parlementaires de l'année 1946. Elections qu'ont statué, en manière fraduleuse l'instauration du régime communiste dans la Roumanie. La série de protestes dont l'auteur présente dans les rangs de haut ne font que remarquer la réaction naturelle d'électorat de l'ancien département Caraș.

VALORI ALE TIPARULUI EUROPEAN DE LIMBĂ GERMANĂ EXISTENTE ÎN COLECȚIILE DIN JUDEȚUL CARAȘ-SEVERIN

PETRU CALIN

Lucrarea de față este o continuare a celei publicate anterior (în „Biblioteca”, 12/II, 1993) sub titlul „Valori ale tiparului european de expresie romanică existente în colecțiile din județul Caraș-Severin”, ambele făcând parte dintr-un serial referitor la zestrea bibliofilă a acestui județ provenită, de-a lungul timpului, din diferite centre tipografice europene. Întrucât în etapa finală a respectivului serial se va întocmi un studiu analitic de ansamblu, de această dată, autorul se rezumă a face doar câteva precizări de ordin redacțional, lămuritoare pentru prezentul segment, precizări în parte identice cu cele ce au precedat lucrarea apărută anterior.

Așadar, descrierea exemplarelor cuprinse aici s-a făcut urmând criteriul cronologic, în privința anilor de apariție, și alfabetic în cazul autorilor, respectiv titlurilor în cadrul aceluiași an de apariție.

S-au întocmit indici de autori, de titluri, de localități și respectiv de editori, tipografi—tipografii, librari—librării, ca și de posesori, mărci (ștampile) de proprietate și nume de persoane amintite în însemnări.

Trimiterea bibliografică s-a făcut prin abrevierile menționate în lista de la finele catalogului.

Ordinea elementelor aferente descrierii publicațiilor cuprinse în acest catalog: anul apariției; numărul de ordine al includerii publicației în catalog; sigla posesorului actual, și, după caz, poziția de colligat; autorul; textul integral de pe pagina de titlu și a altor informații editoriale neprecizate pe pt.; paginată; formatul în cm.; oglinda paginii în cm.; legătura; note (observații) la exemplarul descris; însemnări și ex-librisuri; bibliografia. Pentru completarea descrierii s-au folosit informațiile (înscrindându-le în paranteze drepte) oferite de prefață, cuvântul editorului titlul de capitol, indici de materii, colofon, ori surse secundare: bibliografii, cataloage, enciclopedii etc.

La transcrierea de texte s-a făcut transliterația de la alfabetul german în cel latin, iar motto-urile și citatele moralizatoare din titluri au fost omise, acestea fiind redată întocmai în rubrica de observații. În privința localității, în indicele corespunzător, s-a trecut, pe lângă denumirea veche, și cea actuală.

Notele (observațiile) cuprinzând și alte detalii de descriere a publicației includ: limba textului și alfabetul folosit; așezarea textului pe coloane; mențiuni despre prefață; cuvântul editorului (sau tipografului); indici; proveniența informației dintre parantezele drepte; prezența notelor pe paginile de text; tipul de hârtie (cu trimitere la un exemplu de pa-

gină cu filigran, dacă este cazul); prezența mărcii tipografice și a altor elemente ornamentale; prezența semnăturii și a reclamei; starea de conservare. Textul însemnărilor și ex-libris-urile s-au transcris cu majuscule.

ABREVIERI:

col.=coloană	nenum.=nenumerotată, -e
DP=depozit de patrimoniu	O:=oglanda paginii
f.=fila, e	p.=pagina, -i
fg.=fila de gardă	pt.=pagina de titlu
l.=limba	Ro=recto
mss.=manuscris	v.p.=vizibil la pagina
	Vo=verso

SIGLE:

BJCS (R)=Biblioteca Județeană Caraș-Severin (Reșița)
 MICS (R)=Muzeul Județean de Istorie Caraș-Severin (Reșița)
 BEC=Biblioteca Episcopiei Caransebeșului

1687

Nr. 1
ALBERTI, VALENTIN

BEC
 Cota: 9643/DP 3857

D. VALENTIN ALBERTI /P.P. ZU LEIPZIG/ GRÜNDLICHES GUTACHTEN ABER DES VON UNS ABGEFALLENEN NEUEN PAPISTENS CHRISTIAN FRANTZES DES BRESLAUICHEN SCHÖPPEN=STUELS SECRETARII, UNBETRÜGLICHEN WEG DES LEBENS. I. CORINTH. X, 12. WERSICH LÄST DÜNCKEN /ER STEHE/ MAG WOHL ZUSEHEN DASS ER NICHT FALLE. LEIPZIG ZU SINDEN BEY IOHANN HERBORD KLOSS IM JAHR 1687.

— 6 p. + 7 f. nenum. + 296 p.

— 16×10

— O: 13×7,5

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, parțial desolidarizat de corp carte, carton uzat, cu găuri de zbor. Carton coperte ros pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază e precedat de: *ZUSCHRIFT*; *JESUM* — sub semnătura autorului (Leipzig, 1 oct. 1687); *VORREDE* — *AN DEN GE-NEIDEN LESER*.

Text general în l. germană (alfabet german), pe alocuri în l. latină (alfabet latin de bază); note la subsol în l. germană; titluri de paragrafe marginal; colontitlul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; semnatura, majuscule germane numerotate cu cifre de la 2 la 5; reclama.

Capete ornate; inițiale (ornate și simple).

Hârtie filigranată (v. p. 69—70, 75—76), cu pete brune de umezeală pe zone întinse, pe alocuri pete de cerneală, fascicule desprinse.

— Pe pt., ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA*. Alături, autograf posesor cu cerneală neagră ilizibil.

1711

Nr. 2

HEINECCIUS, JOHANN MICH.

BEC

Cota: 12697/3778

D. JO. MICH. HEINECCII, KÖNIGL. PREUSSIS. CONSIST. RATS, INSPECTORIS DES MINISTERII IN HALLE UND IM SAAL=CREYSS; OBER=PFARERN ZU L. FRAUEN UND DES GYMNASII SCHOLARCHAE, EIGENTLICHE UND WAHRHAFFTIGE ABBILDUNG DER ALTEN UND NEUEN GRIECHISCHEN KIRCHE, NACH IHRER HISTORIE, GLAUBENS=LEHREN UND KIRCHEN=GEBRÄUCHEN, IN III. THEILEN, NEBST EINEN CURIEUSEN ANHANGE UNTERSCHIEDLICHER HIERZU DIENLICHER UND ZUM THEIL NOCH UNGEDRUCKTER SCHRIFFTEN GERHARDI TITII, STEPHANI GERLACHII, UND ANDERER MEHR ALLES MIT HÖCHSTER TREU UND FLEISS ABGEFASSET, AUCH MIT NÖTHIGEN KUPFERN UND REGISTERN VERSEHEN. LEIPZIG, 1711. BEY JOH. FRIEDRICH GLEDITZSCH UND SOHN.

— 2 f. albe +12 f. nenum. +236 p. (partea întâi) +422 p. (partea a II-a) +474 p. (partea a III-a) +8 p. +26 f. nenum. +17 pl. nepaginate.

— 21,5×17,5

— O: 16,5×13

— Legătura originală — pergament. Cotor pe trei nervuri profilate, text scris cu cerneală neagră: *HEINECCII ABBILDUNG DER ALTEN UND NEUEN GRIECHISCHEN KIRCHE LEIPZIG 1711*. Stare bună.

— Textul de bază e precedat de: dedicație (*DEM ALLERDURCHLAURCHTIGSTEN, GROSSMÄCHTIGSTEN FURSTEN UND HERRN, HERRN FRIEDRICH I. KÖNIGE IN PREUSSEN*, și respectiv, *FRAUEN SOPHIEN LOUYSEN KÖNIGIN IN PREUSSEN; VORREDE*).

Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi); note marginale și de subsol în l. germană, l. greacă (alfabet grec), l. latină și l. franceză (alfabet latin de bază); text pe una și două coloane separate prin linie; colontitul cu minuscule subliniat cu o linie; colonicifru sus, lateral; signatura, parțial majuscule germane și parțial majuscule latine (numerate cu cifre până la 3); reclama.

Pe f. unu nenum. Vo, gravură portret al autorului cu text la baza imaginii: *J. M. HEINECCIUS*. Pagina de titlu tipar negru și roșu; capete ornate; ilustrație (f. 5 nenum.); inițiale simple.

Hârtie filigranată, ușor îngălbenită, pe alocuri pete brune, sublinieri de text cu creion roșu; tranșa netedă, roz.

— Pe pt., cu cerneală neagră, autograf posesor: *BIBL. OLARIU NR. 51*, iar mai în dreapta, semnătura: *OLARIU*. Pe ft. Vo, ștampilă rotundă, tuș negru, text: *VEND. EX BIBL. ACAD. RHEN* (repetată dedesubt).

1720

Nr. 3
VOCKH, JOHANN JOSEPH

MICS(R)
Cota: 9000/4889

DER POLITISCHE CATOLISCHE PASSAGIER /DURCHREISEND ALLE HOHE HÖFE/ HERSCHAFFTEN UND LÄNDER DER GANTZER WELT. DAS IST: KURSS GRÜNDLICH WOHLVERSTÄNDIGER UNTERRICHT WAS IN POLITICIS, GEOGRAPHISCH=HISTORISCH =UND GENEALOGISCHEN WESEN BEY ALLEN HÖFEN /REPUBLIQUEN UND HERSCHAFFTEN IN DER GANTZEN WELT MERCKWÜRDIGES ZU SEHEN/ ZU BEOBACHTEN UND ZU MERKEN: ALLES AUS DENEN NEUESTEN POLITICIS, GEOGRAPHIS, HISTORICIS, GENEALOGIS UND ANDERN VOHL FUNDIRT GESCHRIEBENEN BÜCHERN MIT SONDERBAHEM FLEISS ZUSAMEN GETRAGEN /UND IN EIN KURSSES WOHLVERSTÄNDIGES COMPENDIUM VERFASSET VON JOHANN JOSEPH VOCKH/ AURATO SACRAE MILITIAE EQUITE, COMITE PALATINO PONTIFICIO ATQ; CAESAREO, JURIS UTRIUSQ; ATQ; PHILOSOPHIAE DOCTORE, GR. CHURFÜRSTL. DURCHL. IN BAYERN HOFRATS-ADVOCATEN. SECHSTER THEIL CUM PERMISSU SUPERIORUM. AUGSBURG IN VERLAG CASPAR BRECHENMACHERS. A. 1720.

— 8 f. nenum. +1137 p. +3 f. nenum.

— 16,5×10,5

— O: 13,8×7,4

— Legătura originală — pergament alb pe carton presat, ros pe coțor, pe muchii și la colțuri.

— Înaintea textului de bază (structurat pe 48 capitole), apare: dedicația către o înaltă personalitate, urmată de *VORREDE* și *KURZER INHALT*.

Text general în l. germană (alfabet german), cu inserturi în l. latină (alfabet latin de bază); coloncifrul sus, central între paranteze mărginite de semne tipografice; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama; fără colontitlu.

Pe f. 1 Vo și f. 2 nenumerotate Ro, gravură — scenă exotică; cap ornat; vignete la sfârșit de capitole; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 147—148), îngălbenită de umezeală, cu pete gri murdar pe zone întinse; fascicule desprinse; ultimele file nenum. prezintă rupturi pe zone mari.

— Pe f. unu nenum. Ro, cu cerneală albastră, cifrele: 9000/4806; 4889; 3291; II; șampilă dreptunghiulară, tuș mov, text ilizibil. Pe pt., șampilă rotundă, tuș mov, text lizibil fragmentar, peste care cifrele: 9000/204; jos, anul apariției subliniat cu creion roșu. Pe ultima f. nenum. Vo, parafă tuș albastru, text: *MUZEUL JUD. REȘIȚA* (repetată pe co-perta doi interior).

1737

Nr. 4

FRISCH, JOHANN LEONHARD

BEC

Cota: 10752/4341

**NOUVEAU DICTIONNAIRE FRANCAIS-ALLEMAND. NEUES
FRANTZÖSISCHES-TEUTSCH WÖRTER-BUCH. LEIPZIG,
1737**

— 5 f. nenum. + 2040 col. + 736 col.

— 22×14

— O: 18,7×11

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună (roasă pe zone re-strânse, degradată la picior), ornamente cu motive vegetale imprimate la rece, text imprimat auriu pe fond ocru: *DICTIONNAIRE* (sic!) *FRANC.* Coperte carton presat cașerat cu hârtie decorativă bej, ros pe muchii, colțare piele roasă.

— Publicația conține două părți distincte (cu coloncifru propriu): dicționar francez-german și respectiv dicționar german-francez. Textul de bază e precedat de: dedicație (intitulată *MONSEIGNEUR*) semnată *JOHANN LEONHARD FRISCH*; cuvânt către cititor (*GENEIGTER LER-SER*); *NEUE VORREDE* (*LEIPZIG, 5 FEBR, 1737*) semnat de editor.

Lipsind foaia de titlu, reconstituirea datelor despre autor, titlu, loc și an de apariție au fost luate din dedicație și *NEUE VORREDE*, ca și prin asimilarea titlului de pe cotor.

Text general în l. franceză (alfabet latin de bază) și în l. germană (alfabet german), iar pe alocuri în l. latină (când se menționează etimonul francez). Textul dicționarului este așezat pe două coloane separate prin linie fină. În loc de colontitlu, se dă inițiala cuvintelor explicate pe co-loană (majuscula latină la partea întâi, respectiv majuscula germană la partea a II-a); coloncifrul pe coloană (la partea a doua, numerotarea co-

loanelor începe cu cifra 5); signatura majuscule germane (la partea întâi) numerotate cu cifre până la 5 și urmate parțial de minuscule și respectiv din minuscule (la partea a doua) numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornate; inițiale ornate, inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. col. 965—976, partea I) cu pete de umceală, zone uzate. Tranșa îngălbenită, netedă cu imperfecțiuni.

— Pe fg. unu Ro, cu cerneală neagră, însemnări în l. germană; alături, două ștampile rotunde, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe col. 290 și 606 — partea I, respectiv pt. Ro — partea II).

— GRAESSE II p. 636. MAYERS VII p. 245

1739

Nr. 5

HASSEN, MARTIN

MICS(R)

Cota: 9000/8729

**DIE WAHRE STAATS=KLÜGHEIT, IN GEWISSEN STAATS=
=GRUND=SÄSSEN, NACH EINER VORANGESESSTEN
EINTHEILUNG UND ORDNUNG VOLLSTÄNDIG VORGETRA-
GEN, UND INSONDERHEIT MIT DEM RUHMWÜRDIGSTEN
EXEMPEL DES RUSSISCHEN KAYSERS, PETER DES GROS-
SEN, UNTER ANFÜHRUNG SEINER WEISESTEN KRIEGS=
=UND FRIEDENS=VERFASSUNGEN, VORTREFFLICHSTET-
HATEN UND DENCKWÜRDIGSTEN REDEN, AUS DEN IM
DRUCK VORHANDENEN LEBENS=BESCHREIBUNGEN UND
GESCHICHTEN DURCHGEHENDS BESTÄTIGET VON MARTIN
HASSEN, DER SITTEN=UND STAATS=WISSENSCHAFT
AUF DER UNIVERSITÄT ZU WITTENBERG ÖFFENTLICHEM
LEHRER. NEBST EINEM ANHANG EINIGER IN DIESEM
BUCHE ANGEZOGENEN SCHRIFFTEN UND ZWEYTEN RE-
GISTERN. LEIPZIG, IM VERLAG FRIEDRICH LANCKI-
SCHENS ERBEN, 1739.**

— 24 f. nenum. + 622 p. + 25 f. nenum.

— 21,5×18

— O: 14,8×12,4

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe 5 nervuri profilate, ornamente motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat: *M. HASSEN STAATS KLÜGHEIT*; pielea ruptă la picior și roasă la cap. Pielea roasă pe muchii și la colțuri. Legătura desolidarizată de corp carte.

— Înaintea textului de bază, apare: dedicație pentru Altețea Sa Anna Ivannowna; *LOB- UND ZUEIGNUNGS-SCHRIFFT* sub semnătura auto-

rului (*MARTIN HASSEN*, Wittenberg, 28 apr. 1739); *VORBERICHT; EINTHEILUNG*. După textul de bază, *ANDERES REGISTER* (pe două coloane).

Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi): note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană, l. latină și l. franceză (alfabet latin de bază); lateral, titluri de paragrafe; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama; în loc de colontitlu, semne tipografice.

Pe f. unu nenum. Vo, gravură reprezentând portretul împărătesei Anna Ivannovna a Rusiei; capete ornate (4); vigneta; inițiale ornate și inițiale simple.

Hârtie filigranată, cu frecvente pete brune; fascicule desolidarizate; f. unu nenum. e sfâșiata; ruptă o f. albă la sfârșit. Tranșa netedă, roz.

— Pe coperta unu interior, cu pastă albastră, cifrele: 9000/8729, alături același scris — 1950 lei și urmă de ștampilă rotundă, tuș gri, text ilizibil (totul repetat pe coperta doi interior).

1751

Nr. 6

GOTTSCHEDEN, JOHANN CHRISTOPH

BEC

Cota: 9903/DP 3806

VERSUCH EINER CHRISTISCHEN DICHTKUNST DURCHGEHENDS MIT DEN EXEMPELN UNSERER BESTEN DICHTER ERLÄUTERT. ANSTATT EINER EINLEITUNG IST HORAZENS DICHTKUNST ÜBERSESST, UND MIT ANMERKUNGEN ERLÄUTERT, DIESE NEUE AUSGABE IST, SONDERLICH IM II. THEILE, MIT VIELEN NEUEN HAUPTSTÜCKEN VERMEHRET, VON JOHANN CHRISTOPH GOTTSCHEDEN. VIERTE SEHR VERMEHRTE AUFLAGE, MIT ALLERGNÄDIGSTER FREYHEIT. LEIPZIG, 1751. VERLAGTS BERNHARD CHRISTOPH BREITKOPF.

— XXXII p. + 808 p. + 12 f. nenum.

— 20,5 × 13

— O: 15,4 × 8,8

— Legătura oroginală. Cotor pe cinci nervuri, profilate, piele brună roasă pe jumătatea superioară, ornamente fitomorfe imprimate auriu. Coperta carton presat marmorat, colțare piele brună, (roasă).

— Textul de bază este precedat de: *VORREDE ZU DIESER VIERTEN AUSGABE* (semnat de autor — *GOTTSCHED*), 1751; *INHALT; VORREDE ZU DRITTEN AUFLAGE, VON 1742*; iar la sfârșit, se dă *REGISTER* (de nume proprii și expresii rare). Textul de bază — o analiză generală (din punct de vedere literar și estetic) a creației horatiene —, este structurat pe trei părți principale, iar fiecare pe capitole.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi), cu inserturi în l. latină (alfabet latin de bază) și în l. franceză; note de subsol, precedate de asterisc, în l. germană, l. latină, l. engleză (alfabet latin extins), l. greacă (alfabet grec), l. franceză (alfabet latin de bază); signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Pe prima f. Vo, gravură — scenă inspirată din creația horatiană, cu text caligrafic: *HORAT. ART. POET. SCRIBENDI RECTE SAPERE EST ET PRINCIPIUM ET FONDS*. Vignete (4); capete ornate (6); inițiale ornate; inițiale simple.

Hârtie filigranată, îngălbenită de vechime, pete brune pe alocuri. Tranșa netedă, marmorată.

— Pe fg. Ro și pe f. 1 nenum. Ro., însemnări dezordonate cu cerneală neagră și respectiv mov.

— GRAESSE III p. 123. GR. ENCICL. XIX p. 37

1751

Nr. 7

LEHMANN, JOHANN GOTTLÖB

BEC

Cota: 9382/DP 3856

Colligat cu nr. 8

KURTZE EINLEITUNG IN EINIGE THEILE DER BERGWERCKS=WISSENSCHAFT ANFÄNGERN ZUM BESTEN ABGEFASSET VON. D. JOHANN GOTTLÖB LEHMANN BERLIN BEY CHRISTOPH GOTTLIEB NICOLAI. 1751.

— 5 f. nenum. + 192 p. + 3 f. nenum. + 4 pl.

— 18×11

— O: 13,2×7,4

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond ocre: *LEHMANN METALL=HÜTTERN*. Pielea roasă pe cotor, pe muchii și la colțuri. Forțat de hârtie marmorată.

— În fața textului de bază (structurat pe nouă capitole) se află dedicația către o importantă personalitate britanică (*ALBERCHT VON HALLER*) și un cuvânt de recunoștință din partea autorului, urmate de *VORREDE*, iar la sfârșit: *INHALT DERER ABSCHNITTE* și *REGISTER*.

— Text general în l. germană (alfabet german); titluri de subcapitole, marginal; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama; în loc de colontitlu — semne tipografice.

Vignete (6); capete ornate (2); inițiale simple; planșe în peniță (4) care poartă semnătura: *FRISCH SC. BERL.*

Hârtie filigranată (v. p. 89—90) cu frecvente pete brune și zone întinse îngălbenite. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1419, iar peste ea, ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată la p. 125 și pe pl. nr. 3)

1753

Nr. 8

LEHMANN, JOHANN GOTTLOB

BEC

Cota: 9382/DP 3856

Colligat cu nr. 7

ABHANDLUNG VON DEN METALL=HÜTTERN UND DER ERZEUGUNG DER METALLE AUS DER NATURLEHRE UND BERGWERCKSWISSENSCHAFT HERGELEITET UND MIT CHIMISCHEN VERSUCHEN ERWIESEN VON D. JOHANN GOTTLOB LEHMANN. BERLIN VERLEGTS CHRISTOPH GOTTLIEB NICOLAI. 1753.

— 1 f. albă + 8 f. nenum. + 268 p. + 4 f. nenum.

— 18 × 11

— O: 13,7 × 9

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond ocră: *LEHMANN METALL=MEÜTTERN*. Piele roasă pe cotor, pe muchii și la colțuri. Forțat de hârtie marmorată.

— Textul de bază este precedat de dedicație din partea autorului (Berlin, 3 iulie 1752) și respectiv *VORREDE*, *SEMNAT JOHANN GOTTLLOB LEHMANN* (5 aug. 1752), iar la final, *REGISTER*.

Text general în l. germană (alfabet german), cu inserturi în l. latină (alfabet latin de bază); lateral, titluri de subcapitole; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama; în loc de colontitlu, semne tipografice decorative.

Pe pt., efigie — cap încoronat cu laur (text: *AUGUSTUS*), iar alături, pe același format, coroana regală cu text: *D. G. REX ET EL*. Capete ornate (3); vigneta; inițiale ornate.

Hârtie filigranată (v. p. 121—122), îngălbenită și cu pete de umezeală pe zone întinse. Tranșa netedă.

— Pe pt., ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 77, 365)

Nr. 9

MASSILLON, IOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9374/DP 3782

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOFPREDIGERS UND BISCHOF S ZU CLERMONT. FASTENPREDICTEN, WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FUNFZEHNTE GEHALTEN WORDEN. ZWEYTER THEIL. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSERT. PRAG, VERLEGTS

GEORG CONRAD WALTHER KÖNIGLICHER HOFBUCH-HÄNDLER, 1753.

— 2 f. nenum. + 420 p.

— $20 \times 12,5$

— O: $15,5 \times 8,8$

— Legătura originală — carton cașerat cu hârtie neagră. Cotor neted, text scris cu cerneală neagră pe fond verde: *MASSILLON*. Carton ros pe cotor, pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază (precedat de *INHALT*) este structurat pe capitole și subcapitole.

Textul general în l. germană (alfabet german de 3 mărimi); colon-titul cu minuscule; coloncifru sus, lateral; semnatura, majuscule germane: reclama.

Capete ornate; vigneta pe pt.; inițiale ornate și inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 339—340) pe alocuri cu pete brune.

— Pe forțat unu Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESSOR TEOLOGIAE*: dedesubt, text barat cu linie, cerneală neagră: Nr. 401/I, F. 1 C. Pe pt., sus, cu cerneală neagră, autograf: *PETRU POPOVICIU PROFESORIU DE TEOLOGIA*. Mai jos, ștampilă ovală, tuș roșu, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECESAN ROM. GR. ORT. ÎN CARANSEBEȘ*.

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

1754

Nr. 10

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9375/DP 3783

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFPREDIGERS UND BISCHOF S ZU CLERMONT FASTENPREDIGTEN, WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FUNFZEHNTE GEHALTEN WORDEN. DRITTER THEIL. PRAG, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTER, KÖNIGLICHER HOFBUCHHÄNDLER, 1754.

— 2 f. nenum. + 460 p.

— 20×13

— O: $15,2 \times 8,8$

— Legătura originală — carton cașerat cu hârtie marmorată. Cotor neted, text scris cu cerneală neagră pe fond verde: *MASSILLON*.

— Precedat de *INHALT*, textul de bază este structurat pe zece capitole (predici), după care urmează *KURZER INHALT DER IN DIESEM THEILE ENTHALTENEN PREDIGTEN*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. latină (alfabet latin extins); colontitul din minuscule, pe capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Cap ornat (la începutul primului capitol); vignete (pe pt. și la sfârșitul fiecărui capitol); inițială ornată și inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 7—8) cu pete de umezeală pe alocuri.

— Pe fg. unu Ro., cu cerneală brună, autograf: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESSORIS THEOLOGIAE* Nr. 402 I.F.L.C. Ex libris-ul se repetă și pe pt., unde se află și stampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECESAN ROM. GR. ORT. ÎN CARANSE-BEȘ* (repetată la p. 9). Pe f. a doua nenumărată Ro, stampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBES* (repetată pe p. 60).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 11

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9379/DP 3790

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOFPREDIGERS UND BISCHOF'S ZU CLERMONT SYNODALREDEN, VON DEN VORNEHMSTEN PFLICHTEN DER GEISTLICHEN, NEBST EINER SAMMLUNG VERSCHIEDENER BISCHÖFLICHEN VERORDNUNGEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ODER GESAMMTER SCHRIFTEN VIERTER THEIL. MIT RÖM. KAISERL. KÖNIGL. POLN. UND CHRUFURST. SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIIS. DRESDEN, VERLAGS GEORGE CONRAD WALTHER. 1754.

— 2 f. nenum. + 396 p.

— 2×13

— O: $15,5 \times 8,8$

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, cu text scris cu cerneală neagră pe etichetă verde: *MASSILLON IV*. Carton ros pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază (precedat de *INHALT*) este structurat pe opt capitole (predici), urmat de *KURZER INHALT DER IN DIESEM THEILE ENTHALTENEN PREDIGTEN*.

Text general în l. germană (alfabet german de 2 mărimi); colontitul din minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Capete ornate (2); vignete (pe pt. și la sfârșit de capitole); inițiale ornate (la început de capitole).

Hârtie filigranată (v. p. 105—106, 241—242) ingalbenită de vechime, pe alocuri pete brune.

— Pe fg. unu Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESSORIS S. THEOLOGIAE* Nr. 403 I.F.I.D., iar pe pt., același scris: *PETRU POPOVICIU PROFESOR DE TEOLOGIA*, alături mai jos, ștampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECESAN ROM. GR. ORT. ÎN CARANSEBEȘ* (repetată la p. 49). Pe f. unu nenum. Ro, ștampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 99, 205).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

1755

Nr. 12

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEO

Cota: 9376/DP 3784

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOF-PREDIGERS UND BISCHOF S. ZU CLERMONT FASTEN-PREDIGTEN, WELCHE VOR DEM KÖNIG IN FRANKREICH LUDWIG DEM FÜNFZEHTEN GEHALTEN WORDEN. FÜNFTER THEIL. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. DREITZDEN, VERLAGTS GEORG CONRAD WALTHER, KÖNIGLICHER HOF-BUCHHÄNDLER, 1755.

— 460 p.

— 20×13

— O: 15,6×8,7

— Legătura originală. Cotor neted, pânză (roasă la picior), text cu cerneală brună pe etichetă verde: *MASSILLON V.*

— Conține la început *INHALT*, urmat de textul de bază structurat pe zece capitole.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol în l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Capete ornate; vignete (pe pt. și la sfârșit de capitole) inițiale ornate și inițiale simple.

Hârtie filigranată, pe alocuri cu pete brune.

— Pe pt., ștampilă ovală, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECESAN ROM. GR. ORT. ÎN CARANSEBEȘ*; alături, ștampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBEȘ* (repetată la p. 460). Pe forțat unu Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESSORIS THEOLOGIAE*, iar dedesubt, același scris: Nr. 404 I F 1 G. (text barat cu o linie).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 13

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9833/DP 3788

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFPREDIGERS UND BISCHOFS ZU CLERMONT, PREDIGTEN WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FÜNFZEHN- TEN GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT SECHSTER THEIL. ODER DER FESTPREDIGTEN ERSTER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURFÜRSTL. SÄCHSS ALLERGN. PRIVILEGIO. DRESSDEN, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER, KÖNIGLICHER HOFBUCH- HÄNDLER, 1755.

— 2 f. nenum. + 378 p.

— 20×13 — O: $15,4 \times 8,6$

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, text scris cu cerneală neagră pe etichetă verde: *MASSILLON VI*.

— Textul de bază structurat pe șapte capitole este precedat de *INHALT*, iar la sfârșit *KURZER INHALT*

Text general în l. germană alfabet german; note la subsol în l. germană; colontitulul din minuscule, la capitole; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Capete ornate (2); vignete la sfârșit de capitole; inițiale ornate.

Hârtie filigranată (v. p. 3. 4), pe alocuri îngălbenită de umiditate.

— Pe forțaț unu Ro, cu cerneală brună, autograf: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESSORIS S. THEOLOGIAE* Nr. 405 I.F.I.F. (repetat pe pt.) Pe pt., stampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GR. ORT. IN CARANSEBES* (repetată la p. 49); mai jos, stampilă rotundă, tuș violet, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBES* (repetată pe p. 197 și 368).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

1756

Nr. 14

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB

BEC

Cota: 11238/DP 3829

DER MESSIAS. ZWEITER BAND. MIT KÖNIGL. POHLN. UND CHURF. SÄCHS. KÖNIGL. PREUSSISCHEN UND CHURF. BRANDENBURGISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIEN. HALLE, IM MAGDEBURGGISCHEN, VERLEGT VON CARL HERMANN HERMMERDE. 1756.

— 9 f. nenum. + 160 p. + 2 f. nenum. + 5 il.

— $20,5 \times 12,5$

— O: 15,2×8,8

— Legătura originală — piele marmorată. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu text auriu pe fond ocru: *MESSIAS II*. Pielea roasă pe muchii.

— La început, câteva lămuriri sub titlul: *VON DER NACHAHMUNG DER GRIECHISCHEN SYL-BENMASSES IM DEUTSCHEN*. La sfârșit, *ERKLÄRUNG DER KUPFER IN DEM GEDICHT DER MESSIAS*. Publicația conține cânturile 6—10; se dă rezumatul fiecărui cânt.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitlul cu minuscule; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate; vignete (la finele fiecărui cânt); gravuri cu teme de inspirație biblică (plasate la început de cânt).

Hârtie filigranată, cu pete brune mărunte. Tranșa netedă, roz.

Pe pt., vigneta — emblema tipografică, cu deviza: *LABORUM DULCE LENIMEN* și sub ea inițialele editorului: *CHH*

— Pe pt., stampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPARHIA ORT. ROM. A. CARANSEBESULUI BIBLIOTECA*, iar peste ea, cu cerneală neagră, cifra 157 subliniată.

— GRAESSE IV p. 29. GR. ENCICL. XXI p. 567

Nr. 15

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9377/DP 3785

Colligat cu nr. 16

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOF-PREDIGERS UND BISCHOF'S ZU CLERMONT, PREDIGTEN, WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FÜNFZEHN- TEN GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. SIEBENTER THEIL. ODER DER FESTPREDIG- TEN ZWEITER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHUR- FÜRSTL. SÄCHS. ALLERGN. PRIVILEGIO. DRESDEN, VER- LEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1756.

— 427 p.

— 20×12

— O: 15,8×8,6

— Legătura originală. Cotor neted, pânză, text scris cu cerneală neagră pe etichetă verde: *MASSILLON VII. VIII*. Pânză roasă la picior. Coperte carton negru, ros pe muchii.

— Precedat de *INHALT*, textul de bază este structurat pe șapte capitole.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol în l. latină (alfabet latin de bază); colontitlul cu minuscule;

coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate; vignete (la sfârșit de capitole); inițiale ornate și inițiale simple.

Hârtie filigranată, pe alocuri cu pete brune. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., stampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECESAN ROM. ORT. GR. OR. ÎN CARANSEBEȘ*, iar alături stampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBEȘ* (repetată la p. 427). Pe forțat unu Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESORIS THEOLOGIAE*, iar mai jos, text barat cu o linie: NR. 406 I F I G.

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 16

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9377/DP 3785

Colligat cu nr. 15

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFPREDIGERS UND BISCHOF'S ZU CLERMONT, PREDIGTEN, WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FÜNFZEHNTEN GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ACHTER THEIL ODER DER FESTPREDIGTEN DRITTER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURFÜRSTL. SÄCHS. ALLERGN. PRIVILEGIO. DRESDEN, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1756.

— 412 p.

— 20×12

— O: 15,8×8,6

— Legătura originală. Cotor neted, pânză, text scris cu cerneală neagră pe etichetă verde: *MASSILLON VII. VIII*. Pânză roasă la picior, Coperte carton negru, ros pe muchii.

— Textul de bază precedat de *INHALT* este împărțit pe zece capitole.

Text general în l. germană alfabet german de două mărimi; note la subsol în l. latină alfabet latin de bază; colontitul cu minuscule: coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate; vignete la sfârșit de capitole; inițiale ornate; și inițiale simple.

Hârtie filigranată, pe alocuri cu pete brune. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., cu cerneală brună, autograf posesor: *PETRU POPOVICIU PROFESOR DE TEOLOGIE*. La p. 412, stampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBEȘ*.

— GR ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 17

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9378/DP 4338

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFREDIGERS UND BISCHOF'S ZU CLERMONT, PREDIGTEN, WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FÜNFZEHNTEN GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. NEUNTER THEIL. ODER TRAUERREDEN NEBST VIER EINWEIHUNGSREDEN. MIT RÖM. KAISERL. KÖN. POLN. UND CHURFÜRSTL. SÄCHS. ALLERGN. PRIVILEGIO. DRESDEN, VERLEGTS GEORG. CONRAD WALTHER. 1756.

— 3 f. nenum. + 368 p.

— 20,5 + 13

— O: 15,4 × 9,1

— Legătura originală — carton negru, ros pe cotor, la colțuri și pe muchii. Text scris cu cerneală neagră etichetă verde pe cotor: *MAS-SILLON IX. Forzat din hârtie verde.*

— *ALLERGNÄDIGSTES KAISERLICHES PRIVILEGIUM* și *INHALT* sunt așezate în fața textului de bază, conține predici grupate tematic pe capitole.

Text general în l. germană alfabet german; colontitul cu minuscule; ooloncifru sus, lateral: reclama.; signatura, majuscule germane nume-rotate cu cifre până la cinci.

Capete ornate (2); vignete (8); inițiale ornate și inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 153—154) cu pete brune mărunte și colțuri îndoite. Tranșa netedă.

— Pe forzat unu Ro, cu cerneală neagră, autograf posesor: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESORIS THEOLOGIAE NR. 407 I F.1 Y H* (repetat pe pt., sus). Pe pt., ștampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GR. OR. IN CARANSEBEȘ* (repetată la p. 49); alături ștampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 83, 183, 368).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

1757

Nr. 18

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9834/DP 3789

Colligat cu nr. 19

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFREDIGERS UND BISCHOF'S ZU CLERMONT, REDEN, VON DEN VORNEHMSTEN PFLICHTEN DER GEISTLICHEN, WELCHE IN DEN CONFERENZEN GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRAN-

ZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ODER CONFERENZREDEN, ERSTER UND GESAMMTER SCHRIFTEN ERSTER THEIL. MIT RÖM. KAISERL. KÖNIGL. POLN. UND CHURFÜRSTL SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIUM. DRESDEN, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1757.

— 8 f. nenum. + 304 p.

— 20 × 13

— O: 15,6 × 8,8

— Legătura originală — carton presat cașerat cu hârtie marmorată. Cotor neted, text pe etichetă verde: *MASSILLON XI, XII*. Carton co-perte ros la colțuri.

— Publicația conține la început *NACHRICHT* (fără semnătură), apoi *INHALT DES EILFTEN BANDES*, urmând textul de bază împărțit în șapte capitole, fiecare la rândul său structurat pe subcapitole.

Text general în l. germană (alfabet german); note în l. germană și în l. latină (alfabet latin de bază); colontitul din minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (3); vignete (la sfârșit de capitole); inițiale ornate (la început de capitole).

Hârtie filigranată, cu pete brune mărunte. Tranșa netedă.

— Pe pt., cu cerneală brună, autograf posesor: *PETRU POPOVICIU PROF. DE TEOLOGIA. NR. 409 I F.1. J.* Mai jos, stampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GR. OR. IN CARANSEBES* (repetată pe p. 9), iar alăturat, stampilă rotundă, tuș roșu, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBES*.

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 19

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9834/DP 3789

Colligat cu nr. 18

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFPREDIGERS UND BISCHOFS ZU CLERMONT, PREDIGTEN WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FÜNFZEHNTEN GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ZEHNTER THEIL. ODER LOBREDEN. MIT RÖM. KAISERL. KÖN. POLN. UND CHURFÜRSTL. SÄCHS. ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIUMS, DRESDEN, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1757.

— 2 f. nenum. + 364 p.

— 20 × 13

— O: 15,5×8,8

— Legătura originală. Cotor neted, pânză, text pe etichetă verde: *MASSILLON X. Coperte carton marmorat, ros pe muchii și la colțuri.*

— Conține la început *INHALT*, apoi textul de bază structurat pe capitole și subcapitole.

Text general în l. germană (alfabet german); note în l. germană și în l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Cap ornat (la primul capitol); vignete (la sfârșit de capitole); inițială ornată.

Hârtie filigranată, pătată pe alocuri de umezeală.

— Pe forșat unu Ro, cu cerneală neagră, autograf posesor: *PETRI POPOVICIU PROFESORIS THEOLOGIAE NR. 408 I, F.1. I.* (repetat pe pt.) Pe pt., ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 364).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 20

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9371/DP 3780

Colligat cu nr. 18

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOFPREDIGERS UND BISCHOF S ZU CLERMONT, REDEN, VON DEN VORNEHMSTEN PFLICHTEN DER GEISTLICHEN, WELCHE IN DEN CONFERENZEN GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ODER CONFERENZREDEN, ERSTER UND GESAMMTER SCHRIFTEN ZWÖLFTER THEIL. MIT RÖM. KAISERL. KÖNIGL. POLN. UND CHURFÜRSTL SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIIS. DRESDEN, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1757.

— 2 f. nenum. + 268 p.

— 20×13

— O: 15,6×8,8

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, text pe etichetă verde: *MASSILLON*. Carton coperte ros pe muchii.

— Textul de bază (precedat de *INHALT DES ZWÖLFTEN BAND*) este structurat pe 12 capitole.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura majuscule germane nume-rotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vignete (la sfârșitul fiecărui capitol); inițiale ornate.

Hârtie filigranată, îngălbenită de vechime, Tranșa netedă, roz, pătată de cerneală neagră.

— Pe pt., cu cerneală neagră, autograf posesor: *PETRU POPOVICI PROFESOR DE TEOLOGIA*; mai jos, ștampilă rotundă, tuș violet, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBES* repetată pe p. 267, 268).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

1758

Nr. 21

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC

Cota: 9372/DP 3781

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFREDIGERS UND BISCHOFS ZU CLERMONT, GEDANKEN EINER VON GOTT GERÜHRTEN SEELE, AUS DEN PSALMEN DAVIDS GENOMMEN: ODER MORALISCHE UMSCHREIBUNG EINIGER PSALMEN, ALS GEBETHE ABGEFASSET. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. UND GESAMMTER SCHRIFTEN VIERZEHNTER THEIL. MIT RÖM. KAISERL. KÖNIGL. POLN. UND CHURFÜRSTL. SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIIS. PRAG, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1758.

— f. nenum. + 484 p.

— 19,5×13

— O: 15×8,6

— Legătura originală. Cotor neted, pânză, text *MASSILLON XIV*. Coperta, carton marmorat ros la colțuri.

— Se dă la început o sumară introducere (*NACHRICHT*), apoi *IN-HALT*. În continuare, textul de bază împărțit pe capitole și subcapitole numerotate, comentându-se treizeci de psalmi.

Text general în l. germană alfabet german; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura majuscule germane; (la f. nenum. signatura e marcată cu asterisc numerotat cu cifre arabe până la 5); reclama.

Capete ornate; vignete (la sfârșitul fiecărui capitol-psalm); inițiale simple și inițiale ornate.

Hârtie filigranată, stare bună. Tranșa netedă.

— Pe forzaț unu Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *PETRI POPOVICIU PROFESORIS THEOLOGIAE NR. 411. I. F. I. M.* Pe pt. se repetă ex libris-ul, alături aflându-se ștampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBES* (repetată la p. 484), ca și ștampila ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECESAN ROM. GR. ORT. IN CARANSEBES*.

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 22

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEO

Cota: 9379/DP 3786

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFPREDIGERS UND BISCHOFS ZU CLERMONT, SYNODALREDEN, VON DEN VORNEHMSTEN PFLICHTEN DER GEISTLICHEN, NEBST EINER SAMMLUNG VERSCHIEDENER BISCHÖFLICHEN VERORDNUNGEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ODER GESAMMTER SCHRIFTEN DREYZEHNTER THEIL. MIT RÖM. KAISERL. KÖNIGL. POLN. UND CHURFÜRSTL. SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIIS. DRESDEN, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1758.

— 2. f. nenum. + 332 p.

— 20×12,5

— O: 15,7×8,8

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, text scris cu cerneală neagră pe etichetă verde: *MASSILLON XIII*. Carton co-perte ros pe muchii și la colțuri.

— Conține, la început, *INHALT DES DREYZEHENTEN BANDES*, apoi textul de bază eşalonat pe 21 capitole.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vignete la sfârșit de capitole; inițiale ornate la început de capitole; ornamente cu semne tipografice.

Hârtie filigranată (v. p. 207—208, 221—222), stare bună. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., cu cerneală brună, autograf posesor: *PETRU POPOVICIU PROFESORIU DE TEOLOGIA NR. 410 I F.1 L*. Mai jos, ștampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GR. ORT. IN CARANSEBES* (repetată pe p. 49) și alături, ștampilă rotundă, tuș violet, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBES* (repetată pe p. 167 și 332).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

1759

Nr. 23

MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEO

Cota: 9380/DP 3787

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFPREDIGERS UND BISCHOFS ZU CLERMONT, GEDANKEN ÜBER VERSCHIEDENE MATERIEEN DER SITTENLEHRE, AUS DES-

SELBEN GESAMMTEN SCHRIFTEN GEZOGEN, UND AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ODER SEINER SÄMTLICHEN SCHRIFTEN FÜNFZEHNTER UND LETZTER THEIL. MIT RÖM. KAISERL. KÖNIGL. POLN. UND CHURFÜRSTL. SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIIS. DRESDEN, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER. 1758.

— 4 f. nenum. + 351 p.

— $20,5 \times 12$

— O: $15,5 \times 8,8$

— Legătura originală. Cotor neted, pânză, text scris cu cerneală neagră pe etichetă verde: *MASSILLON XV*. Coperte carton marmorat, ros pe muchii.

— La început se dă *NACHRICHT* și *INHALT*, apoi textul de bază structurat pe capitole (predici pe categorii de destinatari).

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); colon-titlul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate; vignete la sfârșit de capitole; inițiale ornate.

Hârtie filigranată, stare bună. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., sus, cu cerneală brună, autograf posesor: *PETRU POPOVICIU PROFESORIU DE THEOLOGIA NR. 412 I F.1. N.* Mai jos, ștampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GR. ORT. ÎN CARANSEBEȘ* (repetată la p. 9), iar alături, ștampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 351).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377

Nr. 24

ROLLIN, CHARLES

BEC

Cota: 13785/DP 3860

Colligat cu nr. 26

RÖMISCHE HISTORIE VON ERBAUUNG DER STADT ROM BIS AUF DIE SCHLACHT BEY ACTIUM ODER DAS ENDE REPUBLIK. AUS DEM FRANZÖSISCHEN DES HERRN ROLLIN IND DEUTSCHE ÜBERZETZT. NEUNTER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURF. SÄCHSIS. ALLERGN. PRIVILEGIO, BRESLAU, BEY JOHANN JACOB KORN, 1759. [DURCHSEHEN UND ODLIG AUSGEFÜHRET VOM HERRN CREVIER, ÖFFENTLICHEN LEHRER DER REDEKUNST IM COLLEGIO VON BEAUVAIS]

— 1 f. albă + 1 f. nenum. + 586 p. + 2 f. nenum.

— 18×11

— O: 14,1×8,4

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe 5 nervuri, ornamente florare și geometrice imprimate auriu, rest de etichetă ocră pentru text. Pielea roasă pe cotor și pe muchii. Forzaț, hârtie marmorată.

Textul de bază (precedat de notă asupra ediției, de *VORBERICHT DES HERAUSGEBERS* și *INHALT DER NEUENTEN THEILS*) prezintă evenimentele până la consulul Sylla.

Text general în l. germană (alfabet german); note (precedate de asterisc) în l. germană și în l. latină (alfabet latin de bază); titluri de parafe, lateral; colontitlul din minuscule (dedesubt linie fină); coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignete (3); capete ornate (3); inițiale ornate și inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 11—12), pătată de umezeală pe zone întinse; file îndoite la colțuri. Tranșa netedă, roz.

Informația despre îngrijirea ediției a fost luată de pe p. 1.

— Pe forzaț unu Vo, cu cerneală neagră, cifre notate dezordonat. Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1415, peste care ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 33, 149, 269, 547). Pe alocuri, cu creion negru, sublinieri de text și note de lectură.

1760

Nr. 25

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB

BEC

Cota: 11237/DP 3830

DER MESSIAS. ERSTER BAND. ZWEYTE, VERBESSERTE AUFLAGE. MIT KÖNIGL. POHLN. UND CHURF. SÄCHS. KÖNIGL. PREUSSISCHEN UND CHURF. BRANDENBURGISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN PRIVILEGIEN. VERLEGT VON CARL HERRMANN HEMMERDE, 1760.

— 1 albă + 15 f. nenum. + 184 p. + 2 f. nenum. + 1 f. albă

— 20,5×12,5

— O: 15,3×9

— Legătura originală — piele brună pe carton presat. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornat cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond ocră: *MESSIAS I*. Pielea coperte roasă pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază este precedat de dedicația: *ODE AM SEINE MAJESTÄT FREDRICH DEN FÜNFTEN, KÖNIG IN DÄNNEMARK UND NORWEGEN*, și respectiv *VON DER HEILIGEN POESIE*. La începutul fiecăreia din cele șapte părți se dă rezumatul aferent. La sfârșitul culegerii, pe f. nenum., se dă *ERKLÄRUNG DER KUPFER IN DEM GEDICHT, DER MESSIAS*.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul din majuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Pt. și fiecare capitol sunt precedate de gravuri cu scene de inspirație biblică (semnate *I. P. PHILIPPIN GEB. SYSANGIN SC.*), tipar negru și colorate pe alocuri ulterior manual. Capete ornate (8); vignete (3); inițiale ornate.

Hârtie filigranată (v. p. 117—118), cu pete brune pe zone întinse. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 157, peste care șampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 45, 71).

— GRAESSE IV p. 29. GR. ENCICL. XXI p. 567

Nr. 26

ROLLIN, CHARLES

BEO

Cota: 13785/DP 3860

Colligat cu nr. 24

RÖMISCHE HISTORIE VON ERBAUUNG DER STADT ROM, BIS AUF DIE SCHLACHT BEY ACTIUM ODER DAS ENDE REPUBLIK. AUS DEM FRANZÖSISCHEN DES HERRN ROLLIN INS DEUTSCHE ÜBERSETZT. ZEHNTER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURF. SÄCHSIS. ALLERGN. PRIVILEGIO. BRESLAU, BEY JOHANN JACOB KORN, 1760.

[DURCHSEHEN UND ODLIG AUSGEFÜHRET VON HERN CREVIER, ÖFFENTLICHEN LEHRER DER REDEKUNST IM COLLEGIO VON BEAUVAIS].

— 20 f. nenum. + 503 p. + 1 f. albă

— 18×11

— O: 14,3×8,4

— Legătura originală — piele brună pe carton presat. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornat cu motive fitomorfe imprimate auriu, rest de etichetă ocră pentru text. Piele roasă pe cotor, pe muchii și la colțuri. Forțat hârtie marmorată.

— Textul de bază (precedat de *VORREDE* și *INHALT DES ZEHN-TEN THEILS*) prezintă evenimentele de la consulatul lui Sylla, la *ANFANG DES SEERÄUBERKRIEGERS*.

Text general în l. germană (alfabet german); note (precedate de asterisc) în l. germană, în l. latină (alfabet latin de bază) și în l. greacă (alfabet grec); titluri de paragrafe, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5, urmate parțial de minuscule; reclama.

Capete ornate (3); vignete (4); inițiale ornate și inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 59—60) cu pete de umezeală pe zone întinse.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1415.

— GRAESSE VI p. 151. GR. ENCICL. XXIII p. 830

Nr. 27

ROLLIN, CHARLES

BEC

Cota: 13784/DP 3859

Colligat cu nr. 28

RÖMISCHE HISTORIE VON ERBAUUNG DER STADT ROM, BIS AUF DIE SCHLACHT BEY ACTIUM ODER DAS ENDE DER REPUBLIK. AUS DEM FRANZÖSISCHEN DES HERRN ROLLIN IN DEUTSCHE ÜBERSETZT. EILFTER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURF. SÄCHSISCH. ALLERGNÄD. PRIVILEGIO. BRESLAU, BEY JOHANN JACOB KORN, 1760.

— 10 f. nenum. + 578 p. + 1 f. nenum.

— 18,5×10

— O: 14×8,2

— Legătura originală — piele brună pe carton presat. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu; pielea deteriorată la cap și roasă pe suprafețe restrânse. Pe copertă, pielea roasă pe muchii, iar pe alocuri prezintă găuri de zbor. Forțat hârtie marmorată uzată.

— Textul de bază (precedat de *INHALT*) continuă prezentarea evenimentelor până la anul 690. Pe p. 1 se menționează că traducerea făcută parțial de Rollin a fost continuată de Crevier.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note (precedate de asterisc) în l. germană, în l. greacă (alfabet grec) și în l. latină (alfabet latin de bază); titluri de paragrafe, marginal; colonțitul cu minuscule (subliniat); colonicifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5 și urmate parțial de minuscule; reclama.

Capete ornate; vignete; inițiale simple.

Hârtie filigranată, cu pete brune pe zone întinse. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA*, iar peste ea, cu cerneala brună, cifra: 1415.

— GRAESSE VI p. 151. GR. ENCICL. XXVIII p. 830

1761

Nr. 28
ROLLIN, CHARLES

BEC
Cota: 13784/DP 3859
Colligat cu nr. 27

RÖMISCHE HISTORIE VON ERBAUUNG DER STADT ROM, BIS AUF DIE SCHLACHT BEY ACTIUM ODER DAS ENDE DER REPUBLIK. AUS DEM FRANZÖSISCHEN DES HERRN ROLLIN IN DEUTSCHE ÜBERSETZT. ZWÖLFTER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURF. SÄCHSISCH. ALLERGNÄD. PRIVILEGIO. BRESLAU, BEY JOHANN JACOB KORN, 1761.

— 12 f. nenum. + 526 p. + 1 f. nenum.

— 18,5×10

— O: 14×8,2

— Legătura originală — piele brună pe carton presat. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu; pielea deteriorată la cap și roasă pe suprafețe restrânse. Pe copertă, pielea roasă, iar pe alocuri prezintă găuri de zbor.

— Textul de bază (precedat de *INHALT*) continuă prezentarea evenimentelor până la anul 697. În final, *BERZEICHNISZ*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note în l. germană, l. greacă (alfabet grec) și l. latină (alfabet latin de bază); titluri de paragrafe, marginal; colontitlul cu minuscule, subliniat; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane (urmate parțial de minuscule) numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate; vignete; inițiale simple.

Hârtie filigranată, cu pete brune și file îndoite la colțuri. Tranșa netedă.

— Pe pt., central, cu cerneală gri, cifra 17 barată cu o linie, iar sub ea cifra 1415 subliniată cu două linii.

— GRAESSE VI p. 151. GR. ENCICL. XXVIII p. 830

1763

Nr. 29
ROLLIN, CHARLES

BEC
Cota: 9401/DP 3842
Colligat cu nr. 30

RÖMISCHE HISTORIE VON ERBAUUNG DER STADT ROM, BIS AUF DIE SCHLACHT BEY ACTIUM ODER DAS ENDE REPUBLIK. AUS DEM FRANZÖSISCHEN DES HERRN ROLLIN IN DEUTSCHE ÜBERSETZT. FÜNFZEHNTER THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURF. SÄCHSIS. ALLERGN. PRI-

VILEGIO. BRESLAU, BEY WILHELM GOTTLIEB KORN UND GAMPERT, 1763.

[DURCHSEHEN UND ODLIG AUSGEFÜHRET VOM HERRN CREVIER, ÖFFENTLICHEN LEHRER DER REDEKUNST IM COLLEGIO VON BEAUVAIS]

— f. albă + 10 f. nenum. + 500 p.

— 18×11

— O: 14,2×8,1

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe eticheta maro roșcat: *ROLLINS RÖMISCHE HISTORIE*. Pielea roasă la cotor, pe muchii și la colțuri. Forțaț hârtie marmorată. Pe copertă, se văd găuri de zbor, stânga jos.

— Conținutul de bază se derulează sub genericul *BÜRGERMEISTER*, fiind precedat de *INHALT* și se încheie cu *VERZEICHNISS*.

Text general în l. germană (alfabet german); note (precedate de asterisc ori de minuscule) în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază) și în l. greacă (alfabet grec); titluri de paragrafe lateral; colontitlul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane (urmate parțial de minuscule) numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vignete (3); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 63—64), îngălbenită și fragilizată pe alocuri; găuri de zbor străbat corp carte în zona de jos. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1415 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 137, 289, 485).

— GRAESSE VI p. 151. GR. ENCICL. XXVIII p. 830

Nr. 30

ROLLIN, CHARLES

BEC

Cota: 9401/DP 3842

Colligat cu nr. 29

RÖMISCHE HISTORIE VON ERBAUUNG DER STADT ROM, BIS AUF DIE SCHLACHT BEY ACTIUM ODER DAS ENDE REPUBLIK. AUS DEM FRANZÖSISCHEN DES HERRN ROLLIN INS DEUTSCHE ÜBERSETZT. SECHSZEHNTER THEIL. NEBST HAUPTREGISTER ÜBER ALLE SECHSZEHN THEIL. MIT KÖNIGL. POLN. UND CHURF. SÄCHSIS. ALLERGN. PRIVILEGIO. BRESLAU, BEY JOHANN JACOB KORN, 1763.

— 5 f. nenum. + 180 p. + 84 f. nenum.

— 18×11

— O: 14,1×8,4

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri; ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu. Pielea roasă pe zone întinse pe cotor și coperte.

Textul de bază continuă tratarea aspectelor cuprinse sub genericul precedent (*BÜRGERMEISTER*), apoi *HAUPTREGISTER ÜBER ALLE SECHZEHN THEIL DER RÖMISCHE GESCHICHTE*, iar în final *FASTI CONSULARES*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi) și în l. latină (alfabet latin de bază); note la subsol precedate de asterisc; titluri de paragrafe, lateral; colontitlul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (3); vignete (4); inițiale simple.

Hârtie filigranată, îngălbenită de umezeală; găuri de zbor străbat corp carte în partea de jos, stânga. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1415.

— GRAESSE VI p. 151. GR. ENCICL. XXVIII p. 830.

1764

Nr. 31
MASSILLON, JOHANN BAPTIST

BEC
Cota: 9373/DP 4337

JOHANN BAPTIST MASSILLON, KÖNIGL. HOPFPREDIGERS UND BISCHOF'S ZU CLERMONT, FASTENPREDIGTEN, WELCHE VOR DEM KÖNIGE IN FRANKREICH LUDWIG DEM FÜNFZEHNTE GEHALTEN WORDEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT. ERSTER THEIL. PRAG, VERLEGTS GEORG CONRAD WALTHER, 1764.

— 16 f. nenum.+ 264 p.

— 20×13

— O: 15,5×8,7

— Legătura originală — carton presat cașerat cu hârtie neagră, ros pe cotor, la colțuri și pe muchii. Forțat hârtie crem.

— Precedat de *VORREDE, NACHRICHT, INHALT*, textul de bază este structurat pe categorii de predici potrivit destinației.

Text general în l. germană alfabet german; colontitlul cu minuscule, la capite; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vignete (10); inițiale ornate și inițiale simple. Pe f. unu nenum. Vo, portret gravat al autorului semnat G. P. TRAUTNER SC. NORIMB. Sub portret, scris caligrafic: *JEAN BAPTIST MASSILLON PRÊTRE DE L'ORATOIRE ET PREDICATEUR ORDINAIRE DU ROY* (în continuare, un catren laudativ, în l. franceză).

Hârtie filigranată (v. p. 15—16), cu file imperfect tăiate în tranșă. Corp carte bine conservat.

— Pe forzat, unu Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *EX LIBRIS PETRU POPOVICIU PROFESORIS S. THEOLOGIAE*. 400 I.F.1.A. (repetat la p. 9, 19). Alături, ștampilă rotundă, tuș mov, text: *BIBLIOTECA PROFESORALĂ A ACADEMIEI TEOLOGICE CARAN-SEBEȘ* (repetată pe p. 99).

— GR. ENCICL. XXIII p. 377.

1765

Nr. 32

BEC

BÜCHNER, M. GOTTFRIED

Cota: 12005/3805

M. GOTTFRIED BÜCHNERS BIBLISCHE REAL UND VERBAL HANDCONCORDANZ ODER EXEGETISCH=HOMILETISCHES LEXICON DARINNE DIE VERSCHIEDENE BEDEUTUNGEN DER WÖRTER UND REDARTEN ANGEZEIGT DIE SPRÜCHE DER GANZEN HEILIGEN SCHRIFT SO WOHL DEN NOMINIBUS ALS AUCH VERBIS UND ADJECTIVIS NACH, OHNE WEITER NACHSCHLAGEN, GANZ GELESEN INGLEICHEN DIE EIGENE NAMEN, ALS LÄNDER, STÄDTE, PATRIARCHEN, RICHTER, KÖNIGE, PROPHETEN, APOSTEL UND ANDERE ANGEFÜHRET, DIE ARTICKEL DER CHRISTLICHEN RELIGION ABGEHANDELT, EIN SATSAMER VORRHATH ZUR GEISTLICHEN REDEKUNST DARGEREICHET UND, WAS ZUR ERKLÄRUNG DUNKLER UND SCHWERER SCHRIFTSTELLEN NÜZLICH UND NÖTHIG, ERÖRTERT WIRD, VIERTE, VERBESSERTE UND VERMEHRTE AUFLAGE. MIT CHURFÜRSTLICHSÄCHSISCHER GNÄDIGSTER-FREYHEIT. JENA, L) (&. GEDRUCKT UND VERLEGT VON FELIX FICKELSCHERR.)

— 1 f. albă+1 f. nenum.+1296 p.+1 f. albă

— 21×13

— 17,2×10,5

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornat cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu, pe fond ocru: *BÜCHNERS REAL UND VERBAL. HAND CONCORDANZ*. Pielea roasă pe cotor (cap și picior) și pe coperte.

— Lexiconul este precedat de *VORREDE* (pe 27 paragrafe) și respectiv *VORREDE ZUR ANDERN AUFLAGE* (Jena, 25 aprilie 1746)

— Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi) așezat pe două coloane (în partea lexiconului), fiecare termen fiind scos în evidență prin mărimea literei și plasat centrat pe axul coloanei; colon-

titlul la termenii explicați este așezat pe p. nu pe coloană; coloncifrul pe p., sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la cinci; reclama.

Tiparul pe pt. roșu și negru. Pe prima f. nenum. Vo, două gravuri; cap ornat la *VORREDE*; gravură la începutul lexiconului; vignete (2); inițială ornată.

Hârtie filigranată (v. p. 63—64), pete brune, găuri de zbor între p. 1285—1296.

— Pe prima f. albă Ro, cu cerneală brună, însemnare posesor: *S/-AU CUMPĂRATU CU* /text ilizibil/ 1—2 *VC IOANU POPPU PRO-TOPOP*. Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 276, peste care ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 35). Pe ultima f. albă, și pe forzat, însemnări în l. germană, cu cerneală neagră.

1769

Nr. 33

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB

BEC

Cota: 11239/DP 3862

DER MESSIAS. DRITTER BAND. MIT KÖNIGL. PREUSSISCHEN UND CHURF. SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN UND GNÄDIGSTEN PRIVILEGIEN. HALLE, IM MAGDEBURGISCHEN. VERLEGT VON CARL HERMANN HEMMERDE, 1769.

— 1 f. albă + 8 f. nenum. + 254 p. + 2 f. albe

— 20,5 × 12,5

— O: 15,2 × 9

— Legătura originală. Cotor piele neagră, pe cinci nervuri profilate, ornat cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe etichetă ocră: *MESSIAS III*. Coperte piele marmorată, roasă la colțuri. Forzat hârtie marmorată.

— Textul de bază conține cânturile 11—15 din poemul *DER MESSIAS*, precedate de un studiu introductiv: *VOM DEUTSCHEN HEXAMETER, AUS EINER ABHANDLUNG VOM SYLBENMAASSE, RESPECTIV INHALT DES ELFTEN GESANGES*. În continuare, fiecare cânt are rezumat și pt. proprie.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitlul cu minuscule, la cânturi; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Pe pt. emblema tipografică cu deviza: *LABORUM DULCE LENIMEN*; capete ornate 5; vignete 5; inițiale ornate.

Hârtie filigranată (v. p. 13—14, f. albă nr. 3) îngălbenită pe zone întinse, cu pete brune de mărimi variate. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt. cifra 157 cu cerneală neagră, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECĂ* (repetată pe p. 33).

— GRAESSE IV p. 29. GR. ENCICL. XXI p. 567.

1774

Nr. 34
LINNÉ, CARL VON

MICS(R)
Cota: 9000/7210

DES RITTERS CARL VON LINNÉ KÖNIGLICH SCHWEDISCHEN LEIBARZTES VOLLSTÄNDIGES NATURSYSTEM NACH DER ZWÖLFTEN LATEINISCHEN AUSGABE UND NACH ANLEITUNG DES HOLLÄNDISCHEN HOUTTUYNISCHEN WERKS MIT EINER AUSFÜHRLICHEN ERKLÄRUNG AUSGEFERTIGT VON PHILIPP LUDWIG STATIUS MÜLLER PROF. DER NATURGESCHICHTE ZU ERLANG UND MITGLIED DER RÖM. KAIS. ACADEMIE DER NATURFORSCHER. FÜNFTER THAIL. VON DEN INSECTEN. ERSTER BAND. NEBST ZWEY UND ZWANZIG KUPFERTAFELN. MIT CHURFÜRSTL. SÄCHSISCHER FREYHEIT. NÜRNBERG, BEY GABRIEL NICOLAUS RASPE, 1774.

— 7 f. nenum.+496 p.

— 21,5×14

— O: 15,5×9,2

— Lipsește legătura.

— Textul de bază precedat de *VORBERICHT* (semnat PH. L. ST. MÜLLER, 28 sept. 1774), *VERZEICHNIS DER KUPFERTAFELN IN DIESEM ERSTEN BANDE DER INSECTEN*. Textul de bază conține descrierea anatomofiziologică a insectelor pe specii și subspecii, fiecare capitol fiind structurat pe subcapitole numerotate cu cifre arabe.

Text general în l. germană (alfabet german), cu denumiri științifice în l. latină (alfabet latin de bază); titluri de paragrafe, marginal; colontitlul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majusculă germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignetă (pe pt.); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 307—308), cu pete de umezeală pe zone întinse și pete de vopsea vișinie. Corp carte dezmembrat, fascicule desolidarizate, file sfâșiate și întoarse la colțuri. Tranșa prezintă bărbii.

— Pe ft. Vo, cu cerneală gri, însemnare de posesor în l. maghiară, datată 2 iulie 1845, iar mai jos, ștampilă rotundă, tuș mov, text ilizibil (repetată pe f. 4 nenum. Ro), peste cifrele: 9000/7210 (scrise cu pastă mov, repetate pe f. 2 nenum. Ro și pe p. 496); alături cu pastă mov — 20 lei, respectiv parafa cu pastă albastră, text: *MUZEUL JUD. REȘIȚA*.

— GRAESSE IV 217. GR. ENCICL. XXII p. 297.

Nr. 35

BEC

THIBAU(L)T, ANNE ALEXANDRE MARIE

Cota: 11389/DP 3861

DES HOCHWÜRDIGEN HERRN THIEBAUT LEHRERS DER GOTTESGELEHRTHEIT UND VORSTEHERS DES SEMINARIUM VON ST. SIMON ZU METZ HOMILIEN ÜBER DIE EVANGELIEN AUF ALLE SONNTAGE UND HAUPTFESTE DES JAHRES. AUS DEM FRANZÖSISCHEN ÜBERSETZT VON P. JOHANN BAPTIST DIGL, BENEDICTINER ZU ETTENHEIM MÜNSTER IM BREISGAU. ZWEITEN SONNTAGE IN DER FASTEN BIS AUF DEN HEILIGEN PFINGSTAG. MIT ERLAUBNISS DER OBERN. AUGSBURG, BEY MATTHÄUS RIEGER UND SÖHNE. 1774.

— 1 f. albă + 10 f. nenum. + 684 p. + 4 f. nenum. + 1 f. albă

— 19 × 11,5

— O: 14,2 × 8

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornat cu motive fitomorfe și geometrice imprimate auriu; text imprimat auriu pe etichete (verde și ocră): *THIBAUT HOMILIEN II THEIL*. Piele roasă pe cotor (cap și picior) și pe coperte (la colțuri și pe muchii). Forțat hârtie marmorată.

— Textul de bază (precedat de *KURZER BEGRIFF DER IN DIESEM THEIL*) este structurat pe 13 părți (homilii), fiecare împărțite pe capitole. La sfârșit, *VERZEICHNISS DER IN DIESEM THEILE*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note (precedate de minuscule în paranteze) în l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane (urmate parțial de minuscule) numerotate cu cifre până la 5, iar la început de coală apare textul: *THEBAUT EVANGEL. II. THEIL*.

Capete ornate (3); vignete (4); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 59—62), cu pete de umezeală pe alocuri. Tranșa netedă, roșie.

— Pe f. albă unu Ro, cu cerneală albastră, cifra 178, iar pe Vo, cu cerneală brună, cifra 199, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI* (repetată la p. 17, 287), iar mai jos, cu cerneală brună, însemnare în l. germană. Pe ultima f. albă, note și cifre scrise dezordonat cu creion negru.

— GR. ENCICL. XXXI p. 11.

1775

Nr. 36

BEC

MICHAELIS, JOHANN DAVID

Cota: 9383/DP 3850

Colligat cu nr. 38

JOHANN DAVID MICHAELIS. MOSAISCHES RECHT. ERSTER THEIL. ZWEITE VERMEHRTE AUSGABE. FRANKFURT AM MAYN BEY JOHANN GOTTLIEB GARBE, 1775.

— 8 f. nenum. + 399 p.

— 18×11

— O: 13,3×7,5

— Legătura originală. Cotor piele brună, pe cinci nervuri profilate, urme de text ilizibil (pielea roasă). Coperte carton cu colțare piele (roasă).

— La început, dedicația lui Olaus Rabenius, apoi *VORREDE* (Göttingen, 11 noiem. 1774). Tratatul este împărțit în 68 capitole (cu subdiviziuni).

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol în l. germană și în l. latină (alfabet latin de bază). Colontitul cu curente; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (3); vignete (2); inițială ornată; alte ornamente din semne tipografice.

Hârtie filigranată îngălbenită de vechime. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt. ștampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GR. ORT. ÎN CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 17). Pe forțaș, cu cerneală neagră: 652/I C 8 A (se pare din biblioteca Petru Popoviciu).

1775

Nr. 37

BEC

MICHAELIS, JOHANN DAVID

Cota: 13386/DP 3840

Colligat cu nr. 45

JOHANN DAVID MICHAELIS MOSAISCHES RECHT. SECHSTER THEIL. FRANKFURT AM MAYN BEY JOHANN GOTTLIEB GARBE, 1775.

— 1 f. nenum. + 190 p. + 420 p. + 1 f. nenum. + 1 f. albă

— 18×11

— O: 13,2×7,5

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri profilate, piele brună (roasă pe zone întinse), cu ornamente fitomorfe imprimate auriu (par-

țial șterse). Coperte carton presat marmorat (ros pe muchii), colțare piele (roasă).

— Textul de bază (precedat de *VORREDE* — semnat de autor la 3 oct. 1774) este o continuare a studiului, conținând cap. 221—271.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană, l. greacă (alfabet grec), l. latină (alfabet latin de bază), l. ebraică (alfabet ebraic); colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vignete (2); inițiale simple.

— Textul de bază (precedat de *VORREDE* — 10 apr. 1775 având paginație proprie) continuă studiul cu cap. 272—307, fiind urmat de *REGISTER, VERZEICHNISS, DRUCKFEHLER*.

Text general în l. germană (alfabet german); note (precedate de asterisc) în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază); l. greacă (alfabet grec); colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignete (4); capete ornate (4); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 311—314) îngălbenită de umezeală, amprente digitale negre.

— Pe alocuri, sublinieri de text cu creion chimic și însemnări de lector.

1776

Nr. 38

MICHAELIS, JOHANN DAVID

BEC

Cota: 9383/DP 3850

Colligat cu nr. 36

JOHANN DAVID MICHAELIS MOSAISCHES RECHT. ZWEITER THEIL. ZWEITE VERMEHRTE AUSGABE. FRANKFURT AM MAYN BEY JOHANN GOTTLIEB GARBE, 1776.

— 490 p.

— 18×11

— O: 13,3×7,5

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri, piele brună, urme de text ilizibil. Cotor carton bej, colțare piele roasă.

— Conține: *DAS ZWEITE HAUPTSTÜCK. VON DEM PRIVAT-RECHT*, împărțirea pe capitole fiind continuare de la vol. I, între 69 și 143.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu curente, coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate; vignete; inițială ornată.

Hârtie filigranată cu pete brune pe alocuri. Tranșa netedă, roz.

Nr. 39

MICHAELIS, JOHANN DAVID

BEC

Cota: 12203/DP 3839

Colligat cu nr. 40

JOHANN DAVID MICHAELIS RITTERS DES NORDSTERN=ORDENS MOSAISCHES RECHT. DRITTER THEIL. ZWEITE UND VERMEHRTE AUFLAGE NEBST EINEM ANHANG VON DER ÄLTESTEN GESCHICHTE DER PFERDE UND PFERDEZUCHT IN PALÄSTINA UND DEN BENACHBARTEN LÄNDERN, SONDERLICH AEGYPTEN UND ARABIEN. FRANKFURT AM MAYN, BEY JOHANN GOTTLIEB GARBE. 1776.

— 359 p.

— 18×11

— C. 13,2×7,4

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri profilate, piele brună (roasă), urme de text pe etichetă, iar mai jos, text imprimat auriu în chenar: 3—4 *THEIL*. Coperte carton marmorat, colțuri piele brună (roasă).

— Conține diviziunile 144—182 ale studiului general, iar de la p. 257 la 359, *ETWAS VON DER ÄLTESTEN GESCHICHTE DER PFERDE UND PFERDEZUCHT IN PALÄSTINA UND DEN BENACHBARTEN LÄNDERN* (...).

Text general în l. germană (alfabet german) și pe alocuri în l. greacă (alfabet grec), l. latină (alfabet latin de bază); note (precedate de asterisc în paranteze) în l. germană, l. latină, l. ebraică (alfabet ebraic); colontitul cu minuscule la paragrafe, precedat de nr. de ordine al paragrafului; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la cinci; reclama.

Cap ornat; vignete (3); inițială simplă.

Hârtie filigranată (v. p. 49—50) cu pete brune. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt., stampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GR. OR. ÎN CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 7).

1778

Nr. 40

MICHAELIS, JOHANN DAVID

BEC

Cota: 12203/DP 3839

Colligat cu nr. 39

JOHANN DAVID MICHAELIS. MOSAISCHES RECHT. VIERTER THEIL. ZWEITE UND VERMEHRTE AUFLAGE. FRANKFURT AM MAYN BEY JOHANN GOTTLIEB GARBE, 1778.

— 382 p.

— 18×11

— 13,2×7,4

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri, piele brună (roasă), urme de etichetă, iar mai jos, text imprimat auriu în chenar: 3—4 *THEIL*. Coperte carton marmorat, colțuri piele (roasă).

Conține continuarea studiului de la poziția 39, paragrafele 182 la 227.

Text general în l. germană (alfabet german) și pe alocuri în l. greacă (alfabet grec), l. latină (alfabet latin de bază); note la subsol (precedate de asterisc în paranteze) în l. germană, l. latină, l. ebraică (alfabet ebraic); colontitul cu minuscule la paragrafe, precedate de nr. de ordine al paragrafului; coloncifrul sus, lateral; signatura majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignete (3); inițială simplă.

Hârtie filigranată (v. p. 47—48) cu pete brune. Tranșa netedă, roz.

1779

Nr. 41

BEC

HALLER, ALBRECHT VON

Cota: 10420/DP 3855

SAMMLUNG DER BESTEN DEUTSCHEN PROSAISCHEN SCHRIFTSTELLER UND DICHTER. VIER UND ACHTZIGSTER THEIL. VON HALLERS SCHRIFTEN. MIT ALLERHÖCHSTGNÄDIGST KAYSERLICHEM PRIVILEGIO. CARLSRUHE, BEY CHRISTIAN GOTTLIEB SCHMIEDER, 1779.

— 212 p.

— 18×11

— O: 12,5×7,1

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună (degradată la cap și picior), decorațiuni cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe etichetă maro roșcat: *HALLERS ALFRED II*. Coperte carton gri, colțare piele brună (julită).

— Textul de bază este precedat de titlul secundar: *ALBRECHTS VON HALLER, HERRN VON GOUMOENS LE JUX UND ECLAGNENS, RITTERS DES NORDSTERN, PRÄSIDENTEN DER KÖNIGL. GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN GÖTTINGEN, UND DER ÖKON. GESELLSCHAFT ZU BERN: DER RÖMISCH UND RUSSISCH KAISERLICHEN, UND KÖNIGL. FRANZÖSISCHEN, ENGLISCHEN, PREUSSISCHEN, SCHWEBISCHEN, HOLLÄNDISCHEN, EDINBURGISCHEN, BONONISCHEN, ARKADISCHEN, BAYERISCHEN, CRAINISCHEN, UPSALISCHEN AKADEMIEN UND GESELLSCHAFTEN DER WISSENSCHAFTEN MITGLIEDES. ALFRED KÖNIG DER ANGELSACHSEN. MIT ALLERHÖCHSTGNÄDIGST KAISERL. PRIVILEGIO. CARLSRUHE, BEY CHRISTIAN GOTTLIEB SCHMIEDER,*

1779. Urmează dedicația către *GEORG DEM DRITTEN* — regele Marii Britanii... și respectiv *VORREDE*. Textul de bază este structurat pe șase „cărți”.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; colontitul cu minuscule la capitol („carte”); coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vignete; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. pt.) cu file îngălbenite de vechime, pete brune pe zone restrânse, file îndoite la colțuri. Tranșa netedă, marmorată în culoare roz.

Datele despre autor sunt luate din titlul secundar.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1417 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 33, 101, 159).

— GR. ENCICL. XIX p. 771.

Nr. 42

HALLER, ALBRECHT VON

BEC

Cota: 12325/DP 4814

SAMMLUNG DER BESTEN DEUTSCHEN PROSAISCHEN SCHRIFTSTELLER UND DICHTER FÜNF UND ACHTZIGSTER THEIL. VON HALLERS SCHRIFTEN. MIT ALLERHÖCHST: GNÄDIGST KAYSERLICHEM PRIVILEGIO. CARLSRUHE BEY CHRISTIAN GOTTLIEB SCHMIEDER. 1779.

— 196 p.

— 18×11

— O: 12,2×7,3

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente cu motive fitomorfe și geometrice imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat (respectiv verde): *HALLERS FABIUS UND CATO*. Pielea deteriorată pe linia bigului. Coperta carton presat gri, colțare piele brună (roasă).

— Pe f. 2 nenum. Ro, titlul secundar: *ALBRECHTS VON HALLER, HERRN VON GOUMOENS LE JUX UND ECLAGNENS, RITTERS DES NORDSTERN, PRÄSIDENTEN DER KÖNIGL. GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN GÖTTINGEN UND DER OKONGESELLSCHAFT ZU BERN: DER RÖMISCH UND RUSSISCH KAISERLICHEN, UND KÖNIGL. FRANZÖSISCHEN, ENGLISCHEN, PREUSSISCHEN, SCHWEBISCHEN, HOLLÄNDISCHEN, EDINBURGISCHEN, BONONISCHEN, ARKADISCHEN, BAYERISCHEN, CRAINISCHEN, UPSALISCHEN AKADEMIEN UND GESELLSCHAFTEN DER WISSENSCHAFTEN MITGLIEDES. FABIUS UND CATO, EIN STÜCK DER RÖMISCHEN GESCHICHTE, MIT ALLERHÖCHST=GNÄDIGST KAI-*

SERL. PRIVILEGIO. CARLSRUHE, BEY CHRISTIAN GOTTLIEB SCHMIEDER. 1779. Textul de bază este precedat de dedicație (către *CARL GRAFEN UND HERRN VON FIRMIAN*) și de un cuvânt al autorului (*VORREDE*, Berna, 15 mart. 1774). Textul de bază este structurat pe cinci „cărți”.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (6); vignete (6); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 3—4), file îndoit la colțuri, pete brune mărunte pe zone întinse. Tranșa netedă, marmorată roz. Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1417; pe f. 2 nenum. Ro, ștampila rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 19, 81, 125).

— GRAESSE XIX p. 771

Nr. 43

SEMLER, JOHANN SOLOMON

BEC

Cota: 9384/DP 3827

Colligat cu nr. 44

ANHANG ZUR BEANTWORTUNG DER FRAGMENTE DES UNGENANTEN. BEKANT GEMACHT VON D. JOH. SOLOMON SEMLER. HALLE, 1779.

— 32 p.

— 19×11,5

— O: 14,6×8,8

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, cu ornamente motive geometrice și fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat șters: *DR. SEMMLER*. Coperte carton marmorat cu colțare piele brună roasă.

— După fila de titlu, se face mențiunea: *VON DEM ZWECKE HERRN LESSINGS UND SEINES UNGENANTEN. EIN PAAR FRAGMENTE EINES UNGENANTEN AUS MEINER BIBLIOTHEK. HERAUSGEGEBEN VON A—Z*. Conține: *NACHRICHT*; *VORREDE*, apoi textul de bază structurat pe două părți.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vigneta; inițiale ornate.

Hârtie filigranată îngălbenită de vechime. Tranșa netedă, roșie.

— Pe alocuri, sublinieri și adnotări de lectură pe text.

— GR. ENCICL. XXIX p. 963.

Nr. 41
SEMLER, JOHANN SOLOMON

BEC
Cota: 9384/DP 3827
Colligat cu nr. 43

D. JOHANN SOLOMON SEMMLER BEANTWORTUNG DER FRAGMENTE EINES UNGENANTEN INSBESONDERE VOM ZWECK JESU UND SENER JUNGER. HALLE, IM VERLAG DES ERZIEHUNGS INSTITUTS. 1779. [GEDRUCKT BEY FRIDRICH AUGUST GRUNERT]

— 16 f. nenum. + 452 p.
— $19 \times 11,5$
— O: $15 \times 8,8$
— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente motive geometrice și fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat: DR. SEMMLER. Coperte carton marmorat, colțare piele brună (roasă).

— Conține, la început, *VORREDE* (semnat de autor, 1 mart. 1779), apoi textul de bază împărțit pe capitole și subcapitole numerotate.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); colon-titul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vigneta; inițiale ornate.

Hârtie filigranată îngălbenită de vechime. Tranșa netedă, roșie.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— Pe coperta unu interior și pe forțat unu Ro, cu cerneală neagră, însemnări de posesor, în l. germană, din anul 1818. Pe pt., sus, cu cerneală neagră, autograf posesor: BIBL. OLARIU NR. 115.

— GR. ENCICL. XXIX p. 963.

1780

Nr. 45
MICHAELIS, JOHANN DAVID

BEC
Cota: 13386/3840
Colligat cu nr. 37

JOHANN DAVID MICHAELIS. MOSAISCHES RECHT. FÜNFTER THEIL. ZWEITE UND VERMEHRTE AUFLAGE. FRANKFURT AM MAIN BEY JOHANN GOTTLIEB GARBE, 1780.

— 2 f. nenum. + 310 p.
— 18×11
— O: $13,5 \times 7,8$
— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri profilate, piele brună (roasă pe suprafețe întinse), ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu (parțial șterse). Coperte carton marmorat (ros pe muchii), colțare piele (roasă).

— Textul de bază (precedat de *VORREDE*, semnat de autor, Göttingen, 3 oct. 1774) este o continuare a studiului conținând cap. 228—271.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de asterisc) în l. greacă (alfabet grec), l. ebraică (alfabet ebraic), l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 3—4), pe alocuri îngălbenită de umezeală. Tranșa netedă, roșie.

— Pe pt., stampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECESAN ROM. GR. ORT. ÎN CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 39).

1781

Nr. 46

BEC

Cota: 11966/DP 3841

Colligat cu nr. 48

ABRATH UNGSSCHREIBEN AN EINEN FREUND, WELCHER TOCHTER VERHEYRATHEN WILL.

— 335 p.+6 f. nenum.

— 17,5×11

— O: 13,3×7,8

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri profilate, piele brună (roasă la cap și la picior), ornamente motive fitomorfe imprimate auriu. Coperte carton ocru, colțare piele brună (deteriorată). Coperta 2 ruptă în zona mediană.

— Text general în l. germană (alfabet german), pe alocuri în l. latină (alfabet latin de bază); coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama; în loc de colontitlu, un semn tipografic. La sfârșitul textului de bază — *REGISTER*.

Capete ornate (2); vigneta; inițială ornată, inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 25—26), pătată pe alocuri de umezeală și cu găuri de zbor între p. 207—335. Tranșa netedă, roz.

Informația despre anul de apariție, luată de la p. 4.

Nr. 47

MICS(R)

Cota: 9000/4808

BIBLIA SACRA ODER DIE HEILIGE SCHRIFT DES ALTEN UND NEUEN TESTAMENTS, MIT GENEHMHALTUNG UND GUTHEISSEN SEINER EMINENZ DES FÜRST=ERZBISCHOFES KARDINALS VON MIGAZZI IN DEUTSCHER SPRACHE

HERAUSGEGEBEN, UND /.../ SPRACHFEHLERN GERECHTIGT VON FRANZ ROSALINO, WELTPRIESTERN. ERSTER THEIL. WIEN, GEDRUCKT BEY JOHANN THOMAS EDLEN VON TRATTNERN, KAISERL. KÖNIGL. HOFBUCHDRUCKERN UND BUCHHÄNDLERN. 1781.

— 1 f. albă + 5 f. nenum. + 538 p. + 1 f. albă

— 20,5 × 13

— O: 17,5 × 10,3

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat: *BIBLIA SACRA*. Pielea roasă la cap și picior, pe muchii și la colțuri.

— La început, *APROBATIO* (în l. latină, alfabet latin de bază) semnat *IOAN NEP. BARTHOLOTTI* — doctor în teologie, *VORREDE* și *VERZEICHNISS*. Textul de bază (așezat pe două coloane despărțite prin linie verticală) este structurat pe cinci capitole.

Text general în l. germană (alfabet german) și pe alocuri în l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu minuscule, la capitole, subliniat cu o linie; coloncifrul sus, lateral, la p.; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Gravură — colaj de scene biblice, cu text caligrafic așternut pe o carte deschisă ținută de două personaje: *DIE HEILIGE SCHRIFT ODER DAS ALTE UND NEUE TESTAMENT*. Capete ornate (cu semne tipografice); vigneta; inițială ornată și inițiale simple.

Hârtie filigranată, pete brune. Tranșa netedă, roz, șters.

— Pe prima f. albă, cu cerneală neagră, autograf posesor: *IOSEPH HAAG*; alături, parafă, tuș albastru, text: *MUZEUL JUD. REȘIȚA* (repetată pe coperta doi interior). Pe pt., ștampilă rotundă, tuș mov, text ilizibil. Mai sus, cu cerneală albastră, text: *COLECȚIA JIVCOVICI*. Pe forțaț 2 Ro, cu pastă albastră, text: 30 lei.

Nr. 48

BEC

Cota: 11966/DP 3841

Colligat cu nr. 46

DEUTSCH=UND FRANZÖSISCHES TITULARBUCH. NEUE GANZ UMGEARBEITETE AUFLAGE. WIEN, IM VERLAG BEY JOHANN GEORG WEINGAND. 1781.

— 302 p. + 11 f. nenum.

— 17 × 11,5

— O: 12,7 × 7,7

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri profilate, piele brună (roasă la cap și la picior), ornamente motive fitomorfe imprimate auriu. Coperte carton ocr, colțare piele brună (deteriorată). Coperta 2 ruptă în zona mediană.

— Conține exemplificări de formule de adresare (în l. franceză și în l. germană) către înalte personalități imperiale ori înalți demnitari. La sfârșit, pe f. 1—11 nenum., conține: *LEICHTE UND DEUTLICHE ANWEISUNG, BEYWELCHER MAN FINDEN KANN WIE WEIT DIE VORNEHMSTEN STADTE IN EUROPA*.

Text general în l. germană (alfabet german) și l. franceză (alfabet latin de bază); signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vigneta.

Hârtie filigranată (v. p. 225—226), cu pete brune. Tranșa netedă, roz.

— Pe coperta unu interior, cu cerneală brună, însemnări în l. germană. Pe f. g. Ro, cu cerneală neagră, cifra 843, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 121, 161, 241). Pe coperta 2 interior, cu cerneală brună, însemnări în l. germană.

1782

Nr. 49

WICHMANN, GOTTFRIED IOACHIM

BEO

Cota: 12721/3777

BIBLISCHE HAND=CONCORDANZ ZU BEFÖRDERUNG EINES SCHRIFTMÄSSIGEN UND FRUCHTBAREN VORTRAGS BEYM RELIGIONS=UNTERRICHT UND BIBELLESSEN AUSGEFERTIGT VON M. GOTTFRIED IOACHIM WICHMANN. NEBST EINER VORREDE HERRN CONSISTORIAL=RATHS D. CHRISTIAN WILLHELM FRANZ WALCHS, ERSTEN ORDENTLICHEN LEHRERS DER GOTTESGELEHRTHEIT AUF DER KÖNIGLICH=GROSBRITANNISCHEN UND CHURFÜRSTL. BRAUNSCHWEIG=LÜNEBURG. UNIVERSITÄT ZU GÖTTINGEN. DESSAU UND LEIPZIG, AUF KOSTEN DER VERLAGS=CASSE, UND ZU FINDEN IN DER BUCHHANDLUNG DER GELEHRTEN, 1782.

— 6 f. nenum.+1048 p.+1 f. albă

— 22×18

— O: 16,5×13

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri profilate, piele brună, ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond roșcat: *WICHMANN CONCORDANZ*. Coperta carton marmorat, colțare piele (roasă pe muchii).

— Textul de bază este precedat de: *VORREDE* (semnat Christian Wilh. Franz Walchs, 8 dec. 1782), *VORBERICHT DES VERFASSERS*.

Text general în l. germană (alfabet german 2 mărimi) așezat pe două coloane; colontitul la coloană (marcând primul și respectiv ulti-

mul cuvânt explicat de pe p.); coloncifru sus, lateral, la p.; signatura, majuscule germane urmate de minuscule; reclama.

Capete ornate (2); vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată, pe alocuri pătată de umezeală. Tranșa netedă, roz. Lipsă fg. unu, fg. doi, pătată de umezeală.

— Pe pt., ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI*.

1784

Nr. 50

BEO

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB

Cota: 9951/Dp 3828

**KLOPSTOCK WERKE. ERSTER BAND. MIT K. K. HOFCE-
SURFREIHEIT. TROPAU, GEDRUCKT BEI JOSEPH GEORG
TRASSLER UND IM VERLAGE DER KOMPAGNIE. 1784.**

— 320 p.

— 19,5×12

— O: 12,7×6,8

— Legătura originală — carton simplu gri decolorat, ros pe cotor și pe muchii.

— Conține poeme sub genericul *DER MESSIAS*, structurate pe cinci capitole.

Text general în l. germană alfabet german; fără colontitlu; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Inițiale simple (la început de capitole).

Hârtie filigranată (v. p. 7—8) cu pete brune pe zone întinse. Tranșa prezintă bărbii.

— Pe pt., cu cerneală gri, cifra 3452, alături de ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 3, 9, 185).

— GRAESSE IV p. 29. GR. ENCICL. XXI p. 567.

Nr. 51

BEC

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB

Cota: 9116/DP 3833

**KLOPSTOCK WERKE. ZWEITER BAND. MIT K. K. HOF-
CENSURFREIHEIT. TROPPAU, GEDRUCKT BEI JOSEPH
GEORG TRASSLER UND IM VERLAGE DER KOMPAGNIE.
1784.**

— 1 f. albă + 268 p. + 2 f. albe

— 18×12,5

— O: 12,6×6,8

— Legătura originală — hârtie groasă gri, roasă pe muchii.

— Conține cânturile VI—X din poemul *DER MESSIAS*.

Text general în l. germană (alfabet german); fără colontitlu; colon-cifru sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Cap ornat la cântul VI: final de cânt marcat prin semne tipografice.

Hârtia filigranată v. p. 109—110, file îndoite la colțuri, pete de umezeală pe alocuri. Tranșa prezintă bărbii.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 3452, lângă ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTHECA*.

— GRAESSE IV p. 29. GR. ENCICL. XXI p. 567.

Nr. 52

BEC

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB

Cota: 12152/DP 3846

KLOPSTOCKS WERKE. ZWEITER BAND. MIT K. K. HOF-CENSURFREIHEIT. TROPFAU, GEDRUCKT BEI JOSEPH GEORG TRASSLER, UND IM VERLAGE DER KOMPAGNIE. 1784.

— 446 p.+1 f. albă

— 18×11

— O: 12,7×6,8

— Legătura originală — hârtie groasă gri roasă pe cotor și pe muchii.

— Conține cânturile XI—XV din poemul *DER MESSIAS*.

Text general în l. germană (alfabet german); fără colontitlu, colon-cifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5 — la fiecare început de coală precedată de text: *KLOPST. W. 3B*; reclama.

Cap ornat; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 1—4), cu pete de umezeală. Tranșa netedă, roasă pe alocuri.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 3452, lângă ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 89, 337).

— GRAESSE IV p. 29. GR. ENCICL. XXI p. 567.

Nr. 53

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB**BEC**

Cota: 10730/DP 3854

**KLOPSTOCKS WERKE. VIERTE BAND. MIT K. K. HOFCE-
SURFREIHEIT. TROPFAU, GEDRUCKT BEI JOSEPH GEORG
TRASSLER, UND IM VERLAGE DER KOMPAGNIE. 1784.**

— 320 p.

— 18×11

— O: 12,2×6,7

— Legătura originală — hârtie groasă gri, roasă pe cotor și ruptă pe margini.

— Conține cânturile XVI—XX din poemul *DER MESSIAS*.

Text general în l. germană (alfabet german); fără colontitlu; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 55—56, 109—110, 301—302) cu pete brune mărunte pe suprafețe întinse.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 3452, lângă ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 137, 239).

— GRAESSE IV p. 29, GR. ENCICL. XXI p. 567.

Nr. 54

MENDELSSOHN, MOSES**BEC**

Cota: 11959/DP 3849

**MOSES MENDELSSOHN'S PHILOSOPHISCHE SCHRIFTEN.
ERSTER BAND, MIT K.K. HOFCE-SURFREIHEIT. TROPFAU,
GEDRUCKT BEI JOSEPH GEORG TRASSLER, UND IM VER-
LAGE DER KOMPAGNIE. 1784.**

— 268 p. + 2 f. nenum.

— 18×11

— O: 11,8×6,8

— Legătura originală — carton marmorat ros la cotor, pe muchii și la colțuri. Legătura parțial desolidarizată.

— Textul de bază (precedat de *VORBERICHT*) este structurat pe titlurile: *UEBER DIE EMPFINDUNGEN* (scrisori între Euphranor și Theokles), *BESCHLUSS, ANMERKUNGEN DES HERAUSGEBERS*; apoi *INHALT SÄMTLICHER BRIEFE, GESPRÄCHE* (dialoguri între Philopon și Neophil, respectiv Numesiankalisthen).

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); fără colontitlu; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la cinci; reclama.

Capete ornate; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 9—10) cu pete brune mărunte pe zone întinse. Tranșa netedă, roz. Găuri de zbor la forțat unu și f. 1—2.

— Pe forțat unu Ro, cu cerneală neagră, cifra 849 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 219, 235 și f. 2 nenum. Ro).

— GRAESSE IV p. 485. GR. ENCICL. XXIII p. 637.

Nr. 55

MENDELSSOHN, MOSES

BEC

Cota: 11970/DP 3848

MOSES MENDELSSOHN'S PHILOSOPHISCHE SCHRIFTEN. ZWEITER BAND. MIT K.K. HOFCELSURFREIHEIT. TROPPAU, GEDRUCKT BEI JOSEPH GEORG TRASSLER, UND IM VERLAGE DER KOMPAGNIE. 1784.

— 268 p. + 1 f. albă

— 17×10,5

— O: 12,2×6,7

— Legătura originală — carton marmorat ros pe cotor și coperte. Pe linia bigului, găuri de zbor.

— Textul de bază conține patru capitole cu filă de titlu proprie: *RHAPSODIE, ODER ZUSÄTZE ZU DEN BRIEFEN ÜBER DIE EMPFINDUNGEN; UIBER DIE HAUPTGRUNDSÄTZE DER SCHÖNEN KÜNSTE UND WISSENSCHAFTEN; UIBER DAS ERHABENE UND NAIVE IN DEN SCHÖNEN WISSENSCHAFTEN; UIBER DIE WAHRSCHEINLICHKEIT*. La sfârșit, *INHALT*.

Text general în l. germană (alfabet german) cu inserturi în l. latină (alfabet latin de bază), în l. franceză (alfabet latin de bază); note (precedate de asterisc) în l. germană, în l. latină; fără colontitlu; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 2—6) pe alocuri cu pete brune, găuri de zbor de la început până la p. 94. Tranșa netedă, roz.

Greșeală de paginație: după p. 252 se continuă cu 153, 154 etc.

— Pe forțat unu Ro, ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 3, 71, 239). Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 849, iar pe p. 3, cu cerneală albastră, cifra 799.

— GRAESSE IV p. 485. GR. ENCICL. XXIII p. 637.

1785

Nr. 56

KLOPSTOCK, FRIEDRICH GOTTLIEB**BEC**

Cota: 8681/DP 3826

KLOPSTOCK WERKE. SIEBENTER BAND. MIT K.K. HOFCENSURFREIHEIT. TROPFAU, GEDRUKT BEI JOSEPH GEORG TRASSLER UND IM VERLAGE DER KOMPAGNIE. 1785.

— 269 p.

— 19×12 — O: $12,2 \times 6,8$

— Legătura originală — hârtie groasă gri, roasă pe cotor și pe muchii.

— Textul general conținând piesa de teatru *DAVID* în l. germană alfabet german; note de subsol precedate de asterisc în l. germană; fără colontitlu; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (la început de acte).

Hârtie filigranată v. p. 50—60 cu proeminente pete brune. Tranșa prezintă bărbii.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 3452 alături ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 9, 73, 153).

Nr. 57

REMER, JUL. AUGUST**BEC**

Cota: 10645/DP 3853

JUL. AUGUST REMERS PROFESSORS DER GESCHICHTE AM COLLEGIO CAROLINS IN BRAUNSCHWEIG HANDBUCH DER ALLGEMEINE GESCHICHTE. ERSTER THEIL WELCHER DIE ALTE GESCHICHTE VON DER ERSCHAFFUNG DER WELT BIS AUF DIE GROSSE VÖLKERWANDERUNG IN EINEM AUSZUGE ENTHÄLT. WIEN, GEDRUKT BEY JOHANN THOMAS EDLEN VON TRATTNERN, KAISERL. KÖNIGL. HOFBUCHDRUCKERN UND BUCHHANDLER. 1785.

— 6 f.nenum. + 383 p.

— $18 \times 11,5$ — O: $13,4 \times 8,9$

— Legătura originală — carton gri. Cotorul degradat. Coperte desolidarizate, carton ros pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază (precedat de *VORREDE*) este structurat pe capitole și subcapitole numerotate, tratarea evenimentelor istorice făcându-se pe zone geografice.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); scurte titluri de paragrafe, marginal; colontitlul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); diferite ornamente tipografice.

Hârtie filigranată (v. p. 1—2, 35—36) îngălbenită de umezeală. Fila 6 nenum., desolidarizată; fascicule desprinse.

— Pe coperta unu interior și pe forzaț unu Ro, cu creion negru și cu cerneală neagră, însemnări dezordonate, date 1810 și respectiv 1872.

— GRAESSE IV P. 29. GR. ENCICL. XXI P. 567

1786

Nr. 58

BEC

Cota: 13814/DP 3838

BRIEFE ÜBER DEN ITZIGEN ZUSTAND VON GALIZIEN. EIN BEITRAG ZUR STAATISTIK UND MENSCHENKENNTNIS. ERSTER THEIL. LEIPZIG, 1786. IM VERLAG G. PH. WUCHERERS, UND IN KOMMISSION BEI G. J. BEER.

— 8 f. nenum. + 276 p.

— 17,5×11

— 0: 10,8×6,6

— Legătura originală: broșat, hârtie albastră, roasă pe cotor și la colțuri.

— Conține, înaintea textului de bază, *AN DEN LESER* (semnat *DER FERFASER*), *VERZEICHNIS*. Textul de bază este structurat pe 28 capitole și este urmat de *ANHANG* (și această parte fiind împărțită în două diviziuni).

Text general în l. germană (alfabet german); fără colontitlu, coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Pe f. unu nenum. Vo, gravură (11,5×6,5); vigneta; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 141—142), cu frecvente pete brune, ruptă pe margini la f. nenum. și p. 275—276. Tranșa prezintă bărbi.

Nr. 59

BEC

CHRYSTOSTOMUS, JOHANNES

Cota: 10517/DP 3802

DES HEILIGEN JOHANNES CHRYSTOSTOMUS KIRCHENVATERS UND ERZBISCHOFES ZU KONSTANTINOPEL REDEN ÜBER DAS EVANGELIUM DES HEILIGEN MATTHÄUS, AUS DEM GRIECHISCHEN, NACH DER NEUESTEN PARI-

**SER AUSGABE, ÜBERSETZT UND MIT ANMERKUNGEN
VERSEHEN VON JOHANN MICHAEL FEDER, DER BOTTES-
GELEHRTHEIT DOKTOR UND PROFESSOR AUF DER UNI-
VERSITÄT ZU WIRZBURG. ERSTER BAND. AUGSBURG
1786. BEI EBERHARD KLETTS SEL. WITTWE UND FRANCK.**

— 12 f. nenum. +471 p.

— $21 \times 13,5$

— O: $14,5 \times 8,2$

— Legătura originală — broșat hârtie gri, roasă pe margini. Cotor neted.

— Textul de bază este precedat de dedicația pentru Karl Theodor Anton, von Dalberg, o notă asupra ediției în l. latină (datată 26 mai 1785) cu precizarea că publicația este o traducere din l. greacă, purtând girul a două semnături de prestigiu: Thomas Jos. de Haiden și Jos. Anton Steiner, apoi *VORREDE*, *INHALT*. Textul de bază este eșalonat pe 22 capitole.

Text general în l. germană (alfabet german) și parțial în l. latină (alfabet latin de bază); note de subsol în l. germană, l. latină și l. greacă (alfabet grec); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, cifre arabe numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (3); vignete (3); inițiale simple.

Hârtie filigranată, netăiată, cu pete brune. Tranșa prezintă bărbi.

— GRAESSE II p. 151. GR. ENCICL. XI p. 321

Nr. 60

CHRYSOStOMUS, JOHANNES

BEC

Cota: 9665/DP 3799

**DES HEILIGEN JOHANNES CHRYSOStOMUS REDE ÜBER
DAS EVANGELIUM DES HEIL. MATTHÄUS. ERSTER BAND.
ZWOTE ABTHEILUNG ENTHÄLT 23 REDEN. AUGSBURG
1786. BEI EBERHARD KLETTS SEL. WITTWE UND FRANCK.**

— 4 f. nenum. +424 p.

— $20,5 \times 13$

— O: $14,7 \times 8,4$

— Legătura originală — broșat hârtie gri, roasă. Cotor neted.

— Textul de bază (precedat de *INHALT*) este structurat pe 23 secvențe (prelegeri).

Textul general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană, l. greacă (alfabet grec), l. latină (alfabet latin de bază), cu exemplificări în l. ebraică (alfabet ebraic); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignete (3); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 1—2), netăiată, pe alocuri cu pete brune. Tranșa prezintă bărbi.

Pe pt. și pe p. 69, șampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA*. Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 2622.

— GRAESSE II p. 151. GR. ENCICL. XI p. 321

Nr. 61

BJCS

Cota: 112205

GENERAL SCHLENZHEIM UND SEINE FALILIE EIN SCHAUSPIEL IN VIER AUFGÜGEN VON SPIES, UMGEARBEITER UND VERBESSERT VON PLÜMICKE UND BRÖM-MEL, FRANKFURT UND LEIPZIG, 1786.

— 80 p.

— $17 \times 10,5$

— O: $12,4 \times 7,4$

— Legătura originală — carton ocru, cu chenar pe coperte exterior. Carton degradat la cotor, ros pe muchii.

— Text general în l. germană (alfabet german); în loc de colontitlu, un semn tipografic; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vignete (2).

Hârtie filigranată, cu pete de umezeală, și găuri de zbor în partea de sus a bugului. Tranșa netedă.

— Pe coperta unu interior, cu pastă albastră, cifre diferite. Pe p. 2, șampilă dreptunghiulară, tuș mov, text: *BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ CARAȘ-SEVERIN REȘIȚA STR. 7 NOV. NR. 50*, iar peste ea, cu pastă albastră, nr. inventar. Pe forțat doi, două ștampile dreptunghiulare (mărimi diferite), tuș mov, text: *CENTRUL DE LIBRĂRII REȘIȚA. LIBRĂRIA NR. 2 REȘIȚA SECȚIA ANTICARIAT*, respectiv *ANTICARIAT REȘIȚA* lei 30.

1787

Nr. 62

BEC

CHRYSOSTOMUS, JOHANNES

Cota: 9652/DP 3804

DES HEILIGEN JOHANNES CHRYSOSTOMUS REDEN ÜBER DAS EVANGELIUM DES HEIL. MATTHÄUS. ZWEITER BAND. ZWOTE ABTHELUNG ENTHÄLT 21 REDEN. AUGS-

BURG 1787. BEI EBERHARD KLETTS SOL. WITTWE UND FRANCK.

— 4 f. nenum. + 359 p.

— 20×13

— O: 14,4×8,3

— Legătura originală — broșat, hârtie gri, roasă. Cotor neted.

— Textul de bază, precedat de *INHALT*, este structurat pe 21 capitole, fiind urmat de *NACHRICHT*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; colontitul din minuscule, la capitol; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignetă (pe pt.)

Hârtie filigranată (v. p. 157—158), netăiată, cu file inegale din legare, pe alocuri cu pete brune și cu găuri de zbor între f. 1—4 nenum.

— GRAESSE II p. 151. GR. ENCICL. XI p. 321.

Nr. 63

CHRYSTOSTOMUS, JOHANNES

BEC

Cota: 10260/DP 3803

DES HEILIGEN JOHANNES CHRYSTOSTOMUS KIRCHENVATERS UND ERZBISCHOFES ZU KONSTANTINOPEL REDEN ÜBER DAS EVANGELIUM DES HEILIGEN MATTHÄUS, AUS DEM GRIECHISCHEN, NACH DER NEUESTEN PARISER AUSGABE, ÜBERSETZT UND MIT ANMERKUNGEN VERSEHEN VON JOHANN MICHAEL FEDER, DER GOTTESGELEHRTHEIT DOKTOR UND PROFESSOR AUF DER UNIVERSITÄT ZU WIRZBURG. ZWEITER BAND. AUGSBURG 1786. BEI EBERHARD KLETTS SEL. WITTWE UND FRANCK.

— 8 f. nenum. + 439 p.

— 20,5×13

— O: 14,4×8,3

— Legătura originală — broșat, hârtie gri, roasă. Cotor neted.

— Textul de bază, structurat pe 24 capitole (prelegeri), este precedat de *VORREDE* (semnat de Michael Feder) și *INHALT*, iar la final *DRUCKFEHLER*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note în l. germană, l. greacă (alfabet grec); colontitul cu minuscule, la capitol; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Cap ornat; vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 211—212), netăiată, file inegale din legare, pete brune pe alocuri. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe pt. ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA*; alături, cifra 2622, cu cerneală neagră.

— GRAESSE II p. 151. GR. ENCICL. XI p. 321.

Nr. 64

RABENER, GOTTLIEB WILHELM

MICS(R)

Cota: 9000/8266

GOTTLIEB WILHELM RABENERS SATIREN. DRITTER THEIL. FÜNFTE VERBESSERTE AUFLAGE. WIEN, GE-DRUCKT BEY JOH. THOMAS EBL. VON TRATTNERN, K.K. HOFBUCHDRUCKERN UND BUCHHÄNDLERN. 1787.

— 424 p.+4 f. nenum.

— $17 \times 11,5$

— O: $12,3 \times 7,3$

— Legătura originală — carton presat gri, degradat la cotor și ros pe muchii și la colțuri.

— Înaintea textului de bază, *VORREDE* (semnat de autor, Leipzig, 1752), iar la sfârșit, *VERZEICHNISS*.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vignete (2); inițiale simple, ornamente din semne tipografice.

Hârtie filigranată (v. p. 195—196), îngălbenită de vechime, cu pete brune și amprente negre. Tranșa netedă.

— Pe coperta unu interior, cu pastă albastră, cifrele: 9000/8266; alături, ștampilă rotundă, tuș albastru, text ilizibil. Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 221, iar alături, ștampilă rotundă, tuș mov, text în l. maghiară. Pe coperta doi interior, ștampilă rotundă, tuș mov, text ilizibil, iar mai jos, cu pastă albastră: 9000 LEI.

— GR. ENCICL. XXVIII p. 7.

Nr. 65

SCHNELLER, JOSEPHUS

BEC

Cota: 11223/DP 3831

JOSEPH SCHNELLERS, DER HOHEN METROPOLITANKIRCHE ZUM HEILIGEN STEPHAN IN WIEN GEWÖHNLICHEN DOMPREDIGERS, UND BENEFIZIATEN VON ST. MAGDALENA, PREDIGTEN AUF ALLE SONNTAGE DES JAHRES. DES ERSTEN JAHRGANGES ERSTER THEIL. MIT ERLAUB-

NISS DER OBERN. AUGSBURG, BEY NICOLAUS DOLL. 1787.

— 4 f. nenum. + 424 p.

— 19,5×12

— O: 14,5×8,5

— Legătura originală — piele brună pe carton presat. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente din motive fitomorfe și geometrice imprimate auriu estompat, text imprimat auriu: *SCHNELLERS SONNTAGS PREDIGTEN*, iar mai jos: *ERSTEN IARHRS I THEIL*. Piele pe coperta unu cu găuri de zbor (stânga, sus).

— Textul de bază este structurat pe patru părți, iar fiecare parte pe capitole. În față se află: *VORREDE DES VERLEGERS; VERZEICHNISS DER IN DIESEM ERSTEN THEILE ENTHALTENEN PREDIGTEN*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; colontitul din minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (3); vignete (7); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 285—286), file îndoite la colțuri, pete brune mărunte, găuri de zbor între p. 1—44. Tranșa netedă, culoare auriu estompat.

— Pe fg. unu Ro, cu cerneală neagră, autograf posesor: *IGNATIUS KARABETZ*, iar alături, cu cerneală albastră, cifra 391 pe ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 15, 69, 159).

1788

Nr. 66

BRAUN, HEINRICH

BEC

Cota: 13131/DP 3809

DIE GÖTTLICHE HEILIGE SCHRIFT DES ALTEN UND NEUEN TESTAMENTES IN LATEINISCHER UND DEUTSCHER SPRACHE DURCHAUS MIT ERKLÄRUNGEN NACH DEM SINNE DER HEILIGEN RÖMISCH=KATOLISCHEN KIRCHE, DER HEILIGEN KIRCHENVÄTER, UND DER BERÜHMTESTEN KATOLISCHEN SCHRIFTAUSLEGER NEBST EIGNEN BEMERKUNGEN ERLÄUTERT VON HEINRICH BRAUN DER GOTTESGELEHRTHEIT DOKTOR, SR PÄPSTLICHEN HEILIGKEIT CONSULTOR S. CONGREGATIONIS INDICIS, SR. CHURFÜRSTL. DURCHLEUCHT ZU PFALZBAIERN WIRKLICH GEISTLICHEN, UND BÜCHERCENSURRATHE, DES HOHEN MALTHESER RITTERORDENS KOMMENTHUR

ZU AHAM, KAPITULARCHORHERRN BEY DEM CHURFÜRSTL. COLLEGIATSTIFTE ZU U.L. FRAU IN MÜNCHEN, DER CHURFÜRSTL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN MÜNCHEN, UND VERSCHIEDENER ANDERER GELEHRTER GESELLSCHAFTEN MITGLIEDE. III BAND. DIE BRIEFE DES HEIL. PAULUS AN DIE KOLOSSER, THESSALONICHR, TIMOTHEUS, TITUS, PHILEMON, SEBRÄER, DES HEIL. JAKOBS, PETERS, JOHANNES, JUDAS. SAMMT DER OFFENBARUNG DES HEIL. JOHANNES. MIT ERLAUBNISS EINES HOCHW. ORDINARIATS. AUGSBURG BEY MATTHÄUS RIEGERS SEL. SÖHNEN. 1788.

— 1 f. albă + 2 f. nenum. + 562 p. + 1 f. nenum.

— 22,5 × 14

— O: 16,8 × 10,6

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, urme de ornamente cu motive fitomorfe și geometrice imprimate galben auriu, urme de text imprimat auriu; pielea într-un grad avansat de degradare. Pielea pe coperte roasă pe muchii și la colțuri, cu găuri de zbor. Legătura parțial desolidarizată; forșat degradat.

— Textul de bază (așezat pe două coloane, în stânga text latinesc, în dreapta text german), este precedat de *VORREDE* (datat 25 oct. 1788) și *EINLEITUNG*, iar la final, *VERZEICHNISS DER BÜCHER DES NEUEN TESTAMENTES*.

Text general în l. germană (alfabet german) și în l. latină (alfabet latin de bază); note de subsol (comentarea verseturilor din textul de bază); colontitul cu minuscule, la capitole: coloncifrul sus, lateral, la p.; signatura, majuscule germane, urmate parțial de minuscule și numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (din semne tipografice).

Hârtie filigranată (v. p. 559—560) cu frecvente pete brune și pe alocuri pete de cerneală neagră, găuri de zbor prin ultimele 4 f. Tranșa netedă, roz, pătată cu cerneală neagră.

— Pe prima f. albă Ro, nume de posesori scrise dezordonat: S. SAUCIUG, I. BULIGAN notat de trei ori, BULEANDRA, VASILE CAMARASANU 1882 ANUL III, V. MIRONOVICS. Pe pt. ștampilă ovală, tuș negru, text: BUK. SEM: BIBLIOTHEK (repetată pe p. 562), iar mai jos, cu tuș roșu, parafă — inițiale: S.E.CZ.

Nr. 67

CHRYSOSTOMUS, JOHANNES

BEC

Cota: 9351/DP 3797

DES HEILIGEN JOHANNES CHRYSOSTOMUS CHIRCHENVATERS UNDERZBISCHOFS ZU CONSTANTINOPEL REDEN ÜBER DAS EVANGELIUM DES HEILIGEN JOHANNES, AUS

DEM GRIECHISCHEN ÜBERSETZT UND MIT EINIGEN ANMERKUNGEN VERSEHEN VON EULOGIUS SCHNEIDER, HERZOGLICH WIRTEMBERGISCHEN HOFPREDIGER. ERSTER THEIL. AUGSBURG, 1788. BEI EBERHARD KLETTS SEL. WITTWE UND FRANCK.

— 7 f. nenum. + XXXII p. + 376 p.

— 20×12

— O: $14,4 \times 8,1$

— Legătura originală — broșat, hârtie groasă gri, roasă. Cotor neted.

— Conține, la început, dedicația pentru principele Karl de Wirtemberg, semnată de Hofprediger Schneider; *INHALT DES ERSTEN THEILS*; *VORREDE* (din partea editorului). Urmează textul de bază structurat pe 29 capitole (prelegeri).

Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi), pe alocuri în l. greacă (alfabet grec) și în l. latină (alfabet latin de bază); note de subsol în l. germană și în l. greacă; colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate semne tipografice.

Hârtie filigranată, netăiată, cu pete brune. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 2622, lângă ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA*.

— GRAESSE II p. 151. GR. ENCICL. XI p. 321.

Nr. 68

CHRYSTOMUS, JOHANNES

BEC

Cota: 10219/DP 3801

DES HEILIGEN JOHANNES CHRYSOSTOMUS CHIRCHENVATERS UND ERZBISCHOFZU CONSTANTINOPEL REDEN ÜBER DAS EVANGELIUM DES HEILIGEN JOHANNES, AUS DEM GRIECHISCHEN ÜBERSETZT UND MIT EINIGEN ANMERKUNGEN VERSEHEN VON EULOGIUS SCHNEIDER, PROFESSOR DER SCHÖNEN WISSENSCHAFTEN AN DER KURFÜRSTL. UNIVERSITÄT ZU BONN. DRITTER THEIL. AUGSBURG, 1788. BEI EBERHARD KLETTS SEL. WITTWE UND FRANCK.

— 5 f. nenum. + XVI p. + 339 p. + 3 f. nenum.

— 20×13

— O: $14,7 \times 8,3$

— Legătura originală — hârtie groasă gri, roasă. Cotor neted.

— În fața textului de bază: *VORREDE* (datat 31 mai 1789, deși anul de apariție este 1788), apoi *VERBESSERUNGEN* și *DRUCKFEHLER*.

Text general în l. germană (alfabet german), l. engleză, l. latină (alfabet latin de bază), l. greacă (alfabet grec); note la subsol; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, minuscule germane numerotate cu cifre până la 5; apoi, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5.

Capete ornate (2); vigneta.

Hârtie filigranată (v. p. 95—96), netăiată, cu pete de umezeală. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe pt. ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI*, lângă cifra 2623, scrisă cu cerneală neagră.

— *GRAESSE* II p. 151. *GR. ENCICL.* XI p. 321.

Nr. 69

MICHAELIS, JOHANN DAVID

BEC

Cota: 9946/DP 3776

JOHANN DAVID MICHAELIS EINLEITUNG IN DIE GÖTTLICHEN SCHRIFTEN DES NEUEN BUNDES ERSTER THEIL VIERTE SEHR VERMEHRTE UND GEÄNDERTE AUSGABE. GÖTTINGEN, IM VERLAGE DER VANDENBOEK=UND RUPRECHTSCHEN BUCHHANDLUNG 1788.

— 3 f. nenum.+874 p.

— 23×18,5

— O: 15,3×11,6

— Legătura originală. Cotor carton, degradat la picior, text: *MICHAELIS CINLTG IN D.N.B.* Lipsă coperte.

— Textul de bază este precedat de *VORREDE*, semnat de autor (Göttingen, 14 oct. 1787).

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază), l. greacă (alfabet grec), l. ebraică (alfabet ebraic); colontitul cu minuscule, flancat de coloncifru lateral și respectiv nr. capitol în interiorul paginii; signatura, majuscule germane, urmate parțial de minuscule, numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vigneta.

Hârtie filigranată, pe alocuri netăiată, cu pete brune mărunte. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe pt. cu cerneală neagră, autograf posesor: *BIBL. OLARIU NR. 120*, iar mai jos, cu cerneală albastră: *NR. 5192*, respectiv 1303.

Nr. 70

MICHAELIS, JOHANN DAVID

BEC

Cota: 9843/DP 3775

JOHANN DAVID MICHAELIS EINLEITUNG IN DIE GÖTTLICHE SCHRIFTEN DES NEUEN BUNDES ZWEITER THEIL. VIERTE SEHR VERMEHRTE UND GEÄNDERTE AUSGABE. MIT ALLERGNÄDIGSTEN RÖM. KAISERL. UND SCHWEIZERISCHEN FREIHEITEN. GÖTTINGEN, IM VERLAGE DER VANDENBOEK=UND RUPRECHTSCHEN BUCHHANDLUNG 1788.

— 3 f. nenum. + 772 p. + 126 p. + 1 f. nenum.

— 23×18,5

— O: 15,3×11,6

— Legătura originală. Cotor carton degradat la picior, text manuscris cu cerneală neagră: *MICHAELIS CINLTG IN D.N.B.* Lipsă coperte.

— Textul de bază, precedat de un cuvânt asupra ediției semnat *I. HOFFMANN*, conține continuarea studiului (diviziunile 120—286), paginația volumului începând cu cifra 875. În partea finală se dă: *VERZEICHNISS DER ANGEFÜHRTEN UND ERLÄUTEN SCHRIFTSTELLEN*, respectiv *REGISTER DER MERKWÜRDIGSTEN SACHEN* (pe două coloane).

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază), l. greacă (alfabet grec), l. ebraică (alfabet ebraic); signatura, majuscule germane urmate de minuscule (p. 875—918), majuscula germană precedată de o cifră arabă între paranteze și urmată de cifre arabe până la 4 (p. 919—1647), iar în partea finală — minuscule numerotate cu cifre până la 4; reclama.

Cap ornat; vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată, netăiată, cu pete brune mărunte.

— Pe pt. cu cerneală brună, text: *BIBL. OLARIU NR. 121*, iar alături, cu aceeași cerneală, autograf posesor: *OLARIU*; central, dreapta, cu cerneală albastră: *NR. 5112*.

Nr. 71

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

MICS(R)

Cota: 9000/11170

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDS DER AKADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITTLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄSSEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND ORDENTL. PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHECAR DER

**KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. ZEHNTER THEIL.
MIT ALLERGNÄDIGSTEM CHURFÜRSTL. SÄCHSISCHEN
PRIVILEGIO. LEIPZIG, 1788. BEY SIEGFRIED LEBRECHT
CRUSIUS.**

— 54 p. + 792 p.

— 20×12

— O: $15,3 \times 9,5$

— Legătura originală. Cotor neted, pânză maro, ornamente cu motive fitomorfe imprimate negru, text imprimat negru: *MILLOT UNIVERSALHISTORIE* 10. Coperte carton marmorat (parțial lipit cu hârtie bej), ros la colțuri și pe muchii.

— Textul de bază (precedat de *VORREDE*, semnat Wilhelm Ernst Christiani, Kiel, sept. 1788, și respectiv *VERZEICHNISS DES INHALTS*) cuprinde cronologia evenimentelor dintre anii 1748 și 1762.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); titluri de paragrafe, marginal; note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană și în l. franceză (alfabet latin de bază); colontitlul cu minuscule la capitol; coloncifrul sus, lateral; semnatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 545—546), pete de umezeală proeminente în zona de colontitlu, găuri de zbor între p. 327—436. Tranșa netedă, marmorată.

— Pe forțaț unu Ro, cu pasta neagră, cifrele: 9000/11170, 50000 lei, iar alături, cu tuș albastru, parafă cu text: *MUZEUL JUD. REȘIȚA* și ștampilă rotundă, text ilizibil (totul repetat pe forțaț doi Ro).

— GRAESSE IV p. 528. GR. ENCICL. XXIII p. 997.

1 7 8 9

Nr. 72

BRAUN, HEINRICH

BEC

Cota: 13132/DP 3808.

**DIE GÖTTLICHE HEILIGE SCHRIFT DES ALTEN UND NEUEN
TESTAMENTES IN LATEINISCHER UND DEUTSCHER
SPRACHE DURCHAUS MIT ERKLÄRUNGEN NACH DEM
SINNE DER HEILIGEN RÖMISCH=KATOLISCHEN KIRCHE,
DER HEILIGEN KIRCHENVÄTER, UND DER BERÜHMTESTEN
KATOLISCHEN SCHRIFTAUSLEGER NEBST EIGNEN
BEMERKUNGEN ERLÄUTERT VON HEINRICH BRAUN DER
GOTTESGELEHRTHEIT DOKTOR, SR. PÄPSTLICHEN HEILIGKEIT
CONSULTOR S. CONGREGATIONIS INDICIS, SR.
CHURFÜRSTL. DURCHLEUCHT ZU PFALZBAIERN WIRKLICH
GEISTLICHEN, UND BÜCHERCENSURRATHE, DES**

HOHEN MALTHESER RITTERORDENS KOMMENTHUR ZU AHAM, KAPITULARCHORHERRN BEY DEM CHURFÜRSTL. COLLEGIATSTIFTE ZU U.L. FRAU IN MÜNCHEN, CHURFÜRSTL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN MÜNCHEN, UND VERSCHIEDENER ANDERER GELEHRTER GESELLSCHAFTEN MITGLIEDE. I BAND. DIE BÜCHER GENESIS UND EXODUS. MIT ERLAUBNISS EINES HOCHW. ORDINARIATS. AUGSBURG BEY MATTHÄUSRIEGERS SEL. SÖHNEN. 1789.

— 1 f. albă + XXXII p. + 653 p. + 2 f. albe

— 22,5 × 14

— O: 17,5 × 10,7

— Legătura originală — piele brună. Cotor pe cinci nervuri profilate, ornamente din motive fitomorfe și geometrice imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat: *DIE HEILIGE SCHRIFT DES ALTEN TESTAMENTS I BAND DIE BÜCHER GENESIS UND EXODUS*; pielea deteriorată la cap și picior. Pielea pe coperte roasă la colțuri și pe muchii, iar jos, stânga prezintă găuri de zbor pe coperta unu, ca și pe coperta doi pe întreaga suprafață.

— În fața textului de bază se dă dedicația pentru Karl de Wirtemberg (semnată de autor, München, 30 mai 1789); *APPROBATIO* (semnată de Ios. Ant. Steiner — „Librorum censor“); *VORREDE* (30 mai 1789); *TABELARISCHER INBEGRIFF DER BÜCHER GENESIS UND EXODUS; EINLEITUNG ZU DEM ERSTEN BUCHE MOSIS*.

Text general în l. germană (alfabet german), l. latină (alfabet latin de bază) așezat pe două coloane și structurat pe capitole; note la fiecare capitol, comentând, în l. germană, verseturile aferente numerotației; colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral, la p.; signatura, cifre arabe de la 2 la 5 precedate de asterisc — între p. VII—XXXII, apoi majuscule germane urmate parțial de minuscule și numerotate cu cifre până la cinci; reclama.

Pe p. II, gravură reprezentând o scenă de inspirație biblică, având la bază un text — un verset din Evanghelia lui Matei, 7/12; cap ornat; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 643—644, 629—630), cu pete de umezeală pe zone întinse. Tranșa netedă, roz.

— Pe p. I, cifre scrise dezordonat: 806, 4963, 17, 135, 136. Pe pt., două parafe ovale cu text (tuș negru): *BUK: SEM: BIBLIOTHEK*, respectiv *BIBLIOTHECA SEMINARIALAE DHIN CERNEUTI*.

Nr. 73
CHRYSOSTOMUS, JOHANNES

BEC
Cota: 9352/DP 3798

DES HEILIGEN JOHANNES CHRISOSTOMUS KIRCHENVATERS UND ERZBISCHOFS ZU CONSTANTINOPEL REDEN

ÜBER DAS EVANGELIUM DES HEILIGEN JOHANNES UND MIT EINIGEN ANMERKUNGEN VERSEHEN VON EULOGIUS SCHNEIDER, PROFESSOR DER SCHÖNEN WISSENSCHAFTEN AN DER KURFÜRSTL. UNIVERSITÄT ZU BONN. ZWEITER THEIL. AUGSBURG 1789. BEI EBERHARD KLETTS SEL. WITTWE UND FRANCKS.

— f. nenum. + 400 p.

— 20,5×13

— O: 15×8,3

— Legătura originală — hârtie groasă gri, degradată. Cotor neted.

— Conține, la început, *VERZEICHNISS DER IN DIESEM ZWEITEN BANDE ENTHALTENEN REDEN*; apoi textul de bază structurat pe 29 capitole (prelegeri).

— Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi); note în l. germană, cu exemplificări în l. ebraică (alfabet ebraic), l. greacă (alfabet grec); colontitul cu minuscule, la capitol; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 321—322), netăiată, cu pete brune pe zone întinse, ruptă la colțul de jos între p. 385—400. Tranșa prezintă bărbii.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 2623, lângă ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECĂ*.

— GRAESSE II p. 151. GR. ENCICL. XI p. 321.

Nr. 74

KUNRAB, JOHANN GOTTLIEB

BEC

Cota: 11601/DP 3851

ANLEITUNG ZUM STUDIUM DER TECHNOLOGIE ODER KURZE UND FASSLICHE BESCHREIBUNG VERSCHIEDENER KUNSTE UND HANDWERKER, VON JOHANN GOTTLIEB KUNRAB, MIT GENEHMIGUNG DER K.K. ZENSUR. BRÜNN, GEDRUCKT BEI JOHANN SILVESTER SIEDLER, 1789.

— 1 f. albă + 17 f. nenum. + 426 p. + 1 f. albă

— 16,5×11

— O: 12,5×7,2

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente florale și geometrice imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond ocru: *BEKMANN TECHNOLOGIE*.

— Textul de bază (precedat de *VORREDE*) este structurat pe 33 capitole (acestea pe subcapitole) numerotate.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 4; reclama.

Vignete; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 135—136, 207—208), cu pete brune pe zone întinse; găuri de zbor traversează corp carte; f. unu albă parțial ruptă. Tranșa netedă, roșie.

— Pe pt., cu cerneală neagră, autograf posesor; mai jos, ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată la p. 15, 55, 77).

Nr. 75

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

MICS(R)

Cota: 9000/4835

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDS DER AKADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITTLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄSSEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND ORDENTL. PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT, UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHECAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. ERSTER THEIL. MIT ALLERGNÄDIGSTEM CHURFÜRSTL. SÄCHSISCHEN PRIVILEGIO. LEIPZIG, 1789. BEY SIEGFRIED LEBRECHR CRUSIUS.

— 59 p.+900 p.

— 20,5×12,5

— O: 15,5×8

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună (roasă la picior), ornamente cu motive fitomorfe în presă, text imprimat negru: *MILLOT UNIVERSALHISTORIE* 11. Coperte carton presat bej, ros pe munchii și la colțuri.

— Textul de bază prezintă evenimentele dintre 1763 și 1778, și este precedat de *VORREDE* (semnat *WILHELM ERNST CHRISTIANI*, Kiel, noiembrie 1789), *VERZEICHNISS DES INHALTS*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; titluri de paragrafe, marginal; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la cinci; reclama.

Capete ornate; vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată, v. p. 301—302, cu pete brune. Tranșa netedă, marmorată gri.

— Pe fg. unu Vo, cu pastă albastră, text: *DONATIE VALERIU LEU*. Pe pt. 2, cu pastă albastră, cifra 1719 tăiată cu o linie. La p. 895, parafă, tuș albastru, text: *MUZEUL JUD. REȘIȚA*.

— GRAESSE IV p. 528. GR. ENCICL. XXIII p. 997.

1790

Nr. 76

BEC

Cota: 13146/DP 3816

PREDIGTEN ÜBER DIE GANZE CHRISTLICHE MORAL. AUS DEN WERKEN DER BESTEN DEUTSCHEN REDNER GESAMMLET. DRITTER BAND. DRITTE AUFLAGE. GIESSEN BEY JOHANN CHRISTIAN KRIEGER DEM JÜNGERN 1790.

— VII p.+712 p.

— 19,3×13

— O: 13,8×8,5

— Legătura originală — carton culoare neagră. Cotor neted, text imprimat auriu pe fond ocre: *PREDIGTEN ÜBER DIE CHRISTLICHE MORAL*. Carton ros pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază, structurat pe capitole numerotate de la 6 la 23, este precedat de *VERZEICHNISS DER IN DIESEM DRITTEN BANDE BEFINDLICHEN PREDIGTEN*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; colontitlul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vigneta (ca marcă a casei editoriale purtând inițiala K — *KRIEGER*).

Hârtie filigranată (v. p. 183—184) pe alocuri cu pete brune. Tranșa netedă, aurie.

Nr. 77

BEC

SAILER, JOHANN MICHAEL

Cota: 11243/DP 3813

PREDIGTEN BEY VERSCHIEDENEN ANLASSEN GEHALTEN VON J. M. SAILER. ERSTER BAND ENTHÄLT IST BLOSS GESAMMELTE, EINZELN SCHON GEDRUCKTE, PREDIGTEN. MIT GENEHMIGUNG DES HOCHWÜRDIGSTEN ORDINARIATS ZU AUGSBURG. MÜNCHEN, BEY JOSEPH LENTNER, BUCHHÄNDLER. 1790.

— 8 f. nenum.+494+8 f. nenum.

— 19,5×12

— O: 14,5×8,1

— Legătura originală — carton gri-verzui. Cotor neted, carton ros la cap și picior, text imprimat auriu pe fond negru: *SAILER PREDIGTEN I*.

— Conține 15 predici între 1785—1790. Textul predicilor este precedat de dedicația către *HERRN PHARRER HEGGELIN IN WARTHAUSEN; VORREDE; INHALT; APPROBATIO* (în l. latină, sub semnătura Thomas Josephus de Haiden și Joseph. Anton. Steiner), iar la final, *REAL — REGISTER*.

Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi); note la subsol în l. germană și în l. latină (alfabet latin de bază); fiecare predică are o ft. proprie; în loc de colontitlu, două linii paralele; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (3); vignete (6); inițiale simple.

Hârtie filigranată marca *OBERBACH* (v. p. 457—458).

— Pe f. 1 nenum. Ro, p. 187, 239, ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA*. Pe fg. doi, Ro, cu cerneală neagră, însemnări de posesor în l. germană; alături, cu creion chimic, cifra 145.

— GR. ENCICL. XXIX p. 74.

Nr. 78

SAILER, JOHANN MICHAEL

BEC

Cota: 11244/DP 3814

PREDIGTEN BEY VERSCHIEDENEN ANLÄSSEN GEHALTEN VON J.M. SAILER. ZWEITER BAND ENTHÄLT NEUE, BISHER UNGEDRUCKTE, PREDIGTEN. MIT GENEHMIGUNG DES HOCHWÜRDIGSTEN ORDINARIATS ZU AUGSBURG. MÜNCHEN, BEY JOSEPH LENTNER, BUCHHANDLER. 1790.

— 470 p.

— 19,5×12

— O: 13,8×8,2

— Legătura originală — carton presat gri. Cotor neted, text imprimat auriu pe etichetă neagră: *SAILER PREDIGTEN 2*. Carton coperte ros pe muchii.

— Textul de bază, structurat pe 24 capitole (predici), este precedat de dedicație (*HERRN VON RUOESCH*): *AN DEN LESER* 20 febr. 1790, iar la sfârșit: *INHALT; REGISTER; VERBESSERUNGEN*.

Textul general în l. germană (alfabet german); în loc de colontitlu, două linii scurte paralele; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la cinci; reclama.

Cap ornat; vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 373—374) pe alocuri cu pete brune.

— Pe fg. Ro, însemnare de posesor în l. germană. Pe pt. cu cerneală brună, cifra 158 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 135).

— GR. ENCICL. XXIX, p. 74.

1791

Nr. 79

BEC

LANGSTEDT, FRIEDRICH LUDWIG

Cota: 9647/DP 3843

GRUNDRISS DER ALLGEMEINEN WELT=VÖLKER=UND ERDKUNDE NEBST EINER KURZEN LITTERATURGESCHICHTE IN TABELLEN, VON FRIEDRICH LUDWIG LANGSTEDT. HANNOVER, IM VERLAGE DER HELWINGSCHEN HOFBUCHHANDLUNG, 1791.

— 15 f. nenum. + 714 p.

— 18×11,5

— O: 13,4×7,8

— Legătura originală. Cotor pe două nervuri, carton gri (degradat). Coperte scoarțe lemn cașerate cu hârtie groasă gri (roasă pe porțiuni întinse).

— În fața textului de bază: dedicație (pentru Ludwig Ernst Heinrich von Goerz și Dorothea Marie Caroline von Goerz), un cuvânt al autorului (Ienner 1791); *VORBERICHT* (1791); *BERICHTIGUNGEN UND ZUSATZE*. În continuare, textul de bază conține o secțiune de istorie (evenimente și personalități până la 1785), capitolul *ALLGEMEINE LITTERATUR-GESCHICHTE*, cu *VON DEM URSPRUNG DER NATIONEN, GESETZE, REGIERUNG UND HANDLUNG*, iar în final *GEOGRAPHISCHE TABELLE*.

Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi) așezat pe alocuri în tabele cu liniatură pe patru coloane; colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate; vignete.

Hârtie filigranată, cu pete de umezeală, cu file îndoite la colțuri. Forzaț unu lipsă. Tranșa netedă cu vagi urme de culoare aurie.

— Pe coperta unu interior, cu cerneală neagră, cifra 404, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 17, 265). Pe forzaț doi, interior, cu cerneală neagră, însemnare posesor în l. franceză, descifrabilă doar parțial: *LETTRE D'UN SEIGNEUR ANGL (. .) LONDON 1796*.

Nr. 80

BEC

Cota: 13377/DP 3820

PREDIGTEN ÜBER DIE GANZE CHRISTLICHE MORAL. AUS DEN WERKEN DER BESTEN DEUTSCHEN REDNER GESAMMLET. ERSTER BAND. DRITTE VERBESSERTE AUFLAGE. GIESSEN BEY IOHANN CHRISTIAN KRIEGER 1791.

— X P. — 736 p.

— 19,2×12,5

— O: 13,2×8,3

— Legătura originală — carton cașerat cu hârtie decorativă neagră. Cotor neted, text auriu imprimat auriu pe fond ocră: *PREDIGTEN ÜBER DIE CHRISTLICHE MORAL*. Cotor coperte ros pe muchii și la colțuri.

— Conține, la început, dedicație pentru Casa princiară, doamnei Luise Caroline Henriete prințesa de Hessen (sub semnătura Justus Balthasar Müller — Giessen, 18 noiem. 1790); *VORREDE* (din partea editurii); *VERZEICHNISS DER IN DIESEM ERSTEN BAND BEFINDLICHEN PREDIGTEN*. În continuare, textul de bază structurat pe 13 capitole.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; semnatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); vigneta (pept.); inițiale simple; ornamente cu semne tipografice la sfârșit de capitole.

Hârtie filigranată, pe alocuri cu pete brune.

Nr. 81

BEC

Cota: 13319/DP 3819

PREDIGTEN ÜBER DIE GANZE CHRISTLICHE MORAL. AUS DEN WERKEN DER BESTEN DEUTSCHEN REDNER GESAMMLET. VIERTER BAND. DRITTE VERBESSERTE AUFLAGE. GIESSEN BEY IOHANN CHRISTIAN KRIEGER 1791.

— VIII p. + 727 p.

— 19,5×12

— O: 14,5×8,3

— Legătura originală — carton cașerat cu hârtie decorativă neagră. Cotor neted, text imprimat pe fond ocră: *PREDIGTEN* [restul textului este acoperit de o șuviță de hârtie lipită pe cotor]. Carton coperte ros pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază, structurat pe 19 capitole, este precedat de *VERZEICHNISS*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane urmate parțial de minuscule și numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignete (3); inițiale simple; ornamente din semne tipografice.

Hârtie filigranată (v. p. 653—654) cu pete brune mărunte, pe alocuri file îndoite la colțuri. Goldsnit.

Nr. 82

BEC

Cota: 13318/DP 3818

PREDIGTEN ÜBER DIE GANZE CHRISTLICHE MORAL. AUS DEN WERKEN DER BESTEN DEUTSCHEN REDNER GESAMMELT. FÜNFTER BAND. DRITTE VERBESSERTE AUFLAGE. GIESSEN BEY JOHANN CHRISTIAN KRIEGER 1791.

— VIII P. + 760 p.

— 19×12

— O: $14,5 \times 8,4$

— Legătura originală — carton negru. Cotor neted, text imprimat pe fond ocru: *PREDIGTEN*. Carton coperte ros pe muchii.

— La început, se dă sumarul, apoi textul de bază structurat pe capitole potrivit destinației predicilor.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane urmate parțial de minuscule și numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vignete (2); inițiale simple; ornamente din semne tipografice.

Hârtie filigranată (v. p. 145—146, 357—358) cu frecvente pete brune. Goldsnit.

Nr. 83

BEC

Cota: 13317/DP 3817

PREDIGTEN ÜBER DIE GANZE CHRISTLICHE MORAL. AUS DEN WERKEN DER BESTEN DEUTSCHEN REDNER GESAMMELT. SECHSTER UND LETZTER BAND. DRITTE VERBESSERTE AUFLAGE. MIT DEN DAZU GEHÖRIGEN REGISTERN. GIESSEN BEY JOHANN CHRIS-KRIEGER 1791.

— 2 f. nenum. + 743 p. + 1 f. nenum.

— 19×12

— O: 14×8,4

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, text ilizibil pe fond maro.

— Textul de bază este structurat pe 18+3 capitole.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignetă (pe pt.).

Hârtie filigranată, cu pete de umezeală. Tranșa netedă aurie.

Nr. 84

REIMARUS, HERMANN SAMUEL

BEC

Cota: 8806/DP 3807

**HERMANN SAMUEL REIMARUS PROFESSOR IN HAMBURG
ABHANDLUNGEN VON DEN VORNEHMSTEN WAHRHEITEN
DER NATÜRLICHEN RELIGION. SECHSTE AUFLAGE.
DURCHGESEHN, UND MIT EINIGEN ANMERKUNGEN BE-
GLEITET VON JOH. ALB. HEINR. REIMARUS DER ARZE-
NEYGELAHRTHEIT DOCTOR. HAMBURG, VERLAGT VON
KARL ERNST BOHN. 1791.**

— 14 f. nenum. + 700 p. + 13 f. nenum.

— 21×13

— O: 14,2×8,3

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente din motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu: *H. S. REIMARUS ABHANDLUNG*. Coperte carton marmorat (ros pe muchii), colțare piele brună uzată.

— Conține, la început, *VORBERICHT DES HERAUSGEBERS*, sub semnătura autorului, Hamburg, 1791, apoi *VORREDE* și *INHALT*. În continuare, textul de bază, structurat pe zece capitole (numerotate cu cifre romane), iar acestea în diviziuni numerotate cu cifre arabe.

Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi); note la subsol în l. germană; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Pe f. unu nenum. Vo, gravură portret în medalion rotund, cu inscripția dedesubt: *HERMANN SAMUEL REIMARUS PROFESSOR IN HAMBURG GEB. 1694 22 DEC (A.JT.), GEST. 1768 1 MAT*. Gravura semnată dreapta jos: *J. C. G. FRITZSCH. 1780*.

Hârtie filigranată (v. p. 169—170), cu pete de umezeală.

În colofon, se dă informația despre tipar: *GEDRUCKT IN CHEMNITZ, BENJ. C. WESSELHÖFT*.

— Pe pt., sus, cu cerneală neagră, însemnare posesor: *BIBL. OLARIU NR. 84*.

— GR. ENCICL. XXVIII, p. 313. MAYERS XIII, p. 531.

Nr. 85

BEC

Cota: 13506/DP 4296

HERMANN, VOR NORDENSCHILD GENANNT VON UNSTERN. ALS ANHANG UND NACHTRAG ZUM DEUTSCHEN ALCIPIADES. ZWEITER THEIL. WIEN, BEY FRANZ HAAS, BUCHHÄNDLER 1792. [GEDRUCKT BEI B. PH. BAUER].

— 1 f. nenum. + 252 p.

— 17×10,5

— O: 12,7×7,2

— Legătura originală — cotor carton (ros la cap și la picior); coperte carton pe table de lemn (carton rupt parțial pe coperta unu făcând vizibilă tabla de lemn). Legătura parțial desolidarizată.

— Textul de bază este împărțit în trei părți (acte), urmat de un scurt *BESCHLUSS*.

Text general în l. germană (alfabet german); fiecare act este precedat de câte un motto — din Boscan (în l. italiană, alfabet latin de bază), Aristotel (în l. greacă, alfabet grec), și respectiv la act 3 tot din Aristotel (în l. italiană, alfabet latin de bază); fără colontitlu; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane urmate de cifra 2 din opt în opt file; fără reclama.

Hârtie filigranată (v. p. 17—18), cu pete brune și amprente digitale. Fascicule desprinse. Forzaț unu sfâșiat sus, dreapta. Tranșa netedă, roasă și cu pete negre.

Informația despre tipar e luată din colofon.

— Pe forzaț unu Ro, cu cerneală neagră, ex-libris (autograf): *MICHAEL HULLITA, CARANSEBEȘ, 1853* (reluare pe forzaț doi Vo). Pe forzaț unu și forzaț doi însemnări de lectură în l. franceză și în l. germană (datate 1840). Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1335 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 19 și 45); mai jos, cu cerneală neagră, cifre scrise dezordonat; jos cu creion pe p. 252.

1792

Nr. 86

BEC

SAILER, JOHANN MICHAEL

Cota: 11245/DP 3815

PREDIGTEN BEY VERSCHIEDENEN ANLÄSSEN, GEHALTEN VON J. M. SAILER. DRITTER BAND, ENTHÄLT NEUE, BISHER UNGEDRUCKTE, PREDIGTEN. MIT GENEHMIGUNG DES HOCHWÜRDIGSTEN VIKARIATS ZU AUSBURG. MÜNCHEN, BEY JOSEPH LENTNER, BUCHHÄNDLER. 1792.

— 10 f. nenum. + 528 p. + 6 f. nenum.

— 19,5×12

— O: 14×8,2

— Legătura originală — carton cașerat verde. Cotor neted (degradat la cap), text imprimat auriu pe etichetă neagră: *SAILERS PRE-DIGTEN 3*.

— Înaintea paginii de titlu se dă titlul general al culegerii: *PRE-DIGTEN AN EINIGEN SONNTAGEN, FESTTAGEN, UND BEY VERSCHIEDENEN ANDERN ANLÄSSEN, GEHALTEN VON J. M. SAILER. NEUESTE SAMLUNG, MIT GENEHMIGUNG DES HOCHWÜRDIGSTEN VIKARIATS ZU AUGSBURG. MÜNCHEN, BEY JOSEPH LENTNER, BUCHHÄNDLER, 1792*.

Înaintea textului de bază (structurat pe patru capitole), se dă *APPROBATIO* (în l. latină, alfabet latin de bază), dedicația urmată de textul unui psalm, respectiv *VORREDE* și *INHALT*, iar la sfârșit *REGISTER* (de nume proprii).

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); în loc de colontitlu, două linii scurte paralele; coloncifrul sus, lateral; semnatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

La început de capitole, ornamente din semne tipografice; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 263—264, 265, 266), cu pete de umezeală pe filele de la final.

— Pe forțaț, cu cerneală neagră, însemnare de lector în l. germană. Pe f. unu nenum. cifra 158, cu cerneală neagră, lângă ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe f. 2 nenum. Ro).

— GR. ENCICL. XXIX, p. 74.

1793

Nr. 87

MICS(R)

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 9000/DP 4857

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDS DER AKADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITTLER UND NEUE ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄSSEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND ORDENTL. PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHEKAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. ZWÖLFTER THEIL. MIT ALLERGNÄDIGSTEM CHURFÜRSTL SACHSISCHEN PRIVILEGIO. LEIPZIG, 1793, BEY SIEGFRIED LEBRECHT CRUSIUS.

— 66 p. + 942 p. + 1 f. nenum. + 256 p.

— 20×12,5

— O: 15,2×8,9

— Legătura originală. Cotor neted, pânză maro roșcat, ornamente din motive fitomorfe imprimate cu negru, text imprimat negru: *MILLOT UNIVERSALHISTORIE* 12. Coperte carton presat ros pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază (prezentând cronologia evenimentelor între anii 1778—1786) este precedat de *VORREDE* (semnat Wilhelm Ernst Christiani, Kiel, oct. 1792), *VERZEICHNISS DES INHALTS* (der neuesten Universalhistorie): La sfârșit, cu paginație autonomă și foaie de titlu proprie: *ALLGEMEINES REGISTER ÜBER DES SEL. HERRN ABT. MILLOT UNIVERSALHISTORIE, NACH DER DEUTSCHEN UEBERSESSUNG UND DEN DERSELBEN BEY GEFÜGTEN ANMERKUNGEN UND ZUSÄSSEN. UEBERSEHEN UND HERAUSGEGEBEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI. LEIPZIG, BEY SIEGFRIED LEBRECHT CRUSIUS, 1788.*

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note (precedate de asterisc) în l. germană și l. latină (alfabet latin de bază); titluri de paragrafe și anii de referință, marginal; colontitlul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Cap ornat; vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 125—128, 137—138), pe alocuri cu pete de umezeală. Tranșa netedă, marmorată bej cu gri.

— Pe forțaț unu Ro, cu pastă albastră: 9000/4857 pe ștampilă rotundă, tuș mov, text ilizibil; mai jos, parafa tuș albastru, text: *MUZEUL JUD. REȘIȚA* (repetată pe forțaț doi Ro).

— GRAESSE IV, p. 528. GR. ENCICL. XXIII, p. 997.

1794

Nr. 88

FICHTE, JOHANN GOTTLIEB

BEC

Cota: 13094/DP 3834

GRUNDLAGE DER GESAMMTEN WISSENSCHAFTSLEHRE ALSHANDSCHRIFT FÜR SEINE ZUHÖRER VON JOHANN GOTTLIEB FICHTE. LEIPZIG, BEI CHRISTIAN ERNST GABLER. 1794.

— XII p. + 340 p.

— 20×12,5

— O: 14,2×8,4

— Legătura originală. Cotor pânză, ornamente lineare imprimate auriu, text imprimat auriu (estompat): *FICHTE WISSENSCHAFTSLEHRE.*

— Textul de bază, precedat de *VORREDE*, este împărțit în trei secvențe (*GRUNDSÄTZE DER GESAMMTEN WISSENSCHAFTSLEHRE*;

GRUNDLAGE DES THEORETISCHEN WISSENS; GRUNDLAGE DER WISSENSCHAFT DES PRAKTISCHEN), respectiv în 11 capitole, fiecare divizat în paragrafe numerotate.

Text general în l. germană (alfabet latin de bază); note la subsol precedate de asterisc; signatura, majuscule latine numerotate cu cifre până la 5; în loc de colontitlu, o linie scurtă; coloncifrul sus, lateral; reclama.

Inițiale simple la începutul fiecărei părți.

Hârtie filigranată cu frecvente pete brune pe zone întinse. Tranșa netedă, gri șters.

— Pe pt., cu cerneală neagră, cifra 1507 subliniată, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 33). Mai jos, cu cerneală neagră, autograf: *MUSTA*.

— GRAESSE II 575. GR. ENCICL. XVII, p. 407. MAYERS VI, p. 758.

Nr. 89

BEC

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 9740/DP 4779

ALLGEMEINES REGISTER ÜBER DES SEL. HERRN ABT MILLOT UNIVERSALHISTORIE, NACH DER DEUTSCHEN ÜBERSETZUNG UND DEN DERSELBEN BEYGEFÜGTEN ANMERKUNGEN UND ZUSÄTZEN. UEBERSEHEN UND HERAUSGEGEBEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI KÖNIGL. DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHECAR DER KÖNIGL. UNIVERSITÄT ZU KIEL. WIEN, 1794. BEY FRANZ HAAS, BUCHHÄNDLER.

— 356 p.

— 23×14

— O: 15,4×7,2

— Legătura originală — carton gri, deteriorat la cotor (cap și picior).

— Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); colontitlul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Hârtie filigranată v. p. 29—30 cu pete brune mărunte pe zone întinse și amprente digitale. Tranșa prezintă bărbii.

— Pe pt. ștampilă ovală, tuș gri, text: *SOCIETATEA CLERICILORU CARANSEDEȘIU* repetată pe p. 49, iar mai jos, cu cerneală brună, autograf: *WERNER*.

— GRAESSE IV, p. 528. GR. ENCICL. XXIII, p. 997.

Nr. 90

BEC

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 13321/DP 3837

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDS DER ACADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄTZEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHECAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. ERSTER BAND. WIEN, 1794. BEY FRANZ HAAS, BUCHHÄNDLER [GEDRUCKT MIT B. PH. BAUERSCHEN SCHRIFTEN].

— 16 p. — XXII P. — 1 f. nenum. — 298 p.

— 22,5×14

— O: 15,8×9,6

— Legătura originală — carton gri, decolorat, degradat pe cotor și muchii. Fascicule desprinse.

— Precedat de *VORREDE* (semnat Wilhelm Ernst Christiani, Kiel, martie 1777); *VERZEICHNISS DES INHALTS ODER DER MATERIE*; *EINLEITUNG IN DIE GESCHICHTE*, textul de bază prezintă evenimente și personalități de istorie veche.

Text general în l. germană alfabet german; note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; marginal, titluri de paragrafe; colontitlul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Capitolele sunt separate prin linii orizontale.

Hârtie filigranată v. p. 265—274, pe alocuri cu pete brune. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe pt. stampilă ovală, tuș gri, text: *SOCIETATEA CLERICILORU CARANSEBEȘIU*. Mai jos, cu cerneală brună, autograf posesor: *WERNER*,

— *GRAESSE* IV, p. 528. *GR. ENCICL.* XXIII, p. 997.

Nr. 91

BEC

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 9735/DP 3791

DES HERRN ABT MILLOT, MITLIEDS DER ACADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄTZEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND

ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTEKAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. ACHTER BAND. WIEN, 1794. BEY FRANZ HANZ BUCHHANDLER [GEDRUCKT BEY PH. BAUER]

— XVI p. + 399 p.

— 22,5×14

— O: 15,8×9,2

— Legătura originală — carton gri (uzat). Cotor neted (carton degradat la picior).

— Textul de bază, precedat de *VORREDE* (sub semnătura *WILHELM ERNST CHRISTIANI*, Kiel, febr. 1785), *VERZEICHNISS DES INHALTS DES ACHTEN BANDES* —, expune evenimentele între 1589 și 1686.

Text general în l. germană (alfabet german de trei mărimi); note la subsol în l. germană; marginal, titluri la subcapitole și paragrafe; colontitlul la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane urmate de cifra 2 la interval de opt file; reclama.

— Pe p. II, gravură reprezentând scena din timpul răscoalei din Boemia, în 1618 (semnat *WEINRAUCH*).

Hârtie filigranată (v. p. 9—10), cu pete brune și pe alocuri netăiată. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe pt. ștampilă ovală, tuș gri, text: *SOCIETATEA CLERICILORU CARANSEBEȘIU*. Mai jos, cu cerneală brună, autograf: *WERNER*.

— GRAESSE IV, p. 528. GR. ENCICL. XXIII, p. 997.

Nr. 92

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

BEC

Cota: 13446/DP 3810

DES HERRN ABT MILLOT, MITLIEDS DER ACADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITTLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄTZEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTEKAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. NEUNTER BAND. WIEN, 1794. [GEDRUCKT BEY PH. BAUER]

— XVI p. + 478 p.

— 22,5×14

— O: 16×9,3

— Broșat, hârtie gri, roasă. Cotor neted.

— Textul de bază, precedat de *VORREDE* (semnat Wilhelm Ernst Christiani, Kiel, april 1787), *VERZEICHNISS DES INHALTS DES NEUENTEN BANDES* —, tratează evenimentele dintre anii 1680 și 1740 până la p. 374, iar în continuare, până la sfârșit, studiul *GRUNDRISS DER CHRISTLICHEN RELIGIONS UND KIRCHENGESCHICHTE* (...) *VON WILHELM ERNST CHRISTIANI*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; marginal, titluri scurte la capitole și paragrafe; colontitlul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane urmate de cifra 2 din opt în opt file.

Inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 441—442, 459—460), pe alocuri cu pete brune. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe pt. stampilă ovală, tuș gri, text: *SOCIETATEA CLERICILORU CARANSEBEȘIU*, iar mai jos, cu cerneală brună, autograf posesor: *WERNER*.

— GRAESSE IV, p. 528. GR. ENCICL. XXIII, p. 997.

Nr. 93

BEC

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 9736/DP 3792

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDES DER ACADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER MITTLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄTZEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN JUSTIZRATH UND ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHEKAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. EILFTER BAND. WIEN, 1794. BEY FRANZ HANZ BUCHHANDLER. [GEDRUCKT BEY PH. BAUER].

— XVI p. + 391 p.

— 22,5×14,5

— O: 16,3×9,3

— Legătura originală — carton gri. Cotor neted, carton ros la picior.

— Fiind precedat de *VERZEICHNISS DES INHALTS DIESES EILFTEN BANDES*, textul de bază prezintă evenimentele începând cu războiul de 30 de ani și până la 1762.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; marginal, titluri de subcapitole și paragrafe; signatura, majuscule germane urmate de cifra 2 din 8 în 8 f.; colontitlul la capitol; coloncifrul sus, lateral; reclama.

Hârtie filigranată (v. p. 239—240), pe alocuri netăiată, file inegale din legare, pete brune pe zone restrânse. Tranșa prezintă bărbi. Foaia de gardă unu a fost ruptă, rămânând doar un rest la cotor.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— Pe pt., cu cerneală brună, autograf posesor: *WERNER*: tot aici și pe p. 8, ștampilă ovală, tuș gri, text: *SOCIETATEA CLERICILORU CARANSEBESIU*.

— GRAESSE IV p. 528. GR. ENCICL. XXIII p. 997.

Nr. 94

BEO

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 9738/DP 3794

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDS DER ACADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITTLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄTZEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN IUSTIZRATH UND ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHECAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. DREYZEHNTER BAND. WIEN, 1794. BEY FRANZ HANZ BUCHHANDLER [GEDRUCKT BEY PH. BAUER].

— XVI. p. + 447 p.

— 23×14,5

— O: 15,5×9,1

— Legătura originală — carton gri. Cotor neted, carton ros la cap și picior.

— Textul de bază, precedat de *VERZEICHNISS DES INHALTS DES DREYZEHNTEN BANDES*, prezintă evenimentele dintre anii 1772 și 1778.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană și l. franceză (alfabet latin de bază); colontitulul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane din 8 în 8 p. urmate de cifra 2.

Hârtie filigranată, cu pete brune pe zone restrânse. Tranșa prezintă bărbi. Lipsă foaia de gardă unu.

— Pe pt., ștampilă ovală, tuș gri, text: *SOCIETATEA CLERICILORU CARANSEBESIU*. Mai jos, cu cerneală neagră, autograf posesor: *I. BARTOLOMEIU*, iar dedesubt, cu cerneală brună, ex-libris autograf: *WERNER*. Alături, cu creion negru, cifra 13.

— GRAESSE IV p. 528. GR. ENCICL. XXIII p. 997.

Nr. 95

BEC

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 9739/DP 3795

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDS DER ACADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITTLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZUSÄTZEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN IUSTIZRATH UND ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELTWEISHEIT, BE-REDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHE-KAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. VIER-ZEHNTER BAND. WIEN, 1794. BEY FRANZ HANZ BUCH-HANDLER. [GEDRUCKT BEY PH. BAUER].

— XXIII p.+496 p.

— 22,5×14,5

— O: 15×9,1

— Legătura originală — broșat hârtie gri. Cotor neted.

— După un cuvânt introductiv, sunt prezentate evenimentele cu-prinse între anii 1778 și 1780.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană; marginal, titluri de subcapitole și anii de referință; colon-titul la subcapitole; coloncifru sus, lateral; signatura (din 8 în 8 file), minuscule, apoi majuscule germane urmate de cifra 2 (la epuizarea alfa-betului mare, majuscula este urmată de minusculă și de cifra 2).

Pe fg. unu Vo, gravură (13,5×8,7) reprezentându-l pe căpitanul Cook în expediția sa (după cum rezultă din textul scris caligrafic sub imagine). În stânga imaginii, semnat *WEINRAUCH*, Wiennae, 1794.

Hârtie filigranată, pătată pe alocuri. File inegale din legătură. Tranșa prezintă bărbii.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— Pe pt. și pe p. 8, ștampilă ovală, tuș verzui, text: *SOCIETATEA CLARICILORU CARANSEBESIU*. Pe pt. cu cerneală brună, autograf posesor: *WERNER*.

— GRAESSE IV p. 528. GR. ENCICL. XXIII p. 997.

Nr. 96

BEC

MILLOT, CLAUDE FRANÇOIS XAVIER ABT.

Cota: 9815/DP 3796

DES HERRN ABT MILLOT, MITGLIEDS DER ACADEMIE ZU LYON. UNIVERSALHISTORIE ALTER, MITTLER UND NEUER ZEITEN. AUS DEM FRANZÖSISCHEN. MIT ZU-SÄTZEN UND BERICHTIGUNGEN VON WILHELM ERNST CHRISTIANI, KÖNIGLICH DÄNISCHEN WIRKLICHEN IUS-

TIZRATH UND ORDENTLICHEN PROFESSOR DER WELT-WEISHEIT, BEREDSAMKEIT UND GESCHICHTE, WIE AUCH BIBLIOTHECAR DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZU KIEL. FÜNFZEHNTER BAND. WIEN, 1794. BEY FRANZ HANZ BUCHHANDLER [GEDRUCKT BEY PH. BAUER].

— XX f. nenum. — 246 p.

— 23×14

— O: 15,5×9

— Legătura originală — carton gri. Cotor neted.

— La început se dă *VERZEICHNISS DES INHALT DER NEUESTEN UNIVERSALHISTORIE*, apoi textul de bază care prezintă evenimentele dintre anii 1781 și 1786.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol în l. germană și l. engleză (alfabet latin de bază); marginal, titluri de subcapitole și paragrafe, ca și anii de referință: signatura, majuscule germane din 8 în 8 file, urmate de cifra 2.

Hârtia filigranată, pe alocuri netăiată, cu pete brune. Tranșa prezintă bărbi.

Informația despre tipar e luată din colofon.

— GRAESSE IV p. 528. GR. ENCICL. XXIII p. 997.

1795

Nr. 97

BINGHAM, JOSEPH

BEC

Cota: 13472/DP 3821

JOSEPH BINGHAMS ALTERTHÜMER DER KIRCHE. EIN AUSZUG NACH DER ENGLISCHEN AUSGABE. VIERTER BAND [A]. CUM FACULTATE ORDINARIATUS AUGUSTANI. AUGSBURG, 1795. IN DER JOSEPH WOLFISCHEN BUCHHANDLUNG.

— 1 f. albă + 8 f. nenum. + 336 p. + 1 f. albă

— 19,5×12

— 14,5×8,5

— Legătura originală. Cotor neted, piele, ornamente cu motive fitomorfe și geometrice imprimate auriu, text imprimat auriu (citibil parțial): 4 BAND A. Coperte carton marmorat, colțare piele (roasă).

— Textul de bază, precedat de *VORREDE, UEBERSICHT DES VIERTEN BANDES*, este structurat pe cinci capitole și parțial din următorul;

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de minuscule între paranteze) în l. germană cu inserturi în l. latină (alfabet latin de bază); colontitlul cu minuscule la capitole; coloncifrul

sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama. Pe pt. text imprimat cu alfabet latin de bază: *CUM FACULTATE ORDINARIATUS AUGUSTANI*.

Pe pt. ilustrație (5,5×7) scena religioasă cu deviza: *CULTUS IMAGINUM RESTITUTUS*; capete ornate (3); vigneta; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 61—62, 69—70), cu pete negre pe zone restrânse și cu pete de apă între p. 233—236. Tranșa netedă, roșie.

— Pe prima f. albă Ro, cu cerneală neagră, cifrele: 2874; 734; 6909; 3471, toate tăiate cu o linie. Pe pt. cu cerneală neagră, semnătura de posesor: *PUȘCARIU*.

— GRAESSE I p. 427. GR. ENCICL. VI p. 886.

Nr. 98

BINGHAM, JOSEPH

BEC

Cota: 13473/DP 3822

JOSEPH BINGHAMS ALTERTHÜMER DER KIRCHE. EIN AUSZUG NACH DER ENGLISCHEN AUSGABE. VIERTER BAND [B] CUN FACULTATE ORDINARIATUS AUGUSTANI. AUGSBURG, 1795. IN DER JOSEPH WOLFISCHEN BUCHHANDLUNG.

— 1 f. albă + 337—684 p. + 2 f. albe

— 19,5×12

— O: 14,5×8,5

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună (roasă la picior și pe muchii), ornamente din motive fitomorfe și geometrice, text imprimat auriu lizibil doar parțial: 4 *BAND B*. Coperte carton marmorat, colțare piele roasă.

— Se continuă conținutul publicației cu nr. 97 (cota: 13472/DP 3821), după cum rezultă din textul de pe cotor, din coloncifrul care continuă tomul precedent și din caracteristicile tiparului. După textul de bază, se dă *EINIGE VERBESSERUNGEN*.

Text general în l. germană alfabet german; note la subsol (precedate de minuscule între paranteze) în l. germană cu inserturi în l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Vignetă (la sfârșitul textului de bază).

Hârtie filigranată (v. p. 603, 604) cu întinse pete de umezeală între p. 529—684. Tranșa netedă, roșie.

— Pe prima f. albă Ro, cifre scrise cu cerneală neagră: 2989, 734, 3470, 13473, iar pe Vo, cu cerneală neagră, autograf posesor: *PUȘCARIU PROF.* alt indiciu privind determinarea ca parte a doua a publicației de sub nr. 97.

— GRAESSE I p. 427. GR. ENCICL. VI p. 886.

Nr. 99

EICHHORN, JOHANN GOTTFRIED

BEC

Cota: 13045/DP 3811

LEITUNG IN DIE APOCRYPHISCHEN SCHRIFTEN DES ALTEN TESTAMENTS. VON JOHANN GOTTFRIED EICHHORN, KÖNIGL. GROSSBRITANNISCHEM HOFRATH UND PROFESSOR ZU GÖTTINGEN. LEIPZIG, IN DER WEIDMANN'SCHEN BUCHHANDLUNG, 1795.

— VI p.+1 f. nenum.+544 p.

— 21×12,5

— O: 14,8×8,3

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, text ilizibil imprimat auriu. Carton degradat la picior și ros pe muchii și la colțuri.

— După cuvânt introductiv semnat de autor (25 mai 1795), și *INHALT*, textul de bază e structurat pe zece capitole și urmat de *REGISTER* nume și termeni biblici și de *VERBESSERUNGEN*.

Text general în l. germană (alfabet german) și pe alocuri în l. latină (alfabet latin de bază), l. greacă (alfabet grec), l. ebraică (alfabet ebraic); așezarea textului pe o coloană și pe două coloane; note la subsol în l. germană, l. latină, l. greacă, l. ebraică; colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 19—20) cu frecvente pete brune. Tranșa netedă, roz.

— Pe pt. cu cerneală neagră, autograf posesor: *BIBL. OLARIU NR. 94*. Alături cu creion chimic, cifrele: 7655, 765.

Nr. 100

MARSH, HERBERT

BEC

Cota: 10581/DP 4340

HERBERT MARSH'S MITGLIEDES DES JOHANNIS=COLLEGIUM ZU CAMBRIDGE, ANMERKUNGEN UND ZUSÄTZE .../ LEIPZIG, 1795.

— V—VII p.+574 p.

— 22,5×19

— O: 15,4×11,7

— Legătura lipsește

— Înaintea textului de bază, se dă *VORREDE*, iar la sfârșit, *ANHANG; VELEZISCHE VARIANTEN IN DEN CATHOLISCHEN BRIEFEN* (structurat pe capitole și paragrafe).

Text general (structurat pe capitole și paragrafe) în l. germană (alfabet german de două mărimi), cu inserturi în l. latină (alfabet latin de bază), l. greacă (alfabet grec), l. ebraică (alfabet ebraic); note la sub-

sol (precedate de asterisc) în lb. germană; în loc de colontitlu, două linii scurte paralele; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane parțial urmate de minuscule numerotate cu cifre până la 3; reclama.

Cap ornat (la *VORREDE*).

Hârtie filigranată, cu mărunte pete brune pe zone întinse, pe alocuri hârtie netăiată. Primele două file sunt parțial sfâșiate. Tranșa prezintă bărbii.

— Pe fragmentul ft. Ro, cu cerneală neagră, autograf posesor: *BIBL. OLARIU COR 122*, în dreapta semnătura *OLARIU*, iar în stânga, cu cerneală albastră, cifra 1315.

Nr. 101

MICS(R)

PLENK, JOSEPH JAKOB

Cota: 9000/7211

JOSEPH JAKOB PLENK'S K.K. RATU, DER CHIRURGIE DOKTORS, DER CHEMIE UND PFLANZEN=KUNDE ÖFFENTLICHEN LEHRERS IN DER K.K. MEDIZINISCH=CHIRURGISCHEN AKADEMIE, EBEN DERSELBEN BESTÄNDIGEN SEKRETÄRS, INSPECTORS DER FELDAPOTHEKEN UND FELDSTABS — CHIRURGUS, ANFANGGRÜNDE DER GEBURTSHILFE. FÜNFTE VERBESSERTE AUFLAGE. WIEN, BEY A. BLUMAUER. 1795.

— 4 f. nenum. + 186 p.

— 20,5×12

— O: 14,8×8,4

— Legătura originală. Cotor piele brună pe cinci nervuri. Pielea roasă la cap. Coperte carton marmorat, erodat.

— Textul de bază (structurat pe capitole despărțite prin linii orizontale) are ca motto un citat în l. latină de Tibullus și este precedat de *VORREDE*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană și l. latină (alfabet latin de bază); fără colontitlu; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane din 16 în 16 p.; reclama.

Capete ornate (2); vigneta; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 67—68), cu întinse și frecvente pete brune, amprente digitale negre; înaintea fg., urme de două f. rupte.

— Pe coperta unu interior, cifrele 9000/7211 peste urma de ștampilă rotundă cu text ilizibil (tuș mov); alături, parafă, tuș albastru, text: *MUZEUL JUD. REȘIȚA* (totul se repetă pe coperta doi interior).

— *GRAESSE* V p. 337.

Nr. 102

SESS, JOHANN JAKOB

BEC

Cota: 11404/DP 3852

UEBER DIE VOLKS=UND VATERLANDSLIEBE JESU. ZWÖLF PREDIGTEN, MIT HINSICHT AUF GEGENWÄRTIGE ZEITUMSTÄNDE. VON JOHANN JAKOB SESS, DIAKON AM FRAUENMÜNSTER. FRANKFURT UND LEIPZIG, 1795.

— 310 p.

— 18×11

— O: 13,3×7,1

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente lineare imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond ocre: *HESS PREDIGTEN*. Coperte carton marmorat, colțare piele brună. Găuri de zbor pe linia bigului de la coperta unu.

— Textul de bază (precedat de *VORREDE*) este structurat pe 12 capitole/predici, toate date 1792.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note (precedate de asterisc) în l. germană; colontitul cu minuscule la capitole; colonicifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (13); vigneta; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. ft.), cu pete brune pe zone întinse. Tranșa netedă, roșie.

— Pe forzat unu, Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *EX LIBRIS IEREMIA VERZA JUM. IN ANNUM PHIO AUDITORIS ANO 814*; alături, cu cerneală albastră, cifra 182. Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 203 peste ștampila rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 13, 105).

1796

Nr. 103

HENKE, D. HEINRICH PHILIPP KONRAD

BEC

Cota: 13475/DP 3824

ALLGEMEINE GESCHICHTE DER CHRISTLICHEN KIRCHE NACH DER ZEITFOLGE, VON D. HEINRICH PHILIPP KONRAD HENKE, ABTE ZU MICHAELSTEIN, UND ÖFFENTL. ORDENTL. PROFESSOR DER THEOLOGIE ZU HELMSTÄDT. DRITTE, VERBESSERTE UND VERMEHRTE AUFLAGE. ZWEYTER THEIL. BRAUNSCHWEIG, IM VERLAGE DER SCHULBUCHHANDLUNG, 1796 [GEDRUCKT BEI ERNST WILH. GOTTL. KIRCHER].

— XVI p. + 414 p. + 1 f. nenum.

— 20×12

— O: 13,9×8,6

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri, piele brună, ornamente din motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond oranj: *HENKE GESCHICHTE DER CHRISTI. KIRCHE*. I. Coperte carton marmorat, colțare piele (roasă).

— Precedat de *VORREDE* și *INHALT*, textul de bază este structurat pe patru părți, iar în final se dă *REGISTER* și *DRUCKSEHLER*.

Text general în l. germană (alfabet german); note (precedate de minuscule latine) în l. germană și l. latină (alfabet latin de bază); colontitul din minuscule la capitole, cu notarea anilor de referință; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la cinci; reclama.

Început de capitole cu decorațiuni din semne tipografice; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 7—8, 343—344); fg. unu, lipsă pe jumătate. Tranșa netedă.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— Pe pt. cu pastă albastră, cifra 219.

Nr. 104

SANDLER, IOSEPH

BEO

Cota: 9381/DP 3844

PREDIGTSKIZZEN AUF ALLE SONNTAGIGEN UND FESTLICHEN EVANGELIEN; UND AUF ALLE DIESSLANDIGEN GELEGENHEITEN. VON IOSEPH SANDLER, EINST REGULIRTEN CHORHERRN DES EHEMALIGEN KANONIKATSTIFTES PÖLLAU IN STEYERMARK UND ITZT PFARRSKURATEN AN DER K.K. PFARRE — BLUMAU. GRÄTZ, GE-DRUCKT UND VERLEGT BEY JOH. ANDREAS KIENREICH. 1796.

— 10 f. nenum. + 484 p.

— 17,5×11,5

— O: 12,3×7,5

— Legătura originală. Cotor neted, carton maro (degradat la cap și la picior), decorat cu motive fitomorfe, text (ilizibil) imprimat pe fond ocr. Coperte carton gri, ros pe muchii și la colțuri.

Înaintea textului de bază — *VORREDE* (sub semnătura autorului) și *INHALT*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 4; reclama.

Capete ornate (3); vignete (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată cu pete de umezeală și amprente digitale. File indoite la colțuri. Tranșa netedă.

— Pe pt. ștampilă rotundă, tuș roșu: text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 33, 199). Pe ft. Vo, cu cerneală neagră, însemnări (ilizibile) de posesor. Pe coperta doi interior, cu cerneală neagră, însemnări de posesor (cu alfabet chirilic).

1797

Nr. 105

BEC

HENKE, D. HEINRICH PHILIPP KONRAD

Cota: 13474/DP 3823

ALLGEMEINE GESCHICHTE DER CHRITLICHEN KIRCHE NACH DER ZEITFOLGE, VON D. HEINRICH PHILIPP KONRAD HENKE, ABTE ZU MICHAELSTEIN, UND ÖFFENTL. ORDENTL. PROFESSOR DER THEOLOGIE ZU HELMSTÄDT. ZWEITE VERMEHRTE UND VERBESSERTE AUFLAGE. VIERTER THEIL. BRAUNSCHWEIG, IM VERLAGE DER SCHUL- BUCHHANDLUNG, 1797.

— XVI P! + 446 p. + 1 f. nenum.

— 20×12

— O: 13,9×8,6

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri, ornamente cu motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat: *HENKE GESCHICHTE DER CHRISTL. KIRCHE* 4. Coperte carton mar-morat, colțare piele brună (roasă pe muchii).

— Precedat de *VORREDE ZUR ERSTEN AUFLAGE*, *VORREDE ZUR ZWEITEN AUFLAGE* și *INHALT*, textul de bază se referă la perioade dintre anii 1640 și 1720, având la final *REGISTER* și *DRUCK-FEHLER*.

Text general în l. germană (alfabet german); note în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază), l. franceză (alfabet latin de bază); colon-titul cu minuscule; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotote cu cifre până la 5; reclama.

Semne tipografice decorative la cap. XIII—XIV; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 19—20); forțat unu rupt. Tranșa netedă, roșie.

— Pe coperta unu interior, ex libris etichetă ovală, text roz pe fond vișiniu: *NEMOIAN J. ÜGYVED ADVOCAT KARANSEBES*; alături cu creion chimic, cifra 4932.

1798

Nr. 106

HÜBLER, M. DANIEL GOTTHOLD JOSEPH

MICS(R)

Cota: 9000/4799

Colligat cu nr. 107

SYNCHRONISTISCHE TABELLEN DER VÖLKERGESCHICHTE HAUPTSÄCHLICH NACH HERRN HOFRATH GATTERER'S VERSUCH EINER ALLGEMEINEN WELTGESCHICHTE VON M. DANIEL GOTTHOLD JOSEPH HÜBLER, CONRECTOR AM GYMNAS. ZU FREIBERG. ZWEITE LIEFERUNG VOM ANFANGE DER RÖMISCHEN MONARCHIE BIS GEGEN DIE MITTE DES XI. JAHRHUNDERTS. FREYBERG, 1798. IN DER CRAZISCHEN BUCHHANDLUNG.

— 11 f. nenum.+

— 40,5×25,5

— O: 37,4×22,3

Legătura originală. Cotor neted, pânză maro (roasă la cap și picior), text imprimat auriu pe fond roșu: HÜBLER.

— Textul de bază, precedat de un cuvânt introductiv, *VERBESERUNGEN IN DER ERSTEN LIEFERUNG*, conține tabele sinoptice cronologice asupra evenimentelor și personalităților istorice din lumea antică.

Text general în l. germană (alfabet latin de bază de trei mărimi); fără colontitlu, coloncifru, signatură, reclama, ilustrații.

Hârtie filigranată (v. p. f. 2 nenum.) îngălbenită, cu pete brune.

1799

Nr. 107

HÜBLER, M. DANIEL GOTTHOLD JOSEPH

MICS(R)

Cota: 9000/4799

Colligat cu nr. 106

SYNCHRONISTISCHE TABELLEN DER VÖLKERGESCHICHTE HAUPTSACHLICH NACH HERRN HOFRATH GATTERER'S VERSUCH EINER ALLGEMEINEN WELTGESCHICHTE VON M. DANIEL GOTTHOLD JOSEPH HÜBLER, CONRECTOR AM GYMNASIUM ZU FREYBERG. ERSTE LIEFERUNG VOM URSPRUNGE DER STAATEN BIS ZUM ENDE DER RÖMISCHEN REPUBLIK. ZWEITE SEHR VERMEHRTE AUSGABE. FREYBERG, 1799. IN DER CRAZISCHEN BUCH-

HANDLUNG [GEDRUCKT BEY JOHANN CHRISTOPH FRIEDRICH GERLACH].

— 12 f. nenum.

— 40,5×25,5

— O: 37,4×22,3

— Legătura originală. Cotor neted, pânză maro (roasă la cap și cotor), text imprimat auriu pe fond roșu: HÜBLER.

— Textul de bază, precedat de *VORREDE ZUR ERSTEN AUSGABE* (1796), *VORREDE ZU ZWEYTEN AUSGABE* (1799), *ABTHEILUNG DIESER SYNCHRONISTISCHEN TABELLEN* —, cuprinde tabele marcând cronologia personalităților istorice de la anul 1800 la 3950 de la facerea lumii fiind date și alte repere temporare, respectiv de la întemeierea Romei, înainte și după Christos.

Text general în l. germană (alfabet latin de bază de trei mărimi); colontitlu la fiecare tabel; tabelele sunt numerotate cu cifre romane.

Hârtie filigranată (v. pt.) cu pete brune și amprente digitale gri. Tranșa netedă, gri.

Informația despre tipar a fost luată din colofon.

— Pe pt. cu cerneală albastră, cifrele 9000/4799 peste ștampilă rotundă, tuș mov, tuș; *COMITETUL JUDEȚEAN PENTRU CULTURA ȘI ARTĂ MUZEUL JUDEȚEAN CARAȘ-SEVERIN* repetată mai jos peste cifra 674, anulată cu două linii paralele.

Nr. 108

HÜBLER, M. DANIEL GOTTHOLD JOSEPH

MICS(R)

Cota: 9000/4799

Colligat cu nr. 106 și 107

SYNCHRONISTISCHE TABELLEN DER VÖLKERGESCHICHTE HAUPTSACHLICH NACH HERRN HOFRATH GATTERER'S VERSUCH EINER ALLGEMEINEN WELTGESCHICHTE VON M. DANIEL GOTTHOLD JOSEPH HÜBLER, CONRECTOR AM GYMNASIUM ZU FREYBERG. ERSTE LIEFERUNG VOM URSPRUNGE DER STAATEN BIS ZUM ENDE DER RÖMISCHEN REPUBLIK. DRITTE UND LETZTE VOM JAHRE 1040—1453. FREYBERG, 1799. IN DER CRAZISCHEN BUCHHANDLUNG. GEDRUCKT BEY CHRISTOPH FRIEDRICH GERLACH.

— 10 f. nenum.

— 40,5×25,5

— O: 37,4×22,3

— Legătura originală. Cotor neted, pânză maro (roasă la cap și picior), text imprimat auriu pe fond roșu: HÜBLER.

— Precedat de un cuvânt introductiv (1799) și *BERICHTIGUNG*, textul de bază prezintă, în tabele sinoptice cronologia evenimentelor importante și a personalităților istorice de seamă dintre anii 1040—1453 d.Ch.

Text general în l. germană (alfabet latin de bază de trei mărimi); textul este așezat în tabele cu delimitări marcate prin linii verticale și orizontale.

Hârtie filigranată (v. ft.), îngălbenită și pătată de umezeală. Tranșa netedă, pătată de umezeală.

Nr. 109

BEC

HENKE, D. HEINRICH PHILIPP KONRAD

Cota: 12685/Dp 3832

ALLGEMEINE GESCHICHTE DER CHRISTLICHEN KIRCHE NACH DER ZEITFOLGE, VON D. HEINRICH PHILIPP KONRAD HENKE, ABTE ZU MICHAELSTEIN, UND ÖFFENTL. ORDENTL. PROFESSOR DER THEOLOGIE ZU HELMSTÄDT. DRITTE VERBESSERTE UND STARK VERMEHRTE AUFLAGE. DRITTER THEIL. BRAUNSCHWEIG, IM VERLAGE DER SCHULBUCHHANDLUNG, 1799.

— XVI p.+508 p.

— 20×12

— O: 14×8,5

— Legătura originală. Cotor piele brună (roasă și ruptă la cap), pe cinci nervuri, ornamente cu motive vegetale imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond oranj: *HENKE GESCHICHTE DER CHRISTI. KIRCHE. I.* Coperte carton marmorat, colțare piele (roasă).

— La început, premergător textului de bază, se dă *VORREDE ZUR ERSTEN AUSGABE (HELMSTÄDT, 1 mai 1791)*, *VORREDE ZUR ZWEYTEN AUSGABE (30 dec. 1795)*, *NACHSCHRIFT (23 mart. 1799)*, *INHALT*, iar la final: *REGISTER ÜBER DIE VORNEHMSTEN PERSONEN UND SACHEN, ZUSÄSSE, DRUCKFEHLER.*

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi); note la subsol în l. germană și în l. latină (alfabet latin de bază) — precedate de minuscule latine; colontitulul cu minuscule la capitole, cu menționarea anilor de referință; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

La început de capitole, decorațiuni din semne tipografice; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 63—68), cu frecvente pete brune mărunte. Tranșa netedă, roz.

— Pe coperta unu interior, ex libris etichetă ovală, text alb pe fond roșu: *NEMOIAN J. ÜGYVED ADVOCAT KARANSEBES.*

Nr. 110

BRÖDER, CHRISTIAN GOTTLOB

BJCS

Cota: 122931

PRACTISCHE GRAMMATIK DER LATEINISCHEN SPRACHE VON CHRISTIAN GOTTLOB BRÖDER, PASTOR ZU BEUCHTE UND WEDINGEN IM HOCHSTIFT HILDESHEIM. VIERTE AUFLAGE. MIT RÖMISCH. KAYSERL. UND CHURFÜRSTL. SÄCHSISCHEN ALLERGNÄDIGSTEN FREYHEITEN. LEIPZIG, 1800. BEY SIEGFRIED LEBERECHE CRUSIUS. [LADENPREIS CUM LECT. LAT. 16 GROSCHEN. GEDRUCKT BEY JAKOB CHRISTIAN RAGEL].

— 2 f. albe + XXVIII p. + 500 p. + 1 f. albă

— 20 × 12,5

— O: 15,8 × 10,1

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună (roasă la cap și picior), ornamente florale și geometrice imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond ocru: *BRÖDER'S LATEINISCHE GRAMMATIK*. Coperte carton marmorat, colțare piele brună (roasă).

— Textul de bază este precedat de *KAISERLICHES ALLERGNÄDIGSTES PRIVILEGIUM* (semnat *FRANZ II. MPPR.* — *L.S.*), *VORREDE ZUR ERSTEN AUFLAGE* (semnat *C. G. BRÖDER*, 27 sept. 1796), *VORBEREITUNG*, iar la sfârșit, *REGISTER*.

Text general în l. germană (alfabet german de două mărimi) și l. latină (alfabet latin de bază); note de subsol în l. latină și în l. germană; colontitul cu minuscule (denumirea capitoulului pe Ro, nr. părții și nr. capitoulului pe Vo); coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Informația despre tipar este luată din colofon.

Cap ornat; vigneta.

Hârtie filigranată (v. p. XV—XVI), cu pete de umezeală, pe alocuri pete de grăsime și amprente digitale. Lipsă forțat unu. Tranșa netedă, roșie.

— Pe coperta unu interior, cifre notate cu pastă albastră. Pe f. unu alba Ro, cu cerneală neagră, autograf posesor: *JOH. HERBERT 1802*. Pe p. II, cu creion negru, semnătura indescifrabilă; alături, ștampilă dreptunghiulară, tuș mov, text: *BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ REȘIȚA. STR. 7 NOV. NR. 50* (repetată pe p. 19). Pe ultima f. albă Vo, două ștampile dreptunghiulare (mărimi diferite), tuș mov, text identic: *CENTRUL DE LIBRĂRII REȘIȚA. LIBRĂRIA NR. 2 REȘIȚA SECȚIA ANTICARIAT*. Pe ștampila cea mică, cu pastă albastră, cifrele: 1200150. Pe coperta doi exterior, etichetă albă cu chenar linear și text: II T 2.

— MAYERS III p. 776

Nr. 111

HENKE, D. HEINRICH PHILIPP KONRAD

BEC

Cota: 13476/DP 3825

ALLGEMEINE GESCHICHTE CHRISTLICHEN KIRCHE NACH DER ZEITFOLGE, VON D. HEINRICH PHILIPP KONRAD HENKE, ABTE ZU MICHAELSTEIN, UND ÖFFENTL. ORDENTL. PROFESSOR DER THEOLOGIE ZU HELMSTÄDT. VIERTE, DURCHAUS VERBESSERTE UND BETRÄCHTLICH VERMEHRTE AUFLAGE. ERSTER THEIL. BRAUNSCHWEIG. IM VERLAGE DER SCHULBUCHHANDLUNG, 1800.

— XVI p.+546 p.+1 f. nenum.

— 20×12

— O: 14,4×8,4

— Legătura originală. Cotor pe cinci nervuri, piele brună, ornamente din motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond oranj: *HENKE GESCHICHTE DER CHRISTL. KIRCHE. I.* Coperte carton marmorat, colțare piele (roasă).

— Textul de bază, structurat pe patru părți, este precedat de *VORREDE* și *INHALT*, având la final *REGISTER* și *DRUCKFEHLER*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de minuscule latine) în l. germană și l. latină (alfabet latin de bază); colontitul cu minuscule marcând capitolele și respectiv anii de referință; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Început de capitole decorat cu semne tipografice; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 63—68) cu numeroase pete brune mărunte. Tranșa netedă, roz.

— Pe coperta unu interior, ex-libris etichetă ovală, text alb pe fond roșu: *NEMOIAN J. ÜGYVED ADVOCAT KARANSEBES*, iar alături, cu creion chimic, cifra 5346 subliniată.

Nr. 112

PAULUS, HEINRICH EBERHARD GOTTLOB

BEC

Cota: 13077/Dp 3812

PHILOLOGISCH-KRITISCHER UND HISTORISCHER KOMMENTAR ÜBER DAS NEUE TESTAMENT, IN WELCHEM DER GRIECHISCHE TEXT, NACH EINER RECOGNITION DER VARIANter, INTERPUNCTIONEN UND ABSCHNITTE, DURCH EINLEITUNGEN, INHALTSANZEIGEN UND UNTERBROCHENE SCHOLIEN ALS GRUNDLAGE DER GESCHICHTE DES URCHRISTENTUMS BEARBEITET IST VON HEINRICH EBERHARD GOTTLOB PAULUS, DER THEOLOGIE PROFESSOR ZU JENA. ERSTER THEIL. DER DREY

ERSTEN EVANGELIEN ERSTE HÄLFTE. LÜBECK 1800. BEY JOHANN FRIEDRICH BOHN. [GEDRUCKT MIT GÖPFERDT-SEHEN SCHRIFTEN].

— XXVIII p+746 p.

— 20,5×13

— O: 15,6×8,9

— Legătura originală — carton presat, maro roșcat. Cotor neted împărțit în șase careuri prin linii drepte imprimate auriu; text imprimat auriu pe fond maro: *PAULUS COMMENTAR ÜBER DAS NEUE TESTAMENT*. Carton ros la cotor, pe muchii și la colțuri.

— În fața textului de bază, se dă un cuvânt introductiv (semnat *DER VERFASSEN*, Jena, 1800), apoi *ABREVIATUREN UND KRITISCHE NOTIZEN ÜBER DIE VERSIONEN*. După textul de bază, se dă *CHRONOLOGISCHER RÜCKBLICK*.

Text general în l. germană (alfabet latin de bază de trei mărimi), cu pasaje în l. greacă (alfabet grec) și pe alocuri cu inserturi în l. ebraică (alfabet ebraic); text așezat pe o coloană și pe alocuri pe două coloane; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule latine (dată cu intermitențe); reclama pe verso p., dată neregulat.

Fără ilustrații.

Hârtie filigranată (v. p. 399—400) cu frecvente pete de umezeală. Tranșa aurie, pătată.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— GR. ENCICL. XXVI p. 127. MAYERS XII p. 662

1801

Nr. 113

MORITZ, KARL PHILIPP

BEC

Cota: 11298/DP 1405

GÖTTERLEHRE ODER MYTHOLOGISCHE DICHTUNGEN DER ALTEN. VON KARL PHILIPP MORITZ. MIT SECHS UND SECHZIG IN KUPFER GESTOCHENEN ABBILDUNGEN NACH ANTIKEN GESCHNITTENEN STEINEN UND ANDERN DENKMÄLERN DES ALTERTHUMS. ZWEYTE AUFLAGE. WIEN UND PRAG, BEY FRANZ HAAS, BUCHHANDLER. 1801.

— 6 f. nenum.+ VIII p.+380 p+2 f. nenum.+31 pl.

— 17,5×10,5

— O: 13,3×7,2

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente din motive fitomorfe și geometrice imprimate auriu pe fond negru, text imprimat auriu pe fond maro roșcat: *MORITZ GÖTTERLEHRE*. Coperte car-

ton presat marmorat, colțare piele brună (roasă pe muchii). Panglica semn de carte albastră prinsă la cap.

— Textul de bază este precedat de un sumar cuvânt al autorului urmat de *INHALT, PRÄNUMERATEN=VERZEICHNISS*, iar la final, *ALPHABITISCHES VERZEICHNISS DER NAMEN; AUCH IST BEY DIESEM VERLEGER ZU HABEN; DRUCKFEHLER*. Pe ultima f. nenum. Vo, *AN DEN BUCHBINDER. VOR JEDEM KUPFERSTICH MUSS EIN WEISS BLATT PAPIER GEMACHT WERDEN*.

Text general în l. germană (alfabet german); în loc de colontitlu, două linii scurte paralele; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; reclama.

Gravuri (66) reprezentând scene și personaje mitologice (semnate *J. GERSTNER*) plasate pe 31 pl. imprimate numai pe o față, nume-tate, presărate în corpul cărții.

Hârtie filigranată (v. p. 175—176, 187—188), stare bună. Tranșa netedă, galbenă.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 582, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARĂNSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 23, 71).

— BROCKHAUS XII p. 9. GR. ENCICL. XXIV p. 351

Nr. 114

PAULUS, HEINRICH EBERHARD GOTTLOB

BEO

Cota: 12696/DP 922

PHILOLOGISCH-KRITISCHER UND HISTORISCHER KOMMENTAR ÜBER DAS NEUE TESTAMENT, IN WELCHEM DER GRIECHISCHE TEXT, NACH EINER RECOGNITION DER VARIANTEN, INTERPUNCTIONEN UND ABSCHNITTE, DURCH EINLEITUNGEN, INHALTSANZEIGEN UND UNTERBROCHENE SCHOLIEN ALS GRUNDLAGE DER GESCHICHTE DES URCHRISTENTUMS BEARBEITET IST VON HEINRICH EBERHARD GOTTLOB PAULUS, DER THEOLOGIE PROFESSOR ZU JENA. ERSTER THEIL. DER DREY ERSTEN EVANGELIEN ERSTE HÄLFTE. BIS ZUR LEIDENS-GESCHICHTE. LÜBECK, 1801. BEY JOHANN FRIEDRICH BOHN.

— 4 f. nenum. + 802 p.

— 20,5×12,5

— O: 16,2×9

— Legătura originală — carton presat maro (ros pe cotor, pe muchii și la colțuri). Cotor neted, ornamente geometrice imprimate auriu, text imprimat auriu: *PAULUS COMMENTAR ÜBER DAS NEUE TESTAMENT II*.

— La început se dă *VORREDE* (Jena, 1800) și respectiv *INHALT DES ZWEITEN THELIS* — apoi textul de bază.

Text general în l. germană (alfabet latin de bază), cu pasaje întinse în l. greacă (alfabet grec) și l. latină; textul e așezat pe o coloană, pe două coloane și pe alocuri pe trei coloane; colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura majuscule latine precedate la început de coală de text: *SINOPS D. EVANGG. II TH*; reclama (doar la sfârșit de coală).

Hârtie filigranată (v. p. 3—4), cu pete brune pe zone întinse. Tranșa netedă, pătată.

— GR. ENCICL. XXVI p. 127. MAYERS XII p. 662

1802

Nr. 115

ENGEL, JOHANN JAKOB

BEK

Cota: 11695/DP 1058

Colligat cu nr. 136

IDEEN ZU EINER MIMIK VON J. J. ENGEL. ERSTER THEIL /.../ MIT ERLÄUTERNDEN KUPFERTAFELN. BERLIN, 1802.

— 1. f. nenum. + 260 p. + 22 pl.

— 18,5 × 12

— O: 13,6 × 7,2

— Legătura ulterioară — pânză pe carton presat. Cotor neted, text imprimat auriu pe etichetă neagră: *ENGEL'S MIMIK*. Pe coperta unu exterior, pânza roasă de insecte pe porțiuni restrânse.

— Pe pt. în cuprinsul parantezei drepte din titlu marcată mai sus, se dă citatul în l. latină (alfabet latin): *FICTA VOLUPTATIS CAUSA SINT PROXIMA VERIS. HORATIUS*.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază), pe alocuri cu inserturi în l. greacă (alfabet grec); signatura, majuscule germane, precedate la început de coală de text: *ENGELS MIMIK. I. TH.*; reclama numai la sfârșit de coală; fără colontitlu.

Pe f. unu nenum. Vo, gravură — scena de inspirație mitologică, semnat *I. BLASCHIKS SC.* În corpul publicației sunt inserate 22 pl. cu ilustrarea diferitelor ipostaze de mișcare scenică, cu trimitere la comentarii din textul studiului.

Hârtia filigranată (v. ft.), stare bună. Tranșa netedă.

— Pe f. unu nenum., cu cerneală neagră, cifra 781, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 133).

— GRAESSE II p. 479; GR. ENCICL. XV p. 1055; MAYERS VI p. 106

1803

Nr. 116

MARSH, HERBERT

BEC

Cota: 9406/DP 1463

HERBERT MARSH'S, MITGLIEDES DES JOHANNIS=COLLEGII ZU CAMBRIDGE, ANMERKUNGEN UND ZUSÄTZE ZU JOHANN DAVID MICHAELIS EINLEITUNG IN DIE GOTT-LICHEN SCHRIFTEN DES NEUEN BUNDES. NEBST EINER ABHANDLUNG ÜBER DIE ENTSTEHUNG UND ABFASSUNG UNSERER ERSTE DREY KANONISCHEN EVANGELIEN. AUS DEM ENGLISCHEN INS DEUTSCHE ÜBERSETZT VON ERNST FRIDRICH KARL ROSENMÜLLER, PROFESSOR DER ARABISCHEN SPRACHE AUF DER UNIVERSITÄT ZU LEIPZIG. ZWEYTER THEIL. GÖTTINGEN, IM VERLAGE DER VANDENHOECK=RUPRECHTSCHEN BUCHHANDLUNG, 1803.

— 2 f. nenum. + 332 p.

— 22,5×19

— O: 15×11,6

— Legătura lipsește.

— Textul de bază este precedat de *VORBERICHT* (din partea traducătorului).

Text general (așezat pe o coloană și pe alocuri pe două coloane) în l. germană (alfabet german), cu inserturi în l. greacă (alfabet grec), l. latină (alfabet latin de bază), l. ebraică (alfabet ebraic); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană, l. greacă, l. latină; în loc de colontitlu, semn tipografic; coloncifru sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 3; reclama.

Hârtie filigranată (v. p. 83—84) cu frecvente pete brune pe suprafețe întinse. Fila de titlu este sfâșiată în partea de jos. Tranșa prezintă bărbi. File netăiate.

— Pe pt. cu cerneală neagră, autograf: *BIBLIOT. OLARIU NR. 123* iar alături semnătura descifrabilă: *OLARIU*.

Nr. 117

MEIDINGER, JOHANN VALENTIN

BEC

Cota: 13355/DP 4641

PRAKTISCHE FRANZÖSISCHE GRAMMATIK WODURCH MAN DIESE SPRACHE AUF EINE GANZ NEUE UND SEHR LEICHTE ART IN KURZER ZEIT GRÜNDLICH ERLERNEN KANN. VON JOHANN VALENTIN MEIDINGER, LEHRER DER FRANZÖSISCHEN UND ITALIANISCHEN SPRACHE ZU

FRANKFURT AM MAYN. NEUNZEHNTE DURCHAUS VERBESSERTE UND NACH WAILLY UMGEGARBEITETE AUSGABE. FRANKFURT UND LEIPZIG 1803. ZU HABEN IN ALLEN GUTEN BUCHHANDLUNGEN.

— 8 f. nenum. + 592 p.

— $19 \times 11,5$

— O: 14×8

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună roasă la cap, la picior și degradată pe linia bigului, ornamente geometrice imprimate auriu, text ilizibil (imprimat auriu șters pe fond maro roșcat). Coperte carton marmorat ros pe fețe și pe muchii, colțare piele brună roasă pe muchii.

— Textul de bază este precedat de: *VORREDE; VOM GERAUCH DIESER GRAMMATIK; INHALT*. Pe ft. Vo, un citat din Voltaire („Il est de l'intérêt des sciences, de rendre le chemin qui y conduit le plus doux qu'il est possible“. V... re).

Text general (așezat pe una sau două coloane separate, pe alocuri, de linie fină) în l. germană (alfabet german de două mărimi) și în l. franceză (alfabet latin de bază de două mărimi): note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; în loc de colontitlu, semn tipografic; coloncifrul, sus lateral; signatura, majuscule germane urmate parțial de minuscule; reclama.

Cap ornat la începutul textului de bază.

Hârtie filigranată (v. p. 1—2), cu pete brune pe zone întinse, pe alocuri amprente digitale, semne și sublinieri de lector cu creion negru. Tranșa netedă, roz.

— Pe fg. Ro, cu cernelă brună, autograf: *PH. MUSTA* 1856, autograf reluat pe p. 501. Pe pt. cu carioca brună, cifra 13355, iar alături, cifra 1303 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 109, 305)

— GR. ENC. XXIII 576

Nr. 118

PEHEM, JOSEPH JOHANN

BE C

Cota: 11186/DP 416

JOS. JOH. NEP. PEHEMS, SR. K.K. APOST. MAJ. REGIERUNGSRATHES, BEYDER RECHTE DOCTORS, UND ÖFFENTLICHEN LEHRERS DES KIRCHENRECHTES AN DER URALTEN UNIVERSITÄT ZU WIEN, VORLESUNGEN ÜBER DAS KIRCHENRECHT. AUS DEM LATEINISCHEN ÜBERSETZT. ZWEYTEN BANDES. ZWEYTER THEIL. PRIVAT-

KIRCHENRECHT. WIEN, 1803. IM VERLAGE BEY ANTON DOLL.

— 1 f. albă + 1 f. nenum. + 609 p. + 1 f. albă

— 21 × 13

— O: 14,1 × 8

— Legătura originală — piele marmorată. Cotor neted, ornamente geometrice și fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond vișiniu: *PEHEMS VORLESUNGEN ÜBER DAS KIRCHENRECHT 2. BAND 1. THEIL*. Pielea roasă pe muchii și la colțuri. Forțat hârtie decorativă motive geometrice (cu pete brune).

— Textul de bază este structurat pe capitole și subcapitole.

Text general în l. germană (alfabet german); note (precedate de asterisc) în l. germană, l. latină (alfabet latin de bază); fără colontitlu; coloncifrul, sus, lateral; signatura, majuscule germane precedate de text: *II BAND*; fără reclama.

Inițiale simple.

Hârtei filigranată (v. p. 37—38), pe alocuri cu pete brune. Goldsnit.

— Pe f. unu albă Ro, cu cerneală neagră, cifra 142 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTECA* (repetată pe pt., p. 1, 85)

Nr. 119

PEHEM, JOSEPH JOHANN

BEC

Cota: 11187/DP 417

JOS. JOH. NEP. PEHEMS, SR. K.K. APOST. MAJ. REGIERUNGSRATHES, BEYDER RECHTE DOCTORS, UND ÖFFENTLICHENLEHRERS DES KIRCHENRECHTES AN DER URALTEN UNIVERSITÄT ZU WIEN, VORLESUNGEN ÜBER DAS KIRCHENRECHT. AUS DEM LATEINISCHEN ÜBERSETZT. ZWEYTEN BANDES ZWEYTER THEIL. PRIVAT-KIRCHENRECHT. WIEN, 1803. IM VERLAGE BEY ANTON DOLL.

— 1 f. albă + 1 f. nenum. + 609—1171 p. + 2 f. nenum.

— 21 × 13

— O: 14 × 7,9

— Legătura originală — piele brună marmorată. Cotor neted ornamente din motive fitomorfe și geometrice imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond maro roșcat: *PEHEMS VORLESUNGEN ÜBER DAS KIRCHENRECHT 2 THEIL*. Pielea roasă pe cotor, pe muchii și la colțuri. Semn de carte mătase albastră, prins de capband. Forțat, hârtie decorativă cu motive geometrice imprimate în albastru.

— Textul de bază este o continuare a primului volum, fiind împărțit în paragrafe (nr. 610 la 1336).

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de asterisc) în l. latină (alfabet latin de bază) și pe alocuri în l. germană; fără colontitlu; coloncifrul, sus lateral; signatura, majuscule germane, urmate parțial de minuscule; fără reclamă.

Hârtie filigranată (v. p. 629—630), stare bună. Tranșa netedă, aurită.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 142 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 753, 995).

Nr. 120

ROBERTSON, WILHELM

BEC

Cota: 9617/DP 1027

WILHELM ROBERTSON'S EHEMAL DOCTORS DER GOTTESGELAHRHEIT, VORSTEHER DER UNIVERSITÄT ZU EDINBURG, UND KÖNIGLICHER GROSSBRITANISCHER GESCHICHTSCHREIBERS, GESCHICHTE V. AMERIKA. AUS DEM ENGLISCHEN UBERSETZT VON JOHANN FRIEDRICH SCHILLER. NEUE AUSGABE. ZWEITER BAND. MIT EINER KUPFERTAFEL. LEIPZIG, 1803.

— 1 f. albă + 3 f. nenum. + 676 p + 1 f. albă

— 18,5 × 12

— O: 14,3 × 8,2

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună (roasă la cap și uzată pe linia bigului), ornamente din motive fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond ocre: *GESCHICHTE VON AMERIKA*. Coperte carton marmorat, colțare piele brună (roasă pe muchii). Forțat hârtie cu decorațiuni geometrice imprimate albastru.

— Textul de bază (precedat de *INHALT DES ZWEYTEN BANDES*) conține cartea a cincia a serialului având la final *ANMERKUNGEN UND ERLÄUTERUNGEN* (pe 104 segmente).

Text general în l. germană (alfabet german); note în l. germană și în l. latină (alfabet latin de bază); în loc de colontitlu, un semn tipografic; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane precedate la început de coală de text: *GESCH. V. AMER. II B.*; reclama.

Pe prima f. nenum. Vo, gravură reprezentând debarcarea lui Cristofor Columb în America; la bază, text caligrafic pe fond alb: *COLUMBUS DER ERSTE EUROPAER IN DER NEUEN WELT*; foiță de protecție.

Hârtie filigranată (v. p. 3—4), cu pete brune mărunte pe zone întinse. Tranșa netedă, galbenă.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 1293, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 111).

— GRAESSE VI 138; GR. ENC. XXVIII 748

1804

Nr. 121

BEC

GERTNER, JOH. NEP.

Cota: 9844/DP 1647

BIOGRAPHIEN DER RÖMISCHEN KÖNIGE UND KAISER VON ERBAUUNG DER STADT ROM BIS ZUR WIEDERHERSTELLUNG DES ABENDLÄNDISCHEN KAISERTHUMS. NACH W. GUTHRIE U. J. GRAY UND ANDERN ACHTEN QUELLEN BEARBEITET VON JOH. NEP. GERTNER. ERSTER BAND. WIEN, 1804. IM VERLAGE BEY ALOYS DOLL, D. A. BUCHHÄNDLER IM DEUTSCHEN HAUSE.

— 5 f. nenum. + 246 p.

— 20×13

— O: 14,4×8,1

— Legătura originală — broșat; cusătura slăbită.

— Textul de bază, precedat de *VORREDE* și *INHALT*, cuprinde 39 biografii de regi și împărați romani, de la Romulus, la Caracalla și Geta.

Text general în l. germană (alfabet german); note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; colontitul cu minuscule la capitole; colonciful sus, lateral; signatura, majuscule germane precedate, la început de coală, de text: *RÖM. BIOGRAPH. I B.*; reclama.

Vignetă (efigie cap încoronat și stelă, text: *C. JUL. CAESAR*) pe pt.

Hârtie filigranată (v. p. 3—4, 23—24) cu pete brune pe zone întinse, amprente digitale. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe coperta unu interior, etichetă librar, text negru în chenar floral: *ZU HABEN BEI RUDOLPH SAMMER BUCHHÄNDLER IN WIEN*. Pe pt. ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 57, 115). Pe alocuri, sublinieri și note de lector, cu creion negru.

Nr. 122

BEC

GERTNER, JOHANN

Cota: 10575/DP 1646

BIOGRAPHIEN DER RÖMISCHEN KÖNIGE UND KAISER VON ERBAUUNG DER STADT ROM BIS ZUR WIEDERHERSTELLUNG DES ABENDLÄNDISCHEN KAISERTHUMS. NACH W. GUTHRIE U. J. GRAY UND ANDERN ACHTEN QUELLEN BEARBEITET VON JOH. NEP. GERTNER. ZWEY-

TER BAND. WIEN, 1804. IM VERLAGE BEY ALOYS DOLL, D. A. BUCHHÄNDLER IM DEUTSCHEN HAUSE.

— 223 p.

— $20 \times 13,5$

— O: $14,4 \times 8,1$

— Legătura originală — broșat, carton gri (degradat pe cotor și ros pe muchii).

— Textul de bază (precedat de *INHALT*) conține biografii ale împăraților romani de la Marcus Opeius Severus Macrinus, la Constantin VI și Irene.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane precedate la început de coală de text: *RÖM. BIOGRAPH. II B*; reclama.

La început (pe pt.) și la sfârșitul textului de bază, vigneta (efigie cu cap roman și text: *VALENS IMP.*).

Hârtie filigranată (v. p. 17—18) cu pete brune mărunte pe suprafețe întinse: file sfâșiate în zona centrală a legăturii. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe coperta unu interior, etichetă librar, text negru în chenar floral: *ZU HABEN BEI RUDOLPH SAMMER BUCHHÄNDLER IN WIEN*. Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 3314, alături de ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată la p. 39, 105).

Nr. 123

MUTSCHELLE, SEBASTIAN

BEC

Cota: 11405/DP 2293

PREDIGTEN UND HOMILIEN AUF ALLE SONN- UND FESTTAGE DES JAHRES VON SEBASTIAN MUTSCHELLE, PROFESSOR DER MORAL- UND PASTORALTHEOLOGIE AM CHURFÜRSTLICHEN LICÄUM IN MÜNCHEN 1804, BEY JOSEPH LENTNER.

— 8 f. nenum. + 416 p.

— 17×11

— O: $12,5 \times 7,1$

— Legătura originală — carton marmorat ros pe cotor, pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază precedat de *VORREDE*, semnat *KAJ WEILLER* și *MICH. LECHNER*: *INHALT* este structurat pe categorii de predici, respectiv homilii.

Text generală în l. germană (alfabet german); în loc de colontitul, un semn tipografic; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane urmate parțial de minuscule; reclama.

Hârtie filigranată (v. p. 27—28, 161—162), pe alocuri cu găuri de zbor, pete brune pe zone restrânse. Tranșa netedă, perforată de insecte în zona centrală.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 205, peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe f. 2 nenum. Ro, p. 113).

Nr. 124

MUTSCHELLE, SEBASTIAN

BEO

Cota: 11406/DP 2294

PREDIGTEN UND HOMILIEN AUF ALLE SONN- UND FEST-TAGE DES JAHRES VON SEBASTIAN MUTSCHELLE, PROFESSOR DER MORAL- UND PASTORALTHEOLOGIE AM CHURFÜRSTL. LICÄUM IN MÜNCHEN UND PFARRER ZU BAUMKIRCHEN. ZWEITER BAND. MÜNCHEN 1804 BEY JOSEPH LENTNER [MÜNCHEN, GEDRUCKT BEY IOSEPH ZÄNGL].

— 4 f. nenum. + 391 p.

— 17×11

— O: 11,8×7,1

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, text imprimat gri pe fond maro roșcat: *MUTSCHELLE PREDIGTEN 2*. Carton ros pe cotor, pe muchii și la colțuri.

— Textul de bază este precedat de *INHALT ZWEYTEN BANDES*. Text general în l. germană (alfabet german); în loc de colontitlu, un semn tipografic; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane precedate la început de coală de text: *MUTSCH. PRED. B II*; reclama.

Hârtia filigranată (v. p. 63—64), pătată de umezeală pe zone întinse.

Informația despre tipar este luată de pe p. 391.

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 205 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 51, 145). Pe coperta unu interior, cu cerneală brună, autograf posesor: *SCHMITT*.

Nr. 125

PAULUS, HEINRICH EBERHARD GOTTLÖB

BEO

Cota: 10562/DP 4615

PHILOLOGISCH-KRITISCHER UND HISTORISCHER KOMMENTAR ÜBER DAS NEUE TESTAMENT, IN WELCHEM DER GRIECHISCHE TEXT, NACH EINER RECOGNITION DER VARIANTEN INTERPUNKTIONEN UND ABSCHNITTE,

**DURCH EINLEITUNGEN, INHALTSANZEIGEN UND UN-
UNTERGEBROCHENE SCHOLIEN ALS GRUNDLAGE DER
GESCHICHTE DES URCHRISTENTHUMS BEARBEITET IST
VON HEINRICH EBERHARD GOTTLOB PAULUS, CONSI-
TORIALRATH UND PROFESSOR DER THEOLOGIE ZU
WÜRZBURG. VIERTEN THEILS ERSTE ABTHEILUNG. DIE
ERSTE HÄLFTE VON DEM EVANGELIUM DES JOHANNES
ENTHALTEND. LÜBECK, 1804, BEY JOHANN FRIEDRICH
BOHN.**

— VI p.+585 p.

— 20,5×13

— O: 15,7×9,1

— Legătura originală — carton cașerat cu hârtie decorativă maro (degradat la cotor, ros pe muchii). Cotor neted, ornamente geometrice, text imprimat auriu pe fond ocru: *PAULUS COMMENTAR ÜBER DAS NEUE TESTAMENT*.

— Un cuvânt al autorului datat 1804, la Würzburg, precedă textul de bază, care conține comentarii asupra Evangheliei lui Ioan.

Text general (așezat pe o coloană și, pe alocuri, pe două coloane) în l. germană alfabet latin de bază (de două mărimi), cu pasaje și inserturi în l. greacă (alfabet grec), și inserturi în l. ebraică (alfabet ebraic); note (precedate de asterisc) în l. germană; colontitlul cu minuscule latine și la început, pe primele 52 p., cu minuscule grecești; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule latine, urmate parțial de minuscule, precedate la început de coală de text: *EVANG. JOHANN*; reclama doar pe alocuri (pe Vo).

Hârtie filigranată (v. p. 17—18), cu pete de umezeală pe zone întinse. Tranșa netedă, galbenă, pătată.

— Pe fg. unu Ro, cu cerneală brună, însemnare cititor în l. germană, datată 1805.

— GR. ENC XXVI 127. MAYERS XII 662.

1805

Nr. 126
FUNKE, C. P.

BEC
Cota: 9252/DP 379

**NEUES REAL-SCHULLEXICON ENTHALTEND DIE ZUR ER-
KLÄRUNG DER ALTEN KLASSIKER NOTHWENDIGEN
HÜLFSSWISSENSCHAFTEN, VORNÄMLICH GEOGRAPHIE,
GESCHICHTE, PHILOSOPHIE, ALTERTHÜMER UND MY-
THOLOGIE. IN VERBINDUNG MIT EINIGEN GELEHRTEN
HERAUSGEGEBEN VON C. P. FUNKE. ERSTER THEIL.**

**WIEN UND PRAG, BEY FRANZ HAAS, BUCHHÄNDLER, 1805
[GEDRUCKT BEY ANTON STRAUSS].**

— 1 f. albă + VIII + 1072 + 1 f. albă

— 21 × 13,5

— O: 17,7 × 10,6

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente geometrice și fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond roșu aprins: *REAL SCHULLEXICON VON FUNKE* 1. Coperte carton marmorat, colțare piele brună roasă pe muchii. Forțat hârtie decorată cu motive geometrice.

— Textul de bază (precedat de *VORREDE* semnat de autor) conține termeni clasici vechi de la litera A (Aaraban), la litera C (Cyzicus).

Textul general de termeni clasici vechi (alfabet latin de bază), explicați în l. germană (alfabet german) — așezat pe două coloane; colontitul cu minuscule la coloană; coloncifrul sus, la pagină, central, între paranteze; signatura, majuscule germane, fără reclamă.

Hârtie filigranată (v. p. 5—6), pete brune mărunte. Tranșa netedă.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— Pe f. albă unu Ro, cerneală neagră, cifra 301 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. III, 683).

Nr. 127

FUNKE, C. P.

BEC

Cota: 9249/DP 376

**NEUES REAL-SCHULLEXICON ENTHALTEND DIE ZUR
ERKLÄRUNG DER ALTEN KLASSIKER NOTHWENDIGEN
HÜLFSSWISSENSCHAFTEN, VORNÄMLICH GEOGRAPHIE,
GESCHICHTE, PHILOSOPHIE, ALTERTHÜMER UND MY-
THOLOGIE. IN VERBINDUNG MIT EINIGEN GELEHRTEN
HERAUSGEGEBEN VON C. P. FUNKE. ZWEITER THEIL.
WIEN UND PRAG, FRANZ HAAS, BUCHHÄNDLER, 1805
[WIEN DRUCKT BEY ANTON STRAUSS].**

— 1 f. albă + 1138 p. + 1 f. albă

— 21 × 13,5

— O: 17,4 × 10,4

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente din motive geometrice și florale imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond roșu aprins: *REAL-SCHULLEXICON VON C. P. FUNKE*. 2. Coperte carton marmorat, colțare piele brună (roasă pe muchii). Forțat hârtie decorată cu motive geometrice.

— Textul de bază conține termeni clasici vechi explicați în l. germană (alfabet german), două coloane; colontitul la coloană; coloncifrul la pagină, sus, între paranteze; signatura, majuscule germane; fără reclama.

Hârtie filigranată (v. p. 67—68), pete brune pe zone restrânse, amprente digitale. Tranșa netedă.

Informația despre tipar luată din colofon.

— Pe pt. șampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTSCA* (repetată pe p. 3, 129, 561).

Nr. 128

GERTNER, JOHANN

BEC

Cota: 12478/DP 4626

BIOGRAPHIEN DER RÖMISCHEN KAISER VON WIEDERHERSTELUNG DES ABENDLÄNDISCHEN KAISERTHUMS DURCH KARL DEN GROSSEN BIS AUF SE. ITZT REGIERENDE MAJESTÄT FRANZ II. NACH HEINRICH, SCHMIDT, EINHORN UND ANDERN ÄCHTEN QUELLEN BEARBEITET VON JOH. NEP. GERTNER. ERSTER BAND. WIEN, 1805. IM VERLAGE BEY ALOIS DOLL D. ÄLT. BUCHHÄNDLER IM DEUTSCHEN HAUSE.

— 1 f. nenum. + 227 p.

— 20 × 14

— O: 14,4 × 8

— Legătura originală — broșat carton gri, ros pe cotor și la colțuri.

— Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane: reclama.

Pe pt. vigneta (efigie cu text *CAROLUS MAGNUS*).

Hârtie filigranată (v. p. 99—100), pete brune mărunte pe suprafețe întinse; pe alocuri, file sfâșiate. Tranșa prezintă bărbi.

— Pe coperta unu interior, etichetă librar, text negru în chenar floral. Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 3314, alături de șampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTSCA* (repetată pep. 41, 89).

Nr. 129

GERTNER, JOHANN

BEC

Cota: 9459/DP 837

BIOGRAPHIEN DER RÖMISCHEN KAISER VON WIEDERHERSTELUNG DES ABENDLÄNDISCHEN KAISERTHUMS

DURCH KARL DEN GROSSEN BIS AUF SE. ITZT REGIERENDE MAJESTÄT FRANZ II. NACH HEINRICH, SCHMIDT, EICHHORN UND ANDERN ÄCHTEN QUELLEN BEARBEITET VON JOH. NEP. GERTNER. ZWEITER BAND. WIEN, 1805. IM VERLAGE BEY ALOYS DOLL D. ÄLT., BUCHHÄNDLER IM DEUTSCHEN HAUSE.

— 1 f. nenum. + 318 p. + 1 f. nenum.

— 20×13

— O: 14,4×8,1

— Legătura originală — carton gri (ros pe cotor, pe muchii și la colțuri).

— Textul de bază (precedat de *INHALT*) conține 30 biografii din galeria regilor și împăraților Imperiului de Apus de la Carol cel Mare la Franz II.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitul cu minuscule; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane, precedate la început de coală de text: *RÖM. BIOGRAPH. IV B.*

Vignetă (efigie cap imperial, cu text: *RUDOLPHUS PRIMUS*), pe pt.

Hârtie filigranată (v. p. 21—22), cu pete de umezeală pe zone întinse. Trânsa prezintă bărbii.

— Pe coperta unu interior, etichetă librar, text negru în chenar floral: *ZU HABEN BEI RUDOLPH SAMMER BUCHHÄNDLER*. Pe pt. ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARAN-SEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 25 de două ori, p. 105).

Nr. 130

TRENDELENBURG, JOHANN GEORG

BEC

Cota: 11273/DP 1986

ANFANGSGRÜNDE DER GRIECHISCHEN SPRACHE ENTWORFEN VON JOHANN GEORG TRENDELENBURG PROFESSOR DER GRIECHISCHEN UND MORGENLÄNDISCHEN LITERATUR ZU DANZIG. FÜNFTE VON NEUEM VERBESSESTE UND SEHR VERMEHRTE AUFLAGE. LEIPZIG 1805, BEI JOHANN AMBROSIOUS BARTH.

— LXXXVIII p. + 303 p.

— 19×11

— O: 13,8×7,3

— Legătura originală. Cotor neted, piele maro roșcat (ușor uzat la cap). Coperte carton marmorat (ros pe muchii și uzat la colțuri).

— Textul de bază al gramaticii este precedat de un întins studiu introductiv și respectiv de *ENTWURF DER GRIECHISCHEN SPRACH-*

LEHRE. Partea de gramatică este structurată pe probleme de fonetică, morfologie și structura gramaticală.

Text general în l. germană (alfabet german) și l. greacă (alfabet grec); colontitul cu minuscule la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane; fără reclama.

Hârtie filigranată (v. p. 45—46), cu întinse zone de pete brune. Tranșa netedă.

Conține două tabele recapitulative (după p. LVI și LXVIII).

— Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 79 peste ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată alături și pe p. III, XIX, 39).

1806

Nr. 131
FUNKE, C. P.

BEC
Cota: 9250/DP 377

NEUES REAL-SCHULLEXICON ENTHALTEND DIE ZUR ERKLÄRUNG DER ALTEN KLASSIKER NOTHWENDIGEN HÜLFSSWISSENSCHAFTEN, VORNÄMLICH GEOGRAPHIE, GESCHICHTE, PHILOSOPHIE, ALTHERTHÜMER UND MYTHOLOGIE. IN VERBINDUNG MIT EINIGEN GELEHRTEN HERAUSGEGEBEN VON C. P. FUNKE. DRIETTER THEIL. WIEN UND PRAG, BEY FRANZ HAAS, BUCHHANDLER, 1807 [GEDRUCKT BEY ANTON STRAUSS].

— 1 f. albă + 1264 p. + 1 f. albă

— 21 × 13,5

— O: 17,3 × 10,4

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente din motive geometrice și fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond roșu aprins: *REAL=SCHULLEXICON VON C. P. FUNKE 3.* Coperte carton marmorat, colțare piele brună (roasă pe muchii). Forțat decorațiuni geometrice.

— Textul de bază (așezat pe două coloane) conține termeni vechi clasici (alfabet latin de bază) explicați în l. germană (alfabet german), de la litera *L* (*LABARUM*) la litera *O* (*OZOMENE*) colontitul cu minuscule la coloană; coloncifrul la pagină, sus, central, între paranteze; signatura majuscule germane numerotate cu cifra 2 și urmate parțial de minuscule — urmate de text la început de coală: *FUNKES LEX. III. B.*; fără reclama.

Hârtie filigranată (v. p. 17—18) cu pete brune mărunte pe zone restrânse. Tranșa netedă.

— Pe pt. ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 51, 371).

Nr. 132
FUNKE, C. P.

BEC
Cota: 9251/DP 378

NEUES REAL-SCHULLEXICON ENTHALTEND DIE ZUR ERKLÄRUNG DER ALTEN KLASSIKER NOTHWENDIGEN HÜLSWISSENSCHAFTEN, VORNÄMLICH GEOGRAPHIE, GESCHICHTE, PHILOSOPHIE, ALTERTHÜMER UND MYTHOLOGIE. IN VERBINDUNG MIT EINIGEN GELEHRTEN HERAUSGEGEBEN VON C. P. FUNKE. VIERTER THEIL. WIEN UND PRAG, BEY FRANZ HAAS, BUCHHÄNDLER, 1806 WIEN, GEDRUCKT BEY ANTON STRAUSS.

— 1 f. albă + 1022 p.
— $21 \times 13,5$
— O: $17,4 \times 10,4$
— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente cu motive geometrice și fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond roșu aprins: *REAL=SCHULLEXICON VON C. P. FUNKE 4*. Coperta carton marmorat, colțare piele brună (roasă pe muchii). Forțat decorat cu motive geometrice.

— Textul de bază cuprinde termeni vechi clasici (alfabet latin de bază) explicați în l. germană (alfabet german), de la litera P (*PACENSIS*) la litera R (*RYMMICI*); două coloane; colontitul cu minuscule la coloană; coloncifrul la coloană, sus, central, între paranteze; semnatura, majuscule germane numerotate cu cifra 2 și urmate parțial de minuscule — la început de coală fiind antepus textul: *FUNKES LEX. IV. B.*; fără reclama.

— Pe pt. șampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBESULUI BIBLIOTHECA* (repetată pe p. 305).

Nr. 133
MARIENBURG, LUKAS JOSEPH

BEC
Cota: 10541/DP 1761

KLEINE SIEBENBÜRGISCHE GESCHICHTE ZUR UNTERHALTUNG UND BELEHRUNG. VON LUKAS JOSEPH MARIENBURG, RECTOR DES GYMNASIUMS ZU KRONSTADT IN SIEBENBÜRGEN, WIE AUCH DER HERZOGL. MINERAL. GESLLSCH. ZU JENA MITGLIEB. U. AUSWÄRT BEYSTTZER PEST 1806. BEY KONRAD ADOLF HARTLEBEN.

— VI p. + 239 p.
— $19,5 \times 12,5$
— O: $13,3 \times 7,6$
— Legătura originală — broșat carton albastru rupt la cotor și ros pe muchii.

— Înaintea textului de bază, *VORREDE* și *INHALT*, iar la final, *DRUCKFEHLER*. Sunt prezentate evenimentele principale din Transilvania până la anul 1599, în șase capitole.

Text general în l. germană (alfabet german): note la subsol (precedate de asterisc) în l. germană; în loc de colontitlu, semne tipografice; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 3; reclama.

Cap ornat la începutul textului de bază; inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. III—IV), uzată pe zonele laterale, pete de grăsimă și de umezeală. Tranșa prezintă bărbi. Pe alocuri hârtia netăiată.

Pe pt. cu cerneală neagră, cifra 3323; alături, ștampilă rotundă, tuș roșu text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 41, 163).

1807

Nr. 134
FUNKE, C. P.

BEC
Cota: 9252/DP 379

**NEUES REAL-SCHULLEXICON ENTHALTEND DIE ZUR
ERKLÄRUNG DER ALTEN KLASSIKER NOTHWENDIGEN
HÜLFSSWISSENSCHAFTEN, VORNÄMLICH GEOGRAPHIE,
GESCHICHTE, PHILOSOPHIE, ALTERTHÜMER UND MY-
THOLOGIE. IN VERBINDUNG MIT EINIGEN GELEHRTEN
HERAUSGEGEBEN VON C. P. FUNKE. FÜNFTER THEIL.
WIEN UND PRAG, BEY FRANZ HAAS, BUCHHÄNDLER,
1807 [GEDRUCKT BEY ANTON STRAUSS]**

— 1 f. albă + 1 042 p. + 1 f. albă

— 21 × 13,5

— O: 16,9 × 10,4

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente geometrice și fitomorfe imprimate auriu, text imprimat auriu pe fond roșu aprins: *REAL. SCHULLEXICON VON C. P. FUNKE* 5. Coperte carton marmorat, colțare piele brună roasă pe muchii. Forțaț hârtie decorativă motive geometrice.

— Textul de bază (așezat pe două coloane) conține termeni clasici vechi explicați în l. germană (alfabet german), de la litera *S* (*SABA*) la litera *Z* (*ZYGIA*); colontitlul la coloană, coloncifrul la pagină, sus, central, între paranteze; signatura, majuscule germane urmate de cifra 2 și parțial de minuscule; fără reclama.

Hârtia filigranată (v. p. 9—10), pete brune pe zone restrânse, pe alocuri imprime digitale. Tranșa netedă.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— Pe pt. ștampilă rotundă, tuș roșu, text: *EPISCOPIA ORT. ROM. A CARANSEBEȘULUI BIBLIOTECA* (repetată pe p. 3, 161, 757).

1807

Nr. 135

BEC

Cota: 13609/DP 116

ANALYTISCHE ABHANDLUNG DER ANFANGSGRÜNDE DER MATHEMATIK. VERFASST VON DEM K.K. OBRISTEN MATHIAS FREIHERRN VON HAUSER. AUF HÖCHSTEN BEFEHL SR. KAISERLICHEN HOHEIT DES ERZHERZOGS JOHANN, OBERDIRECTEURS DER MILITÄR KADETEN- AKADEMIE ZU WIENERISCH NEUESTADT, FÜR DAS BEDÜRFNISS DER SELBEN EINGERICHTET, UND VON DERSELBEN AUFGELEGT. NEUSTADT, GEDRUCKT BEY JOSEPH IGNAZ FRITSCH. 1807.

— 4 f. nenum. + 382 p.

— 19,5×12,5

— O: 15×8,6

— Legătura originală — carton marmorat. Cotor neted, ornat cu motive fitomorfe. Carton ros pe muchii și la colțuri.

— După un motto luat din opera lui Horațiu (*NON FUMUM EX FULGORE, FED EX FUMO DARE LUCEM*), se dă *VORREDE* și *INHALT DIESES ERSTEN THEILS*, urmând apoi textul de bază structurat pe capitole.

Text general în l. germană (alfabet german); colontitlul cu minuscule, la capitole; coloncifrul sus, lateral; signatura, majuscule germane numerotate cu cifre până la 5; reclama.

Capete ornate (2); inițiale simple.

Hârtie filigranată (v. p. 3—4), stare bună. Tranșa netedă galbenă.

— Pe pt. cu cerneală neagră, autograf posesor: T(raian) D(oda) Nr. 256, iar alături, cu creion negru, cifrele 4922, 2151.

1808

Nr. 136

BEC

SCHNELLER, JULIUS FRANZ

Cota: 9415/DP 418

WELTGESCHICHTE ZUR GRÜNDLICHEN ERKENNTNISS DER SCHICKSALE UND KRÄFTE DES MENSCHENGESCHLECHTES. VON JULIUS FRANZSCHNELLER, PROFESSOR ZU GRATZ. ERSTER THEIL. VORWELT. GRATZ, 1808. BEY FRANZ FERSTL, BUCHHÄNDLER [GEDRUCKT MIT TANZER'SCHEN SCHRIFTEN]

— 2 f. nenum. + 278 p. + 2 f. nenum. + 5 f. albe

— 20×12,5

— O: 15,8×9,7

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună (roasă pe zone restrânse), ornamente liniare imprimate auriu, text imprimat auriu: *SCHNELLER WELTGESCHIC.* 1. Coperte carton marmorat (ros pe muchii), colțare piele (degradată).

— Textul de bază, structurat pe 100 secțiuni, este urmat de *BEY. EBEN VERLEGER SIND NACHSTE HENDE WERKE ZU HABEN.*

Text general în l. germană (alfabet german) cu inserturi în l. greacă alfabet grec), l. engleză și l. latină (alfabet latin de bază); fără colontitlu; coloncifrul sus, lateral; signatura, cifre arabe, precedate la început de coală de text: *SCHN.W. I.B.*; reclama (numai la sfârșit de coală).

Pe f. unu nenum. Vo, gravură (semnată *BLASCHIKS SC.*) reprezentând scena de execuție a unui oștean condamnat, intitulată *CYRUS* (inscripție caligrafică); cap ornat.

Hârtie filigranată (v. f. doi albă) cu pete brune de umezeală și găuri de zbor (între p. 12—98). Tranșa netedă.

Informația despre tipar este luată din colofon (p. 378).

— Pe forzat, cu cerneală neagră, autograf posesor: *WILH. REIMONDE MAIU* 1815; dedesubt: NR. 460 II. E. 3A. Pe pt. cu cerneală neagră, alt autograf posesor: *MIKULESCO GH.*, iar alături, ștampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ROM. GRECO-ORT. CARANSEBES* (repetată la p. 49). Pe f. albe de la finele publicației, cu cerneală neagră, text manuscris: *INHALT EINBITUNG ERSTER ABSCHNITH WELTGESCHICHTE.*

Nr. 137

SCHNELLER, JULIUS FRANZ

BEC

Cota: 9416/DP 419

WELTGESCHICHTE ZUR GRÜNDLICHEN ERKENNTNISS DER SCHIKSALE UND KRÄFTE DES MENSCHENGESCHLECHES. VON JULIUS FRANZ SCHNELLER, PROFESSOR ZU GRATZ. ZWEYTER THEIL. ALTERTHUM. GRATZ, 1808. BEY FRANZ FERSTL, BUCHHANDLER [GEDRUCKT MIT TANZER'SCHEN SCHRIFTEN]

— 1 f. albă + 2 f. nenum. + 502 p. + 1 f. nenum. + 5 f. albe

— 20×12,5

— O: 16,5×9,7

— Legătura originală. Cotor neted, piele brună, ornamente geometrice liniare, imprimate auriu, text imprimat auriu: *SCHNELLER'S WELTGESCHICHTE* 2. Coperte carton marmorat (ros pe zone restrânse), colțare piele roasă.

— După textul de bază, se dau câteva fragmente de texte clasice ilustrative în l. greacă, l. latină, l. engleză.

Text general în l. germană (alfabet german); signatura, cifre arabe, precedate de text la început de coală: *SCH. W. II B.*; reclama (doar la sfârșit de coală).

Pe f. unu nenum. gravură, scenă romană (semnată *I. BLASCHIKS SC.*), având în compoziție text caligrafic: *CAESAR*; inițială simplă.

Hârtie filigranată (v. p. 307—308) îngălbenită pe zone întinse. Tranșa netedă.

Informația despre tipar este luată din colofon.

— Pe f. unu albă Ro, cu cerneală brună, autograf posesor: *W. REI-MONDE M 1815*. Pe pt. cu cerneală neagră, autograf posesor: *MIKULESKO*, alături de ștampilă ovală, tuș mov, text: *INSTITUTUL TEOLOGIC DIECEZAN ORT. ROM. IN CARANSEBEȘ* (repetată pe p. 9, 49). Pe ultimele 4 f. albe, cu cerneală brună, însemnări de cititor în l. germană.

INDICE DE AUTORI, COAUTORI, TRADUCĂTORI

Alberti, Valentin (sec. 17), teolog german, universitar Leipzig 1

Braun, Heinrich (sec. 18), savant religios german 66, 72

Bingham, Joseph (n. 1668, Wakefield de Yorkshire — m. 1723), teolog englez 97, 98

Bröder, Christian Gottlob (n. 1744, Harbau de Bischofswerda), latinist german 110

Büchner, Gottfried (sec. 18), erudit teolog german 32

Chrisostomus, Johhannes (n. 340, Antiohia — m. 407), ilustru părinte al Bisericii grecești 59, 60, 62, 63, 67, 68, 73

Crevier, Jean Baptist Louis (n. 1693, Paris — m. 1765, Paris), istoric francez, discipol al lui Rolin 27, 28, 29

Dilg, P. Johann Baptist (sec. 18), benedictin din Bretsgau, traducător german din l. franceză 35

Engel, Johann Jakob (n. 1741, Parchim de Mecklenburg — m. 1802, Parchim), scriitor și om de teatru german 115

Feder, Johann Michael (sec. 18), teolog german, universitar la Wirzburg 59, 60

Fichte, Johann Gottlieb (n. 1762, Rammenau de Oberlausits — m. 1814, Berlin), filosof german 88

Franz Cristian (sec. 17), reprezentant papal la Breslau 1

Frisch, Johann Leonhard (n. 1666, Sulzbach de Oberpfalz — m. 1743), lingvist lexicograf german 4

Funke, C. P. (sec 18/19), erudit austriac 126, 127, 131, 132, 134

Gertner, Johann (sec. 18/19), istoric austriac 121, 122, 128, 129

Gottsched, Johann Christoph (n. 1700, Juditten de Königsberg — m. 1766, Leipzig), scriitor, estetician, istoric literar german 6

Haller, Albrecht Von (n. 1708, Berna — m. 1777), celebru medic și scriitor de origine elvețiană, membru al Academiei Prusace, Engleze, Franceze, Olandeze ș.a. 41, 42

Hassen, Martin (sec. 18), istoric universitar la Wittenberg 5

Heineccius (Heineke), Johann Michael (n. 1674, Eisenberg de Altenburg — m. 1722), erudit prelat german 2

Henke, Heinrich Philipp Konrad (sec. 18/19), teolog german 103, 105, 109

Hübner, Daniel Gotthold Joseph (sec. 18), istoric german 107, 108

Klopstock, Friedrich Gottlieb (n. 1724, Ouedlinburg de Harz — m. 1803, Hamburg), poet și filosof german 14, 25, 33, 50, 51, 52, 53, 56

Kunrabi, Johann Gottlieb (sec. 18), universitar tehnicist german 74

Langsted, Friedrich Ludwig (sec. 18), erudit umanist german 79

Lehmann, Johann' Gottlob (sec. 18), erudit german 7, 8

Linné, Karl Von (n. 1707, Răshult — m. 1778, Upsal), celebru botanist și zoolog suedez 34

- Marienburg, Lukas Joseph* (sec. 18/19), istoric transilvan 133
- Marsh, Herbert* (sec. 18), erudit teolog englez 110, 116
- Massillon, Jean Baptist* (n. 1663, Hyères — m. 1742, Clermont), celebru predicator francez, membru al Academiei franceze 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 31
- Meidinger, Johann Valentin* (n. 1756, Frankfurt am Mayn — m. 1822), lingvist (gramatician) german 117
- Mendelsohn (Dessau), Moses* (n. 1729, Dessau — m. 1786, Berlin), filosof german 54, 55
- Michaelis, Johann David* (sec. 18), magistrat și istoric german 36, 37, 38, 39, 40, 46, 69, 70
- Millot, Claude Francois Xavier Abt* (n. 1726, Ornans — m. 1785, Paris), istoric francez 71, 75, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96
- Moritz, Karl Philipp* (n. 1757, Hameln — m. 1793, Berlin), scriitor german, membru al Academiei de Științe din Berlin 113
- Müller, Karl Ludwig Statius* (sec. 18), naturalist german 34
- Mutschelle, Sebastian* (sec. 18/19), moralist german 123, 124
- Paulus, Heinrich Eberhard Gottlob* (n. 1761, Leonberg lângă Stuttgart — m. 1851, Heidelberg), teolog, orientalist și publicist german 112, 114, 125
- Pehem, Joseph Johann* (sec. 18/19) teolog și jurist austriac 118, 119
- Plenck, Joseph Jakob* (n. 1738 — m. 1807), botanist, farmacist și medic austriac 101
- Rabenius, Olaus* (sec. 18), universitar Upsala 36
- Rabener, Gottlieb Wilhelm* (n. 1714, Wachau lângă Leipzig — m. 1772, Dresda), poet satiric german 64
- Reimarus (Reimarius), Herman Samuel* (n. 1694, Hamburg — m. 1768, Hamburg), 84
- Remer, Jul. August* (sec. 18), istoric german 57
- Rosenmüller, Erns Friedrich Karl* (sec. 18/19), orientalist german 116
- Robertson, Wilhelm* (n. 1721, Borthwick de Midlothian — m. 1793, lângă Edinburg), teolog și istoric iluminist englez 120
- Rollin, Charles* (n. 1661, Paris — m. 1741, Paris), scriitor, pedagog, istoric francez, fost rector al Univ. din Paris 24, 26, 27, 28, 29, 30
- Sailer, Johann Michael* (n. 1751, Arcsing lângă Augsburg — m. 1832), teolog și filosof german 77, 78, 86
- Sandler, Joseph* (sec. 18), teolog austriac 104
- Schneider, Eulogius Von* (sec. 18), erudit teolog german, universitar la Bonn 67, 68, 69, 73
- Schneller, Josephus* (sec. 18/19), teolog austriac 65
- Schneller, Julius Franz* (sec. 18), istoric austriac 136, 137
- Semller, Johann Solomon* (n. 1725, Saalfeld — m. 1791, Halle), savant religios german 43, 44
- Sees, Johann Jacob* (sec. 18), teolog german 102
- Trendenburg, Johann Georg* (sec. 18/19), lingvist elenist german 130
- Vockh, Johann Joseph* (sec. 17/18), savant german 3
- Walchs, Christian Wilhelm Franz* (sec. 18), erudit teolog englez 49
- Wichmann, Gottfried Ioachim* (sec. 18), erudit teolog german 49

INDICE DE TITLURI

- Abhandlung Von den Mettal 8
- Abhandlungen 84
- Abrath und Schreben 46
- Allgemeines Register 89
- Als Anhang 85
- Alterthümer der Kirche 97, 98
- Analytische Abhandlung (der Mathematik) 135
- Anfangsgründe der Geburtschilfe 101
- Anfangsgründe der Griechischen Sprache 130
- Anhang 43
- Anmerkungen und Zusätze 100, 116
- Biblia Sacra 47
- Biblische Handconcordanz 49
- Biblische real und verbal Handconcordanz 32
- Biographien der Römischen Könige und Kaiser 121, 122, 128, 129
- Briefe über den Itzigen zu stand von Galizien 58
- Commentar über das Neue Testament 125
- Der Messias 14, 25, 33

Der politische catolische Passagier 3
 Deutsch- und Französisches Titularbuch 48
 Die göttliche Heilige Schrift 66, 72
 Die Wahre Staats-Klügheit 5
 Eigentliche und wahrhaftige Abbildung 2
 Einleitung 69, 70, 71, 74, 99
 Fastenpredigten 9, 10, 11, 12, 31
 Gedanken einer von Gott gerührten Seele 21
 Gedanken über verschiedene Materien der Sittenlehre 23
 General schlenzheim 61
 Geschichte V. Amerika 120
 Geschichte der christlichen Kirche 103, 105, 109, 111
 Götterlehre 113
 Grundlage 88
 Grundriss Welt Literatur Geschichte 79
 Gründliches Gutachten 1
 Handbuch der allgemeinen Geschichte 57
 Homilien über die Evangelien 35
 Ideen zu einer Mimik 115, 138
 Kurtze Einleitung 7
 Mosaisches Recht 36, 37, 38, 39, 40, 45
 Neues französisches deutsch Wörterbuch 4

Philologisch kritischer und historischer Kommentar 112, 114, 125
 Philosophische Schriften 54, 55
 Praktische französische Grammatik 117
 Praktische Grammatik der lateinischen Sprache 110
 Predigten 13, 15, 18, 17, 19, 20, 65, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 86
 Predigten und Homilien 123, 124
 Predigtskizzen 104
 Reden 18, 59, 60, 62, 63, 67, 68, 73
 Römische Historie 24, 26, 27, 28, 29, 30
 Sammlung 41, 42
 Satiren 64
 Schullexicon 126, 127, 131, 132, 134
 Siebenbürgische Geschichte 133
 Synchronistische Tabellen 106, 107, 108
 Synodalreden 22
 Ueber die Volks und Vaterlandsiebe Jesu 102
 Universalhistorie 75, 80, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95
 Versuch einer critischen Dichtkunst 6
 Vollständigen Natursystem 34
 Vorlesungen über das Kirchenrecht 118, 119
 Weltgeschichte 136, 137
 Werke Klopstocks 50, 51, 52, 53, 56

INDICE

DE EDITORI, TIPOGRAFI — TIPOGRAFII, LIBRARI — LIBRĂRII

Barth, Johann Ambrosius (sec. 18/19), editor, tipograf, Leipzig 130
Bauer, Ph. (sec. 18), tipograf, Viena 85, 91, 92, 93, 94, 95, 96
Beer, G. J. (sec. 18), editor, tipograf, Leipzig 58
Blumaer, A. (sec. 18), editor, tipograf, Leipzig 101
Bohn, Johann Friedrich (sec. 18), editor, Lübeck 112, 114, 125
Brechenmacher Caspar (sec. 18), editor, Augsburg 3
Breitkoph, Bernard Christoph (sec. 18), editor, librar, Leipzig 6
Crazischen Buchhandlung (sec. 18), editură, librărie, Freyburg 106, 107, 108
Crustus, Siegfried Lebrechr (sec. 18), editor, Leipzig 87, 110
Doll, Anton (sec. 19), editor, tipograf, librar la Deutschen Hause, Viena 118, 119, 121, 122, 128, 129

Doll, Nicolaus (sec. 18), editor, Viena 65
Erziehungs Institut (sec. 18), editură, Halle 44
Festl, Franz (sec. 19), editor, librar, Graz 136, 137
Fickelscherr, Felix (sec. 18), editor, tipograf, Jena 32
Fritsch, Joseph Ignaz (sec. 19), editor, Viena 135
Gabler, Christian Ernst (sec. 18), editor, tipograf, Frankfurt am Maym
Garbe, Johann Gottlieb (sec. 18), editor, tipograf, Frankfurt am Maym 36, 37, 38, 39, 40, 45
Gerlach, Johann Christoph Friedrich (sec. 18), tipograf, Freyburg 107, 108
Gleditzsch, Joh. Friedrich (sec. 18), editor, Leipzig 2
Göpfertsehen, Schriften (sec. 18), firmă tipografică, Lübeck 112

Grunert, Friedrich August (sec. 18), tipograf, Halle 44
Haas, Franz (sec. 18), editor, librar, Viena 88, 89, 90, 113, 126, 127, 131, 132, 134
Hanz, Franz (sec. 18), editură, librărie, legătorie, Viena 91, 92, 93, 94, 95, 96
Hartleben, Konrad Adolf (sec. 19), editor, tipograf, librar, Pesta 133
Helwingschen Hofbuchhandlung (sec. 18), firma editorială, Hanovra 79
Hemmerde, Carl Hermann (sec. 18), editor, Magdeburg 14, 25, 33
Kaiserl. Königl. Hofbuchdruckern und Buchhändler (sec. 18), casă editorială, tipografică și de Librării, Viena 47, 57, 64
Kienreich, Joh. Andreas (sec. 18), editor, tipograf, Graz 104
Kircher, Ernst Wilh. Gottl. (sec. 19), tipograf, Braunschweig 103
Kletts, Eberhard (Sel. Wittwe und Frank) (sec. 18), editură, tipografie, librărie, Augsburg 59, 60, 62, 63, 67
Kloss, Johann Herbord (sec. 17), editor, Leipzig 1
Korn, Johann Jacob (sec. 18), editor, Breslau 24, 26, 27, 28, 29, 30
Krieger, Johann Christian (sec. 18), editor, tipograf, Giesen 80, 81, 82, 83
Krieger, Johann Christian und Jüngern (sec. 18), firmă editorială, tipografică și de librărie, Giesen 76
Lanckischer, Friedrich (Erben) (sec. 18), editor, Leipzig 5
Leutner, Joseph (sec. 18), editor, tipograf, librar, München 77, 78, 86, 123, 124
Nicolai, Christoph Gottlieb (sec. 18), editor, Berlin 7, 8
Ragel, Jacob Christian (sec. 18), tipograf, Leipzig 110

Raspe, Gabriel Nicolaus (sec. 18), editor, tipograf, Nürnberg 34
Rieger, Mattäus (und Söhne) (sec. 18), editor, tipograf, Augsburg 35, 85, 71
Schmieder, Christian Gottlieb (sec. 18), editor, Carlsruhe 41, 42
Schulbuchhandlung (sec. 18), editură, librărie, Braunschweig 103, 105, 109, 111
Siedler, Johann Silvester (sec. 18), editor, Brunn 74
Söhn (sec. 18), editor, tipograf, Leipzig 2
Söhne und Mattäus Rieger (sec. 18), editură, tipografie, Augsburg 35, 66, 72
Strauss, Anton (sec. 19), tipograf, Viena 126, 127, 131, 132, 134
Tanzer'schen Schriften (sec. 19), firmă tipografică, Graz 136, 137
Trassler, Joseph Georg und Kompagnie (sec. 18), firmă editorială și tipografică, Tropau 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56
Trattner, Johann Thomas Edlen Von (sec. 18), firmă editorială și tipografică, Viena 47, 57, 64
Vandenboek und Ruprechtschen Buchhandlung (sec. 18), editură, Göttingen 68, 69, 115
Walther, Georg Conrad (sec. 18), editor, librar, Praga 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 31
Weidmannschen Buchhandlung (sec. 18), editură și librărie, Leipzig 98
Weigand, Johann Georg (sec. 18), editor, tipograf, Viena 47
Wolf, Joseph (sec. 18), editor, librar, Augsburg 96, 97
Wucherer, G. Ph. (sec. 18), editură, Leipzig 57
Zängl, Joseph (sec. 19), tipograf, München 123

INDICE DE LOCALITAȚI

Augsburg 3, 35, 59, 60, 62, 63, 65, 68, 72, 73, 77, 78, 86, 97, 98
 Bayer 3
 Berlin 7, 8, 115
 Bonn 67, 68
 Brandenburg Brașov 133
 Braunschweig 49, 57, 103, 106, 109, 111
 Breslau 24, 26—29, 30
 Bretsgau 35
 Brunn 74
 Cambridge 100, 116

Carlsruhe 41, 42
 Clermont 9—13, 15—23
 Constantinopol 59, 63, 67, 68, 73
 Dessau 49
 Dresden 12, 13, 15—23
 Edinburg 120
 Frankfurt am Mayn 36—40, 45, 61, 102, 117
 Freyberg 106—108
 Giesen 76, 80—83
 Göttingen 49, 69, 70, 99, 116

Graz 104, 136, 137
 Gratz cf. Graz
 Halle 14, 25, 33, 43, 44
 Hamburg 84
 Hannover 79
 Jena 32, 114
 Kiel 71, 75
 Konstantinopol cf. Constantinopol
 Kronstad cf. Braşov
 Leipzig 1, 2, 4—6, 49, 58, 61, 71, 75,
 87, 88, 99, 100, 102, 110, 116, 120, 130
 Lübeck 112
 Lüneburg 49
 Lyon 71, 75, 87, 90—96
 Magdeburg 14, 25

Metz 35
 München 72, 77, 78, 86, 123, 124
 Neustadt cf. Viena
 Nürnberg 34
 Pesth cf. Pesta
 Pesta 133
 Prag cf. Praga
 Praga 9—11, 21, 31, 113, 126, 127, 131,
 132, 134
 Troppau 50—56
 Wien cf. Viena
 Viena 47, 48, 57, 64, 85, 89, 90, 91—96,
 101, 113, 119, 121, 122, 126, 127, 128,
 131, 132, 134
 Würzburg 59, 63, 125

INDICE

DE POSESORI (SEMNĂTURI, MĂRCI — ŞTAMPILE DE PROPRIETATE) ŞI NUME DE PERSOANE AMINTITE ÎN ÎNSEMNĂRI

Bartolomeiu, I(oan) (1835—1906), secre-
 tar diecezan în Caransebeş, redac-
 tor la „Foaia diecezană” 93

Biblioteca Judeţeană Caraş-Severin
 (Reşiţa) 60, 109

Biblioteca Profesorală a Academiei
 Teologice Caransebeş 11—13, 15—23,
 31

Biblioteca Seminarială din Cernăuţi
 71

Buleandă 65

Buligan, I. 65

Cămarăşanu, Vasile 65

Centrul de Librării Reşiţa. Librăria
 nr. 2 Reşiţa. Secţia anticariat 60,
 109

Doda, Traian (1822—1894), general de
 armată 134

Eparhia Ortodoxă Română a Caranse-
 beşului, Biblioteca 1, 4, 7, 8, 24, 25,
 27, 29, 32, 33, 35, 40, 41, 47—55, 59,
 62, 64, 66, 67, 72, 73, 77, 78, 84, 85,
 87, 101, 103, 112, 114, 117—123, 125—
 133, 137

Herbert, Joh. 109

Hucita, Michael 84

Institutul Teologic Diecezan Român
 Greco-Oriental Caransebeş 9—11, 15,
 17—19, 21—23, 31, 36, 38, 44, 135,
 136

Jivcovici 46

Karabetz, Ignatius 64

Leu, Valeriu, istoric, Reşiţa 74

Mikulesco, Gh. 135, 136

Mironovici, V. 65

Musta, Filaret (Filip) (1839—1930), ar-
 himandrit Dieceza Caransebeşului
 88, 117

Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-
 Severin (Reşiţa) 2, 34, 46, 63, 70, 74,
 86, 100, 106

Nemoian, I(oan) (1847—1907), jurist,
 profesor la Institutul Diecezan Ca-
 ransebeş între 1874 şi 1881, 102, 104,
 108, 110

Olariu, Iosif (1859—1920), dr. în teolo-
 gie, profesor la Institutul Diecezan
 din Caransebeş 2, 43, 68, 69, 83, 98,
 99, 11

Popoviciu, Petru 1852—1885, profesor
 la Institutul Diecezan din Caranse-
 beş între 1879—1885 9—13, 15—23, 31

Popp, Ioan 32

Puşcariu 97

Reimonde, Wilh. 135, 136

Sammer, Rudolf, librar în Viena, pe
 la 1800 121, 127, 128

Sauciuc, A. 65

Societatea Clericilor Caransebeşiu
 88—94

Vend. Ex. Bibl. Acad. Rhen. 2

Wolfgang, P. 35

BIBLIOGRAFIE

ADVERSI, ALDO. *Storia del libro*. Firenze, 1963.

*** *Brockhaus Konversation-Lexicon*, Berlin, Leipzig, Viena, 1898.

FLOCON, ALBERT. *Universul cărților*. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

GECK, ELISABETH, *Gutemberg și arta tiparului*. Editura „Meridiane”, București, 1979.

GRAESSE, JEAN GEORGES THÉODORE. *Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique*. 7 vol. Milano, 1950, Abreviere: GRAESSE, vol. p.

*** *La Grande Encyclopedie*, Lamirault et. C-ie Éditeurs, Paris f.a. Abreviere: GR. ENCICL. vol. p.

IOVA, MARIANA. *Cataloge recente ale colecțiilor de carte veche*. „Biblioteca”, nr. 2, 1979, p. 39—41.

IOVA, MARIANA. SCHATZ, ELENA-MARIA. *Norme privind catalogarea cărții vechi I—II*. În „Biblioteca”, nr. 2, iun. 1980, p. 36—37; nr. 3, sept. 1980, p. 33—36.

*** *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1969.

*** *Larousse du XX-e siècle*, Paris, 1932.

LEIXNER, OTTO VON., *Geschichte der deutschen Litteratur*. Leipzig, 1899.

*** *Mayers Konversation-Lexicon*. Leipzig, 15 vol., 1874—1878.

STOICA, ION, *Trepte și criterii în bibliofilie — câteva considerații*. „Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare. II, București, 1938, p. 15.

WELLES, H. G., *Esquisse de l'histoire universelle*. Payot, Paris, 1925.

VALEURS DES IMPRIMERIES EUROPÉENNES
DE LANGUE ALLEMANDE
DANS DES COLLECTIONS
DU DEPARTEMENT CARAȘ-SEVERIN

(Résumé)

Cet ouvrage est une continuation du catalogue publié antérieurement dans „Banatica”, 12/II, Reșița, 1993, intitulé „Valeurs des imprimeries européennes d'expression romanique dans des collections du département Caraș-Severin”, tous les deux appartenant à une série qui concerne la dot bibliophile de ce département provenue, le long du temps, de divers centres typographiques européens.

En suivant le critère du déroulement chronologique (en ce qui regarde les ans d'apparition) et respectivement alphabétique (concernant les auteurs), dans cette étude on décrit les exemplaires y compris conformément les paramètres classiques de la recherche scientifique dans le domaine.

Cependant, on a fait la translittération de l'alphabet allemand à l'alphabet latin et, à la fin de l'ouvrage, en mettant les index afférents. Dans l'étape suivante, l'auteur a l'intention de rédiger une étude ample sur l'entier patrimoine bibliophile de l'origine européenne.

